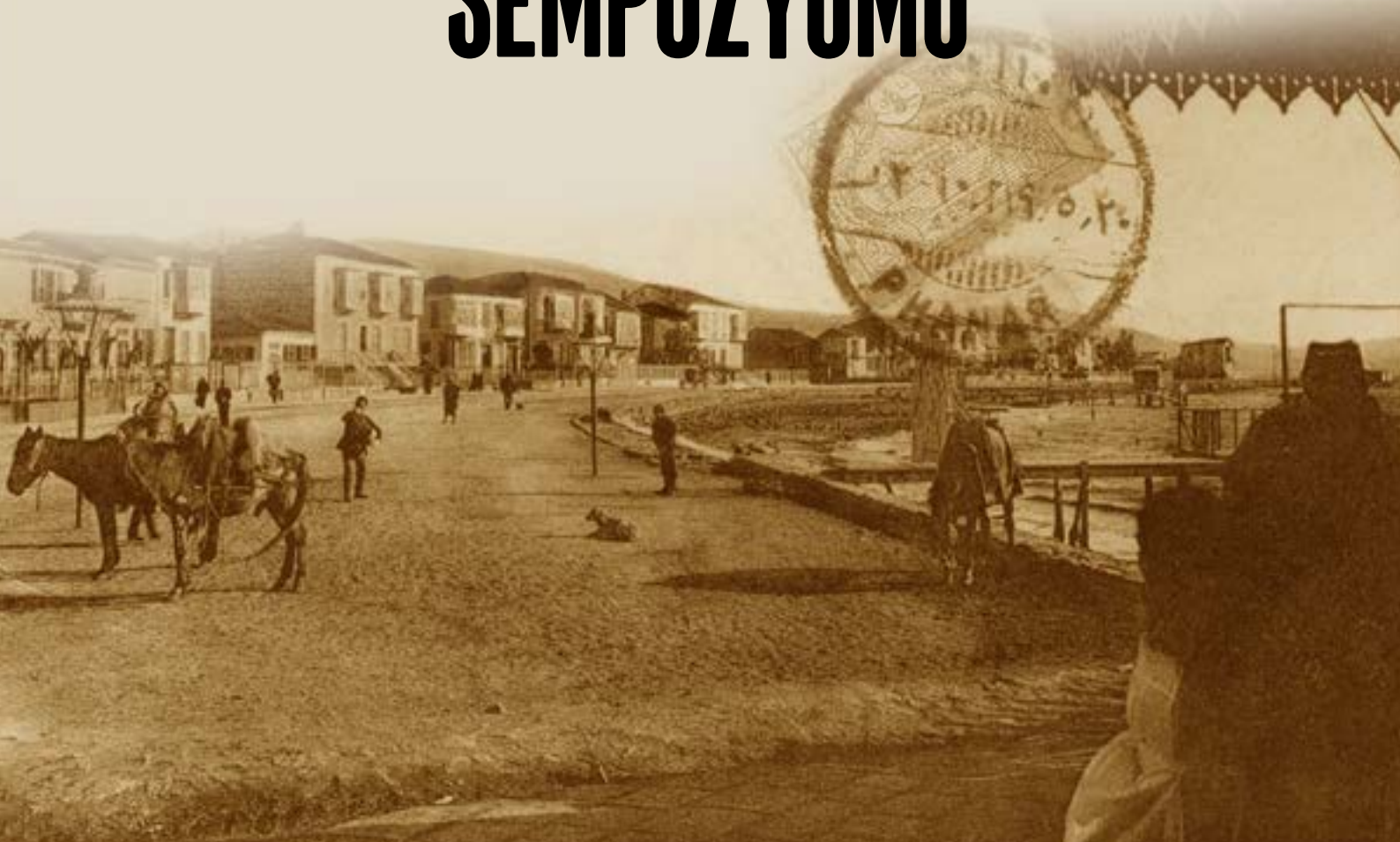

T.C. KARŞIYAKA
BELEDİYESİ

Karşıyaka
**3. KÜLTÜR
VE ÇEVRE
SEMPOZYUMU**

T.C.
KARŞIYAKA BELEDİYESİ
KÜLTÜR VE SOSYAL İŞLER MÜDÜRLÜĞÜ

ISBN 978-625-98487-4-7

KARŞIYAKA BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINI - İZMİR

2024

KARŞIYAKA 3. KÜLTÜR VE ÇEVRE SEMPOZYUMU

Düzenleme Kurulu (Alfabetik sırayla)

Ayşe Dostugür Aynalı (Karşıyaka Belediyesi, Kültür Müdürlüğü)

Ertan Daş (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Dr. Emekli Öğretim Üyesi)

Melih Elhan

Şebnem Güncü (Karşıyaka Belediyesi, Kültür Müdürü)

Hasan Uçar (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doç. Dr. Öğretim Üyesi)

Zeki Yıldırım (Karşıyaka Belediyesi, Başkan Yardımcısı)

Bilim Kurulu (Alfabetik sırayla)

Hümeyra Birol (Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi)

Ersin Doğer (Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi)

İnci Kuyulu Ersoy (Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi)

Akın Ersoy (Doç. Dr., Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi)

Orcan Gündüz (Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Emekli Öğretim Üyesi)

Şevket Işık (Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi)

Ayhan Nuhoğlu (Prof. Dr., Ege Üniversitesi Mühendislik Fakültesi)

Ortaç Onmuş (Dr., Ege Üniversitesi Fen Fakültesi)

Kirami Ölgen (Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi)

Gökçe Özdemir (Doç. Dr., Yaşar Üniversitesi)

Cumhur Tanrıver (Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi)

Erkan Serçe (Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi)

Mehmet Sıkkı (Prof. Dr., Ege Üniversitesi Fen Fakültesi)

Ahmet Talimciler (Prof. Dr., Bakırçay Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi)

Hasan Uçar (Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi)

İÇİNDEKİLER

- KARŞIYAKA FARKIYLA - Dr. Cemil Tugay | **13**
- DÜZENLEME KOMİTESİ ADINA - Şebnem Güncü | **14**
- BİLİMSEL KOMİTE ADINA - Ertan Daş | **15**
- KARŞIYAKA MEZAR TAŞLARINDA SEMBOLİZM - Ertan Daş | **17**
- KARŞIYAKA VE ÇEVRESİNİN TARİH VE ARKEOLOJİSİ ÜZERİNE- Akın Ersoy | **21**
 - Özet | **21**
- SMYRNA'NIN KURULUŞU VE BİR EGE KENTİ OLARAK YÜKSELMESİ - Cumhuriyet Tanrıver, Duygu Sevil Akar Tanrıver | **30**
- KARŞIYAKA KORDONU'NUN İNŞAASI - Dr. Erkan Serçe | **36**
 - Köyler topluluğu olarak 'karşı yaka' | **36**
 - Gediz'in yatağı değiştirildi... | **37**
 - Vapur seferleri yerleşimi hızlandırdı... | **37**
 - Karşıyaka Kordonu | **38**
 - Valilik Hükümet'e başvuruyor... | **39**
 - Karşıyaka Kordonu ve Osmanlı Bürokrasisi... | **39**
 - İnşaat başlıyor... | **40**
 - Rıhtım Yolu | **41**
- KARŞIYAKA İKİZ KÖŞKLER ÜZERİNE DÜŞÜNCELER - Dr. Öğr. Üyesi. Cenk Berkant | **42**
 - Giriş | **42**
 - Karşıyaka İkiz Köşkler | **42**
 - III. Napolyon Üslubu | **43**
 - ABD'de III. Napolyon Üslubu | **44**
 - İstanbul ve İzmir'de III. Napolyon Üslubu | **45**
 - Sonuç | **45**
- MUDANYA MÜTAREKESİ SÜRECİNDE MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN İZMİR'DEKİ FAALİYETLERİ - Sinan Miser | **49**

- Giriş | **49**
- 1. BÜYÜK ZAFER SONRASI GENEL DURUM | **49**
- 2. MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN MUDANYA SÜRECİ BOYUNCA İZMİR'DEKİ FAALİYETLERİ | **51**
 - a. Mustafa Kemal Paşa'nın İtilaf Devletleri Temsilcileri ile Yerli ve Yabancı Basınla Yaptığı Görüşmeler | **51**
 - b. Türk Takip Harekâtı ve Boğazlara Yönelik Askeri Hareketliliğin Yönetilmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'deki Faaliyetleri | **55**
 - c. Mustafa Kemal Paşa'nın İcra Vekilleri Heyeti'ni İzmir'de Toplama Kararı ve TBMM'de Alınan Karar | **56**
 - Sonuç | **59**
- İZMİR - DOĞANÇAY (ALURCA) KÖYÜ MEZARLIĞI OSMANLI DÖNEMİ TAHTACI KADIN MEZAR TAŞLARINDA SÜSLEME - Dr. Ender Özbay | **63**
 - Öz | **63**
 - Abstract | **63**
 - Giriş | **64**
 - DOĞANÇAY (ALURCA) KÖYÜ MEZARLIĞI | **66**
 - DOĞANÇAY (ALURCA) KÖYÜ MEZARLIĞI KADIN MEZAR TAŞLARINDA FORM VE BEZEME | **70**
 - Tepelik/Taç Formları | **70**
 - Baş Ucu Taşlarında Tepelik ve Alınlık Kompozisyonları | **70**
 - Bitkisel Kompozisyonlar | **71**
 - Geometrik ve Kozmik Motifliler | **73**
 - Mimari Tasvirli Kompozisyonlar | **74**
 - Giyim-Kuşam, Takı, Kişisel Eşya Tasvirli Kompozisyonlar | **75**
 - Baş Ucu Taşlarının Arka Yüzlerine Yapılan Bezemeler | **77**
 - Ayak Ucu Taşlarında Süsleme Kompozisyonları | **77**
 - DEĞERLENDİRME ve SONUÇ | **79**
 - Antropomorfik Bezeme ve Düzenlemeler | **82**
- KARŞIYAKA YAMANLAR KÖYÜ MEZAR TAŞLARI - İlyas Yaşayacak | **93**
 - 1-Başlıklı Örnekler | **94**

- 2-Kemerli Örnekler | **95**
- 3-Bitkisel Kıvrımlı Örnekler | **96**
- 1- Bitkisel Süslemeli Mezar Taşları | **97**
- 2- Geometrik Süslemeli Mezar Taşları | **99**
- 3- Mimari Tasvirli Mezar Taşları | **100**
- BİR TURİST REHBERİ GÖZÜYLE KARŞIYAKA'DA SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM YARATMAK -
Kemal Şendikici | **105**
 - Bir Turist Rehberi Tur Yaparken Nelere İhtiyaç Duyar? | **105**
 - Karşıyaka'da Var Olan Tur Rotalarımız | **105**
 - Turist Rehberleri Karşıyaka İçin Ne Yapabilir? | **105**
 - Karşıyaka Bünyesinde Atatürk, Zübeyde Hanım, Latife Hanım Ana Temasını Tüm Türkiye Çapında Daha Çok Öne Çıkarmak | **106**
 - Özellikle İstanbul Acentalarının Düzenlediği Ege'nin Köyleri Turlarına Doğançay, Yamanlar Ve Karagöl Rotalarını Dâhil Etmek | **106**
 - Karşıyaka'da Tematik Müze Sayısını Arttırmak | **106**
 - Üstü Açık Otobüsle Turlar / Hop On-Hop Off Tours | **106**
 - Tarihi Kent Sembolleri Yaratmak | **106**
 - Karşıyaka'yı İzmir'e Gelen Tur Grupları İçin Gastronomi Ve Pub Merkezi Haline Getirmek | **106**
 - İzmir Limanı'na Gelen Cruise Gemileri İçin Gezi Noktası | **106**
 - Park Gösterileri | **106**
 - Yerli Ve Yabancı Turlar İçin Yol Üstü Yemek Molası Noktası | **106**
 - Karşıyaka'da Kongre Turizmi | **107**
 - Turizm Fuarları Merkezi Karşıyaka | **107**
 - Kültür Sokakları | **107**
 - Karşıyaka'da Sağlık Turizmi Başlatmak | **107**
 - Turizm'de Merak Olgusu | **107**
 - Karnavallar Kenti; Karşıyaka | **107**
 - Sahilde Sanatsal Gösteriler - Işık ve Ses Gösterileri/Çim Konserleri ve Spor Şovları | **107**
 - Yamanlar ve Karagöl Gibi Doğal Alanlarda Turizm | **107**
 - Turist Grupları İçin Cam Seyir Terasları | **108**
 - Karşıyaka'da Akademisyen, Arkeolog Ve Tarihçilere Yönelik Seminer Ve Sempozyum

Turizmi | 108

- Deniz Kıyısı Etkinlikleri | 108
- Uçak Restaurant&Kafe Ve Çocuklar İçin Etkinlikler | 108
- Ebeveynleri İle Kaliteli Zaman Geçirmek İsteyen Çocuklara Yönelik | 108
- Çocuklar İçin Turizm | 108
- Sahil Standları | 108
- Kültür Ve Kalem Evleri | 108
- İkinci El Pazarları Açmak | 108
- Silikon Vadisi / Tekno Fuarlar | 109
- Botanik Veya Japon Park | 109
- Geleneksel Halk Sanatlarını Karşıyaka İle Yaşatmak | 109
- Pet Festivalleri | 109
- Sosyal Medya / Görselin Gücü | 109
- Profesyonel Turizm Danışmanı Olarak Turist Rehberi | 109
- Sonuç | 109
- SUYA KAVUŞMAK - Abdulkadir Hazman | 111
- 1930'LU YILLARDA İZMİR KENT GÜNDEMİNE DAİR BİR KONU: KARŞIYAKA'NIN İÇME SUYU SORUNU - Dr. Asil Kaya | 117
 - Özet | 117
 - Giriş | 117
 - Karşıyaka'nın Sosyo-Ekonomik Gelişimi ve İçme Suyu Temini | 118
 - Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Karşıyaka'da Su Sorununa Yönelik Yaklaşımlar | 119
 - Karşıyaka'nın İçme Suyuna Kavuşma Süreci | 121
 - Sonuç | 126
- KARŞIYAKA'NIN SU SORUNUNA ÇÖZÜM ARAYIŞI: YAMANLAR SUYU - Meltem Uyar, Murat Kaya | 131
 - Giriş | 131
 - Karşıyaka'nın Su Sorununun Kökleri | 131
 - Artezyen Kuyusu Sorunu | 132
 - Karşıyaka'da Mebuslar Toplantısı | 137
 - Karşıyaka Belediyesi'nin İzmir'e Bağlanması ve 300 Bin Liralık Ödenek | 139
 - Çözümün Adresi: Yamanlar | 142

- Yamanlar Suyu Tesisatı | **144**
 - Karşılaşılan Sorunlar ve İhale Süreci | **146**
 - Açılış Töreni | **149**
 - Su Fiyatı ve Abonelik Meselesi | **153**
 - Suyu Beklemek | **154**
 - Suyu Kavuşmak | **162**
 - Sonuç | **168**
- ATTİLÂ İLHAN'IN ESERLERİNDEKİ DEĞERLERİN İNCELENMESİ - Doç. Dr. Ahmet Akçay, Hamza Yaşar (Doktora Öğrencisi) | **171**

- Özet | **171**
- Abstract | **171**
- 1. Giriş | **172**
- 1.1. Değerler Eğitimi | **172**
- 1.2. Attilâ İlhan'ın Hayatı ve Eserleri | **174**
- 1.2.1. Attilâ İlhan'ın Hayatı | **174**
- 1.2.2. Attilâ İlhan'ın Eserleri | **174**
- 1.2.2.1. Şiirleri | **174**
- 1.2.2.2. Romanları | **175**
- 1.2.2.3. Öykü | **175**
- 1.2.2.4. Deneme-Anı- Düşünce Yazıları | **175**
- 1.2.2.4.1. Deneme-Anı | **175**
- 1.2.2.4.2. Düşünce Yazıları | **175**
- 1.2.2.5. Senaryoları | **175**
- 1.2.2.6. Çevirileri | **175**
- 1.3. Çalışmanın Amacı | **175**
- 2. Yöntem | **175**
- 2.1. Araştırmanın Modeli | **175**
- 2.2 Evren ve Örneklem | **176**
- 2.3. Verilerin Toplanması | **176**
- 2.4. Verilerin Analizi | **176**

- 3. Bulgular ve Yorumlar | **176**
- 3.1. Sevgi Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **176**
- 3.2. Aşk Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **180**
- 3.4. Ümitvar Olmak Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **186**
- 3.6. Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **190**
- 3.7. Cesaret Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **192**
- 3.8. Tanrı İnancı Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **194**
- 3.9. Demokrasi Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **195**
- 3.10. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **196**
- 3.11. Barış Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **197**
- 3.12. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **198**
- 3.13. Okuma Alışkanlığı/ Sevgisi Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **199**
- 3.14. Azim/Kararlılık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **200**
- 3.15. Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **201**
- 3.16. Fedakârlık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **202**
- 3.17. Doğruluk/Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **202**
- 3.18. Ölüm Gerçeğinin Farkında Olma Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **203**
- 3.19. Sabır Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar | **205**
- Sonuç | **206**

• ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DEĞER AKTARIMINDA MUZAFFER İZGÜ'NÜN ESERLERİ:

ÖKKEŞ SERİSİ ÖRNEĞİ - Damla Dur | **209**

- Özet | **209**
- 1. Giriş | **209**
- 1.1. Değerler Eğitimi | **210**
- 1.2. Muzaffer İzgü'nün Hayatı | **210**
- 1.3. Araştırmanın Amacı | **211**
- 2. Yöntem | **212**
- 2.1. Araştırmanın Yöntemi | **212**
- 2.2. Çalışma Materyali | **212**
- 2.2.1. Ökkeş Lunaparkta | **212**
- 2.2.2. Ökkeş Kurt Avında | **212**
- 2.2.3. Ökkeş Balık Avında | **213**

- 2.2.4. Ökkeş Kapıcı | **213**
- 2.2.5. Ökkeş İşportacı | **213**
- 2.2.6. Ökkeş Bahçıvan | **214**
- 2.2.7. Ökkeş Otoparkta | **214**
- 2.2.8. Ökkeş Maçta | **215**
- 2.2.9. Ökkeş Dolmuşçu | **215**
- 2.2.10. Ökkeş Denizde | **216**
- 2.3. Ökkeş Serisinde Yer Alan Kitaplardaki Değerlerin Dağılımı | **216**
- 3. Değerler Eğitiminde Ökkeş Serisi'nin Kullanımına İlişkin Etkinlik Örnekleri | **217**
- 5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler | **220**
- **TEBLİĞ: RESSAM, PROF. AYETULLAH SUMER'İN İZMİR VE KARŞIYAKA'DAKİ ÇOCUKLUK VE GENÇLİK YILLARI - Hasan Aslan Akpınar | 223**
 - Birinci Dünya Savaşı Ve İzmir'in İşgal Yıllarında Nüzhet Ayetullah | **224**
 - Marsilya'daki Öğrencilik Hayatı | **229**
 - Yurda Dönüşü, Çalışma Hayatına Atılması ve İlk Resim Sergisi | **229**
 - Paris'e Resim Tahsiline Gidişi | **230**
 - Türkiye'ye Dönüş ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne Girişi | **232**
- **KARŞIYAKALI OLMA BİLİNCİ - Öğr. Gör. Şerif Kutludağ | 233**
 - Kökenleri/Tespit | **233**
 - Amaç | **233**
 - Karşıyakalı Olmak Demek Ne Demek? | **233**
 - Karşıyaka & K.S.K. İlişkisi | **234**
 - 108. Yıla Buruk Kutlama | **234**
 - Karşıyaka'nın Siyasi Ve Sosyal Tarihi Üzerine Notlar | **235**
 - XX. yüzyılda Karşıyaka'ya bağlı köy ve mahalleler | **235**
 - Zübeyde Hanım'ın Karşıyakalı oluşu | **235**
 - Karşıyaka'nın ilçe oluşu | **236**
 - Karşıyaka'nın sembol binalarından Karşıyaka Öğretmenler Lokali | **236**
 - Latife Hanım Köşkü | **236**
 - Karşıyaka'ya Yamanlar Suyunun Akıtılması | **236**
 - Karşıyaka'nın Okulları | **237**

- Karşiyakalı Olma Bilincini Oluşturacak Kaynaklar | **237**
- Karşiyakalı Olma Bilincinin Oluşabilmesi İçin Öngördüğümüz Öneriler | **237**
- Sonuç | **237**
- Karşiyakalı olmak demek | **237**
- Karşiyakalı olmak | **238**

• KARŞIYAKALILAR YAŞADIKLARI YERİ, SİMGELERİ, KİŞİLERİ MEKANLARLA OLAN İLİŞKİLERİNİ NASIL TANIMLIYORLAR? - Prof. Dr. Ahmet Talimciler | **239**

• Karşiyakalılar Yaşadıkları Yeri, Simgeleri, Kişileri, Mekanlarla Olan İlişkilerini Nasıl Tanımlıyorlar? | **239**

- Bulgular | **241**
- Eski Karşiyaka Görüntüleri | **251**
- Şimdiki Karşiyaka | **251**
- Hayalinizdeki Karşiyaka | **252**
- Karşiyakalılık sizce nedir veya neye karşılık gelmektedir? | **252**
- Değerlendirme | **252**

• KURULUŞUNUN 108. YILINDA KARŞIYAKA SPOR KULÜBÜ TARİHİNE KATKILAR: KARŞIYAKA TÜRK MÜMARESE-İ BEDENİYYE TERAKKİ KULÜBÜ'NÜN KURULUŞUNA AİT BULGULAR - Bedri Cumhuri Doğu | **255**

- Özet | **255**
- Giriş | **255**

• TÜRK-YUNAN DOSTLUĞUNA İLK KATKI 1930'LARDA KARŞIYAKA SPOR KULÜBÜ'NÜN SAKIZ VE MİDİLLİ TEMASLARI - Hüsnü Tekeşin | **260**

- Özet | **260**
- Giriş | **261**
- Türk-Yunan Dostluğuna Bir Katkı: Karşiyaka Spor Kulübü'nün Adalar Seyahatleri | **262**
- Karşiyaka Spor Kulübü'nün Adalar Müsabakaları | **262**
- Karşiyaka Spor Kulübü'nün İlk Teması: Sakız Adası'nda Türk-Yunan Dostluğu | **262**
- "Yaşasın Türkiye", "Yaşasın İzmirli", "Yaşasın Karşiyakalılar" | **264**
- 3 Dakikalık Maç, Bir Ömürlük Dostluk | **265**
- Dostluk: Sakız ve İzmir Belediye Reislerinin Telgrafları | **268**
- Karşiyaka Spor Kulübü Türk-Yunan Dostluğu için Bu Sefer Midilli'ye Gidiyor | **268**
- Karşiyaka Spor Kulübü Sporcuları Devrim Şehidi Mustafa Fehmi Kubilay'ın Kabrinde | **269**
- 1.3.2. Karşiyaka Spor Kulübü Midilli Şampiyonu Aris'i 5-1 Yeniyor | **270**

- Karşıyaka Spor Kulübü Reisi Fikri (Altay) Bey'in Riyaseticumhur Umumi Kâtipliğine Bir Mektubu | **270**
- Gazi Mustafa Kemal Paşa Namına Bir Çay Takımı | **270**
- "K.S.K. Şerefli Emaneti Muhafaza Edecek" | **271**
- Karşıyaka Spor Kulübü'nün Midilli'den İzmir'e Dönüşü | **272**
- Özet | **273**
- Ekler | **275**
- HAMZA RÜSTEM FOTOĞRAF EVİ MÜZESİ | **281**
- KARŞIYAKA MİMARİSİNDE ART NOUVEAU VE ART DECO - Ayşe Ayça ORTAER, İnci KUYULU ERSOY | **296**

Eşsiz bir coğrafyanın, doğal ve çevresel değerlerin, kadim bir tarihin ve kültürel birikimin yarattığı bireysel ve toplumsal yapı, Karşıyaka'ya çok özel bir kent kimliği verir. Düne saygıyı, bugünü sahiplenmeyi, geleceğe sorumlulukla bakmayı özetleyen bu kimlik, aynı zamanda eşsiz bir esin kaynağıdır. Bilimden spora, eğitimden sanata pek çok değer Karşıyaka'dan çıkması bu nedenle bir rastlantı değildir. Bu yapı sayısız araştırma konusunu ve başlığını sunarken, geleceğe dair öngörülerin de giriş tümcelerini oluşturur. Bu tümceler, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş, bilimsel, laik, demokratik, hukuku ve insan haklarını vazgeçilmez olarak gören değerlerinden yola çıkar.

Bu belirlemeler, Karşıyaka Belediyesine egemen olan yerel yönetim felsefesini de özetlemektedir. Bir yandan çağın gereklerine uygun hizmet üretmeye, bir yandan Karşıyaka'mızın eşsiz değerlerini öne çıkarmaya, yeni çalışmalar için koşullar, olanaklar, platformlar oluşturmaya titizlik gösteriyoruz.

Kültür ve Çevre Sempozyumu bu yaklaşımın geleneksel hale dönüşmüş bir örneğidir. Eğitim kurumlarımızın, bilim ve sanat insanlarının, kentine karşı duyarlı ve bilinçli bir duruş gösterenlerin katkısıyla gerçekleşen sempozyumlar, kent hafızasından çözüm bekleyen sorunlara ve çözüm önerilerine uzanan geniş bir yelpazede gerçekleşmektedir. Bu yıl da çok değerli katılımcılarımızın bildirimleriyle, Karşıyaka ve Karşıyakalılık Kültürümüze yeni ve çağdaş sayfalar ekleyeceğiz. Kuşkusuz dile getirilecek her görüş, kurulacak her tümce, çalışmalarımıza ışık tutacak, esin ve güç verecektir. Biz bunu yalnızca Karşıyaka'mız için değil, Cumhuriyetimizin 100. Yılına hazırlanan ülkemiz için de istiyor ve örnek olmasını bekliyoruz.

Bu duygu ve beklentilerle, emeği geçen herkese teşekkür ediyor, elde edilecek sonuçların kentimize ve ülkemize güzellikler kazandırmasını diliyorum.

Saygılarımla.

Dr. Cemil Tugay
Karşıyaka Belediye Başkanı

AÇILIŞ KONUŞMASI

Karşıyaka'nın tarihi, coğrafi ve kültürel geçmişine ışık tutmak, kentin bugününe ve geleceğine ilişkin yapılan çalışmaların sonuçlarını tartışmak amacıyla yola çıktığımız, ilkinin 2005, ikincisi 2013 yılında düzenlediğimiz sempozyumun üçüncüsünü onurlandırdığınız için şahsım, kurumum ve emeği geçenler adına hepinize teşekkür ederim.

Daha önce yapılan toplantılarla birlikte, arkeolog, tarihçi, sanat tarihçi, coğrafyacı, mimar, inşaatçı, iktisatçı, edebiyatçı ve daha pek çok konuda 100'ün üzerinde bilim insanının Karşıyaka'yla ilgili çalışmaları tartışıldı. Burada sunulan çalışma sonuçları ve tartışmalar kitaplaştırıldı. Üç gün boyunca sürecektek olan bu sempozyumda bir önceki toplantının yapıldığı 2013 yılından sonra Karşıyaka'nın değişen yüzü, sorunları ve çözüm yollarının yanı sıra tarihine ve sosyo-kültürel geçmişine toplam 37 konuşmacıyla yakından bakacağız.

Sempozyuma bildiri ile katılan akademisyen ve araştırmacılara zahmetlerinden ötürü minnettarım. Sizlerden beklentim, bildiri metinlerinizi, bilim kurumumuzun değerlendirmeleri sonrası bir kitap bütünlüğünde yayınlamayı planladığımız için, en geç 1 Mart 2022 tarihine kadar bize iletmeniz olacaktır. Bu konudaki duyarlılığınız sempozyumda tartışılan konuların bir kitap bütünlüğünde kalıcı olmasını sağlayacak, gelecek kuşakların yararlanmasına imkan tanıyacaktır.

Pandemi nedeniyle, sizlerden gelen istekler doğrultusunda sempozyumu yaklaşık 1 yıl gecikmeli olarak gerçekleştirebildik. Bu konudaki duyarlılığınız için ayrıca teşekkür etmek isterim.

Değerli Konuklar,

Karşıyaka'nın geleceğine bir pencere açacağına inandığım sempozyumun açılışına gösterdiğiniz ilginin oturumlarda da devam etmesi temennisiyle hepinize saygılar sunuyorum.

Şebnem Güncü

Karşıyaka Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü

AÇILIŞ KONUŞMASI

Düzenleme kurulu adına hepimizi saygıyla selamlıyorum. Karşıyaka Belediyesi'nin bu yıl 3'ncüsünü düzenlediği "Kültür ve Çevre Sempozyumu"na hoş geldiniz.

İlki 2005, ikincisi 2013 yılında Karşıyaka Belediyesi öncülüğünde Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü iş birliğiyle ile düzenlendi. Ancak bu yıl Karşıyaka Belediyesi bu görevi tek başına üstlenmek zorunda kalmıştır.

Dünyadaki teknolojik gelişmelere paralel olarak hızla değişen yaşam doğaldır ki yaşadığımız mekanlarda da hızlı değişimi zorunlu kılmaktadır. Karşıyakayı ve İzmir'i dünyada yaşanan bu gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir. Kentimizdeki değişimi doğru anlamak, doğru yorumlamak ve olumlu yola yönlendirmek, gelecek kuşaklara daha iyi, daha yaşanabilir kentler bırakmanın temel koşuludur.

Bu düşünceyle, paydaşlarını bir araya getirerek yaşadığımız kentin yoluna mum ışığı kadar da olsa ışık tutmaya çalışan yine bu tür toplantılardır diye düşünüyorum. Bilim-sanat-kültür emekçileri arasında iş ve güç birliğinin daha fazla geliştirilmesi yalnızca yerel yönetimlerin değil bütün bireyler için bir görev olmaktan öte zorunluluk olarak karşımızda duruyor.

Amacımız, daha önceki iki sempozyumda olduğu gibi, bölgede çalışma yapmış ya da yapmakta olan bilim insanlarını, Karşıyaka'ya gönül verenleri, kültür ve kültürel çevreyi önemseyen ve taşın altına elini koyanları bir araya getirmektir.

Amacımız, çalışma sonuçlarının, birikimin, deneyim ve görüşlerin paylaşılabilirdiği ortamı oluşturmaktır.

Amacımız, Karşıyaka ve yakın çevresinin geçmişini bizden sonraki kuşakların daha iyi anlayabilmelerini sağlayacak veri bankasının oluşumuna katkıda bulunmaktır.

Verileri olduğu gibi kabul etmek yerine araştırma yeteneğini geliştirmek; teknik eğitim yanında sosyal ve kültürel eğitimleri de tamamlamak; sorgulayan, düşünen, dayanışma duygusuna sahip, bilimsel kriterleri önemseyen, aydınlanmış gençlerin yetişmesini amaçlamak elbette, bir sempozyumun sınırlarını aşar. Bu amaca hizmet edecek yatırımları yapmak için adres malumdur. Ancak, burada bulunma sebebimiz bile bir adımdır, beklemek yerine adımları sıklaştırmak hepimizin en temel toplumsal görevi olmalıdır diye düşünüyorum.

Bu yüzden, üç gün boyunca paylaşılacak çalışmaların kitaplaşması en az burada bulunma sebebimiz kadar önemlidir. İlk iki sempozyumda olduğu gibi bu sempozyumda da sunulan bildirilerin kitaplaştırılarak halka ulaştırılması, katkı sunan herkesin ürünü olacaktır.

Saygıdeğer katılımcılar, bütün bu çalışmaların, harcanan emeklerin boşa gitmeyeceğinden emin olunuz. Ortak amacımız, Karşıyaka gerçeğinden yola çıkarak, İzmir'in ve yaşadığımız bölgenin ve giderek ülkemizin, ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal ve daha pek çok açıdan refah düzeyi yüksek, aydınlık ve özgür bir yaşam özlemi değil midir? İnsanların düşüncelerini korkmadan ifade edebileceği, adil, başkalaştırmadan, insan haklarına ve hukuka saygılı, demokratik bir dünya özlemi değil midir...

Saygıdeğer konuklar, üç gün boyunca Karşıyaka'nın tarihi, arkeolojisi ve kültürel geçmişi; coğrafi yapısı; spor ve turizm potansiyeli; iklimi; suyu; son 20 yılda Karşıyaka belediyesinin açtığı müzeleri; Karşıyaka'da yaşamış edebiyatçıları ve Karşıyaka'da yaşamını yitirmiş insanların mezar taşları gibi geniş bir konu yelpazesini içeren toplam 37 sözlü bildiri, bir panel ve bir çini sergisi sizlerle birlikte olacaktır.

Düzenleme Kurulu olarak bu sempozyum, üniversitelerde görev yapan akademisyenlere, çeşitli kurum ve kuruluşlarda görevli çalışanlara, dahası Karşıyaka'yla ilgili sözüm var diyen herkese açık olsun istedik. Ancak, bilinmelidir ki, sunulan bildirimler, tartışılan konular Bilim Kurulu tarafından titizlikle ele alınarak değerlendirildikten sonra yayınlanacaktır.

Son olarak,

- Belediye Başkanı Sayın Cemil Tugay'ın bize güveni olmasaydı bu sempozyumun gerçekleşmesi de mümkün olmayacaktı;
 - 2005 yılından beri heyecanını, özverili çalışma azmi ve güleryüzünü yitirmeyen Kültür Müdürü Şebnem Güncü'ye ve Kültür Müdürlüğü'nün tek tek adını sayamadığım değerli çalışanlarına;
 - Oturumların yönetimi konusunda bizleri kırmayan saygıdeğer hocalarıma;
 - Bildiri sunacak ve panellerde yer alacak değerli konuşmacılara;
 - Mezar taşlarını çini üzerinde yorumlayan, bir anlamda sessizlerin sesi olan, Kültür Bakanlığı Sanatçısı Sayın Ebru Çamkırın'a
 - Zamanınızı ayırarak burada bulunan siz değerli izleyicilere;
- Kısacası katkıda bulunan herkese kendi adıma ve düzenleme kurulu adına içtenlikle teşekkür ediyorum.

Ayrıca,

Sempozyumun ilk oturumunda konuşmacı olan arkadaşımız değerli akademisyen Dr. Pelin Böke'yi yitirmiş olmanın derin üzüntüsünü yaşadık, yaşıyoruz. Düzenleme kurulu olarak kendisinden sempozyuma katkı sunmasını beklediğimizi söylediğimde, rahatsızlığı olduğunu ve bağışlamamızı rica etmiş, ısrarlarım karşısında, o hiç kimseyi kırmayan, kıramayan haliyle yaşadığı Bostanlı ile ilgili bir konuşma yapmayı kabul etmişti. Nefesi bu güne yetişemedi, programdan çıkarmaya gönlümüz de sevgimiz de el vermedi, seni unutmadık, unutmayacağız sevgili arkadaşım, katkıların için sonsuz teşekkürler.

Sempozyumun başarılı geçmesini diliyor saygılar sunuyorum.

Ertan Daş

Mezar taşları toplumların gelenek, inanç ve acılarını işledikleri, ait oldukları toplumun tarihsel ve kültürel geçmişine ışık tutabilecek pek çok bilgiyi içeren önemli belgelerden biridir. Geleneksel anlayışla üretilen mezar taşları, Türklerin Anadolu'ya gelişiyle birlikte başlamış ve 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Anadolu Selçuklular Dönemi'nde özellikle Van Gölü çevresi ile Orta Anadolu mezarlıklarında örneklerine rastladığımız dikdörtgen şekilli mezar taşlarının yanı sıra koyun, koç ve at biçimli mezar taşlarının da yapıldığı bilinmektedir. Beylikler döneminden itibaren formları yavaş yavaş değişmeye başlayan bu kültürel ve sanatsal ürünler, Osmanlı döneminde 15-16. yüzyıllardan itibaren, değişen toplum yapısıyla birlikte çeşitlenerek devam etmiştir.

Mezar taşları, üzerlerindeki yazılar kadar, süslemeleriyle de geçmişe dair pek çok bilgiyi aktarırlar. Bu süslemeler arasında, mezarlıkları bir cennet bahçesine çeviren bitkisel örneklerin yanı sıra mimari tasvirler ve çeşitli sembolik öğeler ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada, Karşıyaka Mezarlıklarında ki Osmanlı Dönemi mezar taşlarında yaygın olarak kullanılan Sivastika ve ay, güneş, yıldız gibi çeşitli gök cisimlerinin mezar taşları üzerindeki yansımaları incelenecek, bu sembollerin köken ve bugün tamamen unutulmuş anlamları değerlendirilmeye çalışılmış; Dedebaşı, Soğukkuyu, Eski Örnekköy ve Yamanlar mezarlıklarındaki mezar taşları üzerine işlenen söz konusu sembollerin değişen inanç ve kültürel yapıyla birlikte geçirdiği değişimler görseller eşliğinde tanıtılmıştır.

İnsanlık tarihinden daha eski olan ağaç, devamlı yeşil kalan türlerinin yanısıra, her bahar kendini yenilemesi ve meyve vermesi, köküyle toprağa, yaprak ve dallarıyla gökyüzüne hakim olması gibi daha bir çok özelliğiyle her dönemde hayranlık uyandırmış, bu nedenle dünyanın yaratılışı ile ilgili söylencelerde de en çok kullanılan motif olmuştur².

Orta Asya'da yaygın olan Şamanist inanca göre dünyanın merkezi olarak kabul edilen Hayat Ağacı, aynı zamanda bolluk ve bereketin sembolü olarak da kullanılmıştır³. Hıristiyanlıkta, haç motifinin prototipi olarak nitelendirilir. Eski metinlerde "İnsanlar onun sayesinde, yılanın ve ölümün üstesinden geleceklerdir" şeklinde ifadeler mevcuttur⁴. İslam inancına göre de Adem ile Havva, "Hayat Ağacı"nın meyvelerini yedikleri için cennetten kovulmuşlardır. Bu öykü tek tanrılı dinlerin hemen tümünde vardır ve Hayat Ağacı'nın meyvelerini yiyen Adem ile Havva, dolayısıyla da insanoğlu ölümsüzlük hakkını kaybetmiş ve ölümsüzlük otunun peşine düşmüştür. Adem ile Havva'ya Hayat Ağacı'nın meyvesini sunan yılan da, Gılgamış'tan Lokman Hekim'e ölümsüzlüğü arayan insanı engelleyen hayvan ve ölümsüzlük otunun bekçisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Artemis'in sembolü Servi, Attis'in sembolü menekşe veya çam; Afrodit'in, Meryem ve Fatma Ana'nın sembolü nardır. Budizm'de ve Orta Asya Türkleri arasında yaygın olan Maniheizm inanca göre

1 Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Dr. Öğretim Üyesi (Emekli).

2 Bu makalede, E.Daş, Taşa Kazınan Hayatlar, 2014, s.200-2004'den yararlanılmıştır.

3 Mezar taşlarında kullanılan bazı süslemelerin simgesel anlamları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. B.Oğuz, *Mezar Taşlarında Simgeleşen İnançlar*, İstanbul, 1983..

4 N.Ersoy, *Semboller ve Yorumları*, İstanbul 2000, s.377.

de nar kutsal bir bitkiydi⁵. Anadolu'da, Roma dönemi mezar taşlarında da görülen, sürekli yeşil kalmasıyla ve uzun boyuyla ebedi olanı simgeleyen servi, Hayat Ağacı motifi olarak İslami dönem mezar

taşlarında en çok kullanılan ağaçtır⁶.

Dedebaşı ve Soğukkuyu mezar taşlarında sarmaşık.

İslam inancına göre cennete özgü olan hurma ağacı ile bazı Türkmen aşiretleri arasında yaygın olan inanışa göre Fatma Ana'nın kadın hastalıklarında ilaç olarak kullandığı söylenen nar⁷, mezar taşı süslemelerinde cenneti ve dolayısıyla ebedi hayatı simgeleyen diğer ağaçlardandır. Aynı şekilde enginar ve haşhaş gibi bitki ve kozalakları cennetin, bolluğun, bereketin sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mezar taşlarında en çok tekrar edilen ağaç servi ağacıdır. Genellikle hem erkek hem de kadın mezar taşlarının ayak ucuna işlenen servi ağacının gövdesine sarılmış olarak işlenen sarmaşık bitkisi de bu özelliğiyle, hayat ağacının bekçilerinden yılan (ejder) sembolünü anımsatmaktadır. Başucu taşlarında doğadaki görünümüne yakın bir biçimde en çok işlenen çiçeklerden biri Hz. Muhammed'in sembolü olan güldür. Erkek başucu taşlarında genellikle kavuk, sarık gibi başlıkların dolamları arasına

5 E.Esin, *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İst. 2004, s.44.

6 Servi Ağacı, özellikle mezar taşı süslemelerinde en çok kullanılan motiftir. Bu motifle ilgili bilgi için bk. C. Çulpan, "*Antik Devirden Zamanımıza Kadar İlahiyat, Tıp Ve Sanat Tarihinde Serviler*", II, İstanbul 1961; M.M.Tayanç, "*Türk Süslemelerinde Servi Ağacı*", İstanbul Belediye, S.17, İstanbul 1962, s.4.

7 G.Erbek, "*Hayat Ağacı Motifi I-II*", *Antika*, S. 15-16, İstanbul 1986., s.29.

sıkıştırılmış tek ya da çift gül, kadın başucu taşlarında vazo içinde veya kemer köşeliklerine yerleştirilmiş gül dalları ilgi çekicidir.

Dedebaşı ve Soğukkuyu mezar taşlarında gül ve enginar süslemesi.

Yaygın olarak kullanılan bir çiçek motifi olan ve “taç yapraklı çiçek” olarak tanımladığımız bitkisel motif, dünyada binin üzerinde çeşidi bulunduğu bilinen papatyagiller familyasından (Asteraceae) bir çiçek olabileceği gibi, Boraginaceae familyasından “beni unutmama” (Myosotis) olarak adlandırılan çiçek de olabilir. Literatürde, taç yapraklı çiçeklere sahip pek çok bitki örneği bilinmektedir.

Soğukkuyu Mezarlığında, saksı içinde taç yapraklı çiçek ve tek çiçek süslemesi.

Mezar taşlarına işlenen her bir bitkinin ayrı bir sembolik anlamından bahsedilebileceği gibi, genel olarak bitkisel motiflerin bir cennet bahçesi tahayyülü yaratması açısından değerlendirilebilir. Aynı paralelde, geometrik şekillerin de, herhangi bir motifi çerçevelemenin yanı sıra, sembolik anlamları da gözardı edilmemelidir. Özellikle daire motifinin güneş ve aydınlıkla ilgili, çarkıfelek ve sıvastika motifinin yaşamsal döngü ile ilgili sembolik

bazı anlamlar taşıdığını da vurgulamak gerekir. Karşıyaka mezarlıklarında mimari süslemelerde manzarayı bütünleyen hilal motifinin yanısıra, tek başına işlenmiş ay-yıldız motiflerine de yer verilmiştir. Ay-yıldız Türk bayrağının; tek ay ise İslam'ın sembolüdür.

Soğukkuyu ve Örnekköy Mezar taşlarında geometrik semboller.

Genel anlamda güneşi sembolize eden daire ve dairenin çeşitli biçimlerde yorumlanmasından oluşan motifler, yeryüzündeki inançlardan

Soğukkuyu mezar taşında kılıç tasviri.

bir çoğunun sıklıkla kullandığı bir semboldür⁸. İslami geleneklerle birlikte anlam değişimine uğrayan bu motif, insanlık kültürünün en eski pagan sembollerinden biridir. Başlangıcı ve sonu belli olmayan bir görünüme sahip olması, Monoteizm sembolü olarak da kullanılma nedeni olmuştur. İlkel dinlerde en büyük tanrı güneştir. Güneş sembolü, Mısır tanrısı Ra'dan, Hıristiyan azizlerinin başlarındaki hale-ye ve mezar taşlarındaki içi yapraklarla, ışınlarla veya çok kollu yıldızlarla doldurulmuş daireye kadar, "ebedi yaşam" ifadesi olarak, gelenek ve inançların sembolik göstergesi biçiminde yorumlanabilir⁹.

Karşıyaka mezar taşları arasında tek örnek olarak sözünü edebileceğimiz, Soğukkuyu Mezarlığı'ndaki bir taş üzerine işlenen kılıç kabartmasıdır. Kılıç, mezarda yatanın bir asker olduğunu sembolize ediyor olmalıdır.

8 Dairenin daha bir çok sembolik anlamı bulunmaktadır, ayrıntılı bilgi için bk., N,Ersoy, *a.g.e*, s.72-80.

9 Svastika motifi ile ilgili daha fazla bilgi için bk. E.Daş, Mezar Taşlarında Çarkıfelek ve Svastika Sembollerinin Kökeni Ve Anlamı, *1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı* (19-21 Ekim 2018 Kuşadası), Aydın, s. 199-206.

KARŞIYAKA VE ÇEVRESİNİN TARİH VE ARKEOLOJİSİ ÜZERİNE

Akın Ersoy*

ÖZET

İzmir Körfezi'nin kuzey sahilinde yer alan Karşıyaka, Efsanevi Kral Tantalos'un deprem ve heyelanlarla yok olan efsanevi Tantalos kentinin bulunduğu Yamanlar Dağı'nın denize ulaştığı noktada yer alır. Karşıyaka başlangıçta hem Tunç ve Demir Çağları'nın efsanevi kenti ve hem de Homeros'un kenti, Bayraklı Smyrnası'nın kırsalının bir parçası idi. Yine Büyük İskender sonrasında Kadifekale yamaçlarında yeniden kurulan Smyrna kentinin kırsalının önemli bir parçası oldu. İlçenin sırtını dayadığı Küçük Yamanlar'da bulunan Geç Neolitik Çağ'dan Geç Bizans dönemine kadar iskan gören K. Yamanlar höyük yerleşimi, Arkaik ve Hellenistik Dönemler boyunca Smyrna/İzmir'in kuzeydeki savunma sisteminin önemli bir parçası olan Adatepe Kalesi, Leukai antik kenti, Kocabahçe (Mormonda) ve Çobanpınarı'ndaki antik yerleşim izleri, antik çağın en önemli nehir taşımacılığı rotalarından biri olan Tanrısal Hermos'un (Gediz) aktığı kıyıları, tuz sahaları ve Smyrna'yı kuzey Ege kentlerine bağlayan

kara yoluna sahip olması ile İzmir'in kadim tarihinin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Karşıyaka tarihi çağlarda Smyrna'nın Kuzeybatı Anadolu coğrafyasına açılan kapısı oldu.

Nitekim Demir Çağı'nda Bayraklı Smyrnası'ndan, Büyük İskender sonrasında da Kadifekale eteklerinde yeniden kurulan Smyrna'dan çıkan karayolu Kuzeybatı Anadolu'ya ulaşırken Karşıyaka üzerinden doğal olarak bugünkü Bayraklı-Karşıyaka-Çiğli-Menemen-Bergama ekseninde, kıyıya mümkün olan en yakın çizgide bir rota izliyordu.

Karayolu Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde Antik Çağ'ın Aiolis, Mysia ve Troas adı verilen coğrafyalarındaki kentlere ulaşıyordu. İlk detaylı Anadolu haritası olan ve orijinalinin tarihi tartışmalı olan cursus publicus adı verilen Roma yol şebekesini gösteren Tabula Peutingeriana'da Smyrna'dan Kuzeybatı Anadolu'ya yönelen yol Karşıyaka'yı geçtikten sonra bu haritada açık bir şekilde işaretlendiği gibi Temnos-Kyme-Myrina-Elea-Attalea yerleşimlerini izleyerek kuzeye yöneldiği görülmektedir (Resim 1).¹ Bu haritada yanlış olarak Hermos Nehri Metropolis (Torbali) ile Smyrna (İzmir) arasında

*Doç.Dr., Smyrna Antik Kenti Kazı Başkanı. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-Türk-İslam Arkeolojisi Bölümü, akin.ersoy@ikcu.edu.tr

¹ <http://www.doria.fi/handle/10024/90222>

gösterilmiştir.

Tabula Peutingeriana'da Karşıyaka'nın tarihsel coğrafyasının ayrılmaz bir parçası olan Leukai ise işaretlenmiş değildir. Haritanın çizilmesinden yaklaşık 4 yüzyıl kadar önce ise MÖ 1. yüzyılın sonunda Gezgin Strabon (XIV.1.38) İzmir çevresini anlatırken Leukai ile ilgili bize bazı bilgiler aktarmaktadır. Belki de harita çizilirken Leukai Hellenistik ve Erken Roma Dönemi'ndeki önemini kaybetmiş olmalıdır. Kentten ziyade ekonomisi tuz ve Gediz üzerinden gelen diğer emtiyaya bağlı ticari bir kasabaya dönüşmüş olmalıdır. Strabon "Smyrna'dan sonra Lukai denilen küçük bir kente gelinir. Attalos Philometor'un (Bergama Kralı III Attalos) ölümünden sonra, kral ailesinden olduğu için saygı duyulan ve krallığı ele geçirmeyi tasavvur eden Aristonikos burada ayaklanmıştı..." diyerek burada bir isyanın çıktığını anlatır. Kölelerin ve ezilenlerin kitleler halinde katıldığı bu ayaklanma siyasi olmaktan çok toplumsal bir hareket olarak dikkat çeker. Strabon'un aktardığı bu ayaklanma Anadolu'da Kral III. Attalos tarafından Pergamon krallık topraklarının Romalılara vasiyet edilmesinin ardından egemenliklerini 4 yıl kadar geciktirmişti.

Smyrna'dan çıkan yol üzerinde körfezi terkederken ilk yerleşim noktası olan Leukai Çamaltı tuzlası ile Dalyanlar arasında bulunan ve Antik Çağ'da bir ada olduğu öngörülen Üç Tepeler olarak bilinen mevkidedir (Harita 1, Resim 5 (Üçtepelere Foto)). Adının "beyaz" anlamına gelmesi bugün de bu mevkiye adını veren tuz sahasından geldiği önerilmektedir. Gediz Nehri'nin (Hermos) denize ulaştığı noktada yer alan adanın körfezin güneyini Klazomenai (Urla) üzerinden kontrol eden Perslerin körfezin kuzeyini de kontrol etmek için bu adayı da askeri bir mevzi olarak ilk kez tahkim ettikleri önerilmektedir. İlk tahkimatın Pers Kralı'na MÖ 4. yüzyılda isyan edenlerden biri olan Persli Komutan Tamos tarafından MÖ 383 yılı civarında gerçekleştirildiği ileri sürülür. Ardından MÖ 360-350 tarihlerinde Mısır'ın 30. Sülalesinin 2. Kralı Takhos'un 500 Talent para ve 35 gemi ile Leukai merkezli bir başka isyancı olan Persli Komutan Rheomithres'e destek verdiği tarihsel perspektif içinde aktarılır.

Böylece tahkim edilen Leukai'nın Perslerin Anadolu'dan ayrılması sonrasında sahipliği konusunda Klazomenai ve Kyme'nin anlaşmazlığa düştükleri ve Delphi Apollon Kutsal Merkezi'ne başvurulduğu bilinmektedir. Delphoi (Delfi-Yunanistan) bilicisi başvurulara "Leukai'da hangi kent elini çabuk tutup kurban keserse kent onun olsun" diyecektir. Karayolu ile Leukai'a ulaşmak tüm körfezi dolaşmaları gerektiğinden Klazomenai, Kyme'ye göre başlangıçta daha dezavantajlıydı. Ancak Karşıyaka'nın bulunduğu yerde Klazomenai'a ait bir Emporionun (Pazaryeri) olması ve burasının Klazomenai toprağı olması nedeniyle Klazomenailılar bu uzaklığı avantaja çevirerek Leukai'a Kymelilerden önce vardılar ve kenti sahiplendiler.

Klazomenai sikkeleri üzerinde olduğu gibi Leukai sikkeleri üzerinde de kuğu tasvirinin yer alması kentin Klazomenai ile bağlantısını gösterdiği gibi aynı zamanda bugünkü gibi kuşların uğrak yeri olduğuna da işaret etmektedir (Resim 2, 3). Kentin ana yerleşim noktası güneybatıdaki Lodos Tepe olarak bilinmektedir. Lodos Tepe dışında Abdullah Ağa Tepe, Orta Tepe

ve Poyraz Tepe’de de yerleşim izleri görülmektedir.

Leukai bir isyancı tarafından ilk kez tahkim edilmesi ve ev sahipliği yapmasının ardından Antik Çağ’ın bir başka isyancısına da, Strabon’un da aktardığı gibi, ev sahipliği yapmıştır.² Pergamon Kralı III. Attalos vasiyet yoluyla ülkesini Romalılara bırakınca, çıkacak ayaklanmayı engellemek için Pergamonlu yöneticiler özgür alt sosyal gruplar ile bir kısım köleye özgürlük vererek ve vaad

ederek bu isyanı önlenmeye çalıştılar. Öyle ki, isyana kalkışabilecekler için ikamet ettikleri yeri terk edenlerin tüm haklarının ellerinden alınacağı ve mülklerine el konulacağı bildirildi.³ Ancak korkulan oldu ve Pergamon hanedan ailesinden bir önceki kral II. Eumenes’in (MÖ 197-159) gayrimeşru oğlu Aristonikos bu vasiyeti kabul etmeyerek, kendini III. Eumenes adıyla kral ilan ederek isyan çıkardı. İsyancıların merkezi Leukai (Üçtepeliler) kenti idi.⁴

Yürekli ve zeki bir kişi olarak tasvir edilen Aristonikos krallık topraklarındaki sosyal ve ekonomik düzenden memnun olmayanları, Makedonyalı kolonistleri, köylüleri ve köleleri arkasına aldı ve onlara mükemmel bir düzeni olan Heliopolis (Güneş Ülkesi) vaad etti. Karia’dan (Muğla) Marmara Denizi’ne kadar olan kıyı şeridini isyancılar domine ettiler ve Kolophon, Myndos (Bodrum-Gümüşlük) ve Samos’u ele geçirdiler. Ne ilginçtir ki, 2 bin yılı aşkın bir zaman sonra Çaka Bey aynı kıyılarda yine Romalılara isyan edecek ve kısa ömürlü de olsa kendi devletini kuracaktır. Vasiyet çerçevesinde Romalılar Pergamon Krallığı topraklarındaki kentlere bağımsızlık vermeyi de vaad ettiler. Nitekim güçlü aristokratik yapıları ve özgürlük idealine sahip olmaları nedeniyle Krallığın eski merkezi Pergamon ile Ephesos ve Smyrna ancak kapılarını kapatarak isyancıların yıkıcı etkisinden kurtulabildiler (Resim 4 Hellenistik sur parçası). Bağımsızlık verileceği taahhüt edilen kentler aynı zamanda ortak bir ordu da oluşturdular. Orduya Roma’dan MÖ 133 sonu 132 başında gönderilen devlet adamı Publius Scipio Nasica başkanlığındaki beş kişilik elçi grubu komuta etmiş ancak bu ortak ordu İsyancılar karşısında başarılı olamamıştır. Bunun üzerine müttefik krallıklardan Bithynia kralı II. Nikomedes, Pontos Kralı V. Mithridates, Kappadokia Kralı V. Ariarathes ve Paphlagonia Kralı Pylaimenes bu ortak orduya destek vermişlerse de yine başarılı sonuçlar alınamamıştır. Ortak ordunun bu sırada görünen tek başarısı Ephesos önderliğindeki donanmanın Kyme açıklarında İsyancıların deniz gücünü yenilgiye uğratması olmuştu. İsyancılar denizdeki yenilginin ardından Bakırçay (Kaikos) ve Gediz (Hermos) vadileri boyunca geri çekilirken bir yandan da Thyateira (Akhisar), Apollonis (Mecidiye) ile Stratonikeia ((Siledik) kentlerini ele geçirmişlerdir.

Roma Senatosu Pergamon ülkesinin savaşız kendi topraklarına katılacağını düşünürken bunun bu kadar kolay olmayacağını anlayarak güçlü bir ordu ile Konsül ve General Licinius Crassus’u MÖ 131’de Batı Anadolu’ya gönderdi. Kentlerin ortak ordusu ve müttefiklerin desteğiyle büyük ve güçlü

2 Ersoy 2020, s. 79 vd. Ayrıca bkz. Hasan Malay, Çağlar Boyu Kölelik, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.

3 Doğer 2014, 42 vd. (Aristonikos Maddesi)

4 Cadoux 1938, s. 146 vd.

bir ordu haline gelen bu ordu isyancılar tarafından beklenmedik şekilde yine mağlup edildi. Romalılar Pergamon'a doğru geri çekilirken Eleia (Zeytindağı-Aliağa) yakınlarına geldiklerinde General Crassus isyancıların eline düştü. Bir Romalı Konsülün esir düşmesi Roma toplumunda aşağılayıcı bir durum olduğundan General Crassus kendisini Aristonikos'a götüren Trakya kökenli askere saldırıp onun tek gözünü kör edince asker tarafından öldürülecek ve asker onun ancak başını Aristonikos'a götürecektir. General Crassus'un başsız bedeni ise İzmirliiler tarafından bugün Kemer-Kapılar mevkindeki bir mezara gömülecektir. İsyancılar arasında büyük bir memnuniyet yaratan ve moral kazandıran bu durum karşısında Roma Senatosu bu kez de MÖ 130 yılının Konsülü General Perperna'yı bir miktar asker ile Anadolu'ya gönderecektir.

Halen zafer sarhoşluğu içindeki isyancılar aniden saldıran Perperna komutanlığındaki Romalılara yenilince Stratonikeia'ya sığınmak zorunda kaldılar. Perperna onu takip ederek kenti kuşatmış ve açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalan şehir Romalılara teslim olmak zorunda kalmıştır. General Perperna isyanı bastırdıktan sonra Aristonikos ile birlikte Pergamon Krallığı'nın hazinelerini Roma'ya göndermiştir. Büyük ölçüde kölelerden oluşan isyanın lideri Aristonikos Roma'da bir hapisanede boğdurularak öldürülmüştür. Aristonikos isyanını bastıran Perperna ise bir hastalığa yakalanarak Pergamon'da öldü. İsyancıardan arta kalanlar Roma'dan Pergamon Krallığı topraklarında bir Roma Eyaleti (Provincia Asia) tesis etmesi için gönderilen MÖ 129 yılı Konsülü Manius Aquilius tarafından ortadan kaldırıldılar. İsyandan yaklaşık 3 yüzyıl sonra tarihinin en büyük depremlerinden birini MS 177-178'de yaşayan Smyrnalılar adına Entelektüel Aristeides Aristonikos İsyanı'nı Romalılara hatırlatacak ve büyük yıkımların yaşandığı İzmir için İmparator Marcus Aurelius'tan yardım isteyecektir. Aristeides (Or. 19.11) İmparatora şöyle seslenecektir; "Kent sadece görünüşünden dolayı değil, ayrıca tüm zamanlarda siz Romalılara göstermiş olduğu iyi niyetten ötürü de kurtarılmayı hak ediyor; öyle ki, Antiokhos'a karşı yaptığınız savaşta sizin yanınızda olmuştu, Aristonikos'a karşı olan savaşta da; yeri geldi kuşatmalara dayandı, yeri geldi hiç de basit olmayan savaşlarda çarpıştı, hatta kentin kapılarında hala bu çarpışmaların hatırası bulunmaktadır. Ordunuzun elbiseye ihtiyacı vardı, komutanınız katledilmişti; bu kent, komutanınızı kentin kapılarından içeri getirip gömdü ve kendi elbiselerini askerlere dağıttı, biri kendininkini ötekine veriyordu."

Antik kaynaklardan edinilen bu bilgiler Leukai'in önemine bir yandan atıf yaparken diğer yandan arkeolojik kazılar yapılmamış olsa da yürütülen yüzey araştırmalarından ele geçen Hellenistik Dönem çatı kiremitlerinin yoğunluğu⁵ küçük bir yerleşim de olsa Leukai'in güçlü surları ile küçük de olsa önem verilen bir Hellenistik kent olduğunu göstermekte ve tarihsel bilgileri desteklemektedir. Hellenistik Dönemin gergin ortamı içinde Leukai Smyrna Limanı'na yanaşan gemiler için önemli bir kontrol noktası olduğu kadar ve aynı zamanda Hermos üzerinden gelen nehir taşımacılığını ve tuz sahalarını da kontrol altında tutuyordu.

Hermostu, Hesiodos (Theogonia, 343) "Tethys, Okeanos'a ırmaklar doğurdu. Suları burgaç burgaç ırmaklar:..... güzel akışlı Hermostu" olarak tanımlamaktadır. Homeros ise (İlyada, XX.392) "..... burgaçlı Hermostu ırmağının....." şeklinde tanımlamaktadır. Menemen Ovası'nı yaratan Hermostu'nun Demir Çağı'nda Phokaia'ya daha yakın iken, zamanla güneye dönerek körfeze döküldüğü kabul edilir. Ancak getirdiği alüvyonların körfez için tehlike yaratması üzerine 1886'da yatağı tekrar kuzeye alınmıştır. Herodotos (Historia, I.80) ise Hermostu şöyle tanımlayacaktır; "..... Phokaia yörelerinde denize dökülen Hermostu". Anlaşılan o ki, Hermostu MÖ 5. yüzyılda henüz Phokaia'ya en yakın durumdaki yatağından akarak denize dökülüyordu. Geç Roma Dönemi'nde çok da ismi geçmeyen Leukai'in Geç Bizans Dönemi'ne kadar artık bir köy yerleşimine evrildiğini ve çevresindeki tuz sahaları için lojistik önemine işaret edilmektedir. Nitekim yüzey araştırmalarında tespit edilen mimari izler Geç Bizans

5 Yolaçan-Göncü-Ersoy 2018, s. 52.

Dönemi'ndeki varlığını desteklemektedir. Arkeolojik kayıtlardan ve bulgulardan yoksun olsak da çok eski tarihlerden itibaren bugünkü Bostanlı'dan itibaren tuz üretim sahası olarak mevcut sahil çizgisinin kullanıldığı varsayılır. Bugün Çamaltı Tuzlası'na adını veren bu üretim sahasına ilişkin ilk kayıtlara Bizans kaynaklarında ulaşılmaktadır. 13. yüzyıl Lembos Manastırı kayıtlarına göre İmparatorun emriyle Thrakesion Theması Dukası Konstantinos Khadenos'a gönderilen bir fermanla tuzlalarından bu manastıra 200 modi-

os tuz verilmesinin istendiği öğrenilmektedir. Tuzlalar devletin mülkü olmakla birlikte yine bu tarihlerde İoannes Kampanas adlı bir kişiye kiralandığı da öğrenilmektedir. Bu tarihlerde Leukai, bir köy yerleşimine dönüşmüş ve etrafı dalyanlar (Biberia) ve tuzlalardan (Halykes) oluşan arazilerden oluşmaktaydı.⁶

13. yüzyıl Lembos Manastırı kayıtlarında adı geçen Amanara veya Amanarion adı ile geçen dağın Yamanlar Dağı ile lokalizasyonu yapılmakta olup dağın üzerinde Hagia Maria Manastırı'nın olduğu ve Amanarionissa (Amanara Bakiresi) sıfatıyla anıldığı öğrenilmektedir.⁷ Aynı kayıtlarda Phlamoulon Dağı'ndan bahis geçmekte olup Yamanlar Dağı'nın batı yamaçları için bu ismin kullanıldığı önerilmektedir. Aynı manastırın 1235 tarihli kayıtlarında adı geçen Mazokhortos Dağı veya zirvenin ise lokalizasyonu Bayraklı'nın dayandığı sırtlar olarak önerilmektedir.⁸

6 Doğer 2014, s. 251 (Leukai Maddesi)

7 Doğer 2020, s. 90, Resim 18.

8 Doğer 2014, s. 32 (Amanara Maddesi)

Leukai deniz tarafını kontrol ederken Yamanlar Dağı üzerinden gelerek körfeze inen dağ yollarını ise Karşıyaka'nın hemen üzerindeki Adatepe Kalesi kontrol etmekteydi (Harita 1, Resim 6).⁹ Adatepe Kalesi günümüz Bayraklı ilçesi sınırlarında, Doğançay köyü üzerinden ulaşılan Sancaklı köyünün kuzeyinde konumlanmaktadır. Tepe üzerinde yer alan kale, Bayraklı'daki Eski Smyrna'nın hemen üzerindeki bu kentin akropol tepesi Büyükkale ile birlikte İzmir civarındaki Arkaik Dönem'den Roma

Dönemi'ne kadar tahkim edilmiş Smyrna dış savunma ağının parçaları idi. Kalenin yüksekliği deniz seviyesinden yaklaşık 480 m'dir. Yamanlar Dağı ve İzmir Körfezi'nin girişine hâkim bir konumda yer alan tepenin zirvesinde iki kademeli olarak yükselen sur ve teras duvarları gözlemlenmektedir. Adatepe kalesinin korunmuş surları ve yüzeyde yapılan araştırmalarda görülen seramik buluntuları kalenin Roma Dönemi'ne kadar kullanılmış olmasına karşın özellikle MÖ 3. ve 2. yüzyıllarda en aktif dönemini yaşadığına işaret etmektedir.

Tepenin zirvesinde ve dolayısıyla kalenin içinde yağmur suyunu toplamak amacıyla ana kayaya açılmış ve paket taşlardan oluşan bir sarnıç yer almaktadır (Resim 7).

Kuzeydoğu bölümü oval bir forma sahip yapı yaklaşık 2,10 m genişliğe sahiptir. Sarnıcın kuzey ve doğu bölümünün dışında düzgün yüzeye sahip paket taşlardan dış bir çerçeve oluşturulduğu görülmektedir. Söz konusu kalıntının batı kesitinden düşen ana kayalar dolayısıyla derinliği ve hacmi ise tespit edilememektedir.

Tepenin eteklerinde ve zirvesinde çoğunluğu Hellenistik Döneme ait olmak üzere metrekarede 4-5 adet seramik ve çatı kiremiti parçası yoğunluğu tespit edilmiştir (Resim 8). Ayrıca tepenin kuzeybatı yamacında 1 adet M.Ö. 5./4. yüzyıla ait bir bronz Myrina Kent Sikkesi ele geçmiştir (Resim 9). Tepenin güney batı bölümü oldukça dik ve

⁹ Cadoux 1938, s. 40.

korunaklı bir kaya kütesinden oluşmaktadır (Resim 10). Söz konusu bu bölümde olasılıkla sur inşa-sında kullanılmak üzere ana kayadan blok taş çıkarıldığına dair izler de tespit edilmiştir (Resim 11).

Tepenin nispeten daha korunaksız olan güneydoğu ve kuzeydoğu yamaçlarının ise sur duvarları ile savunmaya elverişli bir hale getirildiği anlaşılmaktadır. Alanın güney doğu bölümünde doğu-batı yönde uzanan sur kalıntıları kesintisiz bir şekilde yaklaşık 23 m boyunca takip edilebilmektedir. Polygonal örgü tekniğine sahip sur duvarı 1,90 m kalınlığa sahip olup 2,40 m yüksekliğe kadar korunmuştur (Resim 12). Bu sur duvarının doğu köşesine paralel bir şekilde uzanan 2. bir sur hattı ise kuzeydoğu yamaçta bulunmaktadır. Sur hattı yüzeyden yaklaşık 22,20 m boyunca takip edilebilmektedir (Resim 13). Bu sur hattının kuzey köşesinde doğu yönde yaklaşık 1,50 m çıkıntı yapan dörtgen planlı bir kuleye ait olabilecek kalıntılarla sonlandığı görülmektedir.

Bu kuleden sonra kuzeybatı yönde devam ettiği anlaşılan sur kalıntıları birkaç blok daha gözlendikten sonra izleri kaybolmaktadır. Dörtgen bloklardan oluşan sur hattı tek sıra korun-

muş olup genişliği ise ölçülememektedir. Ancak kule benzeri kalıntı toplam 3 blok taş yüksekliğinde korunmuş olup isodomik duvar örgüsüne sahiptir (Resim 14).

Adatepe'nin hemen 1 km kadar doğusunda bugün Kocabahçe-Soğukpınar (Doğançay-Yamanlar) olarak adlandırılan mevkide Yamanlar Dağı'nın güneye bakan yamacında antik Mormonda adı önerilen Geç Antik Çağ yerleşimi bulunmaktadır.¹⁰

Bir başka antik çağ yerleşimi ise Bayraklı ilçesi sınırlarında kalan ise Büyük Kale'nin yaklaşık 1300 m kuzeydoğusunda yer alan Çobanpınarı mevkindedir.¹¹ Oldukça kayalık ve maki örtüsüne sahip olan zirvede birbirleriyle bağlantı göstermeyen çeşitli duvar kalıntıları olduğu görülmüştür. İn situ bu kalıntılar dışında alana dağılmış bir şekilde az sayıda dörtgen blok taşlar olduğu görülmüştür (Resim 15). Alanın yüzeyinde az sayıda pişmiş toprak kalıntısı da olduğu gözlemlenmiştir. Bu kalıntıların yoğunluğu metrekarede 1-2

adet olarak tespit edilmiş olup çoğunlukla Hellenistik Dönem' e tarihlenebilecek parçalardan oluşmaktadır (Resim 16). Leukai ve Adatepe Kalesi odaklı bu makalede kısmen vurguladığımız gibi 8.500 yıllık yerleşim tarihine sahip İzmir ve İzmir Körfezi ile körfezin kuzey kenarındaki Karşıyaka ve çevresinin tarihi doğal olarak paralellik gösterir. Deniz ve nehir ticareti ile tuzlalar bugünkünün aksine Karşıyaka için öne çıkan başat konulardan birkaçı olmuştur.

DÖNEM KAYNAKLARI

Herodotos, Tarih, Türkçesi: Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.

Hesiodos Eseri ve Kaynakları, Çev: Sabahattin Eyüboğlu-Azra Erhat, TTK Basımevi, Ankara 1977.

Homeros, İlyada, Türkçesi: Azra Erhat-A Kadir, Sander Yayınları, İstanbul 1981.

P.A. Aristides, "The Complete Works" Vol. II. Oratione XVII-LIII, Trans. Ch. A. Behr, Leiden 1981.

Strabon, Geographika, Çev: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

MODERN KAYNAKLAR

Cadoux 1938 Cadoux, C.J., Ancient Smyrna, Basil Blackwell, Oxford.

Doğer 2020 Doğer, E., İzmir'in Smyrna'sı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Doğer 2014 Doğer, E., İzmir Kent Ansiklopedisi (Arkeoloji), Ed: Ersin Doğer-Nezih Aytaçlar-Akın Ersoy-Murat Tozan, İBB Kültür Yayınları, İzmir.

Ersoy 2020 Ersoy, A., Bir Zamanlar Kölelik ve İsyanlar, KNK 2020/44, 79 vd.

Malay 1990 Malay, H., Çağlar Boyu Kölelik, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Yolaçan-Göncü-Ersoy 2018 Yolaçan, B., Göncü, H., Ersoy, A., 2016 Yılı İzmir İli Merkez İlçeleri ve Menemen İlçesi Yüzey Araştırması, 35. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 179/1, s. 41-60.

DİJİTAL KAYNAKLAR

<http://www.doria.fi/handle/10024/90222>

SMYRNA'NIN KURULUŞU VE

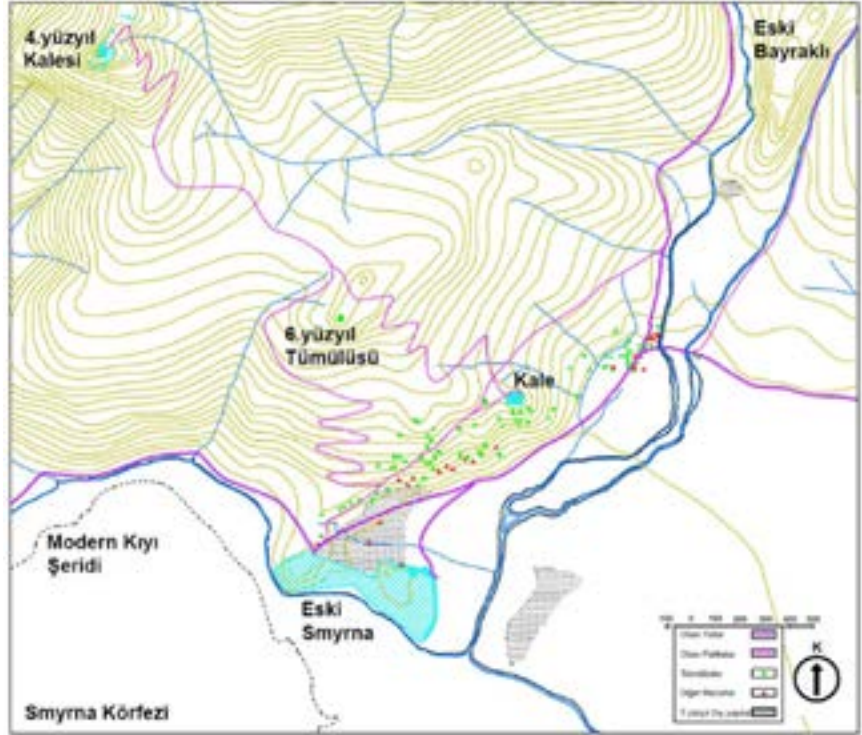
BİR EGE KENTİ OLARAK YÜKSELMESİ¹

Cumhur Tanriver²

Duygu Sevil Akar Tanriver³

İzmir, sahip olduğu kültür varlıkları ve doğal güzellikleriyle ülkemizin en önemli turizm merkezlerinden biridir. Bugün, UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde yer alan kentimiz aralarında Bayraklı (Eski Smyrna) Ören Yeri'nin de bulunduğu çok sayıda antik yerleşime ev sahipliği yapmaktadır. İzmir ve çevresinde ilk yerleşim tarihi günümüzden yaklaşık 8000 yıl önceye gitse de İzmir'i önemli bir yerleşim kılan ve uluslararası üne kavuşturan, onun henüz MÖ 1. binyılın başında Batı Anadolu'nun en önemli liman kentlerinden biri olması kadar antik ozan Homeros'un anavatanı olarak da bilinmesidir. MÖ 4. yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne kadar kesintisiz yerleşime sahip olması düşüncesiyle "İzmir, Tarihi Liman Kenti" olarak UNESCO Dünya Miras Listesi'ne aday olan kentimiz aslında ilk kez MÖ 11. yüzyılda Bayraklı İlçesi'nde bulunan Tepekule'de (eskiden Hacı Mutso Tepesi) kurulmuştur (AKURGAL 1997, TANRIVER et al 2017).

Tepekule, Yamanlar Dağı'nın (antik Sipylos Dağı)

1 Bayraklı Ören Yeri Kazısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün verdiği izinlerle, Ege Üniversitesi adına, Bakanlığımız, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Türk Tarih Kurumu, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı ve İzmir Ticaret Odası tarafından sağlanan mali kaynaklarla yürütülmektedir. Cumhur Tanriver, Kazı Başkanı olarak, Bakanlığımıza ve destekleyen tüm kuruluş ve kurumlara şükranlarını sunmaktadır.

2 Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü cumhur.tanriver@ege.edu.tr

3 Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, duygu.akar@deu.edu.tr

güneyinde, yaklaşık 360x250 m ölçülerinde kayalık bir tepedir. Kuzeyinde Yamanlar Dağı'nın sınırladığı güvenli bir alan, doğusu ve güneyinde verimli ovaların ve batısında Ege Denizi'ne açılan doğal bir liman bulunan bu tepeliğin üzerinde kurulan ilk yerleşimin MÖ 3. binyıla kadar uzandığı bilinmektedir. MÖ 2. binyılın sonunda, barbar kavimlerin kuzeyden Peloponnesos'a (Mora Yarımadası) ulaşmasıyla

yarımadaının sakinleri topluluklar halinde Batı Anadolu ve adalara göç etmeye başlamışlardır. Bu göç hareketi, MÖ 11. yüzyılda Tepekule'ye de ulaşmış ve modern İzmir'e adını verecek olan Smyrna'da kültürel bir değişim başlatmıştır (TANRIVER et al. 2017, AKAR TANRIVER-ERDEM OTMAN 2020).

Eski Smyrna, terk edildiği MÖ 4. yüzyılın ardından zaman içinde unutulmuş ve 19. yüzyılın başına kadar bir daha gün yüzüne çıkmamıştır. Ancak antik yazarlar tarafından Smyrna hakkında aktarılan efsaneler, Tantalos'a atfedilen Arkaik Dönem tümülüsü ve kentin Homeros'un anavatanı olarak bilinmesi yüzyıllar boyunca dilden dile yaşamaya devam etmiş, 19. yüzyılda seyyahların ilgilerini tekrar İzmir'e yöneltmesine sebep olmuştur. Gropius, Prokesch von Osten ve Charles Texier gibi isimler 19. yüzyıl boyunca bölgede araştırmalar yürütmüş ve o dönemde Smyrna'nın konumu yeniden belirlenebilmiştir. Eski Smyrna'nın yeniden keşfi ile 1930' lu yıllarda bölgede Franz ve Helene Miltner araştırmalar yürütmüş, ardından 1948 yılında J. M. Cook ve Ekrem Akurgal başkanlığında yürütülen Atina İngiliz Arkeoloji Enstitüsü-Anakara Üniversitesi ortaklığındaki ilk sistemli kazılar başlatılmıştır. 1948 yılında başlayan bilimsel çalışmalar aralıklarla sürdürülerek yaklaşık 70 yıldır devam etmekte, bugün ise kazı çalışmaları Ege Üniversitesi adına Prof. Dr. Cumhuri Tanrıver tarafından yürütülmektedir (AKAR TANRIVER 2017b, TANRIVER et al. 2017).

Kent Tunç Çağı'ndan itibaren Ege Dünyası ile yakın kültürel ve ticari ilişkiler içinde olmuştur. Deniz kenarında yer alan bir liman-kent olma avantajı, tunç çağlardan itibaren Smyrna'nın birçok kültürel merkezle yakın ilişkiler içinde olmasını sağlamıştır. Kentte son yapılan kazılar Geç Tunç Çağı'nda Kıta Yunanistan'daki Argos'ta üretilen Myken seramiklerinin örneklerini vermeleri bakımından önemlidir. Tunç Çağ sonrasında yerleşim Yunan anakarasından gelen göçmenler tarafından iskan edilmeye başlar ve MÖ 11. yüzyılda kent kültürel bir değişim sürecine girer. Bir Ege kenti olarak gelişen Smyrna'da, MÖ 9. yüzyıldan itibaren kent limanının etkin bir biçimde kullanılmaya başlandığı ele geçen Euboia üretimi seramiklerle izlenebilir. Kent hızla gelişmeye devam ederken, MÖ 825 yıllarında kenti boydan boya çevreleyecek kerpiçten bir savunma duvarı ve kentin doğudaki kapısının kuzeyine traverten taşından bir de savunma kulesi inşa edilmiştir. Böylece Eski Smyrna'da ilk kez

hem ticari ilişkilere hem de bu ölçekte büyük bir savunma yapısını inşa edebilecek idarenin varlığına ilişkin veriler ele geçmiş ve yerleşimin İzmir'e adını veren önemli bir liman kenti olarak karşımıza çıktığı görülmüştür. MÖ 8. yüzyıla kadar hızla büyümeye devam eden kent, MÖ 7. yüzyılda refahının zirvesine ulaşır. Bu dönemde Batı Anadolu'nun en erken anıtsal taş mimari örneklerinden biri olan Athena Tapınağı inşa edilmeye başlanmıştır, kentin savunma duvarları içerisinde kalan kısmı tamamen imar edilmiş ve kentin güneyinde sur duvarının hemen dibinden çıkan su kaynağının önüne bir çeşme inşa edilmiştir. Bu refahın sebebi olasılıkla Eski Smyrna'nın ticaret için verimli olan limanıdır. MÖ 7. yüzyıl boyunca bilinen dünyanın her noktasından çeşitli eserler bu liman sayesinde Eski Smyrna'ya ulaşmıştır. Athena Tapınağı'nda yürütülen kazı çalışmalarında ele geçen Kıbrıs, Mısır, Fenike, Attika, Korinth ve Euboea üretimi cam, fayans, seramik ve egzotik eserler ticari aktivitenin ne kadar geniş bir coğrafyaya yayıldığına göstergesidir (COOK - PYLE - NICHOLLS 1998, AKURGAL 1007). İonia'nın Altın Çağı olarak da bilinen bu yüzyılda İç Batı Anadolu'da Sardes merkezli Lydia Krallığı güçlenmeye başlamış, önce Mermnad Hanedanı'nın kurucusu Kral Gyges, ardından ardılları Batı Anadolu üzerinde baskı kurmak istemişlerdir. Özellikle Lydia Krallığı'nın Batı Anadolu kıyılarında bulunan limanların ticaret ağını ihracata yönelik kullanabilme arzusu, Lydia'ya en yakın yerleşim olan Eski Smyrna'yı her daim tehdit altında bırakmıştır. MÖ 600 civarında Lydia Kralı Alyattes Eski Smyrna'ya saldırmış, savunma yapılarını ve kenti tahrip etmiştir (AKAR TANRIVER 2017c, COOK 1985, Cook 1958/9). Bu tarihten sonra Eski Smyrna MÖ 6. yüzyıl ortasında bölgeye gelecek olan Pers işgaline dek Lydia Krallığı'nın gölgesi altında ve ardından Pers baskısı altında etkinliğini kaybetmiş bir yerleşim olarak varlığını sürdürmüştür. Kentin yeniden ticari faaliyetlerle güçlenmesi ve büyümesi ise MÖ 4. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu yüzyılda hızla yürütülen imar faaliyetleri ve ele geçen buluntularla kentin yeniden limanını etkin bir biçimde kullandığı anlaşılmaktadır. MÖ 4. yüzyılın sonunda ise kent yavaş yavaş boşaltılarak Kadifekale eteklerinde kurulan yeni yerleşime taşınmıştır (TANRIVER et al. 2017, AKURGAL 1997, NICHOLLS1958/9).

Kentte yapılan kazılarda

Hellen sivil mimarlığının önemli örnekleri sayılan çok sayıda yapı da ortaya çıkarılmıştır. H açma-sında açığa çıkarılan M.Ö. 925-900 yıllarına ait, 2.45x4 m ölçülerindeki oval yapı, Hellen mimarisinin korunmuş en erken mimari örneğidir. Smyrna'nın M.Ö. 9 ve 8. yüzyıllara tarihlenen bir avlu etrafına toplanmış dörtgen ve oval planlı evleri dışında, çok odalı evlerin ilk aşamasını oluşturan yapıları da dikkat çekicidir. M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısına ait evlerin hepsi megaron tipinde yapılardır. 73 metrekarelik geniş bir alanı kaplayan Toplantı Megaronu bunların başında gelir. M.Ö. 6. Yüzyıl için en önemli ev örneği ise tabanı taş bloklarla kaplı, önünde bir avluya sahip Çifte Megaron'dur. Yapı, Hellen dünyasının çok odalı, avlulu ev tipinin ilk örneklerinden biridir. Kentin batı kısmında yer alan M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen orta avlulu üç yapı kompleksi de Eski Smyrna'da saptanan önemli sivil mimari örnekleridir (AKURGAL 1997).

Smyrna kentinin biri Yamanlar yamaçlarında (MÖ 6-4. yy), diğeri höyüğün doğu kısmındaki kent surunun önünde yer alan iki nekropolisi bulunmaktadır. Yamanlar Dağı'nın yamaçlarındaki M.Ö. 6. yy'a ait olan ve Tantalos'un mezarı olarak adlandırılan tümülüsün de yer aldığı nekropolis, modern yerleşmenin altında kalmıştır. Kentin surlarının hemen dışında yer alan me-

zarlık, M.Ö. 7. yy sonu ile 6. yy ortasına tarihlenmektedir. Burada Alyattes'in saldırısı sonrası ve Pers istilası öncesine ait soylu mezarları yer alır.

Son yıllarda doğu kapısı yakınlarında yürütülen kazılar Büyük İskender'in M.Ö. 334 Granikos Savaşı sonrasında Persleri Anadolu'dan çıkardığı dönemde Smyrna'nın bir Makedon saldırısına uğradığına ilişkin bazı arkeolojik veriler sunmaktadır. Kenti klasik dönemde çevreleyen sur duvarının önünde ele geçen ve bazıları çarpma nedeniyle deforme olmuş çok sayıda bronz ve demir ok ucu, olasılıkla kentte kalmış çok büyük olmayan Pers gücü ile Makedon askerleri arasındaki çatışmayı işaret ediyor gibi görünmektedir. Yapılan çalışmalarda ele geçen arkeolojik ve nümizmatik veriler bu çatışma sonrasında da yerleşimin bir süre devam ettiğini ve yeni kente taşınmanın yaklaşık elli yıllık bir süreçte yavaş bir şekilde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Kentin MÖ 3. yüzyılın ortalarından önce artık bir harabe haline geldiğini kabul edebiliriz. Kentteki yapıların yıkılıp toprak altında kaldıkları evrede, Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentin doğu kapısının bulunduğu yerde içinde dört sunağın yer aldığı bir açık hava kutsal alanı inşa edilmiştir. Sunaklardan biri andezit bloklardan oluşturulmuş, diğerleri küçük taşlardan inşa edilmiş ve sıvalıdır. Bronzdan erkek cinsel organları ve yazılı bronz bir Tabula Ansata'yı içeren buluntulardan anladığımıza göre güneydeki sunak Asklepios'a adanmıştır. Batıdaki, burada bulunan bir yazıta göre muhtemelen isimsiz bir kahraman için inşa edilmiştir. Bir başka bronz yazıttan da diğer bir sunağın Trakya tanrısı Heron'a adandığını biliyoruz (AKAR TANRIVER, D. S. 2017a). Bu son zengin buluntu grubu, bu alanın Roma İmparatorluk Devri'nde hala kutsallığını devam ettirdiği, çevrede belki de bir köy yerleşimine sahip olduğunu ve belki de bu nedenle Palaia Smyrna adıyla hafızalarda yer ettiğini göstermektedir.

KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA

AKAR TANRIVER, D. S. 2017a. "Smyrna'da Asklepios Kültü", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi (38), 117-130.

AKAR TANRIVER, D. S. 2017b. "Eski Smyrna'nın Keşfi", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (42), 67-77.

AKAR TANRIVER, D. S. 2017c. "Eski Smyrna'da Savaşlar, Silahlar ve Askeri Teçhizatlar", Arkeoloji ve Sanat (156), 77-92.

AKAR TANRIVER, D. S. - ERDEM OTMAN, A. Ü. 2020. "Eski Smyrna – Bayraklı Höyüğü", İzmir Araştırmaları Dergisi 12, 97-109.

AKURGAL, E. 1997. Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

COOK, J. M. 1958/1959. "Old Smyrna, 1948-1951", The Annual of the British School at Athens, Vol. 53/54, 1-34.

COOK, J. M. 1985. "On the Date of Alyattes' Sack of Smyrna", The Annual of the British School at Athens, Vol. 80, 25-28.

COOK, J. M. / PYLE, D. M. / NICHOLLS, R. V. 1998. "Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena", The British School at Athens, Supp. Vol. 30.

ERDEM, Ü. A. / TANRIVER, C. 2016. "2015 Yılı Bayraklı Höyük Kazıları: Tunç Çağı Çalışmalarına Dair Ön Rapor", Arkeoloji Dergisi, XXI, 1-9.

NICHOLLS, R. V. 1958/1959. "Old Smyrna: The Iron Age Fortifications and Associated Remains on the City Perimeter", The Annual of the British School at Athens, Vol. 53, 35-137.

TANRIVER, C. et al. 2017, "Eski Smyrna (Bayraklı Örenyeri/Tepekule) Kazısı 2014- 2015", 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2016, 3. Cilt, 95-114.

Resimler

- 1- Harita
- 2- Athena Tapınağı
- 3- Çeşme MÖ 7. yüzyılın son çeyreği
- 4- Athena Tapınağı, batıdan
- 5- Smyrna, solda Klasik Dönem sağda Arkaik Dönem yapıları
- 6- Eski Smyrna, doğudan Çeşme MÖ 7. yüzyılın son çeyreği
- 7- Surlar, MÖ 7. yüzyılın son çeyreği

Gustave Flaubert 7 Kasım 1850'de Levantenlerden oluşan bir grupla birlikte Karşıyaka'ya düzenlenen geziye katılmıştı. Madam Bovary'nin yazarı, hemen hiç yerleşme olmayan o yılların Karşıyaka'sında ilham perisini harekete geçirecek birkaç manzara saptamıştı. Günlüğünde geziyi şöyle anlatıyor: "Stéphany'yle birlikte Kordelio'da [Karşıyaka] gezinti. Kasaba yolunu izliyor, sonra Burnoba'ya [Bornova] gider gibi sola dönüyoruz, daha sonra da bu yolu bırakıp sola dönüyoruz. Taş döşeli şose. Büyük tuzla. Deniz kenarında küçük koylar. Sağda çıplak dağlar; solda ön planda deniz, körfezin öteki yanında Smyrna. Karşımızda Kordelio'nun yeşillikleri. Kayalıkların arasından geçiyoruz. Geçidin girişinde bir zakkum ağacı. Gelen develeri seyretmek için burada duruyorum. Topal bir genç zenci tarafından işletilen bir kahvehanede duruyoruz. Smyrna'lı Levantenler bir flüt ve bir kemanla kır eğlencesinde. Çevreyi dolaşıyoruz. Denizin içinde kazık temeller üstünde kurulmuş bir kahvehanede duruyoruz. Tarlalar, hendekler, bataklıklar arasından geçerken Stéphany bana büyücü masalları anlatıyor". Aynı dönemde turistler için yayınlanan ünlü Murray rehberlerinde Karşıyaka, "Kavunları ve sıtmasıyla ünlü" bir yol olarak tanımlanmaktaydı. Rehberlere göre İzmir'in çevresinde görülebilecek üç yer vardı: Bornova, Buca ve Seydiköy (Gaziemir)².

Köyler topluluğu olarak 'karşı yaka'

Osmanlı döneminde Karşıyaka, çok uzun bir süre İzmir'in karşı yakasındaki köyler topluluğu demkti. Günümüzde Karşıyaka ile Bayraklı arasında paylaşılarak birer mahalle haline gelen Sıralı, Ilica, Seki, Şemikler, Çiğli, Tahtacı Alurca, Sancaklı ve Yamanlar köylerinin yönetimi Menemen ile Bornova arasında gidip gelmekteydi³. Bu köylerin tamamı şu andaki Karşıyaka merkezinin kuzeyine dağılmış durumdaydı. Karşıyaka sahilinde ise, birkaç iskele ve bu iskelelerin etrafında salaş birkaç kavehaneden başka bir yerleşim bulunmuyordu. Kuzeydeki köylerle sahildeki iskeleler arasında ise bağ ve bahçelerden oluşan çiftlikler uzanmaktaydı. 1831'de Ilica'nın iskelesi olan Donanmacı İskelesi etrafında bulunan Alaybeyioğlu, Karaosmanoğlu, Kaçıbanoğlu ve Osmanzâde çiftliklerinde tama-

1 Gustave Flaubert, *Doğu'ya Yolculuk (1849-1851)*, Türkçesi: Yaşar Avunç, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 297.

2 *A hand-book for travellers in the Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor; and Constantinople: being a guide to the principal routes in those countries, including a description of Malta, with maxims and hints for travellers in the East*, London, 1845, s. 283.

3 Bkz. Engin Berber-Erkan Serçe, *Karşıyaka Tarihi, İzmir Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2011, s. 25 vd.*

mı Rum olan 22 hane bulunuyordu. Şemikler'in iskelesi konumundaki Tomaso İskelesi civarındaki bahçelerde 19, Seki'nin iskelesi olan Çavuşlar İskelesi'nde ise 27 hane bulunmaktaydı ki bunların da tamamı yine Rumlara aitti⁴. Aynı yıllara ait bir plan, Karşıyaka sahilinde bulunan iskelelerin yerlerini saptamamızı kolaylaştırıyor.

Karşıyaka'nın yerleşim düzeni 1860'lara kadar büyük bir değişim göstermedi. Karşıyaka, dağınık yerleşimli bir köyler topluluğu, çulluklarıyla ünlü bir avlak, küçük bir meyve-sebze ve bostan iskelesi olma özelliğini sürdürdü. 1850'lerden itibaren İzmir'deki hızlı değişim, Karşıyaka'nın önce sayfiye ve ardından da İzmir'in en gözde yerleşimlerinden biri olarak gelişmesini sağladı. Bu yöndeki ilk önemli adım hiç kuşkusuz İzmir-Kasaba demiryolu hattının inşa edilmesi oldu.

İzmir-Kasaba Demiryolu imtiyazı ruhsatı 1863'te verildi ve hemen sonrasında inşaat başladı; iki yıl sonra Basmane'den başlayan ve yaklaşık 32 km'si tamamlanmış olan hat Karşıyaka ve Ulucak'tan geçerek Menemen'e ulaştı⁵. 20 Temmuz 1865'de trenlerin hat üzerinde işlemeye başlamasıyla⁶ da Karşıyaka'nın kaderi değişmeye başlamış oldu. Bu arada belirtmek gerekir ki, İzmir-Karşıyaka hattı, aynı gün ulaşım açılan İzmir-Bornova hattıyla birlikte bugünkü Türkiye sınırları içinde işlemeye başlayan iki demiryolu hattından biri oldu. Demiryolu, geçtiği bölgenin birdenbire canlanmasına yol açtı; başta Sıralı olmak üzere kuzeydeki köylerden gelenlerin yerleşimiyle Soğukkuyu ve çevresi şenlendi. Dönemin bir resmi yazışmasında belirtildiği gibi, "ahali tarafından, sazlıklar temizlenmeye, bataklar kurutulmaya, yerlerine bağlar dikilmeye ve tarlalar açılmaya, bazısının içine de bağ köşkleri yapılmaya başlandı"⁷. Buna karşın sahil kesiminde henüz bir değişiklik yoktu. Bunun en önemli nedeni, sadece Karşıyaka'yı değil, İzmir Körfezi'nin tamamının geleceğini tehdit eden Gediz Nehriydi.

Gediz'in yatağı değiştirildi...

Murat, Eğrigöz ve Şaphane dağlarından gelen suları toplayıp, İzmir'in kuzeyinde bir delta oluşturarak denize kavuşan Gediz, sürüklediği alüvyonlarla İzmir Körfezi'nin kıyıya yakın adacıklarını sahil çizgisiyle birleştirerek, delta ovasının parçası haline getirmişti. Bu durum bir yandan İzmir Körfezi'nin kapanması tehlikesini doğururken, diğer yandan Karşıyaka'ya kadar uzanan geniş bir bataklık ortaya çıkmasına yol açtı. 19. yüzyıl ortalarından itibaren, Gediz'in yarattığı tehdide dikkat çekip gerekli önlemlerin alınmasını isteyen yöneticilere kulak verilmesi sonucu, 1880 yılında başlatılan çalışmalar 1886'da çayın yatağının değiştirilip Foça yakınlarındaki Agriya Körfezi'ne denize akıtılmasıyla tamamlandı⁸.

Vapur seferleri yerleşimi hızlandırdı...

1860'lardan itibaren Rum ve Ermenilerin Karşıyaka sahilinde yerleşmeye başladığını biliyoruz. Ermeniler 1871'de bir cemaat oluşturacak kadar kalabalıklaşmış ve Surp Asdvadzadzin yani Merjem Ana adıyla bir kilise inşa etmişlerdi. Aynı tarihlerde Osmanzâde (Aksoy) ve Alaybey'de de Rumlara ait iki Ortodoks kilisesi bulunmaktaydı⁹. Bölgenin yoğun bir şekilde yerleşime açılması, 1870'lerde küçük vapurların körfez sahilleri boyunca dağılmış olan iskeleler arasında yolcu taşımaya başlamasıyla mümkün oldu. Belirtildiğine göre vapurların günde üç-dört kez Karşıyaka'ya gidip

4 (BOA), NFS.d. 2911.

5 Bkz. Arif Kolay, *Anadolu'da İşletmeye Açılan İlk Demiryolu İzmir-Kasaba Hattı ve Uzantıları (1863-1897)*, TTK Yayını, Ankara, 2019.

6 *Salname-yi Vilayet-i Aydın, 1312 hicri senesi (1894)*, İzmir, 1312, s. 126.

7 (BOA), ŞD. 1380/52.

8 (BOA), ŞD.1182/20; Bkz. Berber-Serçe, *Karşıyaka Tarihi*, s. 59-60.

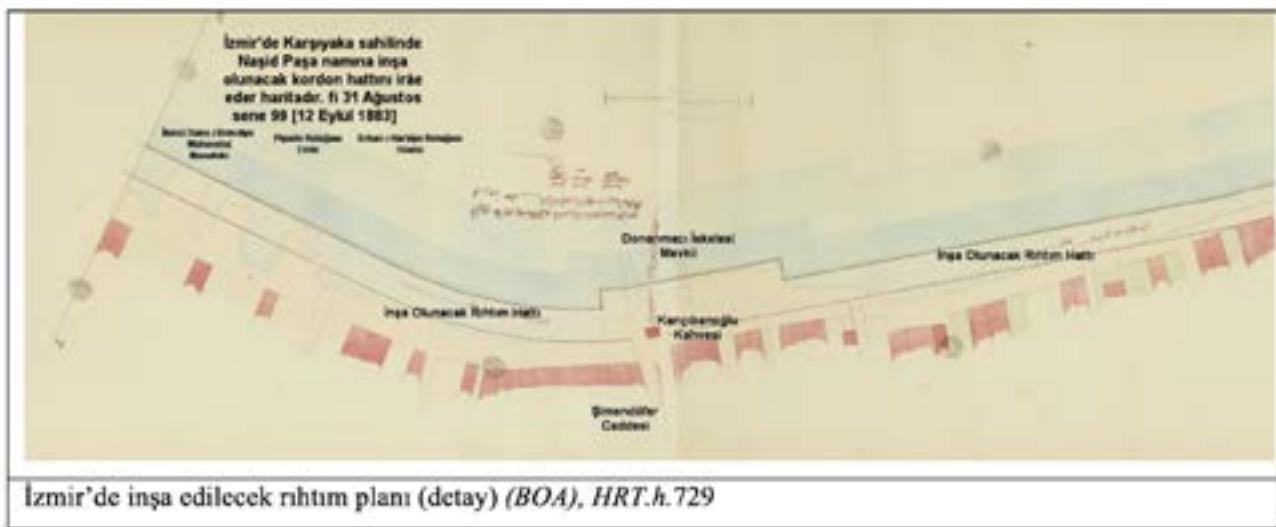
9 Berber-Serçe, s. 66 vd.

gelmesi üzerine Karşıyaka'ya rağbet arttı; "günden güne sazlık ve bataklıklar imha ile yerine bağlar ve bahçeler yetiştirilmiş, şehrin her sınıf ahalisi tarafından güzel güzel köşk ve sahilhaneler" yapıldı. Ayrıca İzmir'in eskiden beri umuma ait bir gezinti yeri olmadığından gerek vesaiti ulaşımın sağladığı kolaylık ve gerek mevkiinin gezinti için gerekli doğal ortama sahip olması, her pazar ve cuma günleri halkın Karşıyaka'da toplanmasını beraber getirdi.

Bu sırada sahildeki yerleşim, hiç kuşkusuz bugünkü sahil bandından en az 70-80 metre içeride yer alıyordu. Osmanlı arşivine yansımış belgelerden anlaşıldığı kadarıyla sahilde sakin Karşıyakalılar zaman zaman izin almadan denize dolgu yaparak sahip oldukları arsaları genişletmeye çalışmaktaydı. 1860'lardan itibaren, daha doğrusu İzmir-Kasaba hattının Karşıyaka'dan geçeceği ortaya çıkmasıyla birlikte Karşıyaka arazisi değer kazanmaya başlamıştı. İzmirli zenginler bağ-bahçe, yani tarla statüsüne sahip çok geniş araziler satın almış, daha sonra buraları arsaya tahvil ederek parselleyip satarak yerleşime açmışlardı. Örneğin Kont Nikola Alliotti 1890'larda sahip olduğu araziye yerleşime açmak için girişimde bulunduğu, bu arazinin üzerinde beş ayrı mahallenin kurulabileceğini ileri sürmüştü¹⁰.

Karşıyaka Kordonu

Karşıyaka sahili boyunca meydana ortaya çıkan yerleşime karşın, sahil eski düzensiz yapısını 1880'lere kadar korudu. 1870'lerden itibaren başlayan deniz yoluyla yolcu taşımacılığı, vapurların denizin içine uzatılan ahşap iskelelere yanaşmasıyla sağlanıyordu¹¹. Fırtınalı havalarda bu imkânın ortadan kalkmasına, karayolunun düzensizliği de eklenince Karşıyaka'yla İzmir'in bağlantısı tamamen kopuyordu. 1883'de bir araya gelen Karşıyakalılar, Karşıyaka'nın "medeni" gelişmesine uygun bir kordon ve caddeye kavuşması için Vali Mehmet Nazif Paşa'ya başvurdular. Valilik konuya ilgi gösterdi ve özel bir komisyon kurulmasına karar verdi. Komisyonunda vilayet tarafından görevlendirilen memurlar dışında, Karşıyaka sahilinde emlak sahibi olanların arasından seçilecek 25 kişi ve İkinci Belediye Dairesi temsilcileri bulunacaktı. Bu sırada İzmir Belediyesi iki daireden oluşuyordu. Birinci Daire, Türk ve Musevi mahallelerinden, İkinci Daire Rum, Ermeni ve Frenk mahallelerinden sorumluydu. O dönemde Bornova'ya bağlı bir köy statüsünde olan Karşıyaka'da ise belediye teşkilatı bulunmuyordu¹². Anlaşılan Karşıyaka'daki beledi işlerin yürütülmesinden İkinci Daire'nin sorumlu olması daha uygun bulunmuştu.

10 (BOA), ŞD. 64/11.

11 Sadık Kurt, İzmir'de Kamusal Hizmetler 1850-1950, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2012, s. 63.

12 Bkz. Erkan Serçe, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Karşıyaka Belediyesi", *Karşıyaka Kültür ve Çevre Sempozyumu*,

Karşıyaka'da kordon inşası için oluşturulan komisyon ilk toplantısını 10 Ekim 1883'de Valilik'te gerçekleştirdi. Toplantıda İzmir İkinci Belediye Dairesi mühendislerinden Manaloki, askeriyeden Pi-yade Kolağası Emin ve Hüsnü tarafından hazırlanan rıhtım planı incelendi¹³. "Karşıyaka'nın sahil-i ziyadesiyle intizamsız ve deniz kıyısında olup en birinci itibar olunan cadde girintili çıkıntılı bir heyette bulunup mamuriyet ve intizamı bu derece terakki eden (ilerleyen) bir mahalde en ziyade göze çarpacak olan sahilin bu halde bırakılması ise gayri caiz olduğundan" Alaybey'den başlayarak Osmanzâde'ye [Aksoy] kadar uzanacak bir Kordon'un yapılması kabul edildi.

Komisyonun aldığı karara göre, Karşıyaka kordonu 4000 metre uzunluğunda olacak, ayrıca kordona paralel olarak yirmi dört metre genişliğinde bir cadde açılacaktı. Karşıyaka kordonu dolgusu İzmir kordonundan farklı olarak, imtiyaz sahibi bir şirket tarafından değil, bizzat sahilde emlak bulunan kişiler tarafından gerçekleştirilecekti. Sahilde emlak olan şahıslar, bir sene içinde evlerinin önündeki alanı düzenlenecek haritaya göre doldurmak zorunda olacaktı. Böylece girintili çıkıntılı sahil bir düzene kavuştuğu gibi açılacak yeni cadde de Alaybey-Osmanzâde arasının modern bir görünüm kazanmasını sağlayacaktı. Doldurdukları alanın 20 metresi yola terkedildikten sonra, eğer fazladan yer kalırsa, bu yer emlak sahibinin mülküne eklenecekti. Fazla girintili olan yerlerde emlak sahibine kalacak alanın yeni bir ev inşa edilecek genişliğe sahip olacağı hesaplanmıştı. Eğer emlak sahibi kendisine ait alanı bir yıl içinde doldurmazsa, Belediye dolgu işini gerçekleştirecek ve şahsa kalacak alanın sahibi olacaktı. Peki, dolgudan sonra şahsa herhangi bir yer kalmayacak olursa, o zaman Belediye dolgu işinin gerçekleştirilmesinden doğan masrafı, emlak sahibinden nakit olarak tahsil edecekti¹⁴.

Valilik Hükümet'e başvuruyor...

Komisyonun kararını izleyen günlerde Valilik Hükümet'e başvurarak Karşıyaka sahilinin emlak sahipleri tarafından doldurularak kordon inşa edilmesi için gerekli iznin verilmesini talep etti. Valilik başvurusunda kordonun İzmir ve Karşıyaka halkına sağlayacağı yararları sayıyor; böyle bir uygulamanın, Karataş ve Göztepe sakinleri için de örnek oluşturarak, orada da mülk sahipleri tarafından bir kordon inşa edilmesinin önünü açacağını vurguluyordu. Vali Hacı Naşit Paşa cevabın gecikmesi üzerine birkaç ay sonra yinelediği başvurusunda, Karşıyakalıların her gün valiliğe gelerek akıbeti takip ettiklerini belirtiyordu¹⁵. Ancak Karşıyakalılar Osmanlı bürokrasi hızının hiç de beklentilerini karşılayabilecek bir yapıya sahip olmadığını bir süre sonra anlamak zorunda kaldılar.

Karşıyaka Kordonu ve Osmanlı Bürokrasisi...

İzmir valiliğinin başvurusu önce Nafia (Bayındırlık) Nezareti'ne yönlendirildi; merak edilen Karşıyaka'ya bir kordon inşa edilmesi, İzmir kordonunu inşa eden Rıhtım Şirketi'nin çıkarlarına zarar verebilir miydi?¹⁶ Nafia Nezareti Karşıyaka kordonuna gemilerle mal indirilmediği sürece bir sorun olmadığını belirtti¹⁷. Ardından sıra Evkaf Nezaretine geldi ve asıl tıkanma da burada yaşandı. 16 Ekim 1884'de Evkaf Nezaretine gönderilen başvurunun cevabı neredeyse dört yıl sonra, 4 Şubat 1888'de verilebildi. İki satırlık cevapta doldurulmak istenen alanın kamu malı olduğu ve kullanılmasında sakınca bulunmadığı belirtiliyordu¹⁸.

İzmir, 2006.

13 (BOA), HRT.h. 729.

14 (BOA), ŞD. 1380/52. *Vilayet İdare Meclisi'nden valiliğe gönderilen 10 Ekim 1883 tarihli kararname ve yazı.*

15 (BOA), ŞD. 1380/52. *Aydın Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine 17 Ekim 1883, 23 Aralık 1883 tarihli yazılar. İnşa edilecek Karşıyaka kordonu planı için bkz. (BOA), HRT.h. 729.*

16 (BOA), ŞD. 1380/52. *Dâhiliye Nezaretinden Nafia Nezaretine 6 Kasım 1883 tarihli yazı.*

17 (BOA), ŞD. 1380/52. *Nafia Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine yazı.*

18 (BOA), ŞD. 1380/52. *Evkaf Nezaretinden Şura-yı Devlet'e gönderilen yazı.*

Bu arada geçen dört yıllık sürede İzmir Valiliği dört kez el değıştirdi; muhtemeldir ki vilayet memurlarının da büyük kısmı yenilendi. Hatta 1887’de Karşıyaka’da İzmir’ e bağlı bir belediye şubesi kuruldu¹⁹. Ancak Karşıyakalıların işin peşini bırakmadığı anlaşılıyor. Nitekim Mehmet Nazif Paşa 1887’de durumu özetleyen ve kordon inşası için izin isteğini yineleyen bir başvuruda daha bulundu²⁰. Bu başvurunun bürokrasiyi biraz da olsa hızlandırdığı söylenebilir. Sonuçta ilgili tüm bürokratik makamlardan onayı alınan proje Saray’a sunuldu²¹ ve 24 Nisan 1888’ de gerekli olan irade çıktı²². Dâhiliye Nezareti tarafından 1 Mayıs’ta kaleme alınan yazıyla gönderilen onay²³ İzmir’e ulaştığında, sorunun son takipçisi Vali Nazif Mehmet Paşa’nın da başka yere atandığını ve yerine Hüseyin Rıza Paşa’nın getirildiğini belirtelim.

Karşıyaka Sahili (1890’lar) (İÜ II. Abdülhamit Fotoğraf Albümleri)

İnşaat başlıyor...

Kordon inşası izni kısa sürede İzmir’e ulaştı. Vilayet yönetiminde meydana gelen değişim ve gerekli düzenlemelerin yapılması, inşaatın ancak Eylül 1888’de başlamasına yol açtı²⁴. İnşaatın ne kadar devam ettiği ve hangi aşamalardan geçtiği hakkında bilgimiz yok. Ancak inşaatın 1890’ların başlarında tamamlandığı ve Donanmacı iskelesinden Osmanzâde’ye uzanan geniş bir caddenin kullanıma açıldığı anlaşılıyor. Buna karşın Karşıyakalılar tarafından yaptırılan bu caddenin de tam olarak beklentileri karşıladığını söylemek zor. 1895’te çıkan bir gazete haberi bu konuda bilgi veriyor: Karşıyaka’nın Donanmacı iskelesinden başlayarak Osmanzâde mahalline kadar devam eden geniş

19 *Hizmet*, 14 Aralık 1887. Geniş bilgi için bkz. Serçe, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Karşıyaka Belediyesi”.

20 (BOA), ŞD. 1380/52. Aydın Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine 24 Haziran 1887 tarihli yazı. *Ahenk*, 9 Nisan, 1887.

21 (BOA), *Meclis-i Vükela*. 31/19.

22 (BOA), *İ.MMS*. 98/4131.

23 (BOA) *DH.MKT*. 150/86.

24 *Hizmet*, 11 Eylül 1888.

sahil boyunun gelip geçmeye mani olacak derecede intizamsız, çamurluk bir halde bulunduğundan belediyenin dikkati çekiliyor ve çevre sakinlerinin yaptırdığı bu yol olmasa burada ayakta bile durulamayacağı belirtiliyor²⁵.

Rıhtım Yolu

Buna rağmen 1890'ların başlarında Karşıyakalılar tarafından yaptırılan sahil caddesi ve kordon uzun yıllar Karşıyaka'nın ana damarı oldu. 1906'da tramvayla zenginleştirilen Karşıyaka içi ulaşımın başlangıcını oluşturduğu gibi eğlence, kültür ve diğer toplumsal faaliyetlerin merkezi olma özelliğini günümüze kadar korudu. Karşıyaka'yı "İzmir'in Gururu" olarak nitelendiren Yunanlı yazar Niku Karara caddenin geçen yüzyıl başındaki durumunu çok iyi özetlemiştir: "Karşıyaka'nın atardamarı olan Rıhtım Yolu, vapur iskelesinin sağındaki Armao'nun deniz banyosundan başlar, solundaki Papaskala'ya kadar uzanırdı. Rıhtım Yolu topraktı ve yazın deniz suyu ile sulanırdı. Yemyeşil bahçeler içinde denizi seyreden, maviye boyanmış çok sayıda yalının üzerinde dizili olması, bu yola bambaşka bir hava verirdi. Genişliği 20 metre civarında olan Rıhtım Yolu'nu, atlı tramvayın rayları ikiye bölerdi... Bahar ve yaz aylarında, güneşin batmasına yakın saatlerde, Rıhtım Yolu üzerinde büyük bir hareketlilik olurdu. Yol bu saatlerde, Karşıyakalıların özellikle de gençliğin yürüyüşe çıktığı neredeyse tek güzergâhtı.²⁶"

25 *Ahenk*, 14 Mart 1895.

26 Akt. Berber-Serçe, s. 69-70.

*Dr. Öğretim Üyesi Cenk Berkant
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü*

GİRİŞ

19. yüzyıl öncesinde İzmir'in en güzel mesire yerlerinden biri olarak kabul edilen Karşıyaka, aynı yüzyılın başlarından itibaren yavaş yavaş gelişmeye başlamış ancak asıl gelişme 1865 yılında demiryolu ve 1884 yılında ise vapurla ulaşımın sağlanmasıyla olmuştur¹. Karşıyaka'da 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren aldığı göçlerle kozmopolit bir yerleşime dönüşmüştür. İstasyon-iskele aksı başta olmak üzere iskeleden Alaybey ve Bostanlı taraflarına doğru ilk kıyı şeridi yerleşimleriyle birlikte bugünkü Karşıyaka'nın çekirdeği meydana gelmiştir² (Res. 1). 1906 yılı sayımına göre Karşıyaka ve çevresinin nüfusu on bin beş yüz kişiye ulaşmış ve 1909 yılına Karşıyaka'nın nahiye olması için Dâhiliye Nezareti'ne başvuru yapılmıştır. Bu tarihte kız ve erkek ilk ve ortaokullarıyla, kıyı şeridinde Levanten ve gayrimüslimler ile konsolosların ikamet ettiği konutlarıyla, bağımsız belediyesi ve telgrafhanesiyle pek çok nahiyeden daha büyük olan Karşıyaka için yapılan girişimler sonuçsuz kalmıştır³.

20. yüzyıl başlarına Karşıyaka sahili üzerinde inşa edilen ilk konutlar önlerindeki deniz banyosu olarak adlandırılan küçük ahşap iskeleleriyle Avrupa'da deniz kıyılarında bulunan köşklere andırmaktaydı⁴. Genellikle iki katlı köşklere şeklinde inşa edilen konutlar artan nüfusun yarattığı konut talebiyle yüksek yapılaşmaya (1930'lardan itibaren üç katlı, 1950'lerden itibaren ise dört ve beş katlı apartman binalarına) yenik düşmüş ve birer birer Karşıyaka silüetinden silinmişlerdir⁵.

20. yüzyıl başlarının Karşıyaka'sı sokaklarının düzgünlüğü, zarif binaları ve köşklere, sahildeki güzel köşklere ve eşsiz çiçek bahçeleriyle ön plana çıkmaktaydı. Karşıyaka'nın sivil mimari örnekleri ise bitişik düzendeki cumbalı ve cumbasız konutlar ile bahçe içindeki ev ve köşklere oluşmaktaydı⁶.

Karşıyaka sahilinde yer alan köşklere, Batı'da geçerli olan Art Nouveau ya da yeniden canlandırma üsluplarıyla, çoğu kez batılı mimarlar tarafından tasarlanmışlardır⁷. Sözü ettiğimiz bu köşklere günümüze gelebilen Aliotti (Selçuk Yaşar), Van Der Zee, Pennetti ve Löhner Köşklere gibi yapılar olsa da, biz çalışmamıza konu olarak günümüze ulaşamayan ama III. Napolyon üslubundaki tasarımlarıyla dikkat çeken İkiz Köşklere (Res. 2) seçtik.

Karşıyaka İkiz Köşklere

Birer bodrum katı, zemin kat, soylu kat ve çatı katından oluşan, on beşer odalı İkiz Köşklere Mansart⁸ tipi yüksek çatılarla karakterize olan III. Napolyon üslubundaki tasarımlarıyla Karşıyaka sa-

1 Baykara 1974, 44.

2 Berber 2005, 15.

3 Serçe 2006, 118-119.

4 Kuyulu Ersoy 2006, 107.

5 Gündüz 2006, 29.

6 Akyüz 1985, 246.

7 Çıkış 2019, 58.

8 İlk defa Fransız mimar François Mansart tarafından tasarlandığı için onun adıyla anılan çatılar için bkz. Beykan 1997,

hilindeki diğer köşklere ayrılmaktaydı. Prof. Dr. Şeniz Çıkış'ın "Üretken Melezlik: Modern İzmir Konutunda Yapı Geleneklerinin Etkileri" başlıklı makalesinde⁹ de ele aldığı gibi biz de bu yapıların batılı bir mimar tarafından tasarlandığını düşünmekteyiz. Bu mimarın Aliottiler ile iyi ilişkiler içinde olan ve Karşıyaka St. Helen Kilisesi' ni de tasarlayan Raymond Péré olması olasılıklar dâhilindedir.

Nikos Kararas'a göre İkiz Köşkler'in ilk sahibi Pierre Aliotti'dir¹⁰. Daha sonra Rum tüccar Kotzias/Kocias'ın sahibi olduğu köşklere Karşıyaka yönündeki İsmail İplikçizade'ye 1916 yılında satılmıştır¹¹. Yunan işgal döneminde Yunan Kralı Konstantin 1921'deki İzmir ziyaretinde Karşıyaka'ya geçip bu yapıda konaklamıştır¹². İzmir'in kurtuluşunun ertesini günü 10 Eylül'de İzmir'e gelen Atatürk de aynı köşkte üç gün boyunca misafir edilirken beraberindekiler Bostanlı yönündeki diğer köşkte konaklamışlardır¹³.

Cumhuriyet döneminde Karşıyaka yönündeki köşk İplikçizade Ailesi'nin konutu olarak kullanılmaya devam etmiş, Yüksek Mühendis Armağan Çağlayan'ın tasarladığı Çağlayan Apartmanı'nın inşası için 1969 yılında yıkılmıştır¹⁴. Bostanlı yönündeki köşk ise Milli Mücadele sonrası İplikçizadeler'in damadı, aynı zamanda dönemin Karşıyaka Belediye Başkanı ve General Fahrettin Altay'ın kardeşi Fikri Altay'ın konutu olarak bir süre kullanılmıştır¹⁵. Bu yapı, 1926'dan itibaren Karşıyaka Sağır, Dilsiz ve Körler Okulu olarak hizmet vermiş ve 1950'lerin başında yıkılmıştır. 1950'lerin başında yıkılan yapının yerine o yıllarda konumu ve mimarisiyle Karşıyaka'nın en dikkat çekici yapıları arasında yer alan ve Yüksek Mimar Reha Erkızan tarafından tasarlanan Hüsnü İkbâl Köşkü inşa edilmiştir¹⁶. Aynı tarihlerde Karşıyaka yönündeki köşkün çatısında bir değişikliğe gidilmiş, Mansart Çatı kaldırılarak buradaki çatı katı normal kata dönüştürülmüş ve bu yapının üzeri fotoğrafta (Res. 3) görüleceği gibi dört yöne eğimli ve kiremitle kaplı bir çatıyla örtülmüştür. Hüsnü İkbâl Köşkü, 1974 yılında Yüksek Mühendis-Mimar Semih Aygıt ve Yüksek Mimar Kemal Türksönmez'in birlikte tasarladığı, Karşıyaka'nın on katı aşan ilk yüksek yapısı Gökdelen Apartmanı'nın inşası için yıkılmıştır¹⁷. Bu çalışmamızı kâğıda döktüğümüz 2022 yılının Mart ayında ikiz köşklere yerinde yer alan apartman yapılarından Çağlayan Apartmanı halen mevcut iken, Gökdelen Apartmanı'nın yıkımı devam etmekteydi.

III. Napolyon Üslubu

Fransa kaynaklı III. Napolyon üslubunu (II. İmparatorluk üslubu olarak da bilinmektedir) anlamak için I. Napolyon (Napoléon Bonaparte) Dönemi'ne inmek gerekir. I. Napolyon'un İtalya ve Mısır'ı işgali (1798-1799) sonrasında bu uygarlıklara ait kültür varlıklarını sahiplenmesi ve sanat eserlerini Louvre Müzesi'ne getirmesi, sonradan I. İmparatorluk üslubu (ülkemizde Ampir üslup olarak da bilinmektedir) olarak anılacak akımın doğmasında etkili olmuştur. Fransa, I. Napolyon'un 1804'te imparatorluğunu ilan etmesiyle yeniden şekillenmiş ve Fransa siyasetinde yeni bir döneme girilmiştir. Bu tarihten sonra güçlü ve ihtişamlı bir imparatorluk imajını yansıtmak adına oluşturulan bu üslup, hâkimiyet, zafer ve imparatorluk kavramlarını vurgulayıcı bir sembolizm anlayışını barındırmaktadır¹⁸.

1168-1169.

9 Çıkış 2019, 58-61.

10 kitabından notların aktarıldığı web sayfası için bkz. <http://www.levantineheritage.com/note40.htm> (Erişim Tarihi 26.02.2022)

11 Umar 1974, 296-298.

12 Puaux 1992, 33'den aktaran Berber-Serçe 2011, 93.

13 Berber-Serçe 2011, 97.

14 Gündüz 2006, 34.

15 Umar 1974, 296-298.

16 Gündüz 2006, 29.

17 Gündüz 2006, 34.

18 I. Napolyon ve I. İmparatorluk Üslubu (Ampir Üslup) hakkında detaylı bilgi için bkz. Huchet de Quénétain 2006.

Sonradan III. Napolyon adıyla anılacak Louis-Napoléon Bonaparte, I. Napolyon'un yeğenidir ve 20 Nisan 1808'de Paris'te doğmuştur. Louis-Napoléon, I. Napolyon'un erkek kardeşi ve 1806-10 arasında Hollanda Kralı olan Louis Bonaparte ile I. Napolyon'un üvey kızı Hortense'in üçüncü oğluydu. Louis-Napoléon, amcası I. Napolyon'un Avrupa'daki büyük güçler koalisyonu karşısında yenilgiye uğraması ve tahttan indirilmesinden sonra tüm Bonaparte Ailesi gibi (o zamanlar 7 yaşında bir çocuk olduğu için annesiyle birlikte) 1815'te Fransa'dan sürülmüştür. Fransa'da 1848 Devrimi'nin ardından ilan edilen Cumhuriyet'le birlikte Fransa'ya dönen Louis-Napoléon Bonaparte ülkenin ilk Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve 1848-1852 yılları arasında görev yapmıştır. Dört yıllık cumhurbaşkanlığının ardından 1852'de imparatorluğunu ilan etmiş ve III. Napolyon adıyla imparatorluk tacını takmıştır. Bununla birlikte Fransa'da II. İmparatorluk Dönemi başlamıştır. III. Napolyon imparator olduktan bir yıl sonra Alman ressam Franz Xaver Winterhalter'a (1805-1873) bir imparator ihtişamıyla poz vermiştir (Res. 4). Tekrar İmparatorluk haline gelen Fransa'da bu dönemde yeşeren sanat ve mimarlık üslubuna III. Napolyon ya da II. İmparatorluk üslubu denilmiştir. Bu dönem Fransa'da siyasal ve sosyolojik olduğu kadar edebiyat, sanat ve hatta teknolojik anlamda da dönüm noktasıdır¹⁹.

III. Napolyon'un imparatorluğunu ilan etmesiyle (1852-1870) başlayan bu üslup yüksek oranda eklektik yani seçmeci bir üsluptur. 19. yüzyıl mimarlığında Neo-Klasik, Neo-Gotik, Neo-Rönesans, Neo-Barok gibi geçmişe dönük yeniden canlandırmacı üsluplar hâkim olmuştur²⁰. III. Napolyon üslubunda ise Neo-Klasik, Neo-Rönesans ve Neo-Barok gibi üsluplar ağırlıklı olarak seçilmiştir. Fransa'dan çıkan bu üslubun mimari ve dekoratif sanatlara yansımaları başta Avrupa ve Kuzey Amerika olmak üzere tüm dünyada 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında etkili olmuştur²¹.

Fransa'da III. Napolyon döneminde başkent Paris imparatorun isteğiyle yeniden dizayn edilmiştir. III. Napolyon'un görevlendirdiği, o dönemlerde Paris ve çevresini içine alan Seine Departmanı'nın Valisi, mimar ve şehir planlamacı Baron Georges-Eugène Haussmann (1809-1891) tarafından gerçekleştirilen ve kentte çok katlı büyük binalar inşa edilmesi, yeni bulvarlar ve kent meydanları açılmasıyla birlikte Paris'in günümüzdeki halini almasını sağlayan bu yeniden dizayn hareketine "Haussmann Renovasyonu" denilmiştir²². Yukarıda sözünü ettiğimiz geniş bulvarlardan birisi de Haussmann Bulvarı olarak adlandırılmıştır (Res. 5). Yenilenen Paris'in binaları III. Napolyonu ve yeniden canlandığı imparatorluğu temsil etmekteydi. Bu yapılar özellikle eklektik cephe düzenleri, Mansart tipi yüksek çatıları ve buralarda oluşturulan çatı katı daireleriyle (bkz. Res. 5) karakterize olmuştur. Bu duruma en güzel örneklerden biri de III. Napolyon'un isteğiyle genişletilen Paris'teki Louvre Sarayı'nın (Günümüzde Louvre Müzesi) Mansart çatılı bölümleridir²³ (Res 6).

Empresyonist (İzlenimci) ressam Camille Pissarro, Haussmann Renovasyonu sonucunda oluşan yeni Paris'i resimlerine taşımıştır. Pissarro'nun 1898 tarihli ve Moskova'daki Puşkin Devlet Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonunda bulunan taval üzerine yağlıboya tekniğinde resmettiği Paris'teki Opera Bulvarı kentin Haussmann Renovasyonu sonrasındaki halini gösteren bir belge niteliğindedir (Res. 7). Burada da geniş bir bulvar ve Mansart çatılara sahip çok katlı apartman yapıları göze çarpmaktadır.

ABD'de III. Napolyon Üslubu

III. Napolyon üslubu Fransa sınırları aşmış ve özellikle ABD'de Amerikan İç Savaşı'nın ardından

19 III. Napolyon'un hayatı ve siyasi kariyeri hakkında bilgi için bkz. Séguin 1990.

20 Pevsner 1977, 177.

21 Copplestone 1963, 310-311; Ducher 1988, 188-190.

22 Paris'teki Haussmann Renovasyonu hakkında detaylı bilgi için bkz. Carmona 2004; Kirkland 2014; Yücel 2016, 169-187.

23 Tyler 2009, 80-81.

1865-1885 yılları arasında etkili olmuştur. Amerikalı mimarlar kendi ülkelerine adapte ettikleri bu yeni üslubu kamu ve sivil mimari örneklerinde kullanmışlardır²⁴. Missouri Eyaleti'nin başkenti Jefferson City'deki 1871 tarihli Vali Konağı görünüş olarak Karşıyaka'daki İkiz Köşkler'e benzemesiyle dikkati çekmektedir. Girişi Dor başlıklı sütunlarla taşınan bir portikoyla taçlandıran yapı bodrum kat üzerinde yükselen iki kat ve bir Mansart çatıdan meydana gelmiştir (Res. 8).

Dönemin en etkili örneklerinden biri 1873 tarihli California Berkley Üniversitesi'nin Güney Binası'dır. Bu yapı da bir giriş portikosu ile bodrum kat üzerinde yükselen iki kat ve bir Mansart çatıdan oluşmuştur. Missouri Vali Konağı'na göre oldukça büyük boyutlu olan bu yapı yuvarlak kemerli pencere açıklıklarıyla donatılmış giriş cephesi ve köşe kuleleriyle III. Napolyon üslubunun ihtişamını yansıtmaktadır (Res. 9).

ABD'de III. Napolyon üslubu'nun sivil konut mimarisine yansımalarının en önemli örneklerinin biri Massachusetts Eyaleti'nin Boston kentindeki Townhouses binasıdır. Çok katlı ve çeşitli büyüklüklerdeki dairelerden oluşan bu bina III. Napolyon üslubu'nun en karakteristik özelliklerinden biri olan Mansart çatıyla sonlanmaktadır. (Res. 10).

İstanbul ve İzmir'de III. Napolyon Üslubu

III. Napolyon üslubunun izlerine Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da ve İstanbul'dan sonraki en büyük kenti İzmir'de rastlamak mümkündür. Boğaziçi Üniversitesi'nin atası olan Robert Kolej'in 1871 tarihli Hamlin Hall binası, (Günümüzde Güney Kampüs, Erkek Öğrenci Yurdu) Mansart çatısı ve tarihi canlandırmacı dış görünümüyle dikkati çekmektedir (Res. 11). Mimar Alexandre Valaury'nin Neo-Klasik, Oryantalist ve Art Nouveau üsluplarından öğeler içeren seçmeci üslupta tasarladığı ve Mansart çatı ile taçlandığı Pera Palas Oteli (Res. 12), kütle, kat sayısı ve cephe düzenlemesi açısından 1880'lerde tasarlanmış Bourdeaux'daki Nantes Oteli ile benzerlik gösterir. 1895'te İstanbul Tepebaşı Meşrutiyet Caddesi'nde bulunan ve kentin ilk beş yıldızlı oteli olan bu ikonik yapı İstanbul'un batılılaşan ve modernleşen yüzünü yansıtmaktadır²⁵.

1922 İzmir yangını öncesinde kentin vitrini olan rıhtımda (I. Kordon) ticari işletmelerin yoğunlukta olduğu günümüzdeki Pasaport İskelesi ile Konak Pier arasında yer alan ve Oriental Carpet Manufacturers şirketinin ana yönetim binası da fotoğrafta görüldüğü gibi (Res. 13) III. Napolyon üslubunda bir görünüm arz etmektedir. 1910 yılında Neo-Barok üslupta tasarlanan yapı 1919 yılında Mansart çatının eklenmesiyle birlikte son halini almıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi seçmeci bir üslup olan III. Napolyon üslubu, dönem itibarıyla Neo-Barok üslup ile çok yakınlık göstermektedir. Global bir şirket olan ve Anadolu'da Konya ile Uşak'ta üretilen halıları İzmir limanı üzerinden ihraç eden İngiliz asıllı İzmirli bir grup girişimci tarafından 1907 yılında kurulan Oriental Carpet Manufacturers şirketinin imajı ile 20. yüzyıl başlarında dünyada halen revaçta olan III. Napolyon üslubu örtüşmüştür. 1922 yangınında ağır hasar gören yapı daha sonra yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır.

Sonuç

III. Napolyon üslubunun Fransa'dan doğup özellikle 19. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren tüm dünyaya yayılmıştır. Çeşitli yöresel adaptasyonlarla gelişen bu üslup önce Avrupa'da ardından Amerika ve Osmanlı İmparatorluğu'nda kendisine yeşerme ortamı bulmuştur. Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri örneklerinde görüldüğü gibi III. Napolyon üslubu Mansart çatılar ile karakterize olmuştur. Özellikle bu üslubun bir konut mimarlığı örneği olarak karşımıza çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin Missouri Eyaleti'nin başkenti Jefferson City'de yer alan Vali Konağı'nın Karşıyaka İkiz Köşkler ile benzerliği dikkat çekicidir. Bütün bunları bir araya getirdiğimizde 20. yüzyıl başlarındaki

24 Massey-Maxwel 1989, 50.

25 Akpolat 1991,56; Özlü 2015, 303.

Karşıyaka'nın sahildeki çeşitli Batılı üsluplardaki köşkleriyle bir açık hava mimarlık tarihi müzesi gibi olduğunu söylemek doğru olacak ve sempozyum bildiri kitabı sayesinde günümüze ulaşamayan Karşıyaka İkiz Köşkler hakkında tarihe bir not düşülmüş olacaktır.

GİRİŞ

Üç seneye yakın süren bir ölüm kalım savaşının son aşamasında olan Türk kuvvetleri son hamlesini Kocatepe'den başlattığında Anadolu'da bulunan Yunan kuvvetleri Komutanı General Hacıyanis, ordularını Yunan cephesinin 400 km gerisinden, bir yatın içinden idare etmeye çalışmıştı.¹ Oysaki tarih, askeri kuvvetlerinin ön saflarında olmayan nice komutanların, liderlerin uğradıkları felaketlerle doludur. İşte bu kritik günlerde ordusunun başında bulunan Mustafa Kemal Paşa, en ince ayrıntılarına kadar planlanmış ve uygulamaya sokulmuş Büyük Taarruz harekâtını kusursuzlukla zafere ulaştırmıştır.

Büyük zaferin hemen ardından, Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı 11 Ekim 1922 tarihine yaşanan gelişmeler Milli Mücadele tarihi açısından son derece önemlidir. Mustafa Kemal Paşa, bu bir aylık süre içerisinde Boğazlar bölgesinde oluşan yeni durumla ilgili sürecin önemli bir kısmını İzmir'den yönetmiştir. Zafer sonrası Türk tarafının izleyeceği siyasetin ne yönde gelişeceğine dair verdiği işaretleri İzmir'de yaptığı faaliyetlerde görmemiz mümkündür.

Süreç sonunda ateşkes görüşmelerinin yapılacağı yerin (Mudanya) kesinleşmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'da, Meclis Genel Kurulu'nda görmekteyiz. Bu sancılı süreçte her an sıcak bir çatışmanın çıkabileceği bir ortamda, askeri cephelede hep ön saflarda gördüğümüz Mustafa Kemal Paşa bu kez, Mudanya veya ona en yakın yer olan Bursa'da değil Ankara'dadır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu seçimini incelediğimizde, demokrasinin en güzel örneklerinden birinin sergilediğine şahit olmaktadır.

1. BÜYÜK ZAFER SONRASI GENEL DURUM

26 Ağustos 1922 tarihinde başlatılan Büyük Taarruz 9 Eylül 1922'de Türk kuvvetlerinin İzmir'e girmesiyle büyük ölçüde başarıyla sonuçlandırılmıştır.² Türk kuvvetlerinin Batı Anadolu istikametinde yürüttüğü askeri taarruz sonrası, bozulan Yunan kuvvetlerinin takibi ve Anadolu topraklarından tamamen atılması maksadıyla askeri harekâtın yönü Kuzey Batı Anadolu istikametine çevrilmiştir.³ İzmir, Eskişehir, Kocaeli, Balıkesir ve Bursa bölgelerinde bulunan Yunanlılara karşı 31 Ağustos 1922 tarihinde başlatılan Türk Takip Harekâtı, hiç ara verilmeden, 18 Eylül 1922 tarihine kadar sürdürülmüş ve son Yunan askeri de Anadolu topraklarından atılmıştır.⁴

Yunan kuvvetlerinin Anadolu'dan atılmasıyla birlikte Türk askeri harekâtı İstanbul ve Çanakkale boğazlarına ulaşmıştır. Bu noktadan itibaren Batı Anadolu'da yürütülen askeri harekâtın ağırlık merkezi Boğazlar mintikasına kaymış ve bu bölgelerde bulunan İtilaf Devletleri kuvvetleriyle Türk birlikleri karşı karşıya gelmiştir.⁵

Çanakkale bunalımı, Büyük taarruz harekâtının ikinci ayağını oluşturacak derecede önemli siyasi ve askeri gelişmelerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Yunanistan, karşılaştığı bu büyük bozgun-

1 Walder, s.205.

2 Nutuk, s. 478.

3 TİH, 2/6-4, s.26.

4 TİH, 2/6-3, s. 3; HTVD, Sayı 67, (Mart 1969), Bel. No. 1492.

5 Sonyel, Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı, C. 3, s.1673; Satan, İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922, s. 53.

dan kurtulmak için derhal İngiltere'ye müracaat ederek (2 Eylül 1922) Türklere ateşkes önerisinde bulunulmasını istemiştir.⁶ Ancak İngiltere, Yunan kuvvetlerinin Batı Anadolu'da tekrar tutunabilecekleri ümidi ile bir süre Yunanistan'ın bu çağrısını Türk tarafına iletmekte aceleci davranmamıştır.

İngiltere, resmi bir çağrıda bulunulmadan önce müttefikleri Fransa ve İtalya ile birlikte İstanbul'da bulunan üç yüksek komiserin, Yunanistan'ın Anadolu'yu boşaltmaları konusunda Türk tarafına ortak bir çağrıda bulunulması isteyerek, ateşkes görüşmelerinin, Mart 1922 tarihinde Türk ve Yunan tarafına önerilen fakat Sevr Antlaşması'nın biraz daha esnetilmiş şeklide ele alınmasını talep etmiştir.⁷

Mustafa Kemal Paşa, ateşkes önerisi hakkında alınan bilgilerin kendisine ulaştırılmasından sonra, 5 Eylül 1922 tarihinde Rauf Bey'e çektiği telgrafta: Anadolu için yapılacak bir antlaşmaya gerek kalmadığını, ancak Doğu Trakya'nın Türk tarafına teslimi konusunda masaya oturabileceklerini belirtmiştir.⁸

Ağır bir yenilgiye uğrayan Yunan birliklerinden kaçabilenlerden bir kısmının Trakya bölgesine çekilerek, Doğu Trakya'da tekrar toparlanmalarına meydan vermemek ve bölgede bulunan Türk ve Müslüman halka yaptıkları baskı ve katliamların önünü alabilmek için bir an önce Türk kuvvetlerinin Boğazlardan geçirilmesi gerekmektedir.⁹ Ancak bu konudaki en büyük engel, bölgede askeri kuvvet bulunduran İngiltere'nin, Türk birliklerinin Boğazlardan geçirilmesine karşı takındıkları tavidir. İngiltere, İtilaf Devletlerince Boğazlar bölgesinde ilan edilmiş olan "Tarafsız Bölge"ye Türk birliklerinin girmesine ve Doğu Trakya'nın Türk idaresine bırakılmasına karşı çıkmaktadır.¹⁰ Bununla birlikte; Boğazlar konusunda İngilizlerle ortak hareket etmekten yana olan Fransa ve İtalya, Doğu Trakya'nın Meriç Nehri hattına kadar Türk idaresine verilmesi konusunda İngiltere ile aynı görüşte değildir. Fransa ve İtalya, Anadolu'da bulunan ekonomik imtiyazlarının korunması¹¹ maksadıyla Türk tarafının tezlerine daha yakın durmaktadır. İngiliz Hükûmeti ise; başta İstanbul olmak üzere Boğazlar bölgesindeki kazanımlarını kaybetmemek için gerekirse Türklerle yeniden bir savaş ihtimalini göze almakta kararlıdır.¹²

İngiliz Hükümeti Türk kuvvetlerinin Boğazlardan geçmesini önlemek için başta Çanakkale olmak üzere bölgede bulunan az sayıdaki birliklerini¹³ takviye kararı alarak, 15 Eylül 1922 tarihinde, sömürgeleri ve bazı Balkan ülkelerinden Boğazların savunulması için askeri kuvvet talebinde bulun-

6 Sonyel, *Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı*, C. 3, s. 1665; Bıyıklıoğlu a.g.e., C. 1, s. 435.

7 Teklifte, Ermeni Devleti'nin kurulmasından vazgeçilmemektedir, Boğazların serbestliğinin sağlanarak askersizleştirilmiş bölgelerin tespit edilmesi ve Tekirdağ'ın Türklere, Kırklareli ve Edirne'nin Yunanlara bırakılması gibi hususlar bulunmaktadır. TİH, 2/6-4, s. 38.

8 Mustafa Kemal Paşa önerilerini de şöyle sıralamıştır: Doğu Trakya 15 gün içerisinde Türk idaresine teslim edilerek Yunanistan'ın elindeki Türk sivil ve asker esirlerin tamamı serbest bırakılacaktır. Bunlara ilaveten Yunanistan, Anadolu'da yaptığı tahribatın tazminini ödemeyi kabul edecektir. Nutuk, s. 480.

9 Doğu Trakya'daki Yunan zulmü o kadar ileri gitmiştir ki, Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra bile bölgede yaptıkları baskı ve zulmü, düzenlenen istihbarat raporlarından anlaşılmaktadır. BOA, DH-SFR, Dosya No. 61, Gömlek No. 00050-001; ABE, a.g.e., C. 13, s. 389; TBMM GCZ, 7 Ekim 1922, 23/114-3, s. 900.

10 Sevr Antlaşması'nda Boğazlar Bölgesi olarak geçen bu alanın sınırları; Trakya'da Saros Körfezi'nden başlayıp kuzeyde Karaburun'a uzanan ve Marmara bölgesinde Şile-Ağva Deresi'nden başlayarak, İzmit'te, Yarımca-Derince hattına inerek, güneye doğru ilerleyip, Bursa'nın hemen kuzeyinden geçip, Edremit Körfezi'nde son bulan hatlar arasında kalan bölgeyi oluşturmaktadır. TİH, Türk İstiklal Harbi, *Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı*, C. 2, Ks. 6, Ktp. 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 189; Bıyıklıoğlu, a.g.e., C. 1, s. 411.

11 Sonyel, *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, C. 3, s. 1722; Aralov, a.g.e., s. 141.

12 Walder, a.g.e., s. 333; Avcıoğlu, a.g.e., C. 1, s.193; Şimşir, İngiliz Belgeleri İle Sakarya'dan İzmir'e, s. 376.

13 11 Eylül 1922 tarihi itibarıyla İngilizlerin Çanakkale'de bir piyade taburu, bir topçu bataryası ve bir süvari bölüğü mevcuttur. ATASE Arşivi, Kutu No. 1500, Dosya No. 34, Bel. No. aa.

muştur.¹⁴ Ancak İngiltere, müttefiklerinden habersiz olarak yaptığı bu girişimle, yardım talebinde bulunduğu ülkelerden beklediği olumlu yanıtı alamadığı gibi¹⁵ Fransa ve İtalyan müttefiklerinden de sert eleştiriler almıştır. Fransa ve İtalya'nın bu eleştirileri sözle kalmamış, Çanakkale'de buldukları sembolik birliklerini bölgeden çekmişlerdir.¹⁶

Fransa ve İtalya'nın İngiliz politikalarına karşı takındıkları bu tavrın yanı sıra, İngiliz, Fransız ve İtalyan kamuoyunun savaş karşıtı tutumları, basın yayın kuruluşlarınca çok net bir biçimde dile getirildiği de görülmektedir.¹⁷ Türk zaferinin, başta Hindistan Müslümanları olmak üzere, İtilaf Devletleri sömürgelerinde yarattığı antiemperyalist ve milliyetçi hareketlere büyük moral ve motivasyon kazandırdığı da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Müttefik Devletler arasındaki anlaşmazlıklar, kamuoyunun baskısı ve sömürgelerdeki hareketlilik İngilizlerin Boğazlar bölgesinde yürütmek istedikleri politik ve askeri hareket alanını daraltmıştır. Bunun sonucu olarak İngiliz Hükümeti; katı Türk düşmanlığı politikalarını yumuşatarak, Boğazlar bunalımında barışçıl çözümleri masaya koymaktan başka bir seçenekleri kalmamıştır.¹⁸

2. MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN MUDANYA SÜRECİ BOYUNCA İZMİR'DEKİ FAALİYETLERİ

Mustafa Kemal Paşa, 26 Ağustos Büyük Taarruzunun ardından, 11 Eylül 1922 tarihinde kargâhı ile birlikte İzmir'e gelmiştir.¹⁹ İzmir kurtarılmıştır, ancak zaman zaman toparlanarak bir savunma hattı oluşturmaya çalışan Yunan kuvvetlerine karşı yürütülen Türk takip harekâtı da devam etmektedir. Yunan kuvvetlerinin tamamen dağılması üzerine İtilaf Devletleri 7 Eylül 1922 tarihinde, Yunanistan adına resmi bir ateşkes çağrısında bulunmuştur. Yapılan ateşkes çağrısında Yunanların Anadolu'yu boşaltması konusunun görüşülmesi için ortak bir toplantı önerilmekle birlikte, Boğazlar, İstanbul ve Doğu Trakya'dan bahsedilmemektedir.²⁰

Mustafa Kemal Paşa gelişen yeni süreçle ilgili olarak Türk tarafınca yürütülecek politikaların geliştirilmesi ve uygulanması maksadıyla sürecin önemli bir kısmını İzmir'den yönetmiştir. Bu maksatla Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'deki faaliyetlerini üç bölüm halinde inceleyebiliriz: İlki, Türk tarafının tezlerini anlatmak ve Türkiye lehine dönen dünya kamuoyunun canlı tutulması için yerli ve yabancı basınla ilişkileri ile İtilaf Devletleri temsilcileri ile yaptığı temaslardır. İkincisi, Boğazlar üzerine yapılması planlanan askeri baskının oluşturulması ve Doğu Trakya'nın teslimi için Türk askeri takip harekâtının yönetilmesi faaliyetidir. Son olarak; Mudanya Mütarekesi süresince Boğazlar bölgesinde gelişen olaylar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti ile yürütülen faaliyetlerini kapsamaktadır.

a. Mustafa Kemal Paşa'nın İtilaf Devletleri Temsilcileri ile Yerli ve Yabancı Basınla Yaptığı Görüşmeler

14 Sarıhan, a.g.e., C. 4, s. 673; TİH, 2/6-4, s. 42.

15 Yeni Zelanda beş bin asker göndereceğini bildirmiş, Newfoundland çağrısına sıcak bakmış, fakat Güney Afrika, Avustralya, Kanada ve Balkan Ülkeleri yardım taleplerini reddetmişlerdir. Sonyel, *Mustafa Kemal Paşa ve Kurtuluş Savaşı*, C. 3, s. 1682.

16 TİH, 2/6-4, s. 50.

17 Ergün Aybars, "Mudanya Mütarekesi'nin İngiliz Basınında Etkisi", *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları Semineri (11/12 Ekim 1992)*, Uludağ Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Bursa 1993, s. 69; Sarıhan, a.g.e., C. 4, s. 685; Anna Massala, "İtalyan Basınında Mudanya Mütarekesi", *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları Semineri (11/12 Ekim 1992)*, Uludağ Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Bursa 1993, s. 88.

18 Ali Fuat Paşa, Yayınladığı hatıratında: "... İngiliz Hükümeti Yalnız kaldığını görünce, ister istemez, çok tehlikeli bir hal alan duruma nihayet vermek ve Yakın Şark'ta sulhu sağlamaktan başka çare olmadığına kanaat getirmişti..." demektedir. Bkz. Cebesoy, *Siyasi hatıralar*, s. 121.

19 Cebesoy, *siyasi*, s. 112.

20 Sarıhan, a.g.e., C. 4, s. 641.

Mustafa Kemal Paşa İzmir'e geldikten kısa bir süre sonra (12 Eylül 1922) yaptığı önemli görüşmelerden ilkinin İngiltere'nin İzmir Konsolosu Henry Lamb ile gerçekleştirmişti.²¹ Bu görüşme- de Konsolos Lamb; Türklerin mevcut durumda İngiltere ile savaş halinde olup olmadığını sormuş, Mustafa Kemal Paşa ise mevcut durumda Türk tarafı ile İngiliz Hükümeti arasında resmi bir ilişkinin olmadığını belirterek, buna karar vermesi gereken tarafın İngiltere Hükümeti olduğunu söylemiştir.²²

Bu görüşme sonrası Konsolos Lamb, Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerini: "Mustafa Kemal, İngiltere ile savaş halinde olduğunu ve İngiliz temsilcilerini tanımadığını söyledi. Tez elden talimat bekliyorum" şeklinde çarpıtarak İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir.²³

Bunun üzerine Amiral Brock, Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazarak, konunun aydınlan- masını istemiş İngiltere ile savaşta olduğunu kabul ediyorsa bunu yazılı olarak iletmesini istemiştir. Kendisine gönderilen mektubun resmi bir mektup olduğunu hatırlatan Brock, alınacak cevabın da bu mahiyette değerlendirileceğini bildirmiştir.²⁴ 13 Eylül 1922 tarihinde mektubu cevaplayan Mustafa Kemal Paşa, kendisiyle görüşmeye gelen kişinin TBMM Hükümeti'nce tanınmış bir görevli olmadığını, Nurettin Paşa ile olan görüşmelerde belirtilen hususlara katıldığını belirterek, her iki ülke arasında resmi temasların başlatılmasını kendisinin de arzuladığını bildirmiştir.²⁵

Mustafa Kemal Paşa, Fransa ve İtalya'nın İngilizlerin Yakındoğu politikalarına karşın takın- dıkları tavrın Türk zaferinden sonra daha da belirginleşmesinin farkında olarak, Müttefikleri tekrar biraraya getirecek demeç ve uygulamalardan kaçınmıştır. Bu amaçla Türk tarafının barışçıl çözümden yana bir tavır sergilediğini basına verdiği demeçlerle her fırsatta dile getirmeye özen göstermiştir. 12/13 Eylül 1922 tarihleri arasında üç ayrı yabancı gazete muhabirine demeç vermiştir. Daily Mail mu- habirine verdiği ilk demeçte:²⁶

"... Artık muharebe etmek için hiçbir sebep kalmamıştır... Ben ciddi olarak barışı arzu ediyorum... Taleplerimiz, son zaferimizden sonra da öncekilerle aynı kalmıştır. Anadolu'yu, Meriç Nehri'ne ka- dar Trakya'yı ve İstanbul'u istiyoruz. Tahkim etmemeyi taahhüt edeceğimiz Çanakkale Boğazı'ndan serbest geçiş konusunda her teminatı vermeye hazırız..." demiş, ancak arkasından da şu sözleri ek- lemeyi ihmal etmemiştir: "Fakat ani bir saldırıya karşı İstanbul'u korumak için Marmara Denizi'nin kıyılarında müdafaa tertibatı almamızı işgal güçlerinin kabul etmeleri adil bir karar olacaktır. Baş- kentimize sahip olmalıyız. O durumda ordumla İstanbul üzerine yürümek zorunda kalırım ki, bu da birkaç günlük iştir. Müzakere yoluyla hâkimiyeti elde etmeyi daha çok tercih ederim, fakat tabiatıyla müddetsiz olarak bekleyemem" demiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu demecini değerlendiren Daily Mail gazetesinin muhabiri G. Ward Price: "Mustafa Kemal Paşa bugün bana, zaferi sayesinde Yakın- doğu'da meydana gelen yeni vaziyeti nasıl değerlendirdiğinin muhasebesini yaptı. Barış şartları da, tıpkı taarruzu gibi hazır" yorumunda bulunmuştur.

Mustafa Kemal Paşa aynı gün (13 Eylül 1922) Amerikalı gazeteci Richard Eaton'a verdiği bir başka demeçte ise bundan sonrası için hedefinin ne olduğuna dair soruya karşılık olarak: "... Bütün Türk

21 Aslında bu görüşmeden iki gün önce I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa'yla İngiliz Amiral Brock arasında yapılan ve Türk tarafının İngiltere ile olan mevcut durumunun tartışıldığı bir görüşme yapılmıştır. Her iki taraf da savaş halinde ol- madıklarını beyan ederek toplantıdan ayrılmışlardır. Bkz. Atatürk'ün Bütün Eserleri (ABE), C. 13, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004, s. 374.

22 Halide Edip Adıvar'ın anılarında şu ifadeler geçmektedir: "...Öğleden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhına gittik. Amiral'in mektubunu çok açık bir dille münakaşa ediyordu. Gülererek dedi ki: Hanımefendi eğer Yunanlar İngilizler tarafından sevk edilmeseydi İzmir'e çıkabilir miydi? Yakın Şark'ta onların eli olmayan bir hareket olabilir miydi? Evet, tabii olarak onlarla harp halindeyiz. Bkz. Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, Özgür Yayınları, İstanbul, Ekim 2005, s. 293; Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, s. 118.

23 Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Bel. No. 170, s. 403.

24 ABE, a.g.e., C. 13, s. 375; Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Bel. No. 178, s. 408.

25 ABE, a.g.e., C. 13, s. 278.

26 ABE, a.g.e., C. 13, s. 276.

toprakları kurtulmadıkça durmayacağım...” diyerek hedefini ortaya koymuş, Türk topraklarından kastının: “ Avrupa’da İstanbul ve Meriç’e kadar Trakya, Asya’da Anadolu, Musul arazisi ve Irak’ın yarısı “olarak ifade etmiştir. İngilizlerle bir harpten korkmuyor musunuz şeklindeki bir soruya ise : “ Ben İngilizlerle değil, Yunanlılarla harp ediyorum...” şeklinde cevap vererek, hem Türk haklarından vazgeçmeyeceğinin kararlılığını göstermiş hem de sorunun halli için İtilaf Devletleri’yle siyasi bir zeminde çözüm arayışında olduğunu vurgulamıştır.²⁷

Chicago Tribune muhabiri Jhon Clayton ile yaptığı bir başka görüşmede ise: “.. Biz İngiltere ile harp etmek istemiyoruz, fakat onlar İstanbul’u Türkiye’ye teslim etmelidir. Mümkün mertebe barış yoluyla istiyoruz. Eğer olmazsa onun için harp edeceğiz...” ifadelerini kullanmıştır. Türk talepleri konusunda ne zaferden önce ne de sonra hiçbir değişikliğin olmadığını ve barış konferansı için Türk tarafı olarak hazır olduklarını da işaret etmiştir.²⁸

Bu görüşmelerden sonra Mustafa Kemal Paşa, İzmir’de bulunan Fransız Amiral Dismensil’den gelen bir görüşme talebi üzerine kendisini kabul etmiştir. Amiral Dismensil, Mustafa Kemal Paşa’dan İzmir’de bulunan veya Anadolu’dan çıkmaya çalışan Hıristiyanların güvenliği konusunu görüşmüş ve kentte asayişin sağlanmasına yönelik talep ve önerilerini iletmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın Amiral Dismensil ile yaptığı görüşme, adeta, ileride yapılacak olan konferansların teknik bir altyapısını oluşturacak mahiyettedir. Dismensil ilk kez Tarafsız Bölge konusunu gündeme getirmiş ve Türk kuvvetlerinin bu bölge dışında kalmasını istemiştir. Buna mukabil Mustafa Kemal Paşa: “ Tarafsız bölge diye bir şey bilmiyoruz. Mütarekeyi tanımış değiliz” cevabını vermiştir. Görüşülen konular arasında Boğazların serbestisi üzerinde de durulmuş, Mustafa Kemal Paşa: “ Misakı Milli’de biz Boğazların serbestliğini tanıdık. İstanbul’un emniyeti sağlanmak şartıyla, Boğazların serbestliği hakkında garantiler vermeye hazırız...” şeklindeki düşüncesini açıklamıştır. Yapılan görüşmede Amiral Dismensil: “ Yunan ordusu halen Trakya’dadır. İtilaf Devletleri Boğazları işgal ediyorlar. Kendi kuvvetlerinle İtilaf Devletleri arasında sürtüşmeleri önlemek istiyorsanız, bunun askeri harekât yoluyla olmayacağını düşünüyorum. Fransız kuvvetleri Türk kuvvetleri üzerine ateş etmek mecburiyetinde kalmak istemeyeceklerdir. Şu halde bir mütareke yapılması faydalı olacaktır” diyerek, Fransa’nın, sorunun çözümünde izleyeceği politik tavrın işaretini vermiştir. Mustafa Kemal Paşa bu öneriye hazır olduğunu, ancak Doğu Trakya’dan Yunan kuvvetlerinin süratle çekilmesini söylemiştir. Amiral Dismensil ile yapılan görüşmede barış konferansı için Venedik, İzmir, Mudanya ve Üsküdar’ın isimleri geçmiş ve konferansın Üsküdar’da yapılabileceği kararlaştırılmıştır.²⁹

Mustafa Kemal Paşa, yukarıdaki görüşmelerin dışında, İzmir’den ayrılmadan önce; 15 Eylül’de İleri, 17 Eylül’de Akşam ve İkdâm, 18 Eylül ‘de Tevhidi Efkâr, 27 Eylül 1922 tarihinde ise The Daily Telegraph gazetelerine demeç vermiştir. Mustafa Kemal Paşa İleri gazetesinin muhabiriyle Büyük Taarruz’un hazırlanışı ve uygulanmasıyla ilgili konular üzerinde durmuş, İkdâm yazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey ile de Büyük Taarruz sonrası Türkiye’nin takip edeceği siyaset üzerindeki görüşlerini: “Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının vazifesi “Misakı Milli” hükümlerini temin etmektir... Fakat bilirsiniz ki, askeri hareket, siyasi faaliyetin ümitsiz olduğu noktada başlar... Asıl lazım gelen cihet de bu günkü Türkiye halkının ve hükümetinin hırs peşinde koşup kendi evini unutan ve harap bırakan maceracı insanlardan olmadığıdır... Hükümetimiz zafer sarhoşluğu ile hakiki ve hayati menfaatlerini unutacak kadar mahmur olmamıştır...” şeklinde açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye’nin bu noktadan sonra uygulayacağı politikanın barış esaslarına dayanan ve ancak Türk Milletinin hak ve menfaatlarını koruyacak politikalarla ibaret olduğunu da vurgulamıştır.³⁰

18 Eylül 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ile Fransızların İstanbul Yüksek Komiseri General Pelle arasında bir diğer önemli görüşme gerçekleşmiştir. General Pelle, bu görüşmeye yarı resmi bir sıfatla geldiğini belirterek Tarafsız Bölge, Boğazlar, İstanbul ve Doğu Trakya hakkında Fransa’nın

27 ABE, a.g.e., C. 13, s. 279.

28 ABE, a.g.e., C. 13, s. 281.

29 ABE, a.g.e., C. 13, s. 284, 290.

30 ABE, a.g.e., C. 13, s. 291.

mevcut politikalarının neler olduğunu açıklayarak, Fransa'nın müttefiklerinden bağımsız hareket edemeyeceğini ancak Türk tarafının İstanbul ve Doğu Trakya hakkındaki taleplerine sıcak baktıklarını belirtmiştir. General Pelle, Fransa'nın Türkiye ile bir savaş istemediğini açıklıkla söylemiş, İstanbul ve Doğu Trakya hakkında: "... Ben katiyen kaniim, Müttefikler İstanbul'u size vereceklerdir. Zannedirim ve ümit ederim. Trakya için arzunuza uygun şartlara ulaşacağız. Fakat siz derhal istiyorsunuz ve kuvvetle... Bu tehlikeli olacak. Ve menfaatinize aykırı bulunacaktır" diyerek, Müttefik Devletlerin vaatlerini dile getirirken, İtilaf Devletlerine biraz da zaman kazandırmaya çalışan ifadeler kullanmıştır. Mustafa Kemal Paşa ise Türkiye'nin İstanbul ve Doğu Trakya'nın bize verileceği vaadi ile hareket edemeyeceğini söyleyerek: "... Açık arz edeyim ki, bu hususta biz İngilizlerle itimadı uygun görmeyiz... Biz zannediyoruz ki, İngiltere'nin asli fikri hiçbir zaman değişmeyecektir... Fakat büyük bir ordu ile büyük bir inkılap geçirmiş bir milletle ve İzmir'den Erzurum'a kadar harap olmuş bir memlekette İngilizlerin arzu ettiği bir şekli beklemek hepsinden zararlıdır..." diyerek, Türkiye'nin haklarını alması konusundaki kararlılığı çok net bir şekilde General Pelle'e söylemiştir.³¹

Mustafa Kemal Paşa'nı İzmir'de gerçekleştirdiği önemli görüşmelerden sonuncusunu 28 Eylül 1922 tarihinde Fransız siyasetçi Franklin Bouillon ile yaptığı temaslara oluşturmaktadır. Franklin Bouillon, 1921 yılında Ankara'ya kadar gelerek Türk-Fransız ilişkilerinde başlatılan yumuşama politikalarına önemli katkıları olmuş bir siyasetçidir.³² Sakarya zaferinden sonra Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması'nın altyapısında Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmelerin olumlu sonuçları olmuştur.³³

Franklin Bouillon, Mustafa Kemal Paşa görüşmesi öncesi, 18-22 Eylül 1922 tarihleri arasında Paris'te yapılan İtilaf Devletleri konferansında alınan kararlar 23 Eylül 1922 tarihinde ilan edilmiş ve İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un önerisiyle Franklin Bouillon'un, gayri resmi olarak, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye gönderilmesine karar verilmiştir.³⁴ Paris Konferansı Bildirisi'nde Doğu Trakya'nın Meriç Nehri'ne kadar Türk idaresine verilmesi için İtilaf Devletlerinin çaba sarf edecekleri belirtilirken, Yunan kuvvetlerinin Doğu Trakya'yı boşaltmalarına karar verildiği açıklanmıştır. Ertesi gün (24 Eylül) Türk tarafına iletilen bu bildiriye Doğu Trakya ile ilgili olarak muğlak ifadelerin kullanılması ve sonucun barış konferansı sonrasına bırakılması dikkat çekicidir.³⁵ Bu nedenle Türk kuvvetleri, 25-26 Eylül 1922 tarihinde, Tarafsız Bölge olarak adlandırılan bölgeye girmişler ve Boğazlar bölgesine önemli miktarda birlik kaydırmaya başlamıştır.³⁶

Boğazlar bölgesindeki ilk önemli askeri kriz olan 25-26 Eylül askerî hareketliliği Mustafa Kemal Paşa ve General Harington arasında yapılan karşılıklı yazışmalar sonunda atlatılmıştır.³⁷ Bunalımın, şimdilik, aşılmasında 28 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e gelen Franklin Bouillon ile Türk tarafı arasında yapılan karşılıklı görüşmelerin önemli etkisi olmuştur. Franklin Bouillon, İtilaf Devletleri'nin Doğu Trakya'nın Türk idaresine bırakılarak, Yunan birliklerinin Meriç Nehri'nin batısına kadar çekileceği sözünü Mustafa Kemal Paşa'ya iletmesi üzerine Boğazlara yönelik Türk askeri harekâtı geçici olarak ertelenmiştir.³⁸

31 Yakup Kadri Karaosmanoğlu General Pelle ile olan görüşmenin bazı önemli anlarını *Vatan Yolunda* isimli eserinde yayınlamıştır. Bkz. Aydemir *Tek Adam*, C. 3, s. 30; ABE, a.g.e., C. 13, s. 308.

32 Armaoğlu, a.g.e., s. 394.

33 Atatürk, a.g.e., s. 443.

34 Lord Curzon'un amacı; Çanakkale'de az bir kuvvet bulunduran İngiltere'nin zaman kazanma çabası olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. 4, Bel. No. 217, s. 462; Walder a.g.e., s. 282.

35 BOA, HR-SYS, Dosya No. 2306, Gömlek No. 16-001-002; TİH, 2/6-4, s. 48.

36 17 Eylül 1922 tarihi itibarıyla Batı Cephesi Komutanlığı'nın yayınladığı bir emirle Türk kuvvetleri Boğazlar bölgesine harekete geçirilmiştir. HTVD, Sayı 64, (Haziran 1968), Bel. No. 1450; Sarıhan, a.g.e., C. 4, s. 702; Walder, a.g.e., s. 292.

37 TİTE Arşivi, Kutu No. 56, Gömlek No. 54, Bel. No. 540001.

38 TİH, 2/6-4, s.59.

b. Türk Takip Harekâtı ve Boğazlara Yönelik Askeri Hareketliliğin Yönetilmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'deki Faaliyetleri

31 Ağustos'ta başlayan Türk Takip Harekâtı sonucu 6 Eylül'de Balıkesir, 10 Eylül'de Gemlik, Bursa, 9 Eylül'de İzmir ve 12 Eylül'de Mudanya Yunan kuvvetlerinden temizlenmiştir.³⁹ 13 Eylül 1922 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı'nca, 2. Ordu Komutanlığı'na "... Gerek İstanbul'a ve gerekse Çanakkale'ye karşı icrası muhtemel harekâta muktazi mevaddı işe için aşar ve mübayaa noktai nazarıdan keşfiyatta bulunmak..." şeklinde verilen emirle, ilk defa olarak, Boğazlar üzerine yapılacak bir harekâttan bahsedilmektedir.⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa, bir taraftan Türk tarafının tezlerini İtilaf Devletleri temsilcileri ve basın aracılığı ile İzmir'den ilan ederken, diğer taraftan, Doğu Trakya ve İstanbul'un kurtarılmasına yönelik olarak Boğazların gerektiği zaman aşılması için askeri hazırlıklarını da sürdürmektedir.

13 Eylül 1922 tarihli emirden sonra 2. Ordu birlikleri Çanakkale-İzmit arasında konuşlandırılmaya başlanmıştır. Bu yeni tertiplenmeyle ilgili olarak 18 Eylül 1922 tarihli ve Batı Cephesi Komutanlığı'nca yayınlanan bir başka emir ile 2. Süvari Tümeni Çanakkale bölgesinde görevlendirilmiştir. Batı Cephesi Komutanlığı'nın emri gereğince 2. Ordu Komutanlıklarının, kendi birliklerine yayınladığı bir emirle Eskişehir-Balıkesir-Edremit hattı 1. ve 2. Ordu komutanlıklarının sorumluluk sahalarını ayıran hat olarak bildirilmiş ve emrindeki birliklere yeni konuşlanacakları bölgelere dair harekât emrini yayınlamıştır.⁴¹

18 Eylül 1922 tarihi itibarıyla 2. Ordu birlikleri Çanakkale'den Kocaeli bölgesine kadar olan bölgede üç kolordu, sekiz tümen ve bir tugayla bölgede tertiplenmeye başlamışlardır.⁴² Türk birliklerinin Boğazlar bölgesindeki hareketliliğinin bir neticesi olarak 19 Eylül 1922 tarihinde Paris'te buluşan İtilaf Devletleri Dışişleri bakanları, Türk ilerleyişini durdurabilmek için aldığı bir dizi kararı 23 Eylül 1922 tarihinde ilan etmiştir. Ancak, Türk Hükümeti bu çağrıya hemen cevap vermemiş,⁴³ Boğazlar bölgesine askeri birlik kaydırmaya devam etmiştir. İngiltere ise özellikle Çanakkale'de bulunan zayıf askeri kuvvetlerini güçlendirmek için İstanbul, Mısır, Cebelitarık, Malta gibi bölgelerden askeri takviye kuvvetleri göndermeye başlamıştır.⁴⁴

Her iki tarafın askeri faaliyetlerine hız verilmesiyle bölgede ilk askeri kriz 24-27 Eylül tarihleri arasında meydana gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya onaylatılan plana göre; 2. Süvari Tümeni birlikleri Çanakkale'yi kuşatmış durumdadır ve 25 Eylül 1922 tarihi itibarıyla Erenköy'ü ele geçirmişlerdir.⁴⁵ Bu aşamadan sonra, 2. Ordu'ya bağlı 6. Kolordu Çanakkale istikametine doğru harekete geçirilecek ve Çanakkale'nin güney, doğu ve kuzey istikametleri boyunca bölgeye yayılacaktır.⁴⁶

Türk kuvvetlerinin bu harekâtı Mustafa Kemal Paşa ve General Harington arasında yapılan yazışmalar ve Franklin Bouillon'un devreye girmesiyle Türk kuvvetlerine oldukları yerde bekleme emri verilmiştir.⁴⁷ 13 Eylül'den beri Boğazlar bölgesine giderek artırılan Türk askeri baskısının ardında Mustafa Kemal Paşa'nın planlı bir baskı izlediği anlaşılmaktadır. Burada temel hedef; İtilaf Devletleri tarafından, başta Doğu Trakya olmak üzere, hak ve taleplerimizin bir an önce sağlanmasını gerçekleştirmektir. Bununla birlikte; Türk tarafının gerektiğinde mevcut bunalımı askeri yöntem ile çözebileceği kanaatinin karşı tarafça anlaşılmasını sağlamaktır. Bu askeri baskının, aynı zamanda; Yakın

39 Goloğlu, a.g.e., C. 4, s. 320-322.

40 HTVD, Sayı 64, (Haziran 1968), Bel. No. 1450.

41 TİH, 2/6-3, s. 271.

42 TİH, 2/6-4, s. 81.

43 Karacan, a.g.e, s. 12; ABE, a.g.e., C. 13, s. 350.

44 Aydemir, *İkinci Adam*, C. 1, s. 209; TİH, 2/6-4, s. 49; Walder, a.g.e., s. 299.

45 Sarıhan, a.g.e., C. 4, s. 702

46 Gündüz, a.g.e., s. 193.

47 Sonyel, *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, C. 3, s. 1691; Satan, İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922, s. 61.

Şark ile ilgili politik farklılıklarından dolayı, İtilaf Devletleri arasındaki mevcut anlaşmazlığın, birleşik bir Türk karşıtlığına dönmesini engelleyici bir baskı olduğunu da söylememiz mümkündür.⁴⁸

Çanakkale bölgesinde yaşanan 24-27 Eylül 1922 tarihli ilk askeri kriz, İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa ile Franklin Bouillon'un 28 Eylül'de İzmir'e gelerek İtilaf Devletleri'nin Doğu Trakya'nın Türk idaresine teslimi konusunda anlaşmaları sözünün verilmesi üzerine atlatılmıştır.⁴⁹

c. Mustafa Kemal Paşa'nın İcra Vekilleri Heyeti'ni İzmir'de Toplama Kararı ve TBMM'de Alınan Karar

Mustafa Kemal Paşa, Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin hemen öncesine kadarki siyasi ve askeri gelişmeleri İzmir'den yönetmiştir. Bu zaman zarfında bölgedeki gelişmelerden TBMM'ni ve İcra Vekilleri Heyeti'ni sürekli bir biçimde haberdar etmeye çalışmıştır. Ancak, Takip Harekâtı ve Boğazlar bölgesindeki İtilaf kuvvetleri ile olan yeni gelişmeler karşısında verilecek kararların hızlı bir şekilde alınması için geçici bir süre için İcra Vekilleri Heyeti'ni İzmir'de toplamayı düşünmüştür.⁵⁰

18 Eylül 1922 tarihli TBMM Genel Kurulu gizli oturumunun gündemi "Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, vaziyeti umumiye üzerinde müdavelei efkâr da bulunmak ve tedabiri lâzime için Heyeti Vekileyi cepheye daveti" ile açılmıştır. Konuşmak üzere Meclis kürsüsüne gelen İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey; memleketin genel konusunun mevcut harp hali olduğunu belirterek, hükümetin bu konuda alınacağı kararlarda ordunun görüşünün alınmasının son derece önemli olduğunu belirterek, Başkomutanlığın Ankara'dan uzak ve mevcut iletişimden doğan zorluklarını dile getirmiştir. Rauf Bey konuşmasının devamında; bu konuyu Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı telgraf görüşmelerinde: "Paşa Hazretleriyle vaziyeti umumiye hakkında görüşmek zaruretini yazdım ve bir noktada buluşarak muamelâtı umumiye tetkik ve ordunun noktai nazarını anlamak istediğimizi bildirdim." demiştir. Rauf Bey konuşmasının devamında; Mustafa Kemal Paşa'dan gelen cevabi telgrafta, İcra Vekilleri Heyeti'nin geçici bir süre İzmir'de toplanmasının uygun olacağını söylediğini belirtmiştir. Mevcut görüşü İcra Vekilleri Heyeti'nde bulunan vekillere de açtığını söyleyerek, bu konuda meclise bir öneri getirilmesine karar verdiklerini de sözlerine eklemiştir.⁵¹

Rauf Bey'in konuşması sonrası Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey: "Efendim, yalnız siz mi yoksa heyetle beraber mi?" sorusu üzerine Rauf Bey, tüm heyeti kastettiğini söylemiştir. Bu sırada Genel Kurul'dan "Meclisi kapatalım o zaman!" sesleri işitilmiştir. Konu hakkında söz isteyen Mersin Mebusu Selahattin Bey; hükümetin orada göreceği iş nedir diyerek, Anadolu seferinin bittiğini, dolayısıyla bundan sonraki iş genel memleket işleri olduğunu, hükümetin de Meclisi Âli olduğunu, onun da burada görevine devam ettiğini belirtmiştir. İzmir ile irtibatın bir şekilde devam ettiğini söyleyen Selahattin Bey, tüm İcra Vekilleri'nin İzmir'e gitmesine bir anlam veremediğini vurgulayarak: "Heyeti Vekile bizim elimiz kolumuzdur. Bizi kollardan mahrum mu ediyorlar. İcra aletleri nereye gidiyorlar? Hükümet burada işleyecektir. Kalkıp gidemez. Bir meselenin anlatılması için teati efkâra lüzum olur. Heyeti Vekile arkadaşlar içinden bir zat memur eder, gider, gezer anlaşır. Fakat Heyeti Vekilenin hepsi birden kalkıp gitmesi kabili kabul bir hikmete istinat edemez..." şeklinde itiraz etmiş, hükümetin orada ne gibi önemli bir mesele üzerinde görüşmelerde bulunacağını bilmediğini, hükümetin çalışma yerinin Meclis olduğunu söylemiştir.⁵²

Menteşe Mebusu Tefik Rüştü Bey ise kürsüden yaptığı konuşmada; "Ajanslar bize haber veri-

48 Sinan Miser,"Mudanya Mütarekesi Sürecinde Tarafların Politik Tutumları ve Boğazlar Bölgesindeki Askeri Hareketlilik", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2021.

49 Sonyel, *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, C. 3, s. 1697.

50 Cebesoy, *Siyasi hatıralar*, s. 112-113.

51 TBMM GCZ, 18 Eylül 1922, 23/104-2, s. 784.

52 TBMM GCZ, 18 Eylül 1922, 23/104-2, s. 785.

yor ki bitaraf bir mıntıka ile Elcezire gibi iki mühim mesele bizim kadar düşmanlarımızı da alâkadar edecek surette her tarafı işgal edildi... Her zamankinden daha ziyade mühim meseleler karşısında olduğunu idrak eden bu arkadaşlarımız bilhassa bu iki mesele karşısında katî kararlar ittihazının yaklaştığını değil, geçmekte olduğunu görmekte müteesir olduklarını zannetmekteyim” diyerek “Binaenaleyh düşündüler, böyle bir karar verebilmek için Başkumandan ile temas etmek ve ordu Kumandanları ile temasta bulunmak, yani bizim her birimiz kadar memleketin mesuliyetini deruhte eden ve aledderecat birbirleriyle rekabet edercesine çalışanların kanaatlerini bilmek istediler“ şeklindeki açıklamalarıyla, Selahattin Bey’in merak ettiği “önemli işlere” açıklık getirmiştir. Tefvik Rüştü Bey, ancak hükümetin bir kül olarak yerinin Meclis olduğunu söyleyerek: “Heyeti Vekile Başkumandanlıkla görüşmedikçe karar alamaz ve almamakta haklıdır. Fakat hepsinin birden gitmesi de makul olmaz. Onun için ifrat ve tefrite lüzum yoktur. Bir kısmı gider ve görüşülür, avdet edilir, o zaman icab ederse Heyeti Vekile ile yekvücut olan Meclis de ileri kararını verir ve gideriz hak yükselir “ şeklinde bir öneri getirmiştir.⁵³

Bu konuda görüş açıklayanlardan birisi de Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey’dir. Hüseyin Avni Bey, hem Rauf Bey’ in hem de Tefvik Rüştü Bey’in yaptığı öneriler karşı çıkarak: “...Sonra iki üç arkadaşın gitmesine bütün bütün muarızım (Karşıyım). Oradan havadis getirmek için, buradan Hariciye Vekilinin, şunun, bunun ayrılması doğru değildir, lüzum yoktur... Vaziyetin vehameti dolayısıyla Başkumandanlığın vaziyeti ya vaziyeti siyasiye veyahut vaziyeti askeriye noktai nazarındandır. Hariciye Vekâleti ve Meclis Heyeti Vekile vasıtasıyla yapmak lâzımdır. Kendi makamına gelir, askerî vaziyet için ihtiyaç yok. Siyasî mesailin halli için Paşa Hazretlerinin burayı teşrif etmeleri lâzımdır” diyerek, Mustafa Kemal Paşa’nın Meclis’e gelerek bilgi vermesinden yanadır.⁵⁴

Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey ise Anadolu harekâtının bitmediğini ancak İcra Vekilleri Heyeti’nin gidip gelmesinin çok uzun süreceğini ve bu işlerin mevcut telgraf iletişimiyle yapılabileceğini belirtmiştir. Yine Kırşehir Mebusu Müfit Efendi ise Vekillerin yurt içi veya yurt dışı görev ve izinlerinde yerlerine vekil bırakmalarının kanunda yeri olmasına rağmen İcra Vekilleri’nin topluca hükümet merkezinden ayrılmaları halinde tamamına vekil tayin edilmesi hakkında kanunun olmadığını vurgulamıştır. Ancak Heyeti Vekile’den birkaç vekilin gönderilebileceğini önermiştir.⁵⁵

Mebusların öneri ve görüşlerine yanıt vermek üzere Meclis kürsüsüne gelen Rauf Bey, Anadolu harekâtının henüz bitmediğini, Mustafa Kemal Paşa’nın zaruri askeri sebeplerden dolayı bölgeden ayrılmadığını söyleyerek, söz konusu olanın Misakı Milli sınırları olduğunu dolayısıyla “...Vaziyeti umumiyei hariciyemiz bir kere, ordu kumanda heyeti âliyesiyle görüşüp esas hatları tespit etmek zaruretin Heyeti Vekili arkadaşlarınız hissetti” diyerek, Başkomutanlık ile mevcut meselelerin konuşulmasını zaruri gördüğünü ve söylendiği gibi mevcut muhabere hatlarından yapılacak görüşmelerin yeterli olmadığını söylemiştir.⁵⁶

Konu ile ilgili tartışmalarda görülmüştür ki İcra Vekilleri Heyeti’nin topluca İzmir’e gitmesinden ziyade İcra Vekilleri Reisi ve Hariciye Vekili’nin gitmesi üzerinde Meclis Genel Kurulu’nda bir kanaat oluşmuştur. Konuyla ilgili bir çok önerge verilmiş olup Sinop Mebusu ve üç arkadaşının verdiği : “Heyeti Vekilenin Meclisi Âliyi terk ile İzmir’e kadar seyahat icra etmesi Teşkilâtı Esasiye ve İcra Vekilleri kanunlarının ruh ve maksadıyla kabili telif olmadığı gibi, Hükümetin şekli ve mahiyeti hakkın da hariç ve dahilde muhtelif suitefehhümlere de meydan verebileceğinden Heyeti Vekilenin Meclisten uzakta ve ayrıca çalışmasına imkân, bulunmadığının ve istizahı muktazi mevaddın bilvasita kabili hal bulunduğunun tahtı karara alınmasını teklif ederiz.” şeklindeki takrir kabul edilmiş olup İzmir’e

53 TBMM GCZ, 18 Eylül 1922, 23/104-2, s. 786.

54 TBMM GCZ, 18 Eylül 1922, 23/104-2, s. 788.

55 TBMM GCZ, 18 Eylül 1922, 23/104-2, s. 789.

56 TBMM GCZ, 18 Eylül 1922, 23/104-2, s. 790.

gönderilecek iki vekilin seçiminin İcra Vekilleri Heyeti'ne bırakılmasına karar verilmiştir.⁵⁷

23 Eylül 1922 tarihinde Meclis Genel Kurulu gizli görüşmelerinde Boğazlar bölgesindeki gelişmelerle ilgili ilk kapsamlı müzakereler gerçekleştirilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak verilen ve "Ahvalin fevkalâdeliğine ve dört, beş gündür Meclisçe hiç bir haber alınamamasına binaen Hükümetçe izahat verilmek üzere hafi celse akdini teklif ederiz. 23 Eylül 1338" şeklindeki önerenin kabul edilmesiyle gizli görüşmeye geçilmiştir.⁵⁸ Hükümet adına Meclis kürsüsüne gelen Hariciye Vekaleti Vekili Rıza Nur Bey kendilerine ulaşan son bilgiler hakkında Mustafa Kemal Paşa'dan ve İstanbul'da bulunan Hamit Bey aracılığıyla kendisine ulaştırılan bilgileri aktarmıştır.⁵⁹

23 Eylül 1922 tarihli Meclis Genel Kurulu görüşmelerinde mebusların özellikle üzerinde durdukları nokta; gelişmelerden Meclisin yeterli ve zamanında bilgilendirilmediği yönündedir ve bu eleştirilerin sözcüleri ağırlıklı olarak II. Grup olarak isimlendirilen Mebuslardan oluşmaktadır. Mebusların üzerinde durduğu bir başka konu ise Hükümetin gelişen olaylarda karar alma sürecine ne kadar dâhil olduğu hakkındadır. Örneğin Karasi Mebusu Hacim Muhittin Bey: "Hükümetin resmî bir beyannamesi İzmir'de neşredildiği söyleniyor, Bundan demek Heyeti Vekilenin haberi yok." şeklinde eleştiri ile karışık bir durum tespiti yapmaktadır.⁶⁰ Rıza Nur Bey ise eldeki iletişim imkânlarının noksanlığı nedeniyle sorulan sorulara yeterli bir kesinlikte cevap vermenin mümkün olmadığını söylemiştir.

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ise eleştirilerini daha da ileri götürerek Hükümetin, Boğazlarda izlenen politikalara iştirakinin yetersiz kaldığından bahsederek, Hariciye Vekaleti görev ve yetkilerini Başkomutanlığa devrettiğini oysaki Başkomutanlığın askeri alanda yetkisinin tartışılmayacağını ama Millet'in "Siyasi ağzının" hariciye Vekaleti olduğunu ve buna göre davranılması gerektiği gibi ağır eleştirilerde bulunmuştur.⁶¹ Lazistan Mebusu Osman Bey ise İzmir'de bulunan Heyeti Vekile üyelerinin en kısa zamanda Meclis'e dönmeleri için telgraf çekilmesini istemiştir.⁶²

Genel Kurul görüşmeleri sonucu İzmir'le Ankara arasındaki mevcut iletişimin seri bir şekilde tesisi için Hükümetin harekete geçmesine yönelik bir önerge hazırlanarak Meclis'e sunulmuştur. Verilen önerge şu şekildedir: "Riyaseti Celileye. İzmir'le muhabere-i telgrafiye iki haftaya karip (çok yakın) müddetten beri teessüs etmiş olacağından günü gününe vaziyeti siyasiye hakkında malumatı kâfiye istihsal ve teminiyle icabına göre Meclisin tenvirinin Hariciye Vekâletine tebliğini teklif eylerim. Mersin Salâhattin" Verilen önerge kabul edilerek görüşmeler sonlandırılmıştır.⁶³

25 Eylül 1922 tarihli Meclis Genel Kurulu'nda yapılan ikinci ve üçüncü gizli oturumlarda bu konu tekrar gündeme getirilerek görüşülmüştür. İki gün önceki Meclis görüşmelerinde İzmir ile Ankara arasında iletişim kanallarının seri bir şekilde açılması için verilen önerge ve orada bulunan İcra Vekilleri Heyeti üyelerinin Ankara'ya dönmesi için yapılan konuşmalar üzerine, Abdullah Azmi Efendi konu hakkında Meclis'e bilgi vermiştir.⁶⁴

Abdullah Azmi Efendi yaptığı konuşmada; son gelişmeler hakkında Rauf Bey'den bir telgraf aldığını ve kısa bir süre daha İzmir'de kalacaklarını belirttiğini söyleyerek, aynı tarihte (23 Eylül) Meclis'in isteği doğrultusunda alınan kararları makine başında Rauf Bey ile görüştüğünü belirtmiştir.

57 TBMM GCZ, 18 Eylül 1922, 23/104-2, s. 794.

58 TBMM GCZ, 23 Eylül 1922, 23/107-2, s. 806.

59 TBMM GCZ, 23 Eylül 1922, 23/107-3, s. 813.

60 TBMM GCZ, 23 Eylül 1922, 23/107-3, s. 816.

61 TBMM GCZ, 23 Eylül 1922, 23/107-3, s. 820.

62 TBMM GCZ, 23 Eylül 1922, 23/107-3, s. 819.

63 TBMM GCZ, 23 Eylül 1922, 23/107-3, s. 821.

64 TBMM GCZ, 25 Eylül 1922, 23/108-2, s. 825.

Abdullah Azmi Efendi'nin açıklamasından sonra Rıza Nur Bey gelen telgrafları okumuş ve : "Heyeti Vekile mukarreratı (kararı) olmak üzere müzakeratı siyasiyenin Ankara'ya nakli hususunda Heyeti Vekile müttehidülrey (oybirliği) bulunmaktadır. Meclisde ahiren vaki olan talep üzerine verilen izahat esnasında bu cihet muhtelif tarzlarda ve vaziyeti hazırai Hükümet noktai nazarından (hükümetin görüşü) tamamen tatbik edilmiştir. Diğer taraftan orada vaki olacak teklifatın tetkiki ve bir neticeye raptı Heyeti Vekilenin kararıyla olacağından muhaberatın hali hazırı bu müzakeratın muhaberatla idamesi mümkün olamayacağını gösterdiğinden Franklen Büyyon'un Ankara'ya gelerek müzakeratın burada cereyanı lâzım olduğunu ve binaenaleyh derhal merkeze avdet buyurulmasını, bu müzakerat esnasında Reis ve Başkumandan Paşa Hazretlerinin de müddeti muvakkate (geçici bir süre) için de bulunmalarını zarurî ad ve telakki ettiğimizi arz ederiz" şeklinde İzmir'e çekilen telgrafı okumuştur. Rıza Nur Bey konuşmasının devamında yukarıda okunan telgrafa gelen yanıtta ise ve Rauf Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'e selamlarını ilettikten sonra, Franklin Bouillon ile yapılacak görüşmenin beklendiğini bu görüşmeden hemen sonra topluca Ankara'ya dönüleceğinin iletmesini istediğini bildirmiştir.⁶⁵

Rıza Nur Bey, 23 Eylül 1922 tarihli Paris Bildirisi'nin de ellerine ulaştığını belirterek söz konusu bildiriye okumuştur. Rıza Nur Beyin konuşmasından sonra söz alan mebuslar Paris Bildirisi'nin içeriği hakkında alınacak kararların tartışılması için İzmir'de bulunan İcra Vekilleri heyetine yapılan çağrının tekrarlanmasını istemişlerdir. Abdullah Azmi Efendi ise: "Rüfakayı sairemizi davet ettik, tekrar edeceğiz. Çünkü mühim meseledir." diyerek mebusların talebini yerine getireceklerini bildirmiştir. Abdullah Azmi Efendi, daha önce çekilen telgrafların sayesinde belki de söz konusu heyetin çoktan yola çıkmış olabileceğini de sözlerine eklemiştir.⁶⁶

Meclisin taleplerini dikkate alan Mustafa Kemal Paşa, 2 Ekim 1922 tarihinde Ankara'ya gelmiş⁶⁷ ve iki gün sonra (4 Ekim) Meclis'te yaptığı konuşmada 26 Ağustos 1922 tarihi ile 4 Ekim'e kadarki tüm gelişmeler hakkında Meclisi aydınlatmıştır.⁶⁸ Mustafa Kemal Paşa, 3 Ekim 1922 tarihinde başlayan Mudanya Konferansı'nın müzakerelerinin takibi bundan sonra Ankara'dan yürütmüştür.

SONUÇ

Büyük Taarruz sonrası kısa bir zaman içerisinde Yunan kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratarak İzmir'e giren Türk ordularının bu başarısının ardından, Anadolu'da kalan son Yunan askerleri için 31 Ağustos 1922 tarihinden itibaren Takip Harekâtı başlatmıştır. İzmir'in kurtuluşundan iki gün sonra (11 Eylül) karargâhıyla İzmir'e gelen Mustafa Kemal Paşa, Mudanya Mütareke süreci olarak adlandırabileceğimiz bu dönemde gerçekleştirilen faaliyetlerin önemli bir kısmını İzmir'den yürütmüştür.

Bu süreç içerisinde, İtilaf Devletlerince, Türkiye'ye, Yunanistan adına ateşkes önerisi getirilmekle beraber, Türk kuvvetlerinin Anadolu'nun Boğazlar bölgesine yaptığı askeri harekât sürdürülmüştür. 18 Eylül 1922 tarihinde son Yunan askeri de Anadolu'dan çıkarılmıştır. Bu noktadan itibaren Türk kuvvetleri, Doğu Trakya'ya birikmeye başlayan ve bölgede bulunan Türk ve Müslüman halka karşı başlattığı tedhiş hareketlerinin önüne geçmek amacıyla yönünü Boğazlar istikametine çevirmiştir.

Boğazlara ilerleyen Türk birlikleri Çanakkale'de İtilaf Devletleri kuvvetleriyle karşı karşıya gelmiştir. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını kapsayan ve İtilaf Devletlerince Tarafsız Bölge olarak kabul edi-

65 TBMM GCZ, 25 Eylül 1922, 23/108-2, s. 825.

66 TBMM GCZ, 25 Eylül 1922, 23/108-2, s. 826.

67 Sarıhan, a.g.e., C 4, s. 724.

68 TBMM ZC, 4 Ekim 1922, 23/112-1, s. 223.

len bu bölgeye Türk kuvvetlerinin girmemesi yönünde İngiliz yetkilileri tarafından tebligat yapılmış, ancak Türk kuvvetleri özellikle Çanakkale Boğazı mıntikasında İngiliz birliklerinin ön siperlerine kadar yanaşmıştır.

Bu kritik süreci İzmir'den yöneten Mustafa Kemal Paşa, sıcak bir çatışmaya girilmeden sorunun çözümü için barışçıl bir politika takip etmek istediklerini ve İtilaf Devletlerinin Ateşkes müzakerelerini kabul ettiklerini. Ancak Doğu Trakya'nın Türk idaresine bırakılması konusunda taviz vermeyeceklerini, eğer bu söz verilir ve uygulamaya geçilirse İstanbul ve Boğazlar için barış görüşmelerine hazır olduklarını ilan etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, sürecin çözümü için İzmir'de bulunduğu süreç içerisinde başta basın yayın kuruluşları aracılığı ile dünya ve Türkiye kamuoyuna gerekli mesajlarını iletmiştir. Yabancı devlet yetkilileriyle ilk önemli temaslarını burada gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın tüm bu görüşmelerindeki temel amacı; Türk Milleti'nin haklı taleplerinin elde edilmesi için bundan sonraki sürecin barış içerisinde gerçekleştirmesine yönelik arzusunun dünya kamuoyuna anlatılması olmuştur.

Barış çabaları ve Türk tarafına önerilen ateşkes koşullarının politik süreci devam ederken, Türk kuvvetlerinin tüm askeri hareketlerine ait planlama ve pratiği yine Mustafa Kemal Paşa'nın önderliği altında İzmir'den idare edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, her aşamada barış dilini kullanmakla beraber, Türkiye'nin haklı taleplerinin daha fazla geciktirilemeyeceğini de bildirmektedir. Ancak, Türk tarafının taleplerinin kabul edilmemesi halinde, son çare de olsa, geçici olarak durdurulan Türk askeri hareketinin tekrar başlatılması kararlılığından da bir an tereddüt etmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Boğazlar bölgesinde hızlıca gelişen yeni durum hakkında TBMM'ye ve İcra Vekilleri Heyeti'ni aralıksız bilgilendirdiği de görülmektedir. Zamanın yetersiz iletişim teknikleri dolayısıyla bu bilgilendirme zaman zaman aksamakla beraber, Ankara'ya ulaşan bilgiler TBMM'yi aktarılmakta ve ilgili vekillerin açıklamalarıyla Meclis aydınlatılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, bu süreçte alınacak kararların hızlandırılması amacıyla İcra Vekilleri Heyeti'nin tamamını İzmir'de toplamayı düşünmüştür. Bu konuda Rauf Bey aracılığı ile Meclis gündemine getirilen konuda yapılan müzakereler sonucu; Meclis, İzmir'e sadece Heyeti Vekile Reisi ile Hariciye Vekili'ni göndermeyi karara bağlamıştır. Meclis'in bu konuda aldığı önemli bir karardan bir tanesi de; en kısa zaman içerisinde İzmir'de bulunan Başkomutan ve İcra Vekilleri Heyeti üyelerinin Ankara'ya dönerek, TBMM'ni süreçle ilgili olarak aydınlatılması talebidir. Meclis'in bu talebi üzerine; İzmir'e gitmiş olan İcra Vekilleri Heyeti üyeleri ve Mustafa Kemal Paşa, Mudanya görüşmelerinin başlamasından bir gün önce, (2 Ekim 1922) Ankara'ya dönmüşlerdir.

Sıcak savaş dönemlerinde daima cephenin en ön saflarından hareketi idare etme prensibinden bir an ayrılmayan ve Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sırasında belki de Bursa'da olması beklenen Mustafa Kemal Paşa'nın, Meclis'in bu kararına iştirak ederek, Ankara'ya dönmesi milli iradeye verdiği önemi göstermesi açısından son derece takdire şayandır.

OSMANLI DÖNEMİ TAHTACI KADIN MEZAR TAŞLARINDA SÜSLEME

Dr. ENDER ÖZBAY¹

Öz

Tarihsel süreçte bir Tahtacı Alevi köyü olduğu anlaşılan Doğançay'ın eski mezarlığında, 99'u başucu ve 93'ü ayakucu olmak üzere toplam 192 taş incelenmiştir. Başucu taşlarının 1'i 18. yüzyıl sonuna; 52'si 19. yüzyıla; 40'ı 20. yüzyıla aittir; 6 taşın tarihi belirlenememiştir. Doğançay'da ele aldığımız şahidelerde başlık/serpuş ögesine rastlanmamıştır; çoğunda yüzey üç bölüme ayrılarak dekore edilmiş, insana özgü baş ve başlık, çehre, göğüs ve bedenin alt kısmı çağrışıştırılmıştır. Geleneksel giyim-kuşamdaki öğelere benzeyen çok çeşitli takı, püskül gibi öğeler sistematik olarak işlenmiş; bazı taşlar önlü arkalı değerlendirilmiş, arka yüzeye de insana özgü baş örtüsü, saç örgüsü, giyim-kuşam motifleri işlenmiştir. Mimari tasvirli 8 örnek hariç, taşların tepelik yüzeyindeki ana kompozisyonlar akantus, kenger, rumi, palmet, sarmaşık, taç yapraklı çiçek, yaprak gibi stilize ve sembolik bitki motiflerinin varyantlarından oluşmuştur. Yuvarlak kemer dekoruyla ayrılmış alınlık bölümünde ise Tahtacı kadın kuşam ve takıları olan koşar, dulukçalık, tomaka, beşibirlik motiflerinin yanı sıra geometrik ve kozmik motifler de görülmektedir. Kâsede nar betisi, istiridyeye kabuğu gibi diğer bazı sembolik öğeler de görülmüştür. Bazı örneklerde, kitabe kartuşlarının arasında insan beline sarılmış gibi betimlenmiş çift tokalı "kemerbest" motifine yer verilmiştir. Ayakucu taşlarında ise, Türk-İslam mezar taşı motif repertuarında örneklerine çokça rastlanabilen servi, asma, nadiren de hurma gibi sembolik olarak "hayat ağacı" niteliği taşıyan motifler, yer yer sarmaşık ve stilize çiçek şeklinde betimler, nadiren kandil motifi görülmüştür. Antropomorfik yorumun ve sembolik öğelerin, İslam öncesi ve İslami dönem kültürlerine ve kültürel harmanlamaya ilişkin gösterge oldukları da değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tahtacı mezar taşları, Alevi, İzmir, saç örgüsü, belik, antropomorfi, kemerbest

Abstract

In the old cemetery of Doğançay, which was understood to be a Tahtacı Alevi village in the past, 99 of head-side and 93 of foot-side stone, in total 192 stones, were examined. One of the stones belongs to the end of the 18th century; 52 of them date back to the 19th century; 40 of them belong to the 20th century; and the date of 6 stones could not be read. No headgear/serpush element was seen among the stones we examined. In most of them, the whole surface is decorated by dividing into three sectors which bring to mind the human head and head dress, the face, the chest and the lower part of the body. Various items which are like traditional apparel elements such as jewellery and tassels were systematically depicted. On some stones, both front and back surfaces are decorated. On the back surface a woven head covering, braid of hair, clothing motifs were embroidered. Except the 8 examples with architectural depictions, the main compositions on the hilly surface of the stones consist of variants of stylized and symbolic plant motifs such as acanthus, "rumi", palmette, ivy, petal flower, leaf. In the pediment section, which is separated by an arch decoration, geometric and cosmic motifs can be seen as well as the "koşar", "dulukçalık", "tomaka", "beşibirlik" motifs, which are the Tahtacı women's clothing and jewelry. Some other symbolic elements such as pomegranate in bowl and oyster shell were also seen. In some examples, the double buckled "kemerbest" motif, which is depicted as if it was wrapped around the human waist, was placed between the inscription cartridges. On the footstones, motifs such as cypress, vine, rarely date palm, which can be seen frequently in the Turkish-Islamic tombstone motif repertoire, symbolically bearing the quality of "tree of life", figures in the form of ivy and stylized flowers from time to time, and rarely a lamp motif were seen. It is considered that anthropomorphic interpretation and symbolic elements are indicators of pre-Islamic and Islamic period cultures and cultural blending.

Keywords: Tahtacı tombstones, Alevi, İzmir, braided hair, anthropomorphy, buckled belt.

1 Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. (ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3900-6752> E-mail: ender.ozbay@ege.edu.tr)

GİRİŞ

1.1.

1. Karşıyaka kent merkezinin yaklaşık 6 km. kuzey doğusundaki Doğançay yerleşimi Yamanlar Dağı yükseltilerinin güney yamaçlarında, İzmir Körfezi'ne nazır bir konumdadır. Günümüzde Bayraklı İlçesi idari sınırları içindedir ancak 2008'e kadar Karşıyaka'ya bağlı bir köy olarak var olagelmıştır¹.

Doğançay yerleşimiyle ilgili net tarihsel bulgularımız 18. yüzyıl sonundan daha geriye gidememektedir. 1940'lardan itibaren yaptığı araştırmalara dayanan ve 1986'da basılan eserinde Rıza Yetişen, Doğançay'ın bir Tahtacı köyü olduğunu kaydetmiştir. Yetişen'in belirttiğine göre, kitabın yazıldığı süreçte bile henüz düzgün bir araba yolu olmayan bir dağ köyü olan Doğançay önceden *Göğdelen* ve *Alurca*² gibi isimlerle anılıyordu. Yazar, köyün geçmişine dair çok net bir veriye ulaşamamış, köyün geçmişini bazı yaşlıların beyanı ve köydeki bir-iki mezar taşının tarihlerinden hareketle³ 270 yıl eskiye dayandırmıştır⁴.

Gerçekten de, M. Kütükoğlu'nun 15-16. yüzyıllara ilişkin tarihî coğrafya araştırma ve bulguları göz önüne alındığında (*Dağlu* ve *Gökbel* yerleşim adları oldukça ihtiyatlı olarak dikkate alınabilirse de) bugünkü Doğançay civarında yer aldığı ileri sürülebilecek bir yerleşim adından söz edilememektedir⁵.

H. Kieppert'in 1890 tarihinde yayınlanmış haritasında bugün Doğançay olarak bilinen konumda "*Tachtadjikiöi*" (*Tahtacıköyü*) *ibaresi dikkat çekmektedir*. Haritadaki bu veri 19. yüzyıl ortaları için geçerli kabul edilebilir⁶ (**Harita 2**).

-
- 1 Bk. Berber & Serçe, 2011, s. 46; Wikipedia Özgür Ansiklopedi, 2012; T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 1968, s. 187, 602. Doğançay Köyü, 1984 tarihli askeri bir haritada Karşıyaka'nın kuzeyinde, karşıyaka merkeziyle arasında yol bulunan bir köy olarak dikkat çekmektedir (Bk. **Harita 1**).
 - 2 Orhan Türkdoğan, Doğançay'a değindiği eserinde, üzerinde durmadan, kısaca, eski adının "Ahrıca" olduğu bilgisi aktarır (Türkdoğan, 2013, s. 155). Bu üç kelime farklı tarihlerde farklı yazarlar tarafından yayınlanmış Osmanlı yer adları sözlüğü / dizini türünde birkaç yayında aranmış ancak söz konusu Doğançay köyüyle ilgili olabilecek herhangi bir bulguya rastlanamamıştır. Bk. Akbayar, 2011; Özkılınç, Coşkun, & Sivridağ, 2013b; Sezen, 2006; Sezen, 2017.
 - 3 Yetişen'in belirttiği taşların tarih ve kimliği: *Torun Veli'nin kızı Bağdat 1221* (1806/7 M) ve *Asım Ali Çavuş 1255* (1839/40 M)
 - 4 Bk. Yetişen, 1986, s. 10-11. [Yıl tahminleri belirtirken bu tahmini hangi tarihte yaptığını belirtmeyen Yetişen'in "270 yıl eskiye", "172 yıl önce" vb tarih tahminlerini, eserin basıldığı 1986 yılını referans kabul ederek dikkate almaktan başka seçenek görünmemektedir; dolayısıyla yetişenin yıl tahminine bugünden (2022 yılından) baktığımızda 270 tahminine 36 yılı da ekleyerek "yaklaşık 300" yıl demek mümkündür. (Yetişen, Doğançay köylüleri ile Karşıyakalılar arasında "172 yıl önce"ye dayanan ve mezar taşları delil gösterilerek Doğançaylılar lehine sonuçlanan bir mera (otlak) davasına ilişkin kısa bir bilgi de not etmiştir.]
 - 5 Kütükoğlu, 2000, s. 58-59, 65, 74-79. [**Özellikle Gökbel** ismi Doğançay'ın eski adlarından biri olduğu belirtilen *Göğdelen* adının "Gökbelen"den bozularak gelmiş olabileceği görüşü (Yetişen, 1986, s. 11) dolayısıyla dikkate değerdir ancak tüm bunlar somut desteklerden yoksun, dolayısıyla kesin bilgi olmaktan uzaktır.]
 - 6 **Çünkü**, H. Kieppert haritalarının genelde 19. yüzyıl ortalarında yapılmış araştırma ve çalışmalara dayandığı anlaşılmaktadır (Bk. DİA, 2002).

Harita 1: 1984 tarihli askeri harita; Karşıyaka ve Doğançay. [İzmir Haritası (N) 35-7), 1984'ten detay]

Harita 2: 19. yüzyıl ortalarındaki durumu gösteren bir H. Kiepert haritasında bugünkü Doğançay'ın konumunda görülen Tahtacıköyü, güneybatısında Karşıyaka ve Körfez. (Kiepert, 1890E'den Detay)

1890/91 Aydın Vilayet Salnamesi'nde ise *Alurca Tahtacı Karyesi*, Bornova Nahiyesi dahilinde 230 nüfus ve 58 haneli bir yerleşim olarak listelerde yer almıştır⁷. Tam bu süreçte, Karşıyaka ve köylerinde yaşayanların, idari olarak Bornova'ya bağlı olmaktan kaynaklanan çeşitli zorluklar yaşadıkları, bu bağlamda resmi başvurular, Aydın Valiliği ile Dahiliye Nezareti arasında da yazışmalar gerçekleştiği

⁷ İbrahim Cavid, 2010, s. 416. [Alurca ismine T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış 1968 tarihli "Köylerimiz" başlıklı dizinde şu şekilde rastlanmıştır: "Adı: Doğançay, Eski Adı: Alurca / Alurca, Bucağı: Merkez, İlçesi: Karşıyaka, İli: İzmir." (T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 1968, s. 187, 602)]

belirtilmektedir ki adı geçen yerleşmeler arasında “Çeşmede Tahtacı” dikkat çekmektedir⁸. Yine, Karşıyaka'nın Bornova'dan alınıp İzmir merkezine bağlanması konulu 6 Mart 1892 (6 Şaban 1309) tarihli bir belgede Karşıyaka'ya bağlı köyler listelenmiş olup bunlar arasında “Alurca Çeşmede Tahtacı” ismi görülmektedir⁹ (Fot. 1). 1920, 1929, 1955 yıllarına ait bazı resmi kayıtlarda yine Tahtacıköy ve Alurca adlarına rastlanmıştır.¹⁰

ادامه	نکته	مبلغ	نکته	ادامه	مبلغ
۱۶۶	۱۳۱	۴۴۷			
۶۴	۵۶	۱۱۸			
۱۴۶	۱۴۴	۴۵۸			
۶۹	۶۴	۱۴۴			
۱۹۱	۱۶۹	۲۲۷			

Fot. 1: “Karşıyaka karyesinin Birunabad nahiyesinden alınıp İzmir merkezine ilhakı lüzumu” konulu belgede Alurca Çeşmede Tahtacı ifadesi. (BOA - ŞD.01388.00010.001, [1309 H])

1993'te ise, O. Türkdoğan'ın bildirdiğine göre, Karşıyaka'ya bağlı Doğançay köyü 350 hane ve yaklaşık 2000 nüfusludur. 69 yaşındaki Hasan Ula, Yanyatır soyundan olup “Baba”lık mertebesini Narlıdere'den “Mürşid” Haydar Coşkun'dan almıştır. Görevini Manisa, Denizli, Aydın, Antalya ve Muğla'daki bazı talip topluluklarına karşı ifa etmektedir ve eşi Müyesser hanım “Anabacı” olarak kendisine destek olmaktadır¹¹.

DOĞANÇAY (ALURCA) KÖYÜ MEZARLIĞI

1. Doğançay yerleşiminin kuşucuşu 500 m kuzeybatısında yer alan eski mezarlık yaklaşık 5600 m² alan ölçüsüne sahiptir. Mezarlık günümüzde dahi hala kullanılmakta olduğundan, dünden bugüne, yer sorunu yaşandıkça eski mezar taşları sökülüp bir kenara konulmuş, zaman geçtikçe de bu taşlar devrilmiş, alana dağılmış, birçoğunda ayak ucu taşları ile baş ucu taşları birbirinden ayrılmış ve karışmıştır. Özgün olarak ait oldukları gömütle bütünlükleri bozulmamış taşlar nadirdir. Kimi taşların, alanda sekiler oluşturmak amacıyla ya da yeni mezarların kenarlarını berkitmek için çimento harçla birlikte gelişigüzel kullanıldıkları; birçok taşın devrildikten sonra zamanla toprak altında kalmış, bitki

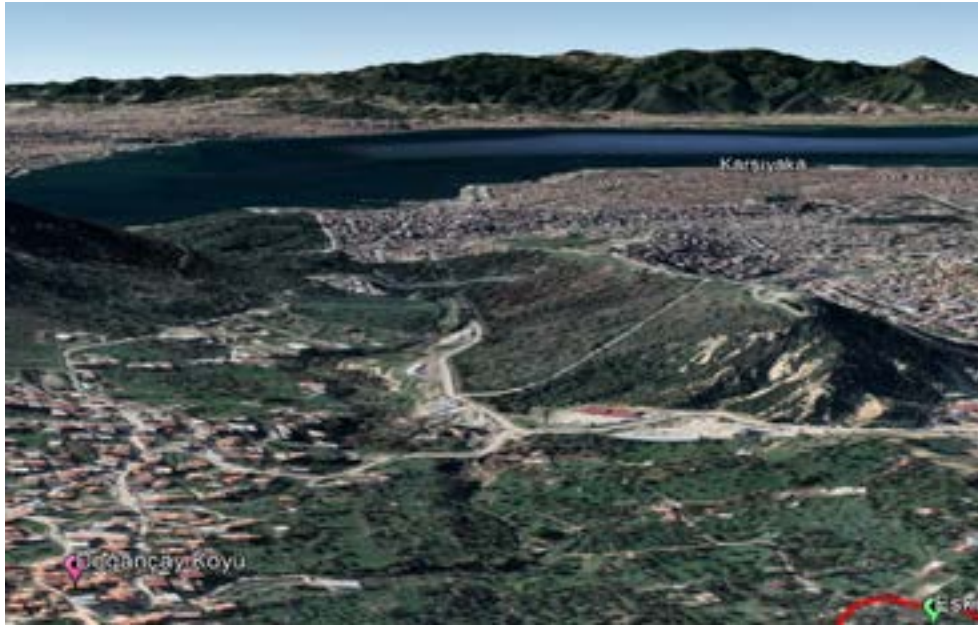
8 1893 tarihli Salname'de idari durumda değişiklik olduğu, Tahtacı köyünün artık Bornova dahilinde sayılmadığı anlaşılmaktadır. Bk. Berber & Serçe, 2011, s. 28.

9 BOA - ŞD.01388.00010.001, (1309 H). [Aynı belgeden hareketle Berber ve Serçe de bilgi vermişlerdir (Berber & Serçe, 2011, s. 54). Alurca adının kimi kaynaklarda ve farklı zamanlarda Alurca olarak da verildiği dikkat çekmektedir. Örneğin bu noktada Berber ve Serçe “Alurca” demişlerse de belgede “Alurca” şeklinde yazılı olduğu dikkatimizi çekmiştir.]

10 Yunan *İşgali'ni* takiben 1920'de kurulan Yunan karakollarından *Bayraklı Karakolu*'nun sorumluluk alanının Yamanlar ve Tahtacıköy olarak verilmiştir ki dikkate değer bir ayrıntıdır. Yine; 1929 yılında Karşıyaka'da bir nahiye teşkilatı oluşturulması ile ilgili Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü kararnamesinde, nahiyeye bağlı olacak 10 köy arasında Alurca adı dikkate değerdir. 1955'e gelindiğinde, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü'nün nüfus sayımı verilerine istinaden Karşıyaka'ya bağlı köyler arasında Alurca'nın geçmesi de dikkat çekicidir. (Bk. Berber & Serçe, 2011, s. 38-39, 91, 101.)

11 Bk. Türkdoğan, 2013, s. 155-156.

istilasına uğramış olduğu gözlemlenmiştir ki, yapılacak bir temizlik ve yüzeysel kazı çalışmasında gözlemlerle tespit edemediğimiz başka taşların da ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir (**Fot. 2**). Dolayısıyla, mezarlıkta bulunan Osmanlı Dönemi'ne ait tüm mezar taşlarının kesin sayısını saptamak bu aşamada mümkün değildir. Mezarlıkta, bazı civar sakinlerinin "tekke" de dedikleri, 6 mezar ve kenarlara rastgele konulmuş bazı şahideler, kapak taşları, ve yan taşları içeren, yaklaşık 1 m yükseklikte duvarlarla çevrelenmiş bir bölüm dikkat çekmektedir. Bu bölümdeki mezarlar taş formları ve mezar tipleri [çerçeveli tip (lahit tipi)] itibarıyla mezarlığın geneline nazaran daha gösterişlidir (**Fot. 3, Fot. 4**). Bu bölüm ilk bakışta, "kült" mahiyeti taşıyor olabileceği, mezarlığın, dinî-itikadî lider zümrelerinin mezarları etrafında başlayıp genişlediği yorumuna elverişli görünmektedir. Buradaki mezarların kısmen okunabilir durumdaki birkaç şahidesinde görece geç sayılabilecek 1305 (1887/88 M), 1307 (1889/90 M) tarihleri seçilebilmektedir. Mezarların biri ise yeni, şahidesiz, (boyutlarına bakılırsa) bir çocuk mezarıdır. Kenarlara öylesine konulmuş taşlardan birinin ise 1292 (1875/76 M) tarihli olduğu seçilebilmektedir. Yeni mezar ve kenarlara atılı eski taşlar, burada daha eski mezarların üzerine yeni definlerin gerçekleştirildiğine işarettir, dolayısıyla bu bölümün, mezarlığın çekirdeği sayılabilecek bir "kült" alanı olduğu kanısını güçlendirmektedir¹². Mezarlığın genelinde, rastladığımız en erken tarihli taşlar 1213 (M 1798) tarihli kadın ve 1243 (M 1827/28) tarihli erkek şahideleridir (**Fot. 5**). Bu verilerle, R. Yetişen'in sözünü ettiği ancak bizim izine rastlayamadığımız mezar taşından¹³ biraz daha erken bir tarihe ulaşmaktayız. Eski harfli kitabeler arasında görülen en geç tarihli olanlar ise H. 1346/47/48 [M. 1928, 1929] yıllarına aittir¹⁴. Mezarlıkta form ve bezeme geleneği 20. yüzyılda da sürdürülmüştür ancak çalışmamızda bunlar kapsam dışı bırakılmıştır.

Şek. 1: Doğançay (Alurca) Köyü Mezarlığı'nın köy yerleşimine ve Karşıyaka'ya göre konumu. Gü-

12 Söz konusu birkaç mezar taşının özellikle de kitabe kısımlarının yüzeyleri kat kat kireçle sıvandığından, yüzeylere çimento bulaştığından, bu aşamada kitabelerin okunması da yeterince sağlıklı olamamıştır. Toprağa gömülü ve/veya bitki istilasına uğramış taşların da incelenememesi ve yüzey temizliklerinin yapılarak net okuma ve belgelenmelerin tamamlanması için daha geniş çapta bir çalışma planlamaktayız.

13 Bk. Torun Veli'nin kızı Bağdat 1221 (M. 1806/7) (Yetişen, 1986, s. 10-11.)

14 2 Kasım 1928 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul Ve Tatbiki Hakkında Kanun'un 3-6'ncı maddeleri çerçevesinde Arap alfabesi kullanımı 1929 sonuna kadar aşama aşama kullanımdan kaldırılmıştır (Bk. Resmi Gazete, 1928; Laquer, 1989). Dolayısıyla bu tarihlerde kitabesi Arap harfleriyle yazılmış mezar taşlarının son bulması, bu tarihi olaylarla örtüşmektedir.

neye doğru bakış. (22.10.2019 tarihli Gogle Earth Pro görüntüsü üzerine işleyen E. Özbay)

Şek. 2: Doğançay (Alurca) Köyü Mezarlığı. (Gogle Earth Pro görüntüsü üzerine işleyen E. Özbay)

Fot. 2: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlık alanı içinde taşların maruz kaldıkları güncel olumsuz durumlar. (E. Özbay 2022)

Fot. 3: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlık alanı içinde duvarla çevrelenmiş lahit tipi mezarlar. (E. Özbay 2022)

Fot. 4: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlık alanı içinde duvarla sarılı, çerçeveseli (lahit tipi) mezarlar. (E. Özbay 2021)

Fot. 5: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlık alanı içinde rastlanan en erken tarihli kadın [solda; 1213 (M 1798/99)] (Env.No. 66) ve erkek [sağda; 1243 (M 1827/28)] mezar taşları.

DOĞANÇAY (ALURCA) KÖYÜ MEZARLIĞI KADIN MEZAR TAŞLARINDA FORM VE BEZEME

Mezarlıkta, 99'u baş ucu ve 93'ü ayak ucu olmak üzere toplam 192 taş incelenmiştir. 99 baş ucu taşının 1 tanesi 18. yy. sonundan; 52 tanesi 19. yy.'dan; 40 tanesi 20. yy.'dan kalmıştır. 6 taş ise kırık, kısmen gömülü yahut bitki, liken veya kireç kaplı olduklarından tarihleri okunamamıştır.

- Tepelik/Taç Formları

İncelenen kadın mezar taşları arasında başlıklı (hotoz vb) ve omuzlu formlara rastlanmamıştır. Dalgalı form ise sadece bir taşta tespit edilmiştir (Şek. 19/Env.99).

Kemerli formlara ise hem baş ucu hem de ayak ucu taşlarında rastlanmıştır ki 99 baş ucu taşının 60'ı gemi teknesi kemer, 9'u sivri kemer, 9'u üçgen formudur ve 93 ayak ucu taşının 73'ü gemi teknesi kemer, 9'u sivri kemer, 8'i üçgen formudur.

Bitki kıvrımlı tabir edilen tepelik formuna baş ucu taşlarında 20 örneğe; ayak ucu taşlarında ise sadece 1 örneğe -duvarlarla çevrili bölümdeki lahit tipi mezarların birinde- rastlanmıştır. Bu tipte taşın üst bölümü, stilize nitelikteki akantus ya da kenger/yaban enginarı yapraklarının meydana getirdiği yontusal formdadır.

- Baş Ucu Taşlarında Tepelik ve Alınlık Kompozisyonları

Baş ucu taşlarında, süsleme öğeleri, kitabelik bölümünün üstünde kalan "tepelik" ve "alınlık" yüzeylerinde toplanmaktadır (Bk. Ör. Şek. 20). Karakter ve içerik açısından bitkisel, geometrik-kozmik öğeler, mimari tasvirler ve nesne/eşya, giyim-kuşam betimlemeleri olarak karşımıza çıkan süsleme-

ler, kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

- Bitkisel Kompozisyonlar

Bitkisel bezemeli grup da kendi içinde bitki türleri ve düzenlemeler açısından çeşitlilik göstermektedir.

Ana kompozisyon olarak ortada stilize edilmiş bir palmet veya stilize enginar üzerinden yükselerek ya da vazo içinden çıkarak tepelik yüzeyini dolduracak şekilde ışınsal, eğrisel veya dökümlü/kıvrımlı halde yayılan iri, stilize yapraklardan (akantus / kenger vb.) oluşan bezeme kompozisyonu 49 taşta görülmüştür. Bu ana kompozisyona kemer formundaki silmeyle ayrılmış alt bölümde ince sürgünler, tomurcuk ve çiçekler, takı, muskalık gibi nesne tasvirleri eşlik etmektedir (Ör. Şek. 3, Şek. 4).

Şek. 3: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşlarında bitkisel kompozisyon örnekleri (Env. No. 2, 40, 42)

Şek. 4: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşlarında bitkisel kompozisyon örnekleri (Env. No. 48, 49, 85)

Alınlık kemerinin tepe noktası üzerinde volüt şeklinde kıvrımlarla veya enginar yapraklarıyla başlayan, tepelik yüzeyini dolduracak şekilde yayılan ince dallar, çanak yapraklar ve taçyapraklı çiçeklerle oluşturulmuş bezeme kompozisyonuna ise 13 taşta rastlanmıştır (Ör. Şek. 5).

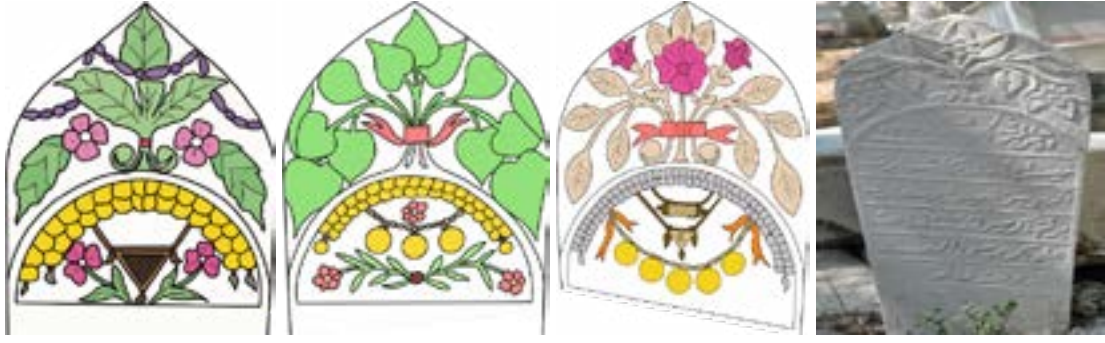
Şek. 5: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşlarında bitkisel kompozisyon örnekleri (Env. No. 40, 44, 80)

Tepelik yüzeyinin iç içe geçmiş sarmal dallar, palmet ve rumî gibi stilize motiflerle doldurulduğu kompozisyon varyantlarına ise 7 taşta rastlanmıştır (Ör. Şek. 6). Kimi örneklerde kıvrım dalların rumî formundaki uçları, palmet olduğu kadar açmakta olan bir lalenin de taç yaprak bölümünün yandan görünüşünü andıracak şekilde bir araya getirilmiştir (Bk. Env.No. 51).

Şek. 6: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşlarında bitkisel kompozisyon örnekleri (Env. No. 18, 51, 79)

Alınlık kemerinin tepe noktası üzerinde volütlerle veya saplı olarak başlayan, fiyonk/kurdele benzeri bir öğeyle bağlanmış, tepelik yüzeyine yayılan ince dallar, yapraklar ve çiçeklerle oluşturulmuş buket kompozisyonları 9 taşta (Ör. Şek. 7); alınlık kemerinin tepe noktası üzerinde topraktan biter gibi tasvir edilen çiçekli/çiçeeksiz stilize bitki/fidan kompozisyonları da 9 taşta görülmüştür (Ör. Şek. 8). Tabakta meyve (nar) ve güllerin bir arada yer aldığı bir kompozisyona sadece bir, haşhaş tomurcuğu betimine yine sadece bir örnekte rastlanmıştır (Bk. Şek. 9).

Şek. 7: **Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı**, kadın başucu taşlarında bitkisel kompozisyon örnekleri (Env. No. 17, 55, 83, 89)

Şek. 8: **Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı**, kadın başucu taşlarında bitkisel kompozisyon örnekleri (Env. No. 12, 37, 78)

Şek. 9: **Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı**, kadın başucu taşlarında sembolik meyve / bitki tasvirlerinden örnekler; nar ve haşhaş. (Env. No. 15, 27)

- Geometrik ve Kozmik Motifliler

Doğançay kadın mezarlarının baş ucu taşlarında, bezeme amacının yanı sıra sembolik mahiyet taşıyan daire, elips, çarkıfelek, güneş, ay-yıldız ve istiridye kabuğu gibi motiflere rastlanmıştır. Öğelerin tümü -elbette- stilize niteliktedir. Geometrik öğeler çoğunlukla takı tasvirleriyle iç içe verilmiş iken,

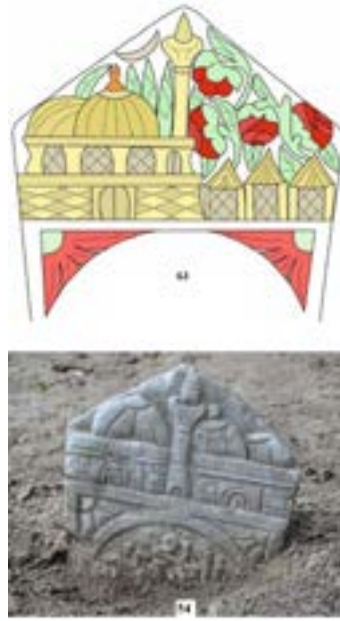
ay-yıldız motiflerinde yıldızın çiçeğe benzer forma sokulduğu, böylece her iki öğenin de bilinçli olarak çağrıştırıldığı görülmektedir (Bk. Şek. 10. Ayrıca bk. Şek. 3/Env. 2, Şek. 4/Env. 48, Şek. 5/Env. 40, Şek. 6/Env.79, Şek. 7/Env.89, Şek. 8/Env.78).

- Mimari Tasvirli Kompozisyonlar

Batı Anadolu bölgesi mezar taşı bezemesinde oldukça yaygın olan mimari tasvir, sadece 8 örnekte olsa da Doğançay köyü mezarlığında da karşımıza çıkmaktadır. Bu tasvirlerde, mimari kompozisyona gül veya lale çiçekleri de eşlik etmektedir. Kimi örneklerde, çevrelerinde farklı tipte bir-iki yapıya daha yer verilmiş olsa da, yanlarında minareleriyle birlikte betimlenen alemli kubbeye örtülü kübik bina kompozisyonlarının cami tasviri olduğu açıktır. (Ör. Şek. 11).

Şek. 10: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşlarında bitkisel kompozisyon örnekleri (Env. No. 7, 24, 87)

Şek. 11: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşlarında mimari tasvirli bezeme örnekleri (Env. No. 57, 63, 54)

- Giyim-Kuşam, Takı, Kişisel Eşya Tasvirli Kompozisyonlar

Baş ucu taşlarında, vücudun baş bölgesine kuşanılan ve takılan geleneksel unsurların tasvirine sıkça rastlanmaktadır. Alın kısmına gelecek şekilde sıra sıra altın dizisi (sandıklı / koşar) sık tasvir edilmiştir (Ör. Şek. 4 / Env.48, 49; Şek. 5; Şek. 6; Şek. 7 / Env. 17, 55, 83; Şek. 8, Şek. 12 / Env. 23, 68). Alnın ortasına 1 (Ör. Şek. 3 / Env.42; Şek. 12 / Env.68) ve her iki yanak üzerine (dulukçalık) 1-3 adet sarkıtılan altınlar da (Ör. Şek. 5/Env.40; Şek. 7/Env.17, 55; Şek. 12/Env.23); başa bağlanan kumaş ve bezlere tutturulan çeşitli boncuk, pul ve püskül öğeleri ile Tahtacı kadın kuşamında evlilik sembolü olan, çene altından geçirilerek iki yanda şakaklar hizasında, başa sarılmış pamuklu beze tutturulan gümüş-bafon alaşımli "tomaka" da (Ör. Şek. 3 / Env.42; / Şek. 6 / Env.51; Şek. 10 / Env.87; Şek. 12 / Env.25) tasvir edilen dikkat çekici aksesuarlardandır. Bu tür öğelerin varyantlarla tasvir edildiği taşların sayısı, incelediğimiz 99 şahide içinde 67'dir.

Boyuna asılan boncuk dizisi şeklinde yahut altın liralardan (tekli, üçlü veya beşibirlik) oluşan gerdanlık/kolyeler (Ör. Şek. 6 / Env.18; Şek. 7 / Env.55,83; Şek. 10 / Env.7), yanı sıra hem silindir hem de üçgen formu muskalıklar¹⁵ (Ör. Şek. 3 / Env.40,42; Şek. 4 / Env.48,49; Şek. 5-Şek. 8; Şek. 9 / Env.27; Şek. 10 / Env.7; Şek. 12) yine dikkat çeken betimlendendir. Göğüslük denilen öğeyi de çağrıştıran, ancak betimlerin stilize olmasından ötürü tomaka temsili olmaya da uygun (Ör. Şek. 10 / Env.87; Şek. 13 / Env.94) süsleme öğeleri taşın yüzeyinde kayda değer bir hacim doldurmaktadır. Kolye, muskalık, tomaka gibi öğelerin varyantlarla tasvir edildiği taşların sayısı 73'tür.

Şek. 12: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşlarında baş ve boyun bölgesi takı ve süs tasvirilerinden örnekler. (Env. No. 23, 68, 25)

Bele sarılan, esas olarak giysiyi sıkılaştırma, sağlama, tutturma gibi işlevleri olan, Tahtacı geleneklerinde önemli bir sembolik niteliği olduğu bilinen kemer/kuşak öğesi, kadın baş ucu taşlarında 3 örnekte görülmüştür (Ör. Şek. 13-Şek. 14).

15 Kimi yörelerde hamayıl.

Şek. 13: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşlarında kuşak/kemer. (Env. No. 1)

Şek. 14: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşlarında kuşak/kemer. (Env. No. 46)

- Baş Ucu Taşlarının Arka Yüzlerine Yapılan Bezemeler

Doğançay Köyü mezarlığında kadın baş ucu taşları arasında yedi örnekte, taşın arka yüzünün de bezendiği, arka yüze belik denilen örülü saç öbeklerinin, yaşmak (kimi yörelerde yemeni ya da yazma) denilen çiçek desenli baş örtüsünün, gerek beliklerin bağlandığı gerekse yazmaya iliştilirilen kurdela ve omuzlardan bele doğru birbirine çapraz iki kuşak şeklinde tasvir edilen, olasılıkla önlüğün ya da giysinin askısı olan öğelerin, yine kabartma tekniğiyle işlenmiş olduğu dikkat çekmektedir. (Ör. Şek. 20, Şek. 15).

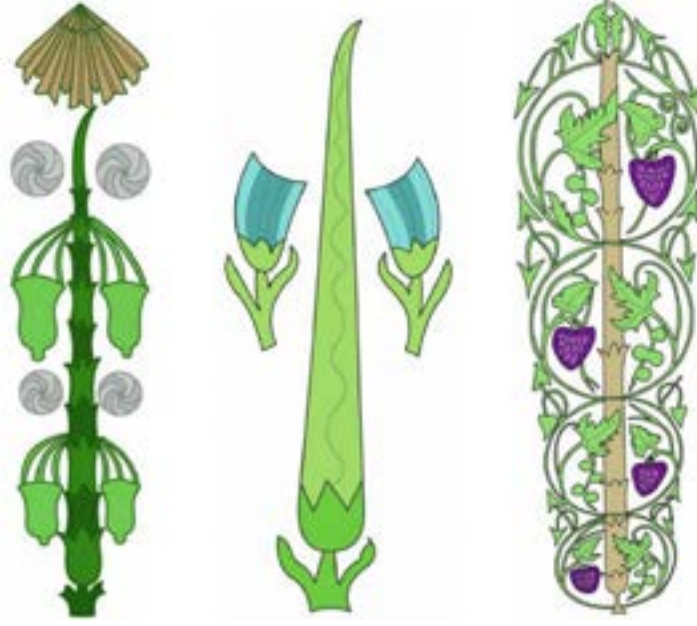
Şek. 15: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşı ön-arka yüz motifleri. (Env.No.40)

- Ayak Ucu Taşlarında Süsleme Kompozisyonları

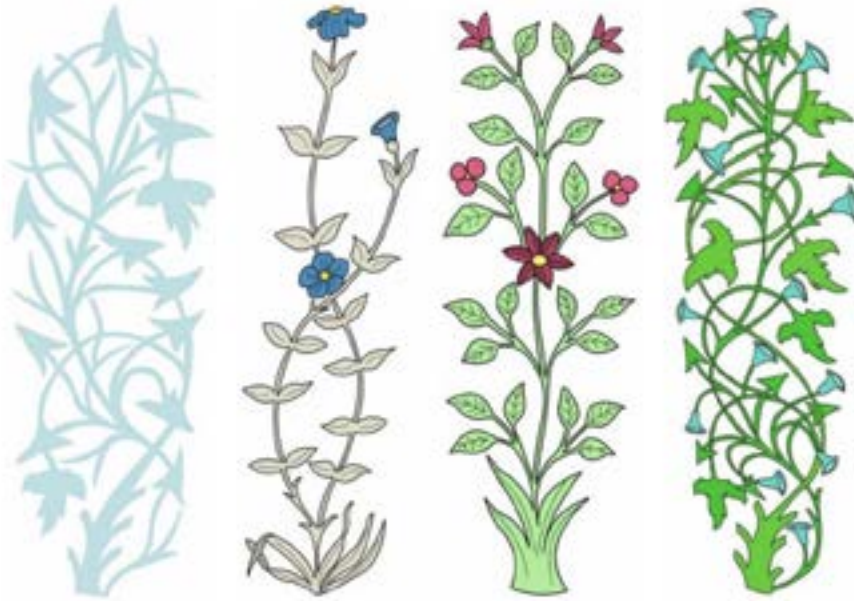
Ayak ucu taşlarında kitabe bulunmaması, süslemeyle doldurulabilecek fazladan bir alan sağlamaktadır. Dolayısıyla, ayak ucu taşlarında süsleme, baş ucu taşlarından farklı olarak taşın tüm yüzeyinin değerlendirildiği kompozisyonlar sunar.

Kabartma tekniğiyle işlenmiş olan ayak taşı bezemesinde bitkisel karakterli kompozisyonlar hakimdir. 57 örnekte servi, asma, hurma ve bunların bazılarının bireşimi şeklinde, daha ziyade hayat ağacı olarak da yorumlanabilecek stilize ağaç motifleri (Ör. Şek. 16); 32 örnekte sarmaşık, kıvrımlı dal ve yaprak ile stilize çiçek ve lale kompozisyonları (Ör. Şek. 17 ve . Şek. 16/Env.148) görülmüştür. On bir örnekte üzüm salkımları ve bir örnekte hurma benzeri olmak üzere dallarında tasvir edilmiş meyveler 12 taş üzerinde tespit edilmiştir (Ör. Şek. 16/Env.120, 166; Şek. 18 /Env.142).

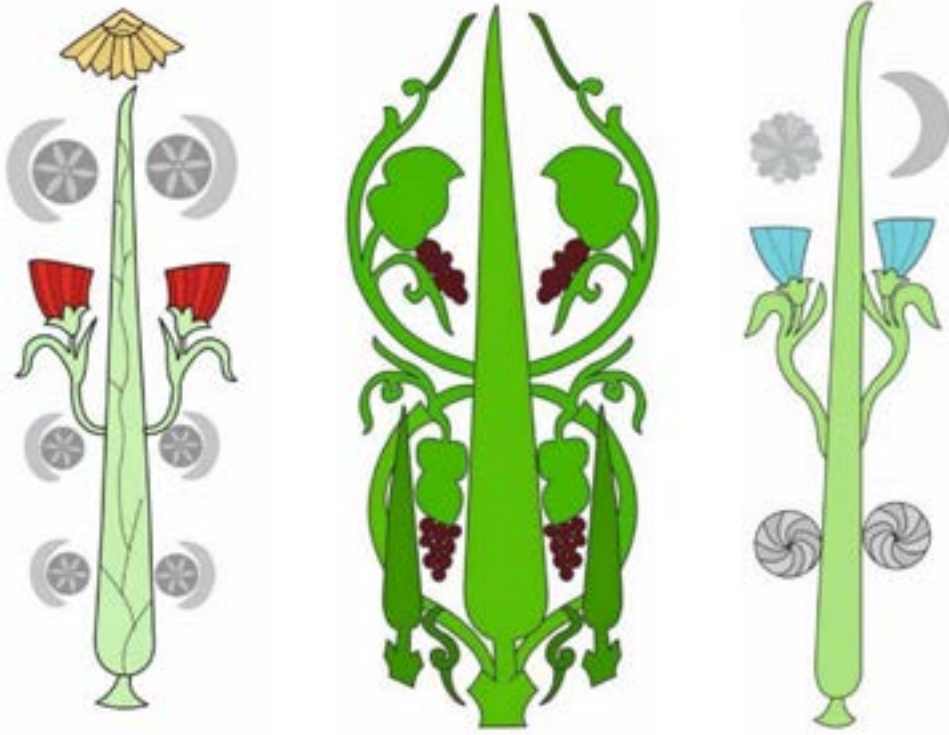
Bitkisel unsurların yer almadığı bir ayak ucu taşı görülmemiştir. Sembolik nitelikleri olan güneş, çarkıfelek, ay-yıldız, daire gibi geometrik ve kozmik nitelikli bazı tasvirler tespit edildikleri 7 taşta bitkisel bezemelerle birlikte düzenlenmiştir (Şek. 16/Env.120; Şek. 18 /Env.119, 179). Ayrıca, üst kısmı kırık ve kayıp bir taşta, sarkıtılmış vaziyette stilize bir kandil motifi, altında dekoratif bir kurdela motifiyle görülmüştür.

Şek. 16: **Doğançay (Alurca)** Köyü mezarlığı, kadın ayakucu taşlarında silize servi, ya da servi-asma vb. bireşimi hayat ağacı kompozisyonları (Env. No. 120, 148, 166).

Şek. 17: **Doğançay (Alurca)** Köyü mezarlığı, kadın ayakucu taşlarında stilize çiçek, kıvrım dallı bit-kompozisyonları (Env. No. 185, 110, 111, 123).

Şek. 18: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın ayakucu taşlarında stilize servi, çiçek, meyve ve kozmik nesne tasvirleri (Env. No. 119, 142, 179).

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Bazı yayınlar, tarihi ve sosyal veriler ışığında, eski adları *Göğdelen* ve *Alurca* olan Doğançay'ın bir Tahtacı Alevi köyü olduğu; Doğançay Tahtacıları'nın, merkezi İzmir-Narlidere olan ve temelde Dur Hasan Dede manevi önderliğine dayanan Yanyatır (Yanıyatır) Ocağı'na bağlı oldukları anlaşılmıştır.¹⁶

¹⁶ Horasan kökenli olup tarihsel süreçte Meşhed, Basra, Bağdat, Samarra, Musul, Mardin boyunca kademe kademe göç etmiş ve sonra Maraş – Antep – Adana dolaylarını mesken tutmuş Türkmen toplulukları olan Tahtacılar, Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde değerlendirilmelerine rağmen, bağımsız hareket eden, ritüelleri itibariyle dışa kapalı (batını) yönleri olan, sosyal ve dini bakımdan kendilerine özgü hiyerarşik düzene ve adetlere sahip topluluklardır. Tarihsel süreçte oymaklar halinde öbekleşmiş olan bu topluluklar temelde iki ocağa, Yanyatır ve Hacı Emirli ocaklarına bağlıdırlar. Narlıdere merkezli Yanyatır Ocağı'nın, Batı Anadolu'ya gelmeden önce Adana-Ceyhan'da, Dur Hasan Dede adıyla anılan köyü ve civarında yaşayan topluluklara dayandığı; bugün Aydın-Germencik-Reşadiye-Kızılcapınar merkezli Hacı Emirli Ocağı'nın İbrahim Sani manevi önderliğine ve Maraş, Gaziantep, İslahiye yöresindeki topluluklara dayandığı ifade edilmektedir. *Hacı Emirli Ocağı'nın sadece 3 oymağı (Şehepli, Kabakçı, Aydınlı)* bulunurken Yanyatır Ocağı'na bağlı 12 oymak [Gökçeli, Necarlı, Çobanlı, Çaylak, Sivri Külahlı, Mazıcı, Kokluca (Kahyalı?), Cingöz, Üsküdarlı, Enseli, Ala Abalı, **Çiçilli**] ifade edilmektedir. Her birinin başında bir *postnişin / mürşid* (dede) bulunan bu ocakların *talip* (mensup) toplulukları bugün Afyonkarahisar, Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Burdur, Çanakkale, Denizli, Gaziantep, Isparta, İzmir, Konya, Manisa, Mersin, Muğla illerinde görülmektedir. *İzmir'de ise Tahtacıların yaşadığı yerleşim adları Bayındır'da* Yakapınar, Kızılağaç, Turan, Hatay; **Bergama'da** Demircidere, Yerli Tahtacılar, Fevzi Paşa; **Bornova'da** Naldöken, Altındağ (Kokluca), Gökdere (Arapderesi); **Güzelbahçe'de** Yaka; **Karabağlar'da** Altındağ, Uzundere; **Karşıyaka'da** (artık **Bayraklı'da**) Doğançay; **Kemalpaşa'da** Kızılcalı (Aşağı ve Yukarı Kızılca), **Çınarköy; Menderes'te** (Cumaovası) Karakuyu, Bulgurca, Barbaros; **Narlidere/Narlı, Torbalı'da** Türkmen, Tepeköy; **Urla'da** Bademler, olarak ifade edilmektedir. (Bk. Ersal, 2016, s. 98-99; Yörükân, 1998, s. 137-209; Yetişen, 1986; Çıblak Coşkun, 2013.)

Mezarlıkta, 99'u baş ucu ve 93'ü ayak ucu olmak üzere toplam 192 taş incelenmiştir. 99 baş ucu taşının kronolojik dağılımı şöyledir: 18. yüzyıl sonundan 1 taş; 19. yüzyıldan 52 taş; 20. yüzyıldan 40 taş.

İncelenen kadın mezar taşları arasında başlıklı (hotoz vb) ve omuzlu formlara rastlanmamıştır. Dalgalı form ise sadece bir taşta tespit edilmiştir. Baş ucu taşlarının 60'ı gemi teknesi kemer, 9'u sivri kemer, 9'u üçgen formludur. 93 ayak ucu taşının 73'i gemi teknesi kemer, 9'u sivri kemer, 8'i üçgen formludur. *Bitki kıvrımlı tepelik formu 20 baş ucu taşında ve sadece 1 ayak ucu taşında görülmüştür.*

Baş ucu taşlarının çoğunluğunda, taşın tüm yüzeyi üç bölüm olarak değerlendirilmiştir. Bunlar; en üstte taç/tepelik bölümü, bunun altında, yuvarlak kemer dekoruyla ayrılan bir alınlık bölümü, en altta ise düz bir silmeyle ayrılan kitabelik bölümüdür. Süsleme öğeleri, kitabelik bölümünün üstünde kalan "tepelik" ve "alınlık" yüzeylerinde toplanmaktadır (Ör. Şek. 20). Ancak, mimari tasvirli taşların tamamı (Bk. Ör. Şek. 11), tepelik yüzeyi akant dolgulu 9 örnek ve kasede meyve tasviri içeren tek örnek (Bk. Şek. 9/Env.15) olmak üzere toplam 18 şahidede, tepelik alanından kemerle ayrılan bölümde herhangi bir süslemeye yer verilmeden hemen kitabe metnine başlanmıştır (Ör. Bk. Şek. 19).

Şek. 19: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşlarında, yüzey dekorasyonunda iki bölümlü ve tek bölümlü düzenlemeler (Env. No. 35, 56, 99).

Bezeme repertuarı açısından bakıldığında; başucu taşlarının tamamında tepelik yüzeyindeki ana kompozisyonlar, mimari tasvirli sekiz örnek hariç, bitki motiflerinin varyantlarından oluşmaktadır¹⁷.

17 Başucu taşlarında sık görülen bitkisel kompozisyon, tepelik yüzeyini dolduracak şekilde ışınal veya kıvrımlı halde yayılan Barok karakterli akantus yapraklarıdır ki bunlar hemen her zaman ortada bir palmet veya stilize bir enginar üzerinden yükselmekte yahut bir vazodan çıkmaktadır. Başucu taşlarında rastlanan diğer birkaç farklı bitkisel kompozisyon daha şöyle gruplandırılabilir: Altta simetrik volütlerle (daha nadir olarak da enginar yapraklarından bir taç üzerinden) başlayan ve yüzeyi dolduracak şekilde yayılan ince dallar, çanak yapraklar ve taçyapraklı çiçeklerle oluşturulmuş bitki dekoru; yüzeyin iç içe geçmiş sarmal dallar, palmet ve rumillerle doldurulduğu kompozisyon; alttan yine volütlerle veya

Tüm bu bitki kompozisyonları, tam olarak bir bitki veya çiçek teşhisi yapılmasına elvermeyen stilize bir niteliktedir.

Geometrik ve kozmik motifler ile takı ve kuşam gibi öğelerin tasvirleri ise tepeliğin altında kemer dekoruyla ayrılmış *alınlık bölümünde görülmektedir. Bunlara, tepelikteki bitkisel bezeme varyantları istisnasız olarak eşlik etmektedir.*

Doğançay Köyü mezarlığı kadın mezar taşlarının dekorasyonunda dikkat çeken sembolik tasvirler; bitkisel öğeler, meyve-yemiş vb. tasvirleri, geometrik ve kozmik öğeler ve diğer bazı sembolik öğeler olmak üzere tasnif edilebilir. Bu çerçevede;

Baş ucu taşlarının taç-tepelik kısımlarında görülen bitkisel bezemede, yaprakları güneşi andıracak şekilde ışınal bir uzanımda kenger bitkisi dikkat çeker. Nar tasviri içeren kompozisyona ve mimari kompozisyonlara eşlik eden güller görülmektedir ki gülün Hz. Muhammed'i sembolize ettiği bilinmektedir.

Ağaç ise baş ucu taşlarında sadece mimari kompozisyonlarda bir peyzaj unsuru durumundaki servi motifi olarak görülmüştür. Fakat ayak ucu taşlarında en çok yer verilen ve kuşkusuz sembolik yönü olan servi motifini -erken Mezopotamya mitlerinden itibaren birçok kültürde çeşitli mahiyetlerde rastlanan, İslam öncesi Türk mitlerinde, şamanizmde kozmik eksen mahiyeti taşıyan, tepesi Ülgen'in oturduğu yere değen ve kimi anlatılarda servi ya da çama benzetilen- hayat ağacı ile ilişkilendirmek zor değildir. Yine, asma ve hurma ağaçları ve ağaçların bireşimi şeklinde hayali ağaçların da aynı şekilde hayat ağacı olarak da yorumlanabileceği açıktır.¹⁸ Bununla birlikte, bahsi geçen meyve ağaçlarının İslamî çerçevedeki ikonografik yorumu yine cennetle; hurmanınki ayrıca Hz. Muhammed'le ilişkili anekdotlarla bağlantılıdır. Ayak ucu taşlarında, ikonografik mahiyeti ağır basan ağaçlar haricinde, dekoratif yönü ağır basan sarmaşık, kıvrımlı dal ve yapraklar, lale ve stilize çiçek motifleri de yer almıştır.

Meyve sembolizmi bağlamında, baş ucu taşlarında birer örnekte karşımıza çıkan nar meyvesinin ve haşhaşın ortak bir özelliği, açıldıklarında içlerinden çok sayıda taneler çıkması dolayısıyla *berketle, çoğalma ve yaşamın devamıyla ilişkili sembolik bir yön taşımalarıdır. Ancak nar ayrıca İslamiyet'te bir cennet meyvesi olarak da bilinir ve cennette meyvelerin gümüş kaselerde sunulacağı fikri de dikkate şayandır; dolayısıyla, mezar taşına yaşayanlar tarafından işlenen meyve motifi, ölen kişi için cennet temennisi mahiyeti taşıyor olmalıdır. Bununla birlikte, narın Fatıma Ana tarafından kadının hastalıklarını iyileştirmek için kullanılan bir şifa bitkisi/meyvesi olduğu, dolayısıyla da hem şifayı hem de Fatıma Ana'yı sembolize ettiği yönünde bilgiler de dikkate şayandır. Aynı çerçevede, ayak ucu taşlarında, dalında tasvir edilmiş üzüm ve hurma motifleri de cennet bahçesinin meyveleri olarak düşünülebilir.¹⁹ Haşhaşın motif olarak yer alması bir yandan da Batı Anadolu'da bolca yetişen ve yemeklere katılan bir mahsül olması dolayısıyla kültürel bir gösterge olarak da yorumlanabilir.*

Yerküre ilişkili "geometrik" bazı motifler ve uzay cisimlerini betimleyen kozmik motifler, süsleme gayesinin dışında, kuşkusuz yine sembolik yönleriyle dikkate değerdir. Konumuz olan mezar taşlarında gerek baş ve gerekse ayak ucu taşlarında rastlanan daire, elips, çarkifelek, güneş, ay-yıldız motifleri, yine tüm dünyada erken kültürlerden günümüze farklı mahiyetlerde tasvir edilegelmiş öğeler

saplı olarak başlayan, fiyonk/kurdele benzeri bir öğeyle bağlanmış, tepelik yüzeyine yayılan ince dallar, yapraklar ve çiçeklerle oluşturulmuş buket kompozisyonları; daha sade biçimde, çiçekli/çiçeksiz stilize bitki (sarmaşık/fidan) kompozisyonları.

18 Bk. Erbek, 1986a; Erbek, 1986b; Roux, 2000; Çoruhlu, 2002, s. 111-119; Daş, 2012, s. 162-163; Güzel, 2018.

19 Erken Mezopotamya kültürlerinden beri çok çeşitli betimlemelerde rastlanan meyve sembolizmiyle ilgili Bk. Çoruhlu, 1998; Cantay, 2008; Akçay, 2008; Daş, 2012; Duymuş Florioti, 2015; Daş, 2017; Delikgöz & Alıç, 2010.

olmakla birlikte Türk ve İslam kültürleri çerçevesinde özelleşen bazı anlamları yüklenmiş sembolik motifler olarak sonsuzluk, doğumun ve ölümün sonsuz döngüsü, yenilenme gibi kavram ve olgularla ilişkili görülmektedir. Gök cisimleri ve özellikle de çarkıfelek motifi bağlamındaki “döngü” ve dönüş kavramları çerçevesinde derin bir sembolizm söz konusudur; İslam öncesi Türk kültürlerindeki bazı kavrayışların evrilerek ve İslam kültürüyle kaynaşarak yüzyıllar içinde Mevlevilerde “sema” ve Alevilerde “semah” ritüelleriyle ilişkili mistik bağlantılar da bu çerçevede dikkate değerdir.²⁰

İstiridye kabuğu ise, eski Türk kültürleri dahil olmak üzere dünyanın birçok kültüründe dişliliği, doğurganlığı, yaradılışı, yeniden doğuşu, ikinci hayatı sembolize edegelmiştir. Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde “inci”den bahsedilmesi ve incinin cennet süslerinden biri olarak ifade edilmesi de, bu motife İslam ikonografisi bağlamında bir önem kazandırmaktadır.²¹

Tepelik-alınlık bölümünde mimari tasvirler yer verilmesi ise, Batı Anadolu bölgesinde oldukça yaygındır²² ve Doğançay'da da 8 örnekte görülmüştür. Minareleriyle betimlenen ve alemli kubbe örtülü kübik formdaki cami tasvirlerine kimi örneklerde, çevrelerinde farklı tip ve işlevli yapılara da yer verilmiştir. İbadet sistemlerinde, ritüellerinde cami yapısının yeri olmayan, gündelik hayatlarında “cami” bulunmayan Tahtacı Alevileri'nin mezar taşlarında da cami betimlemesinin özel bir anlam taşımayacağı ve bu mimari kompozisyonlara dönemin modasına uyularak yer verilmiş olduğu düşünülebilir²³.

- Antropomorfik Bezeme ve Düzenlemeler

Doğançay kadın mezar taşlarında antropomorfi, yani taşların insan formuna benzetilecek şekilde biçimlendirilmesi ya da insan vücudunu çağrıştıracak motiflerle donatılması, yadsınamayacak bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne var ki bu özellik balbal geleneğinde olduğu gibi yontusal mahiyette, taşın heykel olarak biçimlendirilmesi derecesinde²⁴ değildir.

Doğançay kadın şahidelerinde her ne kadar “başlık/serpuş” ögesine rastlanmasa da “taç” ya da “tepelik” terimleriyle ifade edebileceğimiz üst bölüm, gerçek anlamda kadın başına sarılan, giyilen, kuşanılan, takılan geleneksel öğeleri çağrıştıracak şekilde dekore edilmiş gibi görünmektedir (Bk. **Fot. 7). Yuvarlak kemer formunda bir silmeyle ayrılan bölüm de, insanın alın ve göğüs kısımlarına eş tutulmuş, bu kısımda hem alın, çene ve yanak bölgesine iliştirilen geleneksel takıların ve hem de boyuna asılarak göğüs üzerinde durması sağlanan takı vb öğelerin betimine yer verilmiştir (Ör. Şek. 5-Şek. 8, Şek. 20).**

İncelenen baş ucu taşlarının %66'sında, kadınların baş bölgesine kuşanılan ve takılan gelenek-

20 Bk. Daş, 2018; Daş, 2012; Aslan, 2021.

21 Bu konuda bk. Çakmaklıoğlu Kuru, 2008.

22 Mimari tasvirli mezar taşı örnekleri sunan bazı yayınlar şöyledir: Tunçel, 1989; Daş, 1996; Daş, 1997; Biçici, 2004; Daş, 2004; Bayrakal & Daş, 2008; Daş, 2014; Varol, 2018; Acar, 2019; Çağlıtütüncügil, 2020; Bayrakal, 2016, s. 260-261.

23 Doğançay'da 1993'te yapıldığı anlaşılan sosyolojik-antropolojik bir görüşmenin aktarıldığı metinde “cami” konusuyla ilgili bazı ifadeler dikkatimizi çekmiştir; Doğançay “Baba”sı Hasan Ula ve onun eşi “Anabacı” Müyesser Ula ile yapılan sohbette “20-30 yıl önce köyde bir cami olup yıkıldığı, ve o sıra tekrar bir cami yapılmakta olduğu, ancak kadrolu resmi imamdan hoşnut olunmadığı, zira onun, dede ve babaları sapkınlıkla suçladığı; ayrıca camiye katılenden her çeşit suç işleyenine herkesin gittiği, oysa cemlere böylelerinin (düşkünlerin) katılmayacağı, bu gibi şeylerin kendilerine aykırı geldiği, camiye gitme gereği doğduğunda Karşıyaka'yı tercih ettikleri” yönünde ifadeler geçmektedir. Camiye gitme gerekliliğinin hangi hal ve zamanlarda doğduğu konusuna girilmemiştir. (Bk. Türkdöğün, 2013, s. 163.)

24 Heykelleştirme bağlamında dikkate değer hususlar ve örnekler için bk. (Daş, 2017); (Karamağaralı, 1992); (İğit, 2012); (Berkli, 2006); (Sağiroğlu Arslan, 2017); (Budak, 2020).

sel bazı unsurların tasvir edildiği görülmüştür. Tahtacı kadınlarının giyim-kuşamında başa giyilen pamuklu kumaştan “terlik”in üzerine, alın kısmına gelecek şekilde bir ile beş sıra olabilen, “sandıklı” veya “koşar” denilen altın dizisi sıkça tasvir edilmiştir. Alnın tam ortasına 1 ve her iki yanak üzerine 1 ila 3 adet olmak üzere sarkıtılan “mahmudiye” altınları da tasvir edilen aksesuarlardandır ki yanaklara sarkıtılanlara “dulukçalık” denmektedir (Bk. **Fot. 6**). “Baş bağlama” öğelerinden “yırtma” ve “keten” denilen kumaş parçalarına tutturulan çeşitli *boncuk, pul ve püskül öğelerinin yanı sıra Tahtacı kadınları için evlilik sembolü olduğu ifade edilen, çene altından geçirilen ve başın iki yanında, şakaklar üzerinde, başa sarılmış “yırtma” adlı pamuklu beze tutturulan, gümüş-bafon alaşımli “tomaka”* (Ör. Şek. 3 / Env.42; Şek. 10 / Env.87; **Fot. 7, Fot. 8/A**) adlı takılar da betimlenen dikkat çekici öğelerdir²⁵.

Kompozisyonların bir kısmında, tekli, üçlü veya beşli (*beşbirlik*) şeklinde altın liralardan oluşan veya *boncuk dizisi şeklinde gerdanlık/kolye motifi tasvir edilmiştir. Silindir ve üçgen formlu muskallıklar*²⁶ sıkça işlenmiştir (Bk. **Fot. 8/B**). **Uğurlu tılsım niyetine gömleğin üzerine takılan, üzerine ayrıca çeşitli takılar takılan “göğüslük”ü çağrıştıran ancak stilizasyon nedeniyle tomakayı da düşündüren**

25 Tahtacı Alevi gelinlerin başına takılan çiçeklerin, alın ve yanaklara sarkıtılan takıların simgesel nitelik taşıdığı; alın ortasına veya iki yana takılan altın/gümüş paraların Allah-Muhammed-Ali üçlemesini, yanaklardaki altınların Hasan ve Hüseyin’i, ortadaki tek büyük altının da *vahdeti* simgelediği ve iki kaş arasının da mihrap sayıldığı ifade edilmektedir. Tahtacı Alevi kadınlarının baş giyim-kuşamına bakıldığında bir çeşitlilik dikkat çekmektedir: Öncelikle başa, pamuklu kumaşlardan dikilmiş “terlik” giyilmektedir. Terlik üzerine, alın kısmına gelecek şekilde “sandıklı” veya “koşar” denilen çeyrek altın dizisi yerleştirilir. Bunlar bir ile beş sıra olabilir. Alnın tam ortasına da 1 adet, her iki yanak üzerine de üçer adet “mahmudiye” altını sarkıtılır. Yanaklar üzerinde yer alanlara “dulukçalık” denmektedir. *Terlik* üzerine, “yırtma” denilen, pamuklu bezden bir parça başa sıkıca sarılır. Yine, “keten” denilen ve beyaz ipek-pamuk karışımıyla dokunmuş 140x140 cm’lik kumaş ikiye katlanarak, uçları çene altından geçirilerek, kulakları yukarıda yanlara sarkıtılır; ortada kalan ucuna boncuk, püsküller takılır ve üzerine sosyal durumu gösteren kurdeleler dikilir. Tahtacı kadınları için evlilik sembolü olan, “tomaka” da çene altından geçirilerek, iki yandan, başa bağlanan “yırtma”ya kanca yardımıyla takılır. *Tomakanın yırtmaya* geçirilen uçlarına bağlı, aynı madenden olup “perperi” denilen iki takı daha takılır. Perperiler, alına “çatılı çeki” çatıldıktan sonra, çekinin ön kısmına çapraz geçirilerek takılır. “Çatılı çeki” ipek grep kumaşlardan, kırmızı-yeşil renklerde, özel çatma şeklinde yapılır. Tahtacı kadınlarında baş bağlama geleneğinin yalnızca evli ve dul kadınlar için geçerli olduğu belirtilmektedir (Karademir, 2016, s. 16-17). Tahtacı kuşamı, baş bağlama yöntemi, öğeleri ve süsleri konusunda araştırmacılar, ana hatları örtüşen bilgiler vermişlerdir ancak, örneğin Kemalpaşa ve Kızılağaç’ta giyim-kuşam-takı parçalarının adlarında küçük farklar dikkat çekmektedir. “Terlik” için Kızılağaç’ta “takka” ve alın üzerine gelen para dizileri şeklindeki takıya “tura” denilmektedir; *takkanın* iki ucundan tutturularak çene altına geçirilen, ipek ve boncuk işlemeli ince bez bantın adı “sakındırak”; *takkanın* üst kısmından aşağıya doğru, önden görülecek şekilde sarkıtılan kahverengi boncuk dizisinin adı “askı”dır (boncukların uç kısımlarına da altınlar takılır) ve bu askı “tura” ile birlikte kullanıldığında tümüne birden “askılı tura” denmektedir (Bk. Yörükân, 1998, s. 218-222; Yetişen, 1986, s. 17-18; Demir, 2008, s. 440; Özdemir, 2014; Ersin Genç, 2017, s. 88-89). Yine, farklı yörelerin geleneksel giyim kuşamlarını konu alan bazı yayınlarda “gelin başı”nın giyim, kuşam, süs ve takıları arasında benzer öğelerin tarif edildiği, alın kısmına dizilen altınların “alınlık”, bunların ucundan yanaklara sarkıtılan birer veya üçer altının “dululuk altınları” olarak anıldıkları, yanlardan omuzlara doğru sarkıtılan gümüşten süslere de “çingir” / “yurgu” denildiği görülmektedir (Ör. bk. Baysal, Kasap, & Kurt, 2008).

26 Bu öğeler şamanik nitelikte, kötülüklerden, kötü bakış ve niyetlerden korunmaya yönelik nazalıklar, tılsımlar olarak düşünülmüştür. İslami dönemde de koruyucu olacağına inanılan bazı yazıların, duaların, kimi zaman Kur’an’dan ayetlerin yazıldığı kağıt/deri vb parçalarının katlanarak ya da dürülerek içlerine konulduğu bu tür nesnelere bazı yörelerde *hamayıl da denir ki “taşınan şey” ya da “[muskayı, yazıyı] taşıyan-içeren şey” anlamı vermektedir. Birçok entografya müzesinde bunların örneklerine rastlamak mümkündür. Bazı örnekler ve değerlendirmeler için bk. Şen, 2019; Allak, 2021; Oyman, 2016.*

süs öğeleri taşın yüzeyinde kayda değer bir hacim doldurmaktadır. Doğançay mezarlığı kadın baş ucu taşlarının %72'sinde tespit ettiğimiz bu tür tasvirler, çağrışım düzeyinde de kalsa antropomorfik tasarımı güçlendirmektedir

Alın üzerinde para dizileri şeklindeki takının (*sandıklı/koşar*) işlenmiş olduğu bazı kadın şahidesi örnekleri Gördes²⁷ ve Narlıdere'de²⁸ görülmüştür. Gerdanlık/kolye motifi örnekleri yine Gördes²⁹, Tire³⁰, Çeşme³¹ ve Bozdoğan'da³² varyasyonlarla görülmektedir. Doğançay örneklerine üslup-işçilik-repertuar benzerlikleri gösteren Narlıdere³³, Yakapınar³⁴, Yaka³⁵, Yakaköy³⁶, Kokluca³⁷ örnekleri ise belirtilmelidir.

Çomakdağı (Demir, 2008)

Fot. 6: Terlik, koşar, dulukçalık, tomaka, beşibirlik gibi kuşam ve takıların görülebileceği, Tah-tacı kültürüne mensup kadınların geleneksel giyim kuşamından örnekler. [a ve b: Edremit, Silif-ke (Karademir, 2016, s. 126); c: Milas-Kızılağaç (Demir G. , 2008, s. 443)]

27 Bk. 1331 (M 1913) tarihli bir taş. (Biçici, 2004, s. 539-540)

28 Bk. M 1927 ve M 1891/92 tarihli iki taş (Karamağaralı, 1977, s. 115-116, 139, 141) ve kitabe kısmı kırılıp kaybolmuş bir taş (Üzel, 2021, s. 76-77), aynı zamanda üçgen ve silindirik olarak çift muskalık/hamayıl motifleri içermeri bakımından da benzerlik taşır.

29 M 1887, 1894 ve 1895 tarihli üç taşa. Bk. (Biçici, 2004, s. 457-458, 479-480, 487-488).

30 M 1921 tarihli bir taşa. Bk. (Ebiri, 2016, s. 149, 331)

31 *Tümü hotozlu yedi taşa. Bk.* (Uluer, 2017, s. 68-73, 106-108, 115-117, 136-139, 239-241, 402-407, 816)

32 M 1880, 1910, 1932 tarihli üç örnekte. Bk. (Daş, 2010)

33 Bk. (Karamağaralı, 1977, s. 139, 141), ayrıca (Üzel, 2021, s. 70-71)

34 Yakapınar (Uladi) mezarlığında *koşar, dulukçalık, tomaka, hamayıl, kolye/gerdanlık öğelerinin tümünün bir arada veya bazılarının varyantlarla bir arada olduğu çok sayıda örnek için bk.* (Güçlü, 2013)

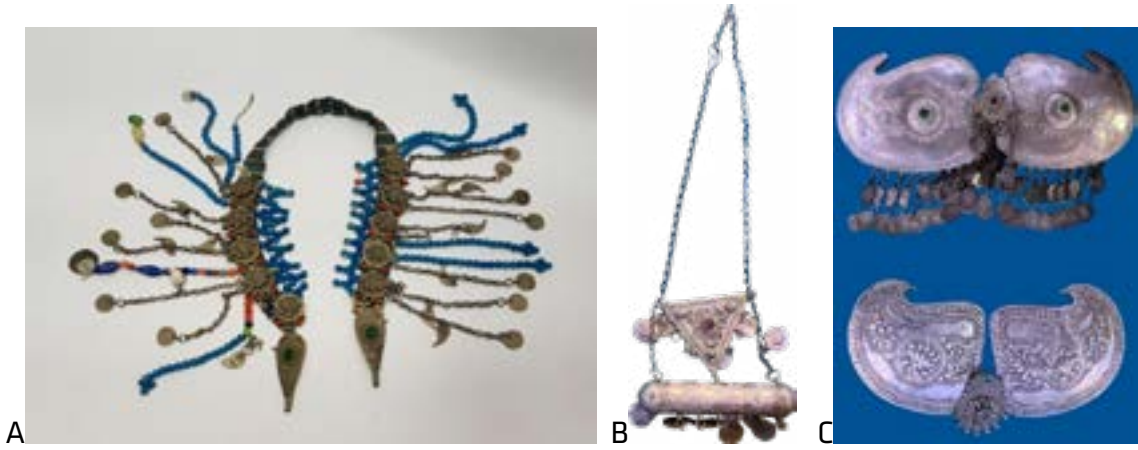
35 *Güzelbahçe-Yaka köyü mezarlığında koşar, dulukçalık, tomaka, hamayıl, kolye öğelerinin varyantlarla işlendiği birçok örnek için bk.* (Şaşmaz, 2012).

36 M 1924 tarihli bir taşa. Bk. (Daş, 2014, s. 171)

37 Hem “koşar”ın hem kolye şeklindeki takının işlendiği fakat kitabe kısmı boş bırakılmış ve ayak taşı olarak yerleştirilmiş bir taş. Bk. (Çağlıtütüncügil, 2020, s. 115)

Fot. 7: Terlik, yırtma, koşar, dulukçalık, tomaka, beşibirlik ve çeşitli baş süslerinin görülebileceği, Tahtacı kültürüne mensup kadınların geleneksel giyim kuşamından örnekler. [İzmir – Yakapınar’da “Pırtı Biçme” (gelin giydirme) töreni. (Altuntaş & Önen, 2016, s. 126)]

Fot. 8: **A:** Tomaka (Bayrak Müzayede, 2018); **B:** Muskalık/Hamayıl (Ege Üniversitesi Etnografya Müzesi) **C:** Yaprak formunda kemer tokaları (Ege Üniversitesi Etnografya Müzesi)

Bel bölgesine sarılan, esas olarak giysiyi sıkılaştırma, sağlamlaştırma, tutturma gibi işlevleri olan, kuşkusuz bütün dünya kültürlerinde tarihsel süreçte dekoratif niteliği daha da ön plana çıkan ve görelî sembolik mahiyetler kazanan; Türk-İslam kültüründe, özellikle Alevi-Bektaşî itikadında ve bilhassa Tahtacı geleneklerinde “*kemberbest*” ve “*Fatmaana kuşağı*” olarak ifade edilebilecek denli iyice özelleşmiş sembolik bir mahiyeti olan kuşak/kemer öğesi³⁸, Doğançay kadın baş ucu taşlarında 3 örnekte, özenli bir işçilikle karşımıza çıkmaktadır. İki tokalı kemer (Bk. Şek. 13-Şek. 14; Fot. 8/C) öğesinin betimlenmiş olduğu örnekler 1303 (1885/86 M) tarihli Süleyman’ın kerimesi Fatıma’nın (Env. No. 1), 1304 (1886/87 M) tarihli Uzun Ali’nin kerimesi Zehra’nın (Env. No. 46) ve 1307 (1889/90 M)

38 Tahtacı Alevilerinin kadın giyiminde önemli bir öge olduğu vurgulanan kuşağın, Tahtacı ahlak öğretilerinde başlıca yeri olan “elini belini dilini tutmak” ilkesiyle de ilgili olduğu kabul edilmektedir. Gelinin beline genellikle iki kuşak sarıldığı ifade edilmektedir. Birincisi “kemberbeste” olup, Hz. Ali’nin savaşa giderken 17 mücahidine bağladığı kuşağı simgelediği, diğerinin ise *Fatmaana kuşağı* olduğu belirtilmektedir. Kuşağın üstündeki kemerin iki gümüş tokalı olduğu ve bunların kadın-erkek simgeselliği taşıdığı, bu tokaların düğün öncesinde geline erkeğin ailesi tarafından gönderildiği söylenmektedir. Abdürrahim Karademir, yedi ayrı renk krepten yapılan, uzun al ve kısa al *Fatmaana kuşağının gök kuşağını simgelediğini, doğanın bütün renklerini barındırdığını; bazı renklerin de özel anlamları olduğunu belirtmektedir. Buna göre “Pençe-i Al-i Aba” renkleri denilen renklerden beyaz Muhammed’i, yeşil tarikatı, al Ali’yi, siyah Fatıma Ana’yı, açık yeşil ve sarı Hasan’ı, açık kırmızı, yeşil ve pembe Hüseyin’i simgeler.* (Karademir, 2016, s. 15-16)

tarihli *Veli'nin kızı Fatıma'nın* (Env. No. 60) *şahideleridir*. Bu kimlikler arasında ortak yön arandığında “Fatıma” ve onun lakabı olan “Zehra” adlarını taşıyor olmaları, kimsenin “halilesi” ya da “ehli” olarak değil ama yalnızca “kerimesi/kızı” olarak anılmaları yani olasılıkla evlenmemiş olmaları belirtilebilir. Mezarlarda yatan bu üç kişinin söz konusu ortak özellikleri ile taşlarının üzerindeki tokalı *kemer* betimi ve Tahtacı kültüründe çok önemli yeri olan “kemberbest” ve “Fatımaana kuşağı” imgelerinin ilişkili olmaları kuvvetle muhtemeldir.³⁹

Doğançay’da kadın başucu taşları arasında yedi örnekte, taşın arka yüzü de bezenmiştir. Arka yüzeye, *yaşmak şeklinde*⁴⁰ çiçek desenli baş örtüsü, onun altından belirerek aşağıya doğru sarkan örümlü saç öbekleri (*belik*), *gerek beliklerin bağlandığı gerekse yazmaya iliştilen kurdelalar işlenmiştir*. Ön yüze “giyim” öğeleri tasvir edilmemiştir ancak arka yüzde giysinin askısı olduğu anlaşılan, omuzlardan bele doğru birbirine çapraz iki kuşak şeklinde çaprazım yaratacak şekilde tasvir edilen öğeler işlenmiştir (Ör. Şek. 20, Şek. 15). Bu taşların önlü-arkalı değerlendirilmiş olması, taşı insan formuna benzetme, en azından güçlü bir çaprazım oluşturma çabasını ortaya koymaktadır.

Şek. 20: Doğançay (Alurca) Köyü mezarlığı, kadın başucu taşı (Env. No. 18) ön yüzeyinde 3 bölümlü düzenleme ve ön-arka yüzey bezeme kompozisyonu.

39 Tahtacı kültürünün başka ürünleri olarak dikkate alınması gereken Narlıdere köyü kadın mezar taşlarında B. Karamağaralı'nın verdiği çok benzer bir örnekte mezarda yatanın kimliği yine Zehra adını taşımakta ve sadece “kerime” sıfatıyla anılmaktadır (Bk. Karamağaralı, 1977, s. 115, 139). Fakat Bayındır-Yakapınar (Uladi) mezarlığındaki taşlarda tespit edebildiğimiz –yaprak formulu çift tokalarıyla benzer şekilde tasvir edilmiş- “kemberbest” motifli yedi ayrı taş üzerinde “kerimesi” sıfatlı kimliklere [Ör. *Ali kerimesi Zehra* (M 1909)] rastlansa da çoğunlukla bu yorumlarımızla tutarlı olmayan kimlikler, Ör. *Hasan Çavuş Zevcesi Âişe* (M 1888), *Hasan Zevcesi Emine* (M 1904), *Sabri zevcesi Bosbi* (M 1890), Hüseyin Zevcesi Züleyha (M 1913) gibi kimlikler okunmaktadır (Bk. Güçlü, 2013, s. 36, 46, 53, 74, 147, 174, 194). Güzelbahçe-Yaka köyü mezarlığında da, kırık olduğundan kimliği meçhul kalan, aynı karakterde tokalı bir kemberbest işlenmiş bir kadın baş ucu taşı E. Şaşmaz'ın koleksiyonunda görülmektedir. Aynı koleksiyonda bir erkek *şahidesinde* de, kemer değil fakat bir “kuşak” öğesinin işlenmiş olduğu dikkat çeker (Bk. Şaşmaz, 2012).

40 Kimi yörelerde *yemeni ya da yazma* denilen çiçekli başörtüsü benzeri bu öge, biçimsel olarak, Tahtacı giyimindeki yaşmak ile benzeşmektedir (Bk. Özdemir, 2014, s. 172).

Betim karakteri, üslubu ve kompozisyon açısından farklı olmakla birlikte, baş ucu taşının arka yüzüne, yani sırt tarafına, kabartma tekniğiyle örgülü saç motifi işlenen bazı örnekler farklı yörelerde de rastlanmaktadır; Mardin’de farklı mezarlıklarda yapılan bir araştırmada 1243 (1827/28), 1327 (1909), 1334 (1915/16) tarihli 3 taşta birbirinden farklı biçimlerde saç tasvirine yer verildiği görülmektedir⁴¹. Yine, Konya’da⁴², Ermenek’te⁴³, İzmir-Çeşme’de⁴⁴ Osmanlı dönemi kadın mezar taşlarında bazı saç motifi örneklerinden bahsetmek mümkündür. Fakat Doğançay örneklerimiz gerek taşın morfolojik özellikleri ve gerekse motifin işlenişi ve kompozisyonu açısından bir özgüllüğe sahiptir. Doğançay örneklerine benzer bir örneğe İzmir-Güzelbahçe-Yaka köyü mezarlığında rastlanmıştır ki bu mezarlıkta bazı baş ucu taşlarının arka yüzlerinin, ayak taşı yüzeyi gibi tamamen bitkisel örgelerle donatılmış olduğu da dikkatimizi çekmiştir⁴⁵.

Batı Anadolu’da bölgesindeki kadın mezar taşı örneklerinde *şahidelerin* arka yüzeylerinin de belirttiğimiz şekilde değerlendirilmiş olması ya da kıyafetlerin işlenmiş olması bağlamında veri sunan yayınlara; *özellikle* Narlıdere ve Yakapınar mezar taşlarını değerlendiren yayınlarda bu detaylar hakkında bilgi ve görsellere rastlayamadık.

Karşılaştırma çerçevesinde son olarak, aynı mezarlıktaki erkek mezar taşlarına da değinmek gerekmektedir: Öncelikle, erkek baş ucu taşlarının *tümünün* –kadın taşlarından farklı olarak– serpuşlu olduğu dikkat çekmektedir. Erkek *şahidelerinde* de muska/hamayıl motifi kadın *şahidelerinde* olduğu gibi sık işlenmiştir. Nadiren, ön yüzde cepken⁴⁶, gömlek yakası, kuşak, kordonlu cep saati gibi giyim unsurları, bel bölgesinde fişeklik kuşağı ve silah gibi nesnelere, ay-yıldız motifinin, yanı sıra da sade görümlü sarmaşık motiflerinin *işlendiği* erkek baş ucu taşları görülmüştür. Fes ya da sarıklar üzerinde gül, alın hizasında da yine “koşar” benzeri para dizisi de bazı taşlarda dikkat çekmiştir. Yine de erkek taşlarında, yüzeyin kitabeliğe, yazıya ayrıldığı sade düzenlemeler *çoğunluktadır*.

Sonuç olarak; *İzmir* - Doğançay köyü Osmanlı dönemi kadın mezar taşları, genel süsleme özellikleri ve motif repertuarı bakımından, kanımızca tanıtılması, literatüre kazandırılması önem arz eden bir kültürel-sanatsal *özgüllük* ortaya koymaktadır. Bu *özgüllüğün temelinde* yatan nedenler araştırıldığında beliren, bu taşların ait olduğu tarih sürecindeki Doğançaylıların itikad-inanç ve kültürel bakımdan Tahtacı-Alevi, etnik bakımdan da Türkmen olmalarıdır. Birçok yayında, Tahtacıların sosyal açıdan dışa kapalı, dağlık-ormanlık bölgelerde *çoğunlukla* izole yaşayagelmiş olmaları nedeniyle kökü yüzyıllar öncesi Orta Asya’sına dayandırılabilir bazı kültürel öğeleri hala taşıyor olmalarına dikkat çekilmiştir. Doğançay’da ele aldığımız *şahidelerin çoğunda yüzey üç bölüme ayrılarak dekore edilmiş*, baş/başlık-çehre-göğüs ve bedenin alt kısmı çağrıştırılmıştır. Geleneksel giyim-kuşamdaki öğelere benzeyen çok çeşitli takı, püskül ve benzeri öğeler sistematik olarak işlenmiş; bazı taşlar önlü arkalı değerlendirilmiş, arka satıha da insana özgü baş örtüsü, saç örgüsü, giyim-kuşam motifleri işlenmiştir. *Böylesi* antropomorfik biçimlendirme-bezeme yaklaşımı, balbal ve heykel kertesinde olmasa da, B. Karamağaralı’nın da vurgulamış olduğu üzere, *İslam öncesi dönemin* tinsel yapısıyla ve *şamanik* nesnelere ilişkili görünmektedir.⁴⁷ Orta Asya’dan batıya göçme süreçlerinde günbegün

41 Bk. Bodakçı, 2017, s. 52, 64, 67, 242.

42 Bk. Bülbül, 2020.

43 Bk. Karamağaralı, 1977, s. 126, 146; Karamağaralı, 1992, s. 48.

44 Bk. Uluer, 2017, s. 228-231; Demir, 1996, s. 268.

45 Bk. Şaşmaz, 2012.

46 Kadın taşlarında ön yüzde bu kadar net hatlarla giyim unsurları verilmemiştir. Ancak not edilmeli ki; Yakapınar’da, Miladi 1895 tarihli bir kadın baş taşının ön yüzünde yine yaprak *şekilde* toka çiftiyle tutturulmuş bir “cepken” ya da Tahtacı kuşamında “göğüslük” öğesi olarak yorumlanabilecek bir tasvir vardır. (Bk. Güçlü, 2013, s. 134.)

47 Bk. Karamağaralı, 1977.

İslam'a tabi olan Türkmen grupları tarihsel süreçte kendi deneyim ve birikimlerinden hareketle kendi özgün kültürel harmanlarını gerçekleştirmişlerdir ki⁴⁸, Doğançay'da incelediğimiz Tahtacı kadın mezar taşları –aynı coğrafi bölgeden *örneklediğimiz diğer* bazı Tahtacı mezar taşlarıyla birlikte– bu kültürel serüvenlerin daha da aydınlanmasında rol oynayacak kıymetli tarihsel verilerdir. Bununla birlikte, *küresel kapitalizm* yordamıyla revize edilerek sürdürülen kentleşme girdabında yaşanan hızlı kültür erozyonu, tektipleşme ve yitip gitme olgularını *bertaraf etmeye* katkı sağlayacak birer “sanat-bellek-benlik” mirasçılarıdır.

48 Somut verilerle yeterince desteklenemeyip daha çok menkıbevi verilere dayandırılan bu flu *süreçlerin bazı kültürel sonuçlarına ilişkin* ilginç bir çalışma olarak bk. Danık, 2006.

- Acar, T. (2019). Samancıoğlu Camii (İzmir / Menderes) Haziresindeki Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları. *Turkish Studies*, 14(3), 977-1022. doi:http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.22397
- Akbayar, N. (2011). Osmanlı Yer Adları Sözlüğü. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akçay, M. (2008). İslamiyette Nar. *Turkish Studies*, 3(5), 113-133. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.413
- Akdeniz, S., & Ersoy, İ. (2012). İzmir Tahtacıları Ekseninde Kültürel Kimliğin İfade Aracı Olarak Semahlar. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*(4), 239-279.
- Allak, F. (2021). Mardin Müzesi'nde Bulunan Son Dönem Madeni Hamayilleri (Muskalıklar). *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 35-45.
- Altuntaş, D., & Önen, E. (2016). Geline Yöresel Kıyafet Dikme Töreni: Pırtı Biçme (Yakapınarlı Mehmet Mercanoğlu ile Söyleşi).
- E. Önen (Dü.) içinde, *Direnen ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürler* (s. 121-126). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Altuntaş, D., Önen, E., & Ersal, M. (2016). Tahtacı Mürşit Ocağı Narlıdere Tarihi Cemevi - Cemevi Sorumlusu Merih Ünsal ile Söyleşi. E. Önen (Dü.) içinde, *Direnen ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürler* (s. 111-114). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Aslan, Y. (2021). Daire Simgesi Ve Kutsal Bağlantıları Üzerine: Manevi Temelde Aşkın Bir Üretim. (E. Özbay, Dü.) *Sanat Tarihi Dergisi*, 30(2), 1191-1219. doi:https://doi.org/10.29135/std.937809
- Bayrak Müzayede. (2018). Lot No: 56 - Osmanlı Dönemi Tahtacı Türkmen İşi Gümüş Tomaka. Nisan 20, 2022 tarihinde <https://www.bayrakmuzayede.com/osmanli-donemi-tahtaci-turkmen-isi-gumus-tomaka.html> adresinden alındı
- Bayrakal, S. (2016). Uşak'ta Osmanlı Mezar Taşları. İzmir.
- Bayrakal, S., & Daş, E. (2008). Yelki (İzmir/Güzelbahçe) Mezarlığı. *Sanat Tarihi Dergisi*, XVII(2), 25-41.
- Baysal, H., Kasap, D., & Kurt, E. V. (2008). Halk Giyim Kültüründe Kadın Başlıkları (Isparta Örneği). M. T. Koçkar (Dü.) içinde, *Halk Kültürü'nde Giyim - Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu (15-17 Aralık 2006) Bildirileri* (s. 255-264). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Berber, E., & Serçe, E. (2011). Karşıyaka Tarihi. İzmir: Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayını.
- Berkli, Y. (2006). Ardahan-Çıldır Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarının Türk Sanatındaki Yeri ve Önemi. *Sanat Dergisi*(9), 174-186.
- Biçici, H. K. (2004). Manisa Gördes'te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi. BOA - ŞD.01388.00010.001. ([1309 H]). Karşıyaka karyesinin Birunabad nahiyesinden alınıp İzmir merkezine ilhaki lüzumu.
- Bodakçı, A. (2017). Mardin Merkezde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Budak, A. (2020). Kültürel Belleğin Yenilenmesi: Kayseri'de Koçgiri Aşireti'nin Yerleştiği Köylerde Bezemeli Mezar Taşları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*(95 (Güz)), 277-299. doi:10.34189/hbv.95.009
- Bülbül, D. (2020). Konya-Hadim'da Bulunan Saç Süslemeli Kadın Mezar Taşları. *TURKMES 2019 Tam Metin Bildiriler* (s. 10-57). içinde Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Cantay, G. (2008). Türk Süsleme Sanatında Meyve. *Turkish Studies*, 3(5), 32-64. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.409
- Çağlıtütüncügil, E. (2020). Geç Dönem Osmanlı Mezar Taşı Üretim Sürecine Bir Örnek: Kokluca (İzmir) Mezarlığı. *TÜBA-KED*(22), 111-129. doi:10.22520/tubaked.2020.22.007
- Çakmakoğlu Kuru, A. (2008). İkonografik Açından Orta Çağ Türk Mimarisinde Yer Alan İstiridye Motifi. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*(52), 111-124. doi:10.32704/er-

dem.2008.52.111

Çal, H., & İltar, G. (2011). Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları. Ankara: Giresun Valiliği Yayınları.

Çıblak Coşkun, N. (2013). Tahtacılar ve Tahtacı Ocaklarına Bağlı Oymakların Yerleşim Alanları. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi(68), 33-54.

Çoruhlu, Y. (1998). Eyüp ve Çevresindeki Mezartaşlarında Görülen Kase İçinde Meyva Tasvirlerinin Sembolizmi. Tarihi Kültürü ve Sanatlarıyla II Eyüpsultan Sempozyumu - Tebliğler (s. 118-127). içinde İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Çoruhlu, Y. (2002). Türk Mitolojisinin Anahatları. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Danık, E. (2006). Öteki Tanrılar - Alevi ve Bektaşî Mitolojisi. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Daş, E. (1996). Çeşme Mezarlığı'ndaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları. Sanat Tarihi Dergisi, VIII, 21-32.

Daş, E. (1997). Foça Osmanlı Mezarlığı'ndaki Tasvirli Mezar Taşları. Geçmişten Günümüze Foça -Uluslararası Sempozyum (23-25 Ağustos 1996, Foça) / Bildiriler (s. 61-68). içinde Ankara: Foça Belediyesi Yayınları.

Daş, E. (2004). Seferihisar'daki Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarında Süsleme. Dünden Yarına Seferihisar Sempozyumu (7-8 Ekim 2004) - Bildiriler (s. 29-37). içinde İzmir: Seferihisar Kaymakamlığı Çevre Kültür ve Turizm Birliği Yayınları.

Daş, E. (2010). Bozdoğan Mezar Taşları. Sanat Tarihi Dergisi, XIX(2), 109-127. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/152396> adresinden alındı

Daş, E. (2012). İzmir'de Taş Çiçekler. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Daş, E. (2014). Taşa Kazınan Hayatlar; Bornova/Yakaköy Mezarlığı'ndaki Mezar Taşları. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Daş, E. (2017). Taş Çiçekler: Orta Asya Kültür Ortamından Anadolu'ya Mezar Taşı Geleneği. A. B. Yavuz, H. Birol Akkurt, & A. Çakmaklı (Dü) içinde, IV. Uluslararası Taş Kongresi (20-25 Mart 2017, İzmir) Bildiriler Kitabı (s. 587-

614). İzmir: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yayınları - Ortak Etkinlik Yayını.

Daş, E. (2017). Taş Çiçekler: Orta Asya Kültür Ortamından Anadolu'ya Mezar Taşı Geleneği. IV. Uluslararası Taş Kongresi (20-25 Mart 2017) - Bildiriler Kitabı (s. 587-614). içinde İzmir: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yayınları.

Daş, E. (2018). Mezar Taşlarında Svasatika ve Çarkifelek Sembollerinin Kökeni ve Anlamı. M. Duranlı, R. K. Haykıran, & G. Kuzay Demir (Dü) içinde, 1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi (19-21 Ekim 2018 Kuşadası) - Bildiriler Kitabı (s. 199-206). İzmir: Adnan Menderes Üniversitesi / Kuşadası Kültürel ve Tarihi Mirası Koruma Derneği / Yeni Fikir Dergisi Yayınları.

Daş, E., & Çakmak, Ş. (2013). Karşıyaka'nın Taş Çiçekleri (Osmanlı Mezar Taşları ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşlarından Örnekler). İzmir: Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayınları.

Delikgöz, Ö., & Alıç, F. (2010). Osmanlı İstanbul'unda Bulunan Bazı Müslim ve gayr-ı Müslim Mezarlıklarındaki Kimi Semboller. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi(13/Güz), 113-131.

Demir, A. (1996). çeşme Mezar Taşları II - Çeşme Mezar Taşları ve Tarihi Önemi. Tarih ve Toplum(155/Kasım), 265-273.

Demir, G. (2008). Muğla İli Milas İlçesi Çomakdağ - Kızılağaç Köyü Kadın Kıyafetleri. M. T. Koçkar (Dü.) içinde, Halk Kültürü'nde Giyim - Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu (15-17 Aralık 2006) Bildirileri (s. 439-447). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

DİA. (2002). Kiepert. TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 25, s. 563-564). içinde Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiepert> adresinden alındı

Duymuş Florioti, H. H. (2015). Eski Yakındoğu'da 'Nar' Sembolizmine Dair Bir Derleme Çalışması. Tarih Okulu Dergisi (TOD)(XXII), 19-38. doi:<http://dx.doi.org/10.14225/Joh748>

Ebiri, G. (2016). Tire Merkezdeki Os-

- manlı Devri Mezar Taşları. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Erbek, G. (1986a). Hayat Ağacı Motifi - I. Antika(15/6), 26-41.
- Erbek, G. (1986b). Hayat Ağacı Motifi - II. Antika(16/7), 26-38.
- Ersal, M. (2016). Ağaçların Yoldaşları Tahtacı Alevileri. E. Önen (Dü.) içinde, Direnen ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürler (s. 97-101). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Ersal, M. (2016). Tahtacı Alevilerinde Hıdrallez. E. Önen (Dü.) içinde, Direnen ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürler (s. 135-140). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Ersin Genç, S. (2017). Kemalpaşa Tahtacı Kültürü: Çınarköy Örneği. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Güçlü, İ. (2013). Bayındır Yakapınar Köyü Mezartaşı Kitabeleri. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Güzel, E. (2018). Osmanlı Mezar Taşlarında Servi Motifi. M. Duranlı, R. K. Haykıran, & G. Kuzay Demir (Dü) içinde, 1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi (19-21 Ekim 2018 Kuşadası) - Bildiriler Kitabı (s. 251-281). İzmir: Adnan Menderes Üniversitesi / Kuşadası Kültürel ve Tarihi Mirası Koruma Derneği / Yeni Fikir Dergisi Yayınları.
- İbrahim Cavid. ([2010]). Aydın Vilâyet Sâlnâmesi R.1307 / H. 1308. (M. Babuçoğlu, C. Eroğlu, & A. Şahin, Dü) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İğit, İ. (2012). Tunceli'deki Mezar Taşları. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İzmir Haritası (NJ 35-7). (1984). Müşterek Harekat Haritası Pafta: NJ 35-7 (1:200.000). Ankara: Harita Genel Komutanlığı.
- Karademir Erol, G., Önen, E., & Ersal, M. (2016). Ali Ekber Ateş Dede ile Söyleşi: "Tahtacılar, Her Aleviyim Diyenine İçine Almaz". E. Önen (Dü.) içinde, Direnen ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürler (s. 103-109). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Karademir, A. (2016). Tahtacılar da Giysisi Geleneği ve Semahlar. E. Önen (Dü.) içinde, Direnen ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürler (s. 115-120). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Karamağaralı, B. (1977). Narlıdere'deki Bazı Figürlü Mezartaşları. A.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi(III), 115-147.
- Karamağaralı, B. (1992). Ahlat Mezar Taşları. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kiepert, H. (1890E). Westliches Klein Asien - Sheet 7 (VII) (1:250,000). Specialkarte vom Westlichen Kleinasien. Berlin, Germany: Dietrich Reimer Verlag. 12 06, 2018 tarihinde The New York Public Library - Digital Collections: Lionel Pincus and Princess Firyal Map Division: <https://digitalcollections.nypl.org/items/95d525da-59e5-96a8-e040-e00a18066a71> adresinden alındı
- Kütükoğlu, M. S. (2000). XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.
- Laquer, H. P. (1989). Mezar Taşlarında Harf Devrimi. IX. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrı Basım (s. 1371-1379). içinde Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Oyman, N. R. (2016). GELENEKSEL ANADOLU DOKUMALARINDA MUSKA-NAZARLIK MOTİFİNİN KULLANIMI. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi(25), 48-58.
- Özdemir, M. (2014). Kozluören Köyü (Manisa ili Soma ilçesi) Tahtacı Kadın Giyimi. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi(69), 167-180. <https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/1507> adresinden alındı
- Özkılınç, A., Coşkun, A., & Sivridağ, A. (Dü). (2013b). Osmanlı Yer Adları - 2 (Anadolu, Karaman Rum, Diyarbakır, Arap ve Zülkadriye Eyaletleri, 1530-1556) (Şam ve Halep dahil). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

- Racinet, A. (2018). *The Complete Costume History From Ancient Times to the 19th Century*. Italy: TASCHEN.
- Resmi Gazete. (1928, 11 03). Türk Harflerinin Kabul Ve Tatbiki Hakkında Kanun (No: 1353) (Kabul Tarihi: 1/11/1928). Resmi Gazete, 10(1030), 3. Ankara: TBMM. 03 22, 2022 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1353.pdf> adresinden alındı
- Roux, J. P. (2000). Ağaç - Türklerde ve Moğollarda Hayat Ağacı ve Kozmik Eksen. Y. Bonnefoy (Dü.) içinde, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Diner ve Mitolojiler Sözlüğü* (L. Yılmaz, Çev., Cilt 1, s. 26-27). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Sağiroğlu Arslan, A. (2017). "Taşlar Konuşur": Türk Mezar Taşlarının Biçim Dili. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*(6/3), 1923-1937.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları*. (M. Şener, S. Dutoğlu, & N. Karataş, Dü) Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. http://www.os-ar.com/osmanli_yer_isimleri.pdf adresinden alındı
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları* (2 b.). (A. Torun, M. Şener, & S. Dutoğlu, Dü) Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/osmanli_yer_adlari.pdf adresinden alındı
- Şaşmaz, E. (2012). Tahtacılar ve Yaka Köyü Tahtacı Mezarlığı - Güzelbahçe. Nisan 23, 2022 tarihinde *Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi*: <https://www.erolsasmaz.com/?oku=1964> adresinden alındı
- Şen, İ. T. (2019). Ankara Etnografya Müzesi'nde Yer Alan Hamayıl Ya Da Bugünkü Adıyla Muskalıklar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(99), 542-555.
- T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü. (1968). *Köylerimiz*. Ankara: Başbakanlık Basımevi D.S.İ. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1011> adresinden alındı
- Tunçel, G. (1989). *Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2013). *Alevi-Bektaşî Kimliği* (sosyo-antropolojik araştırma). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Uluer, B. (2017). İzmir / Çeşme (Merkez) ve Alaçatı'daki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Üzel, M. (2021). İzmir Narlıdere Yanıyatır Tahtacı Alevi Ocağı Kitabesi ve Mezar Taşları. Ankara: Vadi Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.
- Varol, A. H. (2018). Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığı Mimari Tasvirli Osmanlı Mezar Taşları. M. Duranlı, R. K. Haykıran, & G. Kuzay Demir (Dü) içinde, 1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi (19-21 Ekim 2018 Kuşadası) - Bildiriler Kitabı (s. 601-622). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi / Kuşadası Kültürel ve Tarihi Mirası Koruma Derneği / Yeni Fikir Dergisi Yayınları.
- Wikipedia Özgür Ansiklopedi. (2012). Doğançay, Bayraklı. 02 15, 2022 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Do%C4%9Fan%C3%A7ay,_Bayraklı%-C4%B1#cite_note-2 adresinden alındı
- Yetişen, R. (1986). *Tahtacı Aşiretleri* (Adet, Gelenek ve Göreneklere). İzmir: Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Yörükân, Y. Z. (1998). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. (T. Yörükân, Dü.) Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Batısında Çiğli, kuzeyinde Menemen, doğusunda Bornova, güneyinde İzmir Körfezi bulunan Karşıyaka, 19. yüzyılda Yamanlar Dağı'nın güney eteklerinde alüvyonlu düzlükte kurulmuştur². 15. ve 16. yüzyıllara ait Tapu Tahrir Defterleri, Yamanlar Dağı eteklerinde "Kürdelen" isminde Türkmen köylerinden oluşan bir yerleşimin varlığından bahsetmektedir³. Bu isim daha sonraki yüzyıllarda özellikle Levantenler ve diğer gayri Müslim halk tarafından "Kordelio" şeklinde kullanılmıştır⁴.

Karşıyaka, İzmir'in tarihi bölgelerine yakınlığına rağmen, 19. yüzyıl'ın ikinci yarısına kadar küçük bir köy niteliği göstermiştir. Günümüzde Örnekköy Mahallesi' yle birlikte Soğukkuyu ve Küçük Yamanlar Dağı arasında bulunan bölgede tarım ve hayvancılıkla geçinen Türkler yaşarken, Ermeni ve Rumlar Donanmacı İskelesi ile Alaybey, Bahariye ve Naldöken'de, Levantenler sahil boyunca kullandıkları köşklerde yaşamaktaydı⁵. Aynı yüzyılda, Gediz nehir yatağının değiştirilmesi, körfez vapur seferlerinin başlatılması, İzmir-Karşıyaka şosesinin tamamlanmasıyla birlikte hem toplumsal hem de fiziksel anlamda bölgenin gelişimini hızlandırmıştır. Bu gelişmeler Karşıyaka'daki nüfusun artmasına ve dolayısıyla mezarlıkların da çoğalmasına neden olmuştur.

Karşıyaka'da tarihi öneme sahip dört mezarlık bulunmaktadır. Karşıyaka mezarlıklarına ilişkin ilk çalışma, 2005 yılında Ertan Daş tarafından gerçekleştirilmiştir⁶. Bu çalışmada, Dedebaşı, Eski Örnekköy ve Soğukkuyu Mezarlıklarındaki mezar taşlarında görülen süsleme programına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. 2013 yılında bu üç mezarlıkta bulunan Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi' ne ait 239 mezar taşının ayrıntılı bilgilerinin yer aldığı *Karşıyaka'nın Taş Çiçekleri* adlı kitap yayınlanmıştır⁷.

Karşıyaka Belediyesi tarafından, uzun süredir bakımsız kalan, yoğun bitki tabakası ve toprak dolgu nedeniyle kötü bir görüntü içinde olan Yamanlar Mezarlığı' nda 2014 yılında temizlik çalışması yapılmıştır⁸(Fot.1,2,3). Bu çalışmalar sonucunda 242 mezar taşı tespit edilmiştir. Bunlardan 98' i erkek,

1 Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

2 Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bk. E.Öner-İ. Kayan, "İzmir Körfezi Kıyılarında Alüvyon Birikimi ile Karşıyaka ve Bayraklı Kıyıların Şekillenmesi", *Karşıyaka Kültür ve Çevre Sempozyumu, Bildiriler*, İzmir 2005, s.8.

3 Bk. M. Kütükoğlu, *15.ve 16. asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir 2000, s. 60.

4 E.Doğer, Kordelio isminin Hellençe'de "Şişlik, yumru, gürz ve topuz başı" anlamlarına gelen "Kordule, Kordyle" sözcüğüyle bir bağlantısı olduğuna dikkat çeker. Bk. E.Doğer, "Karşıyaka Eski İzmir'den Eskidir, Kordelyo'nun Kökeni ve Anlamı Üzerine", *Miko Mevsimlik Ege Kültürü Dergisi*, S.2, s.30-33.

5 Bk. E.Berber- E.Serçe, *Karşıyaka Tarihi*, İzmir 2011, s. 79-87.

6 Konuya dair daha fazla bilgi için bk. E.Daş, "Karşıyaka Mezarlıklarındaki Osmanlı Mezar Taşlarında Süsleme", *Karşıyaka Kültür ve Çevre Sempozyumu, Bildiriler*, İzmir 2006, s.45-52.

7 Bu mezarlıklardaki mezar taşlarına dair daha fazla bilgi ve çizimler için bk. E.Daş- Ş.Çakmak, *Karşıyaka'nın Taş Çiçekleri, Osmanlı Mezar Taşları ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşlarından Örnekler*, İzmir 2013.

8 Beni, mezar taşı çalışmaya teşvik eden hocam Dr. Öğr. Üyesi. Ertan Daş'a teşekkür ederim.

69'u kadın mezar taşıdır. Ayrıca 75 örneğin cinsiyeti bilinmemektedir. Mezarlıktaki mezar taşları 3 farklı formdadır. Mezar taşlarının üzerindeki tarihler, daha çok 18. yüzyıldan başlayarak 1940'lı yıllara kadar uzanan, yaklaşık 250 yıllık bir zaman dilimine aittir.

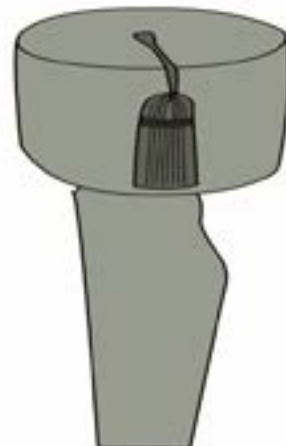

Fot.1,2,3- Yamanlar Mezarlığı. Genel görünüş.

Yamanlar Mezarlığında bulunan taşlar, form özelliklerine göre *başlıklı*, *kemerli* ve *bitkisel kıvrımlı* olarak üç grupta toplanmaktadır.

1-Başlıklı Örnekler

Gövdenin üzerine yerleştirilen fes, kavuk ve sarık gibi bir başlıktan oluşmaktadır. Bu tip yalnızca erkek mezar taşlarında uygulanmıştır. Yamanlar Mezarlığı'nda fes ve sarık tipi başlıklar bulunmakla birlikte kavuk tipi başlık tespit edilmemiştir. Yamanlar Mezarlığı'nda toplam 30 örnek bu tiptedir (Fot.4,5,6,7,8,9; Şek.1,2).

Fot. 4,5- Yamanlar Mezarlığı Fes tipi mezar taşı.

Şek.1- Yamanlar Mezarlığı. Fes Tipi Mezar t.

Fot. 6,7,8- Yamanlar Mezarlığı. Sarık tipi mezar taşları.

Fot.9-Yamanlar Mezarlığı. Sarık tipi süsleme detayı.

Şek.2- Sarık tipi süsleme detayı.

2-Kemerli Örnekler

İncelediğimiz bu tipteki mezar taşlarının alınlığında, gemi teknesi kemer (11 örnek), üçgen kemer (9 örnek) ve kaş kemer (2 örnek) olmak üzere 3 tip kemer görülmektedir. Kemerli örneklerin büyük bir kısmı kadın mezar taşlarının baş ya da ayak ucunda yer almaktadır. Bu örneklerin baş ucu taşında yer aldığı durumlarda, kemerin içi(alınlık bölümü), ayak ucunda yer aldığı durumlarda ise taşın bütünü süsleme alanı olarak değerlendirilmiştir (Fot.10,11).

Fot.10- Yamanlar Mezarlığı. Üçgen kemerli.

Fot.11- Yamanlar Mezarlığı. Gemi teknesi kemerli.

3-Bitkisel Kıvrımlı Örnekler

Bu tipteki mezar taşları, genellikle alınlık kemerinin üzerinden tepe noktasına kadar yükselen ve iki yandan alınlığı çevreleyerek alınlığın formunu belirleyen akant ya da kenger yapraklarından oluşmaktadır. Yamanlar Mezarlığı'nda, bitkisel kıvrımlı toplam 18 örnek bulunmaktadır (Fot.12,13).

Fot.12,13- Yamanlar Mezarlığı. Bitkisel kıvrımlı mezar taşları.

Hangi formda olduğu tam olarak anlaşılmayan 5 mezar taşı daha bulunmaktadır. Bu mezar taşlarının ortak özelliği, malzeme anlamında, tüf benzeri bir taştan yapılmış olmalarıdır. Bu malzeme, mermere göre, daha dayanıksız bir yapıda olmasından dolayı, doğa ve iklim şartlarından oldukça fazla etkilenmiş, taşlar çok fazla deforme olmuştur. Süslemesiz ve basitçe yontulmuş olan bu taşların üzerlerinde yer alan yazıların bazıları silinmiştir.

Erkek ve kadın baş ucu taşları farklı formlarda yapılmıştır. Erkek baş ucu taşlarında, o dönemde, günlük hayatta kullandıkları, sarık ve fes gibi başlıkların kullanıldığı görülmektedir. Kadın baş ucu taşları ise, gemi teknesi, üçgen ve kaş kemerli bir alınlığa sahiptir. Ayak ucu taşlarında erkek ya da kadınlara yönelik herhangi farklı bir uygulama gözlenmemiş, benzer ayak ucu taşları bulunmuştur. Yamanlar Mezarlığı'nda 5 ayak ucu taşı tespit edilmiştir. Bunlardan 3'ü kadın, 1'i erkeğe aittir. 1'i ise çalıkların arasında yere yatık şekilde bulunduğu için hangi mezara ait olduğunu bilinmemekte-

dir. Osmanlı dönemi mezarlarında genellikle uygulanan, mezarın baş ve ayak ucuna birer taş dikme yönteminin Yamanlar Mezarlığı'nda pek fazla uygulanmadığı ya da yerinden sökülmiş olabileceği düşünülebilir. Ayak ucu taşlarının oran olarak az olmasının, kişilerin ekonomik durumuyla alakalı olduğu söylenebilir.

Yamanlar mezar taşlarını, üzerlerindeki süslemelere göre, *bitkisel süslemeler*, *geometrik süslemeler* ve *mimari tasvirli* olmak üzere üç grupta değerlendirmek mümkündür.

1- Bitkisel Süslemeli Mezar Taşları

Yamanlar Mezarlığı'ndaki mezar taşları üzerinde yer alan bitkisel süslemelerin kadın mezar taşlarında erkeklere oranla daha yoğun olduğu görülmektedir. Bu durum, yalnızca Yamanlar mezar taşlarında değil Anadolu'daki geç Osmanlı Dönemi mezar taşlarının çoğu için geçerli bir durumdur.

Kadın mezar taşları, çoğunlukla üstten kemerli bir alınlıkla sınırlandırılmış, bu nedenle de süslemeye uygun bir alan elde edilmiştir. Kadın mezar taşlarında, alınlık bölümünün içi, ağaç, çiçek, yaprak gibi öğelerle doldurulmuştur (Fot.14,15,16; Şek.3,4).

Fot.14,15,16- Yamanlar Mezarlığı. Bitkisel Süslemeliler.

Şek.3,4- Yamanlar Mezarlığı. Bitkisel Süslemeliler.

Bitkisel süslemeli mezar taşlarında, tek başına ağaç, dal, yaprak, çiçek gruplarından oluşan süslemelerin yanı sıra, bunlardan birkaçının bir araya getirilmesiyle oluşturulan kompozisyonlar da vardır⁹.

9 Mezar taşlarında yer alan çeşitli bitkisel süslemelerle ilgili daha fazla bilgi için bk. C. Çulpan, *Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat, Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler*, İstanbul 1961; M.M. Tayanç, *Türk Süslemelerinde Servi Ağacı*, İstanbul Belediye, S.17, İstanbul 1962, s.4; B. Oğuz, *Mezar Taşlarında Simgeleşen İnançlar*, İstanbul 1983, G.

Erkek mezar taşlarında form olarak gövde üzerinde bir kitabelik, onun üzerinde bir boyun ve bir başlıktan oluştuğu için, süsleme yapılacak alan açısından kadın mezar taşlarına göre daha sınırlıdır. Genellikle kitabeliği çevreleyen çiçek, yaprak ya da geometrik kenar şeritleri; boyun kısmında alem ve başlık üzerinde, feslerde püskül, sarıkların dolamları arasına sıkıştırılmış gül ana süsleme öğelerini oluşturmaktadır. Yamanlar Mezarlığı'nda kitabeliği çevreleyen çiçek, yaprak gibi kenar şeritleri görülmesine de başlık üzerinde püskül ve sarıkların dolamları arasına sıkıştırılmış gül ya da çiçek benzeri süsleme unsurları bulunur (Fot.9; Şek.2).

Bitkisel süsleme içeren örnekler, geometrik süslemeli ya da mimari tasvirli mezar taşlarına göre, sayıca daha çoktur. Yamanlar mezar taşlarında, başta Hz. Muhammed'in sembolü olan gül¹⁰, güzellik ve inceliğin sembolü olan lale olmak üzere¹¹, birçok stilize bitki motifi bulunmaktadır¹².

Erkek ya da kadın mezar taşı ayrımı olmaksızın aynı biçimlerle işlenen servi ağacı¹³, ayak ucu taşlarının neredeyse vazgeçilmez motifidir. Halk arasında mezarlık ağacı olarak bilinmektedir. Uzun boyu, güzel kokusu, yoğun dalları ve sürekli yeşil kalmasıyla ilgi çeken servi, edebi dünyayı, ölümsüzlüğü simgeler ve "hayat ağacı" sembolü olarak pek çok mezar taşı üzerine işlenmiştir¹⁴. Ayak ucu taşlarında tek başına işlenebildiği gibi sarmaşık ve üzüm¹⁵, lale motifleri ile birlikte kullanılmaktadır. Dallarının kolay sarsılmamasından dolayı sabırlı olmayı; dik durmasından dolayı doğruluğu sembolize ettiği düşünülmüş, üst dallarının eğri olmasıyla da Allah karşısında insanoğlunun acizliği olarak yorumlanabilmektedir. Çeşmelerin ayna taşlarında sıklıkla kullanılan servi motifi, Anadolu'da cam, ahşap, çini, alçı, halı, kilim, seramik, tezhip gibi çeşitli malzeme üzerine de işlenmiştir¹⁶.

Yamanlar Mezarlığı'nda bulunan 5 ayak ucu taşının tümünde taşın dikey eksenine üzerine birer servi motifi yerleştirilmiştir. 1 örnekte servi motifi tek başına kullanılmış, diğer 4 örnekte, ortada bir servi ve bu servinin yan kısımlarına, lale, yaprak, çiçek ve kıvrımlı dallar yerleştirilmiştir (Fot.17,18,19; Şek, 5,6,7).

Öney, Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi, *Bellekten*, XXXII, s.27-30, 39-42.

10 Gül motifi hakkında daha fazla bilgi için bk. E. Daş, İzmir'de Taş Çiçekler, İzmir 2012, s.158; Y. Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler*, İstanbul 1986, s.347.

11 Lale motifi hakkında daha fazla bilgi için bk. E. Daş, İzmir'de Taş Çiçekler, İzmir 2012, s.156-157; Y. Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler*, İstanbul 1986, s.355; B. Oğuz, *Mezar Taşlarında Simgeleşen İnançlar*, İstanbul 1983, s.80.

12 Mezar taşlarında görülen bazı süslemelerin simgesel anlamları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. B. Oğuz, *Mezar Taşlarında Simgeleşen İnançlar*, İstanbul 1983.

13 Servi motifi hakkında daha fazla bilgi için bk. C. Culpan, *Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat, Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler*, İstanbul 1961; M.M. Tayanç, *Türk Süslemelerinde Servi Ağacı*, İstanbul Belediye, S.17, İstanbul 1962, s.4. E. Daş, İzmir'de Taş Çiçekler, İzmir 2012, s.155; G. Erbek, Hayat Ağacı Motifi I, *Antika*, Sayı 15, İstanbul 1986, s.29.

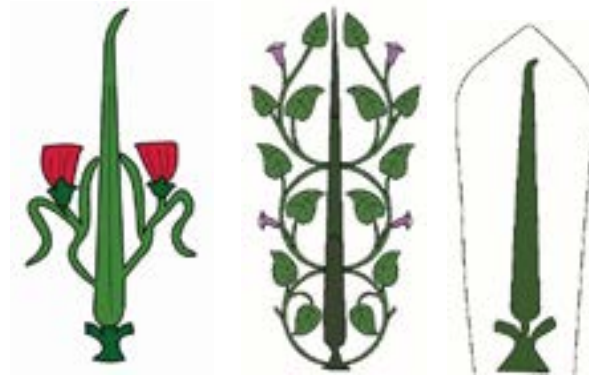
14 B. Oğuz, *Mezar Taşlarında Simgeleşen İnançlar*, İstanbul 1983, s.24-31.

15 Sarmaşık ve üzüm motifi hakkında daha fazla bilgi için bk. E. Daş, İzmir'de Taş Çiçekler, İzmir 2012, s.159.

16 G. Erbek, Hayat Ağacı Motifi I, *Antika*, Sayı 15, İstanbul 1986, s.29.

Fot. 17,18,19- Yamanlar Mezarlığı, Ayak ucu taşları.

Şek. 5,6,7- Yamanlar Mezarlığı, Ayak ucu taşları.

Türk süsleme sanatlarında, nar, incir, haşhaş, enginar, buğday başağı gibi taneli bitki ve meyveler genellikle, doğurganlığın, bereketin ve hayat ağacının sembolü olarak¹⁷ eski dönemlerden beri kullanılan süslemeler arasındadır¹⁸. Mezar taşlarında doğada bulunmayan gerçek dışı yaprak motiflerinin yanı sıra, kenger, hurma ve çınar ağacının yaprakları ile yasemin, lale, sümbül, karanfil, nergis gibi çiçekler de hayat ağacı motifi olarak değerlendirilmiştir. Bunlardan lale ve kenger bitkisi Yamanlar mezar taşlarında sıkça kullanılan bir öge olmuştur.

2- Geometrik Süslemeli Mezar Taşları

Yamanlar Mezarlığı'nda, geometrik süslemelerin ya da sembolik anlam ifade edebilecek motiflerin olduğu mezar taşları neredeyse yok denecek kadar azdır. Yalnızca bir örnekte kitabelikle alınlığı birbirinden ayıran yuvarlak kemerin üzerinde, stilize bir güneş üstünde yükselen akant yaprakları şeklinde tasarlanmış bir geometrik süsleme mevcuttur (Fot.20).

17 Hayat ağacı motifinin gelişimiyle ilgili bilgi için bk. G. Öney, Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi, *Belle-ten*, XXXII, s.27-30, 39-42; G. Erbek, Hayat Ağacı Motifi, I,II, *Antika*, Sayı 15-16, İstanbul, s.26-31, 26-33.

18 Tahıl taneleriyle ilgili çeşitli inançlar için bk. M.N. Mascetti, *İçimizdeki Tanrıça, Kadınlığın Mitolojisi*, (Çev. B. Çorakçı), İstanbul 1990, s.204-205.

Fot.20- Yamanlar Mezarlığı. Geometrik süslemeli mezar taşı.

Yaşamın kaynağı olan enerjiyi veren Güneş, öldükten sonra yaşamın tekrar başlayacağına dair olan inancın sembolik bir ifadesi olarak, Yamanlar Mezarlığı'nda, yalnızca 1 örnekte de olsa, karşımıza çıkmıştır. Genel anlamda güneşi sembolize eden daire ve dairenin çeşitli biçimlerde yorumlanmasından oluşan motifler, yeryüzündeki inançlardan birçoğunun sıklıkla kullandığı semboldür¹⁹. İkel dinlerde en büyük tanrının güneş olduğuna inanılmıştır. Güneş sembolü, mezar taşlarındaki içi ışınlarla veya çok kollu yıldızlarla doldurulmuş daire olarak, ebedi yaşam ifadesi, gelenek ve inançların sembolik bir göstergesi biçiminde yorumlanabilir. Kitabelik kemerleri, gövde kısmını ya da kitabeliği çevreleyen ince şeritler, içine yazıların yerleştirildiği dikdörtgen kartuşlar geometrik birer öge olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Dönemi mezar taşları üzerine ağırlıklı olarak bitkisel süslemeler işlenmiş olmakla birlikte, geometrik süslemeler de azımsanmayacak sayıdadır. İçi boş ya da taç yapraklı çiçek motifiyle dolu daireler ile taşı ya da kitabe satırlarını çevreleyen kenar şeritleri en sık tekrar edilen şekillerdir. Bunlar harici, ay-yıldız formları da birer geometrik motif olarak değerlendirilebilir. Ancak Yamanlar Mezarlığı'nda, mimari süslemelerde manzarayı bütünleyen hilal motifinin yanı sıra, tek başına işlenmiş ay-yıldız motiflerine yer verilmemiştir.

3- Mimari Tasvirli Mezar Taşları

Batı Anadolu bölgesindeki mezarlıklarda, genellikle 18. ve 19. yüzyıla tarihlenen, çok sayıda cami tasvirli mezar taşı bulunmaktadır²⁰. Bu tür tasvirler, daha çok kadın mezar taşlarında tercih edilmiş, erkek mezar taşlarında ise ender olarak kullanılmıştır²¹. Tasvirlerin kat ve kubbe sayıları, minare sayıları, örtü sistemleri, cephe düzenleri, bölgedeki bütün mezar taşlarında ortak özellik göstermektedir.

Yamanlar Mezarlığı'nda mimari tasvirlerin bulunduğu 2 mezar taşı vardır. Her iki mezar taşı da aşağıdan yukarı doğru hafif genişleyerek yükselen üçgen bir alınlığa sahiptir. Örneklerden birinde, alınlığın üzerinde, tek minareli, tek katlı, tek kubbeli bir cami ve bu cami tasvirinin sağında, kırma

19 Dairenin daha birçok anlamı bulunmaktadır, ayrıntılı bilgi için bk. N. Ersoy, *Semboller ve Yorumları*, İstanbul 2000, s.72-80; E. Daş, *Mezar Taşlarında Svastika ve Çarkıfelek Sembollerinin Kökeni ve Anlamı Üzerine Düşünceler*, *I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi*, Aydın 2018, s.199-206.

20 Batı Anadolu bölgesindeki mimari tasvirli mezar taşlarıyla ilgili bilgi için bk. G. Tuncel, *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları*, Ankara 1989, Y. Önge, "Anadolu Sanatında Cami Motifi", *Önasya*, 4/4, Ankara 1968, s.10-11. E. Daş, *Çeşme Mezarlığındaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları*, *Sanat Tarihi Dergisi*, VIII, İzmir 1996, s.21-32.

21 Anadolu'da mimari tasvirli erkek mezar taşları ili ilgili ve fotoğraf için bk. E. Daş, *Foça Osmanlı Mezarlığındaki Mezar Taşlarında Süsleme...*, Fot. 1-, 15, Y. Önge, *a.g.e.*, s.10-11.

çatılı, üç yapı tasviri bulunmaktadır. Yapıların arkasında ise bir servi motifi yerleştirilmiştir. Yine aynı mezar taşının kemer köşelikleri akant yapraklarıyla süslenmiştir. Diğer örnekte ise, yine alınlığın içinde, tek minareli, tek kubbeli bir cami tasviri yer almış ve caminin cephesi iki katlı olarak tasarlanmıştır. Kubbenin arkasında bir servi motifi vardır. Caminin sağ bölümü stilize bir sarmaşık süslemesi ile doldurulmuştur (Fot.21.22; şek.8.9).

Fot.21.22- Yamanlar Mezarlığı. Mimari tasvirli mezar taşları.

Şek. 8.9- Yamanlar Mezarlığı. Mimari tasvirli mezar taşları.

Türklerde, mezarın üzerine taş dikme geleneği Orta Asya dönemine kadar uzandığı söylenmektedir²². Orta Asya'da, iri taşlardan yontularak oluşturulmuş, mezarların üzerine dikilen Balbal adı verilen heykellerin, Türk mezar taşlarının atası olduğu kabul edilmektedir. Balballara form olarak tam benzemese de Anadolu'nun çeşitli mezarlıklarında, ölen kişinin anılması amacıyla, balbal benzeri taşlar dikilmiştir. Türklerin, Anadolu'ya yerleşmesinden günümüze kadar, her dönemin kendi sanatsal yapısı paralelinde, diğer tüm sanat eserlerinde olduğu gibi mezar taşları da, süsleme ve şekil olarak değişim içinde olmuştur. Ahlat, Selçuklu dönemi mezar taşları hakkında önemli bilgiler

²² Orta Asya Mezar Geleneği hakkında daha fazla bilgi için bk. J.P. Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, İstanbul 1999; H. Tarcan, *Ön Türk Tarihi*, İstanbul 1998.

sunmaktadır²³. Beylikler döneminde, Selçuklu mezar taşlarına göre daha çeşitli formlar göstermeye başlamıştır. 17. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlayan üçgen alınlıklı veya tepelik bölümü bitkisel volütlerle bezenen mezar taşları, Anadolu'da, Antik dönemde ve Roma döneminde yoğun olarak tercih edilmiştir²⁴. Mezar taşlarında kullanılan sembolik öğeler, Orta Asya Şamanist öğeleri taşıdığı kadar, Anadolu'da Türklerden önce yaşamış kültürlerin de izlerini taşımaktadır. Batı Anadolu Bölgesi'nde yapılmış mezar taşlarında, 17. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar, kadın ve erkek mezar taşlarının form açısından birbirlerinden farklı karakterde oldukları söylenebilir²⁵. Erkek mezar taşları, genellikle, kitabe bölümü için ayrılan dikdörtgen bir gövde, bu kısmın üzerine oturan boyun ve başlık kısmından oluşmaktadır. Kadın mezar taşları ise, erkek mezar taşlarına göre, form ve süsleme yönünden daha zengindir. Lale Devri'yle birlikte görülmeye başlanan Batı etkisi, hem sosyal ve hem de sanat anlayışını etkilemiştir. Bu etkiler, mezar taşlarında olduğu gibi diğer mimari yapıların süsleme programlarında karşımıza çıkmaktadır. Orta ve Batı Anadolu da sıkça rastlanan ahşap destekli camilerin duvarlarında, kalemişi cami ve manzara tasvirleri bulunmaktadır²⁶. İzmir'de Dönertaş Sebili²⁷, Çakaloğlu Hanı Çeşmesi²⁸, Koçarlı Cihanoğlu Camii Şadırvanı²⁹ gibi yapılarda, bu etkilerle yapılmış taş üzerine işlenmiş benzer tasvirler vardır.

Yamanlar Mezarlığı'nda bulunan, genel özellikleriyle değerlendirmeye çalıştığımız mezar taşlarının bir kısmı, çeşitli doğa olayları ve iklim nedeniyle, toprak altında kalmış olabilir. Bu nedenle, yalnızca toprak üstünde kalan taşlara dayanarak çeşitli verilere ulaşılmıştır. Toprak altında kalan taşların, yapılacak kazı çalışmalarıyla ortaya çıkartılıp, Yamanlar Mezarlığı ve mezar taşları hakkında daha fazla verilere ulaşılabileceğini umuyorum.

23 Ahlat mezar taşları hakkında daha fazla bilgi için bk. B. Karamağaralı, *Ahlat Mezartaşları*, Ankara 1992.

24 Roma dönemi mezar stellerinden üçgen alınlıklı örnekler için bk. Ş. Karagöz, *Anadolu'da Mezar Stelleri*, İstanbul 1984.

25 Batı Anadolu bölgesindeki mezar taşları hakkında bilgi için bk. G. Tuncel, *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları*, Ankara 1989; E. Daş, "Çeşme Mezarlığındaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları", *Sanat Tarihi Dergisi VIII*, İzmir 1996, s.21-32; "Foça Osmanlı Mezarlığındaki Süslemeli Mezar Taşları", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Foça Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1997, s.61-68; "Kuşadası'ndaki Süslemeli Mezar Taşları", *Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu Bildirileri*, İzmir 2001, s.193-201; "Seferihisar'daki Osmanlı Mezar Dönemi Taşlarında Süsleme", *Dünden Yarına Seferihisar Sempozyumu*, İzmir 2004, s.29-38; "Mezar Taşlarında Svastika ve Çarkıfelek Sembollerinin kökeni ve Anlamı", *I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi*, Aydın 2018, s.199-206; S. Bayrakal- E. Daş, Yelki (Güzelbahçe) Mezarlığı, *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi*, İzmir 2008, XVII/2, s. 25-41.

26 Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bk. R. Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*. Ankara 1988; G. Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*, Ankara 1977; Ş. Çakmak, *Denizli İlindeki Türk Anıtları (Camiler)*, Ege Üniv. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1991; E. Daş, "Dazkırı Yakınlarında Yayınlanmamış Ahşap Destekli İki Köy Camii", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi (Bildiriler)*, Cilt 2, Kültür Bak. Yay., Ankara 1995, s.1-12; İ. Kuyulu, "Geç Dönem Anadolu Tasvir Sanatından Yeni Bir Örnek: Soma Damgacı Camii", *Ege Üniv. Edebiyat Fak. Ark. ve San. Tar. Dergisi*, s.IV., İzmir 1988, s. 67-78; İ. Yaşayacak, *Afyonkarahisar'daki Ahşap Destekli Camiler*, Ege Üniv. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2018, s. 194-195.

27 R. Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*. Ankara 1988, fot. 86-87.

28 R. Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*. Ankara 1988, fot. 88.

29 R. Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*. Ankara 1988, fot. 89.

Arık, R., Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı. Ankara 1988

Bayrakal- S., Daş, E., Yelki (Güzelbahçe) Mezarlığı, Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi, İzmir 2008, XVII/2, s. 25-41.

Berber, E.-.Serçe, E, Karşıyaka Tarihi, İzmir 2011, s. 79-87.

Çakmak, Ş., Denizli İlindeki Türk Anıtları (Camiler), Ege Üniv. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1991
Çulpan, C., Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat, Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler, İstanbul 1961.

Daş, E.,- Çakmak, Ş., Karşıyaka'nın Taş Çiçekleri, Osmanlı Mezar Taşları ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşlarından Örnekler, İzmir 2013.

Daş, E., "Dazkırı Yakınlarında Yayınlanmamış Ahşap Destekli İki Köy Camii", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi (Bildiriler), Cilt 2, Kültür Bak. Yay., Ankara 1995, s.1-12 "Çeşme Mezarlığındaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları", Sanat Tarihi Dergisi VIII, İzmir 1996, s.21-32.

"Foça Osmanlı Mezarlığındaki Süslemeli Mezar Taşları", Uluslararası Geçmişten Günümüze Foça Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1997, s.61-68.

"Kuşadası'ndaki Süslemeli Mezar Taşları, Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu Bildirileri, İzmir 2001, s.193-201.

"Seferihisar'daki Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarında Süsleme", Dünden Yarına Seferihisar Sempozyumu, İzmir 2004, s.29-38.

"Karşıyaka Mezarlıklarındaki Osmanlı Mezar Taşlarında Süsleme", Karşıyaka Kültür ve Çevre Sempozyumu, Bildiriler, İzmir 2006, s.45-52.

İzmir'de Taş Çiçekler, İzmir 2012, Mezar Taşlarında Svastika ve Çarkıfelek Sembollerinin Kökeni ve Anlamı Üzerine Düşünceler, I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi, Aydın 2018, s.199-206.

Demiriz, Y., Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler, İstanbul 1986.

Doğar, E., "Karşıyaka Eski İzmir'den Eskidir, Kordelyo'nun Kökeni ve Anlamı Üzerine", Miko Mevsimlik Ege Kültürü Dergisi, S.2, s.30-33.

Erbek, G., Hayat Ağacı Motifi, I,II, Antika, Sayı 15-16, İstanbul, s.26-31, 26-33.

Ersoy, N., Semboller ve Yorumları, İstanbul 2000, s.72-80

Karşıyaka ve çevresini çok iyi bilen, misafirlerine doğru ve detaylı tanıtan bir profesyonel turist rehberi kadrosunun oluşması sağlanmalıdır.

Tarihi ve kültürel kökenleri derin olan Karşıyaka'nın coğrafi avantajlarını kullanarak kente modern bir kültür ve gastronomi şehri imajı kazandırma yetisi ile sürdürülebilir turizm yetkinlik sağlanabilir.

Bu bağlamda Karşıyaka'da nasıl? Sürdürülebilir turizm konusunda sahada uygulanması çok da gerçek dışı olmayan bazı önerilerimiz olacaktır. Umarız bu önerilen maddelerin bazıları kabul görür ve T.C. Kültür Bakanlığı'na bağlı profesyonel turist rehberleri olarak sürdürülebilir Karşıyaka turizmine bir katkıda bulunmuş oluruz.

BİR TURİST REHBERİ TUR YAPARKEN NELERE İHTİYAÇ DUYAR?

- Gastronomi etkinlikleri özelikle yöresel yemekler öne çıkarılarak arttırılmalıdır.
- Yöresel yemek ve kahvaltı mekânlarının sayısı çoğaltılmalıdır.
- Tur araçları için uygun park yerleri gerekmektedir.
- Tur gruplarına uygun büyüklükte WC'ler ve bebek bakım odaları gerekmektedir.
- Tur esnasında indi bindi sorunu yaşamamak için uygun duraklar gerekmektedir.
- Gezi rotası üzerinde anlatılacak tarihi eser, müze, hikâye, efsane ve tematik zenginliklerin artırılması için bir tarih ve kültür çalıştay yapılmalıdır ve turizmciilere bu bilgiler aktarılmalıdır. Tarihsel konu zenginliği bir tur rehberinin ana malzemesidir.
- Karşıyaka rotası üzerinde bireysel gezginlerin ve grup ile gelen turistlerin merakını uyandıracak sosyal etkinliklerin çoğaltılması, uzun süreli kalışlar arttırmak için turistlere alternatif gezi noktaları önerilmelidir.
- Bu açıdan özellikle, interaktif, dijital müze ve sergi salonlarının arttırılması bölgeyi cazibe merkezi haline getirecektir.

KARŞIYAKA'DA VAR OLAN TUR ROTALARIMIZ

- Zübeyde Hanım Anıt Mezarı
- Latife Hanım Anı Evi – Eski Tren Garı
- Levanten Köşkleri
- Karşıyaka Sahil Bandı
- Karşıyaka Çarşısı
- Hamza Rüstem Fotoğraf Evi
- Bilim Müzesi
- Bostanlı Pazarı ve Organik Pazar
- TayPark
- Tuzluca Doğal Alanı–Kuş Cenneti ve Hayvanat Bahçesi
- Haberleşme Müzesi
- Tarihi Camiler, Kilise ve Havra
- Bostanlı Güzel Sanatlar Parkı
- Suat Taşer Sanat Merkezi Etkinlikleri

TURİST REHBERLERİ KARŞIYAKA İÇİN NE YAPABİLİR?

Yerli ve yabancı acentelere yönelik, ilgi çekici tur rotaları belirleyebilirler ve bu rotaları günlük ve haftalık tur satışlarına dâhil edebilirler

İzmir 8500, ana temasını kullanarak Karşıyaka'yı arkeoloji ve tarih programlarının içine alarak bir cazibe merkezi haline getirebilirler.

Başta İZRO ve TUREB üyeleri olan profesyonel tur rehberleri için Karşıyaka'yı doğru öğrenmelerini sağlayacak eğitim gezileri düzenleyebilirler.

KARŞIYAKA BÜNYESİNDE ATATÜRK, ZÜBEYDE HANIM, LATİFE HANIM ANA TEMASINI TÜM TÜRKİYE ÇAPINDA DAHA ÇOK ÖNE ÇIKARMAK

Atatürk, Zübeyde Hanım ve Latife Hanım hakkında Karşıyaka'da seminerler düzenlemek, Zübeyde Hanımın anıt mezarının Karşıyaka sınırları içinde olduğu konusunda tüm Türkiye'yi daha çok bilgilendirmek ve bu değerli insanlar hakkında interaktif ve tematik müze sayısını arttırmak, bu tematik tur yapılabilirse tüm Türkiye acentalarının tur programlarına bu rotaları dahil etmek bölgede sürdürülebilir turizmi hızlandıracaktır.

ÖZELLİKLE İSTANBUL ACENTALARININ DÜZENLEDİĞİ EGE'NİN KÖYLERİ TURLARINA DOĞANÇAY, YAMANLAR VE KARAGÖL ROTALARINI DAHİL ETMEK

Doğançay ve Yamanlar 'da bulunan tarihi köyleri, mezar taşlarını tanıtmak adına özellikle İstanbul'dan gelecek olan gruplar için Ege'nin Köyleri rotasına bu köyleri ve Karagöl mesire alanını dahil etmek doğa turizmi açısından oldukça faydalı olacaktır diye düşünüyoruz.

KARŞIYAKA'DA TEMATİK MÜZE SAYISINI ARTTIRMAK

Gelen turistlerin bölgede uzun süre geçirmesi, esnafa ve kamuya ekonomik olarak sürekli katkı sağlaması biraz da Karşıyaka'da tematik müze sayısının artmasına bağlıdır. Karşıyaka'da olması gerektiğini düşündüğümüz tematik müzeler şunlar olabilir;

- Levanten Kültürü Mirası İzmir'in zenginliğidir. Karşıyaka'ya Levanten müzesi çok yakışır.
- Musevi Mirası Müzesi özellikle Seferad vatan-daşlarımız için çok değerli olacaktır.
- Balkan – Girit kültürlerine ait bilgi ve eserlerin sergileneceği ve genel bir Karşıyaka tarihini içeren bir etnografya müzesi açılması anlamlı olur.
- Karşıyaka deniz ve denizcilik müzesi açılabilir.

ÜSTÜ AÇIK OTOBÜSLE TURLAR / HOP ON-HOP OFF TOURS

Londra tarzı ve üstü açık kırmızı otobüslerle profesyonel rehberler eşliğinde panoramik görsel ve işit-

sel şehir turları düzenlemek.

TARİHİ KENT SEMBOLLERİ YARATMAK

Özellikle Karşıyaka çarşıda ve sahilde turistlerin alışveriş yapmasını sağlayacak, ilgi çekecek tanınmış tarihi ve yöresel markaları öne çıkarmak. Örneğin; kuru kahveci, boyozcu ve el sanatları gibi.

KARŞIYAKA'YI İZMİR'E GELEN TUR GRUPLARI İÇİN GASTRONOMİ VE PUB MERKEZİ HALİNE GETİRMEK

Karşıyaka, konumu gereği özellikle İstanbul'dan veya Türkiye'nin diğer illerinden gelen tur otobüsleri için bir yemek veya içecek molası noktası haline getirebilir.

İZMİR LİMANI'NA GELEN CRUISE GEMİLERİ İÇİN GEZİ NOKTASI

Karşıyaka'ya İzmir limanına gelecek olan cruise gemilerden inecek olan yabancı turistler için bir gezi, yemek ve alışveriş rotası haline dönüştürmek mümkündür. Günübirlik geziler dışında turistler alışveriş merkezlerine getirilerek TAX FREE alışveriş yapmaları sağlanabilir.

PARK GÖSTERİLERİ

Özellikle sahilde bulunan parklarda ışık ve müzik gösterileri yapmak ayrıca çim konserleri, spor ve dans şovları düzenlemek özellikle gençleri bölgeye çekecektir.

YERLİ VE YABANCI TURLAR İÇİN YOL ÜSTÜ YEMEK MOLASI NOKTASI

Karşıyaka, Truva, Assos Behramkale, Efes ve Bergama gibi önemli antik kentlere giden otoban yolu üzerinde bulunması nedeniyle önemli bir coğrafi ve lojistik olarak önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenle buraya gelen tur gruplarını Karşıyaka'ya müze ziyareti, restoran ve alışveriş molaları için bir mola noktası haline getirmek ilçedeki ekonomiye önemli bir yarar sağlayacaktır.

KARŞIYAKA'DA KONGRE TURİZMİ

Karşıyaka, yıllık veya aylık şirket ve dernek buluşmaları için konaklama ve eğlence merkezi haline dönüştürebilir. Karşıyaka, ileri aşamada yeterli konaklama ve salon yeterliliği sağlanırsa ulusal ve uluslararası kongre ve etkinliklere ev sahipliği rahatlıkla yapabilir.

TURİZM FUARLARI MERKEZİ KARŞIYAKA

Karşıyaka'nın iç ve dış alanlarında turizm fuarları düzenlenmesi bölgede bir canlılık yaratacaktır. Ulusal ve uluslararası tur acentaları için açık hava panayırıları düzenlemek bölgesel turizme de bir ivme kazandıracaktır.

KÜLTÜR SOKAKLARI

Şiir, türkü ve tiyatro sunum ve gösterilerinin yapılabileceği kültür sokakları oluşturmak Karşıyaka'nın sosyal ve kültürel yapısına canlılık getirebileceği gibi ekonomik bir katkı da sunacaktır. Öğrenci kenti olan İzmir'de üniversite öğrencilerinin bölgeye ilgisini bu kültür kafeler arttıracaktır.

KARŞIYAKA'DA SAĞLIK TURİZMİ BAŞLATMAK

Karşıyaka hatırı sayılır özel hastane bulunmaktadır, bu nedenle özellikle yabancı turistler için sağlık ekimi, estetik ve diş gibi sağlık hizmetlerinin sunulması gerek sağlık gelirleri gerekse konaklama, yiyecek ve alışveriş sektörünü olumlu bir şekilde etkileyecektir.

TURİZM'DE MERAK OLGUSU

Turizm'de merak olgusu, turist gruplarını farklı ülke ve şehirlere çeken en önemli olgulardan biridir. Özellikle gelen turist kitlelerinde merak uyandırmak adına Karşıyaka'da kent sembolleri şeklinde heykeller sergilemek çok faydalı olacaktır. Örneğin; Gürcistan Batum'da bulunan Ali ve Nino Heykeli, Amasya'da bulunan Selfie Çeken Şehzade Heykeli, Eskişehir'de bulunan çekirdek yiyen eşek figürü gibi ilginç heykel ve görseller bölgeyi

cazibe merkezi haline getirebilir.

KARNAVALLAR KENTİ; KARŞIYAKA

Berlin, Venedik ve Londra gibi tanınmış kentlerin turistler için cazibe merkezi olmalarının en önemli nedenlerinden biri de renkli festivaller ve karnavallardır. Bu bakış açısıyla, Karşıyaka'da da kültürel ve coğrafi kimliğe uygun maske ve kostüm festivalleri veya karnavalları düzenlemek ilçeye gelen turist sayısını hatırı sayılır bir şekilde arttıracaktır.

SAHİLDE SANATSAL GÖSTERİLER - IŞIK VE SES GÖSTERİLERİ / ÇİM KONSERLERİ VE SPOR ŞOVLARI

Karşıyaka sahili, bölgenin en geniş alanlarından biri olması nedeniyle sanatsal gösterilere, spor aktivitelerine ve çim konserlerine çok uygun olduğu bilinen bir gerçektir. Bu olumlu özellik turizm etkinlikleri açısından büyük bir avantajdır. Yerli ve yabancı grupların bu aktiviteler dikkatini çekebilir ve bu etkinlikler sayesinde yiyecek, içecek, otel ve alışveriş merkezlerine maddi kazanç sağlanabilir.

KÜLTÜR SOKAKLARI

Karşıyaka'nın merkezi noktalarında sanat ve kültür sokakları yaratmak, kentsel dokuyu daha kaliteli hale getireceği gibi ilçeye farklı kentlerden turistlerin gelişini de arttıracaktır. Bu bakış açısıyla; önerilerimiz şunlar olabilir,

- Sokak sanatçılarının sayısını arttırmak
- Sokaklarda pandomim gösterileri yapılmasını desteklemek,
- Sokak müzisyenlerine destek sağlamak
- Farklı açık hava sanat gösterileri sunulmasını sağlamak
- Şiir evleri oluşturmak,
- Caz, Blues barlarının ve türkü evlerinin açılmasına destek olmak.

YAMANLAR VE KARAGÖL GİBİ DOĞAL ALANLARDA TURİZM

Dağcılık, kamp, yürüyüş turları ve karavan turizmi yükselen turizm çeşitlerinden olup Karşıyaka'nın Yamanlar ve Karagöl bölgeleri bu turizm çeşitliliği

için büyük potansiyel arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında doğa turizmini arttırmak adına önerilerimiz şunlar olabilir;

- Doğa kampları / Çadır/ Karavan turizmi
- Fotoğraf kulüpleri için foto kamplar düzenlemek
- Yoga kampları düzenlemek
- Detoks ve sağlık kampları
- Tarzan park / Survivor macera parkları

TURİST GRUPLARI İÇİN CAM SEYİR TERASLARI

Karşıyaka'nın dağlık ve en yüksek noktalarından bir yere tüm İzmir körfezini görececek bir şekilde bir devasa cam teras yapılmasını öneriyorum ve bu proje bölgede bir turistik canlılık yaratabilir.

KARŞIYAKA'DA AKADEMİSYEN, ARKEOLOG VE TARİHÇİLERE YÖNELİK SEMİNER VE SEMPOZYUM TURİZMİ

Karşıyaka çevresinde Smyrna antik kenti ve Yeşilova Höyük gibi önemli arkeolojik buluntuların var olması çok olumlu turistik avantajlardır. Bu bağlamda arkeoloji ve kültür festivalleri düzenleyerek İzmir ve Ege kültürüne uygun olarak Karşıyaka'da KİBELE veya HOMEROS seminerleri gibi kültür etkinlikleri düzenlenebilir.

DENİZ KİYISI ETKİNLİKLERİ

Karşıyaka'nın tüm sahil noktalarında yapılabilirse kanallarda elektrikli (çevre dostu) tekne, bot veya gondollarla çevre gezileri düzenlemek sürdürülebilir turizmi artırabilir. Ayrıca kano, su bisikleti ve saltanat kayığı ile yapılacak olan turlar bölgeye bir canlılık getireceğini düşünüyorum. Belirli noktalardan hareket edecek olan halka açık ücretli tekne turları ile Karşıyaka sahillerinin gelen yerli ve yabancı turistlere tanıtılması daha mümkün olacaktır.

UÇAK RESTAURANT&KAFFE VE ÇOCUKLAR İÇİN ETKİNLİKLER

- Uçak ve otomobil maket yapım atölyeleri kurul-

malıdır.

- Sahilde uzaktan kumandalı maket uçak uçurma etkinlikleri yapılması önerilir.
- Sahilde renkli uçurtma festivalleri yapılması tavsiye edilir.
- Bisiklet, scooter ve kayak etkinlikleri düzenlemek bölgeyi canlandırır.

EBEVEYNLERİ İLE KALİTELİ ZAMAN GEÇİRMEK İSTEYEN ÇOCUKLARA YÖNELİK

Önemli tarihi kişilikleri ve eserleri tanıtan minyatür parklar ve balmumu heykel müzeleri, kukla atölyeleri ve oyuncak müzeleri açmak çocukları ve ailelerini bölgeye daha çok çekecektir ve ekonomik ve sosyal canlılık artacaktır.

ÇOCUKLAR İÇİN TURİZM

Sergi bölümünde gerçek bir denizaltı bulunan Deniz Müzesi açmak bir kıyı kenti olan Karşıyaka için çok anlamlı olacaktır. Ayrıca Nuh'un Gemisi ve Hobbit Park gibi tematik eserlerle bölgeye turist çekimi daha kolay olacaktır. Ayrıca Bostanlı veya Karşıyaka sahile dev bir korsan gemisi yerleştirmek özellikle çocuklar ve gençler için oldukça eğlenceli olacaktır diye düşünüyoruz.

SAHİL STANDLARI

Ünlü markalara yönelik açık hava sahil standları ve showroamlar açmak, klasik otomobil sergileri vs.

KÜLTÜR VE KALEM EVLERİ

Halkın ve özellikle gençlerin yazarlarla ve sanatçılarla buluştuğu, kültür kafeler oluşturmak, parklarda kitap okuma köşeleri yaratmak, orman kütüphaneleri oluşturmak

İKİNCİ EL PAZARLARI AÇMAK

Az kullanılmış eşyaları ikinci el pazarlarda alım satımını kolaylaştırmak bölgede ticari etkileşimi arttırabilir. Özellikle antika pazarları ve müzayede salonları sayısını arttırmak ilgili veya ilgisiz, tüm

turistleri ve yerli halkı bölgeye çekecektir.

SİLİKON VADİSİ / TEKNO FUARLAR

Özellikle Z kuşağı gençler için dijital ve teknolojik çalışmalar, fuarlar ve seminerler düzenlemek genç kuşakların bölgeye ilgisini arttırabilir.

BOTANİK VEYA JAPON PARK

Sasalı bölgesinde bir kaktüs, lale ve farklı endemik bitkilerden oluşan devasa bir botanik bahçe kurulması bölgeyi daha çok cazibe merkezi haline getirecektir.

GELENEKSEL HALK SANATLARINI KARŞIYAKA İLE YAŞATMAK

Geleneksel halk dansları kültürünü desteklemek, gelenekleri yaşatmak adına çok önemlidir. Bu nedenler Karşıyaka bünyesinde hat – ebru – nakkaşlık – minyatür gibi geleneksel sanatlar için kurslar açmak ve sergiler düzenlenmelidir.

PET FESTİVALLERİ

Kedi ve köpek öncelikli güzellik yarışmaları ve defileler düzenlenmesi önerilir. Bu etkinlikler özellikle hayvansever turist kitlelerinin dikkati-

SONUÇ

Karşıyaka'mız gerek konum gerekse sosyal yaşantısı ile turizmde sanıldığından daha fazla artıları olan bir ilçedir. Karşıyaka'da sürdürülebilir bir turizm ortamı yaratmak sosyal etkileşim, kültürel yetkinlik ve ekonomik, canlılık kazandırmak için ciddi bir gerekliliktir. Bu bağlamda, kamu, STK'lar, turizm acentaları ve turist rehberleri birlikte projeler hazırlayarak sürdürülebilir turizm yaratma hedefine ulaşmaları zor değildir. Ancak bu hedefe ulaşmak, kamu ve özel sektör'den verilecek olan ekonomik destek ile ulaşmak mümkündür. Son bir ek görüş olarak, sürdürülebilir turizm yaratmak için en gerekli olan olgu paranın dışında, yaratıcılık, hayal gücüdür ve en önemlisi yaşadığın şehri çok sevmek ve önemseyen bir turizm insanı olmaktır.

ni çekecek ve bölgede bir turistik ve ekonomik canlılık oluşacaktır.

SOSYAL MEDYA / GÖRSELİN GÜCÜ

Yerli veya yabancı sosyal medya fenomenlerini ve influencer'ları, web blogger'ları Karşıyaka'ya davet etmek, film ve dizi çekimleri için cazibe merkezi olmak, fotoğraf ve kısa film yarışmaları düzenlemek.

PROFESYONEL TURİZM DANIŞMANI OLARAK TURİST REHBERİ

Profesyonel turist rehberlerinin yerel belediyeler tarafından turizm danışmanı ve kent anlatıcısı olarak kullanılmasını öneriyoruz.

- Tüm turlarda kokartlı ve profesyonel turist rehberi bölgesel anlatımları yapmalı ve turu en iyi şekilde organize ederek Karşıyaka'yı en iyi şekilde temsil etmelidir.
- Elbette, bir lisanslı tur rehberi ile bir sanat tarihçisi veya arkeolog birlikte kent turu yapabilir.
- Otobüslü kent turlarında kesinlikle D2 plakalı ve koltuk sigortalı araçlar kullanılmalıdır.
- Turlar, TÜRSAB üyesi bir A grubu turizm acentesi ve TUREB üyesi bir turist rehberi ile organize edilmelidir ve araçta Tursab levhası bulundurulmalıdır.

Cumhuriyet' in ilanı ile Karşıyaka ilçemizde yaşanan içme suyu sıkıntısını ortadan kaldırmak için çeşitli arayışlar başlar. Cumhuriyet ile birlikte Karşıyaka ilçemizin nüfusunda ki artış içme suyuna olan ihtiyacı her gün artırmaktadır. Su yaşamsa, Karşıyakalıları bu yaşamdan mahrum bırakmayacak olanlar da genç Cumhuriyet' in idealist yerel yöneticileriydi. Karşıyaka'nın sırtını dayadığı antik Yamanlar Dağı' nda bulunan billur gibi su, Karşıyakalıları can suyu olabilirdi. Ama nasıl olacaktı bu, çünkü İzmir'de içme suyu özel şahısların ya da firmaların elindeydi ve daha kötüsü Karşıyaka Belediyesi' nin böyle bir projeye yetecek parası yoktu. Başarı imkânsız görünenleri başarmaktır. Bu başarıda payı olanları şükranla yâd ediyoruz. Bu bildiriye, Karşıyaka'nın "Yamanlar" suyu ile buluşma serüvenini çeşitli bilgi ve belgeler ışığında ele almayı amaçlamaktayım.

Karşıyakalıların beli başlı içme suyu kaynağı olan Yamanlar Dağı volkanik kayalardan oluşmuştur. İzmir'in kuzeydoğusunda yer alan bu dağ sinilesi adını bu dağın eteklerinde yer alan Yamanlar köyünden almaktadır. Dağın büyük bölümü Karşıyaka ilçesinin sınırlarında kalır ve İzmir Körfezi' ne mızrak gibi saplanır. Yamanlar Dağı' nın en yüksek tepesi Karagöl'ün güney doğusunda bulunan Çam Tepe' dir(1114 m) (1). Neotektonik hareketler sonucu oluşan Karagöl'ü bir kuşak gibi sarıp sarmalayan Kara, Kazan, Çam ve Oluk Tepeleri ile bu görkemli dağ kütlelerinin kuzeyinde Değirmendere, güneyinde Kocadere (Örnekköy Deresi) ve Yamanlar Deresi birbirinden bağımsız yarıklar oluşturmuşlardır. Öz Türkçe olan "Yaman" kelimesi Şaman/Saman sözcüğünden etkilenmiş olabileceği iddia edilir. (2) TDK sözlüğünde "Yaman" kelimesinin anlamı "*Güç, etki veya beceri bakımından alışılmışın üzerinde olan (kimse) – Kötü, korkulan (kimse) – Alışılmadık, olağanın dışında.*" (3) Şeklinde ifade edilmektedir. Genel olarak Yamanlar Dağı denilen bu dağ sinilesinin yer altı maden kaynakları arasında mermer, kuvars, kalsit, gümüş, çinko ve Arap Dağı bölgesinde de Altın madenleri bulunmaktadır. (4) Bu dağ kütlelerinin bitki örtüsü çok çeşitlilik içermese de kızılçam, kestane, meşe, dişbudak ağaçlarının yanı sıra zakkum bitkisi ve maki topluluğu oluşturur. Dağda bulunan mağaralar özellikle birçok yarasa türüne ev sahipliği yapmaktadır. Ülkemizde çok nadir de olsa görülen çizgili sırtlan ve nesli tükenmekte olan şeritli engerek yılanının da yaşam alanıdır bu bölge. (5)

İzmir'in mitolojik efsanelerinden en önemlisi hiç şüphe yok ki Tantalos efsanesidir. Bu efsane-nin oluşumunda en önemli yere sahip olan bir krater gölü olan Karagöl' dür. Karagöl Yamanlar Dağı' nın zirvesine yakın bir konumda bulunur. Efsaneye göre Bayraklı yerleşim alanı oluşmadan önceki dönem de tanrılar sofrasına oturabilen yarı tanrı yarı insan olan Frigya kralı Tantalos Yamanlar Dağı' nda bazı tarihçilere göre M.Ö. 600 bazılarına göre de M.Ö. 800 yıllarında yaşamış. Çok tanrılı inanç-ların hâkim olduğu bu dönemde kadın tanrıçalar ile erkek tanrılar arasında amansız bir güç mücadelesi vardır. Erkek tanrılarının en güçlüsü Zeus tüm tanrılarının ve tanrıçaların babası olarak anılmakta ve Olimpos tanrıları üzerinde oldukça etkilidir. Zeus diğer Olimpos tanrı ve tanrıçaları gibi yarı tanrı yarı insan olarak bilinen Tantalos'dan kendisine inanmasını ve itaat etmesini ister. Fakat Tantalos Ana-dolu'nun ana tanrıçası Kybele' ye inanmaktadır ve bu inancından asla vaz geçmemektedir. Bunun üzerine Zeus Tantalos' u ebedi açlık ve susuzluğa mahkûm ederek ölüm tanrısı Hades'e gönderir. Hades bu gün bile Tantalos işkenceleri olarak bilinen akıl almaz işkenceler uygulayarak Tantalos'u dağın zirvesine yakın bir yarıktan içeri atarak ölüme terk eder. Mitolojideki efsaneye göre işte bu yarık zamanla bir göl haline alır ve bu göle Tantalos Gölü yani bu günkü adıyla Karagöl denmektedir. Bu mitolojik öyküden de anlaşıldığı gibi insan yaşamında suyun önemi hiç şüphe yok ki tartışılmaz. Yamanlar Dağı' nın muhtelif yerlerinde bulunan kale, mezar, manastır ve barınak kalıntıları çok büyük olmasa da eski çağlarda bu bölgede yerleşim ve insan yaşamını bulduğunun kanıtlarıdır. Bu

buluntular içinde hiç şüphe yok ki en önemlisi Küçük Yamanlar Dağı denilen bölgedeki Smyrna antik kentidir. Bu antik kent bu günkü İzmir'in nüfus cüzdanı durumundadır. Bu antik kent üzerinde bilimsel çalışmalarıyla İzmir'in geçmişine ve geleceğine ışık tutan sevgili Ekrem Akurgal'ı hocamızı burada anmadan geçemeyeceğim. İnsanlık tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışına kadar en büyük tanrıları Güneş, Toprak ve Su oluşturunuyordu. Bugün de insanlar için yaşamın devamını sağlayan hiç şüphe yok ki bu üç kaynaktır. Bu kaynaklardan biri olmazsa dünya insanlar için yaşam alanı olmaktan çıkacaktır. Büyük ozan Yunus Emre " *Bir avuç toprak, biraz da suyum ben. Neyimle övüneyim, işte buyum ben*" derken ne güzel de özetlemiş insan yaşamında toprak ve suyun önemini.

Tarihte tüm önemli kentler içme suyu kaynaklarının yakınlarında kurulmuştur. Karşıyaka'nın da bugün görkemli bir ilçe olmasında en büyük etkenlerden biri Yamanlar Dağı'nda ki temiz içme su kaynaklarıdır. Yamanlar dağının yamaçlarında yerleşenlerin bu dağın pınarlarından akan sularla ve açılan kuyularla su ihtiyaçlarını giderirken Gediz Nehri'nin suladığı verimli topraklar da elverişli bir yaşam sunuyordu. 1886'dan sonra Gediz Nehri yatağının değiştirilmesi sonucunda nehrin denize döküldüğü düzlüklerde oluşan bataklıkların kurutulması sonucunda oluşan geniş düzlük alanlar hem tarıma hem de zaman içinde yapılaşmaya uygun hale geldi. Karşıyaka Osmanlı kayıtlarında bir dönem köy olarak geçmekle birlikte 1850 yılların başında Yamanlar Dağı'nın eteklerinde ki birkaç köyden ve çok yoğun olmasa da Soğukkuyu ile Alaybey'den ibaret olan yerleşimin arttığını görürüz. 1865 yılında kasaba demir yolu hattının Bornova ve Karşıyaka'dan geçmesi demir yolunun her iki yakasında yerleşimin yoğunlaşmasına neden oldu. Bölgede nüfusun yoğunlaşmasında diğer bir etken de hiç şüphesiz İzmir merkeziyle ulaşımı kolaylaştıran 1884 yılında başlayan vapur seferleridir. 1887'de belediye teşkilatı kurulan Karşıyaka'da 1891 yılında 832 ev ve bu evlerde 1080 kişi yaşamakta olduğu ifade edilmektedir. (6) Zamanla hali vakti yerinde zengin ailelerin sayfiyelik ev yapmak için Karşıyaka'nın sahil şeridinde ve Yamanlar Dağı eteklerinde ki köylerde yaşayanların da hızla Soğukkuyu bölgesine yerleşmesiyle hem nüfus artmış hem de Bornova ve Menemen yönlerine yerleşim genişlemiştir. Cumhuriyet öncesi Karşıyaka'nın sağlıklı nüfus verileri elimizde bulunmamaktadır. Karşıyaka'nın Cumhuriyet döneminde nüfusuyla ilgili verilerini de ancak Türkiye İstatistik Kurumu'nun 1965 nüfus sayım sonuçlarının da görürüz. Karşıyaka'nın bu nüfus sayım sonuçlarına göre nüfusunun 96.344 kişidir. Cumhuriyetle birlikte artan nüfusun temiz içme suyuna olan ihtiyacını ve özlemini arttırmaktaydı. Bu ihtiyacı kuyular ve kaynağı Yamanlar Dağı'nın pınarları olan tek tük sokak çeşmeleri karşılamaktan çok uzaktı. Osmanlı'dan miras kalan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da İzmir'de faaliyetini sürdüren özel su dağıtım şirketinin ilgisi alanında olmayan Karşıyakalıların temiz içme suyuna kavuşması ne yazık ki hiç de kolay olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda kentlerde ki su dağıtım şebekeleri genellikle vakıflara aittir. Vakıflarla birlikte hayırsever insanların yaptırmış olduğu sebiller ve çeşmeler insanların suya ulaşmasında önemli yer tutmaktaydı. Bir başka suya ulaşma kaynağı da hiç şüphe yok ki evlerin bahçelerinde, köy meydanlarında ya da çiftlik arazilerinde açılan su kuyularıydı. Denizin kara sevdayla tutulduğu kent İzmir temiz içme su kaynakları konusunda zengin olmasına rağmen ne yazık ki İzmir halkı temiz içme suyu konusunda çok da şanslı sayılmaz. Salgın hastalıklardan, depremlerden, savaşlardan bir türlü rahat yüzü gülmeyen İzmir halkının suya olan hasreti 19. yy'dan itibaren nüfusun artmasıyla dayanılmaz bir hal alır. Bu durum bazı girişimcilerin harekete geçmesine sebep olmuştur. Narik Efendi adında bir zat artezyen kuyuları açmak için yetkililere başvurmuş ama bu girişimi sonuçsuz kalmıştır. (7)

1890'a gelindiğinde İzmir'in merkez düzlüklerinde kısmen de olsa çözülmüş olan içme suyu sorunu şehri çevreleyen yamaçlarda yaşayanların kâbusu olmaya devam ediyordu. Bu duruma dayanacak halleri kalmamış ve tepkilerini zaman zaman yüksek sesle ifade etmişlerdir. Tepkiler sonucunda şehir suyunun imtiyazı gündeme gelmiş ve bu gelişme özellikle kentin yamaçlarında yaşayanların umudu artmıştır. Artık su kolcularına da rüşvet vermekten kurtulacaklarını zannetmişlerdir. Dönemin Aydın Valisi olan Halil Rifat Paşa'nın ısrarlı istekleri üzerine 1891 yılında Şura-yı Devlet

Tanzimat Dairesi Koçuni Efendi'ye Değirmendağı, Kadifekale, Karataş ve Göztepe semtlerine su getirmesi konusunda 50 yıl geçerli olacak bir sözleşme hazırlamıştır. Fakat Koçuni Efendi' nin parasal gücünü kanıtlayamaması hem de su imtiyazını başkalarının da istemesi nedeniyle bu çalışma bir süre ertelenmiş ve su imtiyazını almak isteyenlere davetiye çıkarılmıştır. Bu davete yalnızca Antonyadis Efendi, müvekkili olan Kont Adrin Doljmon adına katılmıştır. Yapılan görüşmeler ve pazarlıklar sonucunda hazırlanan mukavele ve şartnameye göre Nif ve Savanda çaylarından İzmir ile Karataş ve Göztepe köylerine zorunlu olarak; Bornova, Karşıyaka, Hacılar ve Işıklar köylerine isteğe bağlı su getirilecektir. (8)

Burada dikkat edilecek olunursa İzmir'in bazı bölgelerine zorunlu su getirme şartı konurken Bornova, Karşıyaka, Hacılar ve Işıklar köylerine su getirme işi ne yazık ki "isteğe" bırakılmış olması bu bölgelerin su ihtiyacının ciddiye alınmadığının en bariz örneğidir. Antonyadis Efendi' nin bu girişimi İzmir su imtiyazını almak isteyenleri harekete geçirmiş ve birçok itiraz ile birlikde iddia ortaya atılmış en sonunda Antonyadis Efendi ile en az onun kadar su imtiyazını almak isteyen İbrahim Niyazi Bey de Şura-ı Devlet Tanzimat Dairesi' ne çağrılarak son tekliflerinin verilmesi istenmiştir. Bir dizi görüşme ve pazarlıklar sonucunda 1894 yılında İbrahim Niyazi Bey teminatı yatırarak imtiyaz fermanını teslim almıştır. İbrahim Niyazi Bey fermanı teslim almasına almıştır fakat sözüm ona kendi adına hareket ettiğini beyan etse de aslında Belçikalı bir grup adına çalıştığı çok geçmeden anlaşılmiş ve imtiyaz hakkını 1895 yılında bu gruba devretmiştir. İbrahim Niyazi Bey' den imtiyaz alan Belçikalı bu grup İzmir Suları Osmanlı Anonim Şirketi' ni kurarak faaliyete başlamış fakat daha sonra başka bir Belçikalı gruba İzmir su imtiyaz hakkını satmıştır. Yine imtiyaz sözleşmesinde İzmir ile Karataş ve Göztepe köylerine su zorunlu olarak götürülürken Bornova, Hacılar, Karşıyaka ve Işıklar köylerine su getirme işi isteğe bağlı olarak düzenlenmiş olması üzücüdür. Osmanlı Devleti Karşıyaka'nın su sorununu çözmemiştir, çözmeye de pek niyeti yoktur. Bu anlaşmayla Karşıyaka bölgesinin temiz içme su sorununun daha ilerki yıllarda da devam edeceğinin en belirgin işaretidir. Öyle ki İzmir Suları Osmanlı Anonim Şirketi geçen yıllar içerisinde bırakın Karşıyaka'ya su getirmeyi taahhüt ettiği bölgeler su götürürken bile bin bir zorluk çıkarıyor ve insanları canından bezdiriyordu. Özellikle masraflı olduğu için İzmir'in yukarı mahallelerine suyu götürmüyor, yetkililerin uyarılarına kulak asmıyor işi yokuşa sürüyordu. Hali vakti yerinde olanların oturduğu sahil şeridi ve Halkapınar su kaynağına yakın düz yerlerde oturanlar suya kavuşmuşken, şehrin yamaçlarında oturan ve ekonomik açıdan daha yoksul insanlar ise susuzluktan kırılıyordu. Şirket sözleşmesinde yer alan "İsteğe" bağlı maddesine dayanarak âdeta Karşıyakalılara işkence ediyordu. Karşıyakalılara su verme konusunda çok ağır koşullar öne sürüyor ve su dağıtım şebekesi kurmamak için ayak diretiyordu. Bu durum Karşıyakalıların çok da sağlıklı sayılamayacak kuyu sularına mahkûm ediyordu.

Yıllar su gibi akıp giderken Karşıyaka musluklarında suyun akması için Osmanlı Devletinin yıkılıp, Kurtuluş Savaşı' nın başarıya ulaşması ve Türkiye Cumhuriyeti' nin kurulması gerekiyormuş. Cumhuriyet' in genç ve idealist yöneticileri iş başına geçmesiyle birlikte 1930 yıllarında Karşıyaka'nın temiz içme su sorunu masaya yatırılmıştır. 1931 yılında İzmir Şehir Meclisi Karşıyaka'nın içme suyu sorununu çözmek için ilk ciddi adımını atarak Vezir ve Osman Ağa su kaynakları ile Yamanlar Dağı' nda ki Karatepe suyunu incelemek ve bir rapor hazırlanması için mühendis ve yetkilileri görevlendirir. Hazırlanan rapor doğrultusunda bir proje hazırlanır ve Nafia Vekâleti' ne (Bayındırlık Bakanlığı) gönderilir. Bakanlıktaki inceleme ve çalışmalar tamamlanarak Karşıyaka İçme Suyu Projesi adı altında bir proje yarışması düzenlenir. Bu 4.000 lira ödüllü proje yarışmasını PONT A MOUSSON adlı firma kazanır. Bunun üzerine İzmir Belediyesi hiç vakit kaybetmeden 195.000 lira bedelle Karşıyaka İçme Suyu Projesi' ni açık eksiltme usulü ile 1933 yılında ihaleye çıkarır. İhaleye 157.000 lira teklif veren ve aynı zamanda proje yarışmasını da kazanmış olan Pont a Mousson firması kazanır ve firma ile İzmir Belediyesi arasında hazırlanan bir sözleşme imzalanır. Karşıyaka İçme Suyu Projesi' nin hayata geçmesi için oluşturulan bütçeye İzmir Şehir Meclisi (1933 yılında 28.000 lira, 1934' de 400

lira ve 1935' de 2.500 lira koymuştur. (9) Projenin geri kalan tüm giderleri İzmir Belediyesi tarafından karşılanmıştır. İzmir Osmanlı Anonim Su Şirketi' nden umudunu kesmiş olan Karşıyakalıları yeni bir umut olan İzmir Belediyesi hiç vakit kaybetmeden Karşıyakalıları temiz içme suyuna kavuşturmak için kolları sıvamıştır.

1934 yılına kadar kuyu suları ile susuzluğunu gideren Karşıyakalıları artık musluğu çevirince akan suya kavuşmanın heyecanı sarmıştır. Vilayet ve belediye yetkililerinin suyu Karşıyakalıları kavuşturmak için verdikleri yoğun çaba ve fedakârlığa rağmen ihaleyi alan şirket mali ve teknik zorluklar çıkararak işin uzamasına neden olmaktadır. 25 Nisan 1934 tarihli Yeni Asır gazetesinde şöyle bir haber çıkar. "Su şirketi tarife dolayısıyla halktan aldığı 150 bin lira ile hükümet hissesi olarak vermediği tespit edilen 86 bin lirasının sahiplerine iadesi için Nafia Vekâletinden şirkete tebligat yapıldığını yazmıştık. Şirket itiraz hakkını kullanarak bazı kanuni sebepler öne sürerek bu duruma itiraz etmiştir." (10) Bu haberden de anlaşıldığı üzere şirket üzerine düşen mali sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirmemektedir. Aynı gazetenin 16 Temmuz 1934 tarihli haberi ise suyun şehir şebekesi işinin hemen hemen bittiğini ve bazı ufak tefek işlerin kaldığını, bunların da Yamanlar suyunun açılışının yapılacağı 26 Ağustos'a yetiştirileceğini yazar. Haberde yapılan ve yapılacak olan işler şöyle sıralanır: "Karatepede ki büyük- küçük akıntılar, Lük pınar, Soğuk ve Dalgın pınar membarlarındaki kaputajlar tamamen bitmiş, Sogukkuyu civarında Değirmendağı'ndaki ana depoya bağlanmışlardır. Sogukkuyu deresindeki büyük borunun tecrübesi dün yapılmış ve muvafakiyetli neticeler alınmıştır. Yukarıda isimlerini yazdığımız pınarların suları bugün istendiği takdirde ana havuza aktarılabilecek haldedir. İmamdamı, Kızılçukur, Kuruca, Dümbüldek, Çarıkdere membarlarındaki kaputajlar da yapılmış ve boruları döşenmeye başlanmıştır." (11). Yine aynı gazetenin 22 Temmuz 1934' deki haberinde ise Yamanlar' dan Karşıyaka'ya akıtılacak suyun denemesi sırasında suyun tazyikinden dolayı bazı boruların patladığı ve bu patlayan boruların kısa sürede tamiratlarını yapıldığını duyuruyor. Aynı gazetenin bir gün sonraki (23 Temmuz 1934) sayısında Karşıyaka sokaklarının Yamanlar suyu ile sulanacağını bildirirken aynı zamanda henüz halktan abone kaydedilen hiçbir kimsenin olmadığını yazmaktadır. Karşıyakalıların temiz suya kavuşmasına az zaman kaldığının ve toprak olan sokakların sulanmasıyla da tozdan kurtulacaklarının müjdesi gibidir. Fakat dikkat ederseniz bu tarihe kadar abone olmayan Karşıyakalıları henüz temiz içme suyuna hazır değiller. Peki, Karşıyakalıların abone olma konusunda bu tereddütleri nereden kaynaklanıyordu. Şöyle ki Karşıyaka suyu aboneliği bir yıllık olarak planlanmış, getirilecek olan suyun Karşıyaka'ya yeterli olmayacağından su tüketiminde sınırlamalar konmuştu. İlk yıllarda üç aylık su tüketimi 25 ton olarak belirlenirken daha sonra ki yıllarda bu 40 tona çıkarılmıştır. Su tüketim ücretleri ise üç aylık dönemler halinde yapılırken Karşıyaka suyunun m³ fiyatı 500 aboneye kadar 15 kuruş, 750 aboneye kadar 12,50 kuruş ve 750 aboneyi aşınca da 10 kuruş olarak belirlenmişti. Ayrıca 25 ton ve daha sonraki yıllarda 40 ton limiti aşıncı da suyun m³ fiyatı 25 kuruşmuş. Halkpınar suyunu tüketen İzmirililer her ne kadar suyu daha pahalı almalarına rağmen suyu çok tükettiklerinde suyun m³ fiyatı düşerken Karşıyakalıları suyu İzmir'in diğer bölgelerine göre ucuz almalarına rağmen çok tükettiklerinde suyun m³ fiyatı artıyordu. Burada amaç Karşıyakalıları içme suyunu ucuz vermek ama onların bu su ile bağ- bahçe sulamalarının önüne geçmekti. (12)

Tarihler 29 Ağustos 1934 gösterirken, yani 30 Ağustos Zafer Bayramı' ndan bir gün önce Karşıyakalıları yıllarca özlemini duydukları temiz içme suyuna kavuştuklarının müjdesini dönemin gazetelerinin baş sayfalarını süsleyen Başbakan İsmet İnönü'nün şu sözleriyle almışlardır. "Şehre su getirenler su gibi, su kadar aziz olmuşlardır. Ve olacaklardır." Bu müjdeye rağmen ne yazık ki Karşıyakalıları artık çeşmelerinden temiz içme suyu akmasını beklerken yine hayal kırıklığına uğrarlar. Karşıyakalıların haklı talepleri ve şikâyetleri üzerine belediye yetkilileri konuya bir açıklık getirip Karşıyakalıları en kısa sürede suya kavuşturacaklarının basına şöyle açıklarlar. "Aldığımız malumata

göre Karşiyaka' da evlere su verilmesi işi bir müddet daha tehhür edecektir. Sebebi de Belediyenin bu çok nefis olan suyun çok temiz bir halde isalesini titizlikle takip eylesidir. Yirmi beş muhtelif kaynaktan toplanan suların bir merkezle Karşiyaka ya indirilmesi kolay bir il olmamıştır, buna ilave-ten müteahhit yeni boruları temizlemeyerek bıraktığı için su evsafını kaybetmekte, istenilen temizlik elde edilememektedir. Bunun için de belediye boruların temizlenmesini müteahhide bildirmiş ve müteahhit bu işi yapmaktan içtinap eylediği için aralarında ihtilaf zuhur etmiş, belediye müteahhit nam ve hesabına boruları ilaçla baştanbaşa temizleme ameliyesine başlatmıştır. Bir taraftan branşman işleri takip olunurken diğer taraftan da boruların temizliğine çalışılmaktadır. Abone için 450 müracaat kaydedildiği halde henüz branşman bedellerini ödeyenlerin adedi elli üçü geçmemiştir. Tahliller neticesi suyun tamamen borulardan temiz bir halde geçmekte olduğunu tespit ettiği gün branşmanlar ikmal edilmiş bulunanlara derhal su verilecektir. Dünde belediye mühendisleri Yamanlara kadar giderek tesisin son vaziyetini, boruların temizlenme ameliyesini gözden geçirmişlerdir. Belediye 175 bin lira sarf ettiği bu tesisatı biran evvel işletmeğe gayret etmekte olmasına rağmen bir türlü mahzurların önüne geçilememesinden bizzat müteessirdir. İş üzerinde hassasiyetle çalışıldığı muhakkaktır." (13) Bir süre sonra tüm aksaklıklar giderilir ve çeşmelerden temiz su akmaya başlar. Karşiyaka'nın suya kavuşmasıyla nüfusu da daha hızlı artmaya başlar. Yaklaşık Yamanlar Dağı' nın kırk farklı kaynağından getirilen su 1945' li yıllara gelindiğinde artık Karşiyakalılara yetmez olmuş ve 1947' de Halkapınar suyu ile buluşan Karşiyakalıların suya olan hasret bitmiştir. Karşiyakalılar suya kavuşmasına kavuşmuşlar da asıl tehlike ne yazık ki bundan sonra başlıyor. Sanayi devrimiyle başlayan küresel ısınma tüm hızıyla devam ederken ülkemizi kurak iklim kuşağına sürükleyip çölleşme riskini arttırıyor. Her geçen gün nüfus planlanması, konut alanlarının su kaynaklarından uzak inşa edilmesi, doğanın korunması ve suyun tasarruflu ve bilinçli kullanılmasının önemi artmaktadır. Ülkemizin ve insanlarımızın geleceğini tehdit eden bu durum ne yazık ki şehrimizin de en önemli sorunlarından biridir. Bir an önce yaklaşan bu tehlikeye karşı planlı bir çalışmayla halkımızın bilinçlendirilip bu tehlikenin önüne geçmeliyiz. Hep birlikte gelecek nesillere güneşi bol, toprağı bereketli ve suyu berrak olan bir Karşiyaka bırakmak hepimizin amacı olmalıdır.

DÖNEM KAYNAKLARI

- (1) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/940897>
- (2) Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt Ağustos, 2011. E. Kitap
- (3) TDK. Türkçe Sözlük. 2005- Ankara
- (4) <http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/540.pdf>
- (5) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/940897>
- (6) Aydın Vilayet Salnamesi.
- (7) M. Münir Aktepe, İzmir Suları Çeşme ve Sebilleri İle Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma, Tarih Dergisi, Sayı:30, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976, s.150.
- (8) Kurt Sadık. İzmir’de Kamusal Hizmetler(1850-1950). İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı. 2012.
- (9) Kurt Sadık, age.
- (10) Yeni Asır Gazetesi 25 Nisan 1934
- (11) Yeni Asır Gazetesi 16 Temmuz 1934
- (12) Kurt Sadık, age.
- (13) Yeni Asır Gazetesi. 31. Kanunuevel.1934

ÖZET

Günümüzde İzmir'in "Kuzey"e açılan kapısı konumunda bulunan ve geçmişi Antik Çağ'a değin uzanan Karşıyaka, 19. yüzyılın ikinci yarısında demir yolunun inşa edilmesiyle birlikte önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Coğrafi konumunun elverişliliği ve topraklarının bereketliliği, Karşıyaka'yı Levantenlerin ve yabancı tüccarların gözde yerleşim alanlarından birisi haline getirmiştir. Ayrıca Yamanlar Dağı civarındaki köylerde yaşayan Türklerin göçüyle birlikte Karşıyaka, kentleşme yolunda hızlı bir ilerleme kaydetmiştir.

Aynı zamanda 19. yüzyılın son çeyreğinde Karşıyaka ile İzmir kent merkezi arasında deniz taşımacılığının başlaması, Karşıyaka'nın gelişimine ivme kazandırmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde İzmir'in en önemli yerleşim alanlarından birisi olan Karşıyaka'nın başta gelen sorunlarından birisi de suyun temini olmuştur.

1930 yılında Karşıyaka'nın İzmir Belediyesi'nin mücavir sorumluluk alanına dahil olması, su sorununun daha yüksek sesle dile getirilmesine yol açtı. İzmir Belediyesi'nin kent merkezine su temin eden şirketle görüşmelerinden bir türlü sonuç alınamaması, buna karşın Karşıyaka'nın su sorununun büyümeye devam etmesi, sorunun kent gündemini sürekli meşgul etmesine neden oldu.

Bu dönemde İzmir Valisi Kazım Dirik ve İzmir Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz'un girişimleriyle Yamanlar Dağı'ndan isale edilen suyla sorunun çözülmesi umuluyordu. Hatta 1934 yılında, dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün de katılımıyla düzenlenen törenle Yamanlar Dağı'ndan getirilen su, Karşıyakalılara sunuldu. Ancak bir süre sonra yeniden kent gündemini meşgul etmeye başladı.

Karşıyaka'nın suya kavuşma süreci ve bu sürecin yarattığı etkiler, ağırlıklı olarak dönemin yerel basınında çıkan haberler çerçevesinde gözler önüne serilecektir. Ayrıca resmî gazeteler ve dönemin yerel gazeteleri başta olmak üzere anı ve diğer telif eserler, bildirinin kaynağını teşkil edeceklerdir.

Giriş

Kainattaki en önemli yaşamsal kaynaklardan bir tanesi olan su, insanlık tarihi açısından büyük önemi haizdir. Öyle ki insanlık tarihinin en önemli medeniyetlerinin su kaynaklarının hemen yanı başında kurulmuş olmaları, suyun belirleyiciliğini kanıtlar bir mahiyet taşımaktadır. İzmir'in kuzey aksında yer alan Karşıyaka'nın Yamanlar Dağı'ndan gelen akarsuların (Örnekköy, Dallık, Yamanlar-İlca gibi) yakınında konumlanmış olması,¹ bu hususta dikkat çekici örneklerden birini teşkil etmektedir.

İlk yerleşim izlerinin Antik Çağ'a değin uzandığı Karşıyaka'nın süreç içerisindeki gelişimi, insanlığın tartışmasız yaşamsal kaynaklarından olan suyun 19. yüzyılın sonlarından itibaren ilk kez bir sorun olarak belirmesine neden olmuştur. Nitekim İzmir'in su ihtiyacının giderilmesi amacıyla İbrahim Niyazi Bey'e verilen su imtiyazı için hazırlanan 18 Temmuz 1893 tarihli² sözleşmede

1 Ertuğ Öner, İlhan Kayan, "İzmir Körfezi Kıyılarında Alüvyon Birikimi İle Karşıyaka Ve Bayraklı Kıyılarının Şekillenmesi", *Karşıyaka Kültür Ve Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2006, ss. 8-22.

2 Sadık Kurt, *İzmir'de Kamusal Hizmetler (1850-1950)*, 1.b. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2012, s.172.

Karşıyaka'ya da su isale edilmesi öngörülmüştür. Böylece Karşıyaka'nın su ihtiyacı ilk kez somut bir şekilde gün yüzüne çıkarılmıştır. Ancak imtiyaz koşullarının tam olarak yerine getirilmemesi sorunu çözümsüz bırakırken, savaş koşulları ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki öncelikli konular nedeniyle Karşıyaka'nın su sorunu sürüncemede kalmıştır.

Nihayetinde 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren daha fazla hissedilmeye başlayan su sorunu, Karşıyaka'nın İzmir Belediyesi'ne bağlanmasıyla birlikte yüksek sesle dile getirilmeye başlamış ve kent gündemini sık sık meşgul eden konulardan birisi olarak ön plana çıkmıştır.

Karşıyaka'nın Sosyo-Ekonomik Gelişimi ve İçme Suyu Temini

Tarihsel gelişimi sırasında "Kordelio", "Perea", "Pera-meria" ve "Pera-horion" gibi isimlerle anılan Karşıyaka,³ 1880'li yıllarda, Berber'in aktardığı bilgiye göre, nüfusu 5000 civarında olan gösterişli bir köy idi.⁴ Bununla birlikte Avrupalı tüccarların Batı Anadolu'daki üretimi ve ticari faaliyetleri kontrol altına alma çabalarının bir sonucu olarak inşasına karar verilen İzmir-Kasaba (Turgutlu) demiryolunun Karşıyaka'dan geçmesi,⁵ yöreyi demografik açıdan gelişime açık bir hale getirmiştir. Bu gelişim, demiryolu hattının 1865 yılının Temmuz ayında işlerlik kazanmasıyla kendisini göstermeye başladı. Tren yolunun Karşıyaka'ya ulaşmasıyla birlikte günümüzde Soğukkuyu Mahallesi'nin kuzeyinde kalan Sıralı Köyü'nde yaşayanların göçü, Soğukkuyu Mahallesi'nin oluşumuyla sonuçlanmıştır. Böylece günümüzde istasyon ile iskele arasında kalan bölgede yeni bir yerleşim yeri ortaya çıkmıştı.⁶

Tren hattının devreye girmesinin ardından 1884 yılında Yahya Paşa tarafından kurulan Hamidiye Vapur Şirketi'nin körfezdeki vapur seferlerini düzene sokması, Karşıyaka'nın İzmir'in merkeziyle arasındaki deniz bağlantısını güçlendirmekle kalmamış, yöredeki gelişimi hızlandırmıştır.⁷

Karşıyaka'daki bu gelişim, yerel hizmetlerin sağlanması için ihtiyaç duyulan kurumsal yapının oluşturulmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmesine yol açtı. Nihayetinde Hizmet gazetesinin 14 Aralık 1887 tarihli nüshasında "suret-i matlubede teşkili için birkaç senedir çalışılmakta olan Karşıyaka Belediyesi saye-i vilayetpenâhide bu defa suret-i katiyede teşkil edilmiş"⁸ ifadeleri kullanılarak Karşıyaka Belediyesi'nin kurulduğu duyuruluyordu.

Çömezzâde Mehmet Efendi'nin başkanlığında Karşıyaka Belediyesi'nin kurulmasının yörenin gelişimine katkı sunduğu söylenebilir.⁹ Nitekim 20. yüzyılın başlarına geldiğinde Karşıyaka; Ortodoks Rumların, Gregoryen Ermenilerin, Katolik Latinlerin (Levantenlerin) ve Müslüman Türklerin yaşadığı¹⁰

3 Engin Berber, *Kuruluşundan Cumhuriyete Karşıyaka Belediyesi Tarihi (1887-1923)*, Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2005, s.11.

4 *A.g.e.*, ss.11-12.

5 Demiryolu hattının yapım imtiyazı 4 Temmuz 1863 yılında İngiliz girişimci Edward Price'a verilmiştir. A. Nedim Atilla, *İzmir Demiryolları*, 2.b., İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir 2014, ss.138-139.

6 Engin Berber, Erkan Serçe, *Karşıyaka Tarihi*, İzmir Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2011, s.59; Ayrıca tren hattı özellikle yabancı nüfusun artışında önemli bir rol oynamıştır. Berber, Serçe, s.65.

7 Yaşar Aksoy, *Soğukkuyu-Bahariye*, 1.b., Heyamola Yayınları, İstanbul 2011, s. 24; Berber, Serçe, a.g.e., s.59.

8 "Vilayat", *Hizmet*, S. 111, 14 Kanunuevvel (Aralık) 1887, s.1.

9 Berber, *a.g.e.*, ss.12-13.

10 Berber, Serçe, *a.g.e.*, s.1.

kozmpolit bir yöre haline gelmişti. Bir başka deyişle Karşıyaka'nın İzmir-Turgutlu hattında çalışan trenlerin işlediği, İzmir'e gidip gelen arabaların bulunduğu, körfezde taşımacılık yapan vapurların durakladığı bir yerleşim merkezi olması, nüfus hareketliliğine bağlı gelişmeyi de beraberinde getirmişti. Üstelik bu dönemde yöredeki nüfus (köylerle birlikte) 13000'e ulaşmıştı.¹¹

Tüm bu gelişmeler, temel yaşamsal kaynak olan suya olan ihtiyacı da arttırmıştır. Karşıyaka'da ilk yerleşim birimlerinin ortaya çıktığı yıllarda yöre sakinleri içme suyu teminini kuyulardan sağlamaktaydılar. Türklerin ağırlıklı olarak yaşadığı bölge olan Soğukkuyu, isminden de anlaşılacağı üzere hayli soğuk olan su kaynaklarına ev sahipliği yapmaktaydı. Berber'in Karşıyaka'yı yüzeyi kazılır kazınmaz çıkan lezzetli sulara sahip olduğunu ifade etmesi,¹² esasında Karşıyakalıların suya kolaylıkla ulaşabilmelerinin mümkün olduğunu göstermektedir. Bu hususta Karşıyaka Belediyesi bünyesinde bir çalışma başladığı bilinmektedir. 5 Haziran 1908 tarihli Ahenk gazetesinde bu çalışmaya dikkat çekilerek "Karşıyaka Yamanlar Dağı'nda keşf olunan bir menba' suyunun muayenesiyle Karşıyaka'ya celb ve isalesi imkanının tetkiki zımında mahallî belediye heyetinin bugün mühendis Mösyö Leyti (?) müsteshiben mezkûr menbaya azimet eyleyeceği haber alınmıştır"¹³ ifadeleri kullanılmıştı. Hatta zaman içerisinde vatandaşların faydalanabilmeleri için bazı sokaklara halk çeşmesi konulmuştu.¹⁴ Kapanîzade Tahir Bey'in Belediye Başkanı olarak görev yaptığı dönemde de Mısırlı su mühendisleri aracılığıyla iskeleye yakın bir konumda artezyen kuyusu açtırılmıştı.¹⁵ Buna rağmen sorun tam olarak çözülebilmiş değildi. Nitekim 1887-1923 yılları arasında nüfusu yaklaşık dört kat artan¹⁶ Karşıyaka için su ihtiyacı, giderek büyüyen bir soruna dönüşerek Cumhuriyet Dönemi'ne intikal etmişti.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Karşıyaka'da Su Sorununa Yönelik Yaklaşımlar

Karşıyaka'nın 19. yüzyıldan itibaren sürekli gelişen bir bölge haline gelmesine paralel olarak artan su ihtiyacı, giderek büyüyen bir soruna dönüşmüştü. 18 Temmuz 1893 tarihinde Ticaret ve Nafia Nazırı Tefvik Paşa ile İzmir'in su imtiyazını alan İbrahim Niyazi Bey arasında imzalanan sözleşmenin birinci maddesinde "sekiz sene içerisinde Karşıyaka'ya su getirileceğinin" taahhüt edilmesi,¹⁷ su

11 A.g.e., s.29; Aksoy, zamanla Hristiyan nüfusun Müslüman-Türk nüfusun birkaç katına ulaştığını belirtmektedir. Yaşar Aksoy, *Karşıyaka ve Kaf Sin Kaf Tarihi*, HİSDAŞ Yayını, İzmir 1988, s.12.

12 Berber, a.g.e., s.15.

13 "Karşıyaka'nın Yamanlar...", *Ahenk*, S. 3615, 5 Haziran 1908, s.1.

14 Berber, a.g.e., s.17.

15 Nail Morali, *Mütareke'de İzmir-Önceleri ve Sonraları*, Haz. Erkan Serçe, 1.b., İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2002, s.19.

16 Berber, a.g.e., s.14.

17 Söz konusu maddede şu ifadeler yer almaktaydı:

"Madde 1-Nif ve Savandra çaylarından su alarak, İzmir şehri ile Karataş ve Göztepe'ye zorunlu ve Bornova, Hacılar, Karşıyaka ve Işıklar köylerine isteğe bağlı olarak su getirmek üzere Devlet-i Aliye'den Niyazi Bey'e imtiyaz verilmiştir. İşe başlamadan evvel ya da başladıktan sonra İzmir'e daha yakın bir kaynak bulunursa, imtiyaz sahibi oradan da su alabilecektir. İmtiyaz sahibi Bornova, Hacılar, Karşıyaka ve Işıklar'a sekiz sene içerisinde su getirmezse, hükümet bu konuda bir başkasına imtiyaz verebilecektir."

Kurt, a.g.e., ss. 173-175; Zafer Atar, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Kamu Hizmeti İmtiyazları", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Manisa 2012, ss. 63-66; Tuğba Çalışkan, "İzmir Su

sorunun söz konusu yıllarda dahi yörenin en önemli sorunlarından birisi olduğunun kanıtıydı.

Hiç kuşku yok ki su ihtiyacının, Karşıyaka'nın Cumhuriyet Dönemi'ne intikal eden en önemli sorunlarından birisi olduğu görülüyordu. Ancak Cumhuriyet'in ilan edildiği yıllarda yaşanan maddi imkansızlıklar ve yapısal kalkınmaya verilen öncelik, su sorununun geri plana itilmesine neden oldu.

Esasında bu sorun, yalnızca Karşıyaka'ya özgü değildi. İzmir kent merkezinde de benzer sorun olduğu biliniyor ve bu hususta çalışmalar yapılıyordu. İlk aşamada "vakıf suyu" olarak adlandırılan Vezir ve Osmanağa suyunun İzmir Belediyesi'nin kullanımına sunulmasıyla problem çözülmeye çalışılsa da tam anlamıyla bir çözüm bulunamamıştı. Çok daha fazla olanağa sahip İzmir kent merkezinin bile bir türlü çözemediği su sorunu, Karşıyaka için de artık içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Bu dönemde Karşıyakalıların "artezyen suyu" olarak adlandırdıkları ve eşek sırtına yükledikleri testilerle evlere taşıdıkları kuyu suyu¹⁸ bile ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktı.

Karşıyaka'nın su meselesinin çözümü için Arap Gölü ve Yamanlar Dağı'ndan su isalesi düşünülmüşse de maddi imkansızlıklar, projenin hayata geçirilmesini engelledi. 1927 yılında, yeni bir fikir belirmişti. Buna göre İzmir kent merkezinin su ihtiyacını karşılayan Halkapınar suyunun Karşıyaka'ya isale edilmesi düşünülüyordu. Fakat Halkapınar-Karşıyaka arasına döşenecek isale hattının yüksek maliyet gerektirmesi nedeniyle bu düşünceden vazgeçildi.¹⁹

Karşıyaka'nın su ihtiyacının Halkapınar suyuyla giderilmesi fikri 1929 yılında yeniden gündeme geldi. Hükümet ve belediye yetkilileri ilk etapta Halkapınar suyunu işleten İzmir Suları Türk Anonim Şirketi'yle görüşerek isale hattını Karşıyaka'ya uzatmaları teklifinde bulundu. Şirket ise Karşıyaka'ya su isale etme karşılığında bazı şartlar öne sürdü. Şirketin sunduğu şartlar şöyleydi:

1-İzmir Suları Türk Anonim Şirketi'nin 30 yılını geride bıraktığı 85 yıllık imtiyaz süresinin uzatılması,

2-İmtiyaz Sözleşmesi'ndeki "Hükümet, mukavelenamenin imzasından yirmi beş sene sonra şirketin bütün alât ve edevâtını satın alarak su isalesini kendisi yapacaktır" ibaresinin kaldırılması,

3-Bu iki madde kabul edildiği takdirde, Karşıyaka'nın su imtiyazının Karşıyaka Belediyesi tarafından İzmir Suları Türk Anonim Şirketi'ne verilmesi.²⁰

Şirketin, menfaatini önceleyen tutumu bazı siyasetçiler tarafından da makul karşılanıyordu. Örneğin İzmir Milletvekili Enver Bey, 1929 yılında Karşıyaka'nın su sıkıntısını işlediği bir yazıda "Alışverişte hissiyatın mevkii olmadığını söylemeğe hacet yoktur. Hususile ki bu işi yaptırmak istediğimiz müessese bir anonim şirkettir ve bu şirket, cebir ile değil, his ile hiç değil, ancak menfaat

Şirketi'nin Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1893-1944), *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uşak 2014, ss. 14-16.

18 Turan Muşkara, *İzmir ve Karşıyaka Anıları Hayal Olan O Güzel Günler*, Tükelmat A.Ş., İzmir 1998, s.11.

19 "Karşıyaka Belediyesi Hazırlıktadır", *Anadolu*, S. 4540, 13 Teşrinisani (Kasım) 1929, s.1.

20 "Karşıyaka'nın Su İhtiyacı", *Anadolu*, S.4539, 12 Teşrinisani (Kasım) 1929, s.1.

ile harekete getirilebilir. Sermayedar hesap eder ki, evvelâ parasının faizini temin etsin. Saniyen; amorti ayırsın. Salisen: işletme masrafını çıkarsın. Rabian: para kazansın..."²¹ ifadelerini kullanıyordu.

Ancak şirketin sunmuş olduğu şartlar gerek hükümet gerekse belediye tarafından kabul edilebilir bulunmamış olacak ki Karşıyaka'nın su ihtiyacının Halkapınar suyuyla giderilmesi fikri ikinci kez rafa kaldırılmıştı.

Bu arada İçişleri Bakanı Şükrü Bey (Kaya) tarafından Başbakanlık'a gönderilen 4.11.1929 tarih ve 7045 numaralı tezkerenin²² 7.11.1929 tarihinde, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından imzalanarak yürürlüğe girmesiyle²³ birlikte Karşıyaka, nahiye merkezi haline getirilerek İzmir Belediyesi'ne bağlandı. Bu karar hem Karşıyaka'nın gelişimi için hem de su sorununun çözümü için olumlu bir gelişme oldu. Nitekim bu kararla birlikte Karşıyaka'nın su ihtiyacının karşılanması artık İzmir Belediyesi'nin sorumluluğu altına girmişti. Yani artık Karşıyaka'da su sorununun çözümü, kamucu bir bakışla çözülmeye çalışılacaktı.

Karşıyaka'nın İçme Suyuna Kavuşma Süreci

Karşıyaka'nın mücavir sınırları içerisine dahil edilmesiyle birlikte harekete geçen İzmir Belediyesi, bütçeden Karşıyaka'nın ihtiyaçları için 300.000 TL ayırdı. Bu tutarın 120.000 TL'si su ihtiyacının giderilmesi içindi.²⁴ Bununla birlikte yörede yaşayanların su ihtiyacının karşılanması için alternatifler de değerlendirilmeye başladı. Dönemin İzmir Belediye Başkanı Sezai Bey, bu alternatifler hakkında şunları söylüyordu:

"Karşıyaka'nın su meselesi hakkında üç fikir vardır. Birincisi Yamanlar Dağı'nda güzel sular vardır, o suyu Karşıyaka'ya indirmek. İkincisi belediyenin kendi elinde bulunan Vezir ve Osman Ağa sularını getirmek. Üçüncüsü Halkapınar suyunu getirmek. Hangisinin getirilmesi hakkında münakaşa oldu. Fikirler muhtelif idi. Bazıları Halkapınar suyunu tercih etti. Karşıyaka'nın içme suyundan ziyade kullanma suyuna ihtiyacı vardır, denildi. Üçü de başka başka nokta-i nazarlardan doğru idi... Kendi sularımız hakkında fikirlerimiz vardır... Biz herhalde imtiyazlı şirkete boyun eğecek değiliz. Pek muhtar kalırsak kendi sularımızı Karşıyaka'ya getiririz. Bu elimizde olmakla beraber kumpanyaya Nafia Komiserliği vasıtasıyla müracaat ederek konuşuyoruz"²⁵

Belediye Başkanı Sezai Bey'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Karşıyaka'nın su ihtiyacının giderilmesi için gündemde Yamanlar-Kartepe kaynak suları, Halkapınar suyu ile Vezir ve Osman Ağa sularının isalesi gibi üç farklı seçenek mevcuttu.

Nafia Vekaleti, Yamanlar-Kartepe kaynak sularının Karşıyaka'ya isale edilmesi fikrini

²¹ "Karşıyaka'da", *Anadolu*, S.4496, 22 Eylül 1929, s.1.

²² *B.C.A.*, 30.11.1.0 / 51.32.3 – 07.11.1929.

²³ "Kararnameler", *Resmî Gazete*, S. 1349, 19 Teşrinisani (Kasım) 1929, s.2.

²⁴ *İzmir Belediye Meclisi'nin 930 devre-i içtimaiyesinin 10/11/930 beşinci celsesi zabıtnamesi*, s.2.

²⁵ *İzmir Belediye Meclisi'nin 930 devre-i içtimaiyesinin 10/11/930 beşinci celsesi zabıtnamesi*, ss. 3,4.

nispeten daha uygun görürken, bir Fransız şirketi²⁶ Karşıyaka'da su imtiyazını almak üzere girişimde bulundu. Fransız Şirketi'nin bu başvurusu üzerinde Köfüncü Ömer Lütfi Bey adında bir Türk de İzmir Belediyesi'ne bir dilekçeyle başvurarak imtiyaz talep etti. Ömer Lütfi Bey'in imzasını taşıyan dilekçede şöyle denilmekteydi:

“İzmir belediyesi riyaseti âliyesine:

Efendim:

Karşıyaka'ya Yamanlardan içme suyu getirmeği ve her nüfus başına medenî şehirlerde olduğu gibi hayvanatı ve bahçesi ve yolların sulanması ve yangın su sarfiyatı dahi olduğu halde elli litre su bulup vermeği taahhüt ederim. Buna mukabil belediyenizden Halkapınar su kumpanyasının istediği 225 bin liraya karşı 175 bin lira talep eylediğimi ve kumpanyanın her sene istediği 20 küsur bin lira su parasını istemediğimi ve avan proje olarak puntomuson şirketinin avan projesini kabul eylediğimi ve abonelerin branjmanları alelusul tarafımızdan ücretle yapılacağı gibi beher metro mikâp su için dahi kumpanyadan dun fiyat alacağımı ve işbu teklif için kanunî teminatın, iş'arınıza ve emrinize amade bulunduğunu arzeylerim efendim.

Ömer Lütfi”²⁷

Bu girişimlere rağmen İzmir Belediyesi, 1932 yılında proje ihalesine çıktı. 6 Kasım 1932 tarihli İzmir Belediye Umumî Meclisi Zabıtnâme Defteri'nde yer alan “Riyaset Raporu”nda proje ile ilgili olarak şu ifadelerle yer verilmişti:

“Suyun zarurî bir ihtiyaç olduğunu takdir eden belediyemiz ihtiyaçla mütenasip, iyi bir suyun Karşıyaka'ya getirilmesi için fennin tecrübenin, iyi çalışmanın bütün icaplarını yaptığına kanidir. Muhterem meclisin verdiği karar gibi müsabakaya iştirak edenlerin projeleri Nafia Vekaleti'ne gönderilmişti. Oradan da Sıhhat Vekaleti'ne gönderildiğini haber aldık. Takip ediyoruz. Karşıyaka'nın bu çok mühim işi de layık olduğu sürat ve ehemmiyetle hal ve neticelenme yollarındadır. Müsabakada kazananlardan birinciye 4000; ikinciye 1000 lira verilmesi daimi encümenimiz tarafından kararlaştırılmıştır”²⁸

Proje şartnamesine göre belediyeye sunulan 6 proje, Nafia Vekaleti ile Sıhhiye Vekaleti tarafından incelenerek, kazananın Pont A Mousson firması olduğu açıklandı. Bunun üzerine İzmir Belediye Başkan Vekili Faik Bey ile yarışmayı kazanan firmanın temsilcisi Nihat Bey arasında 1933 yılının Haziran ayında sözleşme imzalanarak²⁹ Karşıyaka'nın içme suyuna kavuşması için önemli bir viraj aşılmış oldu.

²⁶ “Karşıyaka Suyu Tetkiki Ve Yeni Teklif”, *Hizmet*, S. 2091, 27 Teşrinisani (Kasım) 1931, s.1.

²⁷ “Karşıyaka Suyu”, *Hizmet*, S. 2092, 29 Teşrinisani (Kasım) 1931, s.2.

²⁸ *Şehir Meclisinin Birinci İntihap Devresinin Üçüncü Yıl Teşrinisani 932 İkinci İn'ikadı Zabıtnamesi*, 6 Kasım 1932, s. 18.

²⁹ “Karşıyaka Su Mukavelenemesi Dün İmza Edildi”, *Anadolu*, S. 5632, 13 Haziran 1933, s.3.

İkinci aşamada ise suyu Karşıyaka'ya getirecek su tesisatı için ihaleye çıkıldı. İhaleyi 157.000 TL bedelle müteahhit Galip Bey kazandı.³⁰ İhaleye göre, tesisat çalışmaları 14 ayda tamamlanacaktı.³¹ Ancak İzmir Belediye Meclisi'nin Kasım ayı tutanaklarında da görüleceği üzere herhangi bir engelle karşılaşılmazsa çalışmaların 1934 yılının Temmuz ayında tamamlanması yönünde beklenti hâkimdi.³²

8 adet toplama havuzu yardımıyla³³ Yamanlar Dağı'ndan toplanacak suyun depolanması için Soğukkuyu'nun üst kısmında bulunan Değirmendağı'na³⁴ iki adet depo yapılmasına karar verildi. Cumhuriyet'in onuncu yıldönümünde temeli atılan depoların yapımına başlanarak³⁵ hız kazanan çalışmalar 1934 yılı içerisinde tamamlandı. Söz konusu çalışmalar kapsamında Lük Pınar, Soğuk ve Dalgıpınar kaynaklarından elde edilen su Değirmendağı'na bağlanmış ve Yamanlar suyunun borulara akıtılmasına³⁶ başlanmıştı. Bununla birlikte Çarıkdere, Dümbüldek, İmamdamı, Kızılçukur ve Kuruca kaynaklarındaki kaputaj çalışmaları nihayete erdirilmiş ve bu kaynaklardaki suyu taşıyacak boruların döşenmesiyle³⁷ Karşıyaka'ya içme suyu temini sağlanabilecek hale gelmişti.

Birkaç gündür İzmir Fuarı'nın açılışını yapmak üzere İzmir'de bulunan Başbakan İsmet İnönü, o dönemde "Yamanlar Suyu" olarak anılan ve Karşıyaka'nın içme suyu ihtiyacını karşılayacak olan suyun "deneme" mahiyetindeki akıtılma törenine katıldı. 28 Ağustos 1934'te, saat 18.40'da Karşıyaka İskelesi'ne gelen Başbakan İsmet İnönü'yü CHP erkânı ve halk karşıladı. Günümüzde tören, Karşıyaka İskelesi'nin karşısında yer alan ve "Karşıyaka Çarşısı" olarak bilinen Gazi Paşa Caddesi'nin girişine konulan yangın çeşmesinin yanı başında gerçekleştirildi. Kürsüde ilk konuşmayı İzmir Belediye Başkanı Behçet Bey (Uz) yaptı. Behçet Bey halka ve davetlilere hitaben yaptığı konuşmasına "İzmir'in güzel bir parçası Karşıyaka'nın bir asra yakın isteği ve en mühim ihtiyacı suyu bugün akıtmış ve şenliğinde muhterem Başvekil Paşa Hazretlerinin yüksek huzurlarile kıymetlendirmiş bulunuyoruz" ifadeleriyle başladı.

1933 yılında Değirmendağı'nda suyun temel atma merasimini yaparken Başbakan'ın Karşıyaka suyu konusundaki hassasiyet ve yardımlarını şükranla anan Belediye Başkanı, su konusunda ise şu ifadeleri kullandı:

"Su, yaşamının en esaslı unsurudur. Tabiat hayata bunsuz kudret vermiyor. Medeniyet

30 İzmir Belediyesi Şehir Meclisinin Birinci İntihap Devresi Dördüncü Yıl Teşrinisani İçtimaı Birinci İn'ikadı Zabıtnamesi, 1 Kasım 1933, s. 13.

31 Berber, Serçe, a.g.e., s.131.

32 İzmir Belediyesi Şehir Meclisinin Birinci İntihap Devresi Dördüncü Yıl Teşrinisani İçtimaı Birinci İn'ikadı Zabıtnamesi, 1 Kasım 1933, s. 13.

33 Ülker Baykan Seymen, "Tek Parti Dönemi Belediyeciliğinde Behçet Uz Örneği", Editör. Enis Batur, *Üç İzmir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992, s. 304.

34 Bu mevkiye zaman zaman "Değirmentepe" de denilmiştir. "Suları Tetkik", *Yeni Asır*, S. 8843, 6 Ocak 1935, s.2.

35 15x15 büyüklüğünde tasarlanan depoların 600 metreküp su kapasitesine sahip olacağı ifade edilmiştir. "Cumhuriyetin Yeni Ve Büyük Eserleri", *Anadolu*, S. 5750, 31 Teşrinievvel (Ekim) 1933, s.3.

36 Berber, Serçe, a.g.e., s.131.

37 "Karşıyaka Suyu Tesisatı Bitmek Üzeredir", *Yeni Asır*, S. 5966, 16 Temmuz 1934, s.3.

onu konforun en başına geçiriyor. Su başlı başına sağlık ve neşe kaynağıdır.

İşte bu iyi suyu getirmek için belediyemiz modern tekniğin hiçbir inceliğini unutmamış ve hiçbir zorluğunda yılmamıştır. Bu su çok arızalı, fakat çok güzel ve saf çam tepelerinde toplanarak her biri birbirinden iyi hikemî ve kimyevî hassaları haiz (25) muhtelif membadan gelmektedir.

Bu kaynaklar tarihin ilk çağlarındaki Sibel ve Kababa denilen ve mukaddes tanınan bir dağ üzerindedir.

Âmmenin ihtiyaç ve hizmetinden başka bir şey düşünmeyen belediyemiz, çok müşkülâtla getirdiği bu suyu, sarf ettiği paranın ne faiz, ne amortisman, hatta ne de başlangıç masraflarının düşünmeyerek yalnız fedakarlık ederek semtlerin en küçük köşelerine kadar su tesisatı yapmak suretiyle belediyelerin bu gibi işlerdeki rol ve vazifelerini bir daha göstermiştir. Karşıyaka'nın su ihtiyacı tasavvurun çok üstünde ve Karşıyaka halkı için hayati bir ehemmiyeti haizdir.

Evlerinde karışık kuyu suyu bulunan Karşıyakalılar, temiz içme sularını yalnız şu artezyen kuyusunda bulabiliyorlardı. 20 bin nüfuslu kesif bir şehri bir artezyen kuyusuna cumhuriyet belediyesi esir edemezdi.

Bulaşıcı hastalıklarda suyun bir şehirde çok bariz bir kıymeti vardır. Nüfus işlerinde suyun vazife ve vaziyeti ise daima önde gelir... İyi bir suya kavuştukları için Karşıyakalıları tebrik eder, bize lütufkâr müzaheretlerini esirgemeyen Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine, İzmir'in şükranlarını bir daha sunmak fırsatını bulmakla bahtiyarım.”³⁸

İzmir Belediye Başkanı Behçet Bey'in ardından kürsüye gelen Başbakan İsmet İnönü ise kendisini dinleyenlere şöyle hitap etti:

“Karşıyakalılar;

Karşıyaka'nın yeni ve temiz suyu açılırken aranızda bulunmak, benim için iyi bir talihtir. Bir şehre iyi ve temiz su getirmek daima büyük bir eser ve mühim bir iştir. Su getirenler su gibi, su kadar aziz olmuşlardır. Ve olacaklardır...

Karşıyaka suyunun gelmesinde bizzat zikretmeliyim ki asıl himmet ve asıl yük belediyeye teveccüh etmiştir. İzmir Belediyesi ve kıymetli reisi Dr. Behçet Salih Bey seneler süren himmet ve sebatle bugün, bu suyu bize hediye etmişlerdir...

Dilerim ki bu yeni ve temiz su; Karşıyakalıların neşe ve afiyetlerine yeni bir kaynak olsun”³⁹

Başbakan İsmet İnönü'nün konuşmasından sonra Karşıyaka'nın suya kavuşmasını sembolize

38 “Başvekilimiz Üzüm İncir İşleriyle Alâkadar Oldu, Yamanlar Suyunu Açtılar”, *Anadolu*, S. 6000, 29 Ağustos 1934, s. 5.

39 *A.g.m.*, s. 5.

eden kurdele kesilmiş ve çeşmeden akan sudan birer yudum içilmişti. Böylece Karşıyaka, deneme maksatlı da olsa ilk kez temiz içme suyuna kavuşmuş oldu. Ancak gerek evlere gerekse diğer abonelere su temini hemen sağlanamamıştı. Özellikle abonelerin kaydı ve su tahlili gibi aşamalar, içme suyu temininin tam randımanlı olarak sağlanmasını geciktirmişti. Nitekim Karşıyaka'da yaşayan aboneler, suya kavuşmak için 1 Temmuz 1935'i beklemek zorunda kalacaklardı.⁴⁰

1 Temmuz 1935'te 400 olan abone sayısı, yıl sonuna gelindiğinde 489'a yükselmişti. Belediyeye yaklaşık 200 bin TL'ye mâl olan Yamanlar suyu,⁴¹ abone sayısı arttıkça daha da ucuzlatıldı. Dolayısıyla suyun fiyatı ucuzladıkça da abone sayısında artış gözlenmeye başladı. Fiyat ile abone sayısındaki bu korelasyon, zaman içerisinde Yamanlar suyunun ihtiyacı karşılayamamasına yol açacaktı. Üstelik yaz aylarında yaşanan kuraklık da sorunun büyümesine etki etmekteydi. Tüketimin artması, kaynaklarda yaşanan kirlilik ve kuraklığın yarattığı olumsuz etki, depolara ulaşan su miktarının azalmasına neden olmaktaydı. Hal böyle olunca mevcut su miktarını yetirebilmek için bir süre yeni abonelikler dahi kabul edilmemişti.⁴² Tüm bu sıkıntılar, belediyeyi vakit kaybetmeksizin önlem almaya zorlamıştı. İzmir Belediye Meclisi kararıyla alınan önlemler şunlardı:

1-Suyun fiyatı 10 kuruştur.

2-Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarına münhasır olmak üzere kurak senelerde ve suyun az geldiği zamanlarda Belediye Riyaseti su tarifesinin asgarî olarak dört ayda 40 ton miktarının on kuruş ve fazlasının yirmi beş kuruş üzerinden hesap edilmek üzere tatbiki mezun ve salâhiyettardır.

3-Halkın temizliği için zarurî olan hamamlarda ve deniz hamamlarında sarf olunacak sular ikinci madde hükmünden müstesnadır.

4-Belediye Riyaseti ikinci madde hükmünün tatbik edileceğini lâakal bir hafta evvel İzmir'de münteşir gazetelerin hepsine ilâna mecburdur.

5-Sınaî müesseselere ve vapurlara su verilmesi ikinci fıkradaki kayıtlar dahilinde serbesttir.⁴³

1938 yılında alınan bu kararlar, o günün koşullarında "olumlu" sonuç vermişti. Ancak su ihtiyacı, 1940'lı yılların başlarından itibaren Karşıyaka'nın en önemli sorunlarından birisi olarak varlığını sürdürecekti. Öyle ki 1941 yılında şebeke uzunluğu 27552 metreye ulaşan Yamanlar suyu,⁴⁴ artık Karşıyaka'nın ihtiyacını karşılayamaz hale gelmişti. Zira yörede yıllık su sarfiyatı, 277.860 tona ulaşmıştı.⁴⁵

Yamanlar suyunun kaynaklarındaki azalma, İzmir Belediyesi'ni yeniden harekete geçirdi.

40 "Yamanlar Suyu Nihayet Halka Verildi", *Yeni Asır*, S. 8981, 2 Temmuz 1935, s.2.

41 *1938 İzmir Kent Yıllığı*, Nefaset Matbaası, İzmir 1938, s. 111.

42 Hakkı Ocakoğlu, "Susuzluk şehri tehdit eden bir afettir", *Yeni Asır*, S. 9622, 7 Ağustos 1937, s.1.

43 *İzmir Şehir Meclisi'nin 1938 yılı Nisan içtima devresinin dördüncü toplantısına mahsus zabıtname*, 18 Nisan 1938; *İzmir Şehir Meclisi'nin 1938 yılı Nisan içtima devresinin beşinci toplantısına mahsus zabıtname*, 21 Nisan 1938.

44 Suad Yurdkouru, *İzmir Şehir Rehberi 1941*, Meşher Matbaası, İzmir 1941, s. 135.

45 *A.g.e.*, s. 135.

Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu'nun yanındaki mühendislerle birlikte yaptığı teftişler neticesinde mevcut kaynakların yetersiz kalacağı, bunun için yeni kaynakların ilave edilmesi gerektiği görülmüştü.⁴⁶ Yapılan çalışmalar neticesinde İmamdağı civarından iki kaynak ilavesiyle Yamanlar suyunun miktarı yüzde 20 oranında artmıştı.⁴⁷ Bu gelişme o günün koşullarında “olumlu” bir nitelik taşısa da esasında palyatif bir çözümdü. Zira her geçen artan abone sayısı ve tüketim miktarı, bir süre sonra kaynak yetersizliği sorununun yeniden ortaya çıkmasına neden olacaktı. Nitekim başlangıçta 9 kaynağa sahip olan Yamanlar suyu, 1945 yılında 40 kaynaktan⁴⁸ beslenmesine karşın ihtiyacı karşılamakta zorlanmaktaydı.

Halkapınar suyunun kamulaştırılması, Karşıyaka'nın su ihtiyacının karşılanması hususunda önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü su işletmesini ESHOT'un üstlenmesiyle birlikte bir yandan Karşıyaka'daki içme suyu şebekesi genişlerken, öte yandan 1947 yılında Karşıyaka'nın da Halkapınar suyundan istifade etmesine imkân tanındı. 29 Ekim 1947'den itibaren gün içerisinde akşam 16.00'ya kadar Yamanlar suyunu kullanan Karşıyakalılar, 16.00'dan sonra Halkapınar suyunu kullanma imkanına sahip olmuşlardı.⁴⁹ Buna rağmen Karşıyaka'nın su ihtiyacı konusunda yaşanan sıkıntılar 1950'li yıllarda da kent gündemini meşgul etmeyi sürdürecekti.

Sonuç

19. yüzyılın ikinci yarısında demir yolunun faaliyete geçirilmesi ve İzmir kent merkezine yönelik deniz taşımacılığının başlaması, Karşıyaka'yı kısa süre içerisinde önemli bir merkez haline getirmişti. Karşıyaka'nın kentleşme yolundaki hızlı gelişimi her ne kadar “olumlu” bir olgu gibi görünse de bu gelişim, bazı kamusal hizmetlere duyulan ihtiyacın büyümesine yol açmıştı. Bunlardan birisi de hayatî önemi haiz su temini idi.

Osmanlı Dönemi'nde kentin en önemli sorunlarından birisi olarak dikkat çeken içme suyu temini meselesi, Cumhuriyet Dönemi'nde de kent gündemini meşgul eden konular arasında yer almaktaydı. Zira Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yapısal kalkınmaya daha fazla önem verilmekteydi. Ayrıca söz konusu dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılar da sorunun devamına etki etmekteydi. Tüm olumsuzluklara karşın Karşıyaka'nın içme suyuna kavuşması için çalışmalara devam edilmekteydi. Bu hususta Yamanlar Dağı'ndan su getirilmesi öncelikli tedbirlerden birisi olarak düşünülmüştü. Hatta İzmir kent merkezinin içme suyu ihtiyacını karşılayan şirketle dahi görüşülmüştü. Fakat şirketin öne sürdüğü taleplerin hem yerel hem de merkezi yönetim tarafından kabul edilmemesi nedeniyle sorun çözülmemişti.

1930 yılında Karşıyaka'nın İzmir Belediyesi mücavir alanına dahil edilmesi, sorunun çözümünü *yolunda önemli bir gelişme olmuştu. Çünkü Karşıyakalıların “artezyen suyu”yla karşılamaya çalıştıkları*

46 “Karşıyakanın su derdi”, *Yeni Asır*, S. 11261, 18 Temmuz 1942, s.2.

47 “Karşıyakanın suyu yüzde 20 artacak”, *Yeni Asır*, S. 11264, 21 Temmuz 1942, s.2.

48 Berber, Serçe, *a.g.e.*, s. 132.

49 “Karşıyakaya Halkapınar suyu veriliyor”, *Yeni Asır*, S. 13225, 30 Ekim 1947, s.2.

İçme suyu temini, artık İzmir Belediyesi'nin sorumluluğı haline gelmişti. İzmir Belediyesi Meclisi'nde, daha önce gündeme gelen "Yamanlar suyu" ya da "Halkapınar suyu"na Vezir ve Osmanağa suyunun isale edilmesi fikri ekleniyordu. Bu sırada Karşıyaka'ya temini için yeni imtiyaz talepleri de ortaya çıkıyordu. Ancak hem belediye hem de merkezi hükümet imtiyazlara sıcak bakmamış ve su temininin belediye vasıtasıyla gerçekleştirilmesi yoluna gidilmişti.

İlk aşamada 1932 yılında Karşıyaka'ya su getirilmesi için proje ihalesine çıkılırken, ikinci aşamada suyu getirecek tesisatın döşenmesi işi ihale edilmişti. Tüm bu çalışmalar, 1934 yılının Temmuz ayında tamamlanarak, dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün de katıldığı törenle, Karşıyaka "deneme" mahiyetinde de olsa içme suyuna kavuşmuş oluyordu.

Yamanlar Dağı'ndan alınan ve Değirmendağı'na inşa edilen iki depoda toplanan sular, yörenin içme suyu ihtiyacını önemli ölçüde karşılamış olsa da ihtiyaç tam olarak giderilebilmiş değildi. Zira giderek artan abone sayısı ve buna paralel olarak artan tüketim, daha fazla su kaynağına ihtiyaç duyulmasına yol açıyordu. Ayrıca yaz aylarında yaşanan kuraklık ve kaynaklarda yaşanan kirlilikler, temiz suya erişimi ciddi oranda güçleştiriyordu. Bu nedenle Karşıyaka'nın içme suyu sorunu, 1930'lu yılların başlarındaki konumu halen koruyordu. İzmir Belediye Meclisi, aldığı kararlarla içme suyunu meselesini hafifletmiş olsa da bu geçici bir çözümdü. Nitekim sorun varlığını devam ettirmekle kalmamış, 1941'den itibaren daha da büyüyerek belediyeyi yeni arayışlara yöneltmiştir. 1940'lı yılların ortalarında Halkapınar suyunun kamulaştırılması, Karşıyaka'nın su ihtiyacının karşılanması hususunda önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü su işletmesini ESHOT'un üstlenmesiyle birlikte bir yandan Karşıyaka'daki içme suyu şebekesi genişlerken, öte yandan 1947 yılında Karşıyaka'nın da Halkapınar suyundan istifade etmesine imkân tanındı. Buna rağmen onlarca yıldır süregelen, 1930'lu yıllarda İzmir'de kent gündemini sık sık meşgul eden Karşıyaka'nın su ihtiyacı konusu, 1940'lı yıllarda da 1950'li yıllarda da kent gündemini meşgul etmeyi sürdürecekti.

ARŞİV

B.C.A., 30.11.1.0 / 51.32.3 –
07.11.1929.

RESMÎ YAYINLAR

İzmir Belediye Meclisi'nin 930 devre-i içtimalyesinin 10/11/930 beşinci celsesi zabıtnamesi.

İzmir Belediyesi Şehir Meclisinin Birinci İntihap Devresi Dördüncü Yıl Teşrinisani İçtima Birinci İn'ikadı Zabıtnamesi, 1 Kasım 1933.

İzmir Şehir Meclisi'nin 1938 yılı Nisan içtima devresinin dördüncü toplantısına mahsus zabıtname, 18 Nisan 1938.

İzmir Şehir Meclisi'nin 1938 yılı Nisan içtima devresinin beşinci toplantısına mahsus zabıtname, 21 Nisan 1938.

“Kararnameler”, Resmî Gazete, S. 1349, 19 Teşrinisani (Kasım) 1929.

Şehir Meclisinin Birinci İntihap Devresinin Üçüncü Yıl Teşrinisani 932 İkinci İn'ikadı Zabıtnamesi, 6 Kasım 1932.

GAZETELER

Ahenk
Anadolu
Hizmet
Yeni Asır

KİTAPLAR

1938 İzmir Kent Yıllığı, Nefaset Matbaası, İzmir 1938.

AKSOY, Yaşar, Karşıyaka ve Kaf Sin Kaf Tarihi, HİSDAŞ Yayını, İzmir 1988.

AKSOY, Yaşar, Soğukkuyu-Bahariye, 1.b., Heyamola Yayınları, İstanbul 2011.

ATİLLA, A. Nedim, İzmir Demiryolları, 2.b., İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir 2014.

BERBER, Engin, Kuruluşundan Cumhuriyete Karşıyaka Belediyesi Tarihi (1887-1923), Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2005.

BERBER, Engin, SERÇE, Erkan, Karşıyaka Tarihi, İzmir Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2011.

KURT, Sadık, İzmir’de Kamusal Hizmetler (1850-1950), 1.b. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2012.

MORALI, Nail, Mütareke’de İzmir-Önceleri ve Sonraları, Haz. Erkan Serçe, 1.b., İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2002.

MUŞKARA, Turan, İzmir ve Karşıyaka Anıları-Hayal Olan O Güzel Günler, Tükelmat A.Ş., İzmir 1998.

YURDKORU, Suad, İzmir Şehir Rehberi 1941, Meşher Matbaası, İzmir 1941.

MAKALELER

“Başvekilimiz Üzüm İncir İşleriyle Alâkadar Oldu, Yamanlar Suyunu Açtılar”, Anadolu, S.6000, 29 Ağustos 1934, ss.1,5.

BAYKAN SEYMEN, Ülker, “Tek parti dönemi belediyeciliğinde Behçet

Uz örneği”, Üç İzmir, 1. b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992, ss.297-321.

“Cumhuriyetin Yeni Ve Büyük Eserleri”, Anadolu, S.5750, 31 Teşrinievvel (Ekim) 1933, s.3.

“Karşıyaka Belediyesi Hazırlıktadır”, Anadolu, S. 4540, 13 Teşrinisani (Kasım) 1929, ss.1,2.

“Karşıyaka Su Mukavelenamesi Dün İmza Edildi”, Anadolu, S. 5632, 13 Haziran 1933, s.3.

“Karşıyaka Suyu”, Hizmet, S. 2092, 29 Teşrinisani (Kasım) 1931, ss.1,2.

“Karşıyaka Suyu Tesisatı Bitmek Üzeredir”, Yeni Asır, S. 5966, 16 Temmuz 1934, s.3.

“Karşıyaka Suyu Tetkiki ve Yeni Teklif”, Hizmet, S.2091, 27 Teşrinisanî (Kasım) 1931, s.1.

“Karşıyaka’da”, Anadolu, S.4496, 22 Eylül 1929, s.1.

“Karşıyakanın su derdi”, Yeni Asır, S. 11261, 18 Temmuz 1942, s.2.

“Karşıyaka’nın Su İhtiyacı”, Anadolu, S.4539, 12 Teşrinisani (Kasım) 1929, s.1.

“Karşıyakanın suyu yüzde 20 artacak”, Yeni Asır, S. 11264, 21 Temmuz 1942, s.2.

“Karşıyaka’nın Yamanlar...”, Ahenk, S. 3615, 5 Haziran 1908, s.1.

“Karşıyakaya Halkapınar suyu veriliyor”, Yeni Asır, S. 13225, 30 Ekim 1947, s.2.

OCAKOĞLU, Hakkı, “Susuzluk şehri tehdit eden bir afettir”, Yeni Asır, S. 9622, 7 Ağustos 1937, ss.1,2.

ÖNER, Ertuğ, KAYAN, İlhan, “İzmir Körfezi Kıyı- larında Alüvyon Birikimi İle Karşıyaka Ve Bayraklı Kıyılarının Şekillenmesi”, Karşıyaka Kültür Ve Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2006.

“Suları Tetkik”, Yeni Asır, S. 8843, 6 Ocak 1935, s.2.

“Vilayat”, Hizmet, S. 111, 14 Kanunuevvel (Aralık) 1887, s.1.

“Yamanlar Suyu Nihayet Halka Verildi”, Yeni Asır, S. 8981, 2 Temmuz 1935, s.2.

TEZLER

ATAR, Zafer, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Kamu Hizmeti İmtiyazları”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa 2012.

ÇALIŞKAN, Tuğba, “İzmir Su Şirketi’nin Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1893-1944)”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak 2014.

Murat KAYA* – Meltem UYAR^{2**}

GİRİŞ

Yer altı su kaynakları açısından oldukça zengin bir bölge olan Karşıyaka'daki su kuyularının bazıları buldukları yerle özdeşleşmiştir. Soğukkuyu, Kelerli Kuyu, Ahır Kuyu³ gibi yerler isimlerini sahip oldukları su kaynaklarından almıştır. Bu isimlendirmelerden de anlaşılacağı üzere Karşıyaka'nın su ihtiyacı büyük ölçüde yer altı suyu kaynaklarından karşılanmaktaydı. Karşıyaka'da, nüfusun az olduğu dönemlerde yeraltı su kaynakları Karşıyakalılar için yeterli olabiliyordu. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Karşıyaka'nın hızla büyümesi yer altı sularının yetersiz kalmasına neden oldu. Yeraltı sularının kontrolsüz bir biçimde tüketimi havzalarda yüzeysel akış içinde risk teşkil etmekte ve kuraklığa zemin hazırlamaktaydı.

Su kuyularının pek çoğu sıhhat ve lezzet açısından yetersiz durumdaydı. Ayrıca yüzey sularına göre yer altı sularının sertliği daha yüksek olduğundan, lezzetli memba suları içme suyu olarak daha çok tercih edilmekteydi. Mevcut memba suları çoğu zaman ihtiyacı karşılama konusunda yetersiz kalıyordu. Bu nedenle Karşıyaka'nın su sorununa çözüm olacak yeni memba suyu kaynakları arayışı doğmuştu. 1930'lu yılların başlarında Yamanlar, Halkapınar ve Vezir-Osmanağa sularının Karşıyaka'ya getirilip getirilemeyeceği ve su ihtiyacını karşılayıp karşılayamayacağı kentin önemli bir gündem maddesi olmuştu.

Karşıyaka'nın Su Sorununun Kökleri

Yamanlar suyunun Karşıyaka'ya getirilmesi 1930'lu yıllarda kentin en önemli gündem maddelerinden birisi olmakla birlikte, bu tarihten çok önce 1906 yılında Yamanlar Dağı'ndan "saf ve leziz" bir suyun Karşıyaka'ya isalesi gündeme gelmişti. Üç-dört bin liralık bir masrafla bu su kaynağı Karşıyakalılara ulaştırıldığı takdirde Karşıyaka'da mutlu bir hayat geçirmenin kolay hale geleceği düşünülüyordu⁴. 1908 yılının Aralık ayında belediye Yamanlar Dağı'ndaki "pek leziz" memba sularında inceleme yapması için bir mühendis görevlendirdi. Her ne kadar Yamanlar suyu gündeme gelmiş olsa da, Karşıyakalıların çoğu sahip oldukları su kaynaklarını kendileri için yeterli görüyordu. Örneğin, Karşıyakalılar için Soğukkuyu suyu "gayet leziz" bir suydü ve susuzluktan dolayı şikâyet etmiyorlardı. Fakat memba sularının getirilmesinin kuyu suyuna göre çok fazla avantajları bulunmaktaydı. Her şeyden önce memba sularının isalesi suyun istenildiği yere, istenildiği miktarda getirilmesi anlamına gelecekti. Sayfileriyle öne çıkan bir yer için "çeşme suyunun" önemini yadsımak mümkün değildir⁵.

1 * Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Öğrencisi.

2 ** Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi.

3 31 Mayıs 1955 tarihinde Ahırkuyu'nun adı Serinkuyu olarak değiştirilmiştir. Bkz. *BCA.*, 30-11-1-1/251-19-19.

4 *Ahenk*, 15 Teşrinisani 1906.

5 *Ahenk*, 5 Haziran 1908.

Yapılan incelemelerin ardından somut bir adım atılmadı. Belediye I. Dünya Savaşı öncesinde Çarık Deresi suyunu getirmek istedi⁶. Fakat Cumhuriyet öncesinde Karşıyaka'ya su getirilmesiyle ilgili bütün girişimler fikir aşamasında kaldı⁷. Bu dönemde evlerde “iyi su” bulunması evlerin satışı ve kiralanması sırasında bir avantaj olarak görülüyordu⁸.

Karşıyaka'nın hızla artan nüfusu, bölgenin içme suyu ihtiyacının karşılanması için yeni arayışları beraberinde getirdi. I. Dünya Savaşı sürerken Vali Rahmi Bey'in desteğiyle Karşıyaka Belediye Reisi Kapanizade Tahir Bey Karşıyaka vapur iskelesi yakınında bir artezyen açtırdı⁹. Artezyen su kuyusunun açılmasında Mısırlı su mühendisleri görev yapmışlardı¹⁰. Memduh Say, artezyen kuyusunun 1918 yılından itibaren Karşıyakalıların içme suyu ihtiyacını karşıladığını, Karşıyaka Kulüp Binası'nın önünde olduğunu, su sertliğinin 11, sülfat ve klorürlerinin az olduğunu belirtmektedir¹¹.

Artezyen kuyusu Karşıyakalıların anılarında da yer edinmiştir. Turan Muşkara ve Ertuğrul Erol Ergir su kuyularına dair önemli bilgiler aktarmaktadır. Ertuğrul Erol Ergir'in aktardığı bilgilere göre Karşıyakalılar günlük kullanım için gereken suyu evlerdeki su kuyularından elle çalışan tulumba vasıtasıyla temin ediyordu. İçme suyu ihtiyacı ise iskeleden çıkınca hemen sağda bulunan su kaynağından karşılanıyordu. Ergir, bu suyun lezzetli bir içme suyu olduğunu belirtmekte ve Menemen'den getirilen su testilerine doldurulan suların evlere, lokantalara, kahvelere taşındığını dile getirmektedir¹². Turan Muşkara, Karşıyaka'da 1936 yılına¹³ kadar şebeke suyu olmadığını, evlerin bahçelerinde ya da bodrumlarında basit tulumbarla su çıkarıldığını söylemektedir. Bazı evlerde ise dönemine göre ileri sayılan emme basma tulumbar vardır. Emme basma tulumbarlar, çatı aralarındaki depolara su basarak evin su ihtiyacının karşılanmasını sağlardı. Muşkara, belediye suyu olarak adlandırdığı artezyen suyunun oldukça beğenildiğini ve lezzetli bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca buradan çıkarılan suları omuz sırtlarında veya eşek sırtında taşıyan yalınayak sakaları da anımsamaktadır¹⁴.

Artezyen Kuyusu Sorunu

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Karşıyaka'nın içme suyu ihtiyacı artezyen kuyusundan karşılanıyordu. Karşıyaka'nın su ihtiyacının artması, söz konusu artezyen kuyusunu geliştirme ve yeni artezyen kuyularının açılması çabalarını beraberinde getirdi. Birisi kulüp binasının karşısındaki mevcut artezyen kuyusunun yakınına, diğeri Osman Paşa camisi civarında olmak üzere iki yeni artezyen kuyusu

6 *Hizmet*, 29 Teşrinisani 1931.

7 Engin Berber, Erkan Serçe, *Karşıyaka Tarihi*, Karşıyaka Belediyesi, İzmir, 2011, s. 62.

8 *Köylü*, 1 Temmuz 1334 (1918).

9 Nail Moralı, *Mütarekede İzmir*, yay. haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2002, s. 19.

10 M. Kâmil Dursun, *İzmir Hatıraları*, yay. haz. Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 78.

11 Memduh Say, *İjiyen Bakımından İzmir Şehri*, Bilgi Matbaası, İzmir, 1941, s. 51-52.

12 Ertuğrul Erol Ergir, *Unutamadığım Karşıyakam ve İzmir*, Tükelmat, İzmir, 1999, s. 21.

13 Turan Muşkara Yamanlar suyunun tesis tarihini 1936 olarak hatırlamış olsa da, 1935 yılının Temmuz ayında Karşıyakalıları su verilmeye başlanmıştır. Ancak Karşıyaka'nın pek çok bölgesine su ilerleyen dönemlerde ulaşabilmişti. Muşkara, bu tarihi zikrederken kendi evine suyun gelme tarihini hatırlamış olmalıdır.

14 Turan Muşkara, *İzmir ve Karşıyaka Anıları*, yay. haz. Ahmet Mehmetefendioğlu, Tükelmat, İzmir, 1998, s. 11.

açılması planlandı¹⁵. Artezyen makinesinin ilk olarak kulüp binasının yakınına kurulması kararlaştırıldı¹⁶. İdare-i Hususiye adına Avrupa'dan getirilen, artezyen kuyuları açmaya yönelik alet ve edevat Encümen-i Vilayet azaları Sırrı ve İsmail Hakkı Beylerin huzurunda Karşıyaka'da tecrübe edilmeye başlandı. Edinilen ilk izlenimler getirilen aletlerin mükemmel surette işe yaradığını gösteriyordu¹⁷. Vali Kazım Paşa Karşıyaka'ya giderek artezyen kuyusunu bizzat teftiş etti¹⁸. 1929 İzmir Vilayet bütçesine 5000 lira ödenek konularak artezyen kuyularının açılmasına hız kazandırıldı¹⁹. Karşıyaka'da yapılan çalışmalarda kuyunun açılması sırasında 65-70 metre derinliğe gelindiğinde burgunun sıkışması nedeniyle çalışmalar durdu. Görev yapan mühendis boruların sökülmesi gerektiğini belirtmişti²⁰. Gelinen yere değin sürekli olarak kum ve çakıl taşı tabakaları ile karşılaşılıyordu. Derinliğe inildikçe kum ve çakıl taşları arasında ilerlemek güçleşiyordu. Yer yer muhtelif su tabakalarına denk gelirse de, bulunan su kütleleri kullanmak için elverişli değildi²¹. Ancak yine de sular incelenmek üzere bakteriyo-loğa gönderiliyordu. Çalışmalar sırasında kıvrılan 8 metre uzunluğundaki demir boru tazyik makinesi yardımıyla çıkarıldı²². Hizmet gazetesi artezyene mahsus borular yerine başka boru kullanıldığı için sorun yaşandığını belirtti ve belediyeyi suçladı²³.

Aziz Bey Hizmet gazetesine yaptığı açıklamada bozulan artezyenin tamir edilmesinin kolay olduğunu söyledi. Ayrıca Karşıyaka'nın yer altı su kaynaklarıyla ilgili çizdiği basit bir kroki Hizmet gazetesinde yayımlandı²⁴. Fakat artezyen makinesini sökmekten başka bir çare kalmamıştı. Bu durum bin beş yüz liranın heba olması anlamına geliyordu²⁵. Sökülen artezyen makinesi, eski artezyen kuyusunu temizlemek için tekrar kullanılmaya başlandı²⁶. Bu su kaynağının alternatifi olmadığı için çalışmaların hızlıca tamamlanması için yetkililere çağrılar yapılıyordu²⁷. Ancak yapılan çalışmalar artezyen su kuyusunun tıkanmasıyla sonuçlandı. Hizmet gazetesi Karşıyaka'yı Kerbela'ya benzetti ve yaşanan sorunları "Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak diye işte buna derler" sözünüyle özetledi²⁸.

Karşıyaka'da artezyen krizi devam ederken, Karşıyaka Belediyesi ikinci bir artezyen kuyusunun açılması için ödenek ayırmıştı²⁹. İkinci artezyen kuyusunun açılması gündeme gelmiş olsa da mevcut

15 *Hizmet*, 14 Nisan 1929.

16 *Hizmet*, 18 Nisan 1929.

17 *Anadolu*, 23 Nisan 1929.

18 *Hizmet*, 1 Mayıs 1929.

19 *Anadolu*, 3 Mayıs 1929.

20 *Ahenk*, 25 Mayıs 1929.

21 *Anadolu*, 29 Mayıs 1929.

22 *Anadolu*, 31 Mayıs 1929.

23 *Hizmet*, 31 Mayıs 1929.

24 *Hizmet*, 31 Mayıs 1929.

25 *Hizmet*, 2 Haziran 1929.

26 *Hizmet*, 3 Haziran 1929.

27 *Hizmet*, 9 Haziran 1929.

28 *Hizmet*, 10 Haziran 1929.

29 *Anadolu*, 31 Mayıs 1929.

kuyu üzerinde yapılan çalışmalardan istenilen sonuç bir türlü elde edilemiyordu. 135 metre derinliğe inilmesine rağmen içmeye elverişli su bulmak mümkün olmadı³⁰. Tatlı ve sıhhi su bulmak için çalışmalar sürerken 168 metre derinliğe kadar inildi³¹.

Artezyen makinesi yeni bir su kaynağı bulmak bir yana, önceki kuyuyu bile kullanılamaz hale getirmişti. Böylece Karşıyakalıların “yegâne” içme suyu kaynağı kullanılamaz oldu. Suyun noksanlığı günden güne Karşıyaka’daki gündelik hayatı olumsuz etkiliyor ve kimi Karşıyakalılar çareyi İzmir’den Halkapınar suyu taşımakta buluyordu³².

Yapılan çalışmaların eski su kuyusunun tıkanmasıyla sonuçlanması kamuoyunda büyük tepkiye neden oldu. Anadolu gazetesi Karşıyaka’nın “Kerbela’dan numune bir şehir” haline geldiğini söyleyerek ihtisasa önem verilmeden yapılan çalışmaların bu soruna neden olduğunu belirtiyordu. Üstü kapalı bir şekilde görev yapan su mühendisi Aziz Bey hedef alınıyordu. “Allah rızası için bilgisizliğimizle mevcudu daha ziyade berbat etmekten vazgeçelim ve derhal vaktiyle bu kuyuyu açmak için Mısır’dan celbedilmiş olan mütahassıs, hâlâ hayatta ise kendisine müracaat edelim, gelsin, bozduğumuz bu zavallı eserini gene kendisi islâh etsin!” sözleri ile soruna çözüm bulunması isteniyordu³³.

Hizmet gazetesi “Bunu da sormayalım mı?” köşesinde yaşanan gelişmeleri şu sözlerle değerlendirmişti³⁴;

“Karşıyaka’daki artezyen meselesi tahminimiz gibi neticelendi. Yeni bir su çıkarmadan eskisini de tıkamak ve 17 bin nüfusu Deşti Kerbela’da bırakmak her halde bir cürümdür amma kabahat kimin?

Rivayete nazaran Karşıyaka Belediyesi kabahati su mühendisi Aziz Bey’e yüklemekte bilmukabele Aziz Bey de belediyeyi kabahatli görmekte imiş.

Kabahat kimde olursa olsun, meydandaki hakikat 17 bin nüfusun susuz kaldığı ve lağımların yarındaki tulumba sularına yanaştığıdır.

Bu kadar masraftan sonra üstelik bir de susuz kalışın esbabını ve fenni hikmetini sormayalım fakat rica ederiz bu akıbetten bir mesul aranıp aranmayacağını da mı sormayalım?”

Cumhuriyet Halk Fırkası müfettişi Zühtü Bey, Karşıyaka’nın su ihtiyacıyla yakından ilgilenererek sorunun çözülmesi için yetkili kişilerle görüşmüş ve en kısa sürede Karşıyaka’nın suya kavuşabilmesi için çaba göstermiştir. Zühtü Bey, eski kuyudan yeniden su temin edilene ya da yeni bir kuyu açılana kadar artezyen makinesinin Karşıyaka’da kalacağını belirtmiştir. Onun bu tavrı suya hasret kalan Karşıyakalıların şükranlarını kazanmasına neden oldu³⁵.

30 *Anadolu*, 21 Haziran 1929.

31 *Anadolu*, 1 Temmuz 1929.

32 *Hizmet*, 1 Temmuz 1929.

33 *Anadolu*, 4 Temmuz 1929.

34 *Hizmet*, 3 Temmuz 1929.

35 *Hizmet*, 4 Temmuz 1929.

Karşıyaka Belediyesi, tam bu dönemde almış olduğu başka bir kararla büyük tepki çekti. Belediye sıhhi gerekçelerle Debbağ Hacı Mehmet Ağa tarafından hayır için yaptırılan kuyuyu kapatma kararı almıştır³⁶. Böylece artezyen suyuna ulaşamadığı için kuyu suyuna yönelen halk bu kötü suyu bile temin edemez hale gelmiştir.

Su mühendisi Aziz Bey süreci yakından takip ediyordu. Sorunu çözmek için sık sık Karşıyaka'ya giderek incelemelerde bulunuyordu. Kuyunun tamir edilememeye ihtimalini de göz önünde bulundurarak artezyenin Çiğli'ye doğru nakledilebileceğini gündeme getirdi³⁷. Soruna çözüm bulunamaması Karşıyakalıların gazetecilere "yazdığınız kadar kazsaydınız şimdiye kadar kaleminizle çoktan su çıkardı" şeklinde ironik sitemlerine neden oldu³⁸. Mizaha yönelen sadece Karşıyakalılar değil, Hizmet gazetesi basında sık sık yer alan "şu kadar metre derine inildi" haberlerini "Karşıyaka'daki artezyen kuyusuna saldıığımız borular Amerika'da Mister Con Thomson'un evi budur diye yatak odasının duvarından çıkacak. Amerikalılar bunu yer altındaki sarı öküzün burun deliği zannedecekler. Ajanslar, tahkikler, tetkikler, derken iş anlaşılacak, belediyeyi protesto edecekler ve ilâahirih..." şeklinde mizahi bir üslupla okurlarına aktarıyordu³⁹.

Karşıyaka'nın en temel gündem maddesinin susuzluk olduğu günlerde, Hamdi Nüzhet kaleme aldığı köşe yazısında Karşıyaka için "Nur ve Ziya" isteğinde bulunmuştur⁴⁰. Onun bu talebini zamansız olarak gören Zeynel Besim, söz konusu yazıyı kaleme alan meslektaşı eğer Karşıyakalılara danışsaydı en temel sorunun su meselesi olduğunu öğreneceğini belirtmiştir. Karşıyaka'yı ise "kelimenin tam manasıyla kibar bir köy" olarak tanımlamış ve Karşıyakalıların Kûfe'de mersiye okur gibi su diye feryat ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca Menemen'in bile Yamanlar' dan su getirmeyi başardığını söylemiştir. Onun zikrettiği Yamanlar suyu ilerleyen dönemde Karşıyaka'nın su sorununa çözüm üretmek için sık sık gündeme gelecektir. Zeynel Besim'in eleştirisi okları doğrudan Karşıyaka Belediyesi'ne yöneliyordu. Belediyenin parasızlık söyleminin arkasına sığınmasından yakınarak, "Menemen para buluyor, Armutlu para buluyor, diğer bütün belediyeler para buluyor. Ne zavallıdır bu bizim Karşıyakacık ki bir türlü para bulup işini beceremiyor." demiştir⁴¹.

Karşıyaka'nın su sorunu sadece İzmir gündemini değil Ankara gündemini de meşgul ediyordu. Artezyen kuyusundan çıkan suyun bir tenekeyi yaklaşık iki dakikada dolduracak kadar hızlandığı günlerde, Aziz Bey Ankara'da temaslarda bulunuyordu⁴². Çıkan su miktarının çoğalması kamuoyunda heyecan yaratmış olsa da, kesin hükme varabilmek için Aziz Bey'in Ankara'dan İzmir'e geri dönmesi bekleniyordu⁴³. Kısa bir sürede artezyen kuyusundan su fıskırıyor haberinin asılsız olduğu anlaşıldı.

36 *Hizmet*, 5 Temmuz 1929.

37 *Hizmet*, 9 Temmuz 1929.

38 *Hizmet*, 11 Temmuz 1929.

39 *Hizmet*, 16 Temmuz 1929.

40 *Anadolu*, 19 Temmuz 1929.

41 *Hizmet*, 21 Temmuz 1929.

42 *Anadolu*, 22 Temmuz 1929.

43 *Hizmet*, 23 Temmuz 1929.

Karşıyaka Belediyesi çalışanları kendilerine sürekli olarak yöneltilen soruları “Biz de sizden fazla bir şey bilmiyoruz. Esaslı malûmatı Aziz Bey’den alırsınız” şeklinde yanıtlamıştır⁴⁴. Belediye personelinin bu cevabı vermesinin ardından su fıskırdı haberinin kaynağının Karşıyaka Belediye Reisi Fikri Bey olduğu anlaşılmıştır. Karşıyaka Belediyesi için “o belediye iş yapmaz, sadece gelin hanım gibi sallanır durur” ve “...su gibi en esaslı vazifelerini yapmadıktan başka mevcudu da bozarak yan gelen ve bütün neşriyata rağmen çekilmeyi aklından bile geçirmeyen bir belediye daha varsa bildirsınler, biricik şahbazlık madalyasını Karşıyaka Belediyesi’ne bigayrihakkin vermiş olmayalım” gibi sert eleştiriler yapılmıştır⁴⁵.

Kamuoyunda tartışmalar sürerken, artezyen makinesi su bulma umuduyla çalışmalarına devam etmiştir⁴⁶. Ancak su bulundu diye umutlanıldığı anda biraz daha ilerlendiğinde önce çakılla, sonrasında ise çamurla karşılaşmıştır. Günde yirmi lirayı bulan masrafların boşa gideceğine dair endişeler ortaya çıkmıştır⁴⁷. Fakat bu endişeler kısa sürede yerini su bulma sevincine bırakmış ve bulunan suyun çıkarılması için İzmir’den Karşıyaka’ya tulumba götürülmüştür. Çıkan suyun aranan temiz su olup olmadığına dair tetkikler yapılmasına karar verilmiştir⁴⁸. Tetkiklerin yapılacağı yer Dr. Memduh’un laboratuvarı olarak tespit edilmiştir⁴⁹. Birkaç gün içinde çıkan su miktarı bollaşmakla birlikte suyun bulanık olması akıllarda soru işaretleri yaratıyordu⁵⁰. Artezyen kuyusuna takılan tulumbanın ağır bir şekilde işlemesi karşılaşılan bir diğer sorundu⁵¹. Karşıyaka’daki artezyen kuyusu sorununun çözülme aşamasına gelmesinin ardından, artezyen makinesinin Menemen Ovası ve Sasalı’ya nakledilmesi gündeme geldi⁵².

Suyun artık akmaya başlamasıyla birlikte, kamuoyunun gündemini suyun niteliği ile ilgili tartışmalar meşgul etmeye başladı. Suyun tahlilinin yapılacağına belirtilmiş olmasına rağmen, henüz tahlillerin yapılmadığı ortaya çıkmıştır⁵³. Suyun kokulu ve yağlı olması yapılacak tetkiklerin önemini arttırıyordu. Aziz Ağa’nın kahvesinden çıkarılan kuyu suyunun Belediye tarafından kapatılması da alternatif su kaynaklarının sayısını azaltmıştı⁵⁴.

Hizmet gazetesi Karşıyaka’nın su sorununu en fazla gündeme getiren yayın organıydı. Sıhhiye Müdürü Lütfü Bey basını sürekli olarak bu konuyu gündeme getirmesinin etkisiyle suyun Hıfzıssıhha Enstitüsü’nde tahliline başlandığını belirtti. Hizmet gazetesi muhabirine yaptığı açıklamada suyun derecesinin 9 olduğuna vurgu yaparak, içilebilecek nitelikte olduğunu tahmin ediyordu. Aziz

44 *Hizmet*, 25 Temmuz 1929.

45 *Hizmet*, 26 Temmuz 1929.

46 *Hizmet*, 28 Temmuz 1929.

47 *Hizmet*, 30 Temmuz 1929.

48 *Hizmet*, 31 Temmuz 1929.

49 *Hizmet*, 1 Ağustos 1929.

50 *Hizmet*, 4 Ağustos 1929.

51 *Hizmet*, 5 Ağustos 1929.

52 *Hizmet*, 6 Ağustos 1929.

53 *Hizmet*, 8 Ağustos 1929.

54 *Hizmet*, 11 Ağustos 1929.

Ağa'nın kahvesi ile ilgili olarak da belediyenin suyu kesmesini doğru bulmadığını belirtmişti⁵⁵. Lütfü Bey suyun tahliline başladığını belirttikten sonra tetkiklerin Memduh Bey'in laboratuvarında yapıldığına dair bir algı oluştu. Ancak Bakteriyolog Memduh Bey, suların kendi laboratuvarında tetkik edildiğini kesin bir dille yalanladı⁵⁶.

Lütfü Bey bu açıklamaları yaparken Artezyen makinesinin Karşıyaka'dan Sasalı'ya gönderilmesi bir kez daha gündeme geldi⁵⁷. Artezyen makinesinin Karşıyaka'yı terk edecek olması, su sorununun çözüldüğünün işareti olmalıydı. Belediye Kemalpaşa Caddesi' ne konan tulumbaların kollarını kaldırarak, Karşıyakalıların artezyen suyundan başka bir kaynağa yönelmesini engellemişti. Himmet erbabı Karşıyakalılar Kemalpaşa Caddesi' ndeki tulumbalara yeni kollar taktırmış olsa da, belediye bunları da kaldırmıştı. Böylece Karşıyaka Belediyesi Karşıyakalıları tek su kaynağı olarak artezyen suyuna yönlendirmiş oluyordu⁵⁸. Bu su kaynağı ise Karşıyaka'nın ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak ve kalite olarak da oldukça düşüktü. Artezyen suyunun yeniden kullanılmaya başlanması Karşıyaka'nın su sorununun çözülmesi anlamına gelmiyordu. 1930 yılına doğru su sorununa çözüm üretmek için yeni fikirler ortaya çıkacaktı.

Karşıyaka'da Mebuslar Toplantısı

Karşıyaka'nın su sorununa çözüm bulabilmek için gece yarısına kadar süren toplantılar düzenleniyordu⁵⁹. Bu toplantılardan birisi 19 Eylül 1929 tarihinde Karşıyaka Belediyesi'nde yapıldı. Cumhuriyet Halk Fırkası erkânı ve İzmir'de bulunan mebuslar toplantısının katılımcıları arasında yer alıyordu. Mebuslar toplantı sırasında hem seçmenlerin hem de belediye azalarının sorunlarını dinleyeceklerdi. Gündem maddeleri arasında bataklıkların kurutulması, elektrik işleri ve su sorunları bulunuyordu⁶⁰.

Su derdinin her dertten büyük olarak görüldüğü toplantıya İzmir mebusları Münir, Kamil, Enver, Osmanzade Hamdi, Giresun mebusu Hacim Muhittin, Kars mebusu Halit Beylerle birlikte Vali Kazım Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası Mutemidi Salih, Karşıyaka Belediye Reisi Fikri Bey, belediye azaları ve fırka nahiye heyeti azaları katıldı. Fikri Bey'in sürekli soru bombardımanına tutulmasından dolayı toplantı oldukça hararetli geçti.

Su sorununa çözüm olarak Halkapınar'dan veya Yamanlar' dan su getirilmesi gündeme geldi. Halkapınar'dan su getirilmesinin 250 bin liraya, Yamanlar' dan su getirilmesinin ise çok daha pahalıya mal olacağı düşünülüyordu. Belediyenin yıllık 60 bin lira civarında olan bütçesiyle bu işin üstesinden gelmek pek mümkün görülüyordu. Müsakkafat vergisine zam yapılmasına İzmir mebusu Enver Bey itiraz etmişti. Bir sonraki yasama yılında görüşülecek olan Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu'na Su Vergisi adıyla yeni bir vergi eklenmesi fikri benimsendi. Böylece Karşıyaka'nın su sorunlarına çö-

55 *Hizmet*, 14 Ağustos 1929.

56 *Hizmet*, 28 Ağustos 1929.

57 *Hizmet*, 14 Ağustos 1929.

58 *Hizmet*, 23 Ağustos 1929.

59 Reşit Soyer, *General Kazım Dirik*, Yenyol Matbaası, İzmir, 1947, s. 111.

60 *Anadolu*, 18 Eylül 1929.

züm için gerekli ödenek yaratılmış olacaktır⁶¹.

Enver Bey, toplantının ardından Anadolu gazetesi için kaleme aldığı yazısında yaptıkları görüşmeleri “Karşıyaka susuzdur ve bunu temin etmek lazımdır” sözleriyle özetlemiştir. Ayrıca su sorununun farklı bir yönüne değinerek, olası bir yangında su noksanlığının iç kesimlerde büyük felaketlere neden olabileceğini söylemiştir. Yazıdaki en dikkat çekici nokta su getirmenin devlet işi değil, halk-belediye işi olduğunu vurgulamasıdır. Onun bu vurgusundan halk ile belediyeyi bir bütün olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Karşıyakalıları zorlamayacak şekilde onlardan para toplamayı tek çare olarak görmektedir. Yazısının sonunda Karşıyaka Belediye Riyasetine herhangi bir şahsın gelmesiyle su sorununun çözülemeyeceğini belirtmiş olması, eleştirilerin hedefinde olan Karşıyaka Belediye Reisi Fikri Bey’e sahip çıktığını göstermektedir⁶².

Zeynel Besim, Enver Bey’in yazısıyla aynı gün çıkan toplantıyla ilgili değerlendirme makalesinde “Su derdi Karşıyaka’nın, tabir caizse can derdidir, sallandıkça müzminleşiyor ve ıstırapı arttırıyor.” demiştir. 2500 hane ve 10.000 nüfuslu Menemen’in Beypınar suyunu 17 kilometre uzaktan yaklaşık 50.000 liraya getirmesini örnek göstererek, Yamanlar’da bulunan Karagöl suyunun 23 kilometre mesafeden getirilmesinin mümkün olacağını belirtmiştir. Enver Bey’in aksine, zamanını su sorununu çözmeye adayan, sorunu çözmeyi görev edinmiş ve çizmelerini çekmiş bir belediye reisinin Karşıyaka’nın su sorununa çözüm getireceğini düşünmektedir. Yazısında Yamanlar suyunu “Karşıyaka’nın doğal suyu” olarak tanımlamış olması dikkat çekicidir⁶³.

Zeynel Besim, bir gün sonra yayımlanan yazısında Enver Bey’in sözlerini değerlendirmiştir. Öncelikle Karşıyaka Belediyesi’nin bütçesinin 65.000 liradan ibaret olmadığını, bunun dışında tramvay ve elektrik hasılatlarına da sahip olduğunu söylemiştir. Maddi sorunların yalnızca Karşıyaka’ya özgü olmadığını, ülkenin dört bir yanında devletin yoktan yarattığı ödeneklerle demiryolları yaptığını ve en küçük kaza merkezlerinin bile kendi sorunlarını çözebildiğini belirtmiştir. Enver Bey’in üstü kapalı olarak Karşıyaka Belediye Reisi Fikri Bey’e sahip çıkmasını ise “acıklı” olarak görmüş ve sabah gidip akşam gelen bir belediye anlayışının soruna çözüm getiremeyeceğini belirtmiştir. Kendilerinin şunun meddahı veya bunun zemmamı olmadığını belirten Zeynel Bey, meseleyi tek bir kişi çözemeyen diyen Enver Bey’e cevap verircesine “Beni belediye reisi yapınız, size bir senede suyunuzu getireyim” demiştir⁶⁴.

1929 yılının Kasım ayında İzmir mebusu Osmanzade Hamdi Bey Başvekil İsmet Paşa’yı ziyaret ederek Karşıyaka’nın sorunlarını aktardı. Yapılan bu görüşmenin gündem maddelerini elektrik, telefon ve su meseleleri oluşturuyordu. İsmet Paşa görüşme sırasında Karşıyaka’nın su ihtiyacının İzmir (Halkapınar) Su Şirketi tarafından temin edileceğini belirtti. Halkapınar Su Şirketi, hükümetin isteğini kabul etmek için çeşitli şartlar öne sürmüştür. Bunlardan birincisi toplam 85 yıl olan ve geriye 55

61 *Anadolu*, 20 Eylül 1929.

62 *Anadolu*, 22 Eylül 1929.

63 *Hizmet*, 22 Eylül 1929.

64 *Hizmet*, 23 Eylül 1929.

sene kalan su imtiyaz süresinin uzatılması, ikincisi mukavelede yer alan 25 yılın ardından hükümetin şirketi satın alarak su isalesini kaldıracabileceği maddesinin kaldırılmasına ilişkin⁶⁵.

Halkapınar Su Şirketi'nin Karşıyaka'ya su getirmesi ilk defa gündeme gelen bir konu değildi. 2 yıl öncesinde Karşıyaka Belediyesi Halkapınar Su Şirketi'ne başvurmuş ancak getirilecek su oldukça masraflı olacağı için bundan vazgeçilmişti. Sonrasında Karşıyaka ve çevresindeki kuyulardan su temini gündeme geldi. Fakat Karşıyaka gündemden güne büyürken kuyu suları şehrin ihtiyacını karşılamaya yetersizdi. Yamanlar' dan su getirme projesi ise 26 kilometre mesafeden su taşıma anlamına geliyordu. Bu da oldukça masraflı görülmüştü. Menemen'in üstünde bulunan Arap Gölü' nden su getirmek ise, Yamanlar' dan daha uzak bir mesafe olacağı için kabul görmemişti. Bu nedenlerden ötürü Karşıyaka Belediyesi çareyi Halkapınar suyunu getirmekte görmüştü. Hazırlanacak kanun teklifine eklenecek maddelerle Karşıyaka'nın ihtiyacı karşılanacaktı⁶⁶.

Hazırlanan kanun teklifi İzmir Belediyesi'ni harekete geçirdi ve Halkapınar Su Şirketi'ne verilen imtiyazın belediye tarafından satın alınacağı iddiaları ortaya çıktı⁶⁷. Ancak bir belediye azası bütçelerinin bu iş için yetersiz olduğunu, böyle bir girişimin gelecek senelerde mümkün olabileceğini söyledi⁶⁸.

Karşıyaka Belediyesi'nin İzmir'e Bağlanması ve 300 Bin Liralık Ödenek

Karşıyaka'nın su sorununun bir türlü çözülememesi Karşıyaka Belediyesi'ne yönelik eleştirileri arttırıyordu. Belediyenin gelirlerinin az ve bütçesinin sınırlı olması hizmet gücünü azaltıyordu. 1930 yılının Temmuz ayında Karşıyaka'nın İzmir'e bağlanması gündeme geldi⁶⁹. Karşıyaka'nın İzmir Belediyesi'ne bağlanmasıyla sorunların daha kolay çözülebileceği düşünülüyordu.

Karşıyaka henüz İzmir'e resmi olarak bağlanmamış olmasına rağmen İzmir Belediyesi bölgedeki sorunlara çözüm üretebilmek için İş Bankası'ndan alınan 2 milyon liranın 300 bin lirasını Karşıyaka'ya ayırdı. Anadolu gazetesi Karşıyakalı okurlarına yönelik olarak hazırladığı bir ankette bu ödeneğin hangi ihtiyaçlarda kullanılması gerektiğini sordu⁷⁰. Karşıyaka'nın sorunları arasında su, tenvirat, rıhtım, yol, bataklıklar başta geliyordu. Bunlar arasında en önemli sorun şüphesiz su meselesiydi. Su sorununun çözülmesinde Halkapınar ve Yamanlar seçeneklerinden Halkapınar suyu bir adım önde gözükiyordu⁷¹.

Halkapınar suyunun sorunu çözeceğine inananların başında görevindeki son günlerini geçiren Karşıyaka Belediye Reisi Fikri Bey gelmektedir. Anadolu gazetesinin anketine katılan Fikri Bey, İzmir Belediyesi tarafından ayrılan ödeneğin 200 bin lirasının su işlerine tahsis edilmesini ve Halkapınar

65 *Anadolu*, 12 Teşrinisani 1929.

66 *Anadolu*, 13 Teşrinisani 1929.

67 *Anadolu*, 14 Teşrinisani 1929.

68 *Hizmet*, 15 İkinci Teşrin 1929.

69 *Hizmet*, 21 Temmuz 1930.

70 *Anadolu*, 24 Temmuz 1930.

71 *Anadolu*, 25 Temmuz 1930.

Şirketi'yle anlaşılmasını dile getirmiştir. Bir başka öneri olarak da İzmir Belediyesi 500 bin lira ayırabilirse bir şirket tesis edilerek hem su hem de elektrik işlerinin çözülebileceğini söylemiştir⁷².

Anadolu gazetesi "300 bin lirayı ne yapmalı?" sorusuna yanıt ararken Karşıyaka'nın su sorununa farklı çözüm önerileri sunanlar da oldu. Ankete cevap veren bir okur artezyen kuyusuna motorlu tülumba takılmasını, çıkarılan suyun bir tanka nakledilmesini ve borularla şehre dağıtılmasını önerdi. Böylece su sorununa 100 bin liralık bir bütçeyle çözüm bulunabileceği dile getirilmiş oldu⁷³.

Temmuz ayının sonuna gelindiğinde Dâhiliye Vekâleti'nden İzmir vilayet makamına gelen bir emirde Karşıyaka Belediyesi'nin İzmir Belediyesi'ne bağlandığı bildirildi. İlk söylentilere göre Karşıyaka Belediye müdürlüğüne Tevfik Bey atanacaktı⁷⁴. Karşıyaka Belediye Reisi Fikri Bey, bu haber üzerine İzmir Belediye Reisi Sezai Beyle görüştü. Görüşmede devir teslimin nasıl yapılacağı belirlendi⁷⁵. Belediye meclisinde Karşıyaka'ya ayrılacak bütçe ile ilgili görüşmeler yapıldı ve beklenildiği gibi Tevfik Bey'in müdürlüğe atanması kararlaştırıldı⁷⁶.

İzmir Belediye Reisi artık doğrudan kendi sorumluluğu altında olan Karşıyaka'nın su sorununa yeni çözüm önerileri getirdi. O güne değin Halkapınar veya Yamanlardan su getirmek gündemdeyken, Sezai Bey Vezir ve Osmanağa sularının da Karşıyaka'nın ihtiyacı için kullanılabileceğini düşünüyordu⁷⁷. Bununla birlikte Karşıyaka'nın kuzeyinde yer alan dağlarda incelemeler yapılması uygun görüldü. Su nereden getirilecek olursa olsun nüfus başına günlük 30 litre su temin edilmesi hedefleniyordu⁷⁸.

10 Ağustos 1930 tarihinde Karşıyaka resmi olarak İzmir Belediyesi'ne bağlandı. Karşıyakalıların belediyeye ait işlerini kolaylıkla yapabilmeleri ve İzmir'e gitmek zorunda kalmamaları için Karşıyaka'da belediye mıntıkası bulundurulması kararlaştırıldı⁷⁹. İzmir Belediyesi için resmiyete dökülmesinin ardından İş Bankası'ndan alınan paranın Karşıyaka'ya ayrılan 300 bin liralık kısmının nasıl kullanılacağına dair görüşmeler yaptı. Su işlerine 140 bin lira, aydınlatmaya 20 bin lira, lağım inşaatına 70 bin lira, kaldırım ve bataklıklara 70 bin lira ayrıldı. En fazla ödeneğin su işlerine ayrılması kentin en önemli sorununun su meselesi olduğunu gözler önüne sermektedir. Su sorununun çözümü için öncelikli olarak Sezai Bey'in gündeme getirdiği Vezir ve Osmanağa sularında, ikinci aşamada Yamanlar ve Halkapınar'da incelemeler yapılması kararlaştırıldı. Hizmet gazetesi bu gelişmeleri okurlarına büyük puntolarla "Karşıyaka Kurtuldu" başlığıyla duyurdu⁸⁰.

"Karşıyaka Kurtuldu" başlığını gören "azıcık Karşıyakalı" Memduh Bey, Vezir ve Osmanağa sula-

72 *Anadolu*, 27 Temmuz 1930.

73 *Anadolu*, 29 Temmuz 1930.

74 *Anadolu*, 30 Temmuz 1930.

75 *Anadolu*, 1 Ağustos 1930.

76 *Anadolu*, 3 Ağustos 1930.

77 *Anadolu*, 5 Ağustos 1930.

78 *Anadolu*, 7 Ağustos 1930.

79 *Anadolu*, 11 Ağustos 1930.

80 *Hizmet*, 20 Ağustos 1930.

ıyla ilgili düşüncelerini Hizmet gazetesi için kaleme almıştır. Onun belirttiğine göre bu su kaynaklarında sağlığa zararlı organizmalarla birlikte nitrit maddesi bulunmakta ve membalar yağmur sularıyla kirlenmektedir. Ayrıca Vezir ve Osmanağa suları mevcut ihtiyacı karşılama konusunda yetersiz kaldığı için bir süre önce Dabağhane deresi söz konusu su membalarına dâhil edilmiştir. Suyun deposu fenni olmaktan uzak ve kirlenmeye müsaittir. Bu ve benzeri nedenlerden ötürü Vezir ve Osmanağa sularından memnun olmayan pek çok kişi Halkapınar sularına abone olmaya başlamıştır. Vezir ve Osmanağa sularının Karşıyaka'ya olan uzaklığı da bu su kaynaklarıyla ilgili başka bir olumsuzluktur. Memduh Bey yazısında bütün bu olumsuzlukları sıraladıktan sonra "Su namına gelecek şeyin diğerlerine nispetle hiçbir iyilik ve fazlalığı olmadığını nazarı dikkate alıyorum da kendi kendime acaba Karşıyaka bu cezaya istihkak için ne kabahat işledi demekten kendimi alamıyorum" sözleriyle Vezir ve Osmanağa sularının Karşıyaka için çözüm değil yeni bir sorun kaynağı olduğunu vurgulamıştır⁸¹. Belediye Reisi Sezai Bey, bu eleştirilere rağmen Yamanlar suyu projesine "mühim hazırlık yapmak, para sarf etmek" gerekeceği düşüncesiyle temkinli yaklaşmayı sürdürdü⁸². Ona göre Karşıyaka'nın su sorunu acil bir meseleydi. Yamanlardan su getirmeyi hem pahalı hem de uzun soluklu bir proje olarak görüyordu⁸³. Bu nedenle Halkapınar Su Şirketi'yle de görüşmeler devam ediyordu⁸⁴. 1931 yılında Belediye bünyesinde Su Şubesi'nin kurulmasının ardından, Karşıyaka sularının inşaat, tamirat ve diğer işlemleriyle bu şube ilgilenmeye başladı⁸⁵.

Daha önce değindiğimiz İzmir Belediyesi'nin Karşıyaka için ayırdığı ödenekten en büyük payın su işlerine ayrılması, Karşıyaka'nın en büyük sorununun su meselesi olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ancak bu mesele sadece Karşıyaka'nın değil İzmir'in de en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Haydar Rüştü Bey, kaleme aldığı bir yazısında İzmir şehrinin noksanlarını sıralarken ilk başta "Karşıyaka'nın suyu" demiştir. Onun gibi deneyimli bir gazeteci ve mebusun İzmir'in sorunlarının zirvesine Karşıyaka suyunu yazması oldukça önemlidir⁸⁶.

Karşıyaka'nın su sorununa çözüm bulabilmek için Fransa'dan gelen bir grup yerinde incelemeler yapmıştır. İlk olarak Vezir ve Osmanağa suyu tetkik edilmiş, sonrasında Yamanlar'da Karagöl suyunun etüdüne başlanması planlanmıştır. İncelemelerin sonunda elde edilecek verilerin ışığında Belediye Fen Heyeti tarafından bir proje hazırlanarak bir buçuk ay içerisinde Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilmesi hedeflenmiştir⁸⁷.

81 *Hizmet*, 21 Ağustos 1930.

82 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 10.11.1930, s. 5.

83 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 10.11.1930, s. 13.

84 Derya Genç Acar, *1929-1939 Yıllarında İzmir (Sosyal, Ekonomik ve Gündelik Yaşam)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017, s. 169.

85 Erkan Serçe, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998, s. 224.

86 Murat Kaya, *Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2018, s. 163; *Anadolu*, 21 Kânunuevvel 1930.

87 *Yeni Asır*, 15 Nisan 1931.

Çözümün Adresi: Yamanlar

Dâhiliye Vekâleti ile yapılan yazışmalarda önce Halkapınar suyunun sonra ise Yamanlar suyunun Karşıyaka'ya getirilmesi uygun görülmüştür. İzmir Belediye Reisi Sezai Bey şirketin çok fazla para istemesinden yakınarak “Kuvvetle tahmin ediyorum ki Karşıyaka'ya Yamanlar membalarındaki sular getirilecektir. Çünkü şirket [Halkapınar] pek fazla para istemektedir” demektedir. Anadolu gazetesi İzmirliilerin Halkapınar Su Şirketi'nden çok fazla eza ve cefa çektiğini belirterek, Karşıyakalıların Halkapınar Su Şirketi'nin eline bırakılmaması gerektiğini savunmuştur⁸⁸.

Belediye heyet-i fenniye müdürü Necmeddin Bey, Yamanlar'a gidip incelemeler yaparak hazırladığı raporunu belediye riyaetine sunmuştur. Hazırladığı rapora ek olarak ikinci bir rapor hazırlayarak Karşıyaka'ya getirilecek suyun mutlaka Yamanlar suyu olması gerektiğini bir kez daha vurgulamıştır. Yakın bir zamanda İzmir'e gelmesi beklenen Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya meselenin izah edilmesi planlanmış ve Yamanlar'dan su getirme planına sıcak bakması umut edilmiştir⁸⁹. Şükrü Kaya İzmir'i oldukça yakından tanıyan ve bu şehirde belediye başkanlığı yapmış bir kişi olduğu için Karşıyaka'nın su sorununun çözümü için kendisinden büyük beklenti vardı.

1931 yılının Eylül ayının ortasına gelindiğinde Yamanlar suyu projesi hazır hale gelmiş ve vilayet makamından Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilmiştir⁹⁰. Vali Kazım Paşa hazırlanan raporlara öylesine güveniyordu ki basına “Karşıyaka suyunun Yamanlar dağından getirileceğine muhakkak nazarıyla bakılabilir” diyebilmiştir⁹¹. Dâhiliye Vekâleti ise biraz daha temkinli yaklaşarak Karşıyaka'nın ileride nüfusu arttığında Yamanlar suyunun yeterli gelip gelmeyeceğini ve Halkapınar suyuna göre avantajları olup olmadığını sorguluyordu. Yamanlar suyunun avantajları niteliğinin güzel ve sağlıklı olması, içerdiği kireç miktarının düşük olması olarak sıralanıyordu⁹². İzmir mebusu Osmanzade Hamdi Bey Dâhiliye Vekâleti'yle vilayet arasında yazışmalar sürerken süreci yakından takip ediyordu⁹³. Dâhiliye Vekâleti'nden beklenen izin Ekim ayının ortasında geldi. Vekâlet, planların su mühendislerine tanzim edilmesi tavsiyesiyle Yamanlar suyunun isalesini kabul etti. Kamuoyunda Yamanlar suyunun Karşıyaka'yı ihya edeceği düşüncesi oluştu. 1932 yılının ortalarında Karşıyakalıların suya kavuşacağı tahmin ediliyordu⁹⁴. Şehir meclisinde Eczacı Faik Bey'le Avukat Cevdet Akömer arasında Yamanlar suyu ile ilgili tartışma yaşandı. Faik Bey, şehir meclisinde Yamanlar suyuna dair bir karar verilmediğini savunurken, Cevdet Akömer Fırka grubunda alınan kararın şehir meclisini bağladığını öne sürdü⁹⁵. Dâhiliye Vekâleti'nin Yamanlar'dan su getirilmesine onay vermesinden kısa bir süre sonra Sezai Bey görevinden istifa etti ve yerine Behçet Bey geldi.

88 *Anadolu*, 23 Haziran 1931.

89 *Yeni Asır*, 21 Ağustos 1931.

90 *Yeni Asır*, 17 Eylül 1931.

91 *Hizmet*, 27 Eylül 1931.

92 *Anadolu*, 29 Eylül 1931.

93 *Anadolu*, 16 Teşrinievvel 1931.

94 *Hizmet*, 18 Teşrinievvel 1931.

95 *Anadolu*, 18 Teşrinisani 1931; *Yeni Asır*, 18 Teşrinisani 1931.

Etem Korçan Yamanlar dağıyla ilgili “her yerinde ruha ve bedene deva olan sular fişkırmaktadır. Manzarası, abu havası ile cennetten bir parçadır” demektedir⁹⁶. Cennetten bir parça olarak görülen Yamanlar dağına hayat veren Yamanlar suyu; Huriçe, Kızılçukur, Soğukpınar, Lükpınar, Dalgınpınar, Adaderesi, Serçederesi, İmamdamı ve Efendiler olmak üzere 9 membadan oluşuyordu. Fransız araştırma heyeti kuraklığın fazla olduğu Ağustos ayında bu membalarda tetkik yaparak saniyede 27 litre su aktığını tespit etmişti⁹⁷. 1931 yılının Ağustos ayında şehre hiç yağmur yağmamıştı. Haziran ve Temmuz aylarında da kayda değer bir yağış olmamıştı⁹⁸. Ağustos ayının kuraklığı nedeniyle verilerin sağlıklı olmayacağı düşüncesiyle yeni bir tetkik daha yapıldı ve bu sefer saniyede akan su miktarı toplam 16.5 litre olarak tespit edildi. Fransız heyetin raporu ve Dâhiliye Vekâleti’nin kararına rağmen Karşıyaka’ya Yamanlar dışında Vezir-Osmanağa ya da Halkapınar’dan su getirme düşünceleri gündemden düşmedi. Belediyenin yaptığı başvuru üzerine Halkapınar Su Şirketi Karşıyaka’ya su tesis etmek için 225 bin lira gerektiğini bildirdi. Yamanların en önemli avantajı mikyasının 5 olmasıydı. Vezir-Osmanağa ve Halkapınar’da bu oran 24-26 arasında değişkenlik gösteriyordu⁹⁹. Şehir meclisi ikilemeden kurtulmanın yolu olarak Yamanlar’da yerinde inceleme yapmak için bir karar aldı¹⁰⁰. Karşıyakalılar Halkapınar suyunun adının telaffuz edilmesine bile tepki gösteriyordu. Onlar kendileri için en iyi suyun Yamanlar’dan geleceğine inanıyordu. Böylesine zorlu bir süreçte karar vermeyi kolaylaştırmak için Nafia Vekâleti’nde görev yapan umumi su müdürü Hollandalı profesörün İzmir’e gönderilmesi talep edildi¹⁰¹.

Behçet Bey göreve başladıktan sonra şehir meclisinde Yamanlar’daki su kaynaklarının incelenmesi kararlaştırıldı. Behçet Salih Bey, Dr. Ali Ağâh Bey, Eczacı Faik Bey, Halkapınar Su Fabrikası müdürü, Pont a Mousson şirketinden iki mühendis, Nafia Su İşleri İkinci Daire mühendislerinden Kadri Beyler’den oluşan bir heyet 27 Kasım 1931 günü Yamanlar’a gitmiştir. Heyet Turan’a kadar otomobillerle, buradan sonra atlarla yola devam etmiştir. Heyetin teftişi öncesinde Pont a Mousson şirketi temsilcisi Mösyö Jöber kaynaktan saniyede 28 litre su aktığını, Belediye Fen Heyeti ise saniyede 16 litre su aktığını tespit etmişti. Heyetin yaptığı incelemelerde ise Karşıyaka’ya saniyede 11 litre su verilebileceği anlaşıldı. Mösyö Jöber’in tetkiki ile heyetin tetkikinin arasında epey fark olması Kasım ayında suların çekilmiş olmasıyla açıklanmaya çalışıldı. Yağış istatistikleri incelendiğinde bu açıklamanın doğru olduğu görülmektedir. Kasım ayında tetkik yapılan güne kadar kayda değer yağış olmamıştır. Tetkik yapıldıktan birkaç gün sonra yağışlar başlamış ve 30 Kasım günü 1931 yılının İzmir’deki en yağışlı

96 Etem Korçan, *Yamanlar*, Reklam Matbaası, İzmir, 1951, s. 6.

97 *Anadolu*, 18 Teşrinisani 1931; *Yeni Asır*, 18 Teşrinisani 1931.

98 Ahmet Tevfik, *1931 Senesi Türkiye’de Yağış Tevziyatı Bülteni*, T.C. Ziraat Vekâleti Meteoroloji Enstitüsü, Ankara, s. 16.

99 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 18.11.1931, s. xv; 1934 İzmir Rehberi’nde Yamanlar suyunun mikyası 7 olarak verilmiştir. Bkz. İzmir Rehberi, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1934, s. 193.

100 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 18.11.1931, s. xxv; *Anadolu*, 20 Teşrinisani 1931; *Yeni Asır*, 20 Teşrinisani 1931.

101 *Hizmet*, 27 Teşrinisani 1927; *Yeni Asır*, 27 Teşrinisani 1931.

günü olarak tarihe geçmiştir¹⁰². Behçet Bey, öncelikle Karşıyaka'ya getirilecek suyun Yamanlar'a değil Karatepe havzalarının membalarına ait olduğunu vurguladı. Beş membayı tetkik ettiklerini, vakit yetersizliğinden iki membayı tetkik edemediklerini, inceledikleri membalardan Tilkidere'de bulunan ikisinin kireçli olduğunu söyledi. Bu kireçli suyun diğer kaynaklarla birleşmesiyle birlikte Karşıyaka'ya isale olunacak suyun Halkapınar suyundan farksız olacağını belirtti. Behçet Bey'in iki membayı tetkik edemediklerini söylemesi, önceki tetkiklerle aradaki farkı açıklayan başka bir nedendir. Yapılan önceki tetkiklerde daha fazla memba kaynağında inceleme yapıldığı için elde edilen su miktarı da fazla olmuştur. Tetkikten bir gün sonra Nafia Vekâleti su işleri müdürü umumiyesi Hollandalı uzman belediyeyi ziyaret etti. Onunla beraber bu sefer Vezir-Osmanağa ve Halkapınar su membalarına gidildi. Hollandalı uzman Yamanlar'a otomobille gidilmediği ve kendisi hayvana binemediği için Yamanlar'da yerinde inceleme yapamadı. Belediye heyetinin yapmış olduğu bu incelemeler Karşıyaka'ya Halkapınar suyunun getirilecek olduğuna dair bir algı oluşturdu. Hizmet gazetesi böyle bir girişime Karşıyakalıların asla göz yummayacağını yazmıştır. Anadolu gazetesi ise "Her zaman yazdığımız gibi Karşıyakalılar içecek su istiyorlar. Kullanacak suları vardır" diyerek suyun bolluğu yerine nitelik ve sıhhatine önem verilmesini vurguladı¹⁰³.

İzmir'de birkaç gün kalan ve incelemelerde bulunan Hollandalı uzmanın düşünceleri oldukça önemseniyordu. Fakat Yamanlar'a gidip yerinde gözlem yapamadığı için Yamanlar hakkında kesin bir fikre sahip olması mümkün değildi. Vezir ve Osmanağa suyunda yaptığı incelemelerde bu suyu oldukça beğendi. Miktar olarak da bir İzmir'i daha besleyebilecek kadar fazla olduğunu dile getirdi. Yamanlar'ı görmemiş olmasına rağmen, kendisine aktarılan bilgilerden yola çıkarak Karşıyaka'ya Yamanlar ya da Vezir ve Osmanağa suyunun getirilmesi gerektiğini söyledi¹⁰⁴.

Hizmet gazetesinde yer alan "Bunu da sormayalım mı" köşesi daha önce olduğu gibi bir kez daha Karşıyaka'nın su meselesini işledi. Açık bir dille Karşıyakalıların Halkapınar, Vezir-Osmanağa ve artezeyen suyuna karşı olduğu, evlerinden akacak suyun Yamanlar'dan gelmesini talep ettikleri vurgulandı¹⁰⁵. Ulvi Olgaç, Halkapınar suyunun kireçli olduğunu ve her mideye uygun olmadığını söyledikten sonra "Yamanlar gibi âbıhayat değil, sadece bir lâzımei hayattır" demektedir¹⁰⁶. Onun bu ifadesi Yamanlar suyuyla, Halkapınar suyu arasındaki farkı özetler niteliktedir.

Yamanlar Suyu Tesisatı

1932 yılının Şubat ayında Karşıyaka'ya su getirilmesi için İzmir Belediyesi ödüllü müsabaka düzenledi. Gerek İzmir'den gerekse İstanbul'dan çok sayıda mühendis müsabakaya katıldı. Hatta mü-

102 Ahmet Tefvik, *a.g.e.*, s. 16.

103 *Anadolu*, 29 Teşrinisani 1931; *Hizmet*, 29 Teşrinisani 1931; *Yeni Asır*, 29 Teşrinisani 1931.

104 *Anadolu*, 1 Kânunuevvel 1931.

105 *Hizmet*, 4 Kânunuevvel 1931.

106 Ulvi Olgaç, *Güzel İzmir Ne İdi Ne Oldu?*, Meşher Basımevi, İzmir, 1939, s. 88.

sabakaya katılmak için İtalya'dan şartnameyi öğrenme başvurusu yapan bir kişi bile oldu¹⁰⁷. Mayıs ayına gelindiğinde mühendisler projelerle ilgili olarak Behçet Salih Bey'e bilgi verdiler¹⁰⁸. İzmir Belediyesi 1 Ağustos 1932 tarihine kadar proje hazırlamak için süre tanıdı¹⁰⁹. Eylül ayına gelindiğinde su projelerinin tetkikleri tamamlanmış ve incelenmesi için Nafia Vekâleti'ne gönderilmişti¹¹⁰. Nafia Vekâleti'nin onaylayacağı proje uygulamaya alınarak Karşıyaka'ya su getirilmesi sağlanacaktı¹¹¹. Karşıyakalılar merakla vekâlet tarafından yapılan incelemenin tamamlanmasını bekliyordu. Vakitten kazanmak adına Dâhiliye Vekâleti incelemesini sürdürürken, proje onaylanması için Sıhhiye Vekâleti'ne de gönderildi¹¹².

Dâhiliye Vekâleti'nin yapmış olduğu inceleme bir ayı geçtiğinde kamuoyunun gündemine yeni bir mesele geldi. İzmir Orman Başmüdürlüğü Ziraat Vekâleti'ne bir yazı yazıp, Yamanlar' daki memba sularının isalesi sırasında çok sayıda ağacın kesileceğini bildirerek, bu konuda Ziraat Vekâleti'nin izin verip vermeyeceğini sordu¹¹³. İlerleyen dönemde Yamanlar suyuna dair Orman idaresiyle belediye arasında bir mukavelename imzalanması gündeme geldi¹¹⁴.

Karşıyakalıları sevindiren haber 1932 yılının Ekim ayının sonuna doğru geldi. Nafia Vekâleti gelen sekiz projeyi inceleyerek bazı eksikliklerin giderilmesini istedi. Sonrasında Karşıyaka'ya Yamanlar suyunun getirilmesi kabul edildi ve planlar sağlık açısından incelenmek üzere Sıhhat Vekâleti'ne gönderildi¹¹⁵. 27 Ekim 1932 tarihinde Nafia Vekâleti almış olduğu kararı İzmir Belediyesi'ne tebliğ etti. Belediyenin açtığı müsabakayı Pont a Mousson şirketi kazanmıştı¹¹⁶. Mühendis Lütfi Bey hazırladığı planla yarışmada ikinci oldu¹¹⁷. Pont a Mousson şirketi 4 bin liralık ikramiyenin sahibi oldu. İkinci olan Lütfi Bey'e bin lira ikramiye verilmesi kararlaştırıldı¹¹⁸. Belediye meclisine sunulan riyaset raporunda, belediyenin "...iyi bir suyun Karşıyaka'ya getirilmesi için fennin, tecrübenin, iyi çalışmanın bütün icaplarını" yerine getirdiği vurgulandı¹¹⁹.

Behçet Salih Bey Nafia Vekâleti'nin projeyi onaylamasını sevinçle karşılayarak "Karşıyaka yakında suya kavuşacaktır. Yamanlar suyu planının kabul edilmesinden çok memnunum. Halkın dileği yerine gelmiştir" dedi. Artık projeyi onaylaması için gözler Sıhhiye Vekâleti'ne çevrilmişti¹²⁰. Bu süre

107 *Anadolu*, 4 Şubat 1932.

108 *Yeni Asır*, 4 Mayıs 1932.

109 *Hizmet*, 23 Mayıs 1932; *Yeni Asır*, 23 Mayıs 1932.

110 *Yeni Asır*, 6 Eylül 1932.

111 *Anadolu*, 7 Eylül 1932.

112 *Yeni Asır*, 10 Teşrinievvel 1932.

113 *Anadolu*, 14 Birinci Teşrin 1932.

114 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 5.11.1933, s. 17.

115 *Anadolu*, 24 Birinci Teşrin 1932.

116 *Yeni Asır*, 28 Teşrinievvel 1932.

117 *Yeni Asır*, 2 Teşrinisani 1932.

118 *Yeni Asır*, 7 Teşrinisani 1932.

119 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 6.11.1932, s. 18.

120 *Anadolu*, 28 Birinci Teşrin 1932.

içerisinde Pont a Mousson şirketinden bazı ufak tefek eksiklikleri tamamlaması istendi¹²¹. Şirketin eksiklikleri giderme konusunu ağırdan alması üzerine belediye tarafından kendilerine bir hafta süre tanındı¹²². Ancak şirket projedeki eksiklikleri tamamlarken kendisine verilen süreyi iki hafta aştı¹²³.

Yamanlar suyunun Karşıyaka'ya gelecek olması büyük bir sevinç kaynağı oldu. Karşıyakalılar isteklerine ulaşmış olmanın mutluluğu içerisinde suya kavuşacakları günü sabırsızlıkla beklemeye başladı. Hizmet gazetesi, Karşıyaka'nın kurtulduğunu İzmir'in ise kireçli su içmeye devam edeceğini okurlarına aktardı. Ayrıca dikkat çekici bir öneride bulunarak, Yamanlar suyunun 25 bin kişilik nüfusun ihtiyacını karşılayacak kadar çok olduğunu, Karşıyaka'da ise 16 bin kişinin yaşadığını söyleyip artan suyun İzmir'e getirilebileceğini belirtti¹²⁴.

Yamanlar suyu projesi için Sıhhiye Vekâleti'nin onayı 1932 yılının Aralık ayının ortasında geldi. Vekâlet tarafından vilayet makamına yazılan yazıda Yamanlar sularını oluşturan membaların kaptajları yapıldıktan ve yeni bakteriyolojik tahlilden sonra hazırlanacak raporların vekâlete gönderilmesi şartıyla projenin onaylandığı belirtiliyordu¹²⁵.

Karşılaşılan Sorunlar ve İhale Süreci

Yamanlar suyu projesinin uygulamaya geçirilmesi sırasında karşılaşılan sorunlardan ilki kullanılacak malzemelerin çoğunun yabancı malı olmasıydı. Bu nedenle projenin uygulanabilmesi için kullanılacak malzemelerin ithal edilmesi gerekecekti. Böyle bir ithalat için ise Vekiller Heyeti'nin onayı gerekiyordu. Projenin ilk aşamasında Dâhiliye Vekâleti aracılığıyla Vekiller Heyeti'nden ithal malzeme konusunda izin talep edilmiştir¹²⁶. Belediye yönetimi izin sürecinin hızlanması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur¹²⁷.

Projenin münakasa süresi sona erdiğinde iki talip ortaya çıkmıştır. Fakat bu kişilerin yaptıkları teklifler fenni şartlara uygun görülmediği için ihale belirsiz bir tarihe alınmıştır¹²⁸. 1933 yılının Mayıs ayının başında belediye ihale için 120 bin lira civarında bütçe ayırmıştı. Ancak müteahhitler ihalede en düşük 146 bin liralık teklif sundu. Belediye çareyi ihaleyi ay sonuna bırakmakta buldu¹²⁹. Bu süre içerisinde Dr. Behçet Salih Bey İş Bankası'ndan alınan paranın 28 bin lirasının daha Yamanlar suyuna tahsis edilmesi için meclise öneri sundu. Belediye reisinin verdiği bu teklif oy birliğiyle kabul edildi¹³⁰.

Yamanlar Suyu projesi ihalesi 28 Mayıs 1933 tarihinde gerçekleşti ve ihaleyi 157 bin liralık teklifiyle

121 *Yeni Asır*, 2 Teşrinisani 1932.

122 *Yeni Asır*, 28 Teşrinisani 1932.

123 *Yeni Asır*, 20 Kânunuevvel 1932.

124 *Hizmet*, 1 Teşrinisani 1932.

125 *Anadolu*, 16 Kânunuevvel 1932; *Hizmet* 16 Kânunuevvel 1932; *Yeni Asır*, 16 Kânunuevvel 1932.

126 *Yeni Asır*, 30 Kânunuevvel 1932.

127 *Yeni Asır*, 22 Kânunisani 1933.

128 *Yeni Asır*, 13 Şubat 1933.

129 *Yeni Asır*, 7 Mayıs 1933.

130 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 11.05.1933, s. 2; *Yeni Asır*, 12 Mayıs 1933.

Pont a Mousson şirketi kazandı¹³¹. Karşıyaka'ya su getirme işini müteahhit Mehmet Galip, Fescizade İbrahim Galip ve Erzurumlu Nafiz üstlenmişlerdi¹³². Şartnameye eklenen maddeyle bir yıl içerisinde suyun Karşıyaka'ya ulaştırılmış olacağı belirtildi. Böylece uzun süredir devam eden Karşıyaka'nın su sorununa çözüm arayışının fikir, proje ve ihale aşamalarının tamamlanmasıyla fiili bir safhaya geçilmiş oldu¹³³. 12 Haziran 1933 tarihinde şirket temsilcisi mühendis Nihat Beyle belediye reis vekili Faik Bey arasında Karşıyaka'ya Yamanlar Karatepe havzasından su getirilmesine dair mukavelename imzalandı¹³⁴. Mukavelenameye göre ihaleyi alan şirketin iki ay içerisinde işe başlaması gerekiyordu¹³⁵. Bu gelişme Karşıyakalılarla birlikte CHF İzmir il yönetimini de memnun etti. Hacim Muhittin Bey, Dr. Behçet Salih Bey'e Yamanlar' dan su getirme işinin fiilen başlaması üzerine teşekkürlerini ilettiler¹³⁶.

Pont a Mousson şirketi başka bölgelerde de projeler yürütüyordu. Örneğin Yamanlar projesini aldıkları dönemde bir yandan da Kasaba'da (Turgutlu) su tesisatı yapmaktaydı. Şirket işe başlamadan önce İzmir Belediyesi'nden bir taahhüt mektubu istemiştir. Belediye tarafından bu mektup verilmesine rağmen, şirket yazılış tarzına itiraz ederek yeni bir mektup talebinde bulundu. Belediye yetkililerine göre şirket bu talepleri kasaba işini tamamlamak için süre kazanmak adına bilinçli olarak yapıyordu. Bu nedenle şirkete uyarı gönderilerek derhal işe başlamaları aksi takdirde şirket tarafından belediyeye verilen depozito akçesi 28 bin liranın gelir olarak kaydedileceği ve su işinin yeniden münakasaya konulacağı bildirildi. Bu uyarı şirkete verilmiş bir ultiatom niteliği taşıyordu¹³⁷.

Belediye ile şirket arasında gerilimin yükseldiği günlerde Vali Kazım Paşa devreye girerek kendi başkanlığında bir toplantı düzenledi. Bu toplantının ardından şirketle belediye arasındaki ihtilaf son bulmuştur. 18 Ağustos 1933 tarihinde şirketin mühendisleri İstanbul'dan İzmir'e gelerek su tesisatına başlamak için hazırlıklar yapmışlardır. Mühendisler İzmir'e geldikten iki gün sonra Yamanlar Dağı'ndaki Karatepe havzasına giderek membaları incelemişler ve suyun depo edileceği Değirmendağı üzerindeki büyük su havuzu inşasını başlatmışlardır¹³⁸. Şirketin fiilen işe başlamasının ardından 1934 yılının Ağustos ayında Karşıyaka'ya Yamanlar suyunun akıtılması hedeflenmiştir¹³⁹. 20 Ağustos günü Yamanlar'da belediye mühendislerinin huzurunda ilk kazma vurulmuştur¹⁴⁰.

Karatepe havzasında başlayan çalışmalar Karşıyakalıların kısa bir sürede suya kavuşması anlamına geliyordu. Karşıyaka'nın en önemli sorununun çözülmesinde Vali Kazım Paşa başat rol üstlenmiş-

131 *Yeni Asır*, 29 Mayıs 1933.

132 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 1.11.1933, s. 16; *Yeni Asır*, 14 Haziran 1933.

133 *Anadolu*, 29 Mayıs 1933; *Yeni Asır*, 29 Mayıs 1933.

134 *Yeni Asır*, 13 Haziran 1933.

135 *Yeni Asır*, 14 Haziran 1933.

136 *Yeni Asır*, 15 Haziran 1933.

137 *Yeni Asır*, 14 Ağustos 1933.

138 Prof. Dr. Ersin Doğer Karşıyaka 2. Kültür ve Çevre Sempozyumu'nun açılış konuşmasında su deposunun bir höyüğün tahrip edilerek inşa edildiğini söylemiştir. Bkz. *Karşıyaka 2. Kültür ve Çevre Sempozyumu 6-7-8 Kasım 2013 Bildiriler*, Karşıyaka Belediyesi Yayınları, İzmir, 2014.

139 *Anadolu*, 20 Ağustos 1933; *Yeni Asır*, 20 Ağustos 1933.

140 *Yeni Asır*, 21 Ağustos 1933.

ti. Bu nedenle Başvekil İsmet Paşa, İzmir mebusu Osmanzade Hamdi ve İzmir mebusu Rahmi Bey İzmir valisine tebrik telgrafları çekti. Başvekil İsmet Paşa çekmiş olduğu telgrafta “Yamanlar suyu işini tebrik, muvaffakiyet ve bolluk temenni ederim” demişti. Karşıyaka'nın su sorunuyla en fazla ilgilenen mebusların başında gelen Osmanzade Hamdi Bey içten bir ifadeyle “Candan ve gönülden kutlularım. Su gibi aziz olunuz pašam.” sözlerini içeren telgraf çekti. İzmir Mebusu Rahmi Bey “Vilayetin en uzak ve en ufak köylerini bile içine alan büyük imar projelerimizin bu kıymetli eserini de kutlulamak şerefini bize bahşeden Paşamıza derin ve sonsuz saygılar” dedi¹⁴¹.

Yamanlar suyu çalışmaları başladıktan sonra Karşıyakalıların kafasında “Karşıyaka bol suya ne vakit kavuşacak?” sorusu oluşmuştu. Behçet Salih Bey, çalışmaların başlamasının üzerinden bir ay geçtikten sonra Karşıyaka'daki büyük tevzi deposunun hafriyatının sona erdiğini, yukarı membalar da da kaptaj işlemine başlandığını söyledi. Belediye mühendislerinin iki-üç günde bir bölgeye gidip çalışmaları yakından takip ettiğini sözlerine ekledi. Ayrıca müteahhide parasının bankada hazır olduğunu, işi tamamlar tamamlamaz paranın teslim edileceğini hatırlatarak çalışma şevklerini arttırdı¹⁴². Ekim ayına gelindiğinde Karatepe suyu tesisatı epey ilerlemiş durumdaydı. Çalışmaları teftiş etme görevi belediye mühendislerinden Muammer Bey'e verildi¹⁴³. Yamanlar suyu projesinin kabulü sürecinde, Karşıyaka'nın su ihtiyacını karşılayıp karşılamayacağına dair soru işaretleri oluşmuştu. Yamanlarda su isale işi sürerken yeni su kaynaklarının keşfedilmesi, suyun beklenenden fazla olduğuna işaret ediyordu¹⁴⁴. Yapılan hummalı çalışmalar sayesinde 1934 yılının Haziran ayında Karşıyaka'nın suya kavuşacağına dair yetkililer açıklamalarda bulundu¹⁴⁵. Daha önce de şehir meclisinde suyun en geç aynı yılın Temmuz ayında Karşıyaka'ya getirileceği dile getirilmişti¹⁴⁶. Behçet Salih Bey, yapılan çalışmaların ne aşamada olduğunu görebilmek için bizzat Yamanlar'a giderek su tesisatını teftiş etti. Kısa bir süre sonra boruların döşenecek seviyeye geldiğini gördü¹⁴⁷. Yamanlar suyu ulaştıktan sonra Karşıyaka'nın değeri ve öneminin daha da artacağı düşünülüyordu¹⁴⁸.

Borular döşenmeye başladıktan sonra yeni bir sorun ortaya çıktı. Belediye müteahhidin şartnameye uygun olmayan boru kullandığını tespit etti. Santrifiyulu boru yerine başka borular kullanıldığı belirlenmişti. Belediye ve müteahhit arasında ihtilaf öylesine büyümüştü ki belediye sonunda protesto çekmişti. Boruların yanı sıra belediye Yamanlar'da yapılan beton tesisatta da önemli hatalar tespit etmiştir. Bunlar söktürülerek, müteahhitten yeniden yapması istenmiştir¹⁴⁹.

Tesisatla ilgili önemli bir sorun boruların döşenmesi için yapılan kazılarda yerden su çıkmasıydı.

141 *Anadolu*, 30 Ağustos 1933; *Yeni Asır*, 30 Ağustos 1933.

142 *Yeni Asır*, 22 Eylül 1933.

143 *Yeni Asır*, 11 Teşrinievvel 1933.

144 *Yeni Asır*, 7 Kânunuevvel 1933; *Yeni Asır*, 3 Mayıs 1934.

145 *Yeni Asır*, 7 Kânunisani 1934.

146 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 1.11.1933, s. 13.

147 *Yeni Asır*, 22 Kânunisani 1934.

148 İzmir Rehberi, s. 229.

149 *Anadolu*, 4 Mayıs 1934; *Yeni Asır*, 4 Mayıs 1934.

Böyle durumlar boru döşeme işini oldukça yavaşlatıyordu¹⁵⁰. Bir başka sorun ise Karşıyaka'nın bazı bölgelerinde boru döşenmiyor olmasıydı. Örneğin Reşadiye bu bölgelerin başında geliyordu. Reşadiyeliler kendilerini susuz bırakacak bu duruma tepki gösteriyordu. Anadolu gazetesi konuyu gündeme getirerek Behçet Salih Bey'in dikkatine sundu¹⁵¹. Bunun üzerine Behçet Salih Bey, öncelikle ilk planda belirlenen yerlere boruların döşendiğini, bunlar tamamlandıktan sonra Reşadiye semtine de boru döşeneceğini belirtti¹⁵². Su tesisatı devam ederken sahipli arsalardan boru geçirmek zorunda kalındığında belediye bu arsaları istimlak etme yoluna gidiyordu¹⁵³. Belediye başmühendisi Cahit Bey zaman zaman Yamanlar'a giderek yapılan çalışmaları tetkik ediyordu¹⁵⁴. Çalışmalar son aşamaya geldiğinde Belediye Reisi Behçet Salih Bey Karşıyaka ve Yamanlar'da incelemeler yapmıştır. Haziran ayının sonuna kadar hem şehirdeki tesisatın hem de Değirmendağı'ndaki havuzun inşasının bitmesi bekleniyordu. Dalgınpınar membasından alınacak su Değirmendağı'ndaki havuza gelebilecekti¹⁵⁵. Temmuz ayının ortasına gelindiğinde Karatepe'de Büyük ve Küçük Efendiler, Gökpınar, Soğuk ve Dalgınpınar membalarının kaptajları bitmiş ve Değirmendağı'ndaki ana depoya bağlanmışlardır. Soğukkuyu'ya ana boru döşeme işlemi de başarıyla tamamlanmıştır. Geriye kalan Kızılçukur, İmamdamı, Horiçe, Dümdüldek ve Çarıkdere membalarında boru döşeme işlemleri devam etmiştir¹⁵⁶. Yamanlar tesisatı hızla döşenirken, artezyen tulumbasının kapatılmasıyla Karşıyakalılar sıcak yaz günlerinde su sorunu yaşamış ve Yamanlar suyuna bir an önce kavuşma istekleri artmıştır¹⁵⁷.

18 Temmuz 1934 günü Yamanlardaki 14 mambadan 6'sının suları borulara verilerek denemeler yapılmıştır. Bu su akıtma denemesi büyük bir başarıyla gerçekleşmiştir. Yalnızca Yıldırım Kemal Sokağı'nın başında bir boru patlamıştır. Patlayan boru kısa sürede tamir edilmiştir¹⁵⁸. İzmir Belediyesi Karşıyaka su tesisatı için bin beş yüz metre kurşun boru, musluk ve kolye münakasası için duyurular yaptı. İhale tarihinin 11 Eylül 1934 olması, Yamanlar suyunun açılış töreninin ardından daha yapılacak işler olduğunu gösteriyordu¹⁵⁹.

Açılış Töreni

Yamanlar suyunun açılış tarihi olarak Başvekil İsmet Paşa'nın İzmir'de bulunacağı 26 Ağustos 1934 günü belirlendi. Açılış töreni Karşıyaka'da belediyenin çocuk yuvasında olacak ve aynı günün akşamında Başvekil'in şerefine bir gardenparti verilecekti¹⁶⁰. Gardenpartinin mükemmel bir şekilde

150 *Yeni Asır*, 10 Mayıs 1934.

151 *Anadolu*, 7 Mayıs 1934.

152 *Anadolu*, 9 Mayıs 1934.

153 *Yeni Asır*, 29 Mayıs 1934; *Yeni Asır*, 20 Haziran 1934.

154 *Yeni Asır*, 5 Haziran 1934.

155 *Yeni Asır*, 12 Haziran 1934.

156 *Anadolu*, 16 Temmuz 1934; İzmir Postası, 16 Temmuz 1934; *Yeni Asır*, 16 Temmuz 1934.

157 *Anadolu*, 17 Temmuz 1934.

158 İzmir Postası, 18 Temmuz 1934; *Yeni Asır*, 22 Temmuz 1934.

159 *Yeni Asır*, 20 Ağustos 1934.

160 *Anadolu*, 16 Temmuz 1934; *Haber*, 19 Temmuz 1934; İzmir Postası, 16 Temmuz 1934; *Yeni Asır*, 16 Temmuz 1934.

düzenlenmesi için tertip heyeti oluşturularak vakit kaybetmeden çalışmalara başlanmıştır¹⁶¹. Beynelmillel Panayır'ın açılışına denk gelecek bu tören için Ağustos ayının başından itibaren yoğun bir hazırlık yapılmıştır¹⁶². Behçet Salih Bey fırınları ve belediye işlerini denetlemek için Karşıyaka'ya gittiğinde açılış töreniyle ilgili hazırlıkları da kontrol etmiştir¹⁶³. Açılış töreniyle birlikte, Yamanlar suyu tesisatının son hazırlıkları da devlet erkânının kontrolündeydi. 3 Ağustos günü Vali Kazım Paşa, Vilayetler Umum Müdürü Sabri Bey, Belediye Reisi Behçet Salih Bey ve Vali Muavini Saip Bey Yamanlar'a giderek su tesisatının son durumunu teftiş etmiştir¹⁶⁴. Heyet belli bir noktaya kadar arabayla, sonrasında ise at üzerinde yola devam etti¹⁶⁵. Behçet Salih Bey, bu teftişle yetinmeyerek iki gün sonra fen heyetine mensup bazı kişileri yanına alıp yeniden Yamanlar'a gitmiş, altı saat boyunca hayvan üzerinde membalar arasında gezerek incelemelerde bulunmuştur¹⁶⁶.

Açılış töreninin başvekilin şerefine uygun bir şekilde gerçekleşmesi için Vali Kazım Paşa'nın riyasetinde bir heyet oluşturulmuştur. İlk toplantısını 8 Ağustos günü yapan heyette CHF Vilayet İdare Reisi Avni Bey, Belediye Reisi Dr. Behçet Salih Bey, Benal Nevzat Hanım, Piraye Sükûti Hanım, Süheyla Hanım, Yumniye Hanım ve Doktor Sabiha Hanım yer alıyordu. Toplantının sonrasında daha önce 26 Ağustos'ta yapılacağı duyurulan Yamanlar suyunun açılış töreninin bir gün sonra düzenleneceği açıklandı. Karşıyaka Çocuk Bahçesi'nde düzenlenecek törenin ardından verilecek ve sabaha kadar devam edecek gardenpartide milli oyunlar oynanması ve belediyenin ikram olarak ayran ve meyve vermesi kararlaştırıldı¹⁶⁷. Vali Kazım Paşa ise Türk Ofis Müdüriyeti'nde panayır hazırlıklarıyla ilgileniyordu¹⁶⁸.

Açılış töreni sadece İzmir'in gündeminde değildi. Balıkesir ve Mersin'in yerel basını Karşıyaka'nın suya kavuşması ve Başvekil İsmet Paşa'nın katılacağı açılış törenine dair haberler yapmışlardır. Adana basınında da suyun açılış haberi ile ilgili haber ilk sayfada ve uzun bir şekilde yayımlanmıştır¹⁶⁹.

Gardenpartinin güzel bir şekilde organize edilmesi için Karşıyakalı kadınlar son hazırlıklarını titizlikle yapıyorlardı. Ancak açılış töreninden birkaç gün önce gardenpartinin iptal edildiği kamuoyuna duyuruldu. Gardenparti yerine çocuk balosu düzenlenmesi kararlaştırıldı ve bunun üzerine Karşıyakalı kadınlar çocuk balosu için çaba göstermeye başladı¹⁷⁰. Açılışa dört gün kala Vali Kazım Paşa bir İzmir mebusuyla birlikte Yamanlar'a giderek son kontrollerini yaptı¹⁷¹.

161 *Yeni Asır*, 7 Ağustos 1934.

162 *Anadolu*, 2 Ağustos 1934; *Halkın Sesi*, 2 Ağustos 1934.

163 *Yeni Asır*, 2 Ağustos 1934.

164 *Anadolu*, 4 Ağustos 1934; *Yeni Asır*, 5 Ağustos 1934.

165 Behçet Uz, *Atatürk'ün İzmirli Bir Kentin Yeniden Doğuşu*, yay. haz. L. Ece Sakar, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 120.

166 İzmir Postası, 7 Ağustos 1934; *Yeni Asır*, 6 Ağustos 1934.

167 *Yeni Asır*, 9 Ağustos 1934.

168 *Yeni Asır*, 10 Ağustos 1934.

169 *Savaş*, 19 Ağustos 1934; *Türk Sözü*, 31 Ağustos 1934; *Yeni Mersin*, 21 Ağustos 1934.

170 *Anadolu*, 23 Ağustos 1934; İzmir Postası, 23 Ağustos 1934; *Yeni Asır*, 23 Ağustos 1934.

171 *Anadolu*, 24 Ağustos 1934; *Yeni Asır*, 24 Ağustos 1934.

Başvekil İsmet Paşa 26 Ağustos günü İzmir'e geldi. Panayırın açılışını yaptıktan sonra Saraçoğlu Şükrü Bey'in kendisini davet etmesi üzerine Küçük Menderes bölgesinde bir tetkik gezisi yapmaya karar verdi. Ziyareti sırasında Gölcük'te istirahat etme şansına da sahip olacaktı. Bozdağ'dan Gölcük'e kadar geniş bir bölgeyi ziyaret etmeleri bekleniyordu. Bu plan değişikliği Yamanlar suyunun açılış tarihinin bir gün daha ertelenerek 28 Ağustos'a alınmasına neden oldu¹⁷².

İsmet Paşa'nın son dakikada belli olan ziyaretinde kendisine Hariciye Vekili Tefik Rüştü, Adliye Vekili Saraçoğlu Şükrü, Vali Kazım Paşa, CHF Vilayet İdare Reisi Yozgat mebusu Avni Doğan, İzmir mebusu Osmanzade Hamdi, Denizli mebusu Yusuf, İzmir mebusu Mustafa Rahmi, Manisa mebusu Refik Şevket, Türkofis Reisi Faik Beyler eşlik etmiştir¹⁷³.

İsmet Paşa, İzmir'e geri dönerken yol güzergâhındaki istasyonlarda halk kitleleri halinde toplanmıştı. Ancak başvekilin yoğun programı nedeniyle tren istasyonlarda durmadan ilerledi. İstasyonlardan geçilirken İsmet Paşa şapkasını sallayarak halkı selamlamakla yetindi. Başvekil 28 Ağustos 1934 günü Saat 16:45'te İzmir'e geri döndüğünde Alsancak Tren İstasyonu'nda törenle karşılandı. İsmet Paşa trenden indiğinde Behçet Salih Bey'e panayırın nasıl gittiğini ve bir gün önce kaç kişinin ziyaret ettiğini sordu. Almış olduğu on dört bin beş yüz yanıtı onu oldukça memnun etti. Oradan otomobile binerek Beyler Sokağı'ndaki fırka binasına gitti. İzmirli arabaların geçiş güzergâhında kitleler halinde başvekil hazretlerini alkışlıyorlardı. Fırka binasında tüccardan Balcızade Hakkı, Şerif Remzi, İzmirli Talât, Kırkağaçlı Kâzım, kooperatif murahhası Aydın mebusu Mazhar, Aydınlı İzzet gibi kişilerle üzüm ve incir işleri üzerine konuştu ve köylülerin ürünlerini hak ettikleri değerden satmasının önemine vurgu yaptı. Orada hazır bulunanlardan Şerifzade Remzi İzmir'de incir sorunu olmadığını, fiyatların normal olduğunu söylese de kendisine itiraz edenler oldu. Aydınlı İzzet Bey sorunun ancak zorunlu kooperatifleşmeyle çözülebileceğini ileri sürdü. Fırka binasındaki hasbihal sona erdikten sonra halkevine geçildi. Burada Avcılar Kolu Müzesi'ni gezen İsmet Paşa, avcılar koluna kayıt oldu¹⁷⁴.

Başvekil İsmet Paşa halkevinden ayrıldıktan sonra Konak vapur iskelesinde 9 Eylül Vapuru'na binerek Yamanlar suyunun açılışını yapmak üzere Karşıyaka'ya geçti. Onunla birlikte Karşıyaka'ya geçenler arasında Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey, Vali Kazım Paşa, CHF Vilayet İdare Reisi Avni Doğan, Balıkesir mebusu Hacim Muhittin başta olmak üzere çok sayıda kişi vardı¹⁷⁵.

Karşıyakalılar heyecanlı bir şekilde Başvekil İsmet Paşa'yı karşılamak için Karşıyaka Vapur İskelesi'nde toplanmışlardı. Rıhtım hınca hınç dolmuş durumdaydı. Saat 18.40'ta 9 Eylül Vapuru geldi. Onu karşılayanlar arasında Osmanzade Hamdi, Kamil, Rahmi, Saadettin Beyler, CHF heyetleri ve şehir

172 *Anadolu*, 27 Ağustos 1934; *Halkın Sesi*, 27 Ağustos 1934; İzmir Postası, 27 Ağustos 1934; *Yeni Asır*, 27 Ağustos 1934.

173 *Anadolu*, 28 Ağustos 1934; *Yeni Asır*, 28 Ağustos 1934

174 *Anadolu*, 29 Ağustos 1934; *Halkın Sesi*, 29 Ağustos 1934; *Hâkimiyeti Milliye*, 30 Ağustos 1934; İzmir Postası, 29 Ağustos 1934; *Yeni Asır*, 29 Ağustos 1934.

175 *Anadolu*, 29 Ağustos 1934; *Halkın Sesi*, 29 Ağustos 1934; *Hâkimiyeti Milliye*, 30 Ağustos 1934; İzmir Postası, 29 Ağustos 1934; *Yeni Asır*, 29 Ağustos 1934.

meclisi azaları vardı. Halk rıhtımda “Yaşa Büyük İsmet Paşa” diye sloganlar atarken Riyaset-i Cumhuriyet Orkestrası selam marşını çalıyordu. Gazi Paşa caddesinin hemen girişindeki yangın musluğunun yanına kürsü konulmuştu. İlk konuşmayı yapan kişi Behçet Uz oldu. Belediye reisi konuşmasında şu sözleri söyledi¹⁷⁶:

“İzmir’in güzel bir parçası Karşıyaka’nın bir asra yakın istediği ve en mühim ihtiyacı olan suyu bugün akıtmış ve şenliğini de Muhterem Başvekil Paşa hazretlerinin yüksek huzurlarıyla kıymetlendirmiş bulunuyoruz.

(...)

Aziz hemşeriler, Cumhuriyet hükümetinin her sahada yarattığı güzel eserler vardır. Bu kıymetli eserler meyvelerini asıl bundan sonra vereceklerdir. Bütün bu mahrumiyetleri ve seyyiatı yenmek vazifesini üzerine yüklenen bizim nesil, çocuklarımıza hiçbir devrimizin vermediği faydalı milli işler hediye etmekle bahtiyardır.

(...)

Karşıyaka’nın su ihtiyacı tasavvurun çok üstünde ve Karşıyaka halkı için hayati bir ehemmiyeti haizdi. Evlerinde karışık kuyu suyu bulunan Karşıyakalılar, temiz içme sularını yalnız şu artezyen kuyusunda bulabiliyorlardı. 20 bin nüfuslu kesif bir şehri bir artezyen kuyusuna Cumhuriyet belediyesi esir edemez.

(...)

Gazi Türkiye’sinin her köşesinde böyle sıhhi eserler canlı birer abide halinde her gün adetleri artarak yükseliyor. İyi bir suya kavuştukları için Karşıyakalıları tebrik eder, bize lütfekar müzaheretlerini esirgemeyen Başvekil İsmet Paşa hazretlerine, İzmir’in şükranlarını bir daha sunmak fırsatını bulmakla bahtiyarım. Çok yerinde delalet ve yardımlarda bulunan Dâhiliye Vekili muhterem Şükrü Kaya beyefendiye, Vali Kazım Paşa hazretlerine teşekkür ederim. Yaşasın bize daima iyi eserler veren Cumhuriyet”

Belediye reisinin ardından konuşma sırası Başvekil İsmet Paşa’ya gelmişti. İsmet Paşa sözlerine Karşıyakalılar arasında bulunmanın büyük bir talih olduğunu söyleyerek başladı ve “Bir şehre iyi ve temiz, su getirmek daima bu yolda bir eser, mühim bir iştir. Su getirenler, su gibi, su kadar aziz olsunlar ve olacaklardır.” dedi. Kendisinden önce konuşma yapan belediye reisinin kendisi ve Dâhiliye vekili için söylediklerinin büyük bir nezaket olduğunu belirtti. Suyun Karşıyaka’ya getirilmesinde asıl yükü üstlenen kurumun belediye olduğunu vurguladı. Konuşması sırasında Karşıyakalıları “memleketin ileri ve uyanık bir kütlesi” olarak tanımladı. Ulvi Olgaç, Başvekil İsmet Paşa’nın açılış töreninde söylediği “suyu getirenler, su gibi aziz olsun” sözünün bir mermere işlenip Karşıyaka’da iskelesi mey-

176 *Anadolu*, 29 Ağustos 1934; *Halkın Sesi*, 29 Ağustos 1934; *Hâkimiyeti Milliye*, 30 Ağustos 1934; İzmir Postası, 29 Ağustos 1934; *Yeni Asır*, 29 Ağustos 1934.

danına yapılacak bir çeşmeye asılmasını önermiştir¹⁷⁷.

İsmet Paşa konuşmasının ardından belediye reisinin kendisine takdim ettiği makasla çeşmedeki kurdeleyi keserek Yamanlar suyunun açılışını yaptı. Akan sudan bir avuç içen İsmet Paşa, suyu çok leziz bulduğunu söyledi. Açılış töreninin ardından çocuk yuvasına gidildi. İsmet Paşa burada pavyonları gezdi ve çocuklarla yakından ilgilendi. Çocuklara okuma yazma bilip bilmediklerini sordu ve bilen birisinin “Ağabey” kelimesini yazmasını istedi. Bu kelimeyi yazdırmak istemesi elbette bilinçli bir tercihti. Okuma yazmayı yeni öğrenen çocukların alfabedeki en zor harflerden birisi olan “ğ” harfini doğru kullanıp kullanmadığını görmüş olacaktı. Sonrasında bahçeye geçilerek pastalar yenildi. Belediye mühendislerinden Cahit Bey Yamanlar suyu hakkında detaylı izahat verdi. İsmet Paşa, köylüye su bırakılıp bırakılmadığını özellikle sordu. Onun bu tutumu toplumun bütün kesimleriyle yakından ilgilendiğini göstermektedir. Bir süre vakit geçirildikten sonra otomobillerle Karşıyaka İskelesi’ ne geçildi. 9 Eylül Vapuru ile İzmir’e dönen İsmet Paşa’ya Behçet Salih Bey tarafından İzmir manzaralarını içeren bir albüm ve buket takdim edildi. İsmet Paşa, belediyenin hatıra defterine “Beynelmilel İzmir Panayırını açmanın güzel hatırası...” yazdı. Gülcemal’e binerek saat 20:45’te İstanbul’a doğru yola çıktı. Gülcemal vapuru yola çıkarken limandaki diğer vapurlar düdükle çalarak başvekilli selamladılar¹⁷⁸.

Su Fiyatı ve Abonelik Meselesi

Su tesisatının büyük ölçüde tamamlanmasının ardından Karşıyakalılar Yamanlar suyuna abone olmaya başladı. 1934 yılının Temmuz ayının başında 7 kişi Yamanlar suyuna abone oldu¹⁷⁹. Projede sona doğru yaklaşıldıkça Yamanlar suyunun Karşıyakalılara verileceği fiyat merak uyandırmaya başladı. Karşıyakalı D. M. imzasıyla Yeni Asır gazetesinin Serbest Sütunlar köşesinde yayımlanan bir yazıda Karşıyakalıların küçük bir elektro motorla tonu 5 kuruşa suya ulaşabildiği, Yamanlar’dan gelecek su için telaffuz edilen ton başına 25 kuruşluk fiyatın oldukça yüksek olduğu belirtiliyordu. Belediyeye “...düşüncelerinde yalnız satıcı gibi değil biraz da alıcı gibi olsunlar. Ticaret ve iş hayatında yontulmamış nazariyelere inkiyat etmesinler.” sözleriyle serzenişte bulunuldu¹⁸⁰.

İsmail Hakkı kaleme aldığı “Su Tarifeleri” başlıklı yazıyla Yamanlar suyu fiyatına dair tartışmalara katıldı. Yazısında şehir meclisi azalarının suyu halka ucuz bir şekilde vermek isteyenler ve tesisatın çeşitli masraflarının dikkate alınarak fiyatlandırma yapmak isteyenler olarak ikiye ayrıldığını belirtti. Viyana’dan örnek vererek oradaki belediyenin belli bir kullanım miktarına kadar suyu ücretsiz olarak halka verdiğini söyledi. “Eğer su pahalı olursa herkes evine alamaz. Fakir halk komşularından, umumi çeşmelerden su taşımak zaruretinde kalır.” sözleriyle suyun ucuz olması gerektiğini vurguladı¹⁸¹.

177 Ulvi Olgaç, *a.g.e.*, s. 95.

178 *Anadolu*, 29 Ağustos 1934; *Halkın Sesi*, 29 Ağustos 1934; *Hâkimiyeti Milliye*, 30 Ağustos 1934; İzmir Postası, 29 Ağustos 1934; *Son Posta*, 29 Ağustos 1934; *Yeni Asır*, 29 Ağustos 1934.

179 *Yeni Asır*, 4 Temmuz 1934.

180 *Yeni Asır*, 18 Nisan 1934.

181 *Yeni Asır*, 27 Nisan 1934.

Şehir meclisinde suyun 15 kuruş olacağına ve abone sayısının artmasıyla birlikte zamanla 10 kuruşa kadar düşeceğine dair karar alındı¹⁸². Abone sayısı 700'ü geçtiğinde suyun 10 kuruşa indirileceği duyuruldu. Bu duyuru bir anlamda abonelik seferberliğine başlanması anlamına geliyordu¹⁸³. Halkapınar suyuyla kıyaslandığında Yamanlar suyu çok daha ucuzdu¹⁸⁴. Yamanlar suyunun ucuz olmasında kâr için değil hizmet için dağıtılıyor olması önemli bir etkidir¹⁸⁵.

Behçet Uz, bir gazeteciye yaptığı açıklamada suyun bir tenekesinin 10 paradan satıldığını, abone sayısı arttıkça fiyatının daha da ucuzlayacağını söyledi. Suyu ucuz satarak şehirdeki su şirketlerine örnek olmak istediklerini de sözlerine ekledi¹⁸⁶. Behçet Uz suyu 10 kuruşa sattığını söylemiş olsa da, basında yer alan haberlerde suyun halen 12,5 kuruş olduğu ve 10 kuruş olması için 1000 aboneye ulaşılması gerektiği yazıldı. Bu ifadelerden görüldüğü üzere su fiyatı ile ilgili bir bilgi kirliliği vardır¹⁸⁷.

Abone sayısı 500'e ulaştığında su fiyatı 12.5 kuruşa indirildi. Aynı dönemde Halkapınar suyu ise 16 kuruşa satılıyordu. Karşıyakalılar hem çok daha ucuz hem de çok daha sağlıklı su içme ayrıcalığına sahiplerdi. Abone sayısı 750'ye ulaştığında su fiyatının 10 kuruşa düşeceği bir kez daha hatırlatıldı¹⁸⁸. Hedeflenen abone sayısına ulaşılması çok uzun sürmedi. 1936 yılının Temmuz ayına gelindiğinde Yamanlar suyuna abone olanların sayısı 750'yi geçmiş ve su fiyatı 10 kuruşa düşürülmüştü¹⁸⁹. Behçet Uz, vermiş olduğu röportajlarda Yamanlar suyunu bir yandan överken, diğer yandan halka ucuza veriliyor olmasından dolayı gururlanmaktaydı¹⁹⁰.

Suyu Beklemek

Yamanlar suyunun açılış töreninin yapılmış olması Karşıyakalıların suya hemen kavuşacağı anlamına gelmiyordu. Altyapı ile ilgili eksiklikler devam ettiği için evlere suyun ulaşması biraz daha zaman alacaktı. Açılıştan birkaç gün sonra basına yansıyan küçük bir asayiş haberi Karşıyakalıların suya ulaşmak için çok fazla sabrının kalmadığını göstermektedir. Bu habere göre Alaybey'de Mehmet oğlu Mehmet ile Hurşit oğlu Mevlüt arasında su meselesinden dolayı kavga çıkmıştır. Mehmet elindeki gelberi ile Mevlüt'ü sol böğründen yaralamıştır¹⁹¹. İki kişi arasında basit bir olay gibi gözükse de bu vaka, Karşıyakalılar için suya ulaşmadaki zorlukların nasıl sonuçlar doğurabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Belediye Reisi Behçet Bey, suyun gecikmesine dair yaptığı açıklamada gecikmenin iki temel ne-

182 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 29.04.1934, s. 1; *Son Posta*, 7 Mayıs 1934.

183 *Yeni Asır*, 12 Temmuz 1935.

184 *Anadolu*, 3 Temmuz 1935.

185 Mehmet Karayaman, *20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2008, s. 226.

186 *Tan*, 4 İkinci Teşrin 1935.

187 *Anadolu*, 16 Şubat 1937.

188 *Anadolu*, 1 Şubat 1936; *Yeni Asır*, 1 Şubat 1936.

189 *Ulus*, 21 Temmuz 1936.

190 *Tan*, 18 Eylül 1936.

191 *Yeni Asır*, 31 Ağustos 1934.

deni olduğunu söylemektedir. Birincisi ihaleyi kazanan şirketle belediye arasında kullanılan borunun niteliğine dair ihtilaf bulunmaktadır. İkincisi ise Yamanlar suyunda yapılan sıhhi tetkiklerde elde edilen raporlara göre su henüz içilebilecek bir niteliğe sahip değildir¹⁹².

İzmir Belediyesi eksiklikleri gidermek adına çalışmaları sürdürürken ihale süreçleri devam ediyordu. Örneğin 20 Ekim 1934 tarihinde bin sekiz yüz metre uzunluğunda altı bin dokuz yüz altmış kilo gramlık kurşun borunun münakasa ile ihale edileceği duyuruldu¹⁹³. Yamanlar suyu membalarından Çarıkdere ile Kümbüldek arasında inşa edilecek tünelin 6 Kasım 1934 tarihinde ihale edilmesi kararlaştırıldı¹⁹⁴. İlerleyen günlerde yayımlanan bir başka ilandan bu ihalenin 17 Kasım gününe alındığı anlaşılmaktadır¹⁹⁵. Çarıkdere tünelinin Dümbüldek ağzındaki yarmanın iki buçuk metre kazılarak indirilmesi için ayrı bir ihaleye çıkıldı¹⁹⁶. İhalelerin devam ediyor olması teknik eksikliklerin henüz giderilmediğini gösteriyordu.

Suyun Karşıyaka'ya ulaşmamasında alt yapıdaki eksikliklerle birlikte yapılan tahlillerden kötü sonuçlar elde edilmesi de etkili olmuştur. Yapılan tetkiklerde kötü sonuçlar çıkmasının ardından, su kaynağına dışarıdan müdahale olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle belediye suyu koruma altına alabilmek için bazı yerlerin tel örgülerle kapatılmasını kararlaştırdı. Bu iş için belediye bütçesinden 7 bin lira ödenek ayrıldı. Ayrıca belediye iki atlı bekçi istihdam ederek suyu koruma altına almak istedi. Bekçiler için ikamet kuleleri inşa edilmesi de kararlaştırıldı¹⁹⁷. Bekçi kulübelerinin ihalesinin 13 Kasım 1934 tarihinde kapalı zarfla yapılacağı duyurulmuş olsa da ihale 5 Ocak 1935 tarihine ertelendi¹⁹⁸. Suların kirli çıkması, Değirmendağı'ndaki havuzun tamamen boşaltılıp boruların temizlenmesini kaçınılmaz hale getiriyordu. Birkaç gün sonra Değirmendere havuzu ve diğer havuzlarda temizlik yapıldı ve tahlil yapılmak üzere sulardan numuneler alındı. Tetkiklerin temiz çıkması durumunda bir hafta sonra hususi abonmanların tesisatlarının yapımına başlanacağı ve on beş gün içerisinde Karşıyaka halkına içme suyu verileceği duyuruldu¹⁹⁹. Hususi abonelerin tesisatlarının yapımına başlanması su saati ihtiyacını beraberinde getirdi. 17 Kasım 1934 günü belediye ihaleyle 250 adet su saati alacağını duyurdu²⁰⁰.

Yamanlar suyu membaları yer yer özel mülklerden geçiyordu. Böyle durumlarda belediye arazileri istimlak etme yoluna gidiyordu. Bunun bir örneği Alurca köyünde yaşanmıştır. Soğukpınar mevkiinde Yetim Veli oğlu Çalık Veli'ye ait 19 dönümlük tarlanın 730 lira ödenerek istimlak edilmesi kararlaştı-

192 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 1.11.1934, s. 27.

193 *Yeni Asır*, 7 Teşrinievvel 1934.

194 *Yeni Asır*, 17 Teşrinievvel 1934.

195 *Yeni Asır*, 13 Teşrinisani 1934.

196 *Yeni Asır*, 21 Kânunisani 1935.

197 *Haber*, 25 Birinci Teşrin 1934; *İzmir Postası*, 22 Teşrinievvel 1934; *Yeni Asır*, 22 Teşrinievvel 1934.

198 *Yeni Asır*, 2 Teşrinisani 1934; *Yeni Asır*, 13 Kânunuevvel 1934.

199 *Yeni Asır*, 28 Teşrinievvel 1934.

200 *Yeni Asır*, 13 Teşrinisani 1934.

rılmıştır²⁰¹.

Gerek yeni ihalelerin yapılması, gerekse istimlaklerin devam ediyor olması belediyenin başlan-
gıçta Yamanlar suyuna ayırdığı bütçenin yetersiz kalmasına neden oldu. Şehir meclisi bu konuyu
gündemine alarak Dâhiliye Vekâleti'nden onay almak şartıyla bütçeden 10.169 liranın Yamanlar su
membalarında yapılacak işlere aktarılmasını kararlaştırdı²⁰². Üzerinden iki buçuk ay geçmesine rağ-
men Dâhiliye Vekâleti'nden cevap gelmeyince belediye bir kez daha müracaatta bulundu²⁰³. İkinci
başvuru yapıldıktan üç hafta sonra Dâhiliye Vekâleti gerekli izni verdi²⁰⁴.

1934 yılının Kasım ayının sonuna gelindiğinde söylenenlerin aksine Karşıyaka'ya su getirilmesi
mümkün olmadı. Belediye suyu sağlık açısından yetersiz görüyordu. Bu nedenle sık sık tahliller ya-
pılıyordu. Belediyenin başhekim ve başmühendisi Yamanlar'a giderek membaların son durumlarını
kontrol etmiş ve belediye kimyahanesinde tahlil edilmek üzere havuzlardan örnekler almıştır²⁰⁵. Ara-
lık ayının başında su tesisatıyla ilgili malzemeler belediyenin eline gelmişti. Bu vesileyle abone olmak
isteyenlerin belediyeye başvurup tesisatlarını yaptırmaları duyurusu bir kez daha yapıldı²⁰⁶.

Şehir meclisinin 28 Kasım 1934 tarihli oturumunda gündem maddelerinden birisi Yamanlar
suyu oldu. Su tesisatında gerekecek yedek borular için 4 bin liralık ödenek ayrılması kararlaştırıldı.
Bununla birlikte azadan Hüsnü Bey, toplantı sırasında Karşıyakalıların bir an önce suya kavuşmak
için sabırsızlandıklarını belirtti²⁰⁷. Sonrasında Yamanlar suyundan bir kez daha numune alınarak tet-
kikler yapıldı²⁰⁸. Yapılan tahliller neticesinde suyun temiz olduğu anlaşıldı ve 9 Aralık 1934 Pazar gü-
nünden itibaren Karşıyakalıların keşif ve branşman işlemlerine ilk müracaat edenler öncelikli olmak
üzere başlandı²⁰⁹. Evlere döşenen boruların metresi ortalama 255 kuruşa mal oluyordu²¹⁰. Kısa süre
içerisinde Yamanlar suyu almak için belediyeye başvuranların sayısı 450'ye ulaştı. Başvuru yapanla-
rın 150'si keşiflerini yaptırmış, 50'si abone parasını vermiş, 30'u branşmanını yaptırmıştı. 1934 yılının
son günlerinde Yamanlar suyunun ana boruları açılarak Kemalpaşa caddesine su taksimine başlandı.
Bunun üzerine suya abone olmak için belediyeye yapılan başvuruların sayısı daha da arttı²¹¹.

Basında hemen hemen her gün “su veriliyor”, “su verilecek”, “başlandı”, “başlanıyor” gibi haberler
yer alıyorsa da Karşıyakalıların evlerindeki musluktan Yamanlar suyu akması mümkün olmuyor-
du. İşin uzamasından bunalan bir Karşıyakalı çareyi Yeni Asır gazetesine mektup yazmakta buldu.

201 *Yeni Asır*, 2 Teşrinisani 1934.

202 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 14.11.1934, s. 10-11; *Yeni Asır*, 15 Teşrinisani 1934.

203 *Yeni Asır*, 17 Şubat 1935.

204 *Anadolu*, 10 Mart 1935; *Yeni Asır*, 10 Mart 1935.

205 *Yeni Asır*, 28 Teşrinisani 1934.

206 *Yeni Asır*, 28 Teşrinisani 1934.

207 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 28.11.1934, s. 19; *Yeni Asır*, 29 Teşrinisani 1934.

208 *Yeni Asır*, 3 Kânunuevvel 1934.

209 *Yeni Asır*, 6 Kânunuevvel 1934; *Yeni Asır*, 10 Kânunuevvel 1934.

210 İzmir Postası, 16 Kânunuevvel 1934.

211 *Halkın Sesi*, 29 Birinci Kanun 1934.

Mektubun ardından Yeni Asır gazetesi bir muharririni belediyeye Yamanlar Suyu tesisatının son durumunu öğrenmeye gönderdi. Belediye yetkilileri evlere su verme işinin bir süre daha erteleneceğini, yirmi beş farklı kaynaktan toplanan suların bir merkezde bir araya getirilmesinin kolay olmadığını, müteahhit döşenen boruları temizlemediği için suyun niteliğinin düştüğünü belirtti. Müteahhit ile belediye arasında yaşanan bu gerginlik ilk değildi. Belediyenin uyarısına rağmen müteahhit gerekli temizliği yapmadığı için, belediye masrafı müteahhidin hesabına yazılacak şekilde boruları ilaçla baştan sona temizledi²¹².

Yamanlar suyunun beklenildiği gibi temiz olmamasının çeşitli nedenleri bulunuyordu. Öncelikle şehirdeki alt yapı tesisatının sıhhi olmayan yönleri vardı. Membalar geniş olduğu için bunların bakımı ve korunması zordu. Su deposu ise çağın gerisinde ilkel özelliklere sahipti. Bekçi için ayrı kulübe yapılacağı söylene de bu süre içerisinde bekçinin su taksim yerinde kalması ve yiyecek içecek tüketmesi sorun olarak görülüyordu. Ayrıca deponun hava menfezleri de yeterli değildi. Deponun üzerine çıkmanın mümkün olması suyun kirlenmesine neden olabiliyordu²¹³.

Alt yapı çalışmaları sırasında zaman zaman adli olaylar yaşanmıştır. Su şirketinde görev yapan bir Fransız mühendisle ustabaşı Mehmet şirkette çalışan Nail oğlu Sıtkı'nın görevine son vermiştir. Sıtkı işten çıkarılmayı kabullenmeyerek tekrar işe alınmak için mühendis ve ustabaşıyla görüşmeye gitmiştir. Kendisinin yeniden işe alınmaması üzerine yanındaki tabancasıyla üç el ateş etmiştir. İki kurşun boşluğa giderken, bir kurşun mühendisin bacağına isabet etmiştir. Bu olay üzerine Sıtkı adliye sevk edilmiştir²¹⁴. Fransız mühendisi ve ustabaşını öldürmeye teşebbüs amacıyla silah attığı sabit görülerek Türk Ceza Kanunu'nun 62. ve 448. maddelerine göre cezalandırılması istendi²¹⁵. Benzer bir adli olay 1938 yılında yaşandı. Belediye şube müdürü Kani Bey binada vazifesiyle meşgulken 16 yaşındaki hademe Cevat kendisinin işten çıkarılacağını duyduğunu söyleyerek Kani Bey'e silah doğrultmuştur. Hademe Cevat tehditler savurduktan sonra ateş etmeden çıkıp gitmiştir. Olay üzerine polise haber verilmesiyle suçlu aranmaya başlanmıştır²¹⁶. Yakalandıktan sonra ikinci sorgu hâkimliği tarafından ağır cezaya sevk edilmiştir²¹⁷.

Behçet Uz, 1935 yılının Ramazan bayramında Yamanlar'a giderek su kaynaklarını ve Değirmentepe'deki büyük su havuzunu tetkik etmiştir²¹⁸. Belediyenin isteği bir an önce Karşıyakalıların suya kavuşabilmesiydi. Çünkü su işi uzadıkça, Karşıyakalıların tepkisi günden güne artıyordu. Orhan Rahmi Gökçe kaleme aldığı "Kurt Masalı" başlıklı yazıda bu durumu ele almıştır²¹⁹:

212 *Yeni Asır*, 31 Kânunuevvel 1934.

213 İzmir Postası, 4 Kânunuevvel 1934.

214 *Yeni Asır*, 5 Kânunuevvel 1934.

215 *Anadolu*, 30 Eylül 1937; *Yeni Asır*, 30 Eylül 1937.

216 *Anadolu*, 10 İkinci Teşrin 1938.

217 *Yeni Asır*, 6 Son Kanun 1939.

218 *Anadolu*, 10 Kânunisani 1935.

219 *Anadolu*, 29 Kânunisani 1935.

“Karşıyaka'nın alın yazısı mıdır, nedir, su işi öyle bir yaman çıktı ki, şaşmamak elden gelmez.

Bir vakitler denilmişti ki:

- Yamanlar suyu, 1934 yılı Haziranında akacak.

Bekledik Haziranı... Ay geldi, çattı. Sular, dağdan aşağı inmedi. Arkasından bir duyum daha:

- Ağustos'ta gelecek, Ağustos'ta...

Yaz günlerinin sıcaklığında bekleye bekleye, yaz rüyalarına daldık. Uykumuzda Yamanlar suyunu, şarıl şarıl akar, gürül gürül çağladığını gördük. Evet, rüya gibi o da geçti. Ağustos'un ardında, aylar, bir deve katarı gibi ağır ağır yürüdü:

Eylül, Birinci Teşrin, İkinci Teşrin...

Kışa girdik... Kurt masalı gibi, mangal başında, soba etrafında işi gene tazeledik:

- Çok değil bugünlerde... Borular temizleniyor...

Kışın dedikodusunu yakalamış gibi sevindik... Bir de ne duyalım:

Sular erimiş de... Başka bir kaynak bulunmazsa susuzluk tehlikesi varmış da...

Aman bre!.. Ve ayların katarı gene yürümeye başladı:

Birinci Kanun, İkinci Kanun. Bizim güdük Şubat da gözüktü uzaktan...

Kışın, yağmur, çamur, fırtına, rüzgâr, kar, her şey, her şey geldi. Lakin şu bizim masalın sonu gelmedi.

Karşıyaka'da bazıları tulumba sökmeye, kendi motorlarını kaldırmaya davranıyormuş... Sakın bunu yapmasınlar. Çünkü Dimyat'a pirince giderken evdeki bulguru elden kaçırlar.”

Orhan Rahmi'nin bu kısa yazısı Karşıyaka'nın suya kavuşma serüveninin küçük bir tarihçesi niteliğindedir. Suyun Karşıyaka'ya yetmeyeceği söylentileri oldukça önemlidir. Çünkü projenin ilk gününden itibaren belediyenin en büyük endişesi suyun yetersiz olma ihtimaliydi. Su ile ilgili bu dedikodular sadece İzmir gündemini meşgul etmiyordu. İstanbul basınında Yamanlar suyunun Karşıyaka'ya yetip yetmeyeceğine dair haberler yapılıyordu²²⁰.

Şubat ayına girilirken Yamanlar suyunun borularında ve büyük su havuzunda protozoalara karşı bir temizlik daha yapıldı. Suda protozoalardan eser kalmasa da, dezenfeksiyon için borulara atılan maddelerden dolayı bakiye klor görülmüştür. Bunların temizlenmesi için borulardan bir hafta boyunca su akıtılması uygun görüldü. Bunun ardından yeniden tetkik yapılarak suyun son durumu tespit

220 *Kurun*, 7 Nisan 1935.

edilecekti²²¹.

Sadi İplikçi şehir meclisinin 2 Şubat 1935 tarihli toplantısında sunmuş olduğu üç maddelik takririnde Yamanlar suyunun bir an önce Karşıyaka'ya getirilmesi gerektiğini gündeme getirdi. Behçet Uz, suyun henüz içilebilecek durumda olmadığını, iki üç günde bir membalardan numune alınarak tetkikler yapıldığını, kimyagerlerin suyun temizliği ile ilgili kesin bir rapor hazırlamadığını söyledi. Azadan Dr. Saada Hanım söz alarak "Suyu herkes içiyor. Köylüler hep Yamanlar'dan gelen suyu içiyor. Bunu ben bizzat köylere giderken şahidi oldum. Hatta tramvay ahırında Yamanlar suyu kullanılmaktadır." dedi ve su kalitesindeki uygunsuzluğun nedenini sorguladı. Aziz Bey de bu işin çoktan bitmiş olması gerektiğini vurguladı. Behçet Uz bütün bu eleştirilerin ardından Yamanlar suyunun 29 kaynaktan geldiğini, fenni tesisatın tam olmasına rağmen gelen suyun bulanık olduğunu belirtti. Suyu bulanık hale getirdiğine şüphe edilen üç kaynak kesilerek yeniden incelemede bulunacaklarını dile getirdi. Tahliller kesin sonuç vermeden Yamanlar suyunun Karşıyakalılara verilmeyeceğini söyledi²²². Belediye mühendisleri müteahhidin yapması gereken işleri tamamlayıp tamamlamadığını teftiş ediyordu²²³. Yapılan son tetkiklerin ardından muvakkat kabul keşfi için fen heyeti oluşturularak çalışmalara başladı²²⁴.

Muvakkat kabul keşfi yapan heyet projede çok sayıda eksiklik tespit etmişti. Belediyenin müteahhide kusurlarını bildirmesi, müteahhidin bunları uygulamayı kabul etmesi, uygulamayı kabul etmediği takdirde belediyenin depozito parasını kullanarak eksiklikleri gidermesi zaman alacak gelişmelerdi. Karşıyakalılar resmi makamlardan yapılan açıklamalardan, basından okuduklarından bunalmış durumdaydı. Evlerinde suya sahip olmak için başvuruda bulunup ödemelerini yapan kişiler yüksek sesle tepki göstermeye başladı. Bu tepkilerini branşman paralarını faizi ile birlikte geri isteyerek somutlaştırdılar. 22 Karşıyakalının imzasıyla verilen mazbatada şu ifadeler yer almaktadır²²⁵:

"Yamanlar suyunun açılma merasimi sekiz ay evvel başbakanımız General İsmet İnönü tarafından yapıldığı halde elân suya kavuşamadık. 25-80 lira tutan branşman paralarını belediye kasasına derhal yatırdık ve branşmanlarımızı yaptırdık. Fakat bir türlü suyun yüzünü görmek nasip olmuyor. Bir gün saat yok, diğer bir günde saatler ayardan geçmedi; borular yeniden temizlenecek diye bizi oyalayıp duruyorsunuz.

Biz böyle bir zamanda dişimizden, tırnağımızdan artırarak sıhhatimiz için fedakarlık yaptık ve evlerimize bir an evvel su alabilmek için branşman parası verdik.

Mademki su akıtılacak vaziyette değildi; niçin bizden para alındı ve branşmanlar yapıldı?

Vermiş olduğumuz paraların faizi ile birlikte su akıtılıncaya kadar geri verilmesini istiyoruz."

221 *Anadolu*, 1 Şubat 1935; *Yeni Asır*, 1 Şubat 1935.

222 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 2.2.1935, s. 8-12; *Yeni Asır*, 3 Şubat 1935.

223 *Anadolu*, 19 Şubat 1935.

224 *Anadolu*, 3 Mart 1935.

225 *Ulusal Birlik*, 7 Nisan 1935.

Karşıyakalıların tepkilerinin artması üzerine belediye işi hızlandırmak için adımlar attı. Belediye yetkilileri Karşıyaka'ya 27 kaynaktan su geldiğini, bu kaynaklardan 7'sinden alınan numunelerin bakteriyolojik tahlilinin temiz çıktığını söyledi. Değirmentepe'de bulunan su havuzu ve Karşıyaka'daki su boruları yeniden temizletilip tahlil sonuçları temiz çıkan su kaynakları Değirmentepe'de toplanarak Karşıyakalılara dağıtılacaktı. Bunun öncesinde suyun son varış noktası olan Bostanlı'dan numune alınarak tahlil yapılacaktı. Tahlil sonuçları temiz çıktığı takdirde branşmanlarını yaptırmış 80 kişinin ev ve müesseselerine su verilmeye başlanacağı söylendi. Buna rağmen paralarını geri isteyen olursa, İzmir Belediyesi tarafından ödemenin yapılması için Karşıyaka belediye şubesine emir gönderildiği belirtildi²²⁶. Behçet Uz muvakkat kabul heyetini yanına alarak Yamanlar'a gidip incelemelerde bulundu. Bunun ardından belediyenin para iadesi yapmayacağı ve suyun bir an önce teminini sağlayacağı açıklandı²²⁷. Ayrıca Değirmentepe'de yer alan havuzun çevresinin Cuma günleri tenezzüh mekânı olarak kullanıldığı belirtildi ve burada binlerce kişinin toplanıyor olması Karşıyaka suyu için mahzurlu görüldü. Halkın suya zarar vermesini önlemek adına havuza uzak bir yere ihtiyaçlar için kullanabilecek bir çeşme yapılması kararlaştırıldı. Daha önce havuz çevresine dikilen 150 çam ağacına 300 çam ağacı daha eklendi²²⁸. Su havuzunun yakınında Karşıyakalılara hizmet verecek bir gazino inşasına başlandı ve 19 Nisan 1936 günü 200 davetlinin katıldığı ziyafetle gazinonun açılışı yapıldı²²⁹.

Muvakkat kabul keşfi için görev yapan kişiler tetkikleri tamamlamak için yoğun çaba gösteriyordu²³⁰. Yapılan tetkikler sona erdiğinde heyet raporunu hazırladı. Hazırlanan raporda tesisattaki eksiklikler belediyeye bildirildi. Belediye rapor doğrultusunda müteahhide eksikliklerin hızlı bir şekilde giderilmesine dair tebliğde bulundu. Ayrıca belediyeyle şirket arasındaki mukavelenin süresi dolduğu için her geçen gün için şirkete ödenecek paradan yüzler lira kesileceği belirtildi. Böylece müteahhidin işi ağırdan almasının önüne geçilmek istenmişti²³¹.

24 Nisan 1935 tarihli şehir meclisinde azadan Hüsnü Bey, gazetelerde Yamanlar suyu ile ilgili hemen hemen her gün çıkan haberleri hatırlatıp halkın tereddüt içinde olduğundan branşman paralarını geri istediklerini belirterek "Su meselesi ne oluyor? Noksan varmış, izahat verilsin" dedi. Onun bu sözleri üzerine Behçet Uz açıklama yaparak müteahhide çeşitli zamanlarda noter aracılığıyla eksikliklerin tebliğ edildiğini belirtti. Muvakkat komisyonunun son raporundan sonra ise 20 Nisan'dan itibaren müteahhitten günlük 100 lira kesildiğini söyledi. Hukuk müşavirliğinin muvakkat kabul olmadan su verilmesini doğru bulmadığını aktardı. Söylemiş olduğu "Suyun henüz verilmemesinden dolayı belediye çok müteessir ve müteessiftir. Fakat ne yapalım ki bu işte çok titiz davranmak mecburiyetindeyiz. Karşıyaka'ya su akmıştır fakat hususi vaziyetle kendimiz branşman yaptığımız yerlere su veremiyoruz. Herkes gibi gazeteci arkadaşlarımız da suyun çok çabuk verilmesini istiyorlar

226 *Anadolu*, 10 Nisan 1935; *Ulusal Birlik*, 10 Nisan 1935.

227 *Ulusal Birlik*, 15 Nisan 1935.

228 *Anadolu*, 16 Nisan 1935; *Yeni Asır*, 16 Nisan 1935.

229 *Halkın Sesi*, 20 Nisan 1936.

230 *Anadolu*, 17 Nisan 1935.

231 *Anadolu*, 23 Nisan 1935; *Halkın Sesi*, 23 Nisan 1935; *Yeni Asır*, 23 Nisan 1935.

ve tabii çok haklıdırlar. Belediye de bu işte çok ciddiyetle çalışmaktadır.” sözleri Karşıyakalıların suya kavuşmasını en fazla arzulayan kişilerden birisi olduğunu göstermektedir. Belediye reisinin açıklamalarının ardından Karşıyakalıları branşman paralarının iade edilmeyeceği karara bağlandı²³².

Yamanlar suyu tesisatındaki eksiklikler giderilirken Soğukkuyu’daki ana su borusu patladı. Borunun bulunduğu cadde sular altında kaldı. Belediye derhal müdahale ederek patlak boruyu değiştirdi²³³. Bu olaydan görüleceği üzere beklenmeyen aksilikler Karşıyakalıların suya kavuşmasını sürekli geciktiriyordu.

Anadolu gazetesinde Çimdik²³⁴ imzasıyla “Belediye başkanı doktor Bay Behçet Salih Uz’a” hitaben Yamanlar Suyu başlıklı şiir yayımlandı²³⁵:

Gül gülüstan her yer amma akmayor abı Yaman
Söyle başkan nerde kaldı söyle mefhumu zaman
Yıl geçer aylar geçer hep dideler yollardadır
Biz şehidi kerbelayız halimiz oldu yaman
Havzı kevser mi eya zezem mi yoksa marifet
Bıktık artık nağmesinden el’aman yar el’aman
Bin hikâye bin masal fevkindedir duyduklarım
Şöyle uğraşsam yazardım nesneye bir şâh roman
Abı Terkos halt eder vallah yanında şol işin
Ateşi suzana dönmüştür çıkarmakta duman
Doktorum kızma darılma sineden doğdu figan
Desti icazımda inler ses verir böyle keman

Yamanlar suyunun evlere verilmesinin iki ay daha uzatılacak olduğunu duyan Orhan Rahmi Gökçe, Yamanlar suyundaki ihtilaflarla ilgili Karşıyakalıların “ninni” ile avutulduğunu belirtti. Bu durumu eski bir şiirden yaptığı alıntılarla ele alarak Yamanlar suyuna “Hasretim gönlümde lakin, Kim bilir neredesin...” dizeleriyle seslendi²³⁶.

1935 yılının Mayıs ayında da Karşıyakalıların suya kavuşması mümkün olmadı. Ay sonunda Değir-

232 *Yeni Asır*, 25 Nisan 1935.

233 *Ulusal Birlik*, 18 Mayıs 1935.

234 Çimdik mahlâsını kullanan kişi Orhan Rahmi Gökçe’dir. Bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, İzmir’de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmaları, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2004, s. 116.

235 *Anadolu*, 3 Mayıs 1935.

236 *Anadolu*, 23 Mayıs 1935.

mentepe'de bulunan büyük havuzdan alınan numunelerin temiz çıkmasının ardından şehrin farklı yerlerinden su örnekleri alındı. Çıkacak sonuçlara göre Haziran ayında Karşıyaka'ya su verilmesi gündeme geldi²³⁷. Tan gazetesi 23 mimbadan oluştuğunu belirttiği Yamanlar suyunun mikyasının İstanbul'un Hamidiye suyu ayarında olduğunu söyledi²³⁸.

21 Haziran günü belediye mühendisleri Yamanlar'a giderek son kontrollerini yaptılar²³⁹. Suyun dışarıdan müdahalelere karşı korunması için memba toplama havuzunun etrafına 6490 metre dikenli tel çekilmesi ve 1650 metre hendek kazılması için ihaleye çıkıldı²⁴⁰. Komisyon raporuna son şeklini verirken, Behçet Uz bir kez daha Yamanlar suyu havuzuna giderek incelemelerde bulundu. 28 Haziran günü muvakkat kabul komisyonu Yamanlar suyunun kullanıma uygun olduğunu yapılan son tahlillerde suyun temiz çıktığını açıkladı. Böylece Karşıyaka'da su tesisatını yaptırmış ve saatlerini taktırmış kişilerin suya kavuşmasının önünde hiçbir engel kalmadı. Belediye suyun sıhhat raporlarını Sağlık ve Bayındırlık bakanlıklarına gönderdi²⁴¹.

Suya Kavuşmak

1 Temmuz 1935 gününe gelindiğinde susuzluktan çok sıkıntı çeken Karşıyakalılar suya kavuştular. Böylece İzmir'in önemli bir şehircilik sorunu ortadan kalktı²⁴². Suyun gecikmesinden dolayı abone olmayı erteleyen pek çok kişi evi ve mağazaları için abonelik başvurularında bulundu. 3 Temmuz günü su verilen hane ve işyeri sayısı 75'i bulmuştu²⁴³. Evlere su verilmeye başlanmasının ilk haftası tamamlandığında suya kavuşanların sayısı 125'e ulaştı²⁴⁴.

Yamanlardaki 24 kaynaktan saniyede 9 litre su akıyordu. Bir kişi için günlük ihtiyaç 50 litre olarak hesaplandığında 15-20 bin kişinin su ihtiyacı karşılanabiliyordu. Bu su öylesine kıymetli görülüyordu ki, İzmir Belediyesi'ne her gün iki damacana Yamanlar suyu götürülüyordu²⁴⁵. İzmirililer Yamanlar suyunu tüketmenin yolunu ararken, suyun damacana ve şişelere doldurularak İzmir'de satışa çıkarılması gündeme geldi. Bunun için Belediye Alaybey'de, Bergama şosesi üzerinde ve İzmir'e yakın bir yerde su doldurma istasyonları tesis etmeye karar verdi²⁴⁶.

Yamanlar suyunun getirilmesinde Cumhuriyet döneminde uygulanan politikalar kadar bu politikaları uygulayan kişiler de önemlidir. Karşıyakalıların Yamanlar suyuna kavuşmalarında Kazım Dirik ve Behçet Uz'un birbirleriyle uyumlu çalışmaları son derece etkilidir²⁴⁷. Kazım Dirik 1935 yılının Ağus-

237 *Yeni Asır*, 28 Mayıs 1935.

238 *Tan*, 30 Mayıs 1935.

239 *Yeni Asır*, 21 Haziran 1935.

240 *Yeni Asır*, 23 Haziran 1935.

241 *Kurun*, 2 Temmuz 1935; *Ulusal Birlik*, 29 Haziran 1935; *Yeni Asır*, 29 Haziran 1935.

242 *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1935; *Halkın Sesi*, 1 Temmuz 1935; *Yeni Asır*, 2 Temmuz 1935.

243 *Anadolu*, 4 Temmuz 1935.

244 *Ulusal Birlik*, 8 Temmuz 1935.

245 *Yeni Asır*, 12 Temmuz 1935.

246 *Yeni Asır*, 16 Temmuz 1935.

247 Asil Kaya, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İçme Suyu Temininde Kent Yöneticilerinin Rolü: Vali Kazım (Di-

tos ayında Trakya Umumi Müfettişi olarak görevlendirildi. Onun yerine Fazlı Güleç İzmir valisi oldu²⁴⁸. Fazlı Güleç, göreve başladıktan sonra şehrin sıhhi işleri ile yakından ilgilendi. Bostanlı'da belediye tarafından umumi bir çeşme yapılmasına ve Bostanlı'daki bir tulumba suyunun sağlığa zararlı olduğu için kapatılmasına karar verdi²⁴⁹. İki hafta içerisinde Bostanlı'daki çeşmenin inşası tamamlanarak halkın hizmetine açıldı²⁵⁰. Kasım ayının başından itibaren Karşıyaka'da bulunan okullara Yamanlar suyu akıtılmaya başlandı²⁵¹. Hüsnü Tonak ve yedi arkadaşının teklifiyle 14 Kasım 1935 tarihinde, okullara verilen suyun yüzde yetmiş oranında indirimli olması kararlaştırıldı²⁵². İlerleyen dönemde Soğukuyu Mezarlığı'na Yamanlar suyu isalesi gündeme geldi²⁵³.

1935 yılının sonlarında Yamanlar suyuyla ilgili ortaya atılan bir iddia Karşıyakalıları endişelendirdi. Yamanlar suyunda tifo basili olduğu iddia edilmişti. Belediye reis vekili derhal açıklama yaparak bu iddianın yalan olduğunu söyledi. Karşıyaka'da görülen tifo vakalarının, İzmir ve civarında görülen genel vakalar olduğunu iddia etti. Her zaman görülebilen bu vakaların, Yamanlar suyundan kaynaklanmak gibi özel bir nedene bağlanamayacağını belirtti²⁵⁴. Belediye sadece bu açıklamaları yapmakla yetinmeyerek, alınan su örneklerini laboratuvarda tetkik ettirdi ve suda herhangi bir zararlı mikroorganizma bulunmadığı tespit edildi. Böylece Karşıyakalıların endişelenmelerine gerek olmadığı anlaşıldı²⁵⁵.

Tifo vakaları ile ilgili bakteriyolog Memduh Say bir açıklama yaptı. Yamanlar suyunun tesisatının son derece emniyetli olduğunu ve tifo vakalarının bununla ilişkili olmadığını belirtti. Bu mevsimde şehirde her zaman tifo görüldüğünü hatırlatarak, Karşıyaka'da tifo görülen evlerde Yamanlar suyu kullanılmadığına dikkat çekti. Kendisinin başlangıçta Yamanlar suyuna karşı çıkanlardan olduğunu anımsatıp, artık bu suyun en hararetli savunucusu olduğunu söyledi²⁵⁶. Bir yıl sonra havaların yeniden soğumaya başladığı dönemde tifo iddiaları bir kez daha gündeme geldi²⁵⁷.

Vekiller Heyeti kararıyla Yamanlar suyunun Karşıyaka'ya getirilmesi için kullanılan boruların gümrük vergisinden muaf tutulması kararlaştırılmıştı. Ancak tesisatın döşenmesi sırasında bu boruların değil, eskiden kalan boruların kullanıldığı iddiaları ortaya çıktı. İhaleyi üstlenen şirketin, vergiden muaf boruları İzmir'e yakın başka bir kazaya su getirme işinde kullanılmak üzere sattığı öne sürüldü.

rik) Paşa ile Belediye Başkanı Dr. Behçet (Uz) Bey Örneği", *IV. Uluslararası Su Kongresi Akıllı Şehirlerde Su Yönetimi*, İzmir, 2017, s. 88.

248 Serap Tabak, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir'de Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)*, Kömen Yayınları, Konya, 2016, s. 327.

249 *Anadolu*, 5 Eylül 1935.

250 *Yeni Asır*, 21 Eylül 1935.

251 *Yeni Asır*, 3 Teşrinisani 1935.

252 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 14.11.1935, s. 6.

253 *Anadolu*, 31 Kânunuevvel 1937.

254 *Yeni Asır*, 17 Teşrinisani 1935.

255 *Yeni Asır*, 19 Teşrinisani 1935.

256 *Anadolu*, 20 Birinci Kanun 1935.

257 *Ulusal Birlik*, 17 Teşrinievvel 1936.

Bütün bu iddialar üzerine gümrük müfettişliği derhal incelemeler başlattı²⁵⁸. Gümrük müfettişliği yaptığı incelemelerde iddiaların doğru olduğunu belirledi ve yabancı bir mühendisin gümrükten muaf olarak gelen su borusu ve benzeri malzemeleri satarak haksız kazanç elde ettiği tespit edildi. Su boruları Pont a Mousson şirketi tarafından getirilmişti. Boruları sattığı tespit edilen mühendis Ruslov adında bir kişiydi²⁵⁹.

Turan'da yaşayanlar Yamanlar suyunun Naldöken'e kadar gelip, Turan'a gelmemesinden şikâyet ediyorlardı. Turan'da yaşayanların Çobanaki adı verilen tek bir kuyuya mahkûm olduğu belirtiliyordu. Üstelik bu kuyu kuruma tehlikesiyle karşı karşıyaydı²⁶⁰. Benzer bir talebi Bayraklı'da yaşayan Ahmet Hasan isimli kişi de dile getirdi. Yamanlar suyunun Naldöken'den Bayraklı'ya kadar uzatıldığı takdirde Bayraklı halkının su sıkıntısından kurtulacağını belirtti²⁶¹. 9 Nisan 1936 tarihinde toplanan şehir meclisinde ise belediye kontrolünde İzmir'deki evlere Yamanlar suyunun verilir verilemeyeceği tartışıldı²⁶². İlerleyen günlerde belediye tarafından bir duyuru yapılarak 28 Nisan'dan itibaren Kemalpaşa caddesindeki su idaresinde Yamanlar suyu tesisatı olmayan evlere ve İzmir'de bulunan lokanta, gazino gibi yerlere su dağıtımına başlandığı bildirildi. Küçük kaplar için 20 para, 20-25 litre için 60 para, 25-50 litre için ise 3 kuruşluk ücret belirlendi²⁶³. Kısa bir süre sonra fuarda daimi bir Yamanlar suyu satış pavyonu yapılması kararlaştırıldı²⁶⁴. Ayrıca Yamanlar suyundan İzmirliilerin faydalanmasını kolaylaştırmak adına suyun damacanalarla satılması şehir meclisinin gündemine geldi²⁶⁵. Hazırlanan projeye göre Karşıyaka'da bir depo tesis edilecek ve damacanalarda burada yıkanıp temizlenerek "hilesiz" olarak halka verilecektir. Buradaki hilesiz vurgusu ayrıca önemlidir. Çünkü geçmişte Yamanlar suyu adı altında halka başka suların satıldığı bilinmektedir. İşin maliyeti yüksek olacağı için geçici olarak müteahhide verilmesi, iki üç yıl sonra belediyeye devredilmesi düşünüldü²⁶⁶.

İzmir'de temiz içme suyu sorunu yaşayan yerlerden birisi Bornova idi. Bornovalılar su ihtiyacını dere suyuyla temin ediyordu. Bornova'nın su sorununa çözüm üretmek için Yamanlar dağında Karatepe'de bulunan üç kaynaktan su getirilmesi için tetkikat yapıldı. Keşif işlemi Türk inşaat şirketi tarafından yapılıyordu. Bornova'ya Yamanlardan su getirmenin yaklaşık 60-70 bin liraya mal olacağı anlaşıldı. Belediye ise bu iş için 20 bin liralık bütçeye sahipti. Bu nedenle bankadan 50 bin lira borç alınması gündeme geldi²⁶⁷.

Anadolu gazetesinde Taşlar köşesinde Yamanlar suyu ile ilgili dikkat çekici bir yazı yayımlanmış-

258 *Halkın Sesi*, 31 İkinci Kanun 1936; *Yeni Asır*, 31 Kânunısani 1936.

259 *Akşam*, 9 Kânunuevvel 1936; *Anadolu*, 9 Kânunuevvel 1936; *Halkın Sesi*, 10 Birinci Kanun 1936.

260 *Ulusal Birlik*, 22 Ağustos 1935.

261 *Yeni Asır*, 9 Nisan 1936.

262 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 09.04.1936; s. 6-8; *Yeni Asır*, 10 Nisan 1936.

263 *Yeni Asır*, 6 Mayıs 1936.

264 *Yeni Asır*, 25 Haziran 1936.

265 *Anadolu*, 14 Kânunısani 1937.

266 *Anadolu*, 5 Şubat 1937; *Ulusal Birlik*, 5 Şubat 1937; *Yeni Asır*, 5 Şubat 1937.

267 *Anadolu*, 5 Ağustos 1936; *Yeni Asır*, 5 Ağustos 1936.

tır. Bu yazıya göre belediye Şaşal suyu satanlara, yalnız Şaşal suyu satamazsınız bununla birlikte Yamanlar suyu da satmalısınız diye tebligatta bulunmuştur. Yalnız Yamanlar suyu satanlara ise bir tebligat yapılmamıştır. Belediyenin bu uygulaması ikiyüzlü bir tutum olarak görüldüğü için eleştirileri beraberinde getirmiştir²⁶⁸.

Salahaddin Güngör'ün Yamanlar suyu ile ilgili yaptığı değerlendirme de dikkat çekicidir²⁶⁹: “Karşıyaka'ya gelince, burası İzmir'in Boğaziçi'dir amma, İstanbul'daki Boğaziçi gibi, belediyenin yuvadan attığı yavru değil. Eski Vali Kazım Dirik zamanında, Karşıyaka, nimetlerin en mühimi olan güzel bir içme suyuna kavuşmuştur. Bu suyun adına “Yamanlar” suyu diyorlar. Adı gibi kendi de yaman bir su bu! Yamanlar suyunu içim itibariyle, İstanbul'un ikinci sınıf kaynak suları derecesinde buldum. Fakat şu var ki Karşıyakalılar Yamanlar suyu ile çamaşır yıkarken, İzmirliiler, bu suyu memba suyu fiyatına satın alıp dirhem dirhem kullanıyorlar. Çünkü Yamanlar suyunun, İzmir'e kadar getirilmesi, şimdilik kabil değil amma, değerli Vali Fazlı Güleç ve çalışkan Belediye Reisi Behçet Uz'un himmetiyle, İzmirliilerin de bu sudan, bol bol ve doya doya istifade edecekleri gün pek de uzakta olmasa gerek.”

Benzer bir ifadeye Çimdik imzalı bir yazıda da rastlanmaktadır. “Kimlere kızarım?” başlıklı yazıda “Karşıyakalılara Yamanlar suyu içirilirken, yukarı mahallelerin susuzluktan kırılmasına” ifadesini kullanmıştır²⁷⁰. Abdullah Çavuş imzalı bir yazıda Karşıyakalıların İzmir'in diğer bölgelerinde yaşayanlara göre refah içerisinde olduğu vurgulanmaktadır²⁷¹: “Karşıyakalılara gelince, Allah arttırsın, İstanbul'un Kadıköy'ünde yaşıyorlar sanki. Ayaklarında tramvayları, altlarında vapurları, halis Yamanlar suyu ve ışıkları... Bize, yukarı ve kenar mahalleler diye ayrılan mıntıklar halkına gelince, ne dosdoğru suyumuz var, ne yolumuz var, ne ışığımız, ne araba, ne tramvay ne de otobüsümüz.”

Yamanlar suyunun İzmir'in farklı bölgelerine götürülmesi çabaları sürerken, Karşıyaka'da suya kavuşamayan bölgeler vardı. Bostanlı'nın suya kavuşması ancak 1937 yılının ortasında mümkün olmuştu. Suyun Bostanlı'ya gelmesinden sonra Hamdi Aksoy tarafından bir çeşme yaptırıldı. Bu gelişmelerin ardından sağlığa zararlı olduğu düşünülen bazı tulumbar belediye tarafından kapatıldı. Yamanlar suyu geniş bölgelere yayıldıkça, mevcut kaynaklar su ihtiyacını karşılamamaya başladı. Değirmentepe'de bulunan su deposu abonelerin ihtiyacını güçlükle karşılıyordu. Bunun sonucu olarak Sabah 9'dan akşam 17:30'a kadar devam eden su kesintileri yaşandı. Su kesintileri yaşanırken, Karşıyaka caddelerinin Yamanlar suyuyla yıkıyor olması eleştirilere neden oldu. Cadde temizliğinde deniz suyu kullanılması tavsiye edildi²⁷². İlerleyen günlerde Yamanlarda bulunan bazı kaynak sularının ana tesisata eklenmesi kararlaştırıldı²⁷³.

Hakkı Ocakoğlu “Susuzluk” başlıklı yazısında belediyenin artık Karşıyaka'da yeni abone kayıt ede-

268 *Anadolu*, 1 Mayıs 1937.

269 *Tan*, 21 Mart 1937.

270 *Anadolu*, 13 Haziran 1937.

271 *Anadolu*, 12 Teşrinisani 1937.

272 *Yeni Asır*, 25 Haziran 1937; *Anadolu*, 22 Temmuz 1937; *Ulusal Birlik*, 22 Temmuz 1937.

273 *Anadolu*, 21 Teşrinisani 1937.

mediğini belirtmiş ve “Kıtlık karşısında gösterilen hassasiyetin, susuzluk karşısında da gösterilmesi bir zarurettir. Eğer belediyenin kudreti bu işe kâfi gelmezse şehir fedakârlığa davet olunabilir. Çünkü susuzluk bugün susuz kalanlara sıkıntı veriyor. Lâkin yarın bütün şehri korkunç tehditler altında bulduracak felaketleri doğurmaya namzettir.” demiştir²⁷⁴.

Anadolu gazetesinde “Düşündüklerim” köşesinde imzasız yayımlanan bir yazıda Türkiye'nin su kaynakları açısından oldukça zengin olduğuna vurgu yapıldıktan sonra “Dağlarında, vadilerinde sular fıskıran bir şehirde, halk susuzluk çeker ve sular topraktan sızarak çay halinde boşa akarsa, hazin bir keyfiyettir” denilmiştir²⁷⁵.

Karşıyaka'ya Yamanlar suyunun yetmemeye başlaması belediyenin tedbirler almasına neden oldu. Öncelikle belediye suyun israf edildiğini belirtti ve bu israfın önüne geçmek için abone başı su tüketimi ile ilgili sınırlamalara gidilmesini kararlaştırdı. Memduh Say bu karara sert tepki gösterenlerin başında geldi. Ona göre böyle bir kısıtlama büyük bir yanlıştı. İsrafın abonelerin tüketiminde değil Değirmentepe şelalelerinde, sokak sulamalarında, ağaç sulamalarında, çocuk yuvası havuzlarında, körfez vapurlarına su verilmesinde, İzmir'de Yamanlar suyu satılmasında aranmalıydı²⁷⁶. Bir başka yazısında ise şehirlerdeki su tesisatının oturanların olduğu kadar, şehrin fabrikaları, mektepleri, çiçek bahçeleri, yangın söndürme ve kışla ve çeşitli kuruluşlar için olduğunu söyledi. Pont a Mousson şirketinin binlerce aboneye hizmet edecek şekilde hazırladığı projenin bin aboneden sonra ihtiyacı karşılamamasını sorguladı. Ayrıca yağmurdan sonra killi ve bulanık su akması gibi sorunlar olduğunu vurguladı²⁷⁷. Özellikle kış aylarında artan bulanıklaşmalara karşı belediye su borularını ve tesisatını kontrol edip gerekli tamirat ve yenilikler için çaba göstermiştir²⁷⁸.

Memduh Say'ın yazısı Şeyh Küşteri'nin Nasreddin Hocadan Ahiret Mektupları başlıklı mizah köşesinde ele alındı. Burada Memduh Say'ın geçmişte Yamanlar suyuyla ilgili zaman içerisinde değişen farklı fikirlere sahip olduğu vurgulandı²⁷⁹. Şeyh Küşteri, bir başka yazısında Zeynel Besim'i ele alarak, Karşıyaka Belediyesi'nin İzmir'e bağlanmasında onun etkili olduğunu belirtti. Bundan dolayı kendisine kızgın olsa dahi Yamanlar suyu gelmesinde büyük katkısı olduğunu söyledi. Suyun azalmasıyla önceki yıl yaşanan yağış azlığı arasında bağ kurduktan sonra çözümün adresi olarak “Soğan Dede” ye gidilmesini önerdi²⁸⁰. Mizahi bile olsa çözümün adresi olarak Soğan Dede'yi göstermesi çaresizliğin göstergesiydi.

Memduh Say'ın yazısının yayımlandığı gün şehir meclisinde israf konusuyla paralel bir tartışma yaşandı. Behçet Uz, Yamanlar suyunun tersaneye ve bazı sınai tesislere verilir verilmediğine dair

274 *Yeni Asır*, 7 Ağustos 1937.

275 *Anadolu*, 3 Eylül 1937.

276 *Anadolu*, 9 Şubat 1938.

277 *Anadolu*, 11 Şubat 1938.

278 *Ulus*, 16 Son Kanun 1939.

279 *Anadolu*, 10 Şubat 1938.

280 *Anadolu*, 11 Şubat 1938.

kendisine yöneltilen soruya, bazı harp gemilerine su verildiği yanıtını verdi. Ayrıca suyun bu tarz durumlarda azlık çokluk gibi durumlara bakılarak kullanımı için riyasete yetki verilmesini istedi. Toplantıda ticari gemilere ve sınai tesislere su verilmemesi kararlaştırıldı²⁸¹.

Yedi meclis üyesi imzasıyla verilen bir karar 18 Nisan 1938 günü şehir meclisinde gündeme alındı. Burada en dikkat çeken madde 50 ton tüketime kadar su fiyatının ton başına 10 kuruş, 50 tondan sonra ise 25 kuruş yapılma talebiydi. Münir Birsal, kendi evinden örnek vererek Karşıyaka’da günde 1 ton su tüketilen evlerin olduğunu belirterek belirlenecek sınırın 50 tondan az olmamasını talep etti. Karşıyakalıların fazla su tükettiği ve bunun önlenmesi için neler yapılabileceği dair tartışmalar sürdü. Karşıyaka’nın su sorunu ile ilgili alınacak karar diğer toplantıya kaldı²⁸².

21 Nisan 1938 günü şehir meclisi toplantısının en önemli gündem maddesi Karşıyaka’nın su meselesi oldu. Belediye su mühendisi yapmış olduğu incelemelerde üç aylık müddet için 50 ton suyun fazla olduğunu, bunun 40 ton olmasını önerdi. Bu yapılmadığı takdirde Karşıyakalıların bir kısmının suya ulaşamayacağını belirtti. Doktor Ali Halim Bayar, Hüsnü Tonak, Mustafa Münir Bey 50 tonda ısrarcı olsalar da 9’a karşı 11 oyla yaz mevsiminde azami 40 ton suyun onar kuruştan Karşıyakalılara verilmesi kararlaştırıldı²⁸³. Alınan bu kararın Karşıyaka’nın tamamına su vermek için yetersiz olduğu, bir Karşıyakalının evine su bağlatamamış olmasından yakınmasından anlaşılmaktadır²⁸⁴. Yamanlar suyunun yokluğu sadece Karşıyakalıları değil İzmirli de rahatsız etmiştir. Önceden Yamanlar suyu satılan bazı yerlerde, artık su satılmaması üzerine halk suyun tekrar satışa çıkarılmasını arzulamıştır. Yamanlar suyu tüketenlerin başka sulara kolay alışamadıkları bilinmektedir²⁸⁵.

Yamanlar suyunun belki de en ilginç kullanım yeri vapurlar olmuştur. Önceden Halkapınar suyu kullanan vapurlar, kazanları ve makineleri kireç tuttuğu için sorun yaşıyordu. Yamanlar suyunun kireçsiz olması, vapurların bu suya yönelmesinde etkili oldu²⁸⁶. Ancak bu durum eleştirileri de beraberinde getirdi. Anadolu gazetesinde yayımlanan imzasız bir yazıda körfez vapurlarının kazanlarının her gün bütün Karşıyaka halkının yıkanacağı kadar su tükettiği vurgulandı. Suyun gereksiz tüketimleri ve artık Karşıyaka’ya yeterli gelmemesine değinildikten sonra “Belediyemiz, halkın sinesinden çıktığı halde, halkla hiçbir işte yan yana gelemeyerek daima hemşehrilerin karşısında kaldığı için, bihakkın iftihar edebilir” denildi²⁸⁷. Yamanlar suyunun bir diğer dikkat çekici kullanım alanı ise gazoz üretimidir²⁸⁸.

Belediye 1940 yılında 1735 sokakta umumi Yamanlar suyu çeşmesi yaptırmak için karar aldı²⁸⁹. Her

281 *Anadolu*, 10 Şubat 1938; *Yeni Asır*, 10 Şubat 1938.

282 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 18.04.1938, s. 13-16; *Anadolu*, 19 Nisan 1938.

283 *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 21.04.1938, s. 15; *Yeni Asır*, 22 Nisan 1938.

284 *Halkın Sesi*, 23 Temmuz 1938.

285 *Halkın Sesi*, 17 Birinci Kanun 1938.

286 *Halkın Sesi*, 16 Eylül 1936.

287 *Anadolu*, 15 Şubat 1938.

288 Necdet Türetken, “Karşıyaka ve Yamanlar Suyu”, *Karşıyaka Karşıyaka*, Sayı: 1 (Nisan-Mayıs 2006), s. 41.

289 *Yeni Asır*, 7 Şubat 1940.

ne kadar suya ulaşmak kolaylaşmış olsa da gün geçtikçe Yamanlar suyunun Karşıyaka'nın su ihtiyacını karşılamak için yetersiz olduğu anlaşılıyordu. 1944 yılının Haziran ayında İzmir Suları Türk Anonim Şirketi kamulaştırıldı²⁹⁰. Bu durum Karşıyaka'nın su sorununun çözümünde Halkapınar suyundan faydalanılmasını beraberinde getirdi. 1945 yılında başlangıçta 9 olan Yamanlar suyu kaynak sayısının 40'a çıkarılması ihtiyacı karşılamaya yetmedi. 29 Ekim 1947 tarihinden itibaren Karşıyakalılara saat 16:00'ya kadar Yamanlar suyu, sonrasında Halkapınar suyu verilmeye başlandı²⁹¹. Ancak bu yeni durumdan Karşıyaka'da yaşayanlar hoşnut değildi. Karşıyakalılar "...eskiden suyumuzu ekmek batırır yerken tatlı gibi gelirdi, şimdi ilaç kokulu bir su içiyoruz." sözleriyle serzenişte bulunuyordu²⁹². Yamanlar suyu şebekelerden çekildikten sonra, damacanelarla halka ulaşmaya devam etti²⁹³.

Sonuç

Karşıyaka, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sayfiye olarak yıldızı parlamaya başlayan bir yerleşim yeri idi. Nüfusun az olduğu dönemlerde Karşıyaka'nın su ihtiyacı kuyulardan karşılanıyordu. Karşıyaka'nın hızla büyümesi kuyuların su ihtiyacını karşılama konusunda yetersiz kalmasına neden oldu. Cumhuriyet ilan edildiğinde Karşıyaka'nın en önemli sorunlarının başında su meselesi geliyordu. Yeni devletin uygulamış olduğu halkçı politikalar, bu sorunun bir an önce çözüme kavuşturulmasını gerekli kılıyordu. Ancak maddi sorunlar Karşıyaka'nın suya kavuşmasının önünde önemli bir engeldi. Vali Kazım Dirik ve Belediye Başkanı Behçet Uz başta olmak üzere devlet erkânı bu soruna çözüm bulabilmek için yoğun gayret göstermiştir. Su meselesine çözüm üretmek için yapılan çalışmalar sırasında Vezir-Osman Ağa, Halkapınar ve Yamanlar suyunun verilmesine dair fikirler gündeme getirilse de Yamanlar suyu yakınlığı nedeniyle tercih edilmiştir. Karşıyakalılarının su sorununa çözüm arayışı sırasında, Yamanlar dışındaki diğer su kaynağı alternatiflerine karşı çıkmaları da bu tercihin yapılmasında etkili olmuştur. 28 Ağustos 1934 günü düzenlenen Yamanlar suyunun açılış töreninin bizzat Başvekil İsmet Paşa tarafından yapılmış olması, sadece yerel yönetimin değil hükümetin de bu projeyi desteklediğini göstermektedir.

1 Temmuz 1935 tarihinden itibaren Karşıyakalılar Yamanlar suyuna kavuştu. Ancak başlangıçta suyun pahalı olması abone sayısının sınırlı kalmasına yol açtı. İlerleyen dönemde suyun ucuzlaması ve abone sayısının artmış olması şehrin su sorununu çözmedi. Abone sayısındaki artış suyun yetersiz kalmasını beraberinde getiriyordu. Yamanlar'da yeni su kaynakları kullanıma açılarak, artan su ihtiyacı karşılanmaya çalışılsa da bu çaba yeterli olmadı. Bunun sonucunda günün belli saatlerinde Halkapınar suyu Karşıyaka'ya verilmeye başlandı. Bir süre sonra ise Yamanlar suyu şebekelerden tamamen çekildi. Buna rağmen Yamanlar suyunun kent belleğindeki izleri silinmedi. Karşıyakalılarının anılarında Yamanlar suyu önemli bir öge haline geldi.

290 Asil Kaya, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir'in Sosyo-Ekonomik Tarihinde Suyun Önemi", 3. *Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2019, s. 490.

291 Engin Berber, Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 131-133.

292 Önder Küçükerman, *1950'li Yıllarda İzmir ve Güzel Karşıyaka*, Karşıyaka Belediyesi, İzmir, 2014, s. 129.

293 İzmir'de Suyun Serüveni, yay. haz. Asil Kaya, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2017, s. 129.

• ARŞİV BELGELERİ VE TUTANAKLAR

- BCA., 30-11-1-1/251-19-19.
- (İzmir) Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri.

• GAZETELER

Ahenk
Akşam
Anadolu
Cumhuriyet
Haber
Hâkimiyeti Millîye
Halkın Sesi
Hizmet
İzmir Postası
Kurun
Savaş
Köylü
Son Posta
Tan
Türk Sözü
Ulus
Ulusal Birlik
Yeni Asır
Yeni Mersin

• KİTAPLAR, MAKALELER VE DİĞER ESERLER

- ACAR, Derya Genç, 1929-1939 Yıllarında İzmir (Sosyal, Ekonomik ve Gündelik Yaşam), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2017.

- Ahmet Tevfik, 1931 Senesi Türkiye'de Yağış Tevziyatı Bülteni, T.C. Ziraat Vekâleti Meteoroloji Enstitüsü, Ankara.
- BERBER, Engin; SERÇE, Erkan, Karşıyaka Tarihi, Karşıyaka Belediyesi, İzmir, 2011.
- DURSUN, M. Kâmil, İzmir Hatıraları, yay. haz. Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.
- ERGİR, Ertuğrul Erol, Unutamadığım Karşıyakam ve İzmirim, Tükelmat, İzmir, 1999.
- HUYUGÜZEL, Ö. Faruk, İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmaları, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2004.
- İzmir Rehberi, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1934.
- İzmir'de Suyun Serüveni, yay. haz. Asil Kaya, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2017.
- KARAYAMAN, Mehmet, 20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2008.
- Karşıyaka 2. Kültür ve Çevre Sempozyumu 6-7-8 Kasım 2013 Bildirileri, Karşıyaka Belediyesi Yayınları, İzmir, 2014.
- KAYA, Asil, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İçme Suyu Temininde Kent Yöneticilerinin Rolü: Vali Kazım (Dirik) Paşa ile Belediye Başkanı Dr. Behçet (Uz) Bey Örneği", IV. Uluslararası Su Kongresi Akıllı Şehirlerde
- Su Yönetimi, İzmir, 2017.

- KAYA, Asil, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İzmir’in Sosyo-Ekonomik Tarihinde Suyun Önemi”, 3. Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildiri Kitabı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2019.
- KAYA, Murat, Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2018.
- KORÇAN, Etem, Yamanlar, Reklam Matbaası, İzmir, 1951.
- KÜÇÜKERMEN, Önder, 1950’li Yıllarda İzmir ve Güzel Karşıyaka, Karşıyaka Belediyesi, İzmir, 2014.
- MORALI, Nail, Mütarekede İzmir, yay. haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2002.
- MUŞKARA, Turan, İzmir ve Karşıyaka Anıları, yay. haz. Ahmet Mehmetefendioğlu, Tükelmat, İzmir, 1998.
- OLGAC, Ulvi, Güzel İzmir Ne İdi Ne Oldu?, Meşher Basımevi, İzmir, 1939.
- SAY, Memduh, İjiyen Bakımından İzmir Şehri, Bilgi Matbaası, İzmir, 1941.
- SERÇE, Erkan, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye (1868-1945), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.
- SOYER, Reşit, General Kazım Dirik, Yeni-yol Matbaası, İzmir, 1947.
- TABAK, Serap, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İzmir’de Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950), Kömen Yayınları, Konya, 2016.
- TÜRETKEN, Necdet, “Karşıyaka ve Yamanlar Suyu”, Karşıyaka Karşıyaka, Sayı: 1 (Nisan-Mayıs 2006).
- UZ, Behçet, Atatürk’ün İzmirli Bir Kentin Yeniden Doğuşu, yay. haz. L. Ece Sakar, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

ATTİLÂ İLHAN'IN ESERLERİNDEKİ DEĞERLERİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Ahmet AKÇAY
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
ORCID ID: 0000-0002-5360-285
turkolog_25@hotmail.com

Hamza YAŞAR
Doktora Öğrencisi
15 Temmuz D.Ş. Ortaokulu
ORCID ID: 0000-0002-4987-7175
hamza.yasar@hotmail.com

ÖZET

Toplumlar, varlıklarını sürdürebilmek için toplumda yer alan bireylerin geneli tarafından kabul gören davranışları sonraki nesillere aktarmaya çalışırlar. Aile ve okul hayatı ile birlikte bireyler bu değerleri kazanmaya başlarlar. Değerlerin aktarımında sıklıkla kullanılan araçlardan biri, edebî metinlerdir. Edebî metinler, içerdikleri zengin bilgi, duygu veya düşünce yapısı ile okuyanlara çeşitli konularda rehberlik de edebilmektedir. Bu açıdan bireylerin öğrenim süreçleri boyunca Türk edebiyatında ön plana çıkan edebî eserleri okumaları büyük önem taşır. Türk edebiyatında ön plana çıkan şair ve yazarlar arasında Attilâ İlhan'ın adını anmak mümkündür.

Bu araştırmanın amacı, Attilâ İlhan'ın eserlerinde geçen değerleri tespit etmektir. Araştırmada Attilâ İlhan'ın eserleri 19 değer temel alınarak incelenmiştir. Araştırma, nitel araştırma modelindedir. Araştırmada veri toplamak amacıyla doküman analizi tekniğine başvurulmuş ve ulaşılan verilerin analizi için betimsel analiz tekniği uygulanmıştır. Araştırma neticesinde Attilâ İlhan'ın romanları ve şiir kitapları iletilerin sayısı ve içeriği dikkate alındığında eserlerde sevgi, yalnızlık, cesaret, aşk, bağımsızlık, ümitvar olma, vatanseverlik, doğruluk, azim, sorumluluk, tanrı inancı ve ölüm olma değerlerinin önemli ölçüde yer aldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değer, değerler eğitimi, Türkçe öğretimi, betimsel analiz.

ABSTRACT

Societies try to transfer the behaviors accepted by the individuals in the society to the next generations in order to survive. Along with family and school life, individuals begin to gain these values. One of the tools frequently used in the transfer of values is literary texts. Literary texts can also guide readers on various issues with the rich information, emotion or thought structure they contain. In this respect, it is of great importance for individuals to read literary works that come to the fore in Turkish literature throughout their learning process. It is possible to mention the name of Attilâ İlhan among the prominent poets and writers in Turkish literature.

The purpose of this research is to determine the values in the works of Attilâ İlhan. Firstly, in the research, previous studies on values education and the most used values were determined. It is seen that 19 values discussed in the determination study are also used. The research was prepared using qualitative research techniques. First of all, document scanning was done on the subject and descriptive analysis technique was applied for the analysis of the data reached. As a result, considering the number and content of Attilâ İlhan's novels and poetry books, the values of love, loneliness, courage, love, independence, hopefulness, patriotism, truthfulness, perseverance, responsibility, belief in god and being death were found to be significantly sufficient.

Keywords: Values, value education, Turkish teaching, descriptive analysis.

1. GİRİŞ

1.1. Değerler Eğitimi

21. yüzyılda hemen hemen her alanda yaşanmakta olan hızlı gelişme ve değişmelere ayak uydurabilmek, uyum içinde hayatı devam ettirmek her geçen gün güçleşmektedir. Özellikle bilimin gelişmesiyle ivme kazanan teknolojik gelişmeler ve bunun içinde en büyük paya sahip olan internetin, hayatımızın odağına yerleşmesiyle sosyal düzenimizde birçok değişim yaşanmıştır. Bu değişimlerle birlikte toplum hayatında dikkat ettiğimiz birçok husus sıradanlaşmış ve insanların iletişim dili bozulmuştur. Değer kavramına yönelik birçok tanım olmakla birlikte Türk Dil Kurumu (TDK, 2010) tarafından değer, *“bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü”* ve *“bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı bir nitelik”* olarak tanımlanmıştır.

Sosyal bir çevrede dünyaya gelen insan, yaşadığı toplum içerisinde varlığını ve yaşamını sürdürebilmek için bazı kültürel öğelerle birlikte maddi-manevi değerlere ihtiyaç duyar (Akçay ve Tunagür, 2017). Değerler; bireylerin olaylar, kişiler veya durumlara ilişkin “doğru” ya da “yanlış” biçiminde yargıda bulunmalarını sağlayan ilkelerdir. Bu ilkeler, bireylerin tutum ve davranışlarına yol gösterir ve bireylerin toplum içerisinde varlığını sürdürmesini sağlar. Son yıllarda eğitim programlarında değerler eğitime ayrıca yer vermeye ve eğitim aracılığıyla küçük yaşlardan itibaren belirlenen değerler çocuklara kazandırılmaya başlanmıştır. Yeni nesil aile düzeninde değerler arka planda kalmaya başlamıştır ve bu durum toplumun temelini oluşturan aile kurumuna oldukça çok zarar vermiştir. Tüm bunlar, başta eğitim sistemi olmak üzere sosyal, bilişsel, duyuşsal ve duygusal gibi birçok alanda değişikliklere gitme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Eğitim, bireyi her açıdan geliştirir, ufku genişletir. Ufku genişleyen insanlar sürekli kendilerini geliştirir ve geliştiği sürece topluma faydalı olur (Yaşar, 2016). Bu hususta yapılan en önemli çalışmalar hiç şüphesiz “İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı” olmuştur (2006). Bu konu ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığı (2006) özellikle yeni müfredat değişikliği ile olumlu değişimler gerçekleştirmiştir. Sonrasında hazırlanan

2018 ve 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programlarında da değer aktarımının önemine vurgu yapılarak kök değerler sıralanmıştır. Türkçe dersi değer eğitimi aktarımı açısından çok önemli bir derstir. 2006'da yenilenen eğitim programı ile önemi daha iyi anlaşılan değerler eğitimi 2019 yılında yeniden güncellenen müfredat ile daha iyi bir konuma ulaşmıştır. Mevcut değerler her tema içerisinde kendine yer bulmuştur. Aynı zamanda yeni müfredatta kök değerler de açıklanmıştır. *“Türkçe Öğretim Programında yer alan “kök değerler” şunlardır: “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” (MEB, 2019).* 2019 yılında güncellenen yeni öğretim programında programın amaçları açıklanırken değerlere de vurgu yapılmıştır. Programda değerlerle ilgili şu ifadeler yer almaktadır.

“Ortaokulu tamamlayan öğrencilerin, ilkokulda kazandıkları yetkinlikleri geliştirmek suretiyle milli ve manevi değerleri benimsemiş, haklarını kullanan ve sorumluluklarını yerine getiren, “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde ve ayrıca disiplinlere özgü alanlarda ifadesini bulan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış bireyler olmalarını sağlamak.” (MEB,2019).

Değerlerin eğitimi ile ilgili çalışmaların artmasıyla kullanılan yöntem, teknik ve yaklaşımlar farklı şekillerde kullanılmaya başlanmıştır. Kullanılan yaklaşımların özellikle rasyonel düşünme, karar verme ve yansıtıcı düşünme alanlarına yönelik olanların eğitim sistemine entegre edilmesiyle değerler eğitimi daha anlamlı hale gelmiştir. Aladağ (2012), değer aktarımında okulların önemi için şu ifadeleri kullanmıştır; “Değerler eğitiminin tarihi incelendiğinde değerlerin eğitim öğretimin bir parçası olması gerektiği düşüncesinde fikir birliği olduğu görülmektedir. Bu nedenle değerlerin kazandırılmasında eğitim sistemine ve süreçte uygulayıcı konumundaki okullara önemli görevler düşmektedir.”

Çocuğun sosyal hayata adım attığı ilk kurum olan aile ve okul değer eğitimi konusunda birbirini en çok etkileyen ve destekleyen iki kurumdur. Değerlerin benimsetilmesi için iletişim çok önemlidir. Aile içi iletişimin artık yok denecek kadar azalması beraberinde birçok sorunu getirmiştir. Çocukluk çağında çocuğa anlatılması ve model olunması gereken güzel değerlerin teknoloji vb. durumlar nedeniyle tam aktarılamaması telafisi zor durumlar ortaya çıkarmıştır. Yine eğitim kurumlarında öğrencilerin daha çok sosyal medya arkadaşlıkları kurması değer eğitimi sekteye uğratmıştır. Tüm bunlar düşünüldüğünde yeni toplum düzeninde görülen bu aksaklıklar değerler eğitiminin ne kadar önemli ve gerekli olduğunu tekrar gözler önüne sermiştir. Tüm bu tanımlama ve açıklamalar günümüz dünyasında değerler eğitiminin toplumsal ve hayati önemini göstermektedir. Bu yönüyle değerler; beşeri ilişkileri düzenleyen, ulusal ve insani hususiyetleri belirleyen, bireyler arasında saygı ve sevgi, sorumluluk, hoşgörü ve duyarlılık gibi hayatı anlamlı kılan çok önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla başarılı bir eğitim hayatının temel anahtarlarından birinin değerlerin bireylere kazandırılması olduğu söylenebilir. Değerlerin aktarımında sıklıkla kullanılan araçlardan biri, edebi metinlerdir. Edebi metinler, içerdikleri zengin bilgi, duygu veya düşünce yapısı ile okuyanlara çeşitli konularda rehberlik de edebilmektedir. Bu açıdan bireylerin öğrenim süreçleri boyunca Türk edebiyatında ön plana çıkan edebi eserleri okumaları büyük önem taşır. Türk edebiyatında ön plana çıkan şair ve yazarlar arasında Attilâ İlhan'ın adını anmak mümkündür.

1.2. Attilâ İlhan'ın Hayatı ve Eserleri

1.2.1. Attilâ İlhan'ın Hayatı

Attilâ İlhan, 15 Haziran 1925 yılında İzmir'in Menemen ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlhan'ın resmî-yetteki tam ismi Attilâ Hamdi İlhan'dır. İlk ve ortaokul öğrenimini Karşıyaka'da tamamlayan İlhan, lise eğitimine İzmir Erkek Lisesi'nde başlamasına rağmen dönemin sosyal meselelerine karıştığı gerekçesiyle hiçbir okulda okuyamaz ibaresi ile okuldan atılır. Lisede sevdiği kız ile mektuplaşırken Nazım Hikmet'in şiirlerine yer verdiği gerekçesiyle okul hayatı bitme durumuna gelen İlhan'ın imdadına akıl hastanesinden rapor olarak Danıştay kararıyla onu özel okulda okutan babası yetişir ve lise eğitimini tamamlar. Üniversite eğitimine Kaymakam olan babasının yönlendirmesiyle İstanbul Hukuk Fakültesi'nde başlayan İlhan, dönemin siyasi kargaşaları ilgisini çekince okulu yarıda bırakır.

Siyasi kargaşalara adı karıştığı için hem lise hem üniversite hayatı boyunca sık sık sorgulanma durumunda kalır. Lise yıllarında amcasının kendisinden habersiz başvurduğu CHP Şiir Armağanı'nda ikincilik ödülünü alan İlhan, Türkiye'nin önde gelen şairlerinin katıldığı bir yarışmada ikinci olmasıyla herkes tarafından tanınan bir şair haline gelir. İlhan, yaşadığı olumsuzluklar karşısında Paris'e gider. Paris'e gitme sebebi ise Zeynep Ankara'nın eserinde yer alan bu ifadelerle açığa çıkar; " ... Militan Attilâ İlhan var; çünkü Hukuk'un ikinci sınıfında Nazım Hikmet'i kurtarma harekâtına katılmak üzere Paris'e gidiyorum. Cengiz'de benimle gelmişti. Beraber gittik o işe biz... 51'e, 52'ye kadarki hayat; tamamen hareketin içinde geçmiş, çeşitli siyasi polislerle başımın derde girdiği yıllar" (Ankara, 1996: 20).

Türkiye'ye döndükten sonra Türkiye Sosyalist Partisi'ne üye olan şair, 'Gerçek' adlı gazetede çalışmaya başlar. Gerçek gazetesine yazdığı bir yazısından dolayı 1951 yılında kovuşturmayla uğrayınca Paris'e ikinci kez gider. Kimi kaynaklar ise Nazım Hikmet'in Paris'e kaçacağı bilgisi üzerine Paris'e gittiğini söyler. Fransızcasını geliştirmek için sık sık çalışmalar yapan İlhan, bu hususta şehrin ileri derece eğitim veren Fransızca kursuna da devam eder. Roman, şiir, deneme, köşe yazıları, sinema çalışmaları vs. birçok alanda ünlenen şair ilerleyen senelerde bu alanlarda kitaplar yayımlar. Son dönemlerinde Cumhuriyet Gazetesi köşe yazarlığı yapan İlhan, kalp sorunları nedeniyle iki kez kalp krizi geçirir. Sağlık durumu gittikçe kötüleşen Attilâ İlhan ikinci kez geçirdiği kalp krizi sonucu İstanbul'daki evinde 11 Ekim 2005'te yaşama gözlerini yumar.

1.2.2. Attilâ İlhan'ın Eserleri

Attilâ İlhan'ın eserleri türlerine göre aşağıda sıralanmıştır (tilahan.org):

1.2.2.1. Şiirleri

Duvar (1948), Sisler Bulvarı (1954), Yağmur Kaçağı (1955), Ben Sana Mecburum (1960), Bela Çiçeği (1962), Yasak Sevişmek (1968), Tutuklunun Günlüğü (1973), Böyle Bir Sevmek (1977), Elde Var Hüzün (1982), Korkunun Krallığı (1987), Ayrılık Sevdaya Dâhil (1993), Kimi Sevsem Sensin (2002).

1.2.2.2. Romanları

Sokaktaki Adam (1953), Zenciler Birbirine Benzemez (1957), Kurtlar Sofrası (1963), Bıçağın Ucu (1973), Sırtlan Payı (1974), Yaraya Tuz Basmak (1978), Fena Halde Lemana (1980), Dersaadet'te Sabah Ezanları (1981), O Karanlıkta Biz (1988), Hacı Hanım Vay (1984), Allah'ın Süngüleri-Reis Paşa (2002), Allah'ın Süngüleri-Gazi Paşa (2006).

1.2.2.3. Öykü

Yengecin Kıskaçı (1999).

1.2.2.4. Deneme-Anı- Düşünce Yazıları

1.2.2.4.1. Deneme-Anı

Abbas Yolcu (1957), Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler (1985).

1.2.2.4.2. Düşünce Yazıları

[Anılar ve Acılar]: Hangi Sol (1970) , Hangi Batı (1972), Hangi Seks (1976), Hangi Sağ (1980), Hangi Atatürk (1981), Hangi Edebiyat (1993), Hangi Laiklik (1995), Hangi Küreselleşme (1997). **[Attilâ İlhan'ın Defteri]:** Faşizmin Ayak Sesleri (1975), Gerçekçilik Savaşı (1980), Batının Deli Gömleği (1981), "İkinci Yeni" Savaşı (1983), Sağım Solum Sobe (1985), Ulusal Kültür Savaşı (1986), Sosyalizm Asıl Şimdi (1991), Aydınlar Savaşı (1991), Kadınlar Savaşı (1991). **[Cumhuriyet Söyleşileri]:** Bir Sap Kırmızı Karanfil (1988), Ufkun Arkasını Görebilmek (1999), Sultan Galiyef (2000), Dönek Bereketi (2002), Yıldız Hilâl ve Kalpak (2004).

1.2.2.5. Senaryoları

Yalnızlar Rıhtımı (1959) , Ateşten Damla (1960), Şoför Nebahat (1960), Devlerin Öfkesi (1960), Rıfat Diye Biri (1962), Ver Elini İstanbul (1962), Paranın Kiri (1979), Sekiz Sütuna Manşet (1982), Kartallar Yüksek Uçar (1984), Yarın Artık Bugündür (1986), Yıldızlar Gece Büyür (1992), Tele-Flaş (1993).

1.2.2.6. Çevirileri

Umut (Malraux) (1967), Kanton' da İsyan (Malraux) (1967), Çalardı Basel'in Çanları (1969).

1.3. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Attilâ İlhan'ın eserlerindeki değerlerin 19 değer temel alınarak incelenmesidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışma nitel araştırma modelindedir. Veri toplama yöntemi olarak doküman analizine başvurul-

muştur. Doküman incelemesi, “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır” (Yıldırım & Şimşek, 2013).

2.2 Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini Attilâ İlhan’ın yayımlanan tüm eserleri; örneklemini bu eserler içerisinde seçilmiş 11 roman ve 6 şiir kitabı oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen romanlar; Sokaktaki Adam, Kurtlar Sofrası, Zenciler Birbirine Benzemez, Bıçağın Ucu, Yaraya Tuz Basmak, Sırtlan Payı, O Karanlıkta Biz, Allah’ın Süngüleri-Reis Paşa, Dersadet’te Sabah Ezanları, Allah’ın Süngüleri-Gâzi Paşa ve Hacı Hanım Vay adlı eserlerdir. Araştırma kapsamında ele alınan şiir kitapları ise; Ben Sana Mecburum, Duvar, Yağmur Kaçağı, Sisler Bulvarı, Yasak Sevişmek ve Böyle Bir Sevmek’tir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında ele alınan değerler bağlamında, çalışma örneklemini oluşturan Attilâ İlhan’ın 11 romanı ve 6 şiir kitabı incelenmiştir. Tüm eserlerde söz konusu değerlerin yer alıp almadığı tespit edilerek elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Araştırmada ele alınan değerler Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1. Araştırma Kapsamında İncelenen Değerler

Aşk	Sevgi	Yalnızlık	Ölüm
Ümitvar Olma	Bağımsızlık	Vatanseverlik	Cesaret
Tanrı İnancı	Demokrasi	Sorumluluk	Barış
Çalışkanlık	Okuma Alışkanlığı	Azim/Kararlılık	Dayanışma
Fedakârlık	Doğruluk/Dürüstlük	Sabır	

2.4. Verilerin Analizi

Attilâ İlhan’ın 17 farklı eseri incelenmiş ve bu eserlerde yer alan değerler fişleme yöntemi ile kaydedilmiştir. Attilâ İlhan’ın eserlerinde sık kullanılan değerler, değer gruplarına ayrılarak verilmiştir. Ardından elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analizden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Sevgi Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Bir arada yaşayan insanların ihtiyaç duyduğu ilk hislerden biridir sevgi. İnsanları bir araya getiren

ve yakınlaştıran manevi bir güçtür. Sevgi, Türkçe Sözlük'te, "İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu şeklinde tanımlanmıştır. Sevgi, mesafe fark etmesizin tüm insanlara karşı, özellikle ihtiyaç duyduklarında, önemsemek, ilgilenmek, duyarlı olmak, desteklemek, yardım etmek ve anlamak gibi duyguları, bilişleri ve davranışları da içeren bir tutumdur (Sprecher ve Fehr, 2005).

Manevi değerlerle daha da zenginleşen sevgi, en çok insandan insana olmakla beraber, büyük tasavvuf önderlerinin maneviyatıyla Allah'a, toprağa, hayvana, bitkiye ve birçok şeye sıkı bir bağ kurmuştur. Sevginin olmadığı yerde dayanışma azalır, toplumsal çözülme baş gösterir. Sevgi Türkçe Öğretim Programı'nda da kendini birçok temada ve kazanımda yer bulmuştur. Gerek 2006 değişiklikleri gerekse 2019 yılında yapılan müfredat güncellemelerinde sevgi değeri önemini giderek arttırmıştır. Sevgi değeri, Attilâ İlhan'ın eserlerinde saygı ve aşk değerlerine yakın biçimde işlenmiştir. Sevgi değeri ile ilgili, Atilla İlhan'ın eserlerinde incelenip elde edilen bulgu ve yorumlar şunlardır:

Attilâ İlhan'ın belki de en çok göze çarpan sevgisi Paris şehridir. Şiirlerinin çoğunda Paris şehrinde bulabiliyoruz kendimizi. Burada yine yazarın Paris hayalinin ve yolculuğunun şiirlerine de yansıdığını görmekteyiz. Şiirde görüldüğü üzere, İlhan'ın Paris sevgisi ve bu seyahat esnasında duyduğu heyecan, "uyuyamıyordum uyuyamıyordum" dizelerinde çok açık bir şekilde kendini göstermektedir:

"...Paris diye ölecektim uzaktan

notre-dame'in çığlıklarını dinliyordum

kalbim köpürmüştü anliyordum

on iki otuz beş'te Napoli'de Allahım

uyuyamıyordum uyuyamıyordum..." (Attilâ İlhan, Sisler Bulvarı, s.33)

Sevdiği kadınlar üzerine oldukça fazla şiiri bulunan Attilâ İlhan'ın, Paris'te tanışıp âşık olduğu kadınlar hakkında oldukça duygusal ve sevgi temalı şiirleri vardır. Yine Paris'te sevdiği bir kadını Paris'ten geri döndüğünde onu yanına alamadığı için yanlışa düştüğünü, onun sevgisini aradığını ifade eder:

"yanılmış bir kapıyı simsiyah

kendi üstüme kapanıyorum

seni Paris'te kaybettim

yanlış bir yerde arıyorum" (İlhan; Ben Sana Mecburum, s. 96)

Attilâ İlhan'ın eserlerinde Chopin adı çokça anılır. M. Kemal'e gönül bağı ile bağlanmış olan Fikriye ona sık sık Chopin'den parçalar çalar; bazen de Mustafa Kemal, Fikriye'yi Chopin'den çalınan parçalarla hatırlar. İkili arasındaki sevgi bağı bir şarkı isminde saklıdır:

“...yine chopin'den révolution'u çalar komşumuz

saat kulesi gecenin on birini vurur” (Attilâ İlhan; Duvar, s. 118.)

Yasak Sevişmek şiirinde Attilâ İlhan sevdiği kadından aldığı kitap için “okudum, içim bir çam ormanı rüzgâr dolaşüyor” diyerek yaşadığı mutluluğu dile getiriyor:

“(.....)

o gece verdiğin kitabı okudum

içim bir çam ormanı rüzgâr dolaşıyor

(.....)” (Attilâ İlhan; Yasak Sevişmek, s. 11)

İlhan'ın Kurtlar Sofrası romanında sevgi teması tüm samimiyetiyle işlenmiştir. Burada eserin kahramanlarından Mahmut ve Ümit'in sevgisi anlatılmaktadır. Sevgi ve aşk değerlerini yakın hissedeceğimiz bir bölümdür. İki kişi arasında var olan gerçek sevgi anlatılmıştır. Çünkü her ikisi de bunun bilincindedir. Mahmut Ümit'e değer verir. Önemsemek ve olgun bir sevgi beslemek sahici aşkın kapılarını açmıştır:

“Evet, beni önemsiyordu. Fazla önemsiyordu hatta. Beraberce, herkesin kullanıp attığı bulvar romanı ve Hollywood sineması aşklarından başka, çok daha yüksek ve bilinçli bir aşk kurabileceğimize inanıyordu. Basit gurur oyunlarından, alelade kaprislerden uzak; duyguları aklın yardımıyla büsbütün olgunlaştırmış, sahici bir aşk!” (Attilâ İlhan; İlhan, Kurtlar Sofrası, s.379)

Bıçağın Ucu romanında İlhan, bizlere eserinde sevginin olağanüstü gücünü yansıtmıştır. Burada ilahi ve beşeri sevgisi yoğun bir karakter görmektedir. Ahiret inancı olan birinin ölümü sürekli düşünmesi büyük bir bağlanmışlıktır. Romanda tasvir edilen Türk kadınının “ölümü nasıl aklından çıkarmazsa, kocasını öyle hiç aklından çıkarmaz” sözleri beşeri sevginin de ölümsüz olduğunu gözler önüne sermiştir:

(...) “Beş vakit dua ve namaz, ramazanda oruç. O da, öbürlerinden farksız, yaşlı bir Türk kadını, başına gelenleri çeker, yakınmadan katlanmayı bilir, ölümünü nasıl hiç aklından çıkarmazsa, kocasını öyle hiç aklından çıkarmaz, birini nasıl dehşet ve tevekkülle beklerse, ötekini de öyle bekler.”(Attilâ İlhan, Bıçağın Ucu, s.220)

Bıçağın Ucu aynı zamanda savaş zamanı yaşanan duyguları da ifade etmiştir. Burada bahsedilen savaş Kore Savaşı'dır. Kore Savaşı'ndan dönen Yüzbaşı Demir'in Suat'a karşı hisleri, karşılıksız sevmeyi gösterir. Bu sevginin en saf ve en insancıl yönü olarak tanımlanabilir. Çünkü onu hem sevdiği hem de arkadaşı olarak görmektedir. “Enkazdan yepyeni bir adam yaptı” cümlesiyle Ümid' in derin sevgisinin ona yaşama sevinci verdiği vurgulanmıştır:

“-(...) Kore'den döndüğümde geç kalmış bir ölüydüm. Yaşama sevinci nedir, bana Ümid öğretti;

onunla yetinmedi, bendeki enkazdan yepyeni bir adam yaptı. Onu seviyorum, bana sorarsanız, sevmekte haklıyım. Bir çocuk dünyaya getirir gibi, ikimiz, aydınlık bir aşk dünyaya getirdik. Biz onu geliştirip, güzelleştirip, zenginleştire duralım, o da bizi değiştirdi, derinleştirdi, yüceltti.” (Attilâ İlhan, Bıçağın Ucu, s.440)

Bıçağın Ucu romanında , Halim ve Suat karakteri ile sevgi teması bir başka boyutu ile gözler önüne serilmiştir. Suat, kocasını çok sevmesine rağmen onu mutlu edemediğini düşünerek kendine zarar vermek istemiştir. Halim ise yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen sağlam ve içten sevgisiyle Suat’ı gerçekte hayata bağlayan bir güç olmuştur:

“-Neyin var -diye sordu-, hasta mısın? Suat, tepeden tırnağa kilitlemişti. -Halim -diyebildi sadece-, Halim... Halim o zaman anladı. Suratı allak bullak oldu: -(...) yoksa -dedi-, kendini mi vuracaktın? -Ah Halim, bir bilsen ne acılar çektiğimi!.. Halim onu kollarının arasına aldı, saçlarını okşayıp: -(...) kabahat benim -diye mırıldandı-, bütün kabahat benim: Seni mutlu edemedim, sana denk bir koca olamadım, elimden bir halt gelmiyor, beş para etmez bir adamım. Suat, sesi gözyaşlarıyla ıslak, itiraz etti: -Hayır, kendini suçlayıp durma, asıl büyük suçlu benim: Hayatımızı bozdum, her şeyi kaybetmemize sebep oldum. -Sana olan sevgim sapsağlam duruyor, ona güvenebilirsin.” (Attilâ İlhan, Bıçağın Ucu, s.453-454)

Sevgi temasının bir alt kolu olan aile bireylerine sevgi değerini İlhan’ın Sırtlan Payı romanında görebilmekteyiz. Aynı zamanda bu değer insanın içinde bulunduğu ilk kurum olan aile açısından oldukça önemlidir. Eserin kahramanlarından saray adamı Haluk Bey karısı Hayrun ile kızı Suat’a sevgi doludur. Hatta duyduğu bu sevginin azlığını dahi düşünerek kendine sitem duyar:

“(…) Oysa eniştesinin davranışlarında onu incitecek hiçbir şey yok. Hep aynı silahlar giyinmiş kayzer bıyıklı saray adamı: gözleri, sıkma gözlüklerinin gerisinde, son derece uysal; hareketleri, fesinin püskülünü bile kımılatmayacak derecede yumuşak! Kayınbiraderine, ‘onları bu kadar ihmal ettiğinden dolayı’ sitem bile ediyor.” (Attilâ İlhan; Sırtlan Payı, s.363)

Allah’ın Süngüleri-Reis Paşa eserinde İlhan, halkın Kuva-yi Milliye’ye duyduğu sevgiyi ve samimiyeti şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Halk Kuva-yi Milliye’yi bağına basar. Onları sevgiyle karşılar, onlar için samimiyetle güzel dileklerde bulunur, dua eder. Çünkü işgalcilere karşı halkın tek umudu, sığınacağı tek varlığı Kuvayı Milliye’dir.” (Attilâ İlhan; Allah’ın Süngüleri-Reis Paşa, s.60)

Sevgi değeri karşılıklı olunca derin bir manaya ulaşır. Burada romanın kahramanı olan Reis Paşa, M. Kemal’dir. Paşa’nın yapılan alıntıda sensiz içmem deyişiyle Fikriye Hanım’a duyduğu sevgiyi görmekteyiz. Gözlerinin büyüyle Paşa’ya bakan Fikriye ise sevgisini hem sözleriyle hem de beden diliyle ifade eder:

“Fikriye ‘karafaki’den kadehi doldurduğu sırada; ‘Reis Paşa’, mutlu ve dalgın,

koltuğuna oturmaktaydı, şaka yollu dedi ki:

'... ama bir şartla!'

Fikriye, dönüp baktı; yeniden, derin yeşillerin en uzaklarında, yoğun bir merak

belirmişti; cevabı alınca pırıltılı bir mutluluğa dönüşüyor:

'-(...) sen de içersen!'

Fikriye doldurduğu kadehi, Reis Paşa'nın önüne bıraktı; bir başka kadehe

uzanırken, durakladı; gözlerinin olanca zenginliği ve büyüyle ona baktı, titrek bir sesle:

'-(...) sizin için, zehir olsa içerim Paşam!' dedi: '-(...) yeter ki siz emredin!'" (Attilâ İlhan; Allah'ın Süngüleri-Reis Paşa, s.537).

Geleneksel aile yaşantılarımızda annelerimizin gözünde evlatlar büyüse de hep çocuktur, Zübeyde Hanım'ın da gözünde oğlu ne olursa olsun kaç yaşına gelirse gelsin hep aynıdır. Allah'ın Süngüleri-Gâzi Paşa romanında Zübeyde Hanım bayram iznine gelmiş oğlunu "Çakırım" diye sevmekte, çok özlediği için biraz sitemkâr görünse de içten sevgisini göstermektedir. Zaten bu sitemin nedeni de ona duyduğu derin hasret ve içten sevgidir:

"'(...) gel be çocuk, gel be evlatçık, sana bir sarılayım (...) anidir nerelerdesin? Gözümüz kaldı yollarda(...)' '(...) hep süylemez miyim, Hoca annem...asker adamın, hayatı ayakta geçer(...)' Saygılı bir gülümseme ile annesine yaklaştı, öpsün diye uzattığı elini hafifçe tuttu, önce, okşayıp sonra öptü. Zübeyde Hanım, kirpiklerinde bir damla gözyaşı, ona sarılıyor: '(...) berhudar olasın, Mustafa'm... çakır oğlum...gazan mübarek olsun!...' " (Attilâ İlhan; Allah'ın Süngüleri-Gâzi Paşa, s.431)

Gazi Paşa romanından alınan bu metinde Paşa'nın Fikriye Hanım'la arasında geçen sevgi dolu bir diyalogu görmekteyiz. Paşa, "ay parçası" deyimiyle Fikriye Hanım'ın sevgisine sevgi katar:

"(Fikriye Hanım) Bir değil, elinde tuttuğu, bir deste fotoğraf; bunları salonda, Mustafa Kemal'e gösteriyordu; Paşa mutlu, biraz da şakacı diyor ki: '(...) kimdir bre, bu ay parçası? Acaba tanır mıyız?'" (Attilâ İlhan; Allah'ın Süngüleri-Gâzi Paşa, s.143)

Zenciler Birbirine Benzemez romanında şairin Paris sevgisi tekrar karşımıza çıkar:

"...Her günün Paris'i başka. Cumartesinin Paris'i, hepsinden başka. Hele, Pazarın Paris'i..." (Attilâ İlhan; Zenciler Birbirine Benzemez, s. 5)

3.2. Aşk Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Sevgi değerinin en yakın olduğu duygudur aşk. Her ne kadar Türkçe Öğretimi Programı'nda yapılan

çalışmalarda ayrı bir değer olarak gösterilse de sevgi değerinin alt değeri olan kişiye duyulan sevgi kapsamındadır. Aşk, Türkçe Sözlükte, “Aşırı sevgi ve bağlılık, sevi, sevda, amor” (www.tdk.gov.tr) olarak tanımlanmıştır.

Aşk hemen hemen her toplumda, her kültürde ve her dönemde var olmuştur ve olmaya devam edecektir. Aşk bir insana duyulabileceği gibi, ilahi ve manevi şekillerde de görülür. Attilâ İlhan’ın romanlarında ve şiirlerinde bazen doğrudan bazen de ana konuya eşlik eder tarzda yer alır.

Attilâ İlhan’ın Sisler Bulvarı şiirinde “sevgilim” dediği kız, Annette’dir. İlhan’ın Paris’e olan sevgisi âşık olduğu kız ile birleşince aşkı daha anlamlı bir hale gelir:

“(.....)

bir hızlı mavilik

bir hızlı bulutlar

kırmızı kuşlarla süslenmiş yün eldivenlerin

gökyüzü kaldırımlar sen ve paris şehri

sen ve paris şehri sevgilim

(.....)” (Attilâ İlhan; Sisler Bulvarı, s. 11-15)

Attilâ İlhan’ın en meşhur şiirlerinden biri olan ‘Ben Sana Mecburum’ şiirinde şair, tutkuyla yaşadığı ama biten bir aşkın ardından yaşadıklarını anlatıyor. Sevgilinin adını hafızasına çakılmış bir çivi gibi kazıdığını dile getiren şair, hala yalnızlığını ve sevgiye hasret kaldığı günlerin özlemini “içimi seninle ısıtıyorum” sözleriyle onunla giderdiğini belirtiyor:

“(....)

ben sana mecburum bilemezsin

adını mih gibi aklımda tutuyorum

büyüdükçe büyüyor gözlerin

ben sana mecburum bilemezsin

içimi seninle ısıtıyorum. (...)” (Attilâ İlhan; Ben Sana Mecburum, s. 151-152)

şair içindeki denizi sevgilinin aşkı ile kontrol edebileceğini düşünür. Sevgilisiz geçen günlerin bir anlamı olmadığını düşünen yazar, aşkı olmadan kendisinin de olmayacağını şu sözlerle ifade eder:

“sen olmadığın vakit o denizde

şarabım tuzlu bir lezzet kazanıyor

avuçlarımda bir ateş yanıyor

...

sen olmadığın vakit ben de olmuyorum” (Attilâ İlhan; Yağmur Kaçağı, s. 19-20)

İlhan'ın Zenciler Birbirine Benzemez romanının aşk değeri içinde ismi geçen kadın Hilde'dir. Aşk, yaratıcı duyguyu içinde barındırdığı için kutsaldır. Şair, insanın sevdiği kişiyi görünce hissettiği duyguları şu şekilde ifade eder:

“-Hilde! diyoruz. Sesimiz dua eder gibi, yumuşak ve hafif. Onu, kollarımızın arasına alıyoruz... Yıldızlar akıyorlar. Okuldan kaçmış çocukların korkulu sevinci: Hilde'nin gözlerinde, yudum yudum titriyor. -O kadar kocamansın ki! diyor. Seni seviyorum.” (Attilâ İlhan; Zenciler Birbirine Benzemez, s.228)

Sırtlan Payı romanında aşk değerini daha derin bir şekilde görebiliyoruz. Halk hikâyelerinde, gazel ve mesnevilerimizde görülen mana derinliğine rastlıyoruz. Romanda aşk değerinin kahramanları Miralay Ferit'le ile Ruhsar'dır. Miralay, Ruhsar'ı daha fotoğrafını gördüğü andan itibaren sevmiştir. Yaşadığı bu içsel duyguyu şu cümlelerle açıklar:

“(..) sarı ipek kâğıda basılı, rüya gibi bir resimdi bu, fotoğrafhanenin yapay ev dekoru içinde, dal inceliğinde bir genç kadın, iki parmağını şakağına dayamış düşünüyordu. Öyle saydam, öyle buğudan ve düştten yapılmış bir görünüşü vardı ki, aslında et ve kemik 170 olarak var olmadığı, merceğin bir şiir imgesinin, bir ruhun resmini çekmiş olduğu, pekala sanılabiliirdi.” (Attilâ İlhan; Sırtlan Payı, s.157)

Reis Paşa romanında iç monolog tekniğine yer verilmiştir. Derne savaşı dönüşünde kapıdan girerken Fikriye Hanım M. Kemal'e aşık olmuştur, bunu iç monolog yaparak kendisine itiraf etmiştir. Burada kalırsam yaşamış sayılmam demiştir. Gerçekten de romanın sonunda onunla birlikte Ankara'ya gittiğini öğreniyoruz. Onu Ankara'ya sürükleyen savaşta yer almak değil aslında Paşa'ya olan aşkıdır:

“(..)On senedir, hani o Derne dönüşünde, kapıdan üniformasıyla anlı şanlı girişini gördüğümden beri, Reis Paşama hasret! Allah şahidim olsun, bu Reis Paşa ismini ziyadesiyle sevdim; eğer buralar da ölür kalırsam, tek hicranım, onu kavuşmadan ölmek olacaktır: kendimi öyle ucuza da vermem, kimim ben, Memduh Hayrettin Bey'in kerimesi değil miyim? Biraderim, cephede dövüşmüyor mu?” (Attilâ İlhan; Reis Paşa, s.403)

Fikriye hanım için aşk kutsal bir ruha dönüşmüştür. Aşkı uğruna ölümü bile ona saadet olarak görmektedir. Reis Paşa ve Fikriye Hanım arasındaki aşk, roman boyunca çok saygılı bir davranış olarak sürmüştür:

“ ‘ (...) sende' dedi, ‘-(...) şeytan tüyü mü vardır, nedir? İçimi tazellersin, olanca zehirimi alırsın!..’ Fikriye, baygın ve hayran gözlerinin yeşilliğini, Reis Paşa'nın gözlerinde, tamamıyla kaybetmiş; kade-

hini kaldıracaktır: ‘-(...) ölecek isem, o zehirle öleyim Paşam! Bundan büyük saadet mi olur?’” (Attilâ İlhan; Reis Paşa, s.563)

Gazi Paşa eserinden yapılan bu alıntıda Fikriye Hanım’ın Gazi Paşa’ya olan aşkı tüm içtenliğiyle karşımıza çıkar. Fikriye Hanım’ın odasında yer alan eşyaların ve süslerin hiçbir önemi yoktur. Onun ihtiyaç duyduğu tek şey Paşa’ya olan aşkıdır. Gazi Paşa’sının ne masası, fotoğrafı ne kitapları ne de Paşa’sının armağanı kehribar tesbih! Aşkı gibi Paşa’ya ait olan her şey de onun gönlünde bu kutsallıkta kalmıştır:

“Fikriye’nin odası, belirli bir rahatlık ve düzen içindedir: yatağının başucunda, Mustafa Kemal Paşa’nın büyük bir fotoğrafı; etajerin üzerinde, çoğu roman ve şiir, bazı kitaplar; ayrıca aynalı dolap, tuvalet masası, vs. Fikriye, solgun ve halsiz; mendiliyle, dudaklarını örterek: öksürüyordu: hafif hafif, ama tedirgin edici, o ‘menhus’ öksürük! Boynunda, Paşa’nın armağanı kehribar tesbih, omzunda eflâtun bir şal; yatağına yarı uzanmış, yarı oturmuş; sırtı, yastığına dayalı; gözleri dalgın, derin deniz yeşili, mahzun ve melül..” (Attilâ İlhan; Gazi Paşa, s.280)

Eser boyunca Fikriye Hanım’ın Gazi Paşa’ya duyduğu sevgi ve aşk teması işlenmiştir. Fikriye Hanım için en büyük mutluluk Atatürk için bir şey yapabilmektir. Bu nedenle onun fotoğrafını yanı başına koyar, onun sevgisi uğruna şiirler okur, onun en sevdiği yemekleri yapar. Paşa’nın kehribarından tutun da omzundaki şalına kadar her şey Paşa’ya olan aşkıdır:

“Fikriye, o dalgın zerafetine bürünmüş; sade, fakat özenerek giyinmişti; boynunda ‘Reis Paşa’nın armağanı, kehribar tesbih; dudaklarında mahzun tebessümü; besbelli bu, kırsal bir yalnızlıkta, ‘Reis Paşa’yla baş başa kalabilmiş olmanın, ‘ayrıcılığından’ ileri geliyor; (...)” (Attilâ İlhan; Gazi Paşa, s. 286)

Kurtlar Sofrası romanının kahramanlarından Mahmut kadını saygı değer, sözlerine ve düşüncelerine önem verilen, önemli bir aşk nesnesi o olarak görmekle modern bir görüntü çizmiştir:

“(...) seni, yaygın ve eskitilmiş kadın tarifinin dışında alıyorum, Ü. Aramızdaki münasebet ona göre olmalı. Kendime tanıdığım hakları, sana da tanıyorum. Çünkü seni önemsiyorum.” (Attilâ İlhan; Kurtlar Sofrası, s.379)

3.3. Yalnızlık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Yalnızlık çok karışık bir ruh biçimidir. Her an herkesin karşılaşılabileceği bir durumdur. Yine de genel olarak ‘yalnızlık’ Türkçe Öğretim Programı’nda az rastlanılan değerlerden biridir. Çünkü istenmeyen bir durum olarak tasvir edilir yalnızlık. İnsanın yalnız olması, yalnız kalması Attilâ İlhan’ın eserlerinde sıklıkla işlenen konulardan biridir. İlhan için yalnızlık çoğu zaman fiziksel bir yalnızlık değil, içsel ve zihinsel bir yalnızlıktır.

Bazen kalabalıklar içerisinde de olsa insan yalnızlığı ruhen taşır. İnsanın bu yalnız olma durumu, Attilâ İlhan'ın eserlerinden aldığımız örnek metinlerde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Bu gece dağ başları gibi yalnızım, “cehennemde bir Allah gibi yalnızım” gibi ifadeleriyle yalnızlığı en güzel tanımlayan şairlerden biridir Attilâ İlhan. Metinde sevdiği kadının Paris’te olması nedeniyle özellikle herkesin bir kenara çekildiği akşam vakitleri daha çok hissedilen aşğın derin yalnızlığından bahsedilmiştir. Ayrıca burada yazar ilk mısradaki kendine seslenirken içinde bulunduğu yalnızlık ruh halini yansıtır:

“..yine akşam oldu attilâ ilhan

üstelik yalnızsın sonbaharın yabancısı

belki paris’te maria misakkian...” (Attilâ İlhan, Yağmur Kaçağı, s.60)

Attilâ İlhan bu şiirde, Döne adlı sevgilisine seslenmektedir. Sevgilisiz yaşanan İstanbul tüm eksiklikleri ve çekilmezliğiyle tasvir edilmiştir. Sevgilinin yokluğu şairin yalnızlığına kötümserlik katar:

“(...)

deniz yok

yıldızlar uzaklaşıyor

ben yine yalnız kalıyorum

istanbul minareler kaybolmuş

sen yoksun (...)” (Attilâ İlhan; Duvar, s. 119)

Sokaktaki Adam kitabında İlhan, yalnızlığı diğer eserlere göre daha ön planda tutmuştur. Aslında dolu olan caddenin ölü gibi görülmesi, içi insan dolu olan apartmanların da kimsenin yaşamadığı mezar taşlarına benzetilmesi şairin içinde bulunduğu içsel yalnızlığı tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir:

“Hava lodostu. Şehir, toz toprak içinde uçuşuyordu. Gökte kül rengi, pis bir ışık parlıyordu. ... Caddede ölü gibiydim. Zaten cadde ölü gibiydi. Apartmanlar, mezar taşlarına benziyorlardı. Gözlerim toz içinde, ellerim terlemişti.” (İlhan, Sokaktaki Adam, s.77)

Metinde kalabalıkların içinde yalnızlaşan bir insan tasvir edilmiştir. Kayan yıldız şiirin kahramanıdır. Yıldızların çokluğunu toplum hayatımızdaki kalabalıklığa benzeten yazar, nasıl kayan yıldızlara diğer yıldızların eşlik etmediği gibi tekleşen zihniyetin de insanların otomatlaşan davranış kalıplarına sıkışmasına neden olduğunu ifade ediyor:

“(Hasan)-Bir saattir onları (yıldızları) seyrediyorum. Sessiz sessiz, adamı ürküten bir düzenle yanıp sönüyorlar. Zaman zaman bir tanesi düşüyor. Akıp gidiyor. Ötekilerin kılı bile kıpırdamıyor. Yüzünü benden tarafa çevirdi: -Ben, dedi, o düşen yıldızlardan biriyim.” (İlhan, Sokaktaki Adam, s.101)

Zenciler Birbirine Benzemez romanında Attilâ İlhan, romanın kahramanlarından Mehmet Ali ile yalnızlığı yansıtmıştır. Aileden yoksun olan Mehmet Ali, yalnızlığını 'Toplumun tükürdüğü adamız!' sözüyle göstermiştir.

"Biz toplumun tükürdüğü adamız(...) bazı adamları tükürürmüş toplum(...)"(İlhan, Zenciler Birbirine Benzemez, s.50-51)

Alıntı metinde yazar büyük şehirlerdeki insanların bir makine gibi ruhsuz ve yalnız olmalarını anlatmıştır. Bir önceki alıntı da olduğu gibi eserin başkahramanı Mehmet Ali çevresine de yabancılaşmıştır. Gittikçe çevresinden koparak içe kapanmıştır. Kalabalıkların içinde yapayalnız olduğunu bu şekilde ifade eder:

"Mehmed-Ali, yalnızdı. Paris'in inanılmaz kalabalığına rağmen. Paris'in kalabalığı içinde. Her gittiği sinemada, her oturduğu kahvede, dört bir yanını seven çiftler sardığı halde Mehmed Ali'nin yalnızlığı, keçe tüylü, tozlu bir yalnızlık." (İlhan, Zenciler Birbirine Benzemez, s.158)

Kurtlar Sofrası romanında Zehra'nın evi, içinden çıkılmaz bir hal alır ve yalnızlık duygusuyla dolup taşar. Duvarların buz gibi soğukluğu Zehra'nın yüzüne vurur. Sobayı yakacak kimsesi dahi yoktur. Kefene girer gibi kendini yatağa atması Zehra'nın yaşadığı yalnızlığı nasıl içselleştirdiğini gösterir:

"Şehrin üstüne, sinsi bir yağmur yağıyor. Buzlu bir beyazlık. Parmaklarım donmuş. Sobayı yakmadan çarpına çarpına ve el yordamıyla, karanlıkta soyunup, bir kefene girer gibi yatağıma giriyorum." (Attilâ İlhan, Kurtlar Sofrası, s.140)

İstanbul zamanın ve bilincin yitirildiği bir yerdir. Zaman kavramı bu metinde her şeyden çekilmiştir. Yalnız biri için, gecenin gündüzden gündüzün de geceden bir farkı yoktur. Şehir ne kadar kalabalık olursa olsun içsel yalnızlık çeken biri için şehir boş gözüktür. Bu yalnızlık öylesine büyüktür ki bütün İstanbul şair için bir mezardır:

"Güya gri bir kar yağıyormuş. Gece mi, sabah mı oluyor; gündüz mü, akşam mı oluyor, belirsiz. İstanbul boşalmış. Evet, asıl içimi oyan bu: Koca şehir boşalmış. Hangi kapıyı çalsan, sağır; hangi pencereye eğilsen, kör. Caddeler, sokaklar, hele meydanlar, çırılçıplak. İstasyonlarda trenler, limanlarda vapurlar öylece terk edilmiş, ölü ve sessiz. Bu sessizlik yok mu, ya da daha doğrusu, lokma lokma yağın karın, bu bomboş şehirde bir dev fısıltısı gibi büyüyen sesi yok mu, beni en çok o yenilgiye uğrattıyor." (Attilâ İlhan, Kurtlar Sofrası, s.242)

Bıçağın Ucu romanında Suat sürekli düşündüğü ve hayalini kurduğu kız olan Ümit'in başkasıyla evlenecek olması üzerine büyük bir boşluğa düşecektir. İlhan, "Usul usul asansörüne, o pırıltılı cam kafese doğru ilerliyordu" sözü ile Suat'ın yalnızlığa ilerlediğini açıklar:

"Suat, usul usul asansörüne, o pırıltılı cam kafese doğru ilerliyordu. Konuşacak şey kalmamıştı, onun için. Ümit, bir ay boyu hayalini kurduğu kız, hanidir hayalini kurmadan edemediği bir erkekle, Yüzbaşı Demir'le evlenecekti. Hayallerinde nasıl birbirlerini tamamlıyorlardıysa, gerçekte de öyle ta-

mamlayacaklardı.” (Attilâ İlhan; Bıçağın Ucu, s.441)

3.4. Ümitvar Olmak Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Ümitvar olmak insan düşüncelerinin gerçekleştirileceğine olan büyük inancına denir. Onun için inançlı, azimli, gayretli ve çalışkan olmak ümidin en önemli güç kaynağıdır. Ümitvar olan toplumlar geleceğe iyimser bakar ve zorluklar karşısında çözülmeyen dimdik durur. Özellikle savaş, yokluk gibi zor dönemlerde ele alınan eserlerde en çok işlenen değerlerden biridir ümitvar olma. Çoğu temada bunu ümit, umut başlığı altında da görebilmekteyiz.

“Ümitli olan insan hayata kendisini bağlı hissettiğinden yaşama dört elle sarılır. Bireyin karamsar ve hayattan kopuk olması toplum tarafından benimsenmez. Bu sebeple ümitli olmak bireyin edinmesi gerekli olan değerlerden biridir” (Sürmeli, 2015: 155). Attilâ İlhan özellikle savaş zamanlarında ele aldığı eserlerde bu değere sıklıkla yer vermiştir.

Düşman denizde ve karada hâkimiyeti eline almıştır. İstanbul işgal altındadır. Attilâ İlhan bu eserde düşmanın büyük gücü karşısında her şeyin bitmediğini hala İstanbul’un bir Türk yurdu olduğunu gösteren işaretler olduğunu bu sözlerle göstermiştir:

*“Dersaadet’te sabah ezanları!.. Boğaziçi’ndeki düşman zırhlılarının;
Pera’da, Tatavla’da, Ayastefanos’ta, kaldırımları döve döve devriye
gezen ‘düşman’ inzibatlarının; Haydarpaşa ve Sirkeci garlarına,
limana, kara ve deniz gümrüklerine, posta ve telgraf idaresine
çöreklenmiş, ‘düşman’ zabitlerinin üzerinde, yalnız onlardır ki
şehrin (hatta mülkün), asıl sahiplerinin elinden hâlâ çıkmadığını
duyurmaktadır.” (Attilâ İlhan, Dersaadet’te Sabah Ezanları, s. 308)*

İstanbul’un düşman işgali altında olduğu ve yurdun dört bir yanında çetin bir savaşın devam ettiği süreçte Halide Edip Türkün eski gücünü kaybetmediğine olan inancını ve ümidini şu konuşmasıyla ifade eder:

“Halide Edip’in konuşması şöyle devam eder: “Bu muazzam, bu tarihi meydanda zafer olayları tertip eden ecdadımızın ruhu bizi seyrediyor. Dünyanın öteki ucuna at süren namağlup Müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Bugün de dünkü kadar kahraman ve talihsiz Türk milletinin anasıyım. Millet namına, ecdadımızın bizi seyreden ruhlarına yemin ediyorum. Bugün kolları kesilmiş olan Türkün kalbi, eski cesaret ve gücünü kaybetmemiştir.” (Attilâ İlhan, Dersaadet’te Sabah Ezanları , s.58)

Kütahya-Eskişehir savaşının olumsuzlukla sonuçlanması sonucu ordunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildiği, kamuoyunda ve Melis'te ümitsizliğin ve kargaşanın hüküm sürdüğü bir sırada M. Kemal ümitsiz vaziyet yoktur diyerek ümitvar olmanın en güzel örneğini vermiştir. Ayrıca ümitsiz insanlara olan kızgınlığını şu ifadelerde görebiliriz:

"Fikriye'nin "vaziyet çok mu ümitsiz, Paşa?" sorularına şu karşılığı verir: "... Ümitsiz vaziyet yoktur Fikriye, ümitsiz insanlar vardır." (Attilâ İlhan, Allahın Süngüleri-Gâzi Paşa, s.191)

Gazi Paşa'nın çevresindeki insanlara da ümitvar olma bilinci verdiğini Fikriye'ye söylediği şu sözlerle görebiliyoruz:

"... ben de ümitsiz biriydim Paşam! Ümit etmeyi sayenizde öğrendim." (Attilâ İlhan, Allahın Süngüleri-Gâzi Paşa, s.192)

Burada Attilâ İlhan, Tefik Fikret'in 'Sabah Olursa' şiirinden alıntı yapmıştır. Siyasal ve sosyal yapıyı etkileyici bir şekilde gösteren şiir, eserle uyumlu bir yapı çizmiştir. Romanda sadece şiirin tamamına değil sadece aşağıda alıntıda yer alan kısmına yer verilmiştir. Burada memleketin geleceğine duyulan sarsılmaz güven anlatılmaktadır. Her ne kadar sıkıntılı bir süreçten geçseler de gençlerin aydınlık bilinçlerine ve vatani geleceğe taşıyacakları hususuna ümit var bir portre ile bakılmıştır:

"(...)

Evet, sabah olacaktır, sabah olur, geceler

Tulu'-ı haşre kadar sürmez; akıbet bu sema,

Bu mai gök size bir gün acır; melul olma." (Attilâ İlhan, Hacı Hanım Vay s.270)

Kurtlar Sofrası romanından yapılan bu alıntıda, topluma her ne kadar yabancılaşan bir karakter olarak kaşımıza çıksa da Suzan, bir Amerikalıyla evlenmesi durumunda yaşadığı sıkıntılı hayattan kurtulacağına dair umutludur:

"Ay deli olacağım şekerim:

Düşünsene sahici bir Amerikalı; yakışıklı, zengin, üstelik

çirkin de sayılmaz. Hayatımı baştanbaşa değiştirebilir bu. (...)

Bakarsın evlenirmişiz. Buralarda kör kör yaşamaktan

kurtuluvermişim. " (Attilâ İlhan; Kurtlar Sofrası, s.76)

3.5. Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Bağımsızlık bir milletin kendi vatandaşları tarafından hiç kimseye muhtaç olmadan kendi hür ira-

desiyle özgürce yönetebilmesidir. Ülkeyi yönetme ve egemenlik hakkının başkasının elinde olması bağımsızlığa zarar verir. Bağımsızlık, Türkçe Sözlük (2011: 227)'te 'Bağımsız olma durumu, istiklal' olarak tanımlanmıştır. Girgin'e göre "Bağımsızlık, dış etkenlerden bağımsız hareket etme ya da insanın kararlarını kendi düşüncelerine göre belirleyebilmesi ve seçimlerini kendi iradesiyle yapabilmesi" şeklinde tanımlanmaktadır (Girgin, 2012, s.139). Attilâ İlhan'ın eserlerinde bağımsızlık değerine ait bulgu ve yorumlar şu şekildedir:

Emperyalist güçlere karşı Cebbar oğlu Mehemed'in kahramanlıklarının destansı bir üslupla anlatıldığı bu şiir, yazarın Batı'yı kısmen de olsa bir sorunsal olarak ele aldığı ilk şiiridir. Bağımsızlık sembollerinden en önemlisi olan hür yaşamak şiirde bu şekilde kendine yer edinmiştir:

(.....)

gel haberi öteden verelim

çıkılmış dağlara kendiliğinden

cebbar oğlu mehemed

fransız'a silah çekmiş

hür yaşamak uğruna

ırz uğruna namus uğruna

(.....)" (Attilâ İlhan, Duvar, s. 19-23)

Attilâ İlhan II. Dünya Savaşı'nın yarattığı bunalım, sefalet ve Türkiye'nin savaşa her an girebilme ihtimalinin yaratmış olduğu belirsiz ortamı mısralarına yansıtmıştır. Özgürlüğe kavuşulacak günün ne zaman geleceğini iç monologla kendine soran şair bağımsızlık vurgusu yapar:

(...)

Gökyüzünü karartmaz mı acaba

yetimlerin ve dulların tasası

kardeşim ne zaman dolacak söyle

insanoğlunun çilesi

ne zaman herkes alacak payını hürriyetten

ne zaman pervasız söyleyecek şarkısını

(...) (Attilâ İlhan; Duvar, s. 50-52)

Şair burada sevgiliye seslenerek hürriyete yani bağımsızlığa dua etmesini söyler, insanın dünyaya

hür yaşamak için geldiği bilinciyle aşağıdaki mısralarla bağımsızlık için ölümün dahi göze alınabileceği belirtilmiştir:

“hey sevgilim hürriyete dua et

hürriyetsiz yaşayamaz memleket

hür yaşamak için gelmiştir insan

hürriyet eşitlik sulh ve saadet

ölelim yaşamak için marianne” (Attilâ İlhan; Duvar, s. 156-164)

Sırtlan Payı romanında İzmir’in işgali karşısında halkın bağımsızlık için yaptığı protesto mitingleri ve tepkiler şu sözlerle eserde yer bulmuştur:

“İzmir’in işgali İstanbul’da büyük tepkilere neden olur. şehrin birçok semtinde protesto mitingleri düzenlenir. Kadıköy mitinginden bir gün önce işgali protesto amacıyla okullar kapatılır. Üç bine yakın öğretmen Darülfünunda toplanıp ant içer: “İzmir Türk Kalacaktır!” (Attilâ İlhan; Sırtlan Payı, s.103)

Sırtlan Payı romanında, Kurtuluş Savaşı yıllarında hem aydın kesiminin hem de basının işgal karşısında takındığı tavrın ciddi bir şekilde eleştirildiğini görüyoruz. Binbaşı Ferid aydınların ve basının bu tavrı karşısında sınırlarına hâkim olamaz. İngiliz ve Amerikan mandasının konuşulması bağımsızlığa kara bir lekedir, kaldı ki bunu yapanların meclis üyelerinden olmasının orduyu daha da rahatsız etmesini şu ifadelerle görebiliyoruz:

“Vay anasını avradını silsilesini...ulan evvelce Amerikan mandası

kimin aklında vardı be? Hiç kimsenin! İki aydır, ‘parçalanmaktansa,

mülkün tamamîyetini kurtarmak ancak Amerikan mandasına

girmekle mümkündür’ lafı, önüne gelenin ağzında: aydınların,

subayların, Meclis-i Mebusan ve Ayan üyelerinin! Basın ikiye

ayrılmış, harıl harıl İngiliz mandası mı, Amerikan mandası mı daha

iyidir diye tartışıyor...” (Attilâ İlhan; Sırtlan Payı, s. 259)

Emperyalizm, Attilâ İlhan’ın gerek romanlarında gerekse şiirlerinde üzerinde durduğu önemli bir sorundur. İlhan’ın aldığı bu tavırda, toplumcu bir aydın olması, Mustafa Kemal’e olan bağlılığı ve Türk Devrimi’nin emperyalist güçlere karşı yapılmasının etkisi büyüktür. Aynı zamanda bağımsızlığın önündeki en büyük engelde o dönemler de sıklıkla ismi duyulan emperyalizmdi. Asıl düşmanın ne askerler ne insanlardan olmadığı bilincini şu ifadelerle açıklar:

“...en büyük düşman, düşmanların düşmanı; ne filân ne

de falan milletler; bilâkis bu, âdeta her tarafı kaplamış

bir saltanat hâlinde, bütün dünyaya hâkim olan

'Kapitalizm' âfeti: ve onun çocuğu 'Emperyalizm'dir...' (Attilâ İlhan; Gâzi Paşa, s. 11)

Burada M. Kemal' in söylemiş olduğu bir sözün mecliste gündeme getirilerek bağımsızlık fikri tartışmaya açılmıştır. Tüm millet efradıyla emperyalizmin karşısında durulması gerektiği belirtilmiştir. Hakkımızı muhafaza etmenin ilk koşulu haklarımızı özgürce kullanmaktır ve bu da tam bağımsızlıkla gerçekleşir:

"(...) hakkımızı mahfuz bulundurmak, istikbalimizi emin bulundurabilmek için, heyet-i umumiye-mizde, heyet-i milliyemizce, bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı, heyet-i milliyeye mücadeleyi caiz gören bir mesleği takibeden insanlarız. Başını gökyüzüne kaldırdı: -Mustafa Kemal söylemiş, dedi." (Attilâ İlhan; Kurtlar Sofrası, s.311)

Dersaadet'te Sabah Ezanları romanında yapılan alıntıda yazar, İngiliz ve Amerikan mandası isteyenleri eleştirmiştir. Çareyi ecnebide arayarak bağımsızlığa aykırı tutumda olanları bu ifadelerle gün yüzüne çıkarır:

"...Münevverân, İngiliz mandat'sıyla, Amerikan mandat'sı arasında mütereddit, bunu anlamak için payitaht gazetalarına bir atf-ı nazar kâfidir. Kanaat-ı acizânem o ki, sebab-i felaketimiz işte tam da budur, yani çare-i halâsı ecnebide aramak!..." (Attilâ İlhan; Dersaadet'te Sabah Ezanları, s. 322.)

3.6. Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Vatanseverlik, içinde yaşadığı toprakları, milletini, devletini, bayrağını, dilini, dinini, marşını kısacası vatanının sahip olduğu bütün manevi ve kültürel değerleri sevmek; onları yüceltmek ve her şartta korumaktır. Vatanını seven bir birey bağımsızlığa büyük bir tutkuyla bağlı olur. Vatanında başka bir milletin kardeşçe yaşamasına helal getirmezken başka bir bayrağın buyruğu altında yaşamaya ise asla taviz vermez. Tarihte bağımsızlığa en çok önem veren milletlerden en önemlisi Türklerdir. Bu sayede hiçbir milletin buyruğu altında yaşamamıştır.

Attilâ İlhan'ın eserlerini incelediğimizde vatanseverlik anlayışı, daha çok düşmana karşı koymak ve vatan için çalışmaktan geri durmamaktır.

Attilâ İlhan'a katıldığı CHP Şiir Yarışması'nda ikinciliği kazandıran "Cebbar oğlu Mehemmed" şiirinde, I. Dünya Savaşı yıllarında Adana'yı ve çevre illerini işgal eden Fransızlara karşı büyük mücadeleler veren ve vatan uğruna şehit düşen bir askerin vatanseverliği konu edilir:

"(.....)

gel haberi öteden verelim

çıkılmış dağlara kendiliğinden

cebbar oğlu mehmed

fransız'a silah çekmiş

hür yaşamak uğruna

ırz uğruna namus uğruna

(.....)" (Attilâ İlhan; Duvar, s. 19)

Attilâ İlhan'ın Bıçağın Ucu romanından yapılan alıntıda yıllarca savaşmış yaşlı ve kör olan Gazi Salih Paşa'nın bu haline rağmen, hala bu vatan için verilecek bir canım var demesi vatanseverliğin en güzel örneğidir:

"Büsbütün rahat, sözünü, '-... Kemal Paşa'yı görürseniz, diye bağladı, gözlerinden öptüğümü söyleyin, deyin ki, kör mör, Manastır'lı Salih Paşa'nın hâlâ memlekete verilecek bir canı vardır!'" (Attilâ İlhan; Bıçağın Ucu, s.72)

Dersaadet'te Sabah Ezanları romanında yazar, vatan savunması için üstümüze düşeni yapmamız ve atalarımız gibi Türklük bilinciyle hareket etmemiz gerektiğini vurguluyor. Bulgarların, Rumların vatan müdafaasından örnekler sunar:

"Kanaat-ı âcizanem odur ki, Makedonya ahalisinden müttehit bir Osmanlı milleti çıkarmak, abesle iştigaldir. O kadar. Bulgar nasıl domuz gibi Bulgarlığını, Rum nasıl domuz gibi Rumluğunu biliyor, "milletine dört elle sarılıyorsa, Türk de öyle Türklüğünü bilmeli, Türklüğüne dört elle sarılmalı!.." (Attilâ İlhan, Dersaadet'te Sabah Ezanları, s.200)

Reis Paşa karakteri ile karşımıza çıkan M. Kemal vatan savunması için birçok duygudan mahrum bırakacaktır kendini. Cepheden cepheye koşan, her şeyi ardından bırakan gerçek bir vatanseverlik örneği şu şekilde karşımıza çıkar:

"'-(...) on senedir, şöyle adam gibi bir sofraya oturmak nasip oldu mu?' dedi. '-... Evvelâ Trablus-garp, Derne Cephesi!... arkasından, soluk soluğa, Balkan Harbi... bilâhare Çanakkale, Anafartalar... daha sonra Filistin Cephesi... şimdi de(...)' Sözünü askıda bıraktı, derinliklerinde kimsenin duymadığı şarapneller uçuşan, mavi bir dalgınlık içinde sustu."(Attilâ İlhan, Reis Paşa, s.510)

Türk savunma hatları yer yer ele geçirilmeye başladığında Mustafa Kemal Türk ordusuna, vatanın ancak ona gönül veren herkesin kanı döküldükten sonra terk edileceği anlamına gelen şu emri verir:

"... hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla sulanmadıkça, terk olunamaz..." (Attilâ İlhan; Gazi Paşa, s.230)

Zenciler Birbirine Benzemez romanında Mehmed Ali, huzur bulmak amacıyla vatan topraklarını

terk edip Paris'e gelmiştir. Fransızca'yı iyi bilmediği için yarı Türkçe kelimelerle Parisli Yankoviç ile sohbet eden Mehmed Ali, bu esnada vatanından ayrı kalmanın da istediği bir şey olmadığını farkına varıyor:

"Yankoviç: - Sen diyor, neden geldin, Paris'e?"

Mehmed Ali: - Biz diyor, neden geldik, Paris'e?"

Yankoviç: - Senin vatanın var! diyor.

- Var, diyor, vatanımız. Ama bizi huzursuz eden bir şey de var.

Orada yaşarken etrafımızdaki her şey bizi boğuyordu. Biz galiba

dengeli bir huzur peşindeyiz." (Attilâ İlhan; Zenciler Birbirine Benzemez, s. 103)

3.7. Cesaret Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven (TDK, 2020) olarak tanımlanan cesaret, insanların doğuştan sahip olabileceği bir yetidir. Bu daha sonradan kazanılabilir olsa da cesur insanların bunu henüz çok küçükken davranışları ve duruşu ile gösterdiği belirtilir. Bu insanlar inandığı şeyler uğruna ölüm pahasına da olsa gayret gösterir. Özgüveni yüksek, kendine inancı tam bir yiğit yaptığı hatalardan da ders almasını bilir.

Cesaret her ne kadar yüreklilik ve atılganlık olarak tanımlansa da her olayda ortaya atılıp kaba kuvvet uygulamak değildir. Cesaret doğru, adaletli bir amaç ve sonuç için korkunun üstesinden gelebilmektir. Hem fiziksel, hem de ahlaki yönden cesaret akıllı ve bilgili olmayı gerektirir (Mert, 2007: 33, 35). Attilâ İlhan'ın çoğu romanında cesaret ve kahramanlık değeri geniş bir yer kaplar. Cesur olma değeri, kahramanlık ve yiğitlik alt değerlerini de kapsar.

Yaraya Tuz Basmak eserinde Amerikan ordusu komutanı General Walker'ın Türk askeri hakkında konuşması askerimizin cesaret ve yiğitliğini gözler önüne seriyor. Tüm Amerikan birliklerinin kurtuluşunu Türk askerinin kahramanlığına bağlamıştır:

"Türk Tugayı, yiğitlik sembolüdür. Düşman karşımızda çok üstün bir güçle belirdiği ve onun önünden çekilmek zorunda kaldığımız zaman, Türkleri savaşa soktum.

'Eğer elimin altında Türk birliği var olmasaydı, bugün bütün Amerika birlikleri yok edilmiş bulunacaktı...'

VIII. Amerikan Ordusu Komutanı General Walker" (Attilâ İlhan; Yaraya Tuz Basmak, s. 11)

İlhan, Yaraya Tuz Basmak romanında daha önce Amerikan generalinin ağzından Türk askerinin cesaretini gözler önüne sermişti. Romanın ilerleyen sayfalarında cesaret kavramı ordumuz üstünde daha belirgin bir hale geliyor. Amerika Temsilciler Meclis Başkanı Mr. Martin binlerce dolara mal olan Amerikan askerinin çok küçük imkânlarla yetiştirilen Türk askerinden daha geride olduğunu belirtiyor. Kore’de cesaret ve yiğitlik Türk askeri ile özdeşleşmiştir:

“-(...) Amerikalı bir yetkilinin ağzından öğrendiğimi sanıyorum, bizim gazetelerde haber diye çıkmıştı, Temsilciler Meclisi Başkanı Mr. Martin demiş ki(...) Cümlesini askıda bırakıp bloknotuna eğiliyor: -(...) en iyisi, aynen okumak: ‘(...) bir Amerikan askerinin bakımı yılda 11 bin dolara mal olmaktadır. Dünyanın en iyi savaşçılarından biri olan Türk askerini donatmak için yılda 570 dolar yeter. Türk askerinin cesaret ve yiğitliğini Kore’de gördük.’ ” (Yaraya Tuz Basmak, s.158)

Kurtlar Sofrası romanından yapılan bu alıntı da Hüsnü Faik, fikirlerinden taviz vermediğini şu sözlerle anlatmıştır:

“Ben Hüsnü Faik, daima teceddütün ve Demokrasi’nin taraftarı oldum. Mütareke yıllarında işgal, tahammül edilmez, ezici ve öldürücü bir dış ağrısı gibi memleketi sarmışken de bu böyleydi, bilahare de böyle oldu. Asla taviz vermedim. En vahim anlarda bile, biz birkaç gazete; Birlik, Yenigün, Akşam, İkdam vesaire, Anadolu’daki hareketin müdafaasını deruhte etmekten çekinmedik(...)” (Attilâ İlhan; Kurtlar Sofrası, s.91)

Dersaadet’te Sabah Ezanları romanında Kurtuluş Savaşı’nın kahramanı Hasan Tahsin’e yer verilmiştir. Eserde gazeteci Osman Nevres adıyla geçmektedir. Yunanlıların İzmir’i işgal ettikleri gün, Yunanlılara ilk kurşunu sıkan gazeteci Hasan Tahsin (Osman Nevres) Yunan askerleri tarafından şehit edilir. Yunan bayraktarını gözünü kırpmadan öldüren Hasan Tahsin’in cesaretini ve kahramanlığını şu ifadelerde görüyoruz:

“Bizim damadın Selanik’ten âşinası Nevres Bey’i hatırlar mısın? İşgal günü, Konak’ta Yunan bayraktarını geberten sahib-i hamiyet odur.” (Attilâ İlhan; Dersaadet’te Sabah Ezanları, s.63)

Türk askerinin silaha sarılma sebebi ülkenin selamete ermesidir. “Ceng” kelimesi savaş anlamına gelir. Savaşa hazırlanan Türk askerinin cesaretidir bu:

“Neden silâha sarıldık? İngiltere, her şeyi yumruğu ile halletmek istiyor. Biz de evimizi ocağımızı, koyunlarımızı, sığırlarımızı, düşman pençesinden kurtarmak için silâha sarıldık. Bunu anlayamamış kaz kafalı adamlara, atalarımızın şu sözünü hatırlatalım: Hazır ol cenge, ister isen sulh-ü salâh!..” (Attilâ İlhan; Reis Paşa, s.39)

Anadolu’yu kurtarmak için kendi çabasıyla mücadele eden cesur Kuvayi Milliye birlikleri maalesef zor günler de geçirmiştir. Gönüllü olarak ölüme koşan bu yiğitler tarih boyunca örnek gösterilecektir. Düşmanın teknolojik silahları karşısında ağır kayıplar veren milli ordumuzun efsane kahramanlarından Şehit Şahin Bey’in cesaret ve vatanseverliği de Reis Paşa romanında şöyle geçer:

“Anadolu’da işgalcilerin karşısında direnen tek güç olan Kuvayı Milliye bazen düşman karşısında ağır kayıplar da vermiştir. İşgalcilerin ağır silahlarına, tank ve zırhlılarına karşı hafif silahlarla mücadele eden Kuvayı Milliye’den, Antep savunmasının efsanevi isimlerinden olan, halk arasında “Şahan Bey diye bilinen halk kahramanı şahin Bey ve gönüllü birliğinden yaklaşık yüz kişi Fransızlar tarafından Şehit edilir.” (Attilâ İlhan; Reis Paşa, s.65)

Gazi Paşa eserinde aşağıda geçen alıntı hem Yunanla yapılan savaş hem de Çerkez Ethem İsyanı ile uğraştığımız bir dönemde gerçekleşmiştir. İsmet Bey, cesaretli Türk ordusunun tüm zorluklara rağmen kaçmayı aklından bile geçirmediğini, zaferi hangi şartlarda kazandığını şöyle ifade eder:

İsmet Bey şöyle ifade eder: “...Asker bîtap, âdetâ çıplaktı; firârı aklına getirmedi, karşı koydu...” (Attilâ İlhan; Gazi Paşa, s.63)

Türk ordusunun emperyalist ülkelere karşı verdiği mücadelenin başarıya ulaşması, yurdun düşmandan temizlenmesi, başta İngiltere olmak üzere itilaf Devletlerini tedirgin ederken, “mazlum milletlerde büyük bir sevinçle karşılanır. Bu ülkelerden biri de Hindistan’dır. Mahatma Gandhi, Bombay şehrinde yaptığı basın toplantısında, Türklerin İngilizler karşısındaki dik duruşu ve cesareti için şöyle der:

“Haydi beni bir kere daha tutuklayınız, İngilizler! Tutuklamakla ve öldürmekle iş bitmiyor. Türkler, öldü sanılan ve cenaze töreni bile hazırlananların, içine konulmak istedikleri tabutu, katillerin başına nasıl geçireceğinin örneklerini vermektedir...” (Attilâ İlhan; Gazi Paşa, s.318)

Haco Hanım Vay eseri Türk Kurtuluş Savaşı’na tanıklık eder. İzmir’i işgal eden ve Batı Anadolu’da işgali yayan Yunan Ordusu, Kuva-yı Milliye’nin en önemli askerlerinden Yörük Ali Efe ve Binbaşı Avni Bey’in harikalar yaratan cesareti karşısında aciz kalmıştır:

“Kulaktan kulağa, 57. Fırka Kumandanı Miralay Şefik Bey’in yönettiği Kuva-yı Milliye’nin, “Yunanı Aydın’dan taredettiği yayılıyor. Hele Yörük Ali Efe’nin zeybekleriyle, Binbaşı Avni Bey’in “müfrezesi harikalar yaratmış!..” (Attilâ İlhan; Haco Hanım Vay, s.244)

Attilâ İlhan, cihat etmenin ve şehit olmanın onur verici bir durum olduğunu düşünür. Şehitlik duygusu ile hareket eden biri kutsal inancı gereği cennetle müjdelendiğinin farkındadır. Müslüman için savaşta ölmek şehit düşmektir, Salih Paşa’nın alıntıda kastettiği ölüm de şehitliktir.

“Allahım, diye fısıldadı. Allahım sen büyüksün, Salih kulunu utandırmadın, ele güne karşı küçük düşürmedin.” (Attilâ İlhan; Bıçağın Ucu, s.71)

3.8. Tanrı İnancı Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Attilâ İlhan, Tanrı inancını örnekleyen pek çok cümleye eserlerinde yer vermiştir. Bu eserlerde de

özellikle savaş dönemlerinden yapılan birçok alıntıda dua ve Allah'a sığınma örneklerini göreceğiz.

Her toplum mutlaka bir şeylere inanmaya ve bağlanmaya ihtiyaç duyar. Eserin kahramanlarından Mehmet Ali'nin ilk dini bilgileri öğrenirken aklına kazdığı bazı bilgilere yer verilen alıntıda, çektiği tüm ızdırıp ve çilelerin bedelinin diğer dünyada fazlasıyla ödeneceğini, sabırlı, inançlı ve itaatkâr olmak gerektiğine vurgu yapılmıştır:

"Her lakırdımızı 'yukardaki'nin iyice dinlediğine; her hareketimizin sağ omzumuzdaki ve sol omzumuzdaki defterlere sevap ve günah diye yazıldığına inanmışızdır.(...) İçimizden büyük dualar geçer. Melaiyelerin kanat kanat dolaştıklarını biliriz. Evliyalar yeşil maşlahlarının içinde, türbelerini bırakır, göğün yedinci katında seyrana çıkar. Günlük hayatımız gözümüzde küçüldükçe küçülür." (Attilâ İlhan; Zenciler Birbirine Benzemez, s.55)

Dersaadet'te Sabah Ezanları romanından yapılan bu alıntıda Müslüman toplumların Allah rızası için okuttuğu mevlide yer verilmiştir. Ayrıca düşmanın zulmüne karşı camilerde dua edilmesi de Allah inancını pekiştirir:

Sultanahmet Camii'nde İzmir şehitlerinin ruhuna okutulan mevlide büyük bir kalabalık katılır. Mitinglerin yasaklanmış olmasına rağmen cami cemaatine beyannameler dağıtılır. Burada dağıtılan beyanname şu şekilde başlar: *"Müslüman! Yarınki Cuma günü resmi dua günüdür!"* (Attilâ İlhan, Dersaadet'te Sabah Ezanları, s.100)

Romanın kahramanlarından Neveser, yıllardır kaldığı yerde fark etmediği sabah ezanıyla ruhunu dinlendirmiş, 'rahmetli Haminnesinin' namaz kılarken ettiği dualarını birden hatırlamıştır. "Allah'ım, biz yalnız sana kulluk ederiz" sözü ile inancın sadece Allah'a olduğu vurgulanmıştır:

"Neveser bir an sandı ki görünmez bir seccade üzerinde el bağlayıp, 'rahmetli Haminnesi' yan başında sabah namazına durmuştur. Kulağında yine o 'mukaddes' fısıltı: '(...) Allahüme iyâyâke na'büdû ve leke nusalli ve nescüdü ve ileyke, nes'â ve nahfdü nercû, rahmeteke ve nahşa azâbeke bil'küffârî mühlik(...)' Birden, duanın 'meâlini' hatırladı. En çok da, başını ve sonunu: 'Allahım, biz yalnız sana kulluk ederiz', 'Azabın, kâfir ve münkirlere ulaşır.'" (Attilâ İlhan, Dersaadet'te Sabah Ezanları, s.369-370)

3.9. Demokrasi Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

İnsan hayatının var olduğu süreçten bu yana birçok egemenlik sistemi ortaya çıkmış fakat hiçbir egemenlik sistemi demokrasiden daha anlamlı ve etkili olmamıştır. Antik Yunan dönemine kadar uzanan geçmişle demokrasi, insanlığın kendi kendine yetebildiğini ispatlayan ender bir kavramdır. Demokrasi bilincinin değerler eğitimi kapsamında öğretilmesi de oldukça önemlidir.

Demokrasi'nin temelinde kanunlar ve insan hakları vardır. İnsanların en önemli haklarından biri de kanunların verdiği yetki ile seçimlere katılabilmektedir. Osmanlı döneminden yapılan bu alıntıda her

ne kadar baskı ile de olsa Sultan Abdülhamit Kanuni Esasi'yi onaylar ve meşrutiyet dönemi başlar. Meşrutiyet dönemi ile padişahın yanında bir meclis göreve gelir. Bu faaliyetler demokrasi bilincinin gerekleridir:

“II. Abdülhamit bu gelişmeler karşısında Kanun-u Esasi'yi yürürlüğe koymayı kabul eder. Kanun-u Esasi'nin Padişah tarafından yürürlüğe koyulduğu haberi Rosa Mizrahi tarafından Halicizade yalısına müjdelendir. “ (Attilâ İlhan; Dersaadette Sabah Ezanları, s.218)

İlk kez Amasya Genelgesinde geçen “Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.” sözü Atilla İlhan'ın O Karanlıkta Biz romanında karşımıza çıkar. Burada harbin bitmediği ve harbin sadece düşmanla yapılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Milletin iradesinin karşısında olanlarla da mücadele edileceğinin sinyallerinin verildiği bu söz ile insan haklarına saygılı, demokratik ve milli kaygılarla örülmüş düşüncelerin olacağı vurgulanmıştır:

“ – (...) harp bitmedi, Ahmet! Harp gayr-ı muayyen bir zemine intikal etti; milleti, milletin azm-ü-kararı kurtaracaktır, göreceksin!” (Attilâ İlhan; O Karanlıkta Biz, s.55)

O Karanlıkta Biz romanı ile daha önce yer verilen bu söz ile Attilâ İlhan demokrasi ve milli iradenin gerekliliğine ısrarla ve sıklıkla yer verdiğini görüyoruz.

“(…) mülkün tamamıyeti ve milletin istiklalini tehlikededir. Milletin istiklalini, yine milletin azm-ü-kararı kurtaracaktır(...)” (Attilâ İlhan; Haco Hanım Vay, s.282)

Kurtlar Sofrası romanının kahramanlarından Hüsnü Faik savaş döneminde dahi demokrasi taraftarı olduğunu şu sözlerle ifade eder:

“Ben Hüsnü Faik, daima teceddütün ve Demokrasi'nin taraftarı oldum. Mütareke yıllarında işgal, tahammül edilmez, ezici ve öldürücü bir dış ağrısı gibi memleketi sarmışken de bu böyleydi, bilahare de böyle oldu. Asla taviz vermedim.” (Attilâ İlhan; Kurtlar Sofrası, s. 91)

M. Kemal mecliste muhalif gruplara cevap verirken asıl mücadelenin demokrasi mücadelesi olduğuna vurgu yapıyor. Yeni kurulacak olan Cumhuriyet yönetimi vurgulanıyor:

“Vakıa Yunan'ı yendik, lakin kazanılması fevkalade müşkül yeni bir muharebeye başlıyoruz: İktisadi ve içtimai bir muharebe bu! Önümüzdeki on sene içinde, görün bakın tahavvüle uğramadık bir şey kalacak mı? Evveleminde, 'cumhuriyet' diyerek, devleti adlı adınca anacağız: Memalik-i Mahrusa'yı Şahane yok artık, Türkiye Cumhuriyeti(...)” (Attilâ İlhan; Bıçağın Ucu, s.49-50)

3.10. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Hayat tüm insanlara bir yükümlülük yükler, bu yükümlülükleri yerine getirmek için insanı davranışa sürükleyen duygu sorumluluktur. Sorumluluk duygusu aile eğitimiyle başlar. Henüz küçük yaşlarda

eksik kalan bu duygu sorumsuz insanların artmasına neden olur. Bu tarz insanlar toplum tarafından istenmeyen kişiler olarak kalır. En büyük sorumluluk önce kişinin kendine duyduğu sorumluluktur. Çünkü bunun bilincinde olan kişi çevresine ve topluma karşı da sorumlu bir birey olur. Toplumda oluşan sorumluluk duygusu birlik ve beraberlik içinde yaşamaya destek olur.

Attilâ İlhan'ın incelenen eserlerinde sorumluluk değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar aşağıdaki gibidir:

Kırsal bölgelerde yaşayan kadınların büyük bir sorumlulukla üstlendiği ağır görevlere değinen şair, toplumsal sorumlulukta kadının zorlu yerini işaret eder:

"(...)

kıl heybeleri kalaylı bakraçlarıyla

anlaşılmaz dağlarından iniyorlar

yarık çetrefil suratlı kadınlar (...)" (Attilâ İlhan; Ben Sana Mecburum, s. 60)

Yaraya Tuz Basmak eserinde yazarın Türk birliğinde görev yapan Yüzbaşı Demir'in ağzından yaptığı bu alıntıda, çocuklarının eğitimi için Kore Savaşı' na gönüllü giden sorumlu bir baba portresi çizilmiştir:

"... Yedi çocuk babasıyım, bir kıdemli yüzbaşı maaşıyla bunları okutmak zorunda olmasam, gönüllü gelir miydim Cenab-ı Hak bilir!" (Attilâ İlhan, Yaraya Tuz Basmak, s.112)

Kurtuluş Savaşı sırasında Kütahya-Eskişehir savaşlarında alınan yenilgi sonrası mecliste ve ahali arasında çatlak sesler çıkmıştır. Türk askeri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bazı vekiller, bu geri çekilişin bir sorumlusunun olduğunu ve onun hesap vermesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Fevzi Paşa, cesaretle bütün sorumluluğu üzerine alır:

Fevzi Paşa: "... mes ul mü aramaktasınız? Pekâlâ! Ben, ölümden korkan adam değilim; ordunun sevk-ü idaresinden mes ul benim... eğer bir cezası varsa, onu çekmeye de hazırım..." (Attilâ İlhan; Gazi Paşa, s.170)

3.11. Barış Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Barış, Türk Dil Kurumu (TDK, 2011) tarafından uyum karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam olarak tanımlanmıştır. Hayatın huzur ve hoşgörü içerisinde devam ettirilebilmesi için barış vazgeçilmez bir değerdir. Barış hayatımızda var oldukça birlik ve beraberlik bu değerle birlikte yükselir. Attilâ İlhan'ın eserlerinde zaman zaman yer verilen barış değerine çoğu eserinde rastlanmamıştır.

Yaraya tuz basmak eserinde M. Kemal'in barış ile ilgili ünlü bir sözüne yer verilmiştir. Ömrü savaş meydanlarında geçen Gazi Paşa millet hayatı tehlikede olmadığı sürece savaşmanın bir cinayet olduğunu söylemiştir. Barış bir hakikat sözü ile verilmiştir:

“... *harb, hayati ve zaruri olmadıkça, harb cinayettir.*” (Attilâ İlhan; Yaraya Tuz Basmak, s.64)

Attilâ İlhan'ın Dersaddet'te Sabah Ezanları eserinden yapılan bu alıntı Mondros Mütarekesi' nin imzalandığı döneme denk gelmektedir. İmza için Osmanlı adına mütarekeye katılan Rauf Bey istiklalini ve hukukunu kurtarmak isteyen iki tarafın barış zaruretinden bahsetmiştir. Her ne kadar maddeler barıştan uzaksa da Rauf Bey'in Wilson İlkelerine güvenilerek barış amacıyla orda bulunması barış değerine gönderme yapmaktadır:

“*Bu mütarekenâme, galiple mağlup arasında akdedilen bir mütarekenâme değil, belki hali harpten çıkmak isteyen iki müsavi kuvvet arasında imzalanabilecek, müsâdemeleri nihayete erdiren bir vesika mahiyetindedir.*” (Attilâ İlhan; Dersaadette Sabah Ezanları, s.16)

Gazi Paşa eserinde Sakarya Savaşı sonrası Türkiye ile Ukrayna arasında yapılan barış antlaşmasından bahsedilmiştir. Bu kardeşlik antlaşması barış değeriyle ilişkilendirilir:

“*Türkiye ile Ukrayna arasında dostluk ve kardeşlik Anlaşması imzalanır.*” (Attilâ İlhan; Gazi Paşa, s.63)

3.12. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Çalışkanlık, Türk Dil Kurumu (TDK, 2011) tarafından, “Çalışkan olma durumu, faaliyet.” olarak tanımlanmıştır. Çalışkanlık, hayatın güzel ve yaşanabilir bir şekilde sürmesi için her insanda mutlaka sahip olunması gereken önemli bir değerdir. Bu değerden yoksun kişilerin ne kendilerine ne de çevresindeki insanlara bir katkısı yoktur. Bu değer, Attilâ İlhan'ın romanlarında birkaç yerde yer alarak okuyanlara çalışkanlık konusunda olumlu örnekler sunmuştur.

İnsanın çalışmadan geçirdiği süreyi lüzumsuz yaşamak deyimiyle nitelendiren yazar bunu şu alıntıyla dile getirir:

“*Paris'te ne yaptıysa, burada da yapacak. Önce bir iş edinmeli. Çalışmalı. Ne bu böyle, iki yıldır günlerini gecelerini doğraya doğraya, lüzumsuz yaşaması? Çalışmalı, mutlaka çalışmalı.*” (Attilâ İlhan; Kurtlar Sofrası, s.366)

Bıçağın Ucu romanında yazar eserin kahramanlarından Ruhsar'ı çalışkan Türk kadını motifinde sunmuştur. Evde örgü örüp çay keyfi süren, ibadet eden bir karakter görürüz. Geleneksel çalışkan ve vefakâr Türk kadını gibi eşini merkez alarak yaşar:

“*Kocası evde olmadı mı, o balkonda, hünerli parmaklarının arasında tuttuğu ışıltılı şişlerle, inceliği ve ustalığı akıllara ziyan, örgüler örüyor; geldi mi, 'Manastırlı' Salih Paşa'nın saltanatlı semaverini sobanın önüne koyuyorlar, pirinç yansımaları duvarlarda oynar, su fısıltılarla kaynarken, bir çay, bir çay daha, bir çay daha!*” (Attilâ İlhan; Bıçağın Ucu, s.220)

Böyle Bir Sevmek adlı şiir kitabından yapılan alıntıda İlhan, her şeyin zamanında yapılması gerektiğini, yarını önceden planlamayı ve başladığı işi bitirmeyi şiirinde işleyerek çalışkanlık vasıflarına bir nevi atıfta bulunur:

“(.....)

demiri tavında dövmeli

emekten ürünü sağlamalı

yarını bugünden giymeli

yarı yolda durmak olmaz

(.....)” (Attilâ İlhan; Böyle Bir Sevmek, s. 64-69.)

3.13. Okuma Alışkanlığı/ Sevgisi Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Kitaplar insanoğlunun en eski tarihinden bu yana ideal bir arkadaş olmuştur. İnsan kitaplarla kurduğu yakınlıkla çoğu zaman yalnızlıktan kurtulmuş kimi zaman da yeni ufuklara yelken açmıştır. Okuma alışkanlığı okuma sevgisinden doğar. Her ne kadar bazı kaynaklarda sevgi değerinin alt değeri gibi açıklansa da okuma değeri başlı başına bir değerdir her zaman. Kur'anı Kerim’de geçen ilk ayetin “oku” olması da bu değerın dinimizin okumaya verdiği önemi de açıkça göstermektedir.

Attilâ İlhan’ın eserlerinin birçoğunda okumayı özendirici niteliktedir. Okudukça insanın devamında ne olacağını hissettirmesi nedeniyle sürükleyicidir. Eserden yapılan bazı alıntılarla bunu destekleyebiliriz.

Sisler Bulvarı adlı şiir kitabında Paris’te okuyup ilham aldığı yazarlardan bahsetmiştir Attilâ İlhan. Okumanın önüne yeni ufuklar açtığını belirtmesi okumanın önemini açıkça gösterir. Dünya klasiklerinin önemli yazarları bu hususta önemlidir:

“...paris’te plekhanov’u okumak, fransız sosyalist ozanlarının farklı tutumunu görmek, önüne yeni ufuklar açıyor. eski ‘inek toplumculuğumu’ sanatım için bir ‘çocuk hastalığı’ sayıyorum. doğasal ve toplumsal diyalektiği, bütün düzeylerde iç içe aldığım gibi, o zamana kadar zararlı diye elimi sürmediğim ozan ve akımlardan gelen esintileri de kişiliğimin özgün bileşimine yediriyorum. Kimler

mi? baudelaire’den, rimbaud’ya, apollinaire’den, mallarmé’ye bir sürü ozan!...” (Attilâ İlhan; Sisler Bulvarı, s.147-148)

Attilâ İlhan lise yılları ve sonrasında okuma üzerine geçirmiş olduğu süreyi ve okuduğu eserleri ön plana çıkarmıştır. Okumayı destekleyici bir biçimde sunulan bu anlatımla şair okuma verdiği önemi gözler önüne sürer:

“...liseden siyasal nedenlerle kovulduğum için aylak geçirdiğim yıllarda (o zaman gâvur dağları'ndaki bahçe ilçesindeydik) (.....) avunmak için serüven romanları yazıyordum. ama sanırım ki bizim kuşağı bu alanda asıl etkileyen panait istrati, o zamanlar ardı ardına yayımlanan kira kiralına, angel dayı, akdeniz, baragan'ın devedikenleri vb. kitapları olmuştur. bir de tabii jack london. deniz kurdu'nu, güneşin çocuğu'nu nasıl unutturum. tuhaf şey, düşündükçe gorkiy'i de işe katmam gerektiğini anlıyorum. öyle ya, bizim ondan ilk okuduğumuz Türkçe eserler, stepte, serseriler, yol arkadaşım, sıkıntı, benim üniversitelerim vs. yazarın o şehir senin bu şehir benim Rusya içinde dolaştığı yılları, anlatmaz mı?...” (Attilâ İlhan; Sisler Bulvarı, s.147-148)

3.14. Azim/Kararlılık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Hayat karşımıza çok farklı şekillerde çıkar. Hayatın karşımıza çıkardığı zorluklar karşısında yılmamak, çalışmak ve kararlılıkla üstesinden gelmek azim değeri ile nitelendirilir. Azim ve kararlılık birbirini tamamlayan değerlerdir. Önemli bir insani değer olan azim bir işteki engelleri yenme kararlılığıdır (Selçuk, s. 36). Kararlılık ise, bir işi yapmada kesin olma, istikrarlı olma durumu olarak ele alınmaktadır (Selçuk, s. 190). Attilâ İlhan'ın eserlerinde azim ve kararlılıkla ilgili değerler şu şekilde karşımıza çıkar:

Gün gelir aç kalırız, parasız kalırız ama geçer düsturuyla hareket eden şairin kararlılığını Zenciler Birbirine Benzemez romanında görebiliyoruz. Bulunduğu yerde zor şartlar altında yaşayan onca insan varken biz de yaşayabiliriz diyerek kararlı bir şekilde sözlerini ifade eder:

“Yarın olmazsa öbür gün, meteliksiz kalabiliriz. Otelden kapı dışarı edilebiliriz(...) Paris'te, düşüncenin ufku her yerden çok daha geniş. Her sorun her köşede ele alınıyor(...) Buralarda bir süre kalmalıyız. Bu çileyi çekmeliyiz. Aç kalmalıyız sözün gelişi; kendimizi aç kalmaya, şan, şöret ve debdebe içinde ter ter tepinen Paris'te aç kalmaya; Bone Nouvelle Bulvarı'ndan aç geçmeye hazırlamalıyız. Biz, kendimizi aldatmıyoruz. Değil mi ki gelmişiz, buradayız, zaafplarımıza yenilmeyelim, Paris'in zaafplarına da yenilmeyelim. Buralarda, bu açlık, ihanet, yalnızlık, ölüm ve intihar cümbüşü ortasında, sürü sepet adam yaşıyor(...) biz de yaşayabiliriz.” (Attilâ İlhan; Zenciler Birbirine Benzemez, s.127)

Başarı ve zafer inancıyla cenge giren Türk askerinin azim ve kararlılığını M. Kemal bu sözüyle açıkça ifade eder:

“(Gazi) –(...) ya galip geleceğiz, ya mağlup olmayacağız!” (Attilâ İlhan; Bıçağın Ucu, s.77-78)

Tüm güçlülere rağmen, Türk ordusu çetin mücadeleler sonunda ülkesini işgal güçlerinden kararlılıkla arındırabilmeyi başarmıştır. Gazi Paşa romanında yapılan bu alıntıda İzmir'in işgalden kurtarılırken ki duyulan heyecanı, Türk ordusunun azmini ve halkın kararlılığını yansıtmaları bakımından etkileyicidir:

“...Ankara'dan uçan kuşlar,

afyon yaylasında kışlar,

biz İzmir'i alacağız

kolu sırmalı çavuşlar!..'

İşte, almışlardı.” (Attilâ İlhan; Gazi Paşa, s. 322-323)

Bazılarının olumsuzluğa ve karamsarlığa kapılmasının karşısında M. Kemal tüm kararlılığıyla şu sözleri dile getiriyor:

“(…) tarihin bir başlangıç noktasındayız: uzaktan uzağa bir fecir söküyor. Bazıları bunu bir yangın parıltısı zannediyor ve ürkerek gözlerini kapıyor: gelecek yeryüzünün bütün mazlum ve mağdur insanların olacaktır!” (Attilâ İlhan; Reis Paşa, s.242)

3.15. Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Hayatın zorlukları karşısında insanların en çok ihtiyaç duyduğu değerlerden biridir dayanışma. Dayanışma, Büyük Türkçe Sözlük' te şu şekilde tanımlanmıştır: 1. Dayanışma fiili 2. Bir topluluk bütününe meydana getiren unsurların, kişilerin, ortak çıkarlarının sağlanması, bütünlüğünün korunması için karşılıklı bağlılık göstermeleri 3. Birbirine dayanak olma, yardımlaşma (Doğan, 2001: 290). Birlik ve beraberlik içinde yaşayan insanların bu duyguyu en iyi biçimde yaşayarak çoğu zorluğu aştığı bilinir. Türk tarihinin zorluklarla ve savaşlarla geçtiği dönemlerde en çok ihtiyaç duyduğumuz bu duygu Attilâ İlhan romanlarında da karşımıza çıkmaktadır.

Attilâ İlhan, Gazi Paşa romanında Mustafa Kemal'in ordunun ihtiyaçlarını gidermek için Sakarya Savaşı öncesi meclis kararıyla aldığı Tekâlif-i Milliye Emirlerini alıntılar. Madde incelendiğinde çetin bir savaş için halkın küçük büyük demeden orduya sunacağı katkı büyük bir dayanışma örneğidir:

“Madde 1: Ordu melbusat ve teçhizatının temini zımmında aşağıdaki tedbirler ittihaz edilecektir.

-Her kaza merkezinde bulunan kaza hane adedince, birer takım çamaşır, bir çift çorap ve çarığın, en son 10 Eylül 1921 gününe kadar izharı ve komisyonlar ambarına tevdi zaruridir. Misal olarak, 10 bin hanelik bir kaza, suret-i kat'iyede 10 bin takım çamaşır ve 10 bin çarık ve çorap tevdi edecektir.” (Attilâ İlhan; Gazi Paşa, s. 203)

Vatan savunması için halk kendi imkânlarıyla kendi ordusunu kurar. İşgalciler karşısında halk birlik ve beraberlik içinde Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarını giderir. Devlet kasasından tek kuruş para, ordu karargâhından tek bir silah alınmadan kurulan Kuvayı Milliye büyük bir dayanışma örneğidir:

“Halk Kuva-yı Milliye'yi bağrına basar. Onları sevgiyle karşılar, onlar için samimiyetle güzel dileklerde bulunur, dua eder. Çünkü işgalcilere karşı halkın tek umudu, sığınacağı tek varlığı Kuvayı Milliye'dir.” (Attilâ İlhan; Reis Paşa, s.60)

3.16. Fedakârlık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Bir insanın kendinden çok başkasını düşünmesi, başkaları için tüm imkânlarını kullanması ve sahip olduklarını başkalarıyla paylaşması fedakârlık değerinin varlığıyla mümkün olur. Fedakârlık, Temel Türkçe Sözlük'te; fedakâr olma durumu, fedakârcâ davranış olarak tanımlanmıştır (Demiray, 1990: 283). "Özveri" olarak da bilinen fedakârlık, amaçları uğruna birçok şeyden vazgeçmeyi göze alma durumu şeklinde açıklanabilir.

Reis Paşa romanında yeni açılacak olan meclis heyecanına yer verilmiştir. Henüz yapımı devam eden meclis binası için halkın fedakârcâ yaptığı çalışmalar şu sözlerle ifade eder:

"ittihat ve Terakki Kulübü Meclis binası olarak seçilmiştir. Henüz tamamlanmamış olan binanın damının başı çıplaktır. Halk Ulucanlar'da inşa edilen ilkokulun kiremitlerini kucak kucak taşır. Bunlar yetmeyince kendi evlerinin damlarından söktüklerini getirirler. Böylece Meclis binasının damı kapatılır. Darülmuallimin'in sıraları salona dizilir, Ankaralı marangozlar tek kuruş almadan yüksek bir kürsü yaparlar." (Attilâ İlhan; Reis Paşa, s.158)

Geceleri şafak sökene kadar çalışan, buna rağmen çalışmaktan ödün vermeyen, çalışmalarından ve okuduklarından çıkarımlar yaparak üzerinde düşünen Reis Paşa, ileri görüşlü bir reis olarak karşımıza çıkar. "İki saatçik olsun uyuyabilseydi" sözü fedakârlığın en açık göstergesidir:

"(...) biri çıkıp beni vursa da, kurtulsam!.. Mesele Mustafa Kemal ve karargâhı meselesi midir; yoksa vatanın istihlâsı mı, mevzubahis? (...) Ne kadar vahim bir şey düşündüğünü, sonradan fark etti. Ah, iki saatçik olsun, uyuyabilseydi!" (Attilâ İlhan; Reis Paşa, s.214)

3.17. Doğruluk/Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Dürüstlük insanların birbirlerine verebileceği en samimi duygulardan biridir. İnsanların dürüst olmasının temeli doğruluğa dayanır. Birbirini tamamlayan doğruluk ve dürüstlük değeri aynı çatı altında açıklanmıştır. Doğru düşünen insanlar dürüst davranışlar içerisinde olur. Dürüstlük eğitim ve öğretim programlarımızda da oldukça çok önemsenmiştir ve son güncellenen müfredatta kök değerler içerisinde değerlendirilmiştir. Bu değere sahip insanlar doğru sözlü, güvenilir, sözüne sadık ve ikiyüzlülükten uzak insanlardır. Attilâ İlhan'ın incelenen eserlerinde dürüstlük değerine ait bulgu ve yorumlar aşağıdaki gibidir:

Bıçağın ucu romanında Attilâ İlhan "yalancı bir denge, bozulsun varsın..." diyerek yalan üzerine kurulacak dengelerin olmasına gerek olmayacağını belirterek doğruluğun önemine işaret eder:

"(...) hayatla aranıza bir çizgi çizmişsiniz, bir sınır çizgisi, kendinizi başkalarından koparmaya çalışıyorsunuz. ...ahlaki dengenizi sarsmaktan korkmayın, zaten yalancı bir denge, bozulsun varsın, ne çıkar? Bir başkasını, daha gerçek ve dinamik olanını kuruverirsiniz, (...)" (Attilâ İlhan; Bıçağın Ucu, s.127)

Savaş zamanı güven ve dürüstlük çok önemliydi. İçerde ve dışarda yaşanan zor günler karşısında ihanet etmemek, dürüst davranmak ve doğruları söylemek önemli bir değerdi. Osmanlıya ihanet etmeyeceğine dair yemin ettirmenin amacı buydu:

Meydandaki yüz bin kişiyi “sancağımıza ve ecdadımızın namusuna ihanet etmeyeceklerine dair yemin ettirir: *“Yemin ediyorum ki, Osmanlı sancağına, tarihine ihanet etmeyeceğim.”* (Attilâ İlhan; Dersaadet’te Sabah Ezanları, s.58)

Yaraya Tuz Basmak romanının kahramanlarından Binbaşı Demir, Türklerin Kore Savaşı’ na müdahil olmasının gereksizliğini açık sözlülükle dile getirmiştir. Sırf Kore Savaşı’ na gönderildikleri için Adnan Menderes yönetimine karşı yapılan ihtilalde de yer alan Binbaşı Demir bunun da arkasında dış güçler olduğunu duyunca duyduğu pişmanlığı dürüst bir şekilde dile getirir:

“Harp ediyorum, başkasının harbi, ihtilal yapıyorum, başkasının yararına: Kendi yarama tuz basayım derken başkasının yararına tuz oluyorum.” (Attilâ İlhan; Yaraya Tuz Basmak, s.416)

3.18. Ölüm Gerçeğinin Farkında Olma Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Her ne kadar yaşanması ve hatırlanması pek istenmeyen bir şey olsa da ölüm değeri Türk roman ve şiirlerinde kendine sıklıkla yer bulmuştur. Ölüm gerçeğinin farkında olan insan buna karşın ölümden sonraki hayata karşı birtakım hazırlıklar içerisinde olur. Bu değer dini değerler başlığı altında incelenir. Attilâ İlhan’da birçok şiir ve romanında bu değere ilişkin kesitler sunar:

Attilâ İlhan’ın, üzerine şiir ve roman yazdığı savaşlardan biri de Kore Savaşı’dır. İlhan, Kore Savaşı üzerinde ciddi anlamda durmuş, bu savaşa katılmamızın gereksizliğini ve anlamsızlığını birçok yerde dile getirmiştir. Kore Savaşı’ nı Yaraya Tuz Basmak romanında ele alan Attilâ İlhan, Sisler Bulvarı’ndaki Barakmuslu Mezarlığı adlı şiiriyle şiir alanında savaşın acılarından ve kaybettirdiklerinden bahseder:

(...)

barakmuslu mezarlığı cümleliğe mekân oldu

iki elim kızıl kanda selâmsız oğlu bekir'im

hem babam hem dedem yâdellerde kurban oldu

(...) (Attilâ İlhan; Sisler Bulvarı, s. 116-119.)

Ölüm ve yaşlılık birbirine yakın görülen iki gerçektir. Yaşlılık evrensel bir değerdir ve herkesin sonunda yaşayacağı bir deneyimdir. Yaşlıların ölüme olan yakınlığını “idam mahkûmları” sözüyle betimleyen İlhan, ölümün kaçınılmazlığını bu sözlerle ifade eder:

(...)

“onlara ün mü gelir bazı bir ses mi duyarlar

yumuşak bir kedere ufalır bakışları
idam mahkûmlarıdır aslında ihtiyarlar
ölüme koşullanmış bütün davranışları
yorgun öksürükleri oturup kalkışları
(...)” (Attilâ İlhan; Böyle Bir Sevmek, s. 39-41.)

Duvar şiirinin son mısralarında şair bir gerçekliğe yer verilir. Fransızların taarruzu karşısında canını ortaya koyan Cebbar Mehmed’in şehadeti üzerine ölümün çaresizliğini ve kaçınılmazlığını vurgular:

“(..)
ölümün derdi büyük yiğenim
çare bulunmaz
(...)” (Attilâ İlhan; Duvar, s. 19-23.)

Attilâ İlhan’ın Zenciler Birbirine Benzemez romanında savaş yıllarının olumsuz etkilerini ve acımasızlığını görmemiz mümkün. Romanın kahramanlarından Hilde’nin babasının bu ürkütücü savaş ortamından dolayı kendini öldürdüğünü öğrendimiz bu alıntı ile ölüm ve savaş temalarının acımasızlığı gözler önüne serilir:

“Savaş yıllarında, bir kere, babaannesinin yanına, Stuttgart’a
gitmişlermiş. Trenler asker dolu. Ampuller örtülü. Yol boyunca ya
canavar düdüklarının uğultusunu duymuşlar, ya uçaksavarların
öksürüğünü. (.....) Hilde’nin babası Norveç’te ulu bir soğuşun,
haksız bir savaşın acısını duya duya çürümüş ve kendini
vurmuş.....” (Attilâ İlhan; Zenciler Birbirine Benzemez, s. 113.)

Bıçağın Ucu romanından yapılan alıntıda Yüzbaşı Demir’in karşısında durabileceğini sandığı ölüm düşüncesinin onunla karşılaştığında düşündüğü gibi olmadığı vurgulanır. Çünkü ölüm ansızın insanın yaşama hakkını elinden alır. Ölüme yaklaşınca onun ne kadar acı ve büyük bir olay olduğunu şu cümlelerle yansıtır:

“-(...) orda -diye sözünü sürdürüyor-, ölüm gerçeği ansızın kafama dank dedi. Gitmeden bilmezdim, kestiremezdim ne olduğunu, soyut bir kavramdı ölüm, sınırları belirsiz, karanlık. Her iyi asker gibi dudak büktüğüm olurdu. Karşılaşınca birden fark ettim ki, kavramaya gücüm yetmiyor. Benimkinden geçtim, kimseninki yetmez: O derece ulu, bizden yukarda, kesin!” (Attilâ İlhan; Bıçağın Ucu, s.296)

Bıçağın Ucu romanında benzer bir betimlemeye rastladığımız bu alıntı da yine ölüm anı düşünülen şeylerin ölümden öncekine benzemediği ifade edilmiştir. Yaraya Tuz Basmak romanında savaş ortamını anlatır. İnsan ölüm anında sahip olduğu en kutsal ve en temel hakkı olan yaşama hakkını kaybettiğini anlar. Ne kadar üzücü bir durum olarak görülse de kalanlar için yaşam devam eder. İnsanın hiç ölmeyecekmiş gibi çalışıp didinmesinin ne kadar boş olduğunu bu alıntıda aktarılan ölüm gerçeği ile anlıyoruz:

“Geceleri, yatağına kaskatı uzanmış, gözleri kapalı, ölümü düşünüyor. Bütün askerlik hayatı boyunca, ölüm denince nasıl yanılmış durmuş hep! Nasıl soyut, gerçekle ilişkisi olmayan şeyler tasarlamış! Cephede, silah arkadaşlarının birer ikişer ölümüyle algılamaya başladığı gerçek, ucu canına dokununca sivriliğini haince duyuruyor. Ölebilir. Yarın sabaha çıkmaz.” (Attilâ İlhan; Yaraya Tuz Basmak, s.127)

3.19. Sabır Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Sabır değeri, olan veya daha sonra olabilecek şeyler karşısında telaş göstermeden metanetli bir şekilde bekleme anlamına gelir. İnsanoğlu zaman zaman istenmediği durumlarla karşılaşabilir. Bu durumda tahammül edebilmek ve isyan etmemek istenilene daha kolay ulaştırabilir.

Attilâ İlhan’ın incelenen eserlerinde sabırlı olma değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar aşağıdaki gibidir:

Gazi Paşa romanında M. Kemal’in annesinin beklentisi tüm Türk annelerinin bekleyeceği bir şeydir: Mürüvvetini görmek! Geleneksel Türk aile yapısında sıklıkla karşılaştığımız bu durum karşısında M. Kemal annesine “biraz daha sabret, ne olur?” diyerek onu sabırlı olmaya davet eder:

“Kendisi otururken, kolundan çekip oğlunu, yanındaki koltuğa oturtuyor; çok mühim bir sır tevdi edermiş gibi, eğilip alçak sesle diyor ki:

‘(...) bak beri çucuğum...Cenab-ı Hak, seni milletine bağışlasın...sen de erdin muradına, o da erdi...ama ben eremedim...bilirsin nedir muradım, dünya gözüyle, görmek isterim mürüvvetini!...

Mustafa Kemal Paşa, annesinin elini okşayarak, gülüyordu:

‘(...) sen değil misin, Allah’tan ümit kesilmez diyen...bu kadar sabrettin, biraz daha et, ne olur?’ ” (Attilâ İlhan; Gazi Paşa, s.431)

SONUÇ

Türk Edebiyatı'nın önemli şair ve yazarlarından biri olan Attilâ İlhan'ın roman ve şiir kitapları, 19 değere göre incelenmiş ve inceleme sonucunda 19 değer de romanlarında ve şiir kitaplarında yer aldığı tespit edilmiştir. Eserde yer alan değerler eğitimi unsurları belirlenirken 2006-2016, 2018 ve 2019 yılında güncellenerek son halini alan Türkçe Dersi Öğretim Programı müfredatı incelenmiş, çalışmada ele alınacak olan değerler belirlenmiştir. Eserler tespit edilen 19 değer esas alınarak yorumlanmıştır. Her bir değer farklı farklı eserler üzerinden incelenmiştir. İlhan'ın roman ve şiirlerinde yer alan değerlerin büyük bir bölümünün Türkçe eğitiminde değer öğretimi için yeterli ve faydalı bulunurken bazı değerlerin yeterince işlenmediği ve tespit edilmiştir.

Attilâ İlhan'ın incelenen 6 şiir kitabı ve 11 romanında en sık rastlanan değer "sevgi" değeri olarak belirlenmiştir. Yalnızlık, cesaret, aşk, bağımsızlık, ümitvar olma, vatanseverlik, doğruluk, sorumluluk, azim, Tanrı inancı, demokrasi ve ölüm değerleri ise sevgi değerini takip eden diğer önemli değerler olarak sıralanmıştır. Bu değerleri daha az sıklıkta kullanılan, barış, fedakârlık, çalışkanlık, dayanışma, okuma alışkanlığı ve sabır değerleri takip etmiştir.

Çalışmada dikkat çeken önemli bir hususta dini değerler içerisinde yer alan ölüm değerine yine sıklıkla başvurulmuş olmasıdır. Eserlerde bazı değerlerin, bütün eserlerde işlendiği bazı değerlerin ise tek bir eserde ele alındığı bulgusuna ulaşılmıştır. Eserlerde en çok sevgi değerine ait bulgulara erişilirken sabır değerinin ise en az yer alan değer olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler, eserlerde kahramanların davranışlarıyla okurlara aktarılmıştır.

Sonuçlar incelendiğinde değerlerin büyük bir kısmının Attilâ İlhan'ın şiirleri ve romanları aracılığıyla aktarılabileceğini söyleyebiliriz. Şunu da unutmamak gerekir ki değerler eğitimi üzerine çalışmalar yapmak oldukça zordur. Çünkü değerlere bakış insandan insana, toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılıklar gösterir. Bu tarz çalışmaların zor ve çok uğraş gerektiren bir yapıya sahip olması değerlerin dinamik ve değişken olan bu yapısından kaynaklanır. Sonuç olarak Attilâ İlhan'ın romanları ve şiir kitapları iletilerin sayısı ve içeriği dikkate alındığında sevgi, yalnızlık, cesaret, aşk, bağımsızlık, ümitvar olma, vatanseverlik, doğruluk, azim, sorumluluk, tanrı inancı ve ölüm olma değerleri için yeterli bulunurken; barış, demokrasi ve sabırlı olma değerleri açısından yetersiz görülmüştür.

- Akçay, A. ve Tunagür, M. (2017). Türkiye'de değerlerin tespitine yönelik yapılmış yüksek lisans tezleri üzerine bir içerik analizi. EKEV Akademi Dergisi, 21(7), 53-71.
- Aladağ, S. (2009). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini kazanma düzeyine etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ankara, Z. (1996). Yalnız şövalye Attilâ İlhan. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Demiray, K. (1990). Temel Türkçe sözlük. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- İlhan, A. (1981). Zenciler birbirine benzemez. (3. Basım). İstanbul: Karacan Yayınları.
- İlhan, A. (1982). Yaraya tuz basmak (2. Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, A. (1996a). Duvar. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, A. (1996b). Yasak sevişmek. (7. Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, A. (1997). Ben Sana Mecburum. (10. Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, A. (1998). Böyle bir sevmek. (7. Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, A. (2001a). Sisler bulvarı. (12. Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, A. (2001b). Yağmur kaçağı. (11. Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, A. (2005). Allahın süngüleri-Reis Paşa. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, A. (2007). Gazi paşa. (6. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, A. (2011). Hacı Hanım vay. (5. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, A. (2015). O karanlıkta biz. (3. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, A. (2016). Sırtlan payı. (16. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- İlhan, A. (2017). Sokaktaki adam. (6. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, A. (2018). Bıçağın ucu. (9. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, A. (2019). Kurtlar sofrası. (16. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, A. (2019). Dersaadet'te sabah ezanları. (5. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MEB. (2006). İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (6, 7, 8. sınıflar). Ankara: MEB Yayınları
- MEB. (2019). Türkçe ders kitabı ortaokul 5. Ankara: MEB Yayınları.
- Mert, İ. S. (2007). Cesaret yöntemi. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Selçuk, A. (2019). Atasözleri sözlüğü. Ankara: Karatay Yayınları.
- Sprecher, S., & Fehr, B. (2005). Compassionate love for close others and humanity. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(5), 629-651.
- Sürmeli, A. (2015). Peyami Safa'nın romanlarında değerler eğitimi ve Türkçe. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Türk Dil Kurumu (1998). Türkçe sözlük. (9. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). Türkçe sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2010). Türkçe sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ulubey, Ö. (2012). Pedagojik değerler. Ankara: Vize Basım Yayın.
- Yaşar, H. (2017). Süreyya Berfe'nin "Ufkun Dışında" adlı eserinin Türkçe öğretim programı'ndaki "duygular" ana teması açısından incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Siirt Üniversitesi, Siirt.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- www.tilahan.org [Erişim Tarihi: 15.02.2022].

ÖZET

0-18 yaş arası bireyler hukuki açıdan çocuk olarak adlandırılır. Çocuklar için üretilen edebi ürünler ise çocuklar için edebiyat ya da çocuk edebiyatı olarak isimlendirilir. Çocuk edebiyatına ait eserler çoğunlukla 2-14 yaş arasındaki çocukların dil gelişimleri, hayal dünyaları ve anlama düzeylerine uygun olarak hazırlanır. Çocukların hayata hazırlanmaları ve içerisinde yaşayacakları topluma uyum sağlamalarında da rol oynarlar. Elbette edebi ürünlerin, çocukları geleceğe hazırlayabilecek nitelikte olması da burada ön plana çıkan bir unsurdur. Bunu sağlayabilmek için edebi ürünlerin yazıldığı toplumda kabul gören davranışları doğru biçimde yansıtmaları ve dolayısıyla çocuklara kılavuzluk yapması gerekir. Bu açıdan özellikle okul öncesi dönemde çocuklara Türk Edebiyatı'nın iyi örnekleri sunulmalıdır. Okul öncesi dönemde eserleri okunup üzerinde çeşitli etkinlikler yapılabilecek yazarlardan biri İzmir sevdalısı olarak ifade edilebilecek Muzaffer İzgü'dür. İzgü, çocuklar için Ökkeş serisi başta olmak üzere roman, hikâye ve oyun türünde çeşitli eserler ortaya koymuştur. Çocukların çeşitli değerleri kazanabilmeleri için çocuklara okunabilecek bu eserler, okul öncesi dönem için de önemli başvuru kaynakları arasında sayılabilir. Bu çalışmada okul öncesi dönemi çocuklarına değer aktarımında Muzaffer İzgü'nün eserlerinin kullanımına yönelik çeşitli etkinlikler tanıtılmış ve çocukların değerleri kazanabilmelerinde bu eserlerin rolü tartışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmış ve Ökkeş serisinde yer alan bütün kitaplar değerler açısından incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muzaffer İzgü, çocuk, çocuk edebiyatı, değer.

*Okul Öncesi Öğretmeni, Ağrı İMKB Gazi İlkokulu

1. GİRİŞ

Bir bireyi, toplumu ve topluluğu tanımada yol gösterici ana unsurlardan biri sahip olduğu ortak değerler bütünüdür. Benimsenen değerler tutumları şekillendirir, geliştirir ve değiştirir. Toplum, benimsediği değerler bütününe ayak uydurarak ve bu özellikleri yeni nesillere aktararak varlığını sürdürür. Bu aktarım araçlarının başında ise edebiyat gelmektedir. Çocuklara göre biçimlenen çocuk edebiyatı, "çocukların büyüme ve gelişmelerine, hayal, duygu, düşünce ve duyarlıklarına, zevklerine, eğitilirken eğlenmelerine katkıda bulunmak amacı ile üretilen çocuksu bir edebiyattır. "Çocuğa görelilik" ilkesiyle hareket etmenin ortaya çıkardığı, çocuklar için edebiyat yaklaşımı, çocuğa göre bir edebiyat oluşturulması yönünde yenilikçi bir bakış açısını belirler" (Gürel, Temizyürek ve Şahbaz, 2007). Bağlı olduğu toplumun dil özelliklerini, duygu, düşünce ve değerlerini, o toplumdan çıkan edebi eserleri irdeleyerek rahatlıkla anlayabiliriz.

Türk edebiyatının güçlü kalemlerinden ve aynı zamanda iyi bir eğitimci olan Muzaffer İzgü, eserleri ile değer aktarımında akla gelen ilk yazarlarımızdandır. Kendisi edebiyatımıza sayısız eser kazandırmış, eserlerinde her zaman yalın bir dil kullanmış ve aynı zamanda anlatımında mizahi bir yaklaşımla da akıllarda kalıcı bir yer edinmiştir. Dolayısıyla İzgü'nün eserlerine eğitim-öğretim

ortamında yer vererek eserlerde yer alan değerlerin çocuklara aktarımı sağlanabilir.

1.1. Değerler Eğitimi

Aydın, M. Z. ve Akyol Gürler, Ş.'ye göre değer, arzu edilen/edilebilen şey, olaylarla ilgili insan tutumu olduğu söylenebilir. İdeal insan davranışları veya hayat amaçları ile ilgili inançlar ve davranışlarımıza yön veren ölçülerdir. Bir nesneye, varlığa, faaliyete, bireysel ve toplumsal açıdan verilen önem veya üstünlük de denebilir. Değerlerin birçok işlevi vardır. Bunların başında bireysel ve toplumsal huzur gelir. Ahlaki değerler kişilere olumlu hedef gösterir. Bireylerin ve toplumun varlığının ve gelişiminin değerlere ve onların gerçekleşmesine bağlı olduğunu vurgulayan yazarlarımız sahip olunan değerlerin ayrıca insanları bir arada tutan etkenler olarak tanımlamışlardır.

Geçmişten günümüze değerler hakkında birçok fikir öne sürülmüş, antik çağ felsefesinin temel sorularından biri olmuştur. Bunun yanında ilerleyen süreçte psikoloji, sosyoloji, eğitim bilimleri, iktisat, etik hatta matematik gibi farklı disiplinlerde de değerler kendine yer bulmuş bir kavramdır.

Değerleri sınıflandırmada öne çıkan kuramcılar: Amerikalı antropolog ve sosyal kuramcı Kluckhohn, Alman psikolog Edward Spranger, Nelson, Rokeach, Schwartz, felsefeci ve ülkemizden de toplumbilimci Hilmi Ziya Ülken ve Dilmaç'tır. Araştırılan değer türleri içerisinde evrensel ahlak değerleri 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin temelini oluşturmuştur (Aydın, M. Z. Ve Akyol Gürler, Ş., 2013).

Hayatımızda bu denli ciddi bir kavram olan değerler madem evrensel nitelikler taşıyor ve bireyi, inançlarını, tutum ve davranışlarını hatta toplumu ve kültürü etkiliyor; o zaman bu kavramın önemini algılamış ve kendini bilen, belli değerlere sahip bireyler yetiştirmek her toplumun ihtiyacıdır. Bu da ancak eğitimle mümkündür.

Eğitim, kişilerin davranışlarında istendik değişiklikler oluşturma sürecidir ve her tür eğitim ilk olarak ailede başlar. Aile, bir çocuğun değerler eğitimi için de ilk ve en eşsiz birimdir. Değerler eğitimi ise daha sistemli ve açık bir sorumluluk, sevgi ve karakter eğitimi desteklerken girişimciliği, temel insani değerleri kazandırmayı, kendisiyle ve çevresiyle barışık bireyler yetiştirmeyi, etkili bir okul kültürü yaratmayı ve toplumsal düzeni korumayı kapsar (Aydın, M. Z. Ve Akyol Gürler, Ş., 2013). Okulda verilen değerler eğitimine ne kadar küçük yaştan itibaren başlanabilirse bireyin de daha sağlıklı, dengeli ve tutarlı bir kişilik gelişimi oluşturmada o kadar fayda sağlanabilir. Bu sebeple, okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özellikleri ve bu dönemin içerdiği kritik dönemler dikkate alındığında değerler eğitimi başlangıcı için bu dönem en verimli dönem olacaktır.

1.2. Muzaffer İzgü'nün Hayatı

Muzaffer İzgü, 29 Ekim 1933'te, Cumhuriyet'in onuncu kuruluş yıldönümü kutlamaları coşkusu ile Adana'da doğdu. Yokluk ve yoksulluk dolu bir çocukluk geçiren İzgü, gecekondu mahallesinde yaşadıkları evi 2017 yılında yapılan ve yayınlanan bir söyleşisinde şöyle anlatmıştır: "Gözümü açtığımda, babam bir ev yapmış bize... Tahta parçalarıyla, portakal sandıklarıyla... Adana'ya ilk gecekondu yapan insan. Duvarları -Adana'da ona "berdi" derler- kargılar örülerek yapılır. Babam onları çakmış, içten dıştan sıvamış. Üstü içinde ikinci el/ çıkıntı oluklu çinko satın almış. Çinkolar yer yer delik. Sonbaharda dama çıkarıp delikleri balmumuyla tek tek tıkkardı. Ama Adana'nın yakıcı güneşi eritirdi balmumunu. Ev dediğin zaten bir odaydı; yatak odası, yemek odası, konuk odası, mutfak, hatta banyo... Sonraları babam küçük bir banyo yaptı. Yer yatağında yatardık, evde zaten

ne masa ne sandalye...İnanın üç kişiye bir yorgan ancak düşerdi. Yok. Para yok, bir şey yok." (İncesu, 2017).

Bin bir türlü zorluk ve yoksullukla geçen çocukluk yılları ve bu yıllara dair anıları İzgü'yü öyle derinden etkilemiştir ki bu yaşantının izleri, onun birçok eserine de yansımıştır. Hatta Zikkımın Kökü isimli romanı adeta onun gerçek yaşam öyküsüdür. Romandaki baş kahraman Muzaffer İzgü'nün ta kendisidir ve İzgü'nün başından geçen olaylar; açlıkla geçen günler, küçük yaştan itibaren para kazanmak için çalışmak zorunda olduğu çeşitli işler, uğradığı haksızlıklar, çevresiyle ilişkileri ve tüm sıkıntılara rağmen umut dolu oluşu, dürüstlüğü ve çalışkanlığı bu karakter aracılığı ile anlatılmıştır (Sivri, M ve Orhan, Z., 2006).

Muzaffer İzgü'nün çalışkanlığının temeli daha 5 yaşında iken Atatürk'ü görmesi ve onun kulağına kazınan birkaç cümlesi sayesinde atılmıştır. Atatürkçü insanlar olan anne ve babası, İzgü'yü de bu değerle büyütmüş, Atatürk'ün Adana'ya bir ziyareti sırasında onu da alıp Atatürk'ü görmeye götürmüştür. Sevinç ve heyecandan deliye dönen İzgü o güne dair aklında kalanları bir söyleşisinde şöyle belirtmiştir: "O gün (23 Mayıs 1938) orada Atatürk'ün bir sözü var kürsüden söylediği, yaş betona çiviyle kazınmış gibi beynimde... "Çok çalışacağız arkadaşlar!" dedi, sağ elinin işaret parmağını kaldırarak. Belki de yazdığım 154 kitabın, 24 tiyatro oyununun arkasında Atatürk'ün o gün söylediği "Çok çalışacağız arkadaşlar" sözü var. Ben bunu yerine getirdim. Atatürk gittikten sonra babam "Hasta hasta geldi Adana'ya!" dedi. Babamın bu sözünü hiç unutmuyorum. "Baba," dedim, "niye hasta hasta geldi?" "Oğlum," dedi, "seni görmek için! "Ben bir sevindim, bir hoşuma gitti. Atatürk beni görmeye gelmiş! Canım babacığım..."(İncesu, 2017)

O günden sonra İzgü gerçekten de çalışmayı hiç bırakmaz ve yaşadığı her zorluğun üstesinden bu azmi ve kararlığı sayesinde gelir. Bir yandan çalışıp diğer yandan okumak ve ev geçindirmek telaşı ile geçen yıllarda hamallık, şeker/mısır/gazoz satıcılığı, garsonluk, bulaşıkçılık, fırıncılık, pamuk toplayıcılığı gibi çeşitli işler yapar. Bu yıllarda önceleri ısınmak, sonradan da aynı zamanda kitap okumak için gittiği Halkevi Kütüphanesi'nde ilk kitaplarını okuyan Muzaffer İzgü, ilk öyküsü olan 'Yaprak'ı da 4. sınıfta yazar. Okuma, yazmaya, edebiyata ilgili bir genç olan İzgü, ortaokuldan sonra Diyarbakır İlköğretmen Okulu'na gider ve okulu başarıyla tamamlayarak bu ilde Sınıf Öğretmeni olarak ilk eğitimlik görevine başlar. Eşi Günsel Hanım ile Diyarbakır'da evlenen İzgü, sonrasında Aydın'da uzun yıllar öğretmenlik yapmış ve 1978 yılında emekli olarak İzmir'e yerleşmiştir.

Öğretmenlik yılları boyunca çocuklarla iç içe olan ve onları bolca gözlemlene fırsatı bulan Muzaffer İzgü, eserleri aracılığıyla bu birikimini başta çocuklar olmak üzere geniş bir okuyucu kitle sine ulaştırmıştır. Ayrıca yazarlık yaşantısı boyunca öyküleri birçok gazete ve dergide yayınlanmış, bazı eserleri sinema ve tiyatroya uyarlanarak sahnelenmiştir.

Değerli yazarımız 2017 yılında hayata gözlerini yumduğunda ardında bıraktığı onlarca eser geçmiş zamanda olduğu gibi gelecekte de yıllar boyu sevgi, ilgi ve neşeyle okunacak, Muzaffer İzgü ismi yazın dünyasında yerini daima koruyacaktır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, ilkökul düzeyinden itibaren çocuklar tarafından okunabilecek hikâye kitapları yazarı Muzaffer İzgü'nün hikayelerinin okul öncesi dönemde değer aktarımında kullanımına ilişkin etkinlik örnekleri sunmak ve bu yolla çocukların eserlerde yer alan değerleri kazanmasını sağlamaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel bir çalışmadır ve doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım A. ve Şimşek H.'ye göre doküman incelemesi araştırılmak istenen durumlar ile ilgili bilgilerin bulunduğu yazılı materyallerin analizini içeren çalışmalardır. Özellikle nitel çalışmalarda hem tek başına hem de diğer yöntemlerle beraber araştırmanın geçerliğini artırmak için kullanılabilir.

2.2. Çalışma Materyali

Çalışma, yazarın 10 kitaptan oluşan 'Ökkeş' serisi ve bu seride yer alan hikâye kitapları ile sınırlandırılarak yapılmıştır. Seride yer alan kitaplar aşağıda tanıtılmıştır:

2.2.1. Ökkeş Lunaparkta

Serinin ilk kitabıdır. Bu kitapta Ökkeş, beraber yaşadığı ninesi ve babası tanıtılır. Ökkeş saf, sakar ve komik bir köylü çocuğudur. Son derece fakirlerdir fakat her çocuk gibi Ökkeş de son derece meraklı ve ilgi duyduğu konularda son derece hevesli, azimli ve gayretlidir. Arkadaşından duyduğu lunapark, Ökkeş'in aklını başından alır ve hikâye Ökkeş'in lunaparka gitme çabası ve maceralarını konu alır.

Kitapta birçok değer ile ilgili örnekler görürüz. Bunlardan biri yardımseverliktir.

Köylü yaklaşmıştı. Eşeğe baktı:

'Şehre taş mı satmaya gidiyorsun?'

'Ne taşı?'

'Bu eşeğin üzeri taş dolu.'

'Ha, o mu? Ağdı da odun bir yanına. Ben de taş koydum.'

'Hay gidi çocuk hay! Öldüreceksin eşeği. Dur bakalım, o taşları atalım. Batan bir güzel saralım odunları.'

Köylü, hangi taşa sarılsa, Ökkeş:

'Aman emmi, o ta kalaydı, sonra yine ağar,' diyordu.

Köylü, odunları bir güzel sardı.

'Haydi bakalım şimdi git, hiçbir şey olmaz,' dedi (İzgülü, 2019a:39).

2.2.2. Ökkeş Kurt Avında

Bu kitapta Ökkeş'in babası hastadır ve şehre erzak almak için Ökkeş'in gitmesi gereklidir. Fakat Ökkeş yolda karşılaşma ihtimali olan ve daha önce hiç görmediği kurt hayvanından öyle korkmaktadır ki bunu başarmakta çok zorlanır. Hikâyenin büyük kısmı isminin aksine evde geçmektedir ve Ökkeş ile babasının Hacivat - Karagöz benzeri Ökkeş'in yanlış anlamalarıyla dolu diyalogları ile bol gülmeceli bir şekilde geçer. Aynı zamanda da içinde buldukları zaruri durum sebebiyle evdeki birçok işi yapmak Ökkeş'e düşer.

Kitapta birçok değer ile ilgili örnekler görürüz. Bunlardan biri dayanıklılıktır.

Ağacın dibine varınca, Ökkeş Şaban'a:

'Haydi eğil,' dedi.

'Niye?'

'Omzuna basıp ağaca çıkacağım.'

Şaban sordu:

'Peki ya sonra ben nasıl çıkacağım?'

'Kolay, sen de benim omzuma basar, çıkarsın.'

Akılları bu işe yatınca Şaban eğildi, Ökkeş'e:

'Hadi bakalım çık,' dedi.

Ökkeş, Şaban'ın omzuna basarak ağacın ilk dalına çıktı. Sonra, birden kendini yere atarak eğildi. Şaban'a:

'Haydi, şimdi sen çık,' dedi.

Bu kez Şaban Ökkeş'in omzuna bastı, ağaca çıktı (İzgülü, 2019b: 60).

2.2.3. Ökkeş Balık Avında

Son derece keyifli ve eğlenceli olan bu kitapta Ökkeş babası ile beraber küçük sandalları ile beraber balığa çıkarlar. Amaçları hem para kazanmak hem de karınlarını doyurmaktır. Denizde fırtınaya yakalanıp bir adaya düşmeleri ile birlikte Ökkeş hem korkuları ile yüzleşmek hem de bu zor durumdan kurtulmak için çözüm yolu aramak zorunda kalır. Adadaki her şeyi yılan sanıp korkması, birçok kez okuyucuyu güldürür. Kitapta birçok değer ile ilgili örnekler görürüz. Bunlardan biri doğruluk ve dürüstlüktür.

Ökkeş'in babasının işi bitmişti. Sandalın etrafında bir daha dolandı. Onarılması gerekli olan yeri var mı diye baktı. Sandal tamamı. Akşama bir de ağı onardı mıydı, sabaha karşı balığa çıkarlar, kuşluk zamanından önce de bir yığın balıkla dönerlerdi. Balıkçılığı her zaman bir ustalık sayardı. Öyle dinamitle, başka usullerle balık avlayanları her zaman ayıplar, böyle yapanlara, 'Buna avcılık denmez,' derdi.

Sonra balık avcılığının ne olduğunu anlatırdı:

'Balıkçı, oltası veya ağıyla balık tutan insandır. Balıkları dinamitle sersemlettikten sonra onları bir bir su üzerinden toplamak avcılık değildir (İzgülü, 2019c: 22).'

2.2.4. Ökkeş Kapıcı

Bu kitapta Ökkeş ilk kez uzun süreli olarak köydeki evlerinden, ninesinden ve babasından ayrılır ve şehre dayısının yanına gider. Şehirde ve daha önce gördüğü o büyük apartmanlarda yaşama fikri Ökkeş'e çok cazip gelir. Öyle ki kendini daha önce hayal bile edemeyeceği kadar farklı bir yaşantının içerisinde bulur. Bu yaşama ayak uydurmak ve basit birçok farklılığı algılamak Ökkeş'e çok zor gelir ve bu macerası tahmininden daha kısa sürer. Kitapta birçok değer ile ilgili örnekler görürüz. Bunlardan biri yaşama sevincidir.

Ökkeş çok mutluydu. Nasıl mutlu olmasın ki, dayısı ona kocaman bir külah dondurma da almıştı. Ökkeş, dondurmadan bir yalıyor, sonra bitti mi, bitmedi mi diye dondurmasına bakıyordu. Yalanırken de çevreyi inceliyordu. Dayısıyla parka gittiler. Parkta bir yığın insan vardı. Çocuklar koşup oynuyorlar, büyükler masalara oturmuş çay içiyorlardı. Dayısı, Ökkeş'i kıyıya götürdü. Deniz kocaman dalgalarıyla kıyıyı dövüyordu. Kayıklar, bu dalgalarla sallanıyorlardı. Dolmuş motorları müşteri bekliyorlar, dolan dolmuş motoru suda iz bırakarak kıyıdan uzaklaşıyordu (İzgülü, 2019d: 91).

2.2.5. Ökkeş İşportacı

Ökkeş'in babasının işportacılık yapan bir arkadaşı gezip gördüğü köylerle ilgili o kadar çok

şey anlatır ki Ökkeş de o köyleri çok merak eder ve çırak olarak o da yeni köy maceralarında amcasına eşlik etmeye karar verir. Heves ve heyecanla başlayan bu macerada Ökkeş çok sevdiği köpeğini de yanına almıştır ve gittikleri ilk köyde köpeği Karabaş'a köydeki diğer köpekler saldırır, Karabaş da korkup kaçar. Köpeğini kaybeden Ökkeş'in tüm dünyası başına yıkılmıştır. Yaşadığı bu korku sonucu Ökkeş işportacılık kariyerini bitirmeye karar verir. Kitapta birçok değer ile ilgili örnekler görürüz. Bunlardan biri doğa ve hayvan sevgisidir.

Ökkeş, Karabaş'ı çok küçükken almıştı. Onu, sütle beslemiş, avlunun içinde oynatarak büyütmişti. Altına çul sermişti, bazen çok sevdiği haşlanmış yumurtasının yarısını seve seve Karabaş'a vermişti. Ama sonradan Karabaş yediklerini hak etmiş, kocaman, kuvvetli bir köpek olmuştu. Gerçi burada karşısına bir iki köpek çıksa, onlarla baş edebilirdi, ama böyle sekiz on köpek birden çıkınca, hayvancık kuyruğunu bacağının arasına kıstırmış, yolu tutmuş gitmişti...

'İyi amma Yusuf Emmi, yolu bilmez ki Karabaş...'

Çerçi Yusuf:

'Canım bunun nesi var ki?' dedi. 'Tutar başka bir Karabaş alırsın.'

Ökkeş'in yüreği kabardı, içinden ılık ılık bir şeyler geçti. Karabaş'ı tüm yok olmuş düşündü. Ağıtını yükseltti...

'İtim de itim (İzgülü, 2019e: 71-72)!'

2.2.6. Ökkeş Bahçıvan

Yoksulluktan ve başkaları için çalışmaktan bıkan Ökkeş'in babası bu kitapta çorak bir arazi alır ve onu işlemeyi kafasına koyar. Bu süreçte birçok sıkıntı yaşarlar fakat hem oğlu Ökkeş'in hem de nenenin de desteğiyle pes etmeden çalışırlar ve sonunda bu kayalık araziyi işlemeyi başarırlar. Çalışmanın en büyük erdem olduğu serinin bu kitabında net bir şekilde görülür.

Bayram kentte çalışmış, gelirken elma fidanları getirmişti. Ökkeş, fidanların yanına gidiyor, onları boyuyla ölçüyor, fidanları sanki bir çocukmuş gibi seviyordu. Birkaç yıl sonra boylarının çok kocaman olacağını, kütür kütür, kırmızı elmalar vereceğini düşünüyordu.

Bu fidanların konacağı çukurları Ökkeş bir bir kendi eliyle kazmıştı. Kıştan kazdığı çukurlar elma fidanlarını bekliyordu. Ökkeş, havanın sıcak olduğu günler kazmasını küreğini almış, Taşlıkoyak'a gitmişti. Hava kararınca dek üç ya da dört çukur açabiliyordu.

Çukurları, bir sırada kazmıştı. Bu sıranın yanından su arki geçecekti. Kazdığı çukurların toprağını yanına yığmış, kazma işi bittikten sonra birkaç gün gidip çukurların başında boş durmanın bir işe yaramayacağını anlamış, kök kazmaya, parçalayabileceği taşları parçalamaya başlamıştı. Bazı günler ninesi de ona yardım etmeye geliyordu. Böyle günlerde, taşları eşeğe birlikte yüklüyorlar, nine onları götürüp atıyor, Ökkeş bu arada başka taşları kırmaya çalışıyordu (İzgülü, 2019f: 100).

2.2.7. Ökkeş Otoparkta

Köyde geçinmelerine yetecek para kazanamayan Ökkeş'in babası şehre taşınmaya karar verir. Büyük şehrin hareketliliğinin en göze çarpan nesnelere olan otomobiller de Ökkeş'in ailesine katkıda bulunmak amacı ile şehirde bulunduğu işin ana temasıdır. Ökkeş bir taksi durağında arabaları yıkamaktadır. Bu süreçte ona en büyük desteği de oturdukları gecekondu mahallesinde tanıştığı ve beraber çalıştığı arkadaşı Hasan'dır. İkisinin eğlenceli maceraları kitabı son derece akıcı kılar. Kitapta birçok değer ile ilgili örnekler görürüz. Bunlardan biri aile sevgisidir.

Bir yandan Bayram'ın tahta bavulunu nine hazırlarken, Ökkeş bir köşeye çekilmiş, için için ağlamıştı.

'Anam da yok ki,' demişti.

O zaman babası Ökkeş'in yanına gelmiş, onun başını okşamış:

'Ninen var Ökkeş,' demişti. 'Ya nine de olmasaydı, o zaman ne yapardın?'

'Heç, o zaman koyun keçilerle otururdum.'

'Bak ben sana çalışıp gelirken neler getireceğim.'

'Ben bir şey istemiyorum ki, seni istiyorum. Tandırın içine girince ben kiminle konuşacağım?'

'Ninenle.'

'Nenem hemen uyuyor ki. Anam olsaydı, beni severdi, yıkardı, bana masallar anlatırdı.'

O zaman Ökkeş'in ninesi yanına gelmişti:

'Ben anlatıyorum ya sana Ökkeş,' demişti.

'Anlatıyorsun ama her masalı belki otuz kez dinledim.'

'E başkasını bilmiyorum ki yavrum.'

Bu kez babası söze karıştı:

'Söz, gelince sana en yeni masalları anlatacağım Ökkeş.'

Bavul hazırlığı tamamlandıkça, Ökkeş'in içine kor gibi bir ateş düşmüştü (İzgü, 2019g: 9).

2.2.8. Ökkeş Maçta

Ökkeş artık şehir hayatına uyum sağlamıştır ve köye geri dönmeyeceklerdir. Arkadaşı ile beraber bir maça gittiklerinde ise bazı konularda Ökkeş'in bu uyumdan çok uzak olduğu görülür. Maça giderler fakat Ökkeş bu şehirli eğlencesini ve alışkanlığını bir türlü anlayamaz. Ona göre temel ihtiyaç olan şeyler dışında bir şeye para harcamak gereksizdir. Ökkeş maç için verdikleri parayla başka neler alabileceklerini düşünür.

Kitapta birçok değer ile ilgili örnekler görürüz. Bunlardan biri ahlaklıdır.

Hasan:

'Ben tabancayı, ateşli silahları hiç sevmem Hilmi Abi. Gel, sen al...'

Hilmi tabancayı aldı. Arabanın önündeki göze attı. Direksiyon başına geçti:

'Gidiyoruz şimdi,' dedi. 'Hem de dosdoğru karakola...'

Arabayı çalıştırdı. Geri geri gitti, sonra direksiyonu kıvırdı, arabayı sürmeye başladı. İki adamın ikisinin de elleri, ayakları bağlı olduğu için bir yere tutunamıyorlar, gerçekten patates çuvalı gibi hoplayıp zıplıyorlardı. Ökkeş, yine de dayanamadı, yanındaki adam kafası bir yere vurmasını diye onu omzundan tuttu.

Araba, bozuk yoldan çıkıp anayola girdi. Şoför Hilmi gaza bastı.

'Aferin be Ökkeş,' dedi. 'Şimdi sen olmasaydın hem paralar gidiyordu hem de arabam (İzgü, 2019g: 89-90)...'

2.2.9. Ökkeş Dolmuşçu

Kitabın kavramanı Ökkeş çalıştığı taksi durağındaki bir taksicinin hayatını kurtarmıştır ve bunun karşılığında da işleri büyütüp bir dolmuş alan taksicinin yanında muavin olarak işe başlar. Ökkeş artık hem soğuk sular sebebiyle üşümez, hem de eskisinden daha çok para kazanır. İş gereği gittikleri sanayide kendisinden çok daha zor şartlara maruz kalan çırak bir çocukla tanışan Ökkeş sahip olduğu şeylerin değerini daha iyi anlar.

Kitapta birçok değer ile ilgili örnekler görürüz. Bunlardan biri arkadaşlıktır.

Ökkeş bilerek oyalanıyordu. Hasan'a duraktan ayrıldığını söyleyemiyordu. Biliyordu. Hasan çok üzülecekti. Hatta bu işe onu Hasan götürmemiş miydi? Hasan'la birlikte, parmak uçları mosmor olmamış mıydı, ayakları soğuktan zın zın sızlamamış mıydı? Somunu birlikte bölüşüp zeytini beraber atıştırmamışlar mıydı? Ya aldıkları bahşiş, onu da ortadan bölmemişler miydi? Bir kişilik kebab söylemişler ikisi yememişler miydi (İzgü, 2019h: 22-23)?

2.2.10. Ökkeş Denizde

Artık daha çok para kazanan Ökkeş ve arkadaşı Hasan'ın kişisel zevkler edindiği ve bu zevkleri için para harcadıkları, boş zamanlarında özel planlar yapıp bisiklete binmek ve denize gidip eğlenmek gibi aktiviteler yapabildikleri süreçleri bu kitapta görürüz.

Kitapta birçok değer ile ilgili örnekler görürüz. Bunlardan biri fedakarlıktır.

Ökkeş, hem Ali Rıza'yı kıyıya götürmeye çalışıyor, bir yandan da: 'İmdaaat boğuluyor,' diye bağıırıyordu.

Ökkeş, suda boğulan insanı kurtarma yöntemini bilmediği için çok zorluk çekiyordu. Hatta bir ara gücü tümüyle tükenmişti. O zaman yardıma Hasan yetişiyordu. Birbirlerine güç veriyorlardı.: 'Haydi Hasan!' 'Haydi Ökkeş (İzgü, 2019ı:56)!'

Köyde saf bir köylü çocuğu olarak başlayan hikâyeler dizisi, şehirde girişken ve kendi ayakları üzerinde durabilen, yardımsever ve yaşadığı değişikliklere uyum sağlayabilmiş bir Ökkeş ile sonlanmaktadır. Serinin tüm kitapları bolca değer içermektedir. En sık göze çarpan değerler ise yardımseverlik, aile sevgisi, çalışkanlık, arkadaşlık, doğa ve hayvan sevgisi, paylaşmak, yaşama sevinci, doğruluk, dürüstlük, insan sevgisi, fedakârlık ve dayanıklılıktır.

2.3. Ökkeş Serisinde Yer Alan Kitaplardaki Değerlerin Dağılımı

Ökkeş serisinde yer alan tüm kitaplardaki değerler Tablo 1'de dikkatlere sunulmuştur.

Tablo 1. Ökkeş serisinde yer alan kitaplardaki değerlerin dağılımı

	1. Kitap	2. Kitap	3. Kitap	4. Kitap	5. Kitap	6. Kitap	7. Kitap	8. Kitap	9. Kitap	10. Kitap
Yardımseverlik	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Aile Sevgisi	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Çalışkanlık	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Arkadaşlık	+	+		+	+	+	+	+	+	+
Doğa ve Hayvan Sevgisi	+	+	+		+	+	+	+	+	+
Paylaşmak		+		+	+	+	+	+	+	+
Yaşama Sevinci	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Doğruluk Dürüstlük	+		+		+		+	+	+	+
İnsan Sev- gisi	+	+		+	+	+	+	+	+	+
Fedakârlık			+	+		+	+	+	+	+
Dayanık- lılık		+	+		+	+	+	+		+

3. Değerler Eğitiminde Ökkeş Serisi'nin Kullanımına İlişkin Etkinlik Örnekleri

Ökkeş serisi gerek anlatım dili gerek akıcılığı ve gerekse içeriğinde bolca değer içeren yapısı ile birçok etkinlik için kaynak oluşturabilir. Basit etkinlik planlamaları ile okul öncesi dönemde çocuklara değer aktarımında kullanılabilir. Çalışma kapsamında planlanan etkinlikler sırayla dikkatlere sunulmuştur.

1. Etkinlik:

Kazandırılmak İstenen Değerler: Çalışkanlık, tutumluluk

Kullanılan sunum yöntemi: Kukla sahnesi/kuklalar

Uygulama: Önceden hazırlanmış olduğu kukla sahnesini ve kullanacağı kuklaları sınıfta belirlenen yere yerleştirir. Kuklalar, Ökkeş'i ve kitapta yer alan karakterleri tanıtabilecek çeşitli ve anlatılacak olaylara uygun saydadır. Öğrencileri sınıfa alıp hepsinin kukla sahnesini rahatlıkla görmesine imkân tanıyacak şekilde yerleştiren öğretmen Ökkeş'i ve başından geçen olayları, karşılaştığı zorlukları ve çözüm yollarını kuklalar aracılığı ile çocuklara aktarır. Aktarım boyunca öğretmen yer yer çocuklara sorular sorar, çocukların sürece aktif katılımlarını sağlamaya çalışır. Etkinlik sonunda

öğrenciler Ökkeş'i tanır, lunaparka gidebilmek için çalışması ve para biriktirmesi gerektiğini ve onun bu hayalini gerçekleştirebilmek için onu seven ve değer veren insanların yardımlarını kavrarlar.

2. Etkinlik:

Kazandırılmak İstenen Değerler: Yardımseverlik, arkadaşlık

Yöntem: Proje Tabanlı Öğrenme

Bu kitapta öğretmen Ökkeş'in yaşadığı olayları hikaye kartları ile anlattıktan sonra öğrencilerin ilgilerini çekecek birtakım sorular sorar, sınıf içerisinde beyin fırtınası yapılır ve dolmuşçu olan Ökkeş ve Arkadaşı Hasan'ın beraber bir dolmuş sahibi olmaları fikri ortaya çıkar. Bu süreçten sonra öğretmen rehberliğiyle tüm sınıf kapsamlı bir araştırma sürecine başlar. Ökkeş ve Hasan için bir dolmuş tasarlayacaklardır. Tüm planlamalar yapılır, her öğrenci belli sorumlulukları yerine getirmek üzere seçilir. Dolmuşun yapım aşamasına geçilmeden önce öğrenci velilerinden dolmuş/otobüs şoförü olan bir baba sınıfa davet edilir ve dolmuş/dolmuşçuluk, trafik, şoförlük gibi konularda hem kendisi bilgiler verir hem de öğrencilerin sorularını yanıtlar. İmkanlar yeterliyse dolmuş ile kısa bir alan gezisi yapılarak içerik pekiştirilir. Bir sonraki aşamada öğrenciler sınıfta belli gruplara ayrılarak öğretmen rehberliğiyle seçtikleri malzemeleri kullanarak bir dolmuş tasarımı yaparlar.

3. Etkinlik:

Kazandırılmak İstenen Değerler: Paylaşmak, arkadaşlık, insan sevgisi

Yöntem: Drama (rol oynama)

Öğretmen serinin kitaplarından seçtiği bir bölümü çocuklarla paylaşır. Paylaştığı kısımda Ökkeş kendisinden küçük fakat bu zamana kadar onun yaşadığı zorluklardan çok daha fazlasını yaşayan bir çocukla tanışır. Ökkeş kendi yaşadığı zorlukları hatırlar ve bu çocukla özel bir bağ kurar, onunla birçok şey paylaşır ve onu çok sever. Öğretmen bu paylaşımlardan sonra önceden hazırladığı diyalogları sınıfta çocuklarla canlandıracaklarını anlatır. Etkinlik boyunca her öğrenciye çalışmaya katılma fırsatı verilir ve roller dağıtılır. Uygulamalar keyifle izlenir ve etkinlik sonunda çocuklar his-

settiği duyguları paylaşır. 'Ökkeş yerinde sen olsaydın nasıl hisseder, nasıl davranırdın?' sorusuna verdikleri yanıtla hakkında sohbet edilir.

4. Etkinlik:

Kazandırılmak İstlenen Değerler: Uygulamalarda geçen ve öğretilen tüm değerler

Yöntem: Soru Kúpü

Sırayla her kitabı sınıfta öğrencilere aktaran öğretmen uygulamaların değerlendirme aşamasında önceden hazırlanmış olduğu soru küpünü kullanır. Bu kutunun içerisinde plastik oyuncak yumurtalar vardır ve her birinin içinde de hikayelerde geçen değerler, karakterler, olaylar, vb. hakkında çeşitli sorular vardır. Öğrenciler sırayla bir yumurta seçer ve öğretmen yumurtadan çıkan soruyu sınıfta yüksek sesle okur. Soru, önce o yumurtayı seçen öğrenciye sorulur ve doğru yanıtlanması beklenir. Kendisi doğru yanıt veremezse arkadaşlarından parmak kaldıran bir arkadaşını seçer ve soruyu o arkadaşına sorar. Her öğrencinin bir yumurta seçmesine fırsat verilerek tüm sorular yanıtlanır. Böylece aktarılan değerlerin pekiştirilmesi sağlanır.

5. Etkinlik:

Kazandırılmak İstenen Değerler: Uygulamalarda geçen ve öğretilen tüm değerler

Yöntem: Mıknatıslı kavram, karakter ve nesne figürleri (hikâye anlatma, oluşturma)

Tüm kitaplarda kullanılabilecek bu yöntem hem öğretmenin hikâyeyi anlatması hem de sonrasında öğrencilerin tekrar etmesi veya olaylara kendi bakış açılarını katmaları açısından son derece kullanışlı ve pratiktir. Öğretmen tahtada arkası mıknatıslı figürleri kullanarak dinamik bir anlatım imkanına sahip olur. Mekan ve karakterler değiştikçe figürler değiştirilir ve daha dikkat çekici bir aktarım yapılır. Çocuklarda düşünme ve yorumlama becerilerini geliştirme amaçlı farklı senaryolar üretilir ve buna uygun değişiklikler yapılır. Karakterleri ve mekanları zaten bu sürece kadar tanımış olan öğrenciler de istedikleri zaman bu figürleri kullanarak hikayeleri ve olayları arkadaşlarıyla tahtada veya ayrı masalarda canlandırırlar hem değerleri tekrar etme hem de kendilerini ifade etme konusunda aktif rol oynar.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Muzaffer İzgü'nün Ökkeş serisinde yer alan kitaplardaki değerlerin incelendiği bu çalışmada kitapların değer bakımından oldukça zengin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle yardımseverlik,

aile sevgisi, çalışkanlık ve arkadaşlık değerlerinin tüm kitaplarda öne çıkan değerler olduğu görülmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde Ökkeş serisinde yer alan kitapların erken çocukluk döneminde yer alan öğrencilere değer aktarımında kullanılacak metinlere sahip olduğu ifade edilebilir.

Tüm seri boyunca mizahi unsurlar barındıran bu kitaplar ile anlatılmak istenenler ve içerdiği değerler hiçbir zaman okuyucuya dikte edilmemiştir ve bu kitaplar çocuklar için bolca gülmece unsuru taşıyan eğitsel yapıda eserler olarak edebiyatımız içerisinde yer almıştır. Ökkeş serisi, ilkokul okuma-yazma eğitimine yönelik unsurlara sahip olsa da uygun etkinlik ve araç-gereçlerin kullanımı ile okul öncesi dönemi çocuklarına değer aktarımı için kullanılabilir yapıdadır. Özellikle okul öncesi eğitim programlarının esnek yapısı kazandırılmak istenen kavram ve kazanımları aktarma bakımından öğretmene geniş bir etkinlik, yöntem ve teknik çeşitliliği sunmaktadır. Esnek yapıdaki program ile içerikler okulun bulunduğu çevre, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyi, yaşları, gelişim özellikleri, vb. birçok faktör doğrultusunda değiştirilebilir, yeniden düzenlenebilir ve geliştirilebilir. Okul öncesinde de farklı öğretim yöntem ve tekniklerinin varlığı göz önünde bulundurulduğunda çeşitli etkinlikler ile Ökkeş hikayelerini değer aktarımında kullanmak mümkündür.

Ökkeş serisinde yer alan kitapların okul öncesi çağı çocuklarına değer aktarımı amacıyla kullanılabilmesinde uygulanabilecek bazı yöntem ve teknikler şu şekilde sıralanabilir:

- Dramatizasyon (rol oynama) yöntemi
- Örnek olay incelemesi yöntemi
- Problem çözme yöntemi
- Fotoğraf yorumlama tekniği
- Oyun yoluyla öğretim/eğitsel oyunlar
- Proje tabanlı öğrenme
- Hikaye kartları
- Kukla sahnesi

- Akyüz, M. (2014).Muzaffer İzgü'nün çocuk kitaplarının çocuk edebiyatının temel ilkeleri açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, M. Z. ve Akyol Gürler, Ş. (2013). Okulda değerler eğitimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çelikkaya Ş. (2016); Muzaffer İzgü'nün Hayatı, Sanatı ve Romancılığı, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı
- Gürel, Z., Temizyürek, F., Şahbaz, N. K. (2007); Çocuk Edebiyatı, Öncü Kitap, Ankara
- Hökekleli, H. (2013); Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul
- İncesu, K. (2017), Hiçbir Zaman Umutsuz Olmadım! İz Dergi, Sayı:31, 8-23
- İzgü, M. (2019a); Ökkeş Lunaparkta, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2019b); Ökkeş Kurt Avında, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2019c); Ökkeş Balık Avında, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2019d); Ökkeş Kapıcı, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2019e); Ökkeş İşportacı, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2019f); Ökkeş Bahçıvan, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2019g); Ökkeş Otoparkta, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2019ğ); Ökkeş Maçta, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2019h); Ökkeş Dolmuşçu, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2019ı); Ökkeş Denizde, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- Pekaslan Özdaş, S. (2018).Muzaffer İzgü'nün Ökkeş adlı roman serisinin değerler eğitimi ile şekil ve içerik özellikleri açısından incelenmesi. Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 6(15), 193-228.
- Sivri, M., Orhan, Z., 2006. Gerçek Bir Yaşam Öyküsü Zıkkımın Kökü ve Muzaffer Karakteri. Küçük Dev Adam, Çocuk ve Gençlik Yazınında Muzaffer İzgü Sempozyumu. (T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 19-21 Ekim 2005). Bilgi Yayınevi, 330. s, Ankara
- Yıldırım A., Şimşek H. (2018); Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara

KARŞIYAKA'DAKİ ÇOCUKLUK VE GENÇLİK YILLARI

Hasan Aslan Akpınar

(Prof. Ayetullah Sumer'in torunu ve "Bir Cumhuriyet Akıncısı: Nurullah Esat Sumer" isimli kitabın yazarı- İş Bankası Kültür Yayınları-2019)

Türk resim sanatının ustalarından, ünlü portre ve natürcü ustası, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Fresk Atölyesi kurucusu Prof. Ayetullah Sumer (Sümer değil, Sumer) 16 Nisan 1905'de, bir pazar günü, İzmir'in Konak İlçesi Fettah Mahallesi (yeni ismi Akıncı Mahallesi), Dibek Sokak, No.58, adresindeki iki katlı tipik bir Türk konağında, Allamezade Nüzhet Esat Mehmet Ayetullah ismiyle dünyaya gözlerini açar.

Mehmet Ayetullah'ın babası İzmirli Allamezade Ailesi mensubu, Mustafa Hamdi Bey ve Vahide Hanım' dan olma, Duyunu Umumiye Aşar Müdürü Mehmet Esat Bey, annesi ise İzmirli Şerif Bey ve Hatice Hanım'dan olma Saniye Hanım'dır.

Ailenin üçüncü ve son çocuğu Ayetullah'ın, ağabeyi 1899 doğumlu Nurullah Esat ve ablası 1904 doğumlu Seniha'dır. Aile arasında Nüzhet' olarak çağrılan Ayetullah zayıf bir bünyeye sahiptir. Nüzhet'in hayatının ilk beş yılı hep hastalıkla geçer. Çocukken geçirdiği zatürre hastalığı, daha sonraki yıllarda beş kez daha tekrar edecek ve onun tüm hayatı boyunca dikkatli bir yaşam sürdürmesini gerekli kılacaktır.

Allamezade ailesi, 4 Ekim 1917, İzmir. Nüzhet Ayetullah sol başta bahriyeli kıyafeti içinde.

1 Arapça'da kelime anlamı: neşe, eğlence, sevinç, ferahlık.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE İZMİR'İN İŞGAL YILLARINDA NÜZHET AYETULLAH:

1915 yılında on yaşındaki Nüzhet ilköğrenim için İzmir Birinci Sultani Mektebi'ne kayıt olur. 1. Dünya Savaşı yıllarını İzmir'de karşılayan dokuz yaşındaki Nüzhet, İtilaf devletlerinin İstanbul'u ele geçirmek üzere planladıkları Çanakkale deniz harekâtının öncesinde yoğun bir gayri-müslim nüfusa sahip, önemli bir ticaret merkezi olan İzmir'i işgal etmek amacıyla başlattıkları deniz harekâtına tanıklık eder. Aralarında *Triumph* ve *Swiftsure* zırhlılarının da yer aldığı on sekiz gemiden oluşan İngiliz ve Fransız donanmasının İzmir'i işgal amacıyla 5 Mart 1915 günü saat 14:30'da başlattıkları ve 9 Mart tarihine kadar eden beş günlük bu saldırıyı² sanatçı yıllar sonra şöyle anlatır:

“İngiliz harp gemileri İzmir Çatakkaya eteklerindeki Yeni Kaleyi topa tutmuşlardı. Maksatları İzmir'i işgaldi. Şayet teslim olmazsak İzmir'i top ateşi altına alacaklardı. Bu durum karşısında o zamanın İzmir Valisi koç bilekli meşhur Rahmi Bey, harp nedeniyle İzmir'den kaçamayan esir İngiliz ailelerini toplayarak, İzmir Kordon'daki evlere yerleştireceğini İngiliz Amiraline bildirmişti. Bunun üzerine İngilizler son olarak bütün donanmasıyla Yeni Kaleye saldırdılar. Manzara çok korkunçtu. Kulaklarımda top sesleri, ayaklarımda altında sanki sallanan toprak, gözlerimin önünde kalın bir duman tabakası ve sık sık göklere yükselen dalgalar, ben kopan bu kıyamet manzarasını, o zaman oturduğumuz Buca'da küçük bir dağdan dürbünle seyretmiştim. Neticede İngilizler iki gemilerini sulara gömerken³, diğer gemilerinin de kıçlarına petrol yağı sürerek arkalarına bakmadan kaçıp gitmişlerdi...⁴

Birinci Dünya Savaşı yıllarını Buca'da geçiren Mehmet Esat Bey ve ailesi, Mondros mütarekesinin ardından, 15 Mayıs 1919'da başlayan Yunan işgali ile artan baskılar neticesinde Türk ailelerinin çoğunlukta olduğu Karşıyaka'ya taşınırlar. Ayrıca, İzmir'in işgalinin ardından Türk okullarının kapatılması ile Nüzhet altı sene okuduğu İzmir Birinci Sultani Mektebi'ndeki eğitimini de yarım bırakmak zorunda kalır. İşgal yılları sırasında eğitiminin aksaması ve çocukluğunda geçirdiği zatürre hastalığının tekrar etmesi sonucunda eğitime ara veren Nüzhet, doktorunun da tavsiyesi üzerine, günlerini dinlenerek, edebiyat ile ilgilenerek, resim yaparak ve keman çalarak geçirir. Sanatçı yıllar sonra o acı günlerden şöyle bahseder:

“Bilindiği gibi Türk orduları savaşta hiçbir yerde mağlup olmamışlardı. Müttefikimiz Almanlar yüzünden yenilgiye uğramıştık. Yıl 1918, mayıs ayı. Birinci Dünya Savaşı sona ermek üzere, daha sonraları mütareke günlerinin büyük acıları... Bunu takip eden İzmir'in Yunan işgali, 15 Mayıs 1919. Mütarekede biz henüz Buca'da oturuyorduk. Mütareke gecesini Buca'daki Yunanlı ve Rumlar sabahlara kadar silahlı nümayiş yaptılar. Bizleri kesmediklerine şaştık doğrusu. Ertesi gün selameti Karşıyaka'ya göç etmekte bulduk.”⁵

Nüzhet Yunan işgali sırasında Karşıyaka'daki mahalle ve okul arkadaşları ile oluşturdukları “Mevend” adlı gizli direniş örgütüne katılır. Ayetullah Sumer Yunan işgali ve milli mücadele yıllarında

2 1. Dünya Savaşında İzmir Savunması, Celal Öcal, s.61

3 H.M.S. Okino isimli mayın tarama gemisi ve ismi belirsiz diğer bir mayın tarama gemisi.

4 İtilaf donanması Çanakkale'de 18 Mart 1915 tarihinde yenilgiyle sonuçlanacak deniz harekâtına katılmak üzere 15 Mart 1915'de İzmir'den ayrılmıştı

5 Ayetullah Sumer'in kişisel notları, Nazan Sumer Akpınar arşivi.

tanık olduğu tarihi olayları yıllar sonra şöyle anlatıyor:

“Bütün işgal süresince İzmir’den ayrılmadım. İşgal yıllarının en acı günlerinde İzmir’e Yunan Kralı Konstantin gelmişti⁶ İşgal kuvvetleri, Kral’ı Karşıyaka’da, sahilde, Fikri Bey Köşk’ünde misafir etmişlerdi. Fikri Bey Süvari Orduları Kumandanı Fahrettin Altay Paşa’nın kardeşidir. Kralın Karşıyaka’ya gelişini, merdivenlere konan Türk bayrağına basarak bu eve girdiğini ve bu evin balkonundan halka hitap ettiğini mümkün merteye yakından izlemiştim. Bu arada tanıdığım çok güzel bir Rum kızının Kral’a çiçek takdim ettiğini gördüm. Bu esnada kızın da beni görmesi pek mümkündür. Kimseye belli etmeden o zaman iyi bildiğim Rumca ile kalabalık arasından uzaklaştım. Garip bir rastlantı eseri bir müddet sonra çarşıda bu kızla karşılaştım. Konuştuk, bir şikâyetim olup, olmadığını sordu. Yardımcı olabileceğini sözlerine ilave etti. İlgisine teşekkür ettim, hiçbir ricam olmadığını söyledim. Bana adresini verdi. Ayrıldık. Birkaç adım ötede bizi izleyen sivil bir kişi benden bilgi istedi. Ben cevap vermeye hazırlanırken, kız hemen geldi, adama çantasından çıkardığı cüzdanı gösterdi. Adam da bunun üzerine selam vererek ayrıldı. Ben de kıza tekrar teşekkür ederek gitmek istedimse de kız bırakmadı, evime kadar getirdi.

Kız yolda ben sormadan Fransız uyruklu bir Rum olduğunu söyledi. O zaman Fransızlarla dosttuk. İzmir Fransız Postanesi Anadolu’ya geçmek isteyen Türklere yardımcı oluyordu. Hatta ben de bu kanaldan Mustafa Kemal Paşa’nın bir fotoğrafını temin etmiştim. Bu nedenle kızıdan yararlanmak düşüncesiyle ilişkiyi pekiştirmek istedimse de, kızın dikkati çekecek kadar güzel olması ve işgal kuvvetleri içinde büyük süksesi itibariyle, selametim bakımından uzak durmamı istiyordu. Bu isteğe uyarak ayrıldık.

İşgalde Türk okulları kapalı olduklarından evlerimizde çalışıyorduk. Ben on iki yaşımdan beri resim yaptığım için, resme, kemana ve edebiyata çalışıyordum. Mahallede sekiz arkadaşlık. Bu konularda birlikte çalışmalarımız oluyordu. Bu sıralarda bendeki fotoğraftan Mustafa Kemal Paşa’nın yağlıboya bir portresine başladım. Bu çalışmamı büyük bir gizlilik içinde yaptım. Neticeyi bekledim. Çok heyecanlı idim. Nitekim o sıralarda kurtuluş günlerinin yaklaştığına dair mühim haberler alıyorduk.

Arkadaşlarla aldığımız bir kararla Karşıyaka’da “Mevend” gizli mukavemet teşkilatının gönüllüleri olarak bu kuruluşa katıldık.

İşgal yıllarında Yunan orduları Anadolu’ya saldırırken verdikleri resmi tebliğler İzmir’de çıkan Türk gazetelerinde yayımlanırdı. Bunların çoğu yalan beyanlardı. Bu arada biz gönüllüler, İzmir’de Türklere karşı girişilen toplu imha hareketlerini ve bu politikayı idare eden Türk düşmanlarını tespitte başladık. Sızan haberlere göre Türk katliamı için Atina İzmir Metropolitini vazifelendirmişti. Fakat bu emri uygulamaya vakti yetişmedi. Herkes büyük bir huzursuzluk içindeydi. Ağustos 1922’de bu tedirginlik son safhaya geldi. Meğerse Büyük Taarruz başlamış. Resmi tebliğler gazetelerde çıkmaz oldu. Limanda bulunan müttefik donanması da basıp gitti. İzmir sahipsiz ve geleceği belirsiz bir şekilde terk edilmişti. İşte o zaman her Türk kendi muhitini korumak vazifesini üzerine aldı, ama nasıl ve ne ile? Elimizde silah yoktu. Tam bu sıralarda 26 Ağustos 1922 sabaha karşı Koca-

6 Yunan Kralı Konstantin, Türk ordusunun yenilgiye uğradığı Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden önce, 12 Haziran 1921’de İzmir’e gelmiş, Sakarya Meydan Muharebelerinin Türk ordusu tarafından kazanılması üzerine 26 Eylül 1921’de Atina’ya dönmek üzere Bursa’dan ayrılmıştır.

tepe'de Büyük Taarruz'un başladığını sevinçle öğrendik. Bir hafta kadar heyecanlı bir sessizlik içinde, gece gündüz evlerde nöbet tuttuk. Oturduğumuz ev Karşıyaka tren istasyonuna pek yakındı. Büyük bahçe içinde kapı ve pencereleri demirden yapılmış sağlam bir evdi. Bir gün sabaha karşı istasyondan gelen tren seslerine karışan, bozguna uğramış Yunan askerlerinin kulakları yırtan küfürlerle karışık haykırmaları ortalığı bir anda birbirine kattı. Bozgun Yunan askerleri açtı. Nitekim kapalı dükkânları kırarak yiyecek arıyorlardı. Birkaç Yunan askerinin de duvardan atlayarak bahçemize girdiklerini ve ağaçlardan nar ve ayva kopararak yediklerini gördüm. Yunan orduları bozguna uğramış kaçıyorlardı artık. Bu gelenler de ilk bozgun kafilesini teşkil ediyorlardı. Askerlerin çok korkak ve tehlikeli halleri vardı. Hepsinin elleri tetikte idi. Biraz sonra tren İzmir'e doğru yol aldı. Görülecek bir manzara idi. Vagonların içi dışı üstü, kapı ve pencerelere asılmış askerlerle dolu idi. Hatta Lokomotifin üstü bile!

Bu bozgun ve saldırgan kaçıışlar 7 Eylül'e kadar devam etti. Sonraları küçük gruplar halinde azaldı. Bizler de bu grupları etkisiz hale getirerek onları esir kampımıza teslim ediyorduk. Yine böyle bir akşam hava kararırken 8 Eylül akşamı bir Yunan askeriyle karşılaştım. Eli mavzerinin tetiğinde idi. Karşısında tam hedefte idim. Silahsızdım ve siper alacak bir yerde yoktu. Ölümle karşı karşıya idim. Askerin beni öldürmesi işten bile değildi. Fakat sonrası ne olurdu? O'nun bu düşüncesinden yararlanarak hemen üzerine atladım. İki elimle mavzere yapıştım. Kuvvetle büktüm. Kendimi hedeften kurtardım ama bu esnada silah da patladı. Kurşun boşa gitmişti. Kısa bir boğuşma neticesinde silahı asker elinden aldım. Bu seferde sessizlik içinde derin akisler yapan silah sesi civarda oturan Türkleri tüfekleri ile sokağa attı. Bunların içinde iki arkadaşım da vardı. Boğuşma esnasında yere düşen askeri kaldırdılar ve hep birlikte çarşı içinde bir handa bulunan esir kampına götürüp teslim ettik.

Ertesi sabah 9 Eylül Cumartesi günü Türk süvari öncülerinin bir kolu Nif Dağı üzerinden İzmir'e ve diğer kolun da Manisa'dan Karşıyaka'ya doğru yıldırım gibi geldikleri haberini aldık. Bizler de hemen harekete geçerek bütün evlere Türk bayraklarının asılmasını temin ettik. Bu arada işgal yıllarında Türklere işkence yapan düşmanlarımızın oturdukları evlerin kapılarına işaretler koyduk. Herkes evlerinin önünde büyük bir heyecanla kahramanlarımızı bekliyordu. Biraz sonra uzaktan bir toz tabakası içinde atlı bir grubun bize doğru geldiğini gördük. İşte o zaman gözlerime inanamadım. Dünya harp tarihinde bile belki o güne kadar yazılı olmayan bir sahne ile karşılaştım. Öyle bir Kurtuluş Savaşı ki tarifi imkânsız, ancak birkaç noktayı belirtiyim. Kaburga kemikleri sayılabilecek derecede zayıf, cılız Anadolu atları ve onların üstünde şerefli savaşın izlerini taşıyan çelikten yapılmış Mehmetler. Sanki bunlar insan değil de, insanlığın üstünde mukaddes birer yaratık. Sonra yine uzaktan kulaklara gelen ne olduğu anlaşılamayan, insanın tüylerinin diken diken eden sesler. Kağnı sesleri ve bunları yine cılız öküzlerle yürüten ordunun ikmalini sırtlarında yavrularıyla taşıyan nice Fatmalar ve Ayşeler."

Nüzhet Ayetullah 10 Eylül 1922'de büyük kurtarıcı Gazi Mustafa Kemal'i Karşıyaka'ya geldiğinde görmüş ve çok etkilenmiştir. Sanatçı Gazi'yi ilk görüşünü şu sözleri ile betimlemekte:

"10 Eylül 1922 Pazar günü Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Büyük Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa ile İzmir'e giriyor. Biz gönüllüler Gazi Paşa'nın Karşıyaka'da kalacağı evin⁸ önünde vazifeli

7 Uzun yıllar evimizde duran Fransız St. Etienne markalı piyade tüfeği Harbiye'deki Askeri Müze'ye bağışlanmıştır.

8 Atatürk'ün, Karşıyaka'da kaldığı ev, sahilde bugün yerinde 380 numaralı Çağlayan Apartmanı bulunan İplikçi-zade İsmail Bey'in köşkü idi. 2 bin 800 metre karelik sahada kurulan evin bahçesinde bir yel değirmeni ve tenis kortu var-

idik. Yunan Kralı'nın Türk Bayrağına bastığı merdivenlere, bu sefer Yunan Süvari Alayı'nın ipekli bayrağı serilmişti. Bütün tabiat derin sessizlik içinde Büyük Gazi'yi bekliyordu. Gazi Paşa öğleden sonra spor Ford otomobili ile Karşıyaka'ya geliyor. Otomobil evin önünde durdu. İdareciler karşıladı. Otomobilinden indi. Karşılıyıcıların ellerinden sıktı. Hatırlarını sordu. Eve doğru yürürken etrafa bakıyordu. Esrarengiz bir çift gözün aydınlattığı asabi ve asil bir çehre, yüzde ve vücutta bir sıhhat ve bahar havası, muntazam giyinmiş, noksansız taptaze bir canlılık. Mavi gri renkler gözlerinin içinde çelik akisleri yapıyordu. Bu akisler, kendisine bakanları tesirine alıyordu. Bütün doğayı teslim alıcı gözlerinde, dayanılmaz bir kuvvet vardı. Birden kaşları kalktı ve hayret verici bir derecede geniş alnında derin çizgiler meydana geldi. Gazi, köşkün merdivenlerinde serili Yunan bayrağını görmüştü. Yanaklarının çıkık kemikleri ile asabiyet belirten çehresine azimli bir ifade veriyordu. Pek zarif ve ciddi bir lisanla konuştu:

Ayetullah Sumer'in firçasından İzmir'in kurtuluşu sırasında Gazi Mustafa Kemal, Dia: Nazan Sumer Akpınar koleksiyonu.

“Bayrak bir milletin şerefidir. Velew ki bu millet düşmanımız olsun. Şerefle oynanamaz, düşman Kralı bir gaflet yapmış ise, aynı hatayı benim de yapmam gerekmez...” diyerek büyüklüğünü gösterdi ve bayrağı yerden kaldırttı. Merdivenleri çıktı. Balkondaki hasır koltuklardan birine oturdu. Bu sonrada eşraftan bazı kimseler Gazi'ye bilgi veriyorlardı. Ben de Karşıyaka'nın fotoğrafçısı Faruk Çullu ile Gazi'nin resimlerini çekmek üzere ona yardım ediyordum. Bu nedenle Gazi'ye pek yakın bulunuyorduk. Çok mutlu idim. Resimler çekildikten sonra huzurdan ayrıldık. Abdi İpekçi'nin “İnönü Atatürk'ü Anlatıyor” kitabında, sanatçı olayı daha farklı bir şekilde naklediyor⁹:

di. Üç katlı ve 15 odalı bu ev, 1916'da ilk sahibi İtalyan Alloyeti'den 50 bin liraya satın alınmıştı. Yunan işgalinde İsmail Bey, Rodos'a kaçmış, karısı Fatma Hanım ile büyük oğlu Süreyya Bey ise Karşıyaka'da kalmışlardı. Kaynak: isteatatürk.com, Görüntülenme tarihi: 15.01.2019.

9 Abdi İpekçi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, Ka Kitap, Kasım 2013, s.190.

“Türk Ordusu İzmir’e cumartesi günü Atatürk geldi ve Karşıyaka’daki Konstantin’in misafir edildiği evde (İplikçizade Köşkü) kaldı. Bütün gençler koşup gittik, Atatürk’ü yakından gördük. Yere bir Yunan bayrağı serilmişti. Atatürk bunu görünce kaşlarını çattı:

- Bu ne? dedi.

Dediler ki;

- Efendim Kral Konstantin buraya geldiği zaman Türk bayrağına basarak girdi.

Nüzhet Ayetullah 1927

Şekil Nüzhet Ayetullah 1922 yılında, 17 yaşında İzmir’deki atölyesinde.

Biz de hakikaten o acı vakaya şahit olmuştuk. Ne yapabildik? Müdahale etsek bizi orada kurşuna dizeceklerdi. Sabrettik ve dedik ki, intikamını alırız. Fakat Atatürk’ün büyüklüğüne bakın, ne kadar böyle insani duygusu var ki “Bir bayrak” dedi “milletin şerefidir. Onunla oynanmaz. Rica ederim, kaldırın bayrağı yerden. Kral bir hata işlemişse, bir gaflet yapmışsa, aynı şeyi benim yapmama imkân yok. Evet, Yunanlılar bizim düşmanımızdı, mağlup ettik, denize döktük, iş bitti. Bayrak bir milletin şerefidir.”

Gazi, binaya girdiğinde Kral Konstantin’in portresinin yer aldığı halıyı da çiğnemeyip kaldırmıştı.”

Genç Nüzhet ilk kez gördüğü ve hafızasına kayıt ettiği kalpaklı Mustafa Kemal portresini aynı günün gecesinde 30 cm x 40 cm boyutundaki tuvale aktarıp¹⁰ arkasından İzmir yangını ve Türk süvarilerinin İzmir’e girişini de resmeder. Nüzhet’in yaptığı bu Atatürk portresi, Avusturyalı ressam Wilhelm Krautz’un “Mustafa Kemal, Anafartalar Grup Komutanı” ibareli 19.10.1916 tarihli portrenin ardından bilinen ilk Atatürk portresi olarak tarihe geçer.” Nüzhet bu iki tabloyu Gazi’nin çok yakınında bulunan Hadi adlı süvari subayına verir. Bu olayı sanatçı şu şekilde anlatır:

“Gazi Paşa’nın bende bıraktığı ve unutulması mümkün olmayan bu ilk intiba ile işgal günlerinde başlamış olduğum portresini bitirdim. Bu portreyi Büyük Paşa’ya takdim etmek istiyordum. Gazi’nin maiyetindeki Süvari subaylarından Hadi Bey’e verdim. Birkaç gün sonra Paşa Ankara’ya döndü. Haber alamadım.) Sonra yine o günlerde Başkumandanın 26 Ağustos 1922’de Kocatepe’den Türk ordularına verdiği Büyük Tarruz emrini tasvir eden portresini bir kompozisyon olarak yaptım.”¹²

10 Ayetullah Sumer kendi ifadesine göre hayatı boyunca 120 adedin üzerinde Atatürk portresi yapmıştır.

11 S. Feryal Taneri, Eğitimci ve Sanatçı Kişiliğiyle Ayetullah Sumer, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2002

12 Ayetullah Sumer daha sonra sanat hayatının 60.yılında bu Atatürk portresini tekrar yapmıştır.

Nüzhet Ayetullah Osmanlı Bankası'nda işe başlarken, 1928.

Ayetullah Sumer'in fırçasından İzmir'in kurtuluşu sırasında Gazi Mustafa Kemal, Dia: Nazan Sumer Akpınar koleksiyonu.

Genç ressam diğer iki resmi de yurt dışına eğitim için giderken İzmir'de oturan arkadaşına bırakır. Yurt dışından dönünce arkadaşını ve emanet bıraktığı resimlerini bir daha hiç görmez.¹³

İzmir'in kurtuluşunun ardından okula geri dönen Nüzhet, ortaöğrenimini İzmir Birinci Sultani Mektebi'nde tamamladıktan sonra, 25 Ağustos 1924'de Avusturya ve Fransız sermayeli Selanik Bankası'nın İzmir şubesinde işe girer ve burada 14 Mayıs 1925'e kadar çalışır.

Marsilya'daki Öğrencilik Hayatı

Nüzhet Almanya'da iktisat tahsil eden ağabeyi Nurullah Esat gibi, ailesi tarafından 1925 yılında yirmi yaşında iken okumak üzere Fransa'ya gönderilir.

1925-1927 yılları arasında Ecole Pigier, Marsilya Ticaret Okulu ve Pratik Ticaret Mektebi'nde okuyan Nüzhet boş zamanlarında Marsilya Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam etmeye başlar. Yeteneği ile kısa sürede buradaki hocaların dikkatini çeken Nüzhet kısa sürede asli talebeliğe kabul edilir.

Nüzhet Ayetullah, burada disiplini ve deseni ile tanınan, Marsilyalı yaşlı hoca, portre ressamı Théophile Bérengier'e tavsiye edilir ve iki yıl üstadın atölyesine devam eder. Bu dönemde Nüzhet ileride Türkiye'nin önde gelen portre ressamlarından birisi olmasını sağlayacak önemli teknikleri hocasından öğrenir.

Yurda Dönüşü, Çalışma Hayatına Atılması ve İlk Resim Sergisi

Ecole Pigier, Marsilya Ticaret Okulu'ndan 6 Ocak 1927'de mezun olan ve yurda dönen Nüzhet tekrar bankacılığa döner ve giriş sınavında başarılı olarak 23 Ocak 1928'de **Osmanlı Bankası'nın İzmir Şubesi**'nde çalışmaya başlar.

Terhis olmasının ardından tekrar Osmanlı Bankası'ndaki işine dönen Nüzhet, bir yandan çalışırken, bir yandan resim çalışmalarını sürdürür. Nüzhet 1928 yılında, henüz 23 yaşında, İzmir Türk Ocağında etüt ve tablolarından oluşan ilk kişisel resim sergisini açar. Serginin açılışı İzmir Valisi Kazım Dirik tarafından yapılır. İzmir Türk Ocağı binasında açılan sergide başında kalpağı ile İzmir'e girişi betimlenen Mustafa Kemal'in portresinin yanı sıra "Büyük İzmir Yangını", "Türk Süvarilerinin İzmir'e Girişi" resimleri de büyük beğeni toplar.

13 Orhan Beşikçi, Mustafa Kemal'in portresi ve yapılamayan büstü, <http://www.kentyasam.com/mustafa-kemalin-portresi-ve-yapilamayan-bustu-yhbrdy-2975.html>, Görüntüleme tarihi: 16.01.2019.

Sergideki tablolarından “Büyük Taarruz” isimli kompozisyonu ve “**Çatalkaya**” isimli peyzajı da arkadaşı İzmir Milletvekili, Osmanzade Ahmet Hamdi Aksoy tarafından satın alınır.

Paris’e Resim Tahsiline Gidişi

Kişisel resim sergisinin uyandırdığı başarı neticesinde geleceğinin bankacılıkta değil, sanat alanında olduğunu anlayan Nüzhet, kısa bankacılık serüvenine 18 Temmuz 1928’de noktayı koyar ve Osmanlı Bankası’ndan istifa ederek resim tahsil etmek üzere tekrar Fransa’ya dönmeye karar verir.

İzmir Yeni Asır **gazetesi**’nde Nüzhet Bey’in Paris’e gidişiyle ilgili yayımlanan haberde şu satırlara yer verilir:

“Genç ve güzide ressamlarımızdan Nüzhet Bey’in bugün “Lotüs” vapuru ile Fransa’ya hareket edeceği haber alınmıştır. Nüzhet evvelce Marsilya’da resim tahsili etmiş ve İzmir’e avdetinden Türk ocağımızda eserlerini teşhir eylemiştir. Mumaileyh Paris’te hükümet hesabına tahsiline devam edecektir. İzmir’in müntehap [seçme] modelleri üzerinde vücuda getirdiği etütlerden en güzeline “İzmir Venüsü” namını vererek bu tabloyu teşhir için Paris’e götürmektedir. Sevimli ressamımıza selametler ve muvaffakiyetler temenni ederiz.”

Nüzhet İzmir’deki serginin yarattığı olumlu tesirlerin de etkisiyle müsabaka harici olarak elde ettiği devlet bursuyla gittiği Paris’te sanat öğrenimini, fresk çalışmalarına ağırlık vererek sürdürür. Paris Güzel Sanatlar Akademisi’nde *Charles Jean Paul Baudouin*¹⁴ atölyesinde fresk çalışır. Bu atölyeye giriş sınavında yaptığı 1929 tarihli ayı başı deseni ile 14 üzerinde 13 puan alır. Bu puan giriş sınavlarında o güne kadar alınan en yüksek puandır.

Nüzhet öğrenimini sırasında sergilere katılmaya devam eder. Haziran 1929’da Marsilya’da Provence, Marsilya Sanatçılar Birliği tarafından Belediye Operası’nda düzenlenen karma resim sergisine, birisi İzmir’de resmettiği “**Halkapınar Deresi**” olmak üzere iki peyzajı ile katılır.

Mayıs 1930 ve Ocak 1931 tarihlerinde ikinci ve üçüncü kişisel sergilerini açar. Üçüncü sergisi o kadar başarılı olur ki dönemin Milli Eğitim Bakanı Esat (Sagay) Bey’den 04 Mart 1931 tarihinde bir takdir mektubu alır.¹⁵ Marsilya’da yayımlanan yerel gazetelerde birçok övgü dolu haberler ve yazılar çıkar. Bu haberlerden birinde *Eug. Blanc* aşağıdaki satırları yazar:

“Ressam Nüzhet Ayetullah Jouvène Galerisi’nde eserlerinin birkaçını sergiliyor. Minicik bir sergi, çünkü katalogda on dokuz eser olduğu görülüyor. Ancak nitelik niceliği fersah fersah aşıyor. Bu alçak gönüllülük dersi yetersizliklerini kronik fazla üretimle kapatmaya çalışanlar tarafından izlenebilir; amatörler bundan kazançlı çıkar... eleştirmenler belki daha az kıyıcı olurlar.

14 Paul Baldoüin 1874 yılında Paris Güzel Sanatlar Okulu’nda Pierre Puvis’in stüdyosuna kabul edildi. 1888 yılında okulun Müdürü Jules-Antoine Castagnary (1830-1888) tavsiyesi üzerine fresk tekniğini öğrenmeye başladı. 1919 yılında 1929 yılına kadar Paris’te Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nun duvar resimleri atölyesinin başı olarak görev yaptı.

15 4 Mart 1931 tarihli mektubun metni: “Marsilya’da teşhir etmiş olduğunuz eserler hakkında, mahalli gazetelerin tenkitlerini okudum. Ciddi mesai ile ecnebi memleketlerinde kendisini tanıtan Türk gençlerinin çoğalmasa şayanı arzudur. Sizi takdir ve tebrik ederim Efendim. Maarif Vekili Esat. “

Philibert Geraud'un bize daha önce tanıttığı Nüzhet Ayetullah altı portre sergiliyor. Biz onlarda çok güzel uyumuş modeller, bir ifade tatlılığı ve baştan çıkaran renkler bulup çıkarıldık: Genç Bayan Renee G.; Kürt Köylüsü, Küçük Karmen; Yelpazeli Kadın, her biri değişik bir karakteri betimliyor. Resim öncelikle renk sanatı olduğu için, sarıların ahengini taşıyan bu şark şallarına, aynı şekilde kırmızının baskın çıktığı şu "Arap Şalı" ve bu üzerinde bir saksı örtüsünün "canlı" bakır rengini bıçak gibi kesen tanımlanamayacak mor rengiyle Japon şalı ve işte nar rengi fon üzerine mavi Kütahya çinileri, her biri kendine has fiziksel özelliklerini taşıdıkça bizi edebiyat yapma durumunda bırakıyor: şu yumuşacık, muhakkak ki ipekten, bir başkası ise altın filigranlı daha ağır duruyor. Işık dolu, şu Ege manzaraları karşısında edebiyat yapma arzusu tekrar uyanıyor: Efes, harabeleriyle olduğu kadar benzersiz atmosferiyle ünlü. Sayalım: Kutsal Yol, Baskın Kapısı, Kütüphanenin cephe hücreleri, bir Roma Kapısı. Bir de Nüzhet Ayetullah'ın bizlere getirdiği, onca sanatçıya ilhan kaynağı olmuş şarktan, iki İzmir manzarası. Bu genç sanatçının eserlerinde keşif edilecek birçok kalite bulduk. O zaten rüştünü daha yolunun başında ispat etmişti ve birkaç tuvaliyle bizi esir edip, zevk almamızı becerebilmiştir."

14 üzerinden 13 puan alan Ayı başı deseni. Paris, 1929

Nüzhet dördüncü kişisel sergisini ise hem ev hem de atölye olarak kullandığı, 46 Avenue du Parc Montsouris adresinde açar. Nüzhet'in sergi açtığı bu evi birlikte paylaştığı yakın arkadaşı ise daha sonra mimar olarak üne kavuşacak olan İzmirli Rükneddin Güney'dir.

Beşinci kişisel sergisini ise Paris Büyükelçisi Münir Ertegün'ün himayesinde 30 Ocak-15 Şubat 1932 tarihleri arasında 1, Rue des Pyramides-3, Place De Rivoli, Paris adresindeki Galeri P. Hénaut'da açar. Sergide natürmort ve portre çalışmalarından oluşan toplam otuz beş eser yer alır. Bu sergide en çok dikkat çeken tablolardan biri "Vazo, Şal ve Sedef Kabuğu" isimli natürmort olur. Ünlü Fransız sanat eleştirmeni Georges Turpin, serginin açılışında yazdığı bir eleştiride genç ressamdan övgü ile bahsederek, kendisini bir "renk uzmanı" ve "natürmort ustası" olarak niteler:

"Eserlerinde doymaz bir güçle yaptığı parlak, kaygan, alacalı kumaşları, tahta cilalı kutular, bakır kaplar, Çin porselenleri, sedef kabuklar hep bu renk gücünün neticeleridir. Şark zevkinin renk inceliklerinin renk yüklemesinin zengin akisleri kumaşların, cilalı madeni kapların tonlarının kıymetlerini vererek işin üstesinden geliyor. Velhasıl Ayetullah her şeyden önce renklerindeki cümbüşle bir natürmort ustasıdır. "

Bu dönemde 33 Avenue Reille, Paris adresinde ikamet eden genç ressam 22 Ekim-20 Kasım 1932 tarihlerinde Versay Hotel salonlarında düzenlenen Sanat Dostları Derneği'nin 75. Sergisine "Siyahlı Kadın" portresi ve "Vazo, Şal ve Sedef Kabuğu" isimli natürmort ile iştirak eder ve bu sergide "Si-

yahlı Kadın” tablosu ile gümüş madalya kazanır. Paris’te kazanılan başarılar Türkiye’de de yankı uyandırır. *Hâkimiyeti Millîye Gazetesi*’nde yazar *Burhan Asaf* 1932 yılında yayımlanan makalesinde genç ressamdan övgü ile bahsederek aşağıdaki satırları kaleme alır:

Nüzhet Ayetullah Güzel Sanatlar Birliği Resim Şubesi üyeleri ile birlikte. Soldan sağa: Ali Karsan, Nüzhet Ayetullah, Vecih Bereketoğlu, Hikmet Onat, Şevket Dağ, İbrahim Çallı ve Feyhaman Duran.

“İşte yeni ve genç Türkiye’yi bir önsaf milleti yapacak olanlardan bir tanesi daha. İşte memleketin kurutulması davasını bir sahada daha emniyet altına alacak bir eleman daha. Ve bunlar az değildir. Bunlar en lehte tahminleri bile geride bırakacak kadar çoktur.”

Türkiye’ye Dönüş ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’ne Girişi

1932 yılında Paris Milli Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’ndan “Uzman” diploması olarak mezun olan Nüzhet Ayetullah, 5 Aralık 1932’de Paris’ten ayrılmasını ve yurda dönüşünü takiben, İzmir’e veda ederek, 31 Ocak 1933’de İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nde 7183 sicil numarası ile aylık 25 lira maaşla “fresk muallimi” olarak göreve başlar ve bir ay sonra 1 Mart 1933’de otuz sekiz yıl süresince başında kalacağı, Güzel Sanatlar Akademisi’nin Fresk Atölyesi’ ni kurmakla görevlendirilir.

Öğr. Gör. Şerif KUTLUDAĞ
Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü (Emekli)
Yüksek Lisans: Halk Bilimi/Folklor

KÖKENLERİ / TESPİT

Karşı yaka/Karşıyaka; İzmir'imizin göz bebeği bir incisi.

Binlerce yıl önceye dayanan yerleşim yerleri olan Bayraklı Höyüğü ile Yeşilova Höyüğü ve Agora'nın yanında küçük bir yerleşim yeri konumundaki Kordelya hatırasının yaşandığı yöre.

Çaka Bey'in İzmir'i Türk egemenliğine kattığı sekiz yüz yıl önceden başlayan Yamanlar Dağı'na yerleşen atalarımızın 1850' li yıllardan itibaren Küçük Yamanlar, Soğukkuyu, Ferik Osmanpaşa çizgisine yerleşerek Karşıyaka'da varlıklarını hissettirdikleri bir olgu.

Atatürk'ün öncülüğünde kazanılan Kurtuluş Savaşı'yla birlikte 9 Eylül 1922'den itibaren yaşanan sosyal değişimlere bağlı olarak hızla kimliğini bulmaya başlayan "Bizim Karşıyaka'mız"

Tarihi Kordelya hatırasından sonra yeniden yerleşim yeri olma konusunda tercihlerle birlikte son yüz elli yıl içerisinde gelişen özellikle de son elli yıllık periyotta çok hızlı büyüyen yeni bir yerleşim yeri; Karşıyaka.

AMAÇ

Böylesine yeni ve hızla büyüyen/irileşen bir kentte, yaşayan herkese kentlilik; Karşıyakalılık bilincinin verilmesi gerektiği gün gibi açıktır.

Hüsnü Tekeşin'in 2017'de yayınlanan kitabının adındaki "Nerelisiniz?" sorusuna "KARŞIYAKALI!"yım diyebilmek için Karşıyaka'da yaşayan her bireye "Karşıyakalılık Bilinci"nin verilmesi gerekmektedir.

KARŞIYAKALI OLMAK DEMEK NE DEMEK?

Bu başlıklı sorunun cevabını biz Karşıyaka'yı yaşayan, bizzat hatıraları olan hem Karşıyakalılarda hem de sevgili annesi Zübeyde Hanım'ı

Karşıyaka'nın toprağına emanet etmiş olan Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sözlerinde buluyoruz:

İşte Mustafa Kemal ve Karşıyakalılar arasında geçen sevginin en coşkulu ifadesi olan sözler:

"İzmir'in Karşıyakalıları, size derin muhabbetle selamlarım.

Ben bütün İzmir'i ve İzmirilileri severim.

Güzel İzmir'in temiz kalpli insanların da beni sevdiklerinden eminim.

(Vallahi paşam, kurbanız paşam sesleri)

Yalnız bir tesadüf beni Karşıyaka'ya daha ziyade rabt etmiştir. Karşıyakalılar, anam sizin sinenizde, sizin topraklarınızda yatıyor.

(Sen sağ ol sesleri)

Karşıyakalılar, İzmir'i gördüğüm gün evvela Karşıyaka'yı ve orada sizin Türk topraklarınızda yatan anamın mezarını gördüm."

Hakimiyet-i Milliye, 13 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1341 (1925)

KSK: "Kaf - Sin - Kaf" tazahüratıyla kulaklarda yer eden Karşıyaka Spor Kulübünün tarftarlarından Arap Osman(Ateş)ın sözleri:

"Biz KSK için doğduk. Onun kucağında ölmek isteriz. Yeşil kırmızıdan başka aşkımız olamaz. Benim doğduğum, büyüdüğüm, okuduğum, ecdadımın gömülü olduğu yerdir Karşıyaka. Babamın vatanıdır. Bu yüzden KSK'liyiz. Herkes KSK'li olamaz, KSK'li olmak çok zordur, kalbinin güm güm atması gerek KSK için..." Arap OSMAN (Ateş)

Karşıyaka'nın çok değerli yazarlarından Hüsnü TEKEŞİN'in Karşıyaka'ya dair sözleri:

"... Kundaklardan tabutlara
'Karşıyakalılık' miras yarınlara
Yaşamayan anlayamaz

Karşıyaka ayrı bir aşk!
Bitse ömür geçse hayat
Son nefeste haykırarak..."

Hüsnü TEKEŞİN

Bir dönemin eşhur yazarı Metin Toker'ın konuya dair sözleri:

Karşıyakalı'ya
nereli olduğunu sorduğunuzda
"İzmirliyim" değil "Karşıyakalıyım" cevabını
alıyorsunuz"

Metin TOKER

KARŞIYAKA & K.S.K. İLİŞKİSİ

"Karşıyaka (İzmir) o tarihte, nüfusu on beş bin civarında 'alafranga' bir kıyı kasabası; mayoyla çıkıp, Körfez'de denize girebiliyorsunuz. 1930'lu yıllar: Çocukluğumuz futbol çocukluğu. Hepimiz "Kaf Sin Kaf"lıyız , yani Karşıyakalı; ne var ki o günlerde Karşıyakalıyım demek hiç birimizin aklından geçmiyor, takımın adı Kaf Sin Kaf..."

Zaten takımın tarihi eski, adı Karşıyaka Spor Kulübü... Şahsen Karşıyaka denmesini de yadırgıyorum, Kaf Sin Kaf bu yahu!.."

Attila İlhan'ın "Ligler sona ererken" 7 Haziran 1987'de Milliyet Gazetesinde

Karşıyakalılık ile K: S: K: öylesine bir aradadır ki... "Nerelisiniz?" sorusuna "Karşıyakalı!" cevabını almanız şaşırtıcı olmaz bu kutsal topraklarda.

Hüsnü TEKEŞİN

"Kaf Kaf Kaf / Sin Sin Sin / Kaf Sin Kaf Sin Kaf" tezahüratının sahibi Bilge Umar'ın babası Cemal Ahmet Bey, 1926 yılında "İzmir şampiyonu KARŞIYAKA Kulübü'nün Mazisi" yazısında şöyle der:

"... Muhitin İzmir'den ayrılığı, kulübün tarihi ve İzmir'de ilk defa teşekkül etmiş bulunması bize ayrı bir husisiyet bahşetmektedir." (özellik kazandırmaktadır...

"... Hep düşünmüştümdür; bu Kaf-Sin-Kaf ruhunun mayasında bambaşka bir şey var diye. Kocaman şâirler yetiştirmiş bu maya. Kent sevgisinden spor aşkına ilerleyen hemşehrilik tut-

kusundan başlayıp renk aşkına yönelen bir kent kültürü yaratmış karşıyakalılar. Kuşaktan kuşağa geçmiş bir ruh. Dışarıdan gelenler de tereddütsüz atılmışlar bu beraberliğe. Evlerde tencereler kaynarken, babalar oğullara eski maçlardaki zaferleri, ünlü futbolcuların öykülerini anlatmışlar. Dilden dile geçmiş, atlamış ve ilerlemiş "Karşıyaka Destanı."

Armasına bizzat Atatürk'ün emri ile ay yıldız koyma şerefini taşıyan ilk ve son spor kulübü Karşıyaka Spor Kulübü olmuştur.

Cumhurbaşkanı Atatürk ziyaretinde KSK' li bayan tenisçileri izledikten sonra, "Ben sporcunun zeki, çevik ve aynı zamanda ahlâklısını severim" sözünü de Karşıyaka'da söylemiştir.

H. Tekeşin, Nerelisiniz? Karşıyakalı! Sayfa 122 Karşıyaka 2017

108. Yıla Buruk Kutlama

KSK Spor Kulübü 108. kuruluş yıldönümünün kutlama mesajı şöyle der. KSK resmi internet sitesinde yer alan KSK'nin kuruluş öyküsü unutulmaz:

"Takımımızı kurmak için bir zeytin ağacı altında karar veren gençler: Yunan, Rum, İngiliz ve Ermeni takımlarına karşı mücadele etmek için ant içmişlerdi.

1900 yılında yabancı egemenliğinde bir sömürge kenti gibi olan İzmir'de Türk gençlerinin futbol kulüplerinde millî örgütlenme yapmak istemeleri Karşıyaka Spor Kulübü' nü doğurdu.

İzmir futbol ligi, yabancıların takımları ile doluydu. Panialios, Apollon, Pelops, Evangelidis, İskoç, Karakoviri, Midilli karması gibi Yunan, İngiliz ve Ermeni karışımı takımlar ile İtalyan Garibaldi takımı başa güreşiyordu.

İşte böyle bir ortamdı, Türkleri de futbol kulübü kurmaya iten. İki büyük reaksiyon doğdu. Birincisi 1912'de Karşıyaka'da Karşıyaka Spor Kulübü' nün doğuşu, ikincisi de Türklük için er meydanına atılmış yüce hareketlerdi."

Hiç kimsenin kuşkusu yok ki, Karşıyaka Spor Kulübü sonsuza dek dimdik ayakta olacak ve gelecek yıllarda kuruluş yıldönümlerini coşkuyla kutlamaya devam edecek.

Her şeye karşın...

Çok yaşa şanlı Kaf Sin Kaf.
Gazete Karşıyaka, 3-9 Kasım 2020 Sayı 20,
Sayfa 12

KARŞIYAKA'NIN SİYASİ VE SOSYAL TARİHİ ÜZERİNE NOTLAR:

Bayraklı'daki Tepekule Höyüğü ile Yeşilova Höyüğüyle, Agora'daki kazılarla ilk yerleşimi MÖ 5000 yıl önceye giden güzel İzmir'imizin, Yamanlar Dağı vadisi ile Küçük Yamanlar Tepesi üzerindeki iskan izleriyle, ilk yerleşimi MÖ dönemlere tarihlenen bir başka yerleşim alanı da Karşıyaka'mızdır.

14. yy boyunca Kadifekale'de tutunmuş Aydınoğulları ile aşağı kente hakim Latinler arasındaki mücadele ve Timur'un 1403'de Liman Kalesi'ni ele geçirerek şehri birleştirmesi İzmir'i bir Türk vatanı yapmıştır. Sonraki yirmi yıl içinde Osmanlı Devleti ile Aydınoğlu Beyliği arasında el değiştiren İzmir 1424 yılında Osmanlı Sultanı II. Murad döneminde kesin olarak Osmanlı yönetimine girmiştir.

1467'den önce tertip edilen Osmanlı Devleti'nin ilk mufassal defterinde Karşıyaka "Kürdelen" ismiyle ve "padişah hası" olarak kaydedilmiştir. 1478'e ait ikinci defterde de "KÜRDELEN" ismi okunmaktadır.

XIX yüzyılın sonlarına kadar Karşıyaka'daki Müslüman-Türk nüfusun tamamına yakını Yamanlar Dağı'nın İzmir Körfezi'ni seyreden tepelerine serpilen köylerde: Sepetçi, Ilıca, Dallık, Soğukkuyu ve Küçük Yamanlar (Değirmen)'de oturmaktadır.

Devamındaki gelişmeleri de şöyle takip edebiliyoruz Karşıyaka'mızın:

1860'larda köy statüsüne erişen Karşıyaka mahalle olarak geçmektedir.

1865'te İzmir-Kasaba demiryolu Karşıyaka-Menemen üzerinden bölgeye ulaşır.

Ne var ki bugünkü Karşıyaka'mızın yerleşim alanları 1870'lere kadar İzmirli avcılarının çulluk vurmak için gittikleri bir av sahası olarak geçmektedir kayıtlarda.

1874'te Soğukkuyu Camisi Çömezzâde Hacı Mehmet Efendi tarafından yaptırılır.

1887'de İzmir Belediyesi'ne bağlı Karşıyaka

Belediyesi kurulur. Çömezzâde Hacı Mehmet Efendi Karşıyaka Belediyesi'nin ilk belediye reisi olur.

1890'da Bornova'ya bağlıdır Karşıyaka.

1893'te Aydın Vilayet Salnamesi'ndeki kayda göre Karşıyaka ve köyleri İzmir'e bağlanır.

1902'de Hacı Osman Paşa Camii Tümen Komutanı Hacı (Ferik) Osman Hilmi Paşa tarafından yaptırılmıştır. Hem 1874'te yaptırılan Soğukkuyu Camisi hem de 1902'de yaptırılan Hacı Osman Paşa Camisi mütavi mimarisıyla ve ev içi sadeliğiyle aynı zamanda yapıldığı tarihte Karşıyaka'da yaşayan Türklerin maddî güçlerinin de ne kadar zayıf olduğunun somut birer göstergesidir.

1904'te Elen Kilisesi yaptırılmıştır. Elen Kilisesi ise yapıldığı 1904 tarihinde yörede yaşayan Levantenlerin ve Hıristiyanlık inancına sahip olan unsurların maddî güçlerinin bir göstergesidir. Aynı zamanda da Karşıyaka'yı nasıl sahiplendiklerinin de somut bir göstergesidir. 2022 yılında bile bu iki inancın mimari eserlerinin karşılaştırılması o yılların Karşıyaka kimliğinin de en canlı somut göstergeleridir.

xx. yüzyılda Karşıyaka'ya bağlı köy ve mahalleler:

Donanmacı, Alaybey, Osmanzade, Soğukkuyu (Sıralıköy'ün bir mahallesidir), Gayrimüslüm Mahalleler: Papaskale (Bostanlı), Tomazo (Nergiz), Petrota (Naldöken)

1909'da Karşıyaka'da Dedebaşı, Sıralı, Tahracı, Sancaklı, Yamanlar, Şemikler, Boşnak ve Papas köyleriyle birlikte 3000 hanede 13.000'e yakın bir nüfus vardır.

Zübeyde Hanım'ın Karşıyakalı oluşu:

Zübeyde Hanım 14 Aralık 1922'de Karşıyaka İstasyonu'na inmiş ve şimdi Latife Hanım Köşk Kafe olarak hizmet veren bahçe içerisindeki iki atlı köşke geçmiştir. Bir ay yaşadığı misafir olarak yaşadığı köşkte 14 Ocak 1923'te de vefat etmiştir. Acı haberi Eskişehir'de alan ATATÜRK başyaveri Salih Bozok'a telgraf çekerek gereğinin yapılmasını istemiştir. Kendisi 27 Ocak 1923'te Karşıyaka'ya gelerek annesinin mezarını ziyaret edebilmiştir.

Karşıyaka'nın ilçe oluşu:

Karşıyaka, 4 Aralık 1929' da Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Şükrü Kaya imzasıyla Başvekâlet'e (Başbakanlığa) gönderilen kararnamenin 7 Aralık 1929'da Cumhurbaşkanı Gazi. M. Kemal tarafından onaylanmasıyla nahiye olur ve şu mahalle ve köyler Karşıyaka'ya bağlanır:

Simikler (Şemikler), Çili (Çiğli), Boşnak, Sancaklı, Alucra, Bostanlı, Dedebaşı, Turan ve Bayraklı...

4 Mart 1954 tarih ve 6324 sayılı, "Yeniden Kaza Kurulması Hakkında" başlıklı kanunla Karşıyaka ilçe merkezi olur.

İlk kaymakam olarak Nihat Tahiroğlu atanır.

Karşıyaka Kaymakamlığı bugünkü binasına 1984'te kavuşur.

1900'lü yıllarda Karşıyaka boydan boya Rum, Ermeni ve Levantenlerin yaşadığı bir yerleşim alanıdır. Verilen nüfus bilgileri 8.000 ile 15.000 arasında değişmekte ve nüfusun içinde az sayıda Türk yaşamaktadır. Türklerin yaşam alanları Küçük Yamanlar Tepesi ile Soğukkuyu, Osman Paşa Camii güzergâhı ile Bahariye Mahallesi' dir.

Ör: 1921'de İzmir Yunan idaresinin resmi kayıtlarına göre: 12.500 Rum, 3.650 Türk, 1.200 Ermeni, 550 Musevi, 1.210 Yabancı: Toplam: 19.110 kişinin yaşadığı Karşıyaka'da Türk nüfusu 3.650 olarak verilir.

9 Eylül 1922'nin ardından Rumların ayrılmasından sonra Karşıyaka nüfusunda bir düşüş yaşanır.

Karşıyaka'nın sembol binalarından Karşıyaka Öğretmenler Lokali:

Karşıyaka Vapur İskelesi karşısındadır.

1938 'de yurt genelinde açılması kararlaştırılan 39 Halkevi'nden birisi olan Karşıyaka Halkevi bu binada açılır.

(19 Şubat 1932'de İzmir Halkevi açılır. Öncelikle 22 kent merkezinde. 1951 'de kapandığında 478 şubesi vardır.)

Bina, 1909 yılında Karşıyaka'da tiyatro gösterilerinin asıl merkezi: "Kulüp Tiyatrosu" olarak bilinen PETROCOCHİNO KULÜBÜ'dür.

Karşıyaka'da oturan Levantenler tarafından kurulmuş İzmir'deki "Avrupalılar Kulübü" gibi sadece üyelerine hizmet vermektedir; masa

oyunları oynanır, danslı toplantılar ve gösteriler yapılır. Binanın alt katında da tiyatro oyunları sergilenir.

Latife Hanım Köşkü:

1850' li yıllardan itibaren İzmirli Levantenler ve zenginler Karşıyaka sahil şeridinde köşkler ve geniş bahçeli evleriyle yerleşmeye başlarlar. Bu tüccarların arasında Latife Hanım'ın babası Muhammer Bey de vardır: Şu an kullanılan ve Latife Hanım Köşkü adıyla anılan bina ile deniz arasında bina da yoktur.

Ağır bir hastalık geçiren Zübeyde Hanımın hastalığına hem deniz havası iyi gelir gerekçesi hem de gelin adayı olan Latife Hanım'ı görmek amacıyla gelip bir ay kaldığı bina günümüzde Latife Hanım Köşkü adıyla hizmet vermektedir.

Bina, 1967 yılında adliye binası olarak hizmet verir.

Latife Hanım Köşkü Anı Evi 2008' de hizmete açılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa Camisi: Türkiye'nin ilk betonarme binası olarak yapıldığı bilinen cami 5 Şubat 1962'de M. Kemalpaşa Cami adıyla hizmet vermeye başlar. Mustafa Kemal Paşa adını taşımasıyla da ülkemizdeki camiler arasında özel bir yere ve anlama sahiptir.

Karşıyaka'ya Yamanlar Suyunun Akıtılması

Karşıyaka'ya su getirilmesi için 1 Ocak 1932'de proje yarışması açılır. 6 proje gelir yarışmaya. Birincinin ödülü 4 bin liradır. Bakanlıklarca yapılan inceleme sonucunda PONT A MOUSSON firması kazanır. Kişi başına 45 litre üzerinden 25 bin kişinin su ihtiyacı karşılanacaktır.

İhale, 157 bin liraya müteahhitler İbrahim Galip, Mehmet Galip ve Erzurumlu Nafiz Beylerin şirketine verilir.

Karatepe'deki akıntılar, Lük Pınarı ve Dalgınpınar suları Soğukkuyu civarındaki Değirmendağı'ndaki ana depoya bağlanır.

İmamdamı, Kızılçukur, Kuruca, Dümbüldek, Çarıkdere membalarındaki kaputajlar da yapılır ve borular döşenir. Böylece, Yamanlar suyunun Başbakan İsmet İnönü'nün katılımıyla 26 Ağustos 1934'te Karşıyaka Çocuk Yuvası' nda resmi açılışı yapılır. Akşamına Başbakan İsmet Paşa

için bir gardenparti verilir. İsmet Paşa yaptığı konuşmada şunları söyler:

“Şehre su getirenler, su gibi, su kadar aziz olmuşlardır ve olacaklardır.”

Karşıyaka'nın okulları:

1885' te Rum ilkokulu; 60 öğrencilidir.

1891-1894 Karşıyaka Dame de Sion Kız okulu.

1897' de “Meclis-i Maarif-i İslâmiye” teşkilatı kurulur. 120 öğrencili ilkokul açılır. 1901' de Soğukkuyu'da erkek, Bahariye'de de kız öğrenciler için ilkokul oluşturulur.

1923' te Karşıyaka'da 4 ilk okul vardır. İki erkek, birisi kız diğeri de karma okuldur.

1934' te üç ilk okul ismi vardır: Ankara, Cumhuriyet , Türk Birliği

1930'ların başında Karşıyaka'da ortaokul yoktur. Öğrenciler İzmir merkezdeki liseler bünyesindeki ortaokullara gitmek zorundadır.

15 Ekim 1932 Karşıyaka Ortaokulu' nun açıldığı tarihtir.

17 Eylül 1945 Karşıyaka Lisesi açılır.

1915'te de Karşıyaka'da KIZ MUALLİM MEKTEBİ açılır.

ATATÜRK bu okulu, ilki 14 Ekim 1925'te olmak üzere 3 kez ziyaret eder.

KARŞİYAKALI OLMA BİLİNCİNİ OLUŞTURACAK KAYNAKLAR:

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün, İZMİR-KARŞİYAKA ilgisi.

Zübeyde Hanım'ın Anıt Mezarı ve manevî varlığı

Latife Hanım Köşkü' nün varlığı ve hatırası.

Fahrettin Altay Paşa' nın 9 Eylül 1922' de Karşıyaka'yı düşman işgalinden kurtuluşunun hatırası.

Bombacı ALİ ÇAVUŞ heykeli ve Kurtuluş Savaşı' ndaki kahramanlık hatırası.

KSK Karşıyaka Spor Kulübü' nün kuruluş felsefesi ve

Zühtü IŞIL anıları.

Attila İLHAN ve Karşıyaka ilgisi.

Yaşar AKSOY, Hüsnü TEKEŞİN, Turan MUŞKARA vb isimlerin Karşıyaka üzerine kitapları, yazıları, yayınları...

BERBER, Engin - SERÇE, Erkan, Karşıyaka Ta-

riki, Karşıyaka Belediyesi, Bornova - Mart 2014

Karşıyaka Belediyesi' nin çıkardığı GAZETE/KARŞİYAKA'da yayınlanan Karşıyaka üzerine makaleler ve Karşıyakalılık duygusunu işeyen yazılar.

KARŞİYAKALI OLMA BİLİNCİNİN OLUŞABİLMESİ İÇİN ÖNGÖRDÜĞÜMÜZ ÖNERİLER:

Karşıyakalılık bilincini oluşturacak olan verilerle ilgili bir envanter çalışması yapılması.

Bu envanterin taranmasıyla elde edilecek temel bilgi ve duyguları içeren bir el kitabının hazırlanması. Bu el kitabının Karşıyaka'daki evlere, iş yerlerine ve öğrencilerle buluşmasının sağlanması.

İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü ile iş birliği yapılarak konuya dair bilgi ve duyguların yaşayan sembol Karşıyakalı isimler tarafından öğrencilere aktarılmasının temin edilmesi.

Karşıyakalılık bilincine esas teşkil edecek bilgi, belge ve duyguların sanat eserlerinde (şiir, tiyatro, resim, heykel vb) yer alması için sanat çevreleriyle işbirliği yapılması.

Okullarda konuya dair yarışmaların tekrarlanarak gelenek hale getirilmesi.

SONUÇ

Karşıyaka' da yaşayan her bireyin Karşıyaka'nın hikâyesini ve bu hikâyenin taşıdığı duyguyu kalbinde taşıması sağlanarak “Karşıyakalılık Bilinci”nin oluşturulması Karşıyaka'da yaşayan ve yaşayacak olan sevgili Karşıyakalılara yapılabilecek en büyük iyilik ve farkındalık oluşturmak olacaktır.

Karşıyakalı olmak demek:

1874'te Soğukkuyu Camisi' nin, 1902'de FerikHacı Osman Paşa Camisi' nin yapılışındaki derin anlamı bilmektir.

Karşıyakalı olmak 1904'te devasa bir yapı olan Helen Kilisesi' nin taşıdığı anlam derinliğini ve niçin devasa yapıldığını bilmektir.

Karşıyakalı olmak, 20. yy başında İzmir'in Karşıyaka'sı boydan boya levantenlerin yazlıkları, iş yerleri, kiliseleri, havraları ile donatılmışken atalarımızın niçin Yamanlar Dağı' nın vadisinden Küçük Yamanlar-Soğukkuyu ve Osman Paşa Ca-

misi' ne kadar olan alanda yaşama imkânı bula-bildiklerini bilmektir.

Karşıyakalı olmak, 1912'de Omirus'un bahçesinde Zühtü Işıl'ın Kaf Sin Kaf'ı kurarken renk tercihindeki yeşilin İslamı kırmızının Türklüğü temsil etmesi için seçildiğinin derin anlamını bilmek demektir.

Karşıyakalı olmak, Latife Hanım Köşkü'nde mumyalarla somutlaşan Latife Hanım, Zübeyde Hanım ve Mustafa Kemal'in niçin İzmir'de oldukları ve niçin yollarının kesiştiğini ve hayat hikâyelerini bilmek demektir.

Karşıyakalı olmak 9 Eylül 1922 günü Fahrettin Altay komutasındaki süvarilerimizin Menemen üzerinden Karşıyaka'ya gelişlerinin derin mânâsını bilmek demektir.

Karşıyakalı olmak Alaybey metrosunun yanındaki meydanda heykeliyle her daim Karşıyakalıları selamlayan Bombacı Ali Çavuş'un temsil ettiği Kuvayı Milliye ruhunu içselleştirmek demektir.

Karşıyakalı olmak, 9 Eylül 1922 gününün mânâsını iyi bilmek demektir.

Karşıyakalı olmak, bütünüyle İzmirli olmak demektir. İzmir'in 9 Eylül 1922 sabahındaki kuruluşunun mânâsını iyi bilmek demektir.

Karşıyakalı olmak "İzmir'in dağlarında açan çiçeklerin" niçin açtığını iyi bilmek demektir.

Karşıyakalı olmak,

Karşıyaka Belediyesi' nin çıkardığı, Engin BERBER ile Erkan SERÇE'nin "Karşıyaka Tarihi" kitabını;

Yaşar AKSOY' un, "İzmir'i Sevme Sanatı" kitabı ve Karşıyaka üzerine yazılarını;

Hüsnü TEKEŞİN, in kitapları ve yazılarını,

Turan MUŞKARA'nın Karşıyaka hatıralarını;

Ahmet DİKER'in , "Direnişten Dirilişe Kafsin-kaf Tarihini Yazanlar" kitabını

Karşıyaka Belediyesi' nin çıkardığı Gazete Karşıyaka'nın ilk 50 sayısındaki Karşıyaka tarihine dair köşe yazılarını iyi okumak ve iyi anlamak demektir.

Karşıyakalı olmak demek, Atatürk'in KSK'nin armasına 24 Haziran 1926'da Türk bayrağının ay yıldızını niçin eklettiğini bilmek demektir.

"Karşıyakalı olma bilinci" sonuçta Bir Karşıyaka taraftarının sözlerinde saklıdır

"Karşıyakalı olunur,
Karşıyakalı doğulur,
Karşıyaka aşk bir kara sevda
Karşıyaka bir tutkudur!."
Doğrudur...

Karşıyaka'ya sonradan da gelseniz
KARŞIYAKA'YA ÂŞIK OLUNUR!..

Ve Karşıyakalı olunur...

Bu çok anlamlı sempozyumu düzenleyen Karşıyaka Belediye Başkanı Sayın Dr. Cemil TUGAY'ı, sempozyum için emeği geçenleri ve bildiri sunan tüm katılımcıları saygıyla selamlıyorum.

KARŞİYAKALILAR YAŞADIKLARI YERİ, SİMGELERİ, KİŞİLERİ, MEKANLARLA OLAN İLİŞKİLERİNİ NASIL TANIMLIYORLAR?

*Prof. Dr. Ahmet Talimciler
İzmir Bakırçay Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fak. Sosyoloji Bölümü*

Karşıyakalılar Yaşadıkları Yeri, Simgeleri, Kişileri, Mekanlarla Olan İlişkilerini Nasıl Tanımlıyorlar?*

Kelimeler bizi tanımlayan söz dizileridir. Sadece işaret ettikleri anlamla kalmazlar aynı zamanda her birimiz açısından dile getirdiklerinin çok ötesinde ve üstünde anlamları da bünyelerinde barındırırlar. Bu çalışmada Karşıyakalıların Karşıyaka'nın yanı sıra Karşıyaka Spor Kulübü ve hayatlarında yer etmiş bulunan bazı isimler, simgeler, mekanlarla kurmuş oldukları bağlantının nasıl gerçekleşmiş olduğuna odaklanacağız. Bu çerçevede Karşıyakalıların kendi kimliklerini oluştururken söz konusu kelimeleri nasıl içselleştirdiklerinin yanı sıra içinde yaşadıkları veyahut yaşattıkları Karşıyaka'ya dair aidiyetlerini sağlayan hususların neler olduğunu irdelemeyi amaçlıyoruz. Bunun için ise Karşıyaka'da halen yaşamakta olan farklı yaş ve eğitim kategorilerine mensup yüz kişiden basit tesadüfi örneklem aracılığıyla elde edilen bulguların kelime bulutu tekniği kullanılarak yanıtlarının görselleştirilmesi yoluna gideceğiz.

Çalışmamızda 50 adet soru yer alıyor ve bu sorular için istenilen ilk akla gelen yanıtlar değerlendirilmeye tabi tutuluyor. Bu amaçla önce Karşıyaka ve ardından Karşıyaka Spor Kulübü hakkındaki düşüncelerinin neler olduğunu öğrenmeye çalışıyoruz. Ardından gelen dört soruda ise öncelikle Karşıyaka ilçesi ile özel bir bağı bulunan Mustafa Kemal Atatürk'ü ve bu bağlantının oluşmasına yol açan biricik annesi Zübeyde Ha-

nım'ı ardından ise Türkiye Cumhuriyeti ve Laiklik kelimelerinin yarattığı çağrışımları saptama yoluna gidiyoruz. Karşıyaka içinde yer alan mekanlar, özgül yer adları ve simgeleşmiş bazı isimler ile Karşıyakalıların nasıl bir bağlantı kurduğunu verdikleri yanıtlar üzerinden irdelemeye çalışıyoruz. Burada farklı yaş kategorileri açısından sorulara verdikleri yanıtların farklı olacağı gerçeğini sosyolojik bir olgu olan toplumsal değişme kavramı açısından özellikle geçmiş, bugün ve hayalinizdeki Karşıyaka soruları ile çalışmamızda kullandığımız Kelime Bulutu tekniği ile göstereceğiz.

Çalışmamızın son sorusu ise Karşıyakalılığın kişilere göre nasıl bir anlam ifade ettiğinin ortaya konulmasını içeriyor. Katılımcılara yönelttiğimiz Hayalinizdeki Karşıyaka sorusunun yanıtı ise her bir yanıtın kendi içinde özel bir yeri olduğu için bir sınıflamada bulunulamayacağı için içlerinden seçilen örnekleri olduğu gibi aktarma yoluna gittik.

İçinde yaşanılan kent, burada yaşayan insanların hayatlarını sürdürdükleri mekânsal bir alan olma özelliğinin yanı sıra kimliklerinin oluşumunda da etkili olan bir referans kaynağıdır. Bilgin'e göre; bireyler yaşam alanlarını özelleştirir ve birbirinden farklılaştırırlar.

Çeşitli mekanları, özellikleri bakımından farklılaştırarak bir 'yer kimliği'ne büründürme eğilimi gösterirler. Bununla bağlantılı olarak 'başka yer'e karşıt olarak bir 'burası' noktası inşa eder ve bu yeri bir 'kimlik yeri'ne dönüştürürler. "Bir kenti özelleştirmek, onu kendimizin kılmak demektir. Bir başka deyişle başkalarının yerinden

ayırt etmek, 'kendi yeri'ne, 'yuva'ya dönüştürmektir... İnsan, belirli bir mekân parçasında, sadece bir yerde bulunma ve bir alan kaplamanın ötesinde, bir yaşam alanı inşa eder. Mekânda yer alış tarzı, aktif bir tarzıdır ve bu tarz esas olarak mekânı kendisinin kılmaya, kendisi için görmeye dayanır" (Bilgin,2013).

Kentler yaşayan organizmalardır ve hafızalarında kentin bütünlüğünü oluşturan pek çok alanın izleri yer alır. Hepimiz için yaşadığımız yer ile kurulan ilişki ve bu ilişkinin hayatımızdaki bağlantısı farklı düzeylerde hissedilmektedir. İçinde yaşadığımız kenti, ilçeyi ya da mahalleyi kendinizden bir parça haline dönüştürmek suretiyle hem onu hem de kendinizi dönüştürmüş olursunuz. İçinde yaşadığımız yer, kimliğimizin bir göstereni haline dönüştüğünde, sizi siz yapan parçalardan birisi halini alır ve yaşamınız boyunca buna vurgu yapacağınız bir aidiyet şeklinin oluşmasına katkıda bulunur.

Yıllar içerisinde Karşıyaka ilçesi önce bağlık ve bahçelik yerlerin yol ve apartmanlaşma süreci ile değişmeye başladı ardından ise ilçenin içerisinde bambaşka yaşam alanları ortaya çıkıverdi.

1960'ların hatta 70'lerin başında Deniz Bostanlısı olan yerin şu andaki konumunun ne kadar farklı hale dönüştüğünü ilk örnek olarak verebiliriz. Benzer şekilde bugünkü Girne Caddes'nin olduğu yerde daha önce lunapark olarak kullanılan kısmın öncesinde Papaz erikleri tarlasının ve onun yanı başında yüzlerce mandalin ağacı tarlasının olduğunu hatırlatmak isterim. Yıllar önce şu anda Atakent'in olduğu bölgeye bir pasta siparişi götürmüş ve bir anda kendimi naylon evler arasında bulmuştum. Şu anda o bölgenin de nasıl bir değişim gösterdiğini mekânsal anlamda bambaşka bir pozisyona doğru evrildiğini söylemeye bile gerek yok!

Son olarak Mavişehir olarak adlandırılan ve aslında bataklık bölgesi olarak bilinen yerin halen Karşıyaka'nın en pahalı ve statüsü en yüksek bölgesi olma gerçeğini de belirtmek durumundayım. Benzer biçimde Bahriye Üçok Bulvarı ile Atatürk Bulvarı'nın olduğu bölgelerin de aynı şekilde bahçelerden bulvarlara ve apartmanlara dönüş-

tüğünü hatırlatmalıyım. Özellikle bu iki bölgede çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını geçirmiş birisi olarak yaşanan dönüşüm sürecinin büyüklüğünü yakından hissedenlerden bir tanesiyim.

Çalışmamızı daha anlaşılır kılabilmek adına Karşıyaka ilçesinin yıllar içerisinde nasıl bir demografik süreç geçirdiğini de ortaya koymanın özellikle farklı yaş kategorilerindeki katılımcıların mekanlara ve sembollere ilişkin değerlendirmelerini anlamlandırmada daha yararlı olabileceği kanaatindeyim.

1965 yılında 96.344 kişinin yaşadığı bir ilçeden 2020 yılında 350.100 kişinin yaşadığı bir ilçeye geçiş yapıldı. Arada farklı yıllara ilişkin şu rakamları da zikretmek daha anlaşılır olmasına yardımcı olacaktır. 1975 yılında 203.697 kişi, 1985 yılında 348.513 kişi, 2000 yılında 438.764'e ulaşan rakamla her geçen yıl biraz daha büyüyen ve gelen nüfusla birlikte kentsel sorunların daha da kendisini hissettirdiği bir Karşıyaka ile karşı karşıya kalıyoruz. 2007 yılında 515.184 olan ilçenin nüfusu 2008 yılında Bayraklı ilçesinin kurulması sonrasında 296.031'e düşüyor. 2010 yılında 310.061, 2015 yılında 333.250 ve 2019 yılında ise 349.290'a ulaşıyor.

Kentleşme sürecini işte bu nüfus istatistiklerisyonrasında yeniden düşünmek durumundayız. İçinde yaşanılan kente dair algılarımız bir taraftan kendi kişisel deneyimlerimiz ve yapıp ettiklerimiz ile şekillenirken öte taraftan toplumsal hayatta olup bitenlerle de doğrudan biçimlendirilmektedir. Bu açıdan olup bitenlere baktığımızda kentlerin sadece birer mekân olmadığı gerçeği ile karşı karşıya kalırız.

Karşıyakalıların yaş kategorilerine göre farklı zaman dilimleri içerisinde yaşadıkları mekân ve o mekândaki kişilerle kurmuş oldukları bağlantılar farklılık gösterecektir ve yanıtlarda da bu durum net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Nüfusun çok daha az olduğu dönemleri görüp bilenler açısından Karşıyaka Çarşısı ve oradaki alışveriş kültürü ile günümüzdeki durumu kıyas bile kabul etmeyecek oranda farklılık arz etmektedir. Benzer şekilde bir zamanlar sahil boyunda denize girip, balık avlayanların söyledikleri ile bu durumu hiç

9. Vapur İskelesi

Körfez ulaşımı Karşıyakalılar açısından İzmir'e açılan kapının en önemli kilit noktalarından bir tanesini meydana getirmektedir. Konak ilçesine gidiyorum yerine İzmir'e gidiyorum cümlesi burada ete kemiğe bürünmektedir. Manzara,

en güzel ve rahat ulaşım çeşidi, martılar, tarihe tanıklık ve unutulmaz maç dönüşleri öne çıkan yanıtlar arasında yer almaktadır.

10. Karşıyaka İzban İstasyonu

İzban hızlı raylı ulaşım sistemi olarak devreye girdiğinden bu yana Karşıyaka istasyonu olarak adlandırılan yere ilişkin yaklaşımların da yaş ka-

tegorilerine göre farklı bir nitelik arz ettiği görülmektedir. Yaş kategorisi yirmi ve altına düştüğünde Karşıyaka Tren İstasyonu ve ona eşlik eden anılar yok olurken elli yaş ve üzerinde anılar çok daha ön plana çıkmaktadır.

11. Nikah Dairesi

Nikah Dairesi verilen yanıtlar içerisinde hem geçmişin yüzülebilir körfezini hem de günümü-

zün evlendirme mekanını işaret ettiği için önemli bir noktayı gözler önüne sermektedir.

12. Soğukkuyu Mezarlığı

Ölüm, bireysel bir durumdur fakat ölüm anından başlayarak yaşanan bütün süreçler ise toplumsaldır ve içinde yaşanan kültürün, üretmiş olduğu bütün değerlerin aksettirildiği bir duruma karşılık gelir. Ölüme ilişkin mekanları belirleyen de yine içinde yaşanan kültürün, söz konusu alana nasıl yaklaşmakta olduğu gerçeğidir. İzmir'in en eski mezarlıklarının başında gelen Soğukkuyu mezarlığı geçmiş ile bugünü bir arada tutan toplumsal hafızanın önde gelen alan-

larından bir tanesi olduğu için Karşıyakalıların zihninde önemli bir yer tutmaktadır. Belki de bu yüzden geçmişimiz, son durak, eski dostlarımız, atalarımız gibi ifadeler kullanılmaktadır.

13. Mustafa Kemal Paşa Camisi

Türkiye’de Mustafa Kemal adını taşıyan tek cami olma unvanına sahip bulunan Karşıyaka çarşısı içindeki camiye ilişkin kelimelerin yine Mustafa Kemal Atatürk adı ile olan bağlantıya vurguda bulunduğunu belirtmeliyiz. Bu durum Karşıyakalılar için gurur ve onur ile açıklanmaktadır. Bunun dışında kişilerin caminin bulunduğu yer üzerinden kendi kişisel hayat hikayelerinde kaplanan alan doğrultusunda tanımlama yapıyor olmaları da dikkat çekicidir.

14. Kilise Sokağı

Bazı sokak numaraları orada yaşayan kişilerin zihinlerinde var olan ve kuşaktan kuşağa aktarılan isimler ile anlam kazanırlar. 1728 Sokak

olarak bilinen sokağın çok daha iyi bilinen adı ise sokakla özdeşleşen tarihi kilisedir. Karşıyaka'nın yıllar içerisinde çok kültürlü yapısı kaybolma eğilimi göstermiş olsa bile sokağa adını veren kilise ile kurulan ilişki yer tarifinden tutun da geçmişin anılarındaki izine kadar pek çok noktada varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Kalabalık ve park sorunu Karşıyakalıların söz konusu alanla ilgili vurguda buldukları noktalardır.

15. Karşıyaka Lisesi

Okul, tıpkı içinde yaşanılan kent gibi hafızaların şekillenmesinde önemli kavşak noktalardan bir tanesi olarak büyük bir işlevi yerine getirmekte olan kurumun adıdır aynı zamanda. Bu önemli katkıyı sağlarken bir taraftan eğitim gibi kuşaktan kuşağa aktarılan bilgilerin dolaşıma sokulmasının önünü açmaktadır. Diğer yandan ise kişilerin bireysel toplumsallaşmalarında da olmazsa olmaz etkilerin oluşmasını sağlamaktadır. İşte tam bu noktada tarihi okullar aynı za-

manda içinde yaşanılan kent ile özdeşleşmiş ve o kentin tarihsel belleğine damga vurmuş yapılar olarak karşımıza çıkarlar. Karşıyaka Lisesi de böyle okullardan bir tanesi olarak hem İzmir’de hem de Türkiye’de yerini almayı başarmış ender eğitim kurumlarından birisidir.

16. Anıt

Karşıyaka sahilinde yer alan Anıt’a ilişkin olarak öncelikle söylenmesi gereken husus bu anıtın ilk halinin Karşıyakalılarının harçlıklarından verdikleri paralar ile yapılmış olmasıdır. Yerel yö-

bir tanesidir ve ağaçların yarattığı huzur ve sakinlik yanıt verenlerin düşüncelerinde de karşılık bulmaktadır. Burada en çok vurgu yapılan yer ise Karşıyaka stadyumudur.

21. Alaybey

Alaybey, Karşıyaka'nın ilk yerleşim yerlerinden bir tanesidir ve özellikle uzun yıllar boyunca

ca ev sahipliği yaptığı Pazar yeri ile anılmıştır. Yanıt verenlerin kendi kişisel hafızalarında yer eden hususlar özellikle de Bombacı Ali Çavuş ön plana çıkmaktadır.

22. Bostanlı

Bostanlı'ya ilişkin düşüncelerde de yine geçmiş ile bugün arasındaki farklı bakış açıları

dikkat çekicidir. Yaşı daha büyük olanlar için papazın yeri, balıkçı köyü, bataklik olarak adlandırılan bölge, daha genç yaştakiler için eğlence, canlılık, bira, kafeteryalar olarak nitelendirilmektedir.

23. Mavişehir

Tıpkı bir önceki soruda olduğu gibi burada da

yaş kategorisi verilen yanıtlarda belirleyici olmaktadır. Bölgenin eski halini bilenler açısından bataklik olarak nitelendirilen yerler, genç kuşak açısından güzel, zengin, alışveriş merkezleri şeklinde tanımlanmaktadır.

24. Yamanlar

Yamanlar Dağı bir zamanlar Karşıyakalıların bahar aylarında piknik yaptıkları mesire alanıydı. Ucundan kıyısından bu etkinlikleri yaşayan birisi olarak çok farklı bir duygu hali olduğunu belirtmek durumundayım. Bu soruya verilen yanıtlarda da yaş son derece belirleyici bir öğedir. Benim piknik yaptığım bölgeye ilişkin olarak öğlumün hiçbir düşüncesi ve bağı söz konusu değildir. Burada uçurtma, domat, yamanlar suyu, nefes gibi kelimeler ön plandadır.

25. Girne

1980'lerin ortasından itibaren açılan Girne Caddesi halen Karşıyaka'nın en işlek bulvarla-

rından bir tanesidir. Buna karşın bir zamanlar bu bölge bağ, bahçelik olarak bilinirdi ve patlıcan, erik, mandalin tarlalarında yetiştirilen ürünler, satışa sunulurdu. Bölgede iz bırakan bir diğer önemli mekân adı hiç kuşkusuz bugün bile hatırlanan lunaparktır.

26. Taksi dolmuş

Karşıyaka-Bostanlı ve Karşıyaka-Nergis istikametinde kullanılan taksi dolmuş hatlarından

önce Nergis güzergahı ardından Bostanlı yönüne gidenler kaldırılmış ve bir dönem çok kullanılan ulaşım araçları tıpkı soruda verilen yanıtlarda olduğu gibi nostaljik bir öğeye dönüşmüştür.

27. Tramvay

Son dönemde hizmet vermeye başlayan tramvaya ilişkin soru yönelttiğimizde yaşı daha büyük olanlar atlı tramvay hatlarını vurgulamışlardır. Buna karşın modern ulaşım tarzı olarak yaklaşanlar kadar yavaş ve gereksiz bulanlar da söz konusudur.

28. Selçuk Yaşar

Bu soru ile Karşıyaka'daki bazı isimleri ve o isimlere ilişkin düşünceleri öğrenmeyi amaçladık. Bu kişilerin ilki Selçuk Yaşar'dı ve Yaşar'a ilişkin baba, zengin, hami, holding, simge, yaşa-

yan efsane gibi nitelermelerde bulunuldu.

29. Tahir Türetken

Karşıyaka kulübünün simge isimlerinin başında hiç kuşkusuz rahmetli Tahir Türetken başka-

nımız gelirdi. Karşıyaka marşını söylemiş coşkusu ve kulübün tarihi kişiliği olması, kendisi ile ilgili verilen yanıtlara da yansımıştır. En çok vurgu yapılan ise kendisi için hazırlanmış olan bir slogan-dır: Şampiyonlukta Etken Tahir Türetken.

30. Gode Cengiz

Karşıyaka futbol takımının efsane isimle-

44. Flamingo

İzmir körfezinin simgelerinden olan Flamingo kuşları, Karşıyaka sahilinin vazgeçilmezlerindedir. Kuş cenneti, sakinimiz, zarafet, fotoğraf en çok kullanılan ifadelerdir.

45. Balık, Rakı, Roka

Muhabbet, keyif, kimlik, İzmir, olmazsa olmazımız, akşamcılık, ayrılmaz üçlü gibi ifadeler bu sorunun öne çıkan yanıtlardır.

46. Yamanlar Suyu

Yamanlar suyu sorusuna verilen yanıtlar geçmişte çeşmelerinden akan suyu içenler açısından

son derece ilgi çekici sözleri gündeme getirirken genç kuşaklar açısından yanıt verilmeyen soru-

lardan bir tanesi olmuştur.

47. Eski Karşıyaka Görüntüleri

Bu soru ile katılımcılardan önce eski Karşıyaka görüntülerinin kendilerinde neyi çağrıştırdığını sorduk. Öne çıkanlar; havaller, mazi, nostalji,

özlem, harika, duygu ifadeleri oldu. Bir sonraki soruda bugün yaşamakta olduğunuz Karşıyaka size ne ifade etmekte diye sorduk.

48. Şimdiki Karşıyaka

Bu soruya verilen yanıtlarda geçmişe duyulan

lan özlem ve zaman içerisinde yapılan yanlışlara yönelik tepki önemli. Fakat bütün bu olumsuzluklara karşın güzel sözcüğüne yapılan vurguyu göz ardı etmemeliyiz. Can çekişiyor, hüzün, karmaşa, beton yığını, sıkışık, kozmopolit öne çıkan sözcüklerden bazıları.

49. Hayalinizdeki Karşıyaka

Katılımcılara kırk dokuzuncu soruda hayallerindeki Karşıyaka'yı sorduk ve bu soru ile bir sonraki soruya verilen yanıtları kelime bulutu olarak gösteremeyeceğimiz için öne çıkan ifadeleri olduğu gibi aktarma yoluna gitmeyi tercih ettik;

-Kumsal

-Eski

-Şampiyonlar liginde Real Madrid'i yendiğimiz Karşıyaka

-Sayfiye

-Bu haliyle kalsın

-Bahçeleri ve tarlaları ile sadeliği yansıtan modern bir kent

-Gözlerim yaşardı dünyada benzeri olamazdı

-İnsanın insana değer verdiği bir Karşıyaka istiyorum

-Çocukluğumun Karşıyaka'sı

-Her haliyle her şeyiyle her zaman güzel

-Beton yığını olmamış hali

-Bu nüfus ve imar yapısı ile hayal kurmak çok zor. Ada bazında değil, parsel bazında da değil, mahalle bazında kentsel dönüşüm gerekli. Bunun için de hem merkezi hükümet hem yerel yönetimin aynı düşüncede buluşması gerekir

-Çok sayıda müzenin olduğu (bizim kurmayı planladığımız dahil) bizlerin eskiyi gösterebildiğimiz, hissedebildiğimiz. Bizim bugünümüzü de geleceğe taşıyabildiğimiz kültürel varlıkların olduğu yaşatıldığı bir yerleşim yeri

-Hep geçmişe özlem

-1960'lar-Yeşil Mavi

-Sahil ve eski evler korunmuş şehir alçak apartman olarak şimdiki gökdelenlerin olduğu yamaçlara çekilmiş

-Kent mimarisi bozulmuş olsa da insan ilişkilerinin önceki Karşıyaka'da olduğu gibi; çıkarsız komşuluk ilişkilerinin, yardımlaşmanın, dostluğun, saygının, sevginin sürmesi

- Demokrat, eşitlikçi, saygın, geçmişine sahip çıkan, modernleşmeye, gelişmeye açık, eğitim, sağlık ve sporla özdeşleşen

- Memleket gündeminde daha ön planda, alt yapısı oluşmuş, nüfusu artmayan

50. Karşıyakalılık sizce nedir veya neye karşılık gelmektedir?

Çalışmanın son sorusu da tıpkı bir öncekinde

olduğu gibi kişiye özgü görüş ve değerlendirmeleri öne çıkarttığı için içeriklerinden yapılan seçme ifadelerle yansıtılmıştır;

-Atatürkçü, aydın, sevecen, KSK aşkı ile dolu olmak

-Yaşam biçimidir, çağdaşlıkla eş anlamlıdır

-Cevap çok uzun olur- Efendi, çağdaş, Atatürkçü, Nazik, anlayışlı

- Karşıyakalılık, Kuvayı Milliye ruhu, Cumhuriyet ve Atatürk sevdasıdır. Özgürlüğe, barışa, yardımlaşmaya, çağdaşlaşmaya, dostluğa, vefaya karşı gelmektedir

-Anayasası olmayan, dostluk, arkadaşlık, büyükler saygı, küçüklere sevgi, komşuluğun akra-balıktan üstün olduğu bir yaşam biçimi. Karşıyakalı olmanın gururu ve duyulan onuru karşılığıdır bence

- Mustafa Kemal Atatürk ve ilkeleridir. Güzel İzmir'in, en güzel ilçesinde yaşıyor olmanın ayrıcalığının farkında olarak sevmek ve her şeyiyle, geçmiş, geleceğiyle kabullenmek, bağlanmak demektir. Uzak kaldığında özlemektir

- Benim için öncelikle aidiyet! Başka bir şehirde yaşarken Karşıyaka'yı daha çok sevdiğimi ve özlediğimi fark ediyorum. Hıdırellez geceleri, arkadaşlarla serin akşam yürüyüşleri, yasemin kokulu sokaklar. Öte yandan yüksek insan kalitesi, bağımsız karakterli, özgür insanlar, özellikle her alanda hayatın içindeki kadınlar, Cumhuriyet ve Atatürk ilkelerine bağlı insanlar, Pınar Karşıyaka'nın yaşattığı mutluluk ve gurur... Kısacası iyi ki Karşıyakalıyım

-Yaşam şekli. Uyumu kolay olmayan öğrenmenin zor olduğu vefanın pek olduğu söylene-meyecek fanatik taraftarlık

-Kent sevgisinin ifadesi

-Doğduğum büyüdüğüm yer. Dede mübadele evinin olduğu... Yaşamım.

Değerlendirme

Nerede doğduğunuz, hangi okullara gittiğiniz ve hangi takımı tuttuğunuz gibi sorular aracılığı ile belirli grupların içerisine yerleştirilirsiniz. Farklı olmak ve farklılıkların üzerinden bir temelde buluşulan grupların içerisinde yer almak, benzerler arasında başka bir konumda algılanmanızı sağlar. Bazı ilçelerin içinden çıktıkları kent

ile kurdukları bağlantıda diğer bütün ilçelerden daha farklı bir yere sahip olmasında, ona atfedilen özellikler kadar burada yaşayan insanların o coğrafyaya verdikleri değer de büyük etkisi vardır. Karşıyaka işte böyle bir yer kimliğine sahip bir ilçe olarak gerek kent içinde gerekse de kent dışında farklı bir biçimde anlamlandırılan aidiyet biçimine sahip olan bir mekânın adıdır. Doğer'e göre; Karşıyaka: Eski İzmir'den de eskidir. 1922 yılına kadar iki adı olan (Karşıyaka ve Kordelio) 1922'den sonra sadece tek adı kalan, İzmir'in karşı kıyısıdır. "13. yüzyıldaki Bizans dönemi kayıtlarında Kordeleon; 16. yüzyılın Osmanlı belgelerinde Kürdelen, Kurdelen; 19. yüzyıldan itibaren Kordelio olarak geçen, ancak bu isimlerin yanında ister Rumca 'Pera, Perameria, Perakhorio', ister Türkçe olsun her zaman karşı yakada olduğu yüzüne vurulan Karşıyaka" (Doğer,2006).

Adına şarkılar yazılan, burada yaşamının insanın kendisini farklı hissetmesine yol açan özellikler taşıdığı bilincinde olduğu bir coğrafyadır Karşıyaka ve Doğer'de çalışmasında bu durumu son derece özlü bir biçimde dile getirmiştir. "İçinde yaşadığında insanın aklına başka bir yerde yaşamayı düşündürmeyen Karşıyaka... Bu kitabın yazarının doğduğu, büyüdüğü, halen yaşadığı ve ölmeyi düşündüğü kent olduğu için okuyucularından iltimas geçtiği Karşıyaka" (Doğer,2006). Ersin Doğer hocamızın hassasiyetlerini aynen paylaşan Karşıyakalı bir akademisyen olarak bu ilçe ile insanın kurmuş olduğu aidiyetin gerçekten farklı bir zihinsel ve duygusal durum yarattığını belirtmeliyim. Karşıyaka ilçesinde Türklerin ilk kurdukları yer olan Soğukkuyu'ya, Yamanlar Sıralıköy'den gelen ailelerden birisi olan Karadağlılar'ın torunuyum ve aile köklerim Soğukkuyu mezarlığında bulunduğu için burası ile aramda sadece yaşadığım yer olarak kurduğum bir bağlantı bulunmamaktadır! Karşıyaka ilçesi ve onun mütemmim cüzi olarak adlandırdığım Karşıyaka Spor Kulübü söz konusu olduğunda çocukluğumda alt yapısında futbol oynadığım, futbol alt yapısında yöneticilik yaptığım hepsinden önemlisi taraftarı olduğum bir kulüp ile anılarım, arkadaşlarım ve yaşamım boyunca hiç ayrılmadığım bir yerden bahsetmiş oluyorum.

Bu ruh halini Karşıyakalı bir gazeteci olan Mu-

rat Birsal ise şu şekilde aktarıyor; "...Nasıl Karşıyakalı sadece Karşıyaka'da 'Bu toprak, bu hava, bu su benim...' hissini sonuna kadar yaşıyorsa, Karşıyakalılar dışarıda karşılaştıklarında orası sanki "Karşıyaka" oluyor. Çocukluk arkadaşlığındaki karşılıksız sevmeye çok benziyor Karşıyakalılık ve aslında en doğrusunu insanın İstanbullu karısı söylüyor: 'Karşıyaka'nın içinden adamı alırsın da adamın içinden Karşıyaka'yı alamazsın...'" (Akt. Sipahi, 2009). Karşıyaka tıpkı benim gibi düşünen binlerce Karşıyakalı için de yaşanılan bir yer olmanın çok daha ötesinde anlamlara sahip. Burası aynı zamanda bizi biz yapan özgül bir yapıyı da kuşaktan kuşağa geçirmek suretiyle Karşıyaka sevdasını aşılamaı sürdürüyor. Bu yüzden de ister doğma büyüme buralı olsunlar isterse sonradan buraya yerleşsinler, buradan her çıktıklarında kelimelerine dahi sirayet eden bir Karşıyakalılık ruhunu iliklerine dek içlerinde taşımaya başlarlar.

Karşıyaka aşkın, sevdanın ve farklılığın adıdır. Karşıyakalılar da hayatı farklı yaşamayı, ülkelerini canı gönülden sevmeyi, yaşadıkları hayattan keyif almayı bilen insanlar olarak, içinde yaşadıkları ilçe ile bambaşka bir aidiyet ilişkisi gerçekleştiren kişilerdir. Burası ülkemizin eğitim seviyesi en yüksek olan ilçelerinden bir tanesidir ve burada seküler bir hayat tarzının yanı sıra laiklik, cumhuriyet, kadın hakları, insan hakları gibi kavramların önemi ve anlamı içselleştirilmiş bir şekilde duyumsanır. Bu yüzden de Karşıyaka sadece bir yerin adı değildir aynı zamanda bir yaşam biçiminin de ta kendisidir.

KARŞIYAKA TÜRK MÜMARESE-İ BEDENİYYE TERAKKİ KULÜBÜ'NÜN KURULUŞUNA AİT BULGULAR

Bedri Cumhuri Doğu
cumhur.dogu@gmail.com

Özet: 19. yüzyılın son dönemlerinde, memleketimizde olduğu gibi dünyada da spor ve özellikle futbol gelişmeye çalışan bir evredeydi. Osmanlı Devleti'nde kurulan spor kulüplerinin çoğu yabancıların kurduğu kulüplerdi. İstanbul, İzmir, Selanik gibi kozmopolit şehirlerde, Türkler'de kulüp kurarak yabancılarla mücadele etme hevesine düşmüşlerdi. İzmir'de Türk gençlerinin kurduğu ilk kulüp Karşıyaka Mümarese-i Bedeniye Kulübü olarak bilinse de araştırmamızda kaynakları ile aktardığımız bulgulara göre kulübün tam adı: Karşıyaka Türk Mümarese-i Bedeniye Terakki Kulübü olduğu açıktır. 1912 yılında gayri resmi olarak kurulan kulübün, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile organik bağı olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından 1914 sonlarında mümarese-i bedeniye kulübü olarak resmen kurulduğu ve zaman içerisinde diğer spor dallarında da şubeler açarak ve gençleri spor yapmaya teşvik ederek günümüzde hala varlığını devam ettiren, ender spor kulüplerinden biri olma unvanını korumaktadır.

Sayın Erkan Serçe'nin eserinde yayımlanan 19 Kanunuevvel 1330 tarihli Ahenk gazetesi kaynaklı "Karşıyaka'da Kulüp Tesisi" isimli haberi destekleyici iki yeni dönem gazetesine ait haber kupürü ile kulübün tam isminin "Karşıyaka Türk Mümarese-i Bedeniye Terakki Kulübü", ilk resmi maçının "İzmir İttihat ve Terakki Merkez Ticaret Mektebi" ile yapıldığı, ilk maçı oynadığı alanın tüm kurucuların sözlü anlatımlarında belirttikleri Omiros Tarlası adı verilen alanın alıntıladığımız kaynakta "Osmanpaşa Cami Şerifi yanındaki meydanlık" alan olarak aktarıldığı ve kuruluş amacının ise "*Türk-lüğün gücünü yükseltmeye çalışmak*" olarak aktarıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karşıyaka Spor Kulübü, Futbol, Mümarese-i Bedeniye, İzmir spor tarihi, Kaf Sin Kaf.

19. yüzyılın sonlarında memleketimizde olduğu gibi, tüm dünyada spor ve futbol gelişmeye çalışan bir evredeydi. Osmanlı Devleti'nde kurulan kulüpler genellikle levanten ve gayri müslimlerin kurduğu kulüplerdi. Bu süreçte, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı devraldığı İkinci Meşrutiyet sonrası İstanbul, İzmir, Selanik gibi kozmopolit şehirlerde, Türkler de kulüp kurarak yabancılarla mücadele etme hevesine düşmüştü.

Bu mücadele ile, ilk olarak payitahtta yani İstanbul'da Türk kulüpleri görünür olmaya başladılar. 1900'lü yıllarda başlayan bu kolektif spor hareketleri, İzmir'de ilk defa mekteplere girmiştir.

İzmir'de Türkler arasında ilk spor hareketleri, Jimnastik hocası Selim Sırrı (Tarcan) beyin İzmir İdadisi'ne tayini ile başlamıştır.¹ Rumi 1312(Miladi 1896)'yi, İzmir şehri mekteplerinde, mümarese-i bedeniye'nin yani beden eğitimi, jimnastik ve spor hareketlerinin Türk gençlerine ilk öğretildiği tarih olarak belirtebiliriz.

1 Terbiye ve Oyun, 12.Sene 6.Sayı Sf.92

II. Meşrutiyet'e giden süreçte resmileşen bu ıslahat hareketleri, futbolun önem kazanmasına sebep olmuştu. Bu minvalde, İzmir İdadisi (daha sonra Sultani) mektebinde "Yakın Şark Bilardo Şampiyonu" olarak ün yapmış Melikyan isimli Ermeni aydını, futbol konusunda Türk gençlerine öğretilerini aktarmaya başlamıştı.²

Melikyan, önce okulun yatılı ve gündüzlü öğrencileri arasında iki futbol takımı kurup, onlara maçlar yaptırdı. Maçlar Pelops kulübünün Göztepe'deki sahasında oynandı.

İzmir'de mektepler harici Türk gençlerinin kurduğu ilk kulüp olan Karşıyaka Türk Mümaresi-i Bedeniye Terakki Kulübü ile birlikte bu evrede sportif anlamda "devrim" gerçekleşmişti.

1908 tarihli II. Meşrutiyet sonrası kamuoyuna dönük iki beyanname yayımlayan İttihat ve Terakki, bu beyannamelerin ikincisinde "vatanın tehlikede" olduğunu vurgulayarak bine yakın aydına ve özel olarak muhaliflere "Müdafaa-i Milliye" adıyla bir cemiyet kurulması için çağrıda bulunmuştur.³

İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi tarafından yayımlanan son beyanname, "Vatanı kurtarmak için uzanacak her ele sarılacağız, öpeceğiz ve vatanı kurtaracağız. Cenab-ı Hak'tan tevfik ve nusret isteriz." cümleleriyle son buluyordu.⁴

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti resmen teşkil etmişti.

İzmir'de spor müsabakalarına Türklerin gayri nizami katılımı, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin faaliyetleri hızlanınca 1914 sonlarında örgütlü hale getiriliyordu. Karşıyakalı Türk gençlerinin memleketin ahvaline paralel şekilde, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti saflarına katılımı, kentimiz açısından bir milat oluyordu.

Karşıyaka'nın kuruluşu hakkında ilk kaynak, kurucularımızdan Kadızade Zühtü Işıl'ın, gazeteci-yazar Yaşar Aksoy'a anlattıklarıdır. Zühtü Bey şöyle anlatıyordu;

"Aramızda ilk defa bir topluluk kurmaya 5-6 arkadaş o günlerde bu arsada karar verdik. Ağabeyim Kadızade Raşit, teyzem Süreyya İplikçi, ben, Refik Civelek, Osman Nuri, Örnekköylü Hüseyin, bir zeytin ağacının altında hafif yağmurlu bir günde biz de bir kulüp kurmayı tasarlamıştık. İçimizdeki milli heyecan bir yangın gibi ateş almıştı."⁵

Aynı görüşmelerin birinde kurucularımızdan Sadi İplikçi ise şöyle anlatmıştı;

"Sene 1912, Karşıyakalılar bir spor kulübüne kavuşuyorlar, sevinç içindeler. Büyüklerimiz Omiros'un tarlasını temizlemişler, seyyar kale direklerini dikmişler, üstüne de gaytan ipini çekerek kale kurulmuş aralarında oynuyorlar. Biz küçükler de kalenin arkasına topun kaçmasını bekliyoruz. Yakalayıp ayakla vurup kendilerine gönderelim diye. Rumlar o sırada Karavokiri Tarlası'nda top oynarlardı. Soğukkuyu Caddesi'nde demiryoluna nazır Hacı Ziya Bey'in evlerinden birisini büyüklerimizden Hüsnü Tonak, Tahir Bor, merhum Avukat Fevzi Fikri Altay, Raşit Kadızade, Süreyya İplikçi, Sezai Çullu döşemişler, bir de çaylı toplantı düzenlemişler, sporseverler ile sporcu gençleri davet etmişlerdir. Biz küçüklere de çay, pasta tevzii için vazife vermişlerdi. Küçük, büyük herkes sevinçli idi. Karşıyaka Mümaresi-i Bedeniye Kulübü resmen kuruluyordu..."⁶

2 Tercüman Spor Ansiklopedisi,2.Cilt,Sf.428

3 Yrd.Doç.Dr. Erol Akcan, Aydın Vilayeti Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Bazı Faaliyetleri. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,54.Sayı,Sf.2.

4 Nazım H. Polat, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Kültür Bakanlığı Yayınları, Sf.22-25

5 Yaşar AKSOY, Karşıyaka ve Kaf Sin Kaf Tarihi. S.105

6 Yaşar AKSOY, Karşıyaka ve Kaf Sin Kaf Tarihi. S.107

Yine kulübümüzün Cumhuriyet sonrası ilk umumi(genel) kaptanı, Karşıyaka Spor Kulübü tarihçesini ilk kez ulusal basına aktaran, kurucularımızdan Cemal Ahmed Umar'ın 1926 yılında Spor Alemi dergisinde kendisine sorulan "İzmir Şampiyonu Karşıyaka Kulübü'nün Mazisi"⁷ başlıklı makalesinde kuruluşumuzu;

"Günün birinde, 'Karşıyaka Kulübü nasıl teessüs etti (kuruldu)?' diye bir soru karşısında bulunacağımı düşünse idim ve bu suale de benim cevap vermeliğim lazım olduğunu bilseydim, kulübü ilk defa tesis edenlerden küçük yaşında malumat toplamaya çalışırdım. Fakat o zamanlar ne ben buna ihtimal vermiş ve ne de müessisler (kurucular) bunu düşünememişlerdi. İzmir'in eski sporcularıyla Karşıyakalıların pekâlâ hatırlayacakları üzere, Karşıyaka'da 'Omıro Tarlası' denilen o zamanın asri (modern) stadyumunun topraklarında, henüz yeni alınan ayakkabılarını topa ve topla beraber top-rağa vurarak burnunu beyaz bir nesne şekline getiren futbol meraklılarının akşam eve dönünce işittikleri ağır sözler bile buranın cuma günleri kalabalık bir meraklı kitlesi toplamasına mani olamazdı. İşte, biz o zamanın kale arkası futbolcularındanız. Görüyorsunuz ki, mazimiz ne kadar şerefli. Kale arkasında büyüklerin top atmasını bekleyip yumrukla topa vurmaya pek meraklı olan kaleciye topu atmak, bizim için pek zevkli idi. Bazen topa verdiğimiz yanlış falso neticesi top kaleciye gitmezse arkamıza yerden alma küçük bir taş da yerdik. İşte bu bizim gibi, kale arkası futbolcularına taş atan ve bize kale direği taşıtan futbolcular 328 (1912) senesi Eylül'ün on ikisinde 'Karşıyaka Kulübü' diye bir spor kulübü yaptılar...." diye anlatmıştı.

Anlatım ve sözlü tarihten ziyade, bizim Karşıyaka'nın kuruluşu ile ilgili bulabildiğimiz ilk evrak Rumi 19 Kanunuevvel 1330, Miladi 01 Ocak 1915 tarihli Ahenk gazetesindeki Karşıyaka Terakki Kulübü'nün kuruluşu. Gazete haberinde adı geçen Karşıyaka Terakki Kulübü'nün tam adı ise Karşıyaka Türk Mümarese-i Bedeniyye Terakki Kulübü.

İlgili tarihteki haber şöyle;

"Her türlü mümarese-i idmaniyeye (beden eğitimine) hizmet etmek emeliyle Karşıyaka'da (Terakki) namı altında (ismiyle) bir kulüp tesis edilmiştir. Kulüp, Karşıyaka Müdafaa-i Milliye Şubesi dairesindedir. Futbol oynamak, kayıkta kürek çekmek, koşmak, yürümek gibi her birisi menafi-i azimeye mucip olan (önemli yararları neden olan) enva'i idmanlar (çeşitli beden eğitimleri), sporlar icra etmek isteyen gençlerimizin, bugünkü cuma gününden itibaren muamele-i kaydiyelerine ibtidar edilecektir (kayıt işlemlerine başlanacaktır). Muamele-i kaydiyenin cuma günleri zevali saat (öğleden sonra) ikiden altıya kadar ve eyyam-ı sairede (diğer günlerde) beşten sekize kadar icrası karargir olmuştur".

İlk kez tespit ettiğimiz, 28 Ocak 1915⁸ ile 30 Ocak 1915⁹ Miladi tarihli gazete kupürlerini ve detaylarını da sempozyumda dile getirdim.

Belirtmiş olduğum iki gazete haberinin ilkinde, yapılan müsabakanın çağrısı ve bilgisi aktarılmış, Karşıyakalı gençlerin gelişimini izlemek isteyenler davet edilmişlerdi.

"Karşıyaka Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin himayesi altında kurulmuş olan Mümarese-i Bedeniyye Terakki Kulübü ilk defa olarak İzmir İttihad ve Terakki Merkez Ticaret Mektebi Birinci Futbol Takımıyla bugün Karşıyaka'da Osman Paşa Camii Şerifi yanındaki meydanlıkta, alafranga saat ikide(14:00) bir yarış yapacaktır. Gençlik arasında güç ilerlemesini görüp, sevinç getirmek isteyeceklerin davetli oldukları idaremize bildirilmiştir."

7 Spor Alemi Dergisi, 8. Sene, 1.Sayı. Sf.4

8 Köylü Gazetesi, 15 Kanunusani 1330

9 Köylü Gazetesi, 17 Kanunusani 1330

Haberde geçen “Osmanpaşa Camii yanındaki meydanlık”, Karşıyakalı gençlerin, 1912 yılında bir zeytin ağacı altında kurdukları sevdalarının, ilk kez top oynadıkları alan olan Omiros Tarlası / Bağçesi, şimdiki Karşıyaka Çocuk Yuvası'nın bulunduğu alandır. Omiros Bağçesi'nin, 1924 yılında Karşıyaka Belediyesi tarafından umumi park haline getirildiğini ilaveten aktaralım.¹⁰

Bulduğumuz haberde, kurucuların tamamının beyanında da belirtilen 1912 yılında, gayri resmi olarak kurulmuş, mücadele başlamış fakat 1915 yılına gelindiğinde mücadelenin resmileşmesi için hukuki boyut kazanmış ve Karşıyaka Müdafaa-i Milliye Cemiyeti himayesinde resmen ortaya çıkmıştı.

30.01.1915 tarihli diğer haber ise şöyle;
“Evvvelsi gün yazdığımız veçhile Karşıyaka'da, Karşıyaka Türk Mümarese-i Bedeniye Kulübü ile İttihad ve Terakki Mektebi arasında yarış yapılmıştır.

Neticede mümarese-i bedeniye kulübü sıfıra karşı üç gol ile (3-0) kazanmıştır.

Türklüğün gücünü yükseltmeye çalışan her iki kulübü de kutlar ve bu yolda çalışmalarına devam etmelerini dileriz. “

İlgili haberde kulübün kuruluş amacı ise ilk kez ve tüm gerçekliğiyle yazılmıştı.

“Türklüğün gücünü yükseltmeye çalışmak”

Kuruluşumuzdan birkaç sene sonra mütareke ve işgal dönemi ile birlikte kulübümüz dağılmıştı. Herkes cephelelere koşmuştu. Seferberlik, tüm kurucularımızın ve sporcularımızın memleketin kurtuluşuna olan inancıyla başlamıştı.

9 Eylül 1922 büyük istirdat(kurtuluş)'a kadar işgal halinde bulunan kulübümüz, 1922 senesi Teşrinievvel 'nde toplanan 58 Karşıyaka sevdalısı tarafından yeniden Karşıyaka Gençler Birliği namında ortaya çıkmıştı.

Karşıyaka Gençler Birliği kuruluşu ilk kez ulusal basına şöyle yansımıştı:¹¹

İzmir'de Ahiren(son zamanlarda) Karşıyaka Gençliği, bir içtima(toplantı) akd ederek(düzenleyerek) vasi programlarıyla(tarihi geçmişine mirasçı olarak) sporda faaliyete geçmeği taht-ı karara almışlardır. Her vakit gayretleriyle temayüz eden(diğerleri arasında kendini gösteren) Karşıyaka gençlerini tebrik ve kendilerine muvaffakiyet(başarı) temenni eyleriz.

22 Nisan 1925 tarihinde adını bu günkü şekliyle Karşıyaka Spor Kulübü olarak değiştirerek daha da güçlendiriyordu.¹²

“Efendim,

“Karşıyaka Gençler Birliği” ismiyle çalışan kulübümüzün bâdema(bundan böyle) “Karşıyaka Spor Kulübü” namıyla tevsimine(isimlendirilmesine) karar verilmiş olmakla bu hususun muhterem gazetenizle ilanını rica ederiz efendim.

Karşıyaka Spor Kulübü reisi Fikri”

10 Anadolu Gazetesi, 1 Temmuz 1924

11 Spor Alemi Dergisi, 4.Sene,12.Sayı Sf:13

12 Anadolu Gazetesi, 22 Nisan 1925

1925-1926 sezonunda, İzmir mıntıka şampiyonu olarak tüm Türkiye’de adından söz ettiren Karşıyaka ve kulübümüzün kurucu futbolcularından, ilk milli futbolcumuz ve ilk kaptanımız Vahyi bey ise iki defa milli formayı giyerek, Altay’lı Hamid bey’den sonra İzmir’de milli formayı terleten ikinci futbolcu oluyordu.

1925 ve 1926 yılında Gazi Mustafa Kemal Atatürk kulübümüzü iki defa ziyaret ediyordu. Bu ziyaretlerinde kulüp şeref defterini de imzalayan Atatürk, Karşıyaka gençliğini “iftihara şâyân” bulmuştu.

1930’larda ise Bisiklet, Yüzme, Denizcilik, Tenis, Güreş ve Atletizm gibi dallarda Türkiye ve Dünya rekorları kulübümüz sporcuları tarafından kırılıyordu.

Bu yeni bulgular ile Karşıyaka kulübünün kuruluşunda “tam ismi”, “ilk maçı”, “nerede oynadığı”, “kim/kimler tarafından kurulduğu” sorularına, belirttiğimiz kaynaklarla cevap vermiş olduk.

İzmir genelinde gayrimüslim ve Türk olmayanların spordaki üstünlüğüne karşı, 1912 yılında Karşıyaka ve 1914 yılında Altay kulübü ile mücadele boyutunu hukuki ortama taşıyan İttihad ve Terakki Cemiyeti, şehirdeki Türk varlığının sporda örgütlenmesinin önünü açmıştır.

Kuruluşundan, erken Cumhuriyet dönemine kadar olan bu süreçte başarıları, devamlılığı ve 108 yıldır 18 branşta faaliyetleri ile Türkiye’nin öncü kulüplerinden birisidir Kaf Sin Kaf.

Kaf Sin Kaf’ın bizlere emanet ettiği ümit ve aşk hikayesini bir Karşıyakalı olarak kısaca aktarmaya çalıştım.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün, “Ben sporcunun zeki, çevik ve aynı zamanda ahlaklısını severim.” sözünde olduğu gibi, “iftihara şayan” sporcuları 108 yıldır bünyesinden çıkartan Kaf Sin Kaf.

Nice 108 yıllara...

Hüsnü TEKEŞİN

ÖZET

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından 1920'lerin sonlarına kadar sorunlu geçmişti. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde 1919-1922 arasında Türk Kurtuluş Savaşı'nın büyük oranda Yunanistan ile yapılması, savaş sonrası Fener Rum Patrikhanesi meselesi, etabli sorunu ve nüfus mübadelesi sorunları gibi sebepler iki ülke ilişkilerini iyice germiştir.

1928'de ise Yunanistan'daki hükümet değişikliği, İtalya'nın yayılmacı politikaları, Türk-Yunan taraflarının uzlaşmacı siyasetleri gibi nedenler iki tarafı da yakınlaştırmıştı. Bu durum 1930'da Türk-Yunan Dostluk İtilafnamesi ile neticelenmişti.

İzmir'in ve Ege'nin ilk Türk spor kulübü olan Karşıyaka Spor Kulübü, 1930'larda Türk-Yunan dostluğunun kurulmasında spor alanında yurtdışında İstanbul takımlarından da önce ilk katkı koyan Türk spor kulüplerinden biri olmuştu. Karşıyaka Spor Kulübü, Yunanistan ile temas kuran ilk İzmir spor kulübü olmuş ve bu basında sıklıkla dile getirilmiştir.

Karşıyaka Spor Kulübü, Sakız ve Midilli adalarında gerçekleşen futbol müsabakalarında Türkiye'yi temsil etme şerefini yaşamıştı. Bu temaslara bağlantılı olarak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtipliği ile Karşıyaka Spor Kulübü arasında yazışmalar da olmuştu. Bizzat Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten de Karşıyaka Spor Kulübü'ne cevabi telgraflar gönderilmişti. Yunan takımı Aris tarafından Karşıyaka Spor Kulübü aracılığıyla Atatürk'e hediyeler gönderilmiş ve bu vesileyle de dostluk pekiştirilmişti. Ayrıca, İzmir ve Sakız belediye başkanları arasında dostane yazışmalar gerçekleşmişti.

Bu çalışmada Karşıyaka Spor Kulübü'nün Adalar seyahatleri (ilk önce Sakız ve sonra Midilli) ve bu temaslarda neler yaşandığı ve bu temaslara Türk-Yunan ilişkilerine nasıl bir katkı sunduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gazi Mustafa Kemal Paşa, Atatürk, Karşıyaka Spor Kulübü, İzmir, Türkiye, Yunanistan, Sakız, Midilli.

GİRİŞ

İzmir'in ve Ege'nin ilk Türk spor kulübü olan Karşıyaka Spor Kulübü, 1912 yılında kurulmuştu. Osmanlı Devleti'nin son döneminde gerçekleşen bu kuruluş çok sancılı bir döneme denk gelmişti. Trablusgarp ve Balkan Savaşları, ardından Birinci Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı gibi büyük savaşlar ve mücadeleler ile geçen bu dönemden sonra Karşıyaka Spor Kulübü tekrardan faaliyete geçirilmiş ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile yeni bir ivme kazanmıştı.

1919-1922 arasında Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gerçekleştirilen Türk Kurtuluş Savaşı, Türk Ordusu'nun 9 Eylül 1922'de İzmir'i geri alışı ile simgeleşen askeri başarı ile sonuca ulaşmıştı. Milli Mücadele'nin büyük ölçüde (arka planda savaşılan emperyalist devletlerin yer aldığı gerçeğini pas geçmeyerek) Yunanistan'a karşı gerçekleşmesi Türk-Yunan ilişkilerinin önemini göstermekteydi.

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasıyla silah bırakılmasının ardından Lozan Barış Konferansı'na giden süreçte Türk-Yunan ilişkilerini "Adalar, Trakya sınırı, Batı Trakya, Azınlıklar, Osmanlı Borçları" gibi maddelerde toplanabilecek büyük sorunlar bekliyordu.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması, Türk ve Yunan devletleri arasında tam bir barış tesis etmese de zirve noktasına ulaşan tansiyonu biraz düşürmüştü. Ancak Mübadele ve Patrikhane meseleleri, iki ülke arasındaki azınlıkların durumu, Yunanistan'da 1922'den beri siyasi istikrarın sağlanamayışı ve Trakya'daki Türk-Yunan sınırının belirlenemeyişi gibi nedenler ilişkilerin normalleştirilmesini engellemişti.

1923-1930 arasında Türk-Yunan ilişkilerine yukarıda belirtilen sorunlar damga vurmuştu. Patrikhane sorununun çözümlenmesi 1925'te gerçekleşmiş olsa da "Mübadele sorunu" gündemde kalmaya devam etmişti. 1928 yılı iki devlet arasındaki ilişkilerde önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıldır. Bu dönemde Yunanistan'da Venizelos'un Başbakan olarak seçilmesi ve Türkiye ile ilişkilerin düzeltilmesi konusunda olumlu tavır, iki ülke arasında dostluk ve iyi komşuluk kurma konusunda Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Bey'e gönderdiği yapıcı mektubu ve bu dostane tavır çeşitli şekillerde dile getirmesi ve ardından İsmet Bey'in de yapıcı cevabi mektubuyla karşılıklı önemli adımlar atılmış oldu. İki tarafın da iyi niyetlerine rağmen anlaşmaya ancak 1930'da Ankara'da varıldı. Mübadele'den kaynaklanan sorunların halledilmesi siyasi yakınlaşmanın da yolunu açtı. 10 Haziran 1930'da Ankara Antlaşması'nın imza edildiği gün İsmet Bey, Venizelos'u Ankara'ya davet etti. Bu davetin kabul edilmesi ile iki ülke temsilcileri siyasi işbirliği antlaşması üzerinde çalışmalara başladı.

30 Ekim 1930'da siyasal, askeri ve ekonomik konularda üç antlaşma imzalandı. Bunlar: Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması; Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol; İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'ydı. Bu antlaşmalar ile iki ülke arasında siyasal, ekonomik ve askeri bir işbirliği ortamı yaratıldı ve Türk-Yunan ilişkilerinde ilk defa bir dostluk dönemi başlamış oldu.

Dostluk döneminin açılmasında iki ülke liderlerinin tutum ve niyetleri etkili olmuştu. Cumhurbaşkanı Atatürk, sadece ülke içindeki barışı değil ayrıca dünyadaki barışı da tesis etmek için komşuları ile iyi ilişkiler içerisinde olmaya çabalamıştı. Yeni bir Balkan politikasını başlatmak üzere olan Atatürk, bunun ilk adımının Yunanistan'la birlikte gerçekleşmesi gerektiğini düşünüyordu. Bir dönem "Megali İdea" için mücadele eden Venizelos'un artık bu politikadan vazgeçmesi ve ekonomik ve toplumsal zorluklar yaşayan Yunanistan'ı tüm komşuları ile iyi ilişkilere kavuşturmaya

çalışan olgun politikası da önem arz ediyordu.

Yunan Hariciye Nazırı Mihalakopoulos da bir mecmuaya verdiği makalede “Megali İdea” siyasetinden Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra vazgeçildiğini ifade etmişti ve Yunan Başvekili Venizelos Yunan milletine hitaben yılbaşı münasebetiyle neşrettiği beyannamede 1930 senesinin en önemli olayının Türk-Yunan itilafının imzası olduğunu söylemişti.

Ayrıca bu yakınlaşmada İtalya'nın da büyük payı vardı. Türkiye ve Yunanistan devletleri İtalya'nın liderliğinde toplanan revizyonist devletlerin oluşturmuş oldukları tehditlerin ve karşılıklı silahlanmanın özellikle de deniz silahlanmasının ekonomilerine getirdiği yükün farkındaydı. İki devlet de ekonomik kalkınma ve toplumsal reformları gerçekleştirmelerinin barışa dayalı bir dış politika ile olacağını bilincindeydi. Bu bağlamda başta İtalya ve Bulgaristan olmak üzere revizyonist devletlerle barışçı bir çizgide ilişkilerini sürdürmek durumunda oldukları için Türkiye ve Yunanistan'ın birbirlerine destekleri zaruruydu. Bu sürecin sonunda gerçekleşen Ankara-Atina yakınlaşmasını istemeden sağlayan da İtalya olmuştu.

Türk-Yunan Dostluğuna Bir Katkı: Karşıyaka Spor Kulübü'nün Adalar Seyahatleri

1930'lu yılların başlarında Türk ve Yunan taraflarının ılımlı politikaları Türk-Yunan antlaşmasını sağlamıştı. Bu dostluk rüzgârlarının Türk sporunu etkilemesi de çok kısa bir zaman aldı. Bu dostluğun gelişimine İzmir'den ilk önemli katkı Karşıyaka Spor Kulübü'nden geldi. Ege'nin karşı yakasında yer alan Yunan takımları ile Karşıyaka Spor Kulübü arasındaki spor müsabakaları gerek memleketimizde gerekse Yunanistan'da büyük ilgi ile karşılandı.

Atatürk ve Venizelos'un iyi niyetleri ve yakınlaşma diplomasisi sporda da meyvelerini vermeye başlamış oluyordu. Bu müsabakalar Türk milletini ve devletini uluslararası arenada göstermek ve milli varlığın meşruiyeti ve tanınması bağlamında da büyük değer taşıyordu.

Bu dönemde spor “askerlik ve memleket müdafaasile yan yana yürüyen bir mevzu” olarak görülüyordu ve aynı zamanda devlet ilişkilerini, milli dostlukları kuvvetlendirmeye hizmet eden uygulamalı ve fiili bir sahaydı.

Karşıyaka Spor Kulübü'nün Adalar seyahatinde ilk durağı Sakız Adası, ikinci durağı ise Midilli Adası'ydı.

Karşıyaka Spor Kulübü'nün Adalar müsabakaları

7 Aralık 1930, Sakız	Lailapas-Karşıyaka Spor Kulübü (Yoğun hava muhalefetinden tatil edildi)
26 Aralık 1930, Midilli	Aris 1-5 Karşıyaka Spor Kulübü

Karşıyaka Spor Kulübü'nün İlk Teması: Sakız Adası'nda Türk-Yunan Dostluğu

İzmir'in en eski spor kulübü olan Karşıyaka Spor Kulübü, İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılmasının hemen sonrasında tekrar faaliyete geçmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında faaliyetlerini hızlandırarak İzmir'de sporun pek çok dalında İzmir'i ve Türkiye'yi temsil etmişti. Karşıyaka Spor Kulübü kurucuları gerek Birinci Dünya Savaşı'nda gerekse Türk Kurtuluş Savaşı'nda vatan müdafaasında yerlerini almışlardı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Karşıyaka Spor Kulübü'nü iki defa resmi olarak ziyaret etmiş ve kulüp şeref defterini iki kez imzalamıştı. 1925-1926 sezonunda İzmir liginde hiç gol yemeden ilk şampiyonluğunu kazanan Karşıyaka Spor Kulübü, Atatürk tarafından armasında ay-yıldız taşıma hakkı verilen tek spor kulübüydü. Bu an-

lamda Karşıyaka Spor Kulübü'nün yeşil sahalarda Türk devletini temsil eden spor kulübü olması rastlantı üzerine olmamıştı. Bulduğu çevrenin en eski ve güçlü kulübü olması ve Yunan adaları yakınındaki en iyi bilinen Türk spor kulübü olması da büyük olasılıkla bir etkendi. Karşıyaka Spor Kulübü'nün Türk-Yunan dostluğuna İzmir kulüpleri arasında ilk katkıyı sunması İzmir ve Türk sporu için çok değerliydi.

Karşıyaka Spor Kulübü'nün Yunan takımları ile ilk temasının öncesinde Türk takımlarının bazı girişimleri de olmuştu. Hizmet gazetesinin 21 Kasım 1930 tarihli "Ayvalık-Midilli Maçı 2-2 Berabere Kaldı" haberinde Karşıyaka Spor Kulübü'nün Sakız'dan, Ayvalık İdman Kulübü'nün ise Midilli'den maç daveti aldıkları belirtilerek şöyle paylaşılmıştı :

"Türk-Yunan dostluğunun teessüsü üzerine komşu adalarla garbi Anadolu sahillerinde müteaddit dostluk tezahürleri tecelli etmektedir. Bu meyanda K.S.K. kulübü Sakız'dan, Ayvalık İdman Yurdu da Midilli'den birer maç için davet edilmiştir. "

Yunanistan temsilcisi Midilli Şampiyonu Pallesviakos Kulübü, Ayvalık'ta Ayvalık İdman Yurdu Kulübü sporcularını bir müsabaka yapılması için adaya davet etmişti. 15 Kasım 1930 günü yirmi iki kişilik Türk kafilesi Yunan tarafının temin ettiği motor ile yola çıkmıştı. Türk sporcularını Midilli takımlarının gençleri, Midilli Şehbenderi Cemal Bey, Başkatip Selahaddin Bey, Midilli Valisi ve Belediye Reisi ile hükümet erkanı karşılamıştı. Türk-Yunan bayrakları ile süslenen şehirde "Zito Turkos" tezahüratı ile karşılanan Türk sporcular büyük bir misafirperverlikle ağırlandılar. Türk tarafı için düzenlenen ziyafette Türk ve Yunan milli marşları çalınmış, dostluğun oluşunu sağlayan başbakanlar İsmet Paşa ve Venizelos'a saygı içeren telgraflar gönderilmişti. Ertesi gün gerçekleşen müsabakayı yaklaşık on bin kişilik kalabalık bir seyirci kitlesi takip etmiş, iki milletin milli marşları çalınmış, Türk tarafı yeşil-beyaz, Yunan tarafı ise kırmızı-beyaz forma ile sahaya çıkmışlardı. Müsabaka 2-2 beraber tamamlanmıştı. Akşam ise Türk tarafı için ziyafet tertip edilmiş, bu ziyafette karşılıklı dostluk nutukları atılmıştı. 17 Kasım 1930 günü Türk sporcuları Midilli Adası'ndan Türkiye'ye geri dönmüşlerdi.

Karşıyaka Spor Kulübü'nün Türk-Yunan dostluk tezahüratına neden olacak olan ilk müsabakası ise "Lailapas Kulübü" ile Sakız Adası'nda yapılmıştı.

Yunanistan'ın himayesinde olan Sakız Adası, önceden Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisindeydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) Vilayeti'ne bağlı ada-sancakların en büyüklerinden olan ve birkaç defa vilayetin merkezi de yapılmış bulunan Sakız, Anadolu'nun batı kıyısında yer alan İzmir Körfezi'nin önündeki Karaburun Yarımadası ile Çeşme'nin karşısında yer almaktaydı.

1930 yılının Aralık ayında Sakız Adası Şampiyonu Lailapas Kulübü, Karşıyaka Spor Kulübü'nü Sakız Adası'na davet etmişti. Yeni Asır gazetesi'nin "K.S.K. Futbol Takımı Sakız'a Gidiyor" başlıklı haberinde:

"Mıntıkamızın en kuvvetli takımlarından biri olan K.S.K. birinci futbol takımı vakı olan davet üzerine Sakız Şampiyonu "Selaps " takımı ile karşılaşmak üzere önümüzdeki Cumartesi günü Sakız'a hareket edecektir.

Türk-Yunan futbolcuları arasındaki bu yeni temas iki memlekette de alaka ile beklenmektedir. Karşıyakalılara kulüplerine mensup bazı azalar, gazeteciler ve diğer kulüplerden bazı sporcular refakat edeceklerdir."denilmektedir.

Bu temasın gerçekleşmesinde ilk adımın Yunan tarafından gelmesi de yukarıda bahsedilen Venizelos politikalarının spor sahalarındaki güzel bir örneğini oluşturmuştu.

Gazete haberlerinin bazılarında Karşıyaka Spor Kulübü kafilesinin Göztepe Vapuru ile Sakız'a gideceği yazılsa da Türk sporcularını adaya Körfez Şirketi'nin "Uşak Vapuru" götürmüştü. Kafilenin başında ise Körfez Vapurları Şirketi Müdürü Cemal Bey ile Karşıyaka Spor Kulübü'nün bazı ileri gelen kişileri vardı. Ayrıca İzmir basınını temsilen bazı gazeteciler de kafilede yer almıştı. Yeni Asır gazetesinden Ali Rıza Bey ve Hizmet gazetesinden Hikmet Nuri Bey gazetelerinde bu seyahatin detaylarını Türk kamuoyuna aktarmışlardı. Anadolu gazetesi de bir muhabirini göndermişti ama bu muhabirin ismi belirtilmemişti.

Karşıyaka Spor Kulübü kafilesinin programı ise şöyleydi: Pazar günü yapılacak maç için Cumartesi günü Sakız'a gidilecek, Pazar günü maç yapıldıktan sonra ise Pazartesi günü geri dönelecekti.

"Yaşasın Türkiye", "Yaşasın İzmirli", "Yaşasın Karşıyakalılar"

Karşıyaka Spor Kulübü futbolcuları ve kafilesi 6 Aralık 1930'da Sakız Adası'nda Lailapas'la yapacağı maç için Karşıyaka Spor Kulübü'nün "Yeşil-Kırmızı" renklerinden oluşan elektrik ampulleri ile kulübün alamet-i farikası olan "K.S.K." harfleri, Karşıyaka Spor Kulübü bayrağı, defne dallarıyla süslenen Uşak Vapuru'yla yola çıkmıştı. Karşıyaka'dan sabah altı buçukta hareket eden vapur Pasaport, Konak ve Karantina iskelelerine uğrayarak bazı sporcuları almıştı.

Yeni Asır gazetesinden verilen bilgiye göre seyahat kafilesi elli kişiden oluşuyordu. Karşıyaka Spor Kulübü futbol takımının "muhacim" (hücum oyuncusu şuanki kullanımla forvet) hattında iki oyuncusundan mahrum olması nedeniyle hücum hattının güçlendirilmesi amacıyla diğer İzmir spor kulüplerinden de takviyeler alındığı ve bu sebeple Göztepe takımından Muzaffer ve Altay'dan Vehap beylerin de katile ile gideceği Karşıyaka Spor Kulübü forması giyeceği haber edilmişti.

Karşıyaka Spor Kulübü kafilesinin yolculuğu hava şartlarının güzel, denizin sakin olduğu bir gün olduğu için rahat geçmişti. Türk sporcular vapurda çeşitli eğlencelerle zaman geçirmiş ve 'Karşıyaka Spor Kulübü Marşı' ve 'İzmir Marşı'nı söylemişlerdi.

Karşıyaka Spor Kulübü, Sakız açıklarında limana yarım saatlik bir uzaklıkta Türk-Yunan bayraklarıyla süslenmiş birçok sandalla gelen Sakız sporcuları ve adanın zabıta kumandanı, belediye reisi ve spor kulübü erkânı ve adanın önde gelenleri tarafından karşılandı.

Yeni Asır gazetesi 7 Kânunuevvel (Aralık) 1930 günkü sayısının kapağında bu karşılama haberini: "Sporcular Sakızda hararetle karşılandılar - Bu ziyaret Türk-Yunan dostluğu tezahüratına vesile oldu - Sakız ahalisi gençlerimizi (Yaşasın Türkiye) nidalarile karşıladılar" açıklaması ile vermişti. Haberi Ali Rıza Bey yazmıştı.

Bu karşılama töreninde Liman Reisi ve Jandarma Kumandanı'nın dostça sözlerine Karşıyaka Spor Kulübü sporcularının adına Tahir Bey kısa ve samimi şekilde cevap vererek şöyle demişti :

"-Yekdiğerine tarihen merbut bulunan bizlerin kardeşçe yaşamamız lâzımdır. Bu itibarla ilk samimi teması yapan (K. S. K.)lılara gösterdiğiniz teshilattan dolayı sporcular namına teşekkür ederim"

Karşıyaka Spor Kulübü'nün bu temasının "ilk samimi temas" ifadesiyle belirtilmesi önemliydi. Daha önceden İzmir'de böyle bir temas olmamıştı.

Saat 3 sularında Uşak Vapuru Sakız'a varmıştı. Esas karşılama ise Sakız Adası'na varıldığında Türk ve Yunan bayraklarıyla donatılmış rıhtımda "Yaşasın Türkiye" "Yaşasın İzmirliiler", "Yaşasın Karşıyakalılar", "hoş geldiniz" "yaşa, zito" tezahüratlarıyla olmuştu. Sakız Belediye Reisi ise Lailapas Kulübü adına Türk sporcularına bir buket çiçek vermişti.

Rıhtımda toplanan halk Türk sporcularının vapurlarının yanaşmakta olduğu yere daha da yakın olmak için polis kordonunu aşmak istemiş ve Türklerin karaya çıkış anında büyük bir sabırsızlık içinde bulunmuşlardı. Bu temastan kalan fotoğraflarda da bu açıkça görünüyordu.

Ada ahalisine aynı samimiyet ile karşılık veren Karşıyaka Spor Kulübü sporcuları, karaya ayak bastıktan sonra Sakız takımı Lailapas Kulübü'ne gitmişler ve Yunan kadınların balkonlardan attıkları Türkçe ve Rumca "Hoş geldiniz" yazan pusulalar ve tezahüratlardan dolayı duygulanmışlardı. Lailapas Kulübü'nün binasında güzel temennilerle nutuklar söylenmiş, pastalar, çaylar ikram edilmiş ve dostluk, arkadaşlık köprüleri kurulmuştu.

Karşıyaka Spor Kulübü'ne ve İzmir sporcularına gösterilen bu samimi yaklaşım düşünülenin üstünde olmuş ve Türkiye hakkındaki dostluk tezahüratı çok coşkulu bir hal almıştı. Sakız'a ulaşan Karşıyakalıları ve İzmirliileri Adalılar "Zito Türkiye, hoş geldiniz İzmirliiler, Karşıyakalılar" tezahüratları ile dostlukla karşılamışlardı.

Bu coşku dolu karşılama sadece Türk basınında değil aynı zamanda Yunan basınında da yankı bulmuştu. Sakız Adası'nda yayınlanan Nea Hiyos gazetesi, Karşıyaka Spor Kulübü'nün bu dostluk teması için şunları yazmıştı :

Gençliğimizle kibar bir futbol müsabakası yapmak üzere davet edilen Karşıyaka (İzmir) gençliğini bahtiyar vatanımız bugün karşılıyor. Bu temas, Sakız kamuoyunun insani ve medeni yüzünü göstermeye fırsat verecektir. Artık, Türkiye ile Yunanistan arasında hiçbir husumet söz konusu değildir. Mazi unutulmuştur. İlerici milletler taasup ve kinlere boyun eğmezler. Bizim için Türk gençliği azami müsaadata mazhar dost bir gençliktir. Onlarla mümkün olan en üst dereceye kadar ilişkimizi kuvvetlendirmeli ve kendilerini kardeşçesine karşılamalı ve şereflendirmeliyiz. Bu gençlik herhalde pek dostane bir ortam içinde bulunduğunu anlamalı ve iyi komşusu, yani Yunanistan hakkında iyi düşüncelerle buradan ayrılmalıdır."

Hizmet gazetesinden Hikmet Nuri Bey, aynı günün gecesinde önceden Türklerin yaşadıkları o zaman ise muhacir Rumların ikamet ettiği kale içinden geçerlerken burada yaşayan Anadolu'dan Mübadele ile gelmiş olan Rumların misafirperver ve dostça davrandıklarını ve Türk misafirlere özlemine çektikleri İzmir ve diğer şehirleri sorduklarından bahsetmişti.

Karşıyaka Spor Kulübü kafilesi, Sakız'da kendilerine tahsis edilen 'Konstantinopol Oteli'ne yerleştirilmişler ve geceyi burada geçirmişlerdi.

3 Dakikalık Maç, Bir Ömürlük Dostluk

Türk-Yunan dostluğuna İzmir'den ilk katkı olarak hafızalardan silinmeyecek olan maçın yapıldığı tarih 7 Aralık 1930 günüydü.

Yeni Asır gazetesinden Ali Rıza Bey:

“Sakız takımının kuvvetli olduğu buradaki temaslardan anlaşılmuştur. Bununla beraber Karşıyaka'nın çalışkan çocukları bu maçı kazanacaklarını ve İzmir'in şerefini komşu memlekette yükselteceklerini ümit etmektedirler.” demekteydi . Tatlı bir rekabetin iki yakayı da sarmış olduğu da bir gerçektir.

Gün boyu süren şiddetli yağmur bu maça damgasını vurmuştu. Sporcular saat 14.30'da kaldıkları otelden çıkarak maçın oynanacağı stada gelmişlerdi. On beş dakikalık mesafede olan stadin bulunduğu yer eski bir Osmanlı-Türk mezarlığıydı. Belirlenen saatte Karşıyaka Spor Kulübü ve Sakız takımı sahada yerini almıştı. Lailapas Kulübü futbolcuları kırmızı-beyaz forma ile sahaya çıkmışlardı. Stadyum'da oldukça kalabalık bir seyirci kitlesi bulunuyordu. Maçı izleyen gençlerin ellerinde Türk ve Yunan bayrakları vardı. Türk sporcular ile yapılacak olan maça Yunanlılar çok ilgi göstermişler, civar köylerden pek çok ahali maçı izlemeye gelmişti.

Karşıyaka Spor Kulübü sahaya çıktığı zaman alkışlar ve “Yaşasın Türkiye” sadalarıyla stat çinliyordu ve maç yağmur altında başladı, yağmur gittikçe artmış ama maça devam edilmişti. Oyun bir süre devam etti ve bu süre içinde iki takım da golü bulamamıştı. Beş dakikalık zaman bile dolmadığı halde yağmur sağanak halini alınca maçın hakemi oyuna devam etme imkânı kalmadığı için maçı tatil etti. Maçın devam etmesi için uzun bir süre beklenmesine rağmen yağmur şiddetini azaltmayınca maç tekrar başlayamadı.

Türk-Yunan dostluğu için gerçekleştirilen Karşıyaka Spor Kulübü-Lailapas müsabakası yağmur nedeniyle yarım kalmıştı. Hikmet Nuri Bey bu şiddetli yağmurun İzmir'in o dönemde yaşamış olduğu büyük felaketlerden biri olan “seylab”ı (yani sel felaketini) hatırlattığını yazmıştı.

Hikmet Nuri Bey'in: “İzmir ve Yunan futbolunun bu ilk temasına âit tahminler hararetle mevzuu bahs olunuyor. Atina'dan gelen gazeteler aynı günde yapılacak Yunan-Bulgar milli maçına ait yazılar arasında Sakızda yapacağımız müsabakanın ehem-miyetinden bahsediyorlardı” diyerek Karşıyaka Spor Kulübü'nün bu temasını “İzmir ve Yunan futbolunun bu ilk teması” ifadesi ile okuyucularına bildiriyordu.

Hizmet gazetesi ise İzmir ile Yunan takımları arasındaki ilk temasın bu maç olduğunu belirttikten sonra bu temas için: “Bu itibarla K.S.K. İzmir Spor Tarihinde yeni bir sahife açmış olmaktadır” ifadesini kullanmıştı.

Anadolu gazetesinin bu temasla ilgili haberinde: “K. S. K.lıların Sakız seyahati gerek memleketimizde gerekse Yunanistan'da derin akisler yapmıştır. Türk-Yunan dostluğunun ilk günlerinde yapılan bu seyahat çok büyük bir alaka uyandırmıştır” ifadesi ve yine Hizmet gazetesinin “İzmirle Yunanistan arasında ilk gençlik ve spor temasını yapan Karşıyaka Spor Kulübü” ifadesi tarihsel önem taşımaktaydı.

Karşıyakalıların bu ilk teması sırasında Ali Rıza Bey şunları yazmıştı :

“Muhakkaktır ki bu dakikada gerek bizler ve gerekse Yunanlı dostlarımız çok müteheyyiçtik (heycanlıydık); çünkü dostlarımızın tezahüratının içten geldiğini görüyor ve hissediyorduk.

Onlar müteheyyiçti; zira kıymetli Türk gençliğinin aralarına girerek samimi temas yapması yüksek hükümet ricallerimizin takip ettikleri siyasetin, sulh ve iyi komşuluk siyasetinin, Türk gençliği tarafından da benimsenmiş olduğunu da bu ziyaret ispat ediyordu.”

Yarım kalan müsabakadan bir süre sonra otellere geçilmiş ve hemen ardından saat 17.30 civarın-

da belediyede Karşıyaka Spor Kulübü şerefine düzenlenen yüz elli kişilik bir ziyafet düzenlenmişti. Belediyenin girişine iki büyük Türk ve Yunan bayrağı konulmuş ve salonun duvarına “Yaşasın Karşıyaka Spor Kulübü” yazan büyük bir cümle yazılmıştı. Sakız Belediye Reisi “iki büyük milletin anlaşmalarının cihan sulhuna hizmetlerinden” söz etmiş, Türklerin adaya bereket getirdiklerini, aylardan beri süren kuraklığın maç günü yağın yağmurla son bulduğunu belirtmiş ve Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Türk milleti hakkında güzel sözler sarf etmişti.

Sakız Belediye Reisi'nin şu sözleri de çok değerliydi :

“İki memleket münasebatının tarafeynin idare adamları arasında senelerce uzanan müzakerattan sonra dostane bir safhaya girdiğini, bu neticeyi iki memleket gençlerinin yarım saat içinde takviye etmiş olduklarını bu gençlerden daha iyi diplomat bulunmayacağını anlattı, iki büyük kıt'anın anlaşması bizi ilelebet sulh sahasında yürütecektir; dedi. Ve sözlerine (Zito Türkiye) cümlesile nihayet verdi.”

Karşıyaka Spor Kulübü sporcuları Yunan Milli Marşı'nı ve İstiklal Marşı'nı söylemişlerdi. Karşıyaka Spor Kulübü kafilesinden Sadi Bey de bir konuşma yapmış ve sonra Karşıyaka Spor Kulübü Marşı söylenmişti. Karşıyaka Spor Kulübü namına Muhlis Bey'in misafirperverliğe teşekkürü ve Sakızlı futbolcuları İzmir'e daveti dostluğu artırmaya yönelik güzel hareketlerdi. Ayrıca nutuklarda her ne kadar çok olumlu noktalar vurgulansa da maziden devralınan olumsuz miras da anılmıştı. Her iki millet için de Milli Mücadele döneminde yaşananlar unutulmamıştı. “Kulaklarımızda hala top sadaları gürlüyor. Türk ve Yunan validelerinin ve evli kadınlarının yasları henüz dinmemiştir.” ifadesi bunun açık göstergesiydi. Yine Sakız Valisi'nin teessür duyduğunu söylediği bir olay da Yunan Milli Marşı'nı Karşıyaka Spor Kulübü sporcularının söylemesi ama Türk Milli Marşını Yunan sporcularının söylemeyişi olmuştu.

Yeni Asır gazetesinden Ali Rıza Bey'in 12 Aralık 1930 Cuma günkü yazısında ana başlık: “Sakız'daki Ziyafette Türk-Yunan Dostluğunun Hararetli Tezahüratı” olmuş ve burada Sakız Valisi'nin nutkundaki önemli bir kısmı da paylaşmıştı. Sakız Valisi: “Büyük rehakârınız Gazi Mustafa Kemal Hz.nin pek yüksek bir sözlerini hatırladım: "Harp vahşetten ibarettir" bu cümleyi takdis ederim." demişti. Vali, nutkunun sonunda Türk-Yunan dostluğuna katkı sunanları saygıyla anarak şunları söylemişti: “Türkiye ve Yunanistan arasında bu dostluk ve samimiyeti meydana getiren yüksek düşünceli başları takdir ve tebrik ederim. Yaşasın Büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa, Yaşasın İsmet Paşa, Yaşasın M. Venizelos yaşasın Türk-Yunan dostluğu. ”.

Sakız Adası'nın birinci lig kulüplerinden Aetos Kulübü'nün reisi tarafından Fransızca olarak okunan nutuk da bu ilk dostluk temasının önemini gösterir cinstendi. Nutuk şu şekildeydi :

“Muhterem efendiler;

Komşu İzmir şehrinin asil gençleri ile şehrimiz gençleri büyük bir sevinçle karşılarlar. Sevincimiz şu itibar ile de daha büyüktür, zira bu maç harp hâdisatından sonra ilk olarak cereyan dostluk ve samimiyet karakterini taşıyan bir temas halini almıştır. Bu temas ki komşu milletin büyük ve şerefli idare adamları tarafından çizilen yolun mabadi halini almış bulunmaktadır. Kulaklarımızda hala top sadaları gürlüyor. Türk ve Yunan validelerinin ve evli kadınlarının yasları henüz dinmemiştir. Harp hâdisatı ruhlarımızda en zalim intibai bırakmıştır. Ve şimdi iki milletin siyasî ufuklarında sulh havası esmiştir. Bu havanın gayri kabili itiraz olan hücceti, iki komşu millet arasında dostluk ve samimiyet yakınlığının mübeşşiri olan Türk-Yunan dostluk misalidir.

Aziz dostlar;

Yarın memleketinize avdet edeceğiniz zaman, burada en canlı dostluk hissiyatı ile meşbu bir millet bulduğunu vatandaşlarınıza söyleyiniz.(...) İki millette maziyi unutmaya ve müstakbel terakki ve kardeşlik devresini tesise çalışalım.(...)"

Dostluk: Sakız ve İzmir Belediye Reislerinin Telgrafları

1930'da Türk-Yunan dostluğuna sağlamaya yönelik İzmir'de ilk kez gerçekleştirilen spor faaliyeti olarak tarihe geçen Karşıyaka Spor Kulübü'nün temasları olumlu sonuç vermişti. Bunun güzel bir örneği Sakız'da gerek halkın gerekse yerel yönetimin bu tarihi girişime el uzatmaları olmuştu.

Karşıyaka Spor Kulübü'nün Sakız ziyaretleri Türk kamuoyu dışında Yunan kamuoyunda da büyük bir memnuniyet uyandırmıştı. Bu nedenle Sakız Belediye Başkanlığı'ndan İzmir Belediyesi'ne bir telgraf gönderilmiş ve Türk tarafı da bu samimi telgrafa hemen cevap vermişlerdi. Sakız Belediye Reisi'nin telgrafında şöyle denilmişti:

"İzmir Belediye Riyasetine:

Türk gençliğinin adamızı ziyareti bana Türkiye'nin gözler kamaştırıcı terakkiyat ve tekâmülü karşısında hemşehrilerimin duymuş olduğu heyecan ve gurura tercüman olmak fırsatını bahsettikten sonra kendimi bahtiyar addeder ve münasebatı dostanenizin devamını temenni ile ihtiramatı faikamı takdim ederim efendim. Sakız Belediye Reisi"

Sakız Belediyesi'nin bu dostane telgrafına karşı İzmir Belediye Reisi Sezai Bey şu cevabi telgrafnameyi göndermişti:

"Sakız Belediye Riyaseti'ne

Türk gençliği ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında izhar buyurulan samimi hissiyata mukabeleten şüranımı arz ederken dostane münasebatınızın temadisini ve ankarip Yunan gençlerinin İzmir'i teşriflerini temenni eder ve hürmetlerimin lütfen kabulünü rica ederim. İzmir Belediye Reisi Sezai"

Dostluğun somut bir nişanesi de Türklerin Ada'dan ayrılma gününde Sakız Belediyesi'nin Karşıyaka Spor Kulübü sporcularına vermiş olduğu günün güzel bir anısı olarak somutlaşan kupa hediyesiydi.

Hikmet Nuri Bey'in intibalarında şu kısım da dikkate değerdi:

"Liman haricine çıktıktan sonra şu müddet itibariyle kısa, fakat her dakikası iki komşu milletin dostluk tarihine kıymetli sayfeler yazan ziyaretimizin benliğimizde husule getirdiği zevk içinde başımızı İzmir'e doğru çevirdik."

İzmir'e varan Karşıyakalılar sahilden Göztepe, Altınordu ve Altay kulüplerini selamlamışlardı. Kafile Karşıyakalılarının alkışları arasında rıhtıma çıkmıştı. Bu temasın başarı ile tamamlanmasını sağlayanlar ise şu önemli kişilerdi: Kafile Reisi Körfez Vapuruları Müdürü Cemal Bey, Halk Fırkası Karşıyaka Sabık Mutemedi Tahir, Karşıyaka Spor Kulübü'nden Cemal Ahmet ve Muhlis Beyler.

Karşıyaka Spor Kulübü dostluk ile geçen bu temasın izlerinin İzmir'de de devam etmesi için Lailapas Kulübü'nü ilkbaharda İzmir'e davet etmişti ve Lailapas da bu ziyareti kabul etmişti.

Karşıyaka Spor Kulübü Türk-Yunan Dostluğu için Bu Sefer Midilli'ye Gidiyor

Sakız'daki olumlu etki sonrasında Karşıyaka Spor Kulübü ikinci Yunanistan temasını yapmak üzere Midilli'ye davet edilmişti.

Midilli, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz Adaları Vilayeti içerisinde adaların en büyüğü olan Lesbos'un, dolayısıyla Midilli sancağının merkezi olan şehriydi.

Karşıyaka Spor Kulübü'ne bu davet, Sakız ziyareti döneminde Midilli'nin en güçlü kulüplerinden olan Aris Kulübü'nün "mes'ul Murahhası" M. Nikolaki tarafından yapılmıştı. Sakız seyahati bitince bu davet konusunu Karşıyaka Spor Kulübü'nün yönetimine bildirip gündemine taşıyan Karşıyakalılar bu daveti esas itibarıyla kabul etmişlerdi. Ayrıca Aris Kulübü, Karşıyaka Spor Kulübü'ne bir mektup göndererek Sakız'da teklif edilen şartlar teyit olunmuş ve 25 veya 26 Aralık tarihinde Aris-Karşıyaka Spor Kulübü arasında bir maç yapılması arzu edilmişti. Karşıyakalılar bu mektuba telgraf çekerek müsabakayı kabul ettiklerini ve 25 Aralık Perşembe günü hareket edeceklerini iletmışlerdi. Karşıyaka Spor Kulübü'nün Perşembe günü Midilli'ye ulaşması ve ertesi gün müsabaka yapılması planlanmıştı. Karşıyaka Spor Kulübü, Cuma günü Aris ile Pazar günü ise Pallesviakos takımıyla karşılaşması bekleniyordu.

Karşıyaka Spor Kulübü'nü Midilli'ye maç yapmak üzere davet eden Selanik Şampiyonu Aris takımı, Türkiye'ye gelen ilk Yunan takımı olma özelliğini taşıyordu. Aris, Selanik şampiyonuydu ve aynı zamanda Yunanistan ikincisi olmuştu. Aris Kulübü'nün Yunan Başbakanı Venizelos'un Türkiye ziyaretinden birkaç gün önce trenle İstanbul'a geleceği ve yaklaşık iki yüz kadar Yunan seyircinin de müsabakaları takip etmek amacıyla vapurla şehre geleceği gazetelere yansımıştı. Bu seyahat haberde ifade edildiği üzere "Yunan futbolcularının Türkiye futbolcuları ile ilk teması" idi. Aris-Fenerbahçe maçı, 24 Ekim 1930'da yapılmış ve maç 2-2 neticelenmişti. Aris, ikinci maçını ise Galatasaray ile yapmış ve 5-1 yenilmişti. Bu maçların hemen ardından 30 Ekim 1930'da Türk-Yunan Dostluk Antlaşması imzalanmıştı. Karşıyaka Spor Kulübü'nün bu temasları bu antlaşma sonrasında yurtdışında Yunanistan ile Türkiye'nin spor alanında temsil edildiği ilk kapsamlı müsabaka olması anlamında çok değerliydi.

Karşıyaka Spor Kulübü Sporcuları Devrim Şehidi Mustafa Fehmi Kubilay'ın Kabrinde

Karşıyaka Spor Kulübü kafilesinin Midilli'ye gidişleri vasıta konusundaki sıkıntılardan dolayı biraz gecikmeli olmuştu. Karşıyakalılar geniş bir kadro ile ikinci Yunanistan temasını gerçekleştirmişti. Kafilenin sayısı koyusunda farklı miktarlar verilmektedir. Yeni Asır gazetesi 16 sporcu olmak üzere 48 kişilik kafiye ile gidildiğini yazmıştı.

Karşıyaka Spor Kulübü kafilesi Midilli'ye doğrudan vapur temin edememişler ve söz verdikleri zamanda Midilli'ye varabilmek amacıyla otomobillerle Dikili'ye ve oradan da motorla Midilli'ye gitmek istemişlerdi.

Dikili'ye geçerken tam da o dönemde Menemen'de şehit edilen "Devrim Şehidi Muallim" Fehmi Kubilay da unutulmamış ve bu inkılâp şehidinin mezarı ziyaret edilip çelenk bırakılmıştı. Hidayet, Suat ve Cevdet Beyler tarafından nutuklar söylenmiş ve şehitler anılmıştı.

Dikili'de motoru ayarlama işini Karşıyaka Spor Kulübü Umumi Kaptanı Cemal Ahmed (Umar) Bey bir gün evvel Dikili'ye geçerek yapmıştı. Karşıyaka Spor Kulübü futbol takımı ve refakat edenler Dikili'den geç bir saatte motorla hareket etmişler ama denizin çok dalgalı oluşu neticesinde Dikili'ye dönmeye mecbur kalmışlardı. Karşıyakalılar Bademli Limanı'na sığınmışlardı ve tüm gece burada beklemişlerdi. Türlü aksiliklerden sonra 28 Aralık 1930'da motorla Midilli Adası'na geçmişlerdi.

1.3.2. Karşıyaka Spor Kulübü Midilli Şampiyonu Aris'i 5-1 Yeniyor

Karşıyaka Spor Kulübü kafilesi Midilli'ye vardıkları zaman Yunanlı sporcular ve Midilli halkı tarafından "Zito Türkiye" sesleriyle karşılanmışlardı. Hizmet gazetesi Karşıyaka Spor Kulübü'nün bu teması için "K.S.K. Yunan sporcularıyla ikinci temasını yapan bahtiyar bir kulüp sayılabilir" ifadesini kullanmıştı.

Karşıyaka Spor Kulübü ile Aris arasındaki maç öncesinde Midilli ve Atina'nın takımları (Pallesviakos-Panionios) sahada kozlarını paylaşmış ve bu maç Midilli takımının 7-3 galibiyeti ile neticelenmişti. Bu maçın akşamında ise Atina takımı şerefine düzenlenen bir baloya Karşıyakalılar da davet edilmişti. Karşıyaka Spor Kulübü ile Aris arasındaki maçı binlerce kişi izlemişti ve her iki yakayı da dostluk rüzgârları sarmıştı. Stat, Türk ve Yunan bayrakları ile süslenmişti. Kadınların seyirciler arasındaki sayısı epeyce fazlaydı. Karşıyaka Spor Kulübü'nün ilk on biri şu sporculardan oluşuyordu: Abbas, Esat, Muzaffer, Şevki, Nevzat, Rıza, Halil, Lütfü, İsmail, Ziya, Lütfü.

Aris Kulübü'nün ilk on biri ise: Leonidis, Andonyadis, Tiriandis, Armanaçoğlu, Pavlidis, Nazakis, Tokarakis, Zeybekis, Agorastos, Venturas, Hamhumis'ti. Karşıyaka Spor Kulübü, müsabakayı 5-1 gibi büyük bir farkla kazandı. Karşıyaka Spor Kulübü'nün gollerini ise Nevzat (2), Muzaffer (2) ve Esat Beyler attı. Bu maç Sakız'daki maç gibi güzel bir etki bırakmıştı. İzmir Valisi Kazım Paşa ile Aris Spor Kulübü arasında dostluğu perçinleyen kıymetli telgraflar gönderilmişti. Aris Kulübü, İzmir Valisi ve Mıntika Reisi Kazım Paşa'ya bir dostluk telgrafı göndermişti. Bu telgraf şöyleydi:

"İzmir'in yüksek ruhlu çocuklarıyla yaptığımız maçı kaybettik. Lakin yüksek Türk gençlerinin üzerimizde bıraktıkları samimi hatıratı unutmayacağız. Hörmetlerimizin kabulünü rica ederiz. Aris Spor Kulübü"

İzmir Valisi Kazım Paşa da cevaben şu telgrafı göndermişti:

"Midilli'de Aris Kulübü'ne

Lütufkar telgrafınızdan çok mütehassis oldum. Sporcularınıza selam. "

Maç bitmiş ama Midilli gençleri büyük eğlenceler tertip ederek bu ziyareti coşkuyla kutlamaya devam etmişler, Karşıyaka Spor Kulübü'ne, İzmir'e, Türkiye'ye, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya sevgi, saygı ve dostluklarını sunmuşlardı.

Karşıyaka Spor Kulübü Reisi Fikri (Altay) Bey'in Riyaseticumhur Umumi Kâtipliğine Bir Mektubu

Karşıyaka Spor Kulübü-Aris müsabakasından on üç gün sonra 10 Ocak 1931 tarihinde Karşıyaka Spor Kulübü Reisi Fikri (Altay) Bey, Riyaseticumhur Umumi Kâtipliği'ne bir mektup göndermişti. Bu mektupta Fikri Bey: "İzmir Karşıyaka Spor Kulübü'nün, vaki davet üzerine dostane bir maç yapmak için Midilliyeye olan seyahatinde büyük Gazi hazretlerine karşı Midilli halkının gösterdikleri hürmet hislerini bilvesile arzetmekle kesbi şeref eyliyoruz." sözleriyle Midilli seyahatindeki olumlu tabloyu aktarmıştı.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Namına Bir Çay Takımı

Karşıyaka Spor Kulübü Reisi Fikri Bey mektubunda:

"1-5 galebemizle hitam bulan maçımız gecesini sporcularımız şerefine verilen baloda keten işlemeli bir çay takımı müzayedeye vazedilmiş balo halkı tarafından hararetle iştirak edilen Amerikan tarzındaki bu müzayedede Aris Spor Kulübü tarafından ulu Gazi Hazretleri namına olan artırmada çay takımı müşarünileyh hazretleri namlarına kalmıştır. Yunan reiscumhur namına da bilmukabe-

le tarafımızdan artırma yapılmış ise de misafiri bulduğumuz kulüp neticede ısrar etmişlerdir.” demektedir.

Fikri Bey, bu “keten işlemeli çay takımı” meselesini Reısicumhur Umum Kâtipliği aracılığıyla Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya arz edilmesini istemişti ve “namı devletlerine hıfzile büyük şeref duyduğumuz çay takımı hakkında emri âlilerini” beklediklerini ve saygılarını sunduklarını da mektubuna eklemişti.

Anadolu gazetesi de Karşıyaka Spor Kulübü’nün Midilli seyahatini yakından takip etmiş, okuyucularını bu seyahat hakkında bilgilendirerek aydınlatmıştı. “K.S.K. Midilli’de Yunanlılar Çay Takımını Gazi Hazretleri Namına Artırıyorlardı” başlığını taşıyan seyahat notlarının dördüncü kısmında Atatürk’e Yunan sporcular tarafından hediye edilen çay takımı olayı ile ilgili şu detaylı bilgiler paylaşılmıştı :

“Maçtan avdetimizden sonra Kapriste Panyoniyos şerefine verilen baloya davet edildik. Atina, Midilli ve İzmir gençlerinin hep bir arada geçirdikleri saatler çok samimi idi, birbirlerini:

-Yaşa, Zito!

Sedalarıyla selamladılar, dans ettiler, güldüler, sabaha kadar eğlendiler. Ertesi günü yataklarımızdan kalktığımız zaman bir türlü üzerimizden ayrılmıyan bulutların gene hafif hafif serpiştiğini görüyoruz..

Zaman zaman şiddetlenen yağmur, kafilenin öteye beriye gezmesine, şehrin güzel yerlerini görmesine mani olmuyor. Gece gene kapriste şerefimize bir balo veriliyor. Ertesi günü karşı karşıya oynayacak oyuncular için tertip edilen piyanko çok eğlenceli..

Hepsine birer hediye isabet ediyor. Dans, şarkı, milli raks arasında ortaya bir masa konuyor. Amerikan usulüile mavi ve beyaz işleme bir çay takımı müzayedeye konuyor. Müzayedenin en haremli tarafı Aris kulübü ile kulübümüz arasındadır. Aris kulübü her artışta Gazi Hazretleri namına artırıyor. Biz de Yunan reısicumhuru (M. Venizelos) namına artırıyoruz...

En nihayet Kirye Pavlaki isminde bir zengin aramıza giriyor, defaten Gazi Hazretleri namına beş bin drahmı vererek çay takımı Müncimiz üzerinde kalıyor. Bize verilen bu çay takımı getirilirken Midilli gençliğinin:

-Zito Büyük Gazi zito.. Zito!!

Diye ayyuka çıkan feryadı kâğıt üzerinde yapılan herhangi bir ahitname kadar müessir adedilse sezadır.”

“K.S.K. Şerefli Emaneti Muhafaza Edecek”

21 Ocak 1931 tarihinde Karşıyaka Spor Kulübü Reisi Fikri Bey’in 10/1/1931 tarih ve 7 numaralı mektubuna Cumhurbaşkanlığı tarafından cevap olarak gönderilen mektupta ise: “Bahis buyrulan çay takımının kendileri namına kulübünüzde hıfzı Reısicumhur Hazretleri tarafından emir buyrulmuştur efendim.” ifadeleri ile çay takımının Gazi Mustafa Kemal Paşa adına Karşıyaka Spor Kulübü’nde muhafaza edileceği söylenmişti.

Yeni Asır gazetesinin “Gazi Hz.nin K.S.K. spor kulübüne cevapları” başlıklı haberinde ise bu hediyelerin Cumhurbaşkanının İzmir ziyaretlerinde Karşıyaka Spor Kulübü tarafından kendisine verilme istekleri Kâtib-i Umumi M. Tevfik Bey tarafından cevaplanmış ve Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından hediyelerin kulüpte korunması arzusu Karşıyaka Spor Kulübü Reisi Fikri Bey’e iletilmişti.

“K.S.K. Şerefli Emaneti Muhafaza Edecek” adlı haberdeki şu ifadelerle konunun önemi daha da güzel anlaşılıyordu :

“K.S.K. Gençlerinin Midilli seyahati Memleketimize Spor sahasında şerefli bir zafer kazandırmakla beraber iki dost Millet arasında uhuvveti tarsin edecek nişanelerin de vücuduna bais olmuştu. Evvelce neşrettiğimiz Midilli seyahati notlarında etraflıca yazdığımız vechile K.S.K. şerefine Aris Kulübü'nün verdiği baloda gayet kıymetli bir çay takımı müzayedeye vaz edilmişti. Bu müzayedede, hararetli devreleri içinde en nihayet Aris Kulübü'nün Gazi Hazretleri namına yüksek artırışı ile hitam bulmuştu.

Midilli'nin dost halkından ulu Gazi'ye kıymetli bir hatırayı da beraberlerinde getiren K.S.K.liler Kâtib-i Umumilik vasıtasıyla kendilerinden emanetleri hakkında emirlerini tebellüğ etmek istediler. Bu babta yazdıkları mektuba Riyaseticumhur kâtibi umumiliğinden varid olan atideki cevaba nazaran çay takımının Müşarünileyh Hazretleri namına (K.S.K.) Kulübünde hıfzı emir buyrulmaktadır. Kulüplerinde şerefli bir emanete sahip olan (K.S.K.)nin centilmen gençlerini bu vesile ile de hararetle tebrik ederiz.”

Karşıyaka Spor Kulübü'nün Midilli'den İzmir'e Dönüşü

Yunan topraklarında Karşıyaka Spor Kulübü sporcularının görmüş oldukları samimi ve dostça yaklaşımlar iki ülkenin devlet adamlarının aralarında imzaladıkları antlaşmaların ne kadar da gerçek ihtiyaçlardan doğduğunu göstermişti.

Karşıyaka Spor Kulübü'nün İzmir'e dönüşü Yugoslav bandıralı “Dubrovnik” isimli vapurla olmuş ve bu yolculuk sekiz saat sürmüştü.

Karşıyaka Spor Kulübü kafilesini Alsancak Vapuru ile Karşıyaka Spor Kulübü Başkanı Fikri (Altay) Bey, Mehmet Kasım, Agâh, Kenan ve Sadri beyler karşılamaya gelmişlerdi. Ayrıca Hamit Bey ve birçok kişi ve sporcu da karşılamaya gelenler arasındaydı.

Karşıyaka Spor Kulübü Karar Defterleri'nde yapılan incelemede dikkat çeken bir husus da şuydu ki, Sakız ve Midilli ile yapılan maçlar sonrasında dostluğun pekiştirilmesi ve karşı tarafın onurlandırılması adına bu takımların İzmir'e davet edilmesi konusu görüşülmüş ve bu konuda alınan bazı kararlar deftere işlenmişti. 21 Ocak 1931 tarihli toplantıda Umumi Katip tarafından gelecek içtimada Sakız ve Midilli hususunun heyete bildirileceği ifade edilmişti. 10 Şubat 1931 tarihindeki altıncı içtima'da ise Sakız ve Midilli spor kulüplerinin davet mektuplarının katibi umumi tarafından düzenlenmesi kararı alınmıştı. 24 Şubat 1931 tarihindeki sekizinci içtimada alınan kararlara göreyse Midilli'ye 150 lira hediye edilmesi, Midilli'den on altı ve Sakız'dan ise 22 sporcunun İzmir'e “iaşe ve ibatesi” temin edilmek şartları ve Sakız ve Midilli takımları ile 17 Nisan Cuma ve 19 Nisan Cumartesi günleri maç oynanması teklif edileceği kararı alınmıştı. Bu kararlar 3 Mart 1931 tarihli dokuzuncu içtimada kabul edilmişti.

Sakız ve Midilli temaslarında güzel intibalar bırakan Karşıyaka Spor Kulübü'nün ayrıca Sisam Adası'nda gidecekleri ve bu konuda girişimin gerçekleştiği, burada bir müsabaka yapılacağı konusunda bazı haberler yayınlanmıştı. Karşıyaka Spor Kulübü'nün Sakız ve Midilli temasları Türk-Yunan dostluğuna İzmir'den önemli bir katkı yapmış ve iki milletin yakınlaşmasına vesile olmuştu. Burada şu da açıkça görülmüştü ki siyasi antlaşmalar iki tarafın yakınlaşması anlamında önemli bir adım olmuştu, ama dostluk ortamının daha da sağlamlaşması sanatsal, kültürel ve sportif faaliyetlerin artırılması ile mümkün olabilmiş ve toplumlar bu vasıta ile birbirlerine yakınlaşmışlardı.

ÖZET

1930 yılına kadar Türk-Yunan ilişkileri türlü sıkıntılarla geçmişti. Büyük insani dramların yaşandığı Mübadele ve Lozan'dan kalan sorunların çözümü ile geçen yıllar iki devleti de birbirine karşı dikkatli olmaya ve temkinli bir ilişki kurmaya yönlendirmişti. İtalya'nın yayılmacı politikası iki komşu devleti zorunlu olarak barışa ve karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi ile olası bir savaş durumuna karşı sınır güvenliğinin korunması için ortak kararlar almaya itmişti.

1930'daki antlaşmalarla Türk-Yunan devletlerinin ilişkileri tarihte görülmemiş şekilde dostluğa evrilmiş ve karşılıklı menfaatleri güçlendirerek sağlam bir zemine oturtulmaya çalışılmıştı. Türkiye'den adalara göç eden buralarda ikamet eden Rumların sevinç gösterileri ve Türkçe tezahüratlar ile Karşıyaka Spor Kulübü'ne misafirperverlik ile yaklaşımları bir nebze de olsa Türkiye özelemlerini gidermelerine yol açmıştı. Devletlerin olumlu yaklaşımları iki milleti de bir araya getirmiş ve Türk-Yunan milletleri arasındaki dostluk bağları gelişmiştir.

Karşıyaka Spor Kulübü 1930'larda gerçekleştirdiği bu seyahatler ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni yeşil sahalarda başarı ile temsil etmişti. Bu müsabakalar milli bir maç görünümünde gerçekleşirken, dönemin siyasi atmosferi içerisinde Türk-Yunan devletleri arasındaki yakınlaşma girişimlerinin sporda güzel bir ilk örneğini göstermesi anlamında da çok değerlidir. Dönemin basınında 'Türk-Yunan dostluk tezahüratına vesile oldu' denilerek verilen Karşıyaka Spor Kulübü'nün gerçekleştirdiği bu spor olayları diğer Türk spor kulüplerini de ardı ardına tetikleyerek bu kulüplerin müsabakalara iştirak etmeleri ile sporun dış ülkelerle ilişkilerin gelişiminde büyük katkı sunmuştu. Karşıyaka Spor Kulübü'nün Türkiye'yi yurtdışında başarı ile temsil etmesi İzmir ve Türk sporunun gelişimine ve Türk-Yunan dostluğuna önemli katkılar sunmuştur.

Karşıyaka Spor Kulübü'nün Midilli temasında Aris Kulübü'nün Türk sporcuları aracılığıyla Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya hediyeler göndermesi Türk-Yunan dostluğunun gelişimine güzel bir katkı sağlamıştır. Ayrıca bu hediyelerin bizzat Cumhurbaşkanı emri ile kendi adına Karşıyaka Spor Kulübü'nde saklanmasını istemesi ve "K.S.K. Şerefli Emaneti Muhafaza Edecek" başlıkları ile gazetelerde yer bulması Cumhurbaşkanı Atatürk'ün Karşıyaka Spor Kulübü'nü onurlandırması çok büyük değer taşımaktaydı.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından Karşıyaka Spor

Kulübü'ne verilen bu kıymetli hediyelerin akıbetleri hakkında ne yazık ki bir malumata sahip değiliz. Bu yazı ile çok önemli bir konuyu da burada zikretmek önemlidir. Karşıyaka Spor Kulübü Müzesi

(K. S. K.) Sakız'da Binlerce Yunanlı (Zito Tür- kiye) deye bağıldılar

Maç bugün yapılacaktır

Lelâps takımı ile bir maç yapmak üzere Sakız gidecek olan K.S.K. takımı allı kişilik bir kafilâ ile öbe sabah saat üçünde Körfez gı-ketinin Uşak vapurı ile Sakız hareket etmişlerdir.

Vapur elektrikle ve defan deliyle çalışmış ve kapitan kâğıtları ile de elektrikle K. S. K. harfi ve vapurun başlığına da (K. S. K.) an harfi çaktirilmiş bulunuyordu.

Sabah pek erken olmasına rağmen, Karşıyakadan spor-cuların bir çok meraklılığı olmuştu.

Sakız 6 [sabah saatında gı-den muhabirimizden]

Deniz çok sakin, hava pek

melâmel idi. Saat 13,30 da Sakız limanına vakt oldu.

Türk Yunan bayrakları altında toplanmış olanlar bir pa-ram amaliye yolda karpı-lardı.

Sakız sâliminde deşpetli bir kalabalık halk kümesi var-dı. Memleketin mühtâli başla sâlimin başla ve:

—Zito Türkiye hoş geldin! İzciler, Karşıyakalar

Sakızın ortalığı çalıyor-
du.

Çok nazim teşkilatla le-lâps kule gitti kullipte birer pastalar ve çay ikram ettiler.

Çokun teşkilatı devam

kilit ile meşgul olmaları, halikâ kalbîde bulunmaları ve ilâhiyatına dâliye-tilerinde.

Vaaf, Celâl ve Hâit Bey-ler bu sabah şehrînde avdet edeceklerdir.

Cuma sâliminde yapı-lmış veçhile bu akşam saat on yedide şehrînde Ticaret odası konferans salonunda iz-mirdeki müte Hıccarlar is-tirakile bir iktisadî sâli-tilerdir. İktisadî meclis-lerimiz Vaaf, Celâl sâlim ve Hâit bey sâliminde hazır bulunarak memleketin iktisadî vaziyeti hakkında Hıccarlarımızın hâlibelî ede-ceklerdir.

stmaktadır. Maç yarın (bugün) yapılacaktır.

Maç hakkında muvafak ma-lumat vermişim.

Cuma günü Anadolî ve Karşıyaka Sebat birinci te-kimimiz karpılaşmışlardır. İki takımında birerere kâlimdir.

(K. S. K) gidiyor

Futbolcularımız yarın sabah Sakız'a hareket ediyorlar

Pazar günü (Lelâps) takımile bir maç
yaparak ertesi gün döneceklerdir

Sakız'a gidecek (K. S. K) Futbolcuları

İzmirin maruf ve kuvvetli takımlarından (K. S. K.) futbolcuları yarın sabah Körfez idaresinin Uşak vapurı ile Sakız'a hareket ediyorlar.

Malum olduğu üzere (K. S.

ın hareket edecekler ve Pa-zar günü Lelâps takımile kar-şılaşacaklardır. Futbolcularımız Pazartesi günü avdet edeceklerdir.

Haber aldığımızı göre

EKLER

EK 1: Sakız'da Karşıyaka Spor Kulübü-Lailapas Maçının Türk-Yunan Dostluğuna Sunduğu Katkının Basına Yansıması

"Bu Ziyaret Türk-Yunan Dostluğu Tezahüratına Vesile Oldu". Yeni Asır, 7 Kânunuevvel (Aralık) 1930.

"K.S.K. Sakız'da, Binlerce Yunanlı (Zito Türkiye) diye bağırıyorlar"

Anadolu, 7 Kânunuevvel (Aralık) 1930.

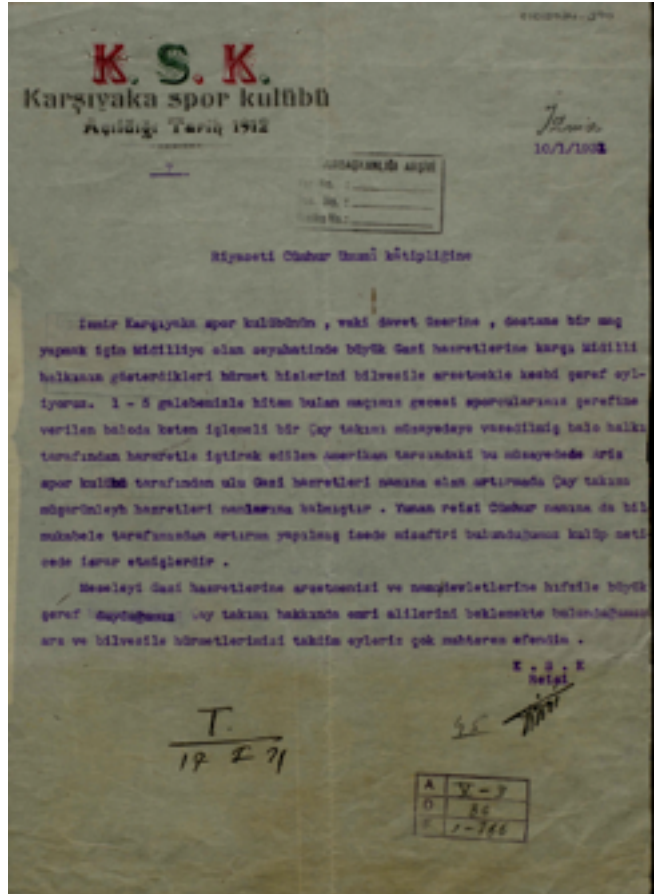
"Sakız'a Gidecek Karşıyaka Spor Kulübü Futbolcuları".

Anadolu, 5 Kânunuevvel (Aralık) 1930.

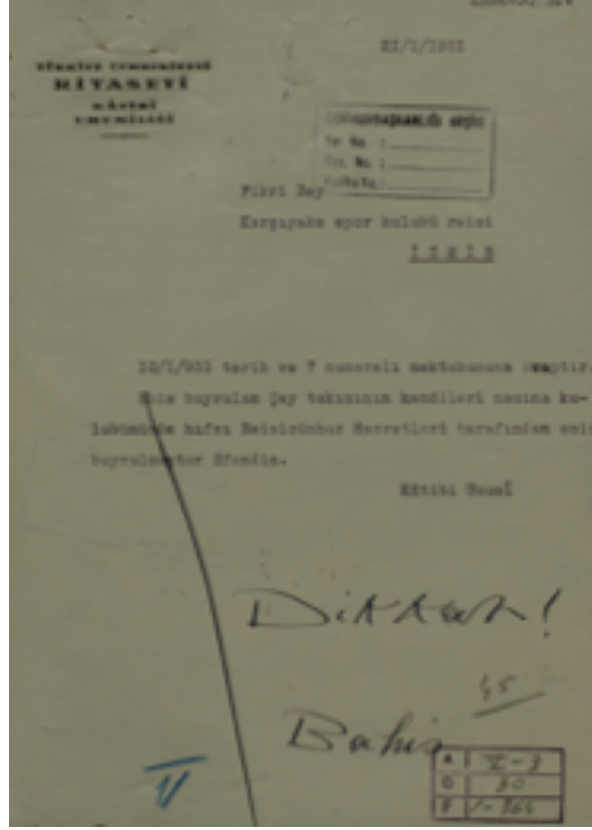
"Sakız Belediye Reisi'nin Bir Telgrafı".
Yeni Asır, 11 Kânunuevvel (Aralık) 1930.

EK 2: Midilli'de Aris Takımı Tarafından Verilen Çay Takımı Hakkında Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Emirlerini Soran Karşıyaka Spor Kulübü Başkanı Fikri Bey'in Mektubu

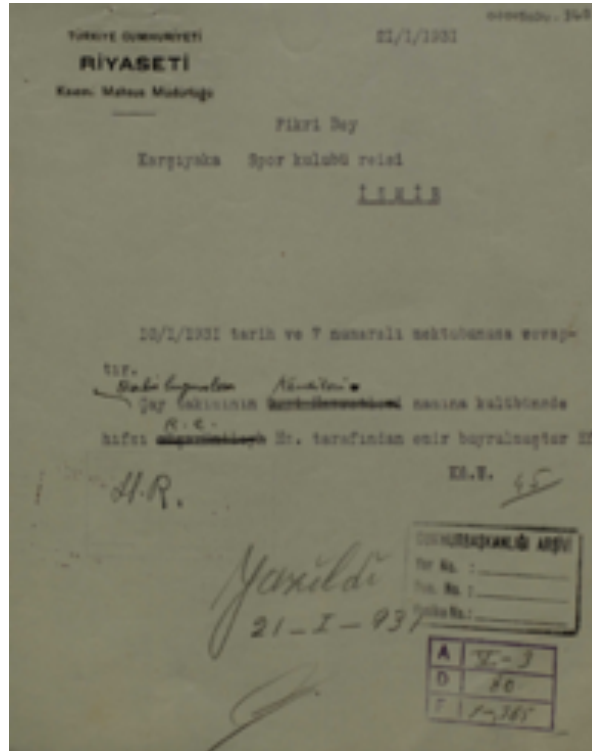
Cumhurbaşkanlığı Arşivi, EBİS Sıra No: 01015024-330, Belge Kayıt No: 556736.

EK 3: İzmir'den Fikri Bey'in Bahsettiği Çay Takımının Atatürk Namına Karşıyaka Spor Kulübü'nde Hıfz Edilmesinin Atatürk'ün Emri Olduğuna Dair Yazı

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, EBİS Sıra No: 01015024-328, Belge Kayıt No: 557339.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, EBİS Sıra No: 01015024-329, Belge Kayıt No: 556458.

EK 4: Karşıyaka Spor Kulübü'nün Midilli'de Aris Takımınca Atatürk'e Verilmek Üzere Gönderdiği Hediye'nin Atatürk Tarafından Karşıyaka Spor Kulübü'nde Muhafaza Edilmesi ile İlgili Gazeteye Yansıyan Haber

K. S. K.
Şerefli emaneti muhafaza edecek

K. S. K. Gençlerinin Midilli seyahati Memleketimizin Spor sahalarında şerefli bir safha kazandırmakla beraber illi dost Millet arasında uhrevatlı tanışma edecek nişanlarını da vücuduna basmıştı.

Evelce nezrettiğimiz Midilli seyahati notlarında stralbon yardımına veçhile K. S. K. şerefine Aris Kulübü'nün verdiği halde gayet kıymetli bir çay takımı müzayedeye varılmıştı. Bu müzayedede, hararetli devralar içinde en nihayet Aris kulübü'nün Gazi Hazretleri namına yüksek bir artırığı ile bitim bulmuştu.

Midillinin dost balından Ulu Gazıya kıymetli bir hatıra da beraberlerinde gitti— Sonu 3 ücü sahifede —

K. S. K.
Şerefli emaneti muhafaza edecek

—Bağtarafı birinci sahifede—
ren K. S. K. İdar Kâtibi umumîlik vasıtasıyla kendilerinden emanetleri hakkında emirlerini tebliğ etmek istediler. Bu bapta yardımları mektuba Riyasetcumhur Kâtibi umumîliğinden varidolan atıdaki cevaba nazaran çay takımının Müşarâfalleh Hazretleri namına (K. S. K.) kulübünde hafız emir buyurulmaktadır.

Kulüplerinde şerefli bir emanete sahip olan (K. S. K.) en centilmen gençlerini bu vesile ile de hararetle tebrik ederiz.

“K.S.K. Şerefli Emaneti Muhafaza Edecek”, Anadolu, 30 Kânunusani (Ocak) 1931.

EK 5: Atatürk'ün Karşıyaka Spor Kulübü'ne Cevaplarını İçeren Haber

Gazi Hz. nin K.S.K.spor kulübüne cevapları

K. S. K. Spor Kulübü'nün Midilliye seyahatında Aris takımı tarafından bu sporcularımıza şerefine tertip edilen bir halde müzayedeye konulan bir çay takımı Aris takımı kaptanı tarafından Gazi hazretlerine hediye edilmek üzere artırılmış ve sporcularımıza takdim edilmiştir. Reiscumhur hazretlerinin şehrimizi teqriflerinde Karşıyaka Spor kulübü bu hediyeyle sevgili halâşkâra takdim etmek istemiştir. Buna Gazi hazretleri namına şu cevap verilmiştir:

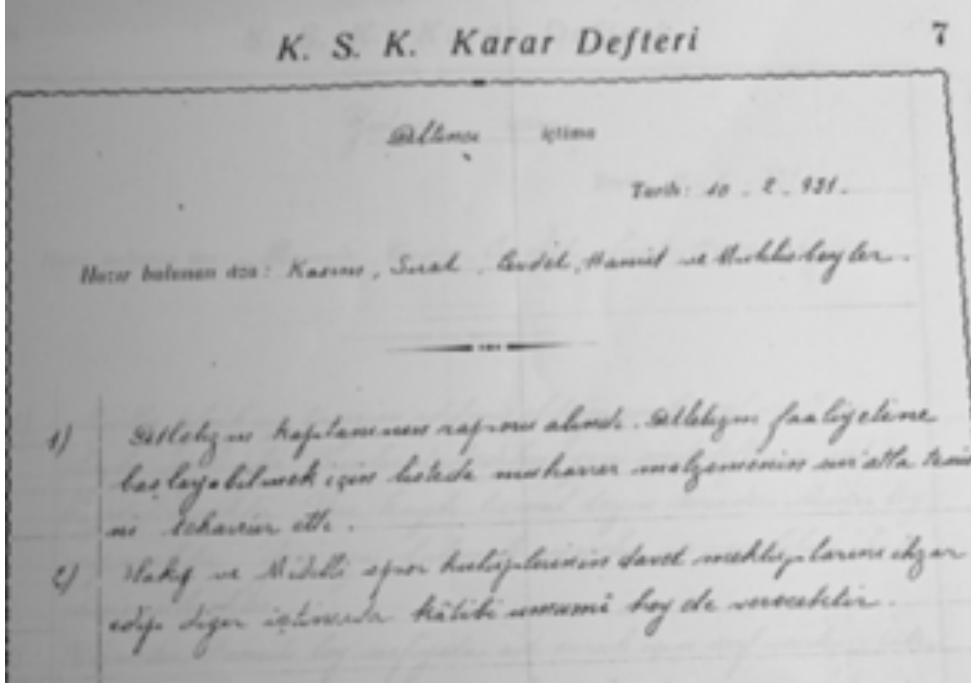
Karşıyaka Spor kulübü reisi Fikri beye

Bahis buyurulan çay takımının kendileri namına kulübümüze hıfzı Reiscumhur hazretleri tarafından arzu buyurulmuştur. Ef.

Kâtibi Umumi
M. TEVFIK

“Gazi Hz.nin K.S.K. spor kulübüne cevapları”
Yeni Asır, 30 Kânunusani (Ocak) 1931.

EK 6: Karşıyaka Spor Kulübü Karar Defteri'nde Sakız ve Midilli Takımlarının İzmir'e Davet Edilmelerine İlişkin Alınan Kararlardan İki Örnek Vesika

Karşıyaka Spor Kulübü Karar Defteri, Altıncı İçtima, Tarih: 10.2.1931, s. 7.

- **Arşivler**

- **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, EBİS Sıra No: 01015024-330, Belge Kayıt No: 556736; EBİS Sıra No: 01015024-328, Belge Kayıt No: 557339; EBİS Sıra No: 01015024-329, Belge Kayıt No: 556458.

- **Karşıyaka Spor Kulübü Arşivi**

- Karşıyaka Spor Kulübü Karar Defteri

- **Gazeteler**

- Anadolu
- Cumhuriyet
- Hizmet
- Milliyet
- Son Posta
- Vakit
- Yeni Asır

- **Kitaplar, Makaleler, Tezler**

- BİLGİÇ, Bestami S. "Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923-1938", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 91, Bahar-2015.

- DÖNMEZ, Ömriye. "Venizelos'un Türkiye Ziyareti ve Bu Ziyaretin Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi", Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

- SAKAOĞLU, Necdet. 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Kentleri, Deniz Kültür Yay. No: 26, İstanbul, 2010.

- TEKEŞİN, Hüsnü. Nerelisiniz? Karşıyakalı!, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, Aralık 2017.

- TEKEŞİN, Hüsnü. "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'in İlk Türk Spor Kulübü Karşıyaka Spor Kulübü'nü Ziyaretleri", İzmir Spor Tarihi, Editör: Günver Güneş-Bahri Okumuş, Ütopya Yay., 1. Baskı: Ankara, Aralık 2019.

- Türk Dış Politikası, (Editör: Baskın Oran), Cilt:1, 1919-1980, İletişim Yay., 4. baskı, İstanbul, 2002.

- TÜRKAN, Coşkun. "Milliyetçilik ve Futbol: Erken Cumhuriyet Döneminde İzmir Kulüplerinin Yabancı Takımlarla Müsabakaları", İzmir Spor Tarihi, Editör: Günver Güneş-Bahri Okumuş, Ütopya Yay., 1. Baskı: Ankara, Aralık 2019.

- UYSAL, Mehmet. "1930-1938 Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

- **İnternet**

- https://www.bbc.com/turkce/spor/2014/04/140425_akin_karsiyaka (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

• EKLER

EK 1: Sakız'da Karşıyaka Spor Kulübü-Lailapas Maçının Türk-Yunan Dostluğuna Sunduğu Katkının Basına Yansıması

"Bu Ziyaret Türk-Yunan Dostluğu Tezahüratına Vesile Oldu". Yeni Asır, 7 Kânunuevvel (Aralık) 1930.

"K.S.K. Sakız'da, Binlerce Yunanlı (Zito Türkiye) diye bağırıldılar" Anadolu, 7 Kânunuevvel (Aralık) 1930.

"Sakız'a Gidecek Karşıyaka Spor Kulübü Futbolcuları". Anadolu, 5 Kânunuevvel (Aralık) 1930.

"Sakız Belediye Reisi'nin Bir Telgrafı". Yeni Asır, 11 Kânunuevvel (Aralık) 1930.

EK 2: Midilli'de Aris Takımı Tarafından Verilen Çay Takımı Hakkında Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Emirlerini Soran Karşıyaka Spor Kulübü Başkanı Fikri Bey'in Mektubu

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, EBİS Sıra No: 01015024-330, Belge Kayıt No: 556736.

EK 3: İzmir'den Fikri Bey'in Bahsettiği Çay Takımının Atatürk Namına Karşıyaka Spor Kulübü'nde Hıfz Edilmesinin Atatürk'ün Emri Olduğuna Dair Yazı

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, EBİS Sıra No: 01015024-328, Belge Kayıt No: 557339.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, EBİS Sıra No: 01015024-329, Belge Kayıt No: 556458.

EK 4: Karşıyaka Spor Kulübü'nün Midilli'de Aris Takımınca Atatürk'e Verilmek Üzere Gönderdiği Hediye'nin Atatürk Tarafından Karşıyaka Spor Kulübü'nde Muhafaza Edilmesi ile İlgili Gazeteye Yansıyan Haber "K.S.K. Şerefli Emaneti Muhafaza Edecek", Anadolu, 30 Kânunusani (Ocak) 1931.

EK 5: Atatürk'ün Karşıyaka Spor Kulübü'ne Cevaplarını İçeren Haber "Gazi Hz.nin K.S.K. spor kulübüne cevapları"

Yeni Asır, 30 Kânunusani (Ocak) 1931.

EK 6: Karşıyaka Spor Kulübü Karar Defteri'nde Sakız ve Midilli Takımlarının İzmir'e Davet Edilmelerine İlişkin Alınan Kararlardan İki Örnek Vesika

Karşıyaka Spor Kulübü Karar Defteri, Altıncı İçtima, Tarih: 10.2.1931, s. 7.

Değerli katılımcılar, Sevgili dinleyiciler,

Karşıyaka 3. Kültür ve Çevre Sempozyumu'nun bu oturumunda sizlere Karşıyaka kent kültürü ve belleğine önemli katkısı olan Karşıyaka Belediyesi Hamza Rüstem Fotoğraf Evi Müzesi'nin kuruluş hikayesini ve yaşadığımız kentimize katkılarını anlatacağım.

Vizyoner bir koleksiyoner ve yerel yönetim iş birliğinin başarılı bir örneği olan bu müze pek çok önemli fikri tetiklemiş kente çok büyük katkıda bulunmuştur. Önce neden müzenin adının Hamza Rüstem olduğunu anlatmakla başlamak lazım.

Hamza Rüstem bir Osmanlı aydını ve modern bir cumhuriyet vatandaşı olarak yaşadığı dönemde hayat hikayesi, girişimciliği, aile değerleri ve çok kültürlü yaşamı ile örnek bir kişiliğe sahiptir. Alanında öncü olan Girit fotoğraf ve görsel arşivinde Türk fotoğrafçılığının temel taşlarından ve en önemli üyelerindedir. 1897 yılında Girit'te kurulan Bahaddin Fotoğrafhanesi, Osmanlı topraklarında Müslümanlar tarafından kurulduğu bilinen ilk fotoğrafhanedir. (Seyit Ali Ak Beyaz Atlı Prens) Bahaddin Bey'in (Girit, 1875) önce çırağı sonra kalfası olan (Fotoğraf 1) Hamza Rüstem (Girit, 1872) mesleği öğrenmekle

Fotoğraf 1: Girit, 1905

Fotoğraf 1-2: Mühürler

kalmamış, ustasının İstanbul'a gitme kararı almasından sonra fotoğrafhaneyi devir almış, 1925 yılına kadar Girit Kandia'da fotoğrafçılığa devam etmiştir. Ustasının ismini yaşatmış, Bahaddin Fotoğrafhanesi, Hamza Rüstem idaresinde varlığına devam etmiştir. (Dönem Mühürleri Fotoğraf 2-3)

Mübadele anlaşması sonrası (30 Ocak 1923, https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye-Yunanistan_nüfus_mübadelesi) Hamza Rüstem doğduğu, yaşadığı topraklardan ayrılmak zorunda kalmıştır. Tüm mübadele hikayelerinin aksine Hamza Rüstem bilinçli bir hazırlık yapmış, ailesini, fotoğrafhanedeki çalışanları ve ailelerini, eşyalarıyla birlikte o dönemin önemli Kenti İzmir'e getirmiştir. Aile, vapurun götürdüğü herhangi bir yere değil kendi seçtikleri İzmir'e gelmiştir.

Savaş sonrasında hiçbir fotoğrafçının kalmadığı İzmir'e yerleşen Hamza Rüstem şehrin fotoğrafçısı olmuş ve pek çok fotoğrafçı yetiştirmiştir. Bu gün hala hizmet veren Konak Kemeraltı'nda Emirler Çarşısı'ndaki fotoğrafhane kısa sürede çalışmaya başlamıştır. Çalışanlar ve makinalar hazır olduğu için tekrar başlamak kolay olmuştur.

Yeni kurulan Cumhuriyet'in önemli liman kenti İzmir'de görsel kent belleğini oluşturmaya başlamıştır. [SEZER, İ. (2018). İzmir'in Görsel Tarihini Oluşturan Fotoğrafçılar. Sanat Ve Tasarım Dergisi, 8(2), 66-74. <https://doi.org/10.20488/sanattasarim.529248>]

Mübadele sonrasında İzmir'in en önemli fotoğrafçısı olmuştur. Mesleki örgütlenmeye önem veren Hamza Rüstem, İzmir ve İstanbul Fotoğrafçılar Odası'nı kurmuş, İzmir'de kurucu başkan olmuştur. (<http://www.ifo.org.tr/>) Altmışlı yıllarda Balkanlar'dan gelen göçmenlerin fotoğrafçılığa başlamasına kadar İzmir'deki tüm fotoğrafhane sahipleri istisnasız Giritlidir, bir kısmı da Hamza Rüstem'in akrabasıdır. Fotoğrafhane bir okul gibi çalışmıştır.

Fotoğraf 4: Nikah dairesinde, 1945

Fotoğraf 4: Nikah dairesinde, 1945

Kent belleğine ait bazı örnekler aşağıdadır. (Fotoğraf 4-5-6) Türkiye Cumhuriyeti'nin devrimlerle gelişimi ve modernleşmesi, Hamza Rüstem'in fotoğraflarından kolaylıkla takip edilip çözümlenebilir.

Fotoğraf 6: Modern Hastane ve Doktorlar, 1941

Hamza Rüstem basının fotoğraf gereksinimini de karşılamış, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere İzmir'e gelen konukları ve haber değeri olan bir çok gelişmeyi fotoğraflamıştır. (Fotoğraf 7-8-9)

Fotoğraf 7: İzmir Enternasyonal Fuar açılışı, 1945

Fotoğraf 8 : Vali Kazım Dirik yeni alınan deniz uçağının teslim töreninde, 1946

Fotoğraf 9: Atatürk İzmir'de, 1934

Hamza Rüstem, firmasını kurduktan bir süre sonra gazeteler için bir foto-muhabir olarak çalışmıştı. Hamza Bey, İzmir'de birçok olayın belgeleyicisi olmuştur. Özellikle Atatürk ve İsmet İnönü'nün İzmir ziyaretlerinde, İzmir'deki törenler, sosyal etkinlikler ve İzmir Fuarı'nda çektiği, basında yayınlanan görüntüler, bir dönemin tarihi belgeleri olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1925 sonrası İzmir seyahatleri Hamza Rüstem tarafından belgelenmiştir.

Fotoğraf 10: Kordon Alsancak, 1938

Girit'te kartpostal serisi hazırlama geleneğini devam ettirmiş, İzmir ve civarı antik kentler için şehir kartpostalları hazırlamış o yılları ölümsüzleştirmiştir. (Fotoğraf 10-11)

Fotoğraf 11: Milet, 1926

Bu kısa özete sığmayan pek çok ilke imza atan öncü fotoğraf ustası Hamza Rüstem'in ömrünün büyük kısmını geçirdiği (1938-1971) ve vefat ettiği Karşıyaka'da açılan Fotoğrafçılık Müzesi'nde isminin ölümsüzleşmesinin ayrı bir değeri vardır. (Fotoğraf 12: Nihan Koçboğan, Hamza Rüstem ve Oğulları)

Fotoğraf 12: Hamza Rüstem, 1872-1971

Müze kurma fikrine nasıl geldiğimi de anlatmak istiyorum. Hamza Rüstem'in en küçük oğlunun küçük oğluyum. Yaklaşık 98 yıl var büyükbabamla aramızda. Aslında akademisyen olmayı planlarken kendimi aile işinde mücadele ederken buldum (1991).

Makine Mühendisliği Yüksek Lisans öğrencisiyken (görünüşüm benziyordu, hayatımın akışı da büyükbabaminkine benzedi; mühendislikten fotoğrafçılığa) kendimi Kemeraltı'nda buldum.

Kendi işimi kurduğum (Nuri amcamın unutulmaz desteği ile) yıllarda bir gün (Fotoğraf 11, 1997) bir müşterimin beni çok eden, düşündüren ve aksiyon almamı sağlayan sorusu ile hayatım değişti.

Bana "Aileden kim var?" diye sordu. "Ben varım, torunuyum." dedim.

"O zaman göster bakalım eski makineleri, fotoğrafları!" dedi.

Ben o güne kadar yeni bir iş kurma telaşı ile aile işine başlamıştım ama hiçbir zaman bu sosyal sorumluluğu düşünmemiştim. O gün biriktirmeye başladım. (Fotoğraf 13)

Fotoğraf 13: Mert Rüstem Koleksiyonerlik başlangıcı, 1997

Kısa sürede, satın alımlarla çok kapsamlı bir koleksiyon oluşturdum. Görenlerin ilgisini çekmekteydi. O yıllarda toplamak çok moda değildi. Ucuza pek çok fotoğraf ve makine satın aldım. İlk önce Hamza Rüstem ve oğullarının mühürlerini taşıyan fotoğraflar, kartpostallar, fotoğraf

makineleri, fotoğrafçılık malzemeleri topladım. Arşivime zamanla Cumhuriyet öncesi İzmir fotoğrafhaneleri, Cumhuriyet sonrası İzmir fotoğrafhaneleri ve İzmirli aile albümleri eklendi. Eksik olduğunu düşündüğüm fotoğraf film kutuları, aksesuarlarla koleksiyon taçlandı.

Bazı sergiler açtım, sunumlar yaptım, ziyaretçilerim sürekli bir müze açmam için beni teşvik etti. Özellikle büyükbabamın adının taşıyacak bir müze fikri çok onur vericiydi. Bu müzeyi benim kısıtlı imkanlarımla açmak ve yaşatmak benim için imkansızdı. Bu konuda belediyeden destek almak önemliydi. Koleksiyon ve hikaye bende hazırды. Bina ve yaşatacak kaynak bulmam gerekiyordu.

Bu amaçla Büyükşehir Belediyesi ile çalışmak ilk hedefimdi. Murat Çakıl ağabeyim, İzfaş Genel Müdürü Merhum İlker Soypak'ı tanıyordu. Bir randevu aldık ve gittik. Projemiz 2002 yılında İzmir Enternasyonal Fuarı'nda bir sergi açmaktı. Ardından da müze kurmak için Merhum Belediye Başkanı Ahmet Priştina'yı ikna etmekte. İlker Bey olumlu yaklaştı ama bir STK ile çalışmanın daha şık olacağını, böylece iş birliği kapısının açılacağını belirtti. IFOD İzmir Fotoğraf Derneği ile iş birliği yaparak başvurumuzu yaptık. Başvuru kabul edildi. O yıl Fuar'da Pakistan Pavyonu'nda rüya gibi bir 20 gün geçirdik. Yapılan sayıma göre 80.000 ziyaretçi gezmişti. İlgi inanılmazdı. Benim öngörüm eski fotoğraf makinelerinin çok ilgi çekeceği yönündeydi. Ama gerçek farklıydı, ziyaretçiler eski fotoğraflara büyük ilgi gösterdi. Çünkü insanlar kendilerini, geçmişlerini buldu eski fotoğraflarda. Hatta gerçek aileler kayıp fotoğraflarını buldu... Bu ilgiyi not aldım.

IFOD, fotoğraf sanatı örnekleri ile yer alıyor, tanıtım yapıyordu. Ben ise içeride 1940'lı yılların bir fotoğrafhanesi örneğini kurdum, camlı dolaplarda fotoğraf makineleri, duvarlarda o yıllarda Hamza Rüstem'in çektiği fotoğraflardan örnekler sergiliyordum.

Sayın Priştina'nın yaptığı görkemli açılıştaki Başkan uzun uzun inceldi ve müze kurma fikrini onayladı. Hedefe ulaştığımı düşündüm. (Fotoğ-

raf 14) Müze kurulacak, IFOD'un da burada bir yeri olacaktı.

Fotoğraf 14: Sergi açılışı, İzmir Büyük Şehir Başkanı Ahmet Priştina, Mert Rüstem, Dönemin IFOD Başkanı Tayfun Kocaman, 2002

Mutluluk çok sürmedi. Önce ortağım İFOD ile müze yapısının kurulmasında derin fikir ayrılıklarımız oldu. Benim kırmızı çizgim müzenin adının Hamza Rüstem Müzesi olmasıydı. Ortağım beni küçük görüyor, herkeste eski fotoğraflar, makineler olduğunu belirtip müzede bir pavyon öneriyordu!!!

Diğer sorun, Başkan'ın önerdiği eski Eşrefpaşa evlendirme dairesi binasının IFOD tarafından uygun bulunmamasıydı. Kafe dahil tüm bina veriliyordu ama ortağım yeri sapa bulmuştu. Kira derdi bitecek, kafe işletmesinden dernek gelir de elde edecekti. Biz tartışıp proje dosyamızı yazmadan aylar geçti ve acı haber geldi... Priştina ebediyete intikal etmişti. (15 Haziran 2004) İzmir'in acısı büyüktü, proje anılarda yerini aldı. Ben dersimi almıştım. Yaklaşık iki yıl sonuç alın-

Fotoğraf 15: Mübadil Fotoğrafhane Hamza Rüstem sunumu, Ege Üniversitesi

mayan pek çok toplantı yapılmıştı. Bir daha ortak almak yoktu. Müzeyi yapabilirsem tek başıma yapacaktım.

Yılmadım arayışım devam etti. Davet edildim sunum ve sergilere katıldım. (Fotoğraf 15-16)

Fotoğraf 16: Hamza Rüstem Fotoğrafhanesi Sergisi

Yeni bir umut belirdi. Sayın Hakan Tartan 12 yeni müze çıkışı ile Konak Belediye Başkanı olmuştu. Seçim vaadini yerine getirmek için çabalıyordu. Kendisine baş vurdum, "Bir sergi yapalım, sonra dilekçe veririsin, yaparız." dedi. Kendisinin aradığı da buydu. Bir müze, bir müzedir. Yeni bir umutla çalışmaya başladım ve sergiyi yaptık. (Fotoğraf 17)

Fotoğraf 17: Hakan Tartan ve Mert Rüstem, Koleksiyon Sergisi

Konak Belediyesi ile düzenlenen sergi sonrası dilekçemi verdim ve beklemeye başladım. Maalesef Konak Belediye Meclisi'nden gelen red cevabı bir kez daha hayal kırıklığı yarattı. Ama yılmadım.

Son hamlemi doğru kurum ve kişiye yaptım. Hedefimde Karşıyaka Belediyesi vardı. Arkada-

şım Bülent Güzey, dönemin Başkanı Sayın Cevat Durak'ın yakını ve özel kalemiydi. Planımız şöyleydi. Karşıyaka Fotoğraf Günleri kapsamında düzenlenen fotoğraf yarışmasına SGB dalında Hamza Rüstem Özel Ödülü verilmesi kararlaştırıldı. Ödül töreninde Başkan da olacak, ödülleri o verecekti. Ben de özel ödülü verecektim. Böylece bir araya gelecektik.

Törende Başkan ile tanıştım, sıcak bir sohbet koleksiyonumdan, müze projemden bahsettim. İlgi gösterdi. Benim için önemli olan koleksiyonu yerinde göstermekti. Böylece etkinin daha fazla olacağını biliyordum.

Bugün de aynı makamda olan Kültür Müdürü Şebnem Hanım beni ofisimde ziyaret etti. Kendisinin zarif ziyareti, projenin başlangıcı oldu. Belediye projeyi onayladı. Hamza Rüstem Müzesi için çalışmalar başladı.

Fotoğraf 18: Sayın Cevat Durak ve Mert Rüstem protokolü imzalıyor, 2008.

Bir yıl kadar yer bulunmasını bekledik. Cevat Başkan Karşıyaka merkezde eski bir evi restore edip müze yapmaktan söz etmişti. Bana çok anlamlı geldi. Fakat bu bina bulunamadı. Bu gün kurulu olduğu Bostanlı Yalı Mahallesi'ndeki yer için bana teklif yapıldı. Önce red ettim. Uzak dedim. Cevat Başkan beni ikna etti. "Kentleşme bu yönde, merak etme. Bahçesi büyük, otobüs bile park edebilir." dedi. İkna oldum. 19 Ağustos 2008 tarihinde törenle protokolü imzaladık. (Fotoğraf 18-19-20-21)

Fotoğraf 20: Tarafarca imzalanan protokol

Fotoğraf 21: Protokol ikinci sayfa

İzmir’de bir ilk gerçekleşmiş oldu. Bir koleksiyoner belediye ile sözleşme imzalayıp uzun soluklu bir projeye imza atmıştı. Benim için önemli kazanımlar vardı. Müze yönetiminde söz sahibiydim. Şartlı bağıştı. Yetkimi mirasçılara bırakabilecektim.

Kapsamlı bir sözleşme idi. Bu şartlarla başarılı bir sözleşme idi. Halen bazı uygulama sorunları olsa da imza altına alınmış önemli bir belgedir. Uygulama zorluklarının çözüleceğini umuyorum. Müzeyi nasıl kurduk? Kültür Müdürlüğü ve Belediye’nin mimarı ile hararetli planlama toplantıları yaptık.

Bu aşama çok zor geçti. Birbirimizi ikna etmemiz çok zor oldu. Diğer yandan neler sergileneceğini seçmemiz gerekiyordu. Bu konuda en büyük yardımcım arkadaşım sevgili İpek Cabadak oldu. Günler geceler boyu koleksiyonda seçki yaptık. Belediye de biz de çok çalıştık. (Fotoğraf 22-23)

Fotoğraf 22: İpek Cabadak ve Mert Rüstem seçki yaparken.

Fotoğraf 23: Nasıl daha güzel sergileriz?

Uzun çalışmalar sonrası hazırlıklar bitmişti. Ofisimde çeyiz gibi hazırlanmış sergilenecekler gelen Belediye ekibine teslim edildi. Kızını gelin eden baba gibiydim. Hüzünlü ama mutlu. Sıra yerleştirmeye gelmişti. Belediye Kültür Müdürlüğü ekibi ve arkadaşlarımla yerleştirmeye başladık. (Fotoğraf 24-25-26)

Fotoğraf 24: Sergilenecek objeleri bekleyen boş camkanlar.

Fotoğraf 25: Yerleştirme, yüzler gülüyor.

Fotoğraf 27: Herkes çalıştı

Artık büyük güne hazırız (Fotoğraf 28), davetiyeler basıldı ve dağıtıldı. (Fotoğraf 29).

Fotoğraf 28: Dışarıdan görünüm

Açılış çok görkemli oldu. Siyasiler gelince ben kurdele kesiminde kendime yer bulmakta zorlandım. (Fotoğraf 30)

Fotoğraf 30: Açılış Günü

Zor olmuştu ama açılmıştık. (Fotoğraf 31) Kent kültürüne yeni bir soluk geldi. Özellikle gençler müze denince arkeoloji müzelerini bilir genelde. Çok farklı bir kavram görüyorlardı. Bu müzede fotoğraf tarihi vardı. Fotoğrafçılık vardı. Bilgi vardı. Anılar vardı. Cumhuriyet devrimleri vardı. Ziyaretçilerin etkilenecek ayrıldığı bir müze oldu.

Fotoğraf 29: Davetiye

Müze görkemli bir törenle açıldı. Günlerden Perşembe, 14 Nisan 2011. Her şey gönlümce olmadı. Ortağım Belediye ile her konuda anlaşamadık. Ama uzlaştık. En çok müze olarak açılmadığımız için üzülüyordum. "Fotoğraf Evi" adı bana yetersiz gelmişti.

Fotoğraf 31: Müze girişi Hamza Rüstem tarafından çekilmiş Atatürk fotoğrafı.

Bugün Google'da araştırma yaptığımızda halen ülkemizde 10 kadar fotoğraf müzesi olduğunu saptarız. Biz açıldığımızda ikinciydik. Hızla bu müzeleri incelersek alanında neden önemli ve büyük bir müze olduğumuzu, neden fotoğraf müzesi olarak açılmamız gerektiğini daha iyi anlayabiliriz. (Fotoğraf 32)

Fotoğraf 32: Türkiye'de fotoğraf müzeleri

Google göre sıralarsak ilk sırada İstanbul Fotoğraf Müzesi vardır. Bu müze İstanbul'da olup amacı fotoğraf sanatçılarının eserlerini sergilemektedir. Yani sadece sanatsal fotoğraflara yer verilir. Fotoğraf makineleri için küçük bir bölümü de vardır. (Fotoğraf 33-34)

Fotoğraf 33: İstanbul Fotoğraf Müzesi

Fotoğraf 34: İstanbul Fotoğraf Müzesi

Balıkesir Ulusal Fotoğraf Müzesi ülkemizde kurulan ilk müzedir. Bu müze maalesef yaşanan bazı sorunlar sonrası gelişimini tamamlayamamıştır. Kitaplığı ile öne çıkmaktadır. Sergilenen koleksiyon dar kapsamdadır. (Fotoğraf 35-36)

Fotoğraf 35: Balıkesir Ulusal Fotoğraf Müzesi Koleksiyonu

Fotoğraf 36: Balıkesir Ulusal Fotoğraf Müzesi Kitaplığı

Üçüncü olarak 2016 yılında açılan Malatya Büyükşehir Belediyesi Fotoğraf Makinaları Müzesi vardır. Bu müze fotoğraf makinası konusunda çok kapsamlıdır. Belediye kendi imkanları ile büyük bir koleksiyonu satın almıştır. İçerik doyurucudur. Eksikleri olmakla beraber belediyenin sahip olduğu geniş imkanlarla tüm dünyadan satın alımlar yaparak koleksiyonunu genişletmektedir. (Fotoğraf 37-38)

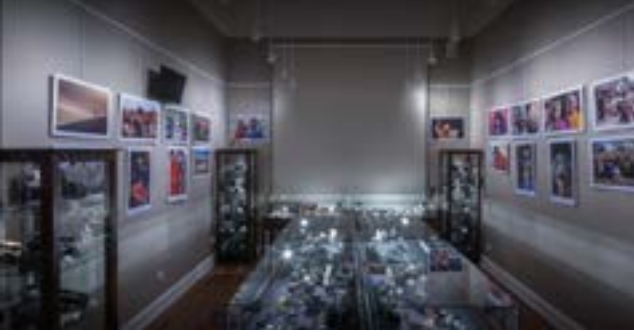
Fotoğraf 37 - 38: Malatya Büyükşehir Belediyesi Fotoğraf Makinaları Müzesi içinden görüntüler

Camera Museum, İstanbul'da yer alan ve bir koleksiyoner tarafından oluşturulan müzedir. Çok zengin bir koleksiyondur (Fotoğraf 39-40).

Fotoğraf 39 - 40: Camera Museum

Osman Yaşar Tanaçan Fotoğraf Müzesi, Balıkesir müzesinden doğmuş bir özel müzedir. (Fotoğraf 41-42)

Fotoğraf 41

Fotoğraf 42

Ara Güler Müzesi. Üstadın adını taşıyan bu müzede üstadın çalışmaları, kullandığı karanlık oda ve fotoğraf makinaları sergilenmektedir. Büyük ustanın adı ve koleksiyonunu satın alan

Doğuş Grubu'nun başarılı yönetimi müzenin tanıtımında çok önemlidir. (Fotoğraf 43-44)

Fotoğraf 43: Ara Güler'in eserleri

Fotoğraf 44: Ara Güler'in karanlık odasında bir kesit

Son olarak vereceğim örnek Bursa Nilüfer'de yer alan Mysia Fotoğraf Müzesi. Prof. Dr. Engin

Fotoğraf 45: Mysia Fotoğraf Müzesi

Özendes öncülüğünde, Mysia bölgesindeki bir evin restore edilmesiyle kurulan, küçük ama çok ses getiren bir müze. (Fotoğraf 45-46)

Fotoğraf 46: Müze koleksiyonundan bir kesit.

İncelediğimiz tüm bu müzelerle karşılaştırarak müzemizin öne çıkan özelliklerini tespit edelim.

Öncelikle biraz müzemizden bahsedelim. Oldukça iyi fiziki olanaklara sahiptir; geniş bahçe ve çok kıymetli bir otopark alanı. (Fotoğraf 47) Üstad Hamza Rüstem'in heykeli, müzeye farklı bir anlam katmakta, kentimizde yaşamış ustaya olan saygının bir ifadesidir.

Fotoğraf 47: Hamza Rüstem heykeli

Binanın dış cephesindeki fotoğraflar görsel bir zenginlik katmaktadır. (Fotoğraf 48)

Fotoğraf 48: Yan cepheden müze binası.

Koleksiyon Sergisi, fotoğraf makinasının atası Camera Obscura'dan başlayarak dijital fotoğrafçılık öncesine kadar kronolojik olarak düzenlenmişken vitrinler, fotoğraf tarihi bilgileri ile zenginleştirilmiştir. (Fotoğraf 49-50-51-52-53)

Fotoğraf 49: Camera Obscura ve Hamza Rüstem objektifinden Atatürk ve İzmir

Fotoğraf 50: Vitrinler

Fotoğraf 51: Vitrinler

Hiçbir müzede olmayan ve müzemizin en önemli özelliği, bütünsel hikayesi. 1897 Girit'te kurulmuş ve hala süregelen bir fotoğrafhanenin ruhuna sahip. Bu ruh, öznel bir kazanım ve eşi benzeri yok. Bir başka öne çıkan yönü ise ismini taşıdığı Hamza Rüstem'in özenle sergilenen özel eşyaları ve Girit'ten oğulları Hüseyin, Nuri ve Metin Rüstem'in mühürlerini taşıyan orijinal fotoğrafları. Böylece anlatım bütünlüğüne sahip olunuyor. (Fotoğraf 54-55-56)

Fotoğraf 52: Ülkemize özgü seyyar fotoğrafhane; alaminüt fotoğraf makinası

Fotoğraf 54: Orijinal fotoğrafların ve kişisel eşyaların sergilendiği Hamza Rüstem Salonu'nda aynı zamanda fotoğraf sunumları ve eğitimleri verilebiliyor.

Fotoğraf 55: Hamza Rüstem ve Oğulları

Fotoğraf 53: Ülkemiz müzelerinde tek örnek olan cam negatif sunumu

Fotoğraf 56: Ziyaretçilere sunum

Müzenin iki başarılı uygulaması var. Temsili karanlık oda ve stüdyo. Dönemine uygun bir şekilde dekore edilen stüdyo ve karanlık oda ziyaretçilere mesleğin sırlarını fısıldıyor. (Fotoğraf 57-58)

Fotoğraf 57: Karanlık oda. Hamza Rüstem'in karanlık odasında kullanmış olduğu malzemelerden oluşmakta.

Fotoğraf 58: Yağlı boya ile hazırlanmış fon ve retuş masası.

Müzenin içinde pek çok fotoğraf, eski Karşıyaka manzaralarıyla ziyaretçileri tarihe götürmekte, anıları tazelemekte; gençlere de Karşıyaka kültürünü vermektedir.

Diğerlerine oranla daha fazla olanağa sahip müze, fotoğraf sergileri için tasarlanmış mükemmel bir sergi salonuna sahiptir. Nüfusun yoğun olduğu bir bölgede bulunan müze ve sergi salonu, hem tesisin kendine ait bir park yerinin olması hem de otobüs, tramvay ve metro gibi toplu taşıma ulaşılabilirliği nedeniyle fotoğraf severleri çekmektedir. (Fotoğraf 59)

Fotoğraf 59: Sergi salonu

Her yönü ile fotoğraf severler için çok zengin olan müzede ülkemizde eşi olmayan iki önemli bölüm vardır. Bunlardan ilki faal durumdaki Camera Obscura'dır. Görüntünün oluşma sürecinin gözlemlenebildiği Camera Obscura'da ziyaretçiler çok farklı bir deneyim kazanmaktadır. (Fotoğraf 60-61) Geçmişteki kullanım biçimiyle delikten süzülen ışığın oluşturduğu görüntü çıplak gözle izlenebilmektedir. [https:// en.wikipedia.org/wiki/Camera_obscura](https://en.wikipedia.org/wiki/Camera_obscura)

Fotoğraf 60: Camera Obscura

Fotoğraf 61: Camera Obscura'da oluşan görüntü.

Bir diğer ayrıcalıklı yapı diaromadır. Fotoğraf tarihinde ve günümüzde örnekleri olan diaromalardan biri de müze kompleksi içerisinde yer almaktadır. Karşıyaka'nın körfezden çekilip 360 derece sergilenen fotoğrafı, ziyaretçilere gemiden Karşıyaka'yı izleme ve fotoğraf çekirme imkanı veriyor. Karşıyaka diaroması, fotoğraf sanatçısı Orçun Okul tarafından çekilip hazırlanmıştır. (Fotoğraf 62-63)

Fotoğraf 62: Diaroma dış görünüşü

Fotoğraf 63: Diaroma içi, Karşıyaka manzarası

Tüm bu anlattığım özellikleri ile Karşıyaka Belediyesi Hamza Rüstem Fotoğraf Evi Müzesi iki önemli ödül aldı. Bunlardan ilki belediyeciliğin önemli ödülü Özel Kalem Dergisi ödülü, diğeri de İzmir Büyükşehir Belediyesi Tarihe Saygı Ödülü. Bu iki anlamlı ve özel ödül emeklerin boşa gitmediğini göstermektedir.

Son bir değerlendirme yapıp Karşıyaka Belediyesi Hamza Rüstem Fotoğraf Evi Müzesi'nin

Karşıyaka'ya kültürel ve sosyal katkılarını hızla gözden geçirelim. Özellikle pandemi öncesi başlayan, başta okullar olmak üzere, yakın tarihe, fotoğrafçılığa meraklı bir kesim tarafından oldukça ilgi görmektedir. (Fotoğraf 64)

Karşıyaka Belediyesi Hamza Rüstem Fotoğraf Evi Müzesi

2011 den 2017 ye karşılaştırılabilir veriler ve sergiler

2011	4.756
2012	10.898
2013	12.024
2014	15.856
2015	16.667
2016	17.136
2017	18.715

Fotoğraf 64: 2011 - 2017 yılları arası ziyaretçi sayıları

Müze sergi alanı boş kalmamakta, fotoğraf severler tarafından ziyaret edilmektedir. (Fotoğraf 65)

2017 MÜZE SERGİLERİ

- 15 - 20 Ocak - Melin Aras - İktisadi görevliler, **BOZUL**, natürel fotoğraf sergisi
- 15 şubat - 10 mart - **KURMAL KURMAL** ekonomistler fotoğraf sergisi
- 17 mart - 31 mart Bekkan **BAŞINDIR**, fotoğraf sergisi
- 15 - 30 nisan Prof. Dr. Murat **BERGİNCİ**, fotoğraf sergisi
- 05 - 18 Mayıs **ÇİĞİR İZİK** İleri kamera fotoğraf sergisi
- 27 Mayıs - 10 Haziran Mustafa **SERİFOĞLU**, karma fotoğraf sergisi

- 05 - 10 Eylül **ERKAN SAYGACI**, Eskim, fotoğraf sergisi
- 15 - 30 Eylül **BURAK ERİL** - İpek **ÇABADAK**, kumaları ile Amerika'dan
- 03 - 14 ekim **MURAT ÖGÜRLÜ** karma fotoğraf sergisi
- 18 Ekim - 5 Kasım Fatma **YILDIZ** için Özet İletişim bilimsel ayvakk (Nurgül Acar)
- 15 Kasım - 28 Aralık Karşıyaka Belediyesi Strateji **YILDIZ** - Goethe enstitüsü Başka **YILDIZ**, fotoğraf sergisi

Fotoğraf 65: 2017 sergi programı

İlgi odağı olan müze sosyal medyada da önerilen gezi destinasyonları arasına girmiştir. (Fotoğraf 66-67-68)

Fotoğraf 66: Tripadvisor web sayfası

Fotoğraf 67: Müzeler sayfasında yerimizi aldık

Fotoğraf 68: Foursquare'de müze sayfası

Kurumsallaşma, geleceğe yolculuk konusunda en önemli adım Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan özel müze statüsü almak oldu. (Haziran 2014) Böylece yarınlar daha güvenle bakabiliyoruz. Müzenin ünü yayıldıkça basın da ilgisini çekmekteyiz. Maalesef hedeflediğimiz kadar ulusal basına çıkamamak da yerel basın ve TRT ile pek çok çalışma yaparak tanıtım yaptık. (Fotoğraf 69-70)

Fotoğraf 69: Karşıyaka Belediyesi ile röportaj

Fotoğraf 70: TRT ile dizi çekimi
Tanıtımın önemli bir başka halkası açılan sergiler ve müzede yapılan paneller. (Fotoğraf 71-72)

Fotoğraf 71: 9 Eylül Sergisi ve Paneli

Fotoğraf 72: IFOD sergi açılışı

Eksiklerimiz, yapmamız gerekenler olduğunu çok iyi biliyoruz. Eksiklerimizi hızla gidereceğimize eminim. Bu görkemli eserde emeği olanları anmadan geçemem; bana fotoğraf, fotoğraf makinaları sağlayan tedarikçilerim, hiçbir karşılık beklemeden bağışta bulunan bağışçılarım, beni destekleyen, yüreklendiren sanat severler, yoğun emek veren Kültür Müdürümüz ve çalışanları, müzeyi kurmamıza onay veren Karşıyaka Belediye Başkanımız Cevat Durak Beyefendi'ye, her aradığımda destek olan Başkanımız Cemil Tugay Beyefendi'ye ve aileme teşekkür ediyorum. Ben sadece anlattım, başarı hepimizin.

Ayşe Ayça ORTAER *

İnci KUYULU ERSOY **

Bu çalışmada Art Nouveau ve Art Deco üsluplarının Karşıyaka mimarisi üzerinde görülen etkileri ele alınacaktır.

19. yüzyılın sonu 20. Yüzyılın başında etkisini gösteren ve yaklaşık 25 yıl kadar süren Art Nouveau mimariden resme, grafik sanatlardan mobilya tasarımına kadar sanatın hemen hemen tüm alanlarında kendisini göstermiştir.¹ Orta Çağ'dan beri klasik sanata ve tarihselciliğe öykünmemiş ilk uluslararası üslup olan Art Nouveau, İngiltere'de ortaya çıkmış, ancak Fransa ve Belçika gibi ülkelerde gelişip buradan Avrupa'ya yayılmıştır.² Almanya'da Münih'te çıkan Jugend isimli sanat dergisinden esinlenerek Jugendstil, olarak anılmıştır. İngiltere'de Modern Style ya da Liberty adlarıyla bilinen akım, İspanya'da Modernism, İtalya'da çiçek motiflerinin sık kullanımıyla Stile Floreale, Avusturya Viyana'da Sezessionsstil, Fransa ve Belçika'da Art Nouveau, adlarını almıştır.³

Endüstriyellemenin sanat üzerindeki olumsuz etkilerine karşı oluşan Art Nouveau akımının temel amacı 19. yüzyılda İngiltere'de başlayan, makineleşmenin getirdiği seri üretime karşı çıkan, el emeğini ve yaratıcılığı savunan Arts and Crafts (Sanat-Zanaat)⁴ hareketinin amacıyla örtüşmektedir.⁵ "Yeni Sanat" anlamına gelen Art Nouveau, özellikle etkin olduğu mimari alanda, cam, demir gibi teknolojik gelişmelere bağlı malzemeleri mimariye entegre ederek daha sık kullanmaya başlamıştır. Asimetrik tasarımları, sadelikten uzak hareketli cepheleri ile kendine özgü çizgisel biçimleri, doğadan ilham alan stilizasyonları, kıvrılıp bükülen çizgileri, hayvan ve insan figürleriyle kendini fark ettiren dekoratif ağırlıklı bu akım iki ana dönemden oluşmaktadır.⁶ İlki eğrisel hatlara sahip, çoğunlukla çiçekli ve yapraklı tasarımların öne çıktığı; ikincisi ise dik açılımların ve düz çizgilerin olduğu geometrik dönemdir.⁷ Bitkisel diyebileceğimiz ilk dönem daha çok Belçika ve Fransa'da görülürken, geometrik olan ikinci dönem İskoçya ve Avusturya'da görülmüştür.⁸ Türkiye'deki örneklerinde ise her

1 * Uzman Sanat Tarihçisi, İzmir. aycaortaer@hotmail.com

** Prof. Dr. Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, İzmir. inci.kuyulu.ersoy@ege.edu.tr

Batur, A. (1993), Art Nuoveau, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 1. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı s. 327

2 Myers, B. S. ve C. T. (Ed.) (1986), Landmarks Of Western Art, Middlesex: WHSMITH, s.818

3 Batur, Afife (1993), s. 327

4 Karaören, F.N. (1997), Arts and Crafts, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Yem Yayınları, s.143; Artun, A. (Ed.) (2015), Sanat Manifestoları Avangard Sanat ve Direniş, İstanbul: İletişim Yayınları, s.21

5 Aslanoğlu, İ. (Mayıs 1982), Sanat ve Mimarlıkta Art Nouveau Akımı, Yeni Boyut Plastik Sanatlar Dergisi 1/3, s.20

6 Pischel, H. (1983), Sanat Tarihi Ansiklopedisi, Cilt4, H. Kuruyazıcı, Ü. Alşaç (Çev) Görsel Yayınlar, s. 646; Batur Afife (2005) Art Nouveau Mimarlığı ve İstanbul, Avrupa'dan İstanbul' Yeni Sanat, İstanbul: Tarih Vakfı,146

7 Aslanoğlu, İ. (Mayıs 1982), s. 22

8 Batur, A. (1993), s.327; Rona, Z. (1997), Art Nouveau, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Yem Yayınları, s.141-142

iki dönemi de görmek mümkündür.⁹

Mimarlıkta Art Nouveau'nun ilk örnekleri Belçika'da ortaya çıkmıştır. Victor Horta'nın 1883 yılında Brüksel'de inşa ettiği Hôtel Tassel ilk Art Nouveau yapısı olarak kabul edilmiştir.¹⁰ Osmanlı'daki ilk örnekleri II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde İtalyan mimar Raimondo D'Aronco tarafından verilmiştir.¹¹ İstanbul'da tarihi bilinen en eski yapı D'Aronco tarafından tasarlanan Botter Apartmanıdır (1900-1901)¹².

Tarihsel olarak Art Nouveau'dan sonra ortaya çıkan ve köken olarak ondan esinlenen Art Deco, savaş arası yıllarda (1918-1939) popüler olmuştur.¹³ Fransa'da ortaya çıkarak Amerika'da olgunluğa erişen Art Deco adını 1925 yılında Paris'te gerçekleştirilen Uluslararası Modern Dekoratif ve Endüstriyel Sanatlar Sergisi'nden (Exposition Internationale des Arts Decoratifs et Industriels Modernes) almıştır.¹⁴

Mimaride yalın ve geometrik biçimlerin tercih edildiği Art Deco'da Purizm, Ekspresyonizm, Fütürizm, Kübizm, gibi modern mimarinin farklı üslup ve okullarından beslenen ve onlarla iç içe geçen bir tasarım anlayışı dikkati çeker.¹⁵ Fransa'da Henry van de Velde'nin tasarladığı Paris'teki Champs-Élysées Tiyatrosu (1913) akımın ilk örneklerinden biri olmakla birlikte New York'taki Chrysler ve Empire State Binaları akımın en bilinen anıtsal yapılarıdır. Art Deco İstanbul'da 1920-1940 yılları arasında apartman tipi konut mimarisinin de gelişmesiyle yaygınlaşmaya başlamıştır.¹⁶

İki farklı kategoride incelenebilen Art Deco'nun birincisi dikeyliğin vurgulandığı, yüksek binalarla tanımlanan "zikkaz/basamaklı deco"dur. İkincisi ise aerodinamik hissini yansıtan, yuvarlatılmış köşelere ve yatay tasarıma sahip "streamline/yuvarlak hatlı deco"dur. Genellikle yol kenarlarındaki Amerikan lokanta mimarisinde rastlanan Streamline denilen ikinci kategorideki yuvarlak hatlı tasarımlar, daha çok az katlı yapılarda uygulanmıştır.¹⁷ Türkiye'de fuar pavyonlarında sıklıkla tercih edilen Art Deco'nun 1920-1940 yılları arasında İstanbul'da özellikle konut mimarisinde etkili olduğu görülmektedir.

9 Barillari, D., Godoli, E. (1997), İstanbul 1900 Art Nuoveau Mimarisi ve İç Mekânları, A. Ataöv (Çev.), İstanbul: YEM Yayınları, s. 148

10 Gombrich, E.H. (1980), Sanatın Öyküsü, B. Cömert (Çev.), Ankara: Remzi Kitabevi, s.536

11 Rona, Z. (1997), s.142

12 Batur, A. (1993), s.329

13 Benton, Charlotte; Benton, Tim (2003), "The Style and the Age", (Ed.) Benton, Charlotte; Benton, Tim; Wood, Ghislaine, Art Deco 1910-1939, Londra: Bulfinch Press, 13

14 Batur, A. (1993), Art Deco, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 1. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı s. 326

15 Batur, A. (1993), s.326; Rona, Z. (1997), Art Deco, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Yem Yayınları, s.14; Polatkan, A. H.; Özer F., "Art Deco Mimarlığının Kavramsal İçeriği", İTÜDergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım, Cilt:5, Sayı:1, Mart 2006, . 89-98

16 Batur, A. (1993), s.327

17 Duncan, A. (1986), American Art Deco, New York: Harry N. Abrams Inc. Publisher, 175

Bu iki akımın Türkiye'deki ilk mimari eserleri İstanbul'da verilmiş olsa da İzmir'de de hatırı sayılır miktarda yapıya rastlanır.¹⁸ İzmir'de Art Nouveau üslup özelliklerini bünyesinde taşıyan yapıların genel olarak 20. yüzyıl başlarına ait olduğu ve bugünkü Konak ve Karşıyaka semtlerinde yer aldığı görülmektedir. Ancak yapıların tümüne yansıyan salt Art Nouveau üsluptan söz etmek pek mümkün değildir. Barok, Neoklasik, Art Deco gibi farklı üsluplarla birlikte ele alınmış seçmeci anlayışın ürünü örneklerle karşılaşılmaktadır.

Karşıyaka'da eklektik anlayışla tasarlanmış yapılardan biri halk tarafından Yalı Caddesi ve Çamlık Sokak olarak anılan Cemal Gürsel Caddesi ile 1743 sokak köşesinde bulunan, günümüzde Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı olarak kullanılan Aliotti Köşkü'dür. (Foto. 1) Baron Aliotti tarafından yaptırılan binanın batı ve güney tarafında bulunan bahçe kapılarının üzerinde yazılı olan 1914 tarihi, yapının inşa edildiği tarihe işaret ediyor olmalıdır. 1938 yılında Durmuş Yaşar tarafından satın alınan köşk, 1987 yılına kadar Yaşar Ailesi'nin ikametgâhı olarak kullanılmıştır. 1992 yılına kadar bir müddet boş kalan ev daha sonra Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı olmuştur.¹⁹ Yapı 2017-2020 yılları arasında restore edilmiştir.

Foto. 1: Aliotti Köşkü

18 Bkz. Ortaer, A.A. (2021) İzmir Mimarisinde Art Nouveau (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir

19 Aksoy, Y. (1988), Karşıyaka ve Kaf Sin Kaf Tarihi, İzmir: HİDAŞ, 25; Kuyulu Ersoy, İ. (2006), Karşıyaka Levanten Konutlarından Örnekler, Karşıyaka Kültür ve Çevre Sempozyumu, (22-23 Aralık 2005, Bildiriler İzmir 2005), İzmir, 109; Baltazzi, A. (2015) Karşıyaka'daki Levanten Köşkleri, 6 (31 Nisan-Mayıs) ss.84-92; Restorasyon ETM Mimarlık tarafından üstlenilmiştir.

Yeşil ve beyaz renkli Aliotti Köşkü, bir subasman üzerine iki katlıdır ve kuzeydoğu köşesinde üç katlı bir kulesi vardır. Üçgen alınlıkları ve köşeleri belirleyen pilasterleriyle Neoklasik özellikler sergileyen yapı, dışarıya doğru taşan kütleleriyle son derece hareketli cephelere sahiptir. Cephe ayrıntılarında, Art Nouveau özellikler gösterir. Yapının korkulukları, kapısı ve iç mekânlarındaki şömineleri Art Nouveau üslupta yapılmıştır. Seçmecî anlayışın ilginç örneklerinden olan yapıda Art Nouveau'nun yanı sıra S, C kıvrımları ve akantus yapraklarıyla oluşturulmuş barok karakterli alçı süslemeler de vardır.

Aliotti Köşkü'nün kuleden çıkılan terasının ve balkonlarının spiraller ile ortasındaki bir elips ve bu elipsten yayılan uçlarında çemberler olan ışın motifleriyle tasarlanmış korkulukları Art Nouveau tarzındadır. (Foto. 2) Hatta yapının kuzeyinde bulunan Durmuş Yaşar Apartmanının balkonlarında da aynı tasarımlı korkulukların tekrarlandığı dikkati çeker.

Foto. 2: Aliotti Köşkü teras korkulukları

Köşkün İyon başlıklı birer pilasterle sınırlandırılmış çift kanatlı ana giriş kapısının iki yanında kapıya bitişik olarak iki pencere bulunmaktadır. Simetrik düzenlemeli çift kanatlı dikdörtgen kapıda, demirden yapılmış kapı kanatları ile iki pencerenin şebekeleri eğrisel çizgiler ve spirallerden oluşan bezemeleriyle Art Nouveau anlayışına işaret eder.

Köşkün odalarında da Art Nouveau'nun tipik süsleme öğeleriyle bezenmiş çeşitli şömineler bulunmaktadır. Yurtdışından ithal edilerek monte edilmiş bu şöminelerin demir yaşmakları üzerinde

kamçı çizgileriyle birlikte kıvrımlı yapraklar, eğrisel çizgiler ve çiçek motifleri kullanılmıştır. (Foto. 3-4) Bir başka şöminede ise, yaşmağın yanı sıra çinilerinin de²⁰ eğri çizgilerle oluşturulmuş Art Nouvea tarzı stilize çiçek motifleriyle süslendiği dikkati çeker (Foto. 5)

Foto. 3: Aliotti Köşkü şömine yaşmağı

Foto. 4: Aliotti Köşkü şömine yaşmağı

20 Çiniler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Adıgüzel, H. (2006), 19-20. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Art Nouveau Üsluplu Çiniler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Foto. 5: Aliotti Köşkü şömine yaşmağı ve çini süslemeler

Karşiyaka'da Art Nouveau üslubunun özelliklerini taşıyan bir diğer yapı, Donanmacı Mahallesi, Cemal Gürsel Caddesi ve 1741 Sokak köşesi No.338'de bulunan **Penetti Köşkü**'dür. (Foto. 6) Mühendis Armando Antonio Penetti tarafından 1926 yılında inşasına başlanan ve 1929 yılında inşası biten ev günümüzde Beyaz Balon Anaokulu olarak kullanılmaktadır.²¹

Foto. 6: Penetti Köşkü

21 Kuyulu Ersoy, İ.(2006), s. 112; Baltazzi, A. (2015) 84-92

Bodrum üzerine iki katlı olan Penetti Köşkü, bir bahçe içinde konumlandırılmıştır. Her cephesi farklı tasarlanmış ve güney köşesinden bir kule yükselen yapı, alışılmışın dışında bir biçimlenmeye sahiptir.²²Yapı cepheleri kırmızı renkli tuğla ve beyaz, mavi renkli çini gibi farklı malzeme ve renk kullanımlarıyla dikkati çeker. Cepheler pencere formları, batı cephesindeki çıkma, güney cephesindeki cumba ve kulesi ile son derece hareketli bir tasarıma sahiptir. Seçmecî bir anlayışın ürünü olan yapı da hareket, sadece cephelerden dışarıya taşırılmış kütlelerle değil kullanılan farklı malzemeler ve bunların farklı dokuları ve zengin renk çeşitliliğiyle de sağlanmıştır. Yapının birinci katında, balkon duvarlarının üst kesimini bezeyen beyaz üzerine mor salkım ve kelebek motifleriyle desenlendirilmiş Art Nouveau tarzı çiniler dikkati çeker. (Foto. 7)

Foto. 7: Penetti Köşkü çini süslemeler

Yapının batı cephesindeki kare formlu kulesinden ulaşılan teras ile terasın dışa taşırılmış balkon-cuklarının koyu renkli dövme demirden yapılmış korkulukları da yine Art Nouveau tarzı süslemelere sahiptir. (Foto. 8) Geniş bir “U” şeklinin iki ucu arasında uzanan ve uçlarından yapraklar çıkan eğrisel çizgilerle oluşan süslemeler, terası saran korkuluğun diğer bölümlerinde ise daha dar tutulmuş “U” şekillerle tekrar edilmiştir.

Foto. 8: Penetti Köşkü teras korkulukları

22 Yapının Venedik'teki bir sarayın minyatürü şeklinde yapılmış olduğuna rivayet edilmektedir. Bkz. Aksoy, Y. (1988) Şimdilik bu rivayeti doğrulayacak herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Yapıda Art Nouveau tarzında süslemeler, biri batı cephede diğeri güney cephede bulunan ikişer kanatlı ahşap kapılarında da görülür. (Foto. 9-10) Çiftler tablalı kapıların üst tablaları ve yarı dairesel formlu aydınlık pencereleri camla kapatılarak üzerlerine demir korkuluklar monte edilmiştir. Aynı özellikleri taşıyan her iki kapının demir korkulukları, düz çizgiler ile bu çizgilerin sonundaki dalgalar ve küçük kıvrımlarla sonlanan geometrik bezemeleriyle dikkati çeker.

Foto. 9-10: Penetti Köşkü giriş kapıları

Penetti Köşkü'nün iç mekân dekorasyonunda da ilgi çekici Art Nouveau süslemeler görülür. Giriş holüne açılan kapılardan biri kıvrımlı hatlarıyla ilgi çekicidir. (Foto. 11) Basık kemerli, camlı, ahşap kapılar; dıştan at nalı formlu birer kemerle çerçevelenerek araları camla kapatılmıştır. Üzerinde herhangi bir süsleme olmamasına rağmen kapının biçimi Art Nouveau üsluptadır.

Foto. 11: Penetti Köşkü ahşap kapı

Köşkün kartonpiyer tavan bezemelerinde eğri çizgilerden oluşan iki boyutlu çizgisel süslemelerin yanı sıra, İtalyan Art Nouveau'sunun karakteristik motiflerinden biri olan gül tomurcuklarıyla oluşturulmuş floral süslemeler de görülür. (Foto. 12)

Foto. 12: Penetti Köşkü kartonpiyerler

Karşıyaka'daki bazı yapılarda, Art Nouveau öğeler sadece bazı mimari ayrıntılarda kendini göstermiştir. Örneğin bugün restorana dönüştürülmüş **Hüseyin Çağlayan Sokak, No:6**'daki konutta, Art Nouveau'nun sevilen bezeme unsurlarından kanatlı ve kıvrımlı ejderha figürleri kullanılmıştır. (Foto. 13) Bitişik nizamlı inşa edilmiş iki katlı yapının ahşap cumbası, alttan ejderha figürlü dört adet dökme demir konsolla desteklenmiştir.²³ (Foto. 14)

Foto 13: Hüseyin Çağlayan Sokak, No:6

Foto. 14: Hüseyin Çağlayan Sokak, No:6 ejderha konsollar

23 Benzer figürlü konsollar için bkz. Uçar, A. (2019), “*Bazı Örnekleriyle İzmir Yapılarında Figürlü Konsollar*” Yaşar Erdemir’e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları, İzmir, 265-283; Barboros, Y.(2019) *Cephe Özellikleri Açısından İzmir Konutlarında Cumba ve Çıkma*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 387

Eklektik anlayışla ele alınmış bir diğer yapı da, Cemal Gürsel Caddesi üzerinde, Osman Bey Parkı'nın yanındaki **Löhner Köşkü**'dür. (Foto. 15) Neoklasik anlayışın ağır bastığı Löhner Köşkü, Art Nouveau'nun yanı sıra bu makalede ele alacağımız Art Deco üslubuna atfedilebilecek özellikler de sergiler.

Foto. 15: Löhner Köşkü

Güneybatıda bir apartmanla bitişik nizamda inşa edilmiş Löhner Köşkü Amadee Lochner tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra Epikmen ailesine satılmıştır. 1980 yılına kadar bu evde oturmuşlardır.²⁴ 2003 yılındaki restorasyonunda yapının arka bahçesine yeni bir bina inşa edilmiştir. Yapının kapısında bulunan plakaya göre 2004-2005 yılında onarım görmüştür. Bir süre anaokulu olarak hizmet veren yapı, günümüzde kafe olarak kullanılmaktadır.

Örtü sistemi kiremit kaplı iki yana eğimli çatıyla sağlanan Löhner Köşkü, bir subasman üzerine iki kat ve bir ara kattan oluşmaktadır. Süslemeli ahşap saçaklı yapının cephelerinde tuğladan yapılmış zemin ve birinci katın arasında yatay, köşelerde ise dikey köşe silmeleri kullanılmıştır.

Zemin katın güney tarafında, üç cephesinde birer pencere bulunan çokgen bir çıkma bulunmaktadır. Bu çıkma cephe malzemesinden farklı olarak açık gri renkli sakız tuğlasıyla kaplanmıştır. Pencere üst tarafında da Art Nouveau'nun dekoratif bir öğesi olarak yeşil, sarı ve beyaz

24 Aksoy, Y. (1999), *Karşıyaka Bir Aşkın Hikayesi*, İzmir: Tükelmat aş.227; Kuyulu Ersoy, İ.(2006), s. 110; Baltaz-zi, A. (2015)

renkli iki sıra çini süslemeye yer verilmiştir. Çinilerin ortasında da Art Nouveau tarzın tipik unsurlarından sarı renkli birer süsen çiçeği görülmektedir. (Foto. 16)

Foto. 16: Löhner Köşkü çıkmasındaki çini süslemeler

Güney cephesinin zemin katında iki kapılı bir balkon bulunmaktadır. Kapıların alınlık kısımları ortasında mavi beyaz desenli kompozisyon bulunan mavi renkli çinilerle süslenmiştir. Aynı bezeme bu iki alınlık arasında kalan duvar yüzeyinde kırmızı tuğlayla çerçevelenmiş küçük eşkenar dörtgenin içinde de tekrarlanmıştır. Alt kesimde iki kapının arasında kalan duvar yüzeyinde kırmızı tuğlaların, yatay ve dikey doğrultuda yerleştirilmesiyle oluşturulmuş geometrik bir süsleme yapılmıştır. Bu tuğla süslemenin merkezindeki eşkenar dörtgenin içinde de mavi beyaz desenli mavi çini kullanımı yinelenmiştir. Eşkenar dörtgenden dört yöne doğru uzanan tuğla süslemeler, Art Deco'nun simetrik ve geometrik biçim anlayışını yansıtır. (Foto. 17) İkinci katta cephenin doğu tarafındaki ahşap cumbanın üzerinde bulunan konsolvari unsurlar ise, zarif dekoratif kıvrımlarıyla Art Nouveau üslubunun özelliklerini taşır. (Foto 18)

Foto. 17: Löhner Köşkü güney cephesi tuğla ve çini süslemeler

Foto 18: Löhner Köşkü cumba

Art Deco üslubunun Karşıyaka'daki en önemli temsilcisi, cephesinde mimarı Fahri Nişli'nin adının yazılı olduğu, Çamlık 1743 Sokak ile Sancar Maruflu Sokak köşesinde yer alan Süller Villası'dır. (Foto. 19) Yapı, dönemin İzmir'deki önemli mimarlarından olan Fahri Nişli tarafından 1951 yılında, Eczacı Ragıp Coşkun Süller için yapılmıştır.²⁵ Bahçe içinde iki katlı, geniş saçaklı yapı, bir köşe parselinde konumlandırılmıştır. Eklektik anlayışla tasarlanmış yapı, Art Deco'nun yanı sıra I. Ulusal Mimarlık üslubundan da izler taşır. Yapının az katlı, yatay kurgulu asimetrik tasarımı ile her iki katta da uygulanan dışa doğru yuvarlatılmış köşe dönüşü Streamline Deco özelliklerini yansıtır.

25 Sayar, . (2005), "Süller Villası" (Ed.) Deniz Güner, İzmir Mimarlık Rehberi, İzmir: Mimarlar Odası, 140; Tanaç Kiray, M. (2006), Karşıyaka Çamlık Sokak'ta 1950'li Yılların Tekil Konut Mimari Karakterini Taşıyan Üç Ev", Ege Mimarlık (58), 41-42; Suluova B. (2019), 1950-1980 Yılları Arasında İzmir Mimarlığında Mimar Fahri Nişli, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 104

Foto. 19: Süller Villası

Yapı içinde bulunan geometrik ve bitkisel motiflerin ustaca bir araya getirildiği renkli vitray pano da, güçlü form ve desen özellikleriyle Art Deco'nun özgün örneklerinden biridir. Kademeler halinde yükselen pembe renkli oval formlar ve gökkuşağıyla bir gökyüzü betimlemesi oluşturulmuştur. Suda yüzen nilüferler ve zambakların da eklendiği bu stilize manzara kompozisyonu İzmir Art Deco'su için dikkat çekici bir örnektir. (Foto. 20)

Foto. 20: Süller Villası vitray

Asimetrik kurgusu ve yuvarlatılmış köşe vurgusuyla dikkati çeken bir diğer örnek de Cemal Gürsel Caddesi, No: 386'daki **Paya Apartmanı'dır**. (Foto. 21) Dönemin ünlü avukatlarından İsmail Paya tarafından aile apartmanı olarak yaptırılmıştır. 1950 yılında üç katlı inşa edilen yapıya 1957 yılında dördüncü katı ilave edilmiştir. Apartman, Frank Lloyd Wright'ın organik mimari anlayışından etkilenen İzmir'in önemli mimarlarından Ziya Nebioğlu tarafından yapılmıştır.²⁶ Yan cephede, apartman girişinin yanında, dairesel bir boşluk bırakılmış üçgen formlu bir unsur dikkati çeker. (Foto. 22)

Foto.21: Paya Apartmanı (<https://izmirkentbellegi.yasar.edu.tr/paya-apartmani/paya-apartma->

26 Sayar, Y. (2005), "Paya Apartmanı" (Ed.) Deniz Güner, İzmir Mimarlık Rehberi, İzmir: Mimarlar Odası, 150; Sayar, Y. (2010), Mimar Ziya Nebioğlu'nun 1950- 60 yılları arasında Karşıyaka'da Gerçekleştirdiği Konut Çalışmaları, Ege Mimarlık, (58), 38

ni-apartman-ve-ortak-alanlar/)

Foto. 22: Paya Apartmanı girişi (<https://izmirkentbellegi.yasar.edu.tr/paya-apartmani/paya-apartmani-apartman-ve-ortak-alanlar/>)

Modern mimarisiyle dikkati çeken bir başka yapı da Karşıyaka Çarşı'da **Kemal Paşa Caddesi ile 1716 sokağın kesiştiği köşede** yer almaktadır. Bu yapı da Süller Villası'ndakiyle benzer bir şekilde yuvarlatılmış köşesi ve güneydoğu cephesindeki dairesel çıkmasıyla Art Deco özellikler gösterir. Çatı silmesinin formu da Art Deco görünümüne katkı sağlar. (Foto. 23)

Foto. 23: Karşıyaka Çarşı (Kemal Paşa Caddesi) No.158

1920'lerde ortaya çıkan ve 1930'larda yaygınlaşan Art Deco, Avrupa'da 1960'lı yıllarda yeniden gündeme gelmiştir. Eski fotoğraflarından tanıdığımız **Karşıyaka Eski** İskele binasının inşası da bu tarihlere denk gelmektedir. 1960'ların başı²⁷ veya 1965 yıllarına doğru²⁸ yaptırıldığı söylenen yapının keskin geometrik hatlarıyla Art Deco tasarıma sahip örneklerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Çok sayıda pencere açılmış düz yüzeyler halinde uzanan cepheleri ile güçlü yatay etkiye sahip binanın kuzeybatıdaki kara cephesinin köşesine açılmış yolcu kapısı ve üstünde yükselen kütleli saat kulesiyle de dikey vurgu yapılmıştır. (Foto. 24)

27 Kayın, E. (2013), "Ulaşım Yapıları Mimarisi", İzmir Kent Ansiklopesi, Mimarlık, Cilt 1, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 319

28 Aksoy, Y. (1999), 271

Foto. 24: Karşıyaka Eski İskele Binası (Aksoy, Yaşar (1999), 102)

İzmir’de 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında inşa edilen yapılarda görülen Art Nouveau üslubunun Karşıyaka’da 1900’den sonra uygulanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Karşıyaka yapılarında Art Nouveau’da, Art Deco’da farklı üslup özelliklerinin bir arada kullanıldığı seçmeci anlayış içinde ele alınmıştır. İzmir’de farklı yapı türlerinde karşılaşılan bu üslupların Karşıyaka’da Eski İskele Binası dışında sadece konut yapılarında uygulandığı dikkati çeker. Karşıyaka Eski İskele Binası, diğerlerinden daha geç tarihlidir ve 1960’lı yıllarda Avrupa’da yeniden canlanan Art Deco üslubunun İzmir’deki önemli örneklerindedir.

